

ISSN 2587-2591

TOBİDER

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 7 / Issue: 2

Cilt: 7 / Sayı: 2

2023

ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda dört defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları yayıncıya aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor ve Asosindeks tarafından taranmaktadır.

International Journal of Social Sciences (TOBİDER) is an international peer-reviewed journal published four times a year.

All responsibility for the language, scientific and legal aspects of all articles published in TOBİDER Journal belongs to the authors, and the publishing rights belong to the publisher. It cannot be partially or completely printed or reproduced in any way without the written permission of the publisher. The Editorial Board is free to publish or not to publish the articles submitted to the journal. TOBİDER is indexed by MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Turkish Education Index, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor and Asosindex.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 7/2 2023

Baş Editör / Chief Editor

Dr. Veysel ÇOLAKER - Pamukkale University

Editörler / Editor

Prof. Dr. Zeynep ZAFER - Ankara University

Asst. Prof. Dr. Sadık HACI - Ankara University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Maja Jakimovska Tosic - Institute of Macedonian Literature

Prof. Dr. Mariola Mikołajczak - Adam Mickiewicz University, Poznan

Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University

Prof. Dr. Marinela Mladenova - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Nurie Muratova - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Malika Aimagambetova - Kazakh National University "After Al-Farabi"

Assoc. Prof. Dr. Çiçek Əfəndiyeva – Azerbaijan National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Mert KOZAN - Ankara University

Assoc. Prof. Dr. Melike Üzüm - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Milena Angelova - South-West University "Neofit Rilski"

Asst. Prof. Dr. Bora Göktaş - Bayburt University

Asst. Prof. Dr. Vahdet ÖZKOÇAK - Hitit University

Asst. Prof. Dr. Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University

Asst. Prof. Dr. Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University

Asst. Prof. Dr. Süreyya ECE - Şırnak University

Asst. Prof. Dr. Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University

Asst. Prof. Dr. Sonnur AKTAY - Anadolu University

Asst. Prof. Dr. BİLGE GÖKTER GENÇER - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Emine SONAL - Yaşar University

Asst. Prof. Dr. Fırat Erikli - Mersin University

Assist. Prof. Dr. Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University

Dr. Antony HOYTE-WEST – Independent Researcher – United Kingdom

Dr. Şekip AKTAY - Giresun University

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/2 September 2023

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İletişim/Contact Info

E-mail: dacki007@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler>

(ISSN: 2587-2591)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Onur AKBAŞ

Mehmet Akif Ersoy'un Manzum Hikâyelerinde Fiiller ve Fiilimsilerin Göstergibilimsel Semantik Açısından İncelenmesi 1-18

İlhan ASLAN

Ermenice Hagiografik Metinlerdeki İlhanlılara Dair Kayıtların Değerlendirilmesi 19-30

Gonca KİŞMİR

Alman Edebiyatında Tanıklık Edilmeyen Tarihin Kurgulanması: Marcel Beyer Örneğinde 31-41

Cenk TAN

Uç Noktalar Arasında Bir Yolculuk: *Black Mirror*'da Posthümanizm Teknolojilerine Felsefi Bir Bakış..... 42-62

Güliden Filiz ÖNAL

Gündelik Hayatta Nefesin Önemi ve Mesleki Nefes Çalışmaları 63-83

Meryem DOYGUN GÜNAYDIN

Hârezmşahlr Devleti'nde İn'âm, İhsan ve Diğer Hediyeler 84-106

Ferhat Çağrı ARAS & Ekber KANDEMİR

Enerji Güvenliği Bağlamında AB Enerji Politikaları ve AB-Orta Asya İlişkileri 107-126

Doğancan BAY

Mısır'ın Modernleşme Sürecinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Yeri . 127-141

Ferhat BEŞİROĞLU

Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrarı Sağlamak Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi 142-163

Mert Mahir GÖZ & Volkan ERYİĞİT

Türkiye'de Askeri Lojistik: 2000 Yılından Günümüze Bir Değerlendirme 164-182

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/2 September 2023

Gülden Filiz ÖNAL & Hamit ÖNAL & Ozan GENÇ

Kırşehir Türkülerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi: Neşet Ertaş Örneği..... 183-198

Aşkın ÇÖKÖVÜN

Tarihte Aktarıldığı Şekliyle Kadın İmgesi ve Simone De Beauvoir 199-209

Неда-Мария ПАНАЙОТОВА

Преводът на идиоми и двусмислици като изпитание за преводаческите решения (върху примери от епизод 1 и епизод 5 на първи сезон от сериала „Внимавай какво говориш“ 210-215

Zeynep HİÇDURMAZ & Işıl GÖKTÜRK & Gökhan GÖKTÜRK & GÜNAYDIN

Uluslararası Öğrencilerin Sosyokültürel Uyumu ve Gelecek Hedefleri: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Örneği..... 216-236

Gamze GÜLER

Çevirmenin Çoklu Habitusu 237-248

Asena ÇAĞIĞAN

Albert Camus'nün *Veba* ve Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* İsimli Eserlerinin Benzerlikler Açısından Karşılaştırılması 249-264

Ayşe Ecehan KÜÇÜKBEZİRCİ

Bononun Şekil Şartları 265-288

Antony HOYTE-WEST

Book Review: Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region 289-292

Derya Koray DÜŞÜNCELİ & Gonca KIŞMİR

Sıra Dışı Kahramanlar, Gerçeküstü Atmosferler: Grass'ın “Teneke Trampet” ve Rushdie'nin “Geceyarısı Çocukları” Romanlarında Büyülü Gerçekçi Öğelerin Karşılaştırılması 293-308

Melahat BEKİ

‘Vahdet-İ Vücut’a Kaynaklık Eden Ayetler 309-327

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/2 September 2023

Hasan SARI

Türkiye’de Cemaat Medyalaşmasına Dair İlişkisel Bir Süreç Okuması..... 328-346

Mustafa GÜLEÇ

Güncel Kitle İletişim Araçlarına Kurgusal Olmayan Bir Yaklaşım: Şiddet, Din Ve Kültür Arasındaki Bakışsızlık 347-375

Gamze KATI GÜMÜŞ

Tutsaklaştırılan Siyah Bedenler: *The Brief Wondrous Life Of Oscar Wao*’da Nesillerarası Acı 376-390

Zuhal DEMİR

Acıyı Hissetmek Ama Yine De Umut Etmek: Kriz Gazeteciliğinde Duygu Ve Söylem 391-411

Fırat ERİKLİ

Anlam Temelli Bir Eşdizim Yaklaşımı: F. J. Hausmann Örneği..... 412-426

Görkem ERDOĞAN

Sosyal Medya Pazarlama Aktiviteleri Faktörlerinin Değer Bilinci ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi..... 427-440

Serap YÖRÜKBULUT

6 Şubat Depremleri Sonrasında Zorunlu Deprem Sigortasının Toplumdaki Farkındalığı: Kırıkkale Örneği..... 441-452

Abdulvehap ERİN

İbnü’l-Arabî Ve Konevî İle Teşekkül Eden Yeni Dönem Tasavvufu ve Risâle-İ Nûr ... 453-470

Derya ADALAR SUBAŞI

Ahmed Emîn ve Eleştirmen Yönü..... 471-483

Bahanur GARAN GÖKŞEN

Erken Cumhuriyet Dönemi’nin Unutulan Şair Kadını: Neriman Hikmet..... 484-497

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/2 September 2023

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Onur AKBAŞ

The Study of Verbs and Parties in Mehmet Akif Ersoy's Verse Tales From a Semiotic Semantically Perspective..... 1-18

İlhan ASLAN

Evaluating the Records in the Armenian Hagiographic Texts Regarding the Ilkhanate..... 19-30

Gonca KİŞMİR

Fictionalizing the Unwitnessed History in German Literature: A Case of Marcel Beyer ..31-41

Cenk TAN

Roaming Between Extremes: A Philosophical Outlook On Posthuman Technologies In *Black Mirror*..... 42-62

Gülden Filiz ÖNAL

The Importance of Breath in Daily Life and Professional Breathing Works..... 63-83

Meryem DOYGUN GÜNAYDIN

Generosity, Beneficence and the Other Gifts in the State of Khwarazmshahs 84-106

Ferhat Çağrı ARAS & Ekber KANDEMİR

EU Energy Policies And EU-Central Asian Relations in the Context of Energy Security 107-126

Doğancan BAY

The Place of Muhammad Ali Pasha's Reforms in Egypt's Modernization Process 127-141

Ferhat BEŞİROĞLU

Securing Fair Representation and Stable Administration -A New Electoral System Suggestion- 142-163

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/2 September 2023

Mert Mahir GÖZ & Volkan ERYİĞİT

Military Logistics in Turkey: An Assessment from 2000 to Present 164-182

Gülden Filiz ÖNAL & Hamit ÖNAL & Ozan GENÇ

Analyzing Kirşehir Folk Songs in Terms of Values Education: Neşet Ertaş Example .. 183-198

Aşkın ÇÖKÖVÜN

L’image De La Femme Telle Qu’elle Est Transmise A Travers L’histoire et Simone De Beauvoir 199-209

Неда-Мария ПАНАЙОТОВА

The Translation of Idioms and Equivoques as a Challenge for the Translators and Their Decisions (Based on Examples from Episode 1 and 5 of the First Season of the British Series Mind Your Language) 210-215

Zeynep HİÇDURMAZ & Işıl GÖKTÜRK & Gökhan GÖKTÜRK & GÜNAYDIN

Socio-Cultural Adaptation and Future Expectations of International Students: The Case of Kütahya Dumlupınar University 216-236

Gamze GÜLER

Translator’s Multiple Habitus 237-248

Asena ÇAĞIĞAN

A Comparison of Albert Camus’ Plague and Orhan Pamuk’s Nights of Plague in Terms of Their Similarities..... 249-264

Ayşe Ecehan KÜÇÜKBEZİRCİ

Terms and Conditions of the Bond..... 265-288

Antony HOYTE-WEST

Book Review: Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region 289-292

Derya Koray DÜŞÜNCELİ & Gonca KİŞMİR

Extraordinary Heroes, Surreal Atmospheres: A Comparison of Magical Realist Elements in Grass’s “Tin Trumpet” and Rushdie’s “Midnight’s Children” 293-308

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/2 September 2023

Melahat BEKİ

Verses Of The Quran Which are Argument of “Vahdet Al-Vucud” 309-327

Hasan SARI

A Relational Process Reading on Community Mediaization in Turkiye 328-346

Mustafa GÜLEÇ

A Non-Fictional Approach to Current Mass Media: Asymmetry Between Violence, Religion and Culture 347-375

Gamze KATI GÜMÜŞ

Unfreed Black Bodies: Generational Pain in *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao* .. 376-390

Zuhal DEMİR

Feeling the Pain Yet Keeping Hoping: Emotion and Discourse in Crisis Journalism 391-411

Fırat ERİKLİ

A Meaning-Based Collocation Approach: The Case of F. J. Hausmann 412-426

Görkem ERDOĞAN

Investigation of the Effects of Social Media Marketing Activities Factors on Value Consciousness And Purchasing Intention 427-440

Serap YÖRÜKBULUT

Social Awareness of Compulsory Earthquake Insurance After 6 February Earthquake: The Case of Kirikkale..... 441-452

Abdulvehap ERİN

Risale-i Nur and the New Period Şūfism Established with Ibn Al-‘Arabī and Qūnawī 453-470

Derya ADALAR SUBAŞI

Ahmed Emin as a Literary Critic 471-483

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/2 September 2023

Bahanur GARAN GÖKŞEN

The Forgotten Poetess of the Early Republican Era: Neriman Hikmet484-497

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/2 September 2023

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.1>

Volume 7/2

2023 p. 1-18

MEHMET AKİF ERSOY'UN MANZUM HİKÂYELERİNDE FİİLLER VE FİİLİMSİLERİN GÖSTERGEBİLİMSSEL SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

THE STUDY OF VERBS AND PARTIES IN MEHMET AKIF ERSOY'S VERSE TALES FROM A SEMIOTIC SEMANTICALLY PERSPECTIVE

Onur AKBAŞ*

ÖZ

Bir edebî metin yayımlandıktan ve kitlelere ulaştıktan sonra da öznesinden bağımsız değildir. Elbette bir metin içerisindeki söz sanatları ve onların sağladığı çok anlamlılık okuyucuya farklı yorum yapma hakkını verir. Görüngübilim bu sebeple metin karşısında okura daha fazla söz hakkı vermektedir. Ancak ortaya konan metni yalnızca okurun algısına ya da tarihsel şartlara emanet etmek, o metnin düşünen, analiz eden bir zihinden çıktığı gerçeğini inkâr etmek demektir. Bu inkâr sadece o metnin kişinin zihninden çıkan söylemleri değil aynı zamanda o söylemlerin ardındaki yaşanmışlıkları, kazanımları ve o zihnin işleyiş biçimini de içine alır. Mehmet Akif Ersoy da Meşrutiyet dönemi, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecine şahitlik etmiş bir şair ve düşünürdür. Biz de bu çalışmada sosyal açıdan bahsi edilen hareketli dönemlere şahitlik etmiş, kendisi de bizzat bu hareketlilik içinde yerini almış bir zihnin manzum hikâyelerinde yer alan, hareket bildiren türler olmaları itibari ile fiil ve fiilimsileri göstergebilimsel semantik bağlamda inceledik. Metinlerdeki fiilimsileri birer gösteren olarak hem gösterilenlerle ilişkileri hem de diyaloglar içerisindeki öznenin konumunu bildiren yönleri bakımından ele aldık. Bunu yapmaktaki maksadımız ise bir metnin ister bilinç isterse bilinçdışı yönü itibari ile bütünüyle öznenin bağımsız olarak sadece okura veya kendi tarihselliğine hapsedilemeyeceği görüşünün bir metin üzerinden pratiğini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Manzum Hikâye, Fiil, Fiilimsi*

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, , E-mail: onurakbastde@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0176-5211, Afyonkarahisar, Türkiye.

ABSTRACT

Even after a literary text is published and reaches the masses, it is not independent of its subject. Of course, the rhetoric in a text and the polysemy give the reader the right to make different interpretations. For this reason, phenomenology gives the reader more voice and role in the face of the text. However, to entrust the presented text only to the perception of the reader or to historical conditions means to deny the fact that that text emerged from a thinking and analyzing mind. This denial includes not only the discourses that come out of the mind of that text, but also the experiences, achievements behind those discourses and the way that mind works. Mehmet Akif Ersoy is also a poet and thinker who witnessed the Constitutional Era, the National Struggle period and the founding process of the Republic. In this study, we have examined verbs and gerunds in the semiotic semantic context, as they are genres that express movement and take place in the verse stories of a mind that has witnessed the socially active periods and took its place in this mobility. We have handled the gerunds in the texts as signifiers both in terms of their relations with the signifieds and their aspects that indicate the position of the subject in the dialogues. Our aim in doing this is to practice the view that a text cannot be confined to the reader or its own historicity, independent from the subject, in terms of either the conscious or unconscious aspect, through a text.

Key Words: *Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Epos, Verb, Verbals*

Giriş

Bütün metinler gibi edebî metinler de zihinsel bir faaliyetin ürünüdür. Dolayısıyla tıpkı konuşmalarda olduğu gibi metinlerde de zihin kendisini bilinç ve bilinçdışı boyutlarıyla kendini hissettirir. Hatta Lacan, bu düşünceyi biraz daha ileri götürerek dilin bilinçdışının ürünü değil, bilinçdışının dilin ürünü olduğunu ifade eder (Sarup 2010: 26). Bu yüzden hangi tarihte yazılırsa yazılsın, bir edebî metin, ister paragraf ister cümle düzeyinde isterse sözcük düzeyinde sadece yazıldığı döneme indirgenemez. Anlambilim ve göstergebilimdeki gelişmeler dikkate alındığında söz konusu metindeki sözcüklerin, sözlük anlamları ve bu anlamların art zamanlı incelemeleri bile yeterli değildir. Göstergebilimsel açıdan konuya yaklaşıldığında art zamanlılık gereksiz ya da yetersiz olduğu gibi bir sonuca da varılamaz. Çünkü göstergebilim eş zamanlılığa vurgu yaparken art zamanlılığı da onun tamamlayıcı bir yanı olarak görür. Bu bilgiler dikkate alındığında bir edebî metindeki sözcüklerin dizilimi, hatta sentaks açısından bazı öğelerin diğerlerine göre kullanımındaki yoğunluk, o metindeki göstergelerin eş zamanlı olarak diğer göstergelerle ilişkisi, gösteren iken yeri geldiğinde gösterilen olabilmeleri, onun her dönemde hem semantik hem de semiyotik açıdan yeniden yorumlanmasını gerekli kılar.

Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinin yorumlanmasında yukarıda bahsi edilen yöntemlere başvurulmasının bir nedeni de onun dil üzerindeki hassasiyetidir. Zira Mehmet Akif Ersoy'un dilinde günlük konuşma dilinin söz dizim yapısı yanı sıra üst düzey edebî dilin söz dizim yapısı da mevcuttur. Dili, dilbilgisel yapı açısından da sağlamdır. Çalışmamızın

kapsamı dâhilinde olan manzumelerinde Mehmet Akif Ersoy'un sıfat az kullandığı, alışılmamış bağdaştırmalara çok yer vermediği görülmektedir (Somuncu, 2020: 98).

Akif, Türk edebiyatında hem istiklal şairimiz olması itibarıyla hem de içinde bulunduğu dönemin fikrî buhranlarını iyi gözlemlemiş bir şairdir. Ayrıca onun yazar ve çevirmen yönü düşünüldüğünde onun metinlerinin yukarıdaki tespitler ışığında yeniden yorumlanmasının gerekliliğini net bir biçimde ortaya koyar. Zira Mehmet Akif, sadece edebî eser ortaya koyan bir edip değil aynı zamanda hem kendi sanatı üzerine hem de sanat, edebiyat ve dil üzerine düşünen bir edebî kişiliğe sahiptir. Onun bu yönü, eserlerinin de bu disiplinler etrafında incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Mehmet Akif Ersoy'un biyografisi dikkate alındığında içinde bulunduğu tarihî ve sosyal gelişmelerin de etkisiyle sürekli aksiyon içerisinde bir kişilikle karşı karşıya kalırız. Millî Mücadele öncesinde dönemin siyasi faaliyetleri içerisinde aktif rol alması ve mücadele sürecinde de Ankara'yı destekleyen faaliyetler içerisinde yer alması, ömrünün sürekli aksiyon içerisinde geçmesine sebep olmuştur (Ergül-Ekiz, 1988: 689).

Bu çalışmanın amacı da şairin *Safahat*'ta yer alan manzum hikâyeler (manzumeleri) üzerinde yapılan taramalarda ortaya çıkan fiil ve fiilimsilerin Akif'in hayatı, hayat görüşü ve ideallerinin de dikkate alınarak, bu manzumelerin semantik bağlamda yeniden yorumlanması yönündedir. Onun edebî kişiliği, fikirleri, sanat görüşü, etrafında pek çok çalışma yapılmıştır. Şiirlerinde belli kavramlar üzerinde tematik incelemeler de mevcuttur. Özellikle onun şiirlerinde görül kullanılan fiil ve fiilimsileri besleyen olay çevresinde gelişen manzumeleri etrafında onun tahkiye tekniğine dair de pek çok çalışma yapılmıştır. Mehmet Akif Ersoy her ne kadar topluluğa dâhil olmasa da Servet-i Fünûn şairleri gibi o da manzum hikâyeler yazmıştır.

Bu çalışmada başvurulan yöntemler, fiil ve fiilimsilerin metin içerisinde birbirleri ve diğer sözcüklerle ilişkisi, anlamlarının göstergebilimsel açıdan irdelenmesi şeklindedir. Elbette bütün fiil/fiilimsilerin tamamının incelenmesi bir makalenin sınırlarını aşan bir durumdur. Bu sebeple söz konusu sözcükler seçilirken Mehmet Akif Ersoy'un şiirleri arasında olay çevresinde gelişen yani manzum hikâye niteliğine sahip olanlar üzerinde durulmuştur.

Roland Barthes göstergebilim üzerine düşünme sürecini üç evrede ele alır: "hayranlık", "bilim" ve son olarak "metin evreleri. Metin evresi, bir anlam(lama) olmasa da terimin göstergebilimsel ve psikanalitik yönü itibarıyla bir gösterendir (Barthes, 2021: 16-17). Bu açıdan bakıldığında bir gösterilene, bir anlama işaret eder. Çünkü metin bir yazı olması itibarıyla sözden daha ileridir. Yazı psikanalitik açıdan ele alındığında "ben" in ürünüdür. "Ben" in kendi yazısından bahsetmesi de başkasının sözüne olan ihtiyaçtan doğar. Bu ihtiyaç olmasa yazıya gerek yoktur. Barthes'a göre böyle bir durumda söz ifade yeterli olacaktır. (Barthes, 2021: 19) İster şiir olsun ister düz yazı olsun her metnin psikanalitik açıdan bir "ben" tarafı olduğu gibi, Jakobson'a göre kişisel alışkanlıkların ürünü olan bu bireysel dil kullanımı kavramını aşan bir başka kavram söz konusudur. Bu da toplumsal

dildir. Kişisel kullanım amaçlı da olsa birey ait olduğu toplumun dilini kullanmaktadır. Bu da ait olduğu toplumun alışkanlığıdır. (Barthes, 2021: 35)

Barthes'ın gösterge dizgesi üzerinden yaptığı tespitler. Yan anlam ve üst dil kavramları ile devam eder. Yan anlam gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge/düz anlam dizgesinin başka bir anlamın göstereni olması ile oluşan başka bir gösterge dizgesidir. Barthes, bunu fotoğrafçılık metaforu üzerinden somutlaştırır. Düz anlam dizgesi, gerçek hayatı gösteren bir fotoğrafsa yan anlam dizgesi ise fotoğrafçının gerçek yaşam görüntüsünü belli açılara göre kadraja alması sonucu oluşan görüntü biçimidir. Burada asıl önemli olan, yan anlam düzleminde ön plana geçen toplumsal ve kültürel yöne mit ve çağrışım boyutlarının da dâhil olmasıdır. ¹ Burada incelenen sözcük türlerinin şairin içinde yaşadığı dönem, toplum ve kültürel özelliklerle ilişkisi ancak çağrıştırdıkları yan anlamla tamamlanabilir. (Bircan, 2015: 26)

1. Mehmet Akif Ersoy'un Manzum Hikâyelerinde Fiil/Fiilimsilerin Göstergebilimsel Semantik Açından Anlamları

Göstergebilimsel semantik anlam, bir metin içerisindeki göstergelerin birbirleri ile ilişkisini ele alır. Göstergelerden oluşan yaşam bu göstergelerin anlaşılması için bir sisteme, bir düzenlenmeye yani "anlamın mutfağı"na girmeye ihtiyacı vardır. (Barthes, 2021: 185) Bu yüzden göstergelerin anlamsal açıdan belli bir sınıflandırma ile okunması gereklidir. Hem düşünen, yaşadığı çağı okuyan bir birey olarak hem de toplumsal çalkalanmaların yoğun olduğu bir süreci sosyolojik, ekonomik ve siyasi boyutları ile ait olduğu bir toplumla birlikte yaşayan bir şahsiyet olan Mehmet Akif Ersoy'un bir gösteren olan metinleri de anlamın mutfağında belli bir sınıflandırma ile okunmalıdır.

Bir aksiyon adamı olan ve özellikle Millî Mücadele'de aktif rol alan Mehmet Akif Ersoy'un topluma ve toplumsal meselelere bakışı da hareket bildiren sözcüklerin anlamsal yönden önemini artırmaktadır. Mehmet Akif Ersoy'un manzum hikâyelerinin bir gösterenler olarak bu sınıflama ile okunmasının amacı da budur.

1.1. Hasta

Akif'in *Hasta* (Ersoy 2007: 9) isimli *Safahat*'ın *Birinci Kitap*'ında yer alan manzumesinde, aşağıdaki fiil ve fiilimsileri kullanarak hastalığın fiziki ortamı ile biyolojik ortamını (biyosfer) tasvir ederken, bu sözcüklerle ortamın semiyosferini yani o ortamdaki gösterenlerin oluşturduğu dilsel atmosferi de yansıtır.² (Lotman 2012: 157)

¹ Bu makalede fiilimsilerin ve fiillerin hareket bildiren yönleri itibarıyla metin içindeki kullanım sıklığı ele alınırken gönderme yaptıkları yan anlamlar da dikkate alınmıştır. Ancak mitolojik boyutlu bir semantik çalışma bir makalenin kapsamını aşacağı için detaylı olarak tek başlık etrafında ele alınmamıştır.

² Yuri Lotman Semiyosfer kavramını şu örnekle somutlaştırır: Eşzamanlı bir kesitte alınmış, belli bir dünya örneği olarak bir müze salonu düşünelim; içinde farklı vitrinlerde farklı dönemlerden eşyalar sergilenmiş ve bu eşyaların üzerlerine bilinen ve bilinmeyen dillerde kod çözme talimatları, araştırmacılar tarafından hazırlanmış sergiye yönelik açıklayıcı metinler, sergi gezme şemaları ve ziyaretçilerin davranış kuralları

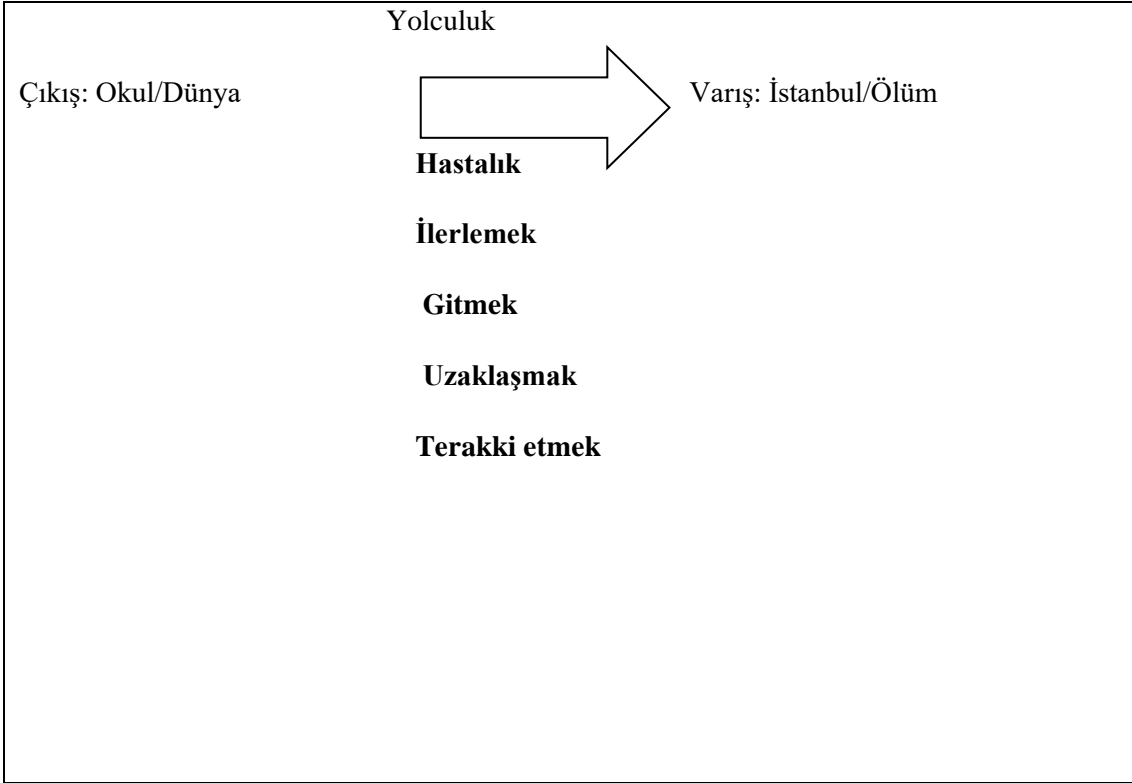
Büyük bir çoğunluğu fiil ve fiilimsiden oluşan bu gösterenler, ortamın tıbbi atmosferi ve hastanın biyolojik durumunu tarif etmektedir. Mehmet Akif, burada, bir hastanın durumunu sıfatlarla tasvir etmek yerine, bütün manzumelerindeki gibi anlatısını hareket bildiren sözcüklerle yaptığı tasvirlerle güçlendirmektedir. Bu üslup dünyaca ünlü Rus hikâyeci Çehov'un hikâye yazarlarına tasvirler konusunda verdiği öğütlerle de örtüşmektedir. (Paksoy 2009) Bu da şairin manzumelerinde hikâye tekniğine verdiği özeni göstermektedir.

Metinde hastalık, hastanın yüzünde sarılık, vücudunda halsizlik gibi verilmek yerine sürekli hareket bildiren durumda verilmiştir. Olay Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçmektedir. Hastanın durumu kurum müdürü tarafından kahraman bakış açısı ile anlatılmaktadır.

Bu yüzden şiirde “hastalık”, “seyr-i tabisini” “alıp yürümüş”tür. Hasta kendisine “git” denilse bile “yol”da ölecektir. Bu yüzden çocuk “gitmeli”dir. Çünkü okul idaresi açısından da hastanın “gitmesi” “muvâfık” yani; yerinde olacaktır. Ancak gün geçtikçe ilerleyen verem bu kimsesiz delikanlının arkadaşlarının hüznünlü gözyaşları arasında “verem” onu kendilerinden uzaklaştıracak paytona “yaklaştır”ır.

Yukarıda vurgulu sözcükler, hastanın ölüme doğru giden yolculuğu ile İstanbul yolculuğu aynı göstergelerle eş zamanlı olarak verilir. “İlerlemek”, “uzaklaşmak”, “gitmek” kelimeleri sık kullanıldığı hâlde *göndermek* sözcüğü bir yerde geçer. *Yaklaşmak* sözcüğü ise yine hastayı İstanbul'a/ölüme götürecektir yani onu dünyadan/okulundan *uzaklaştıracak* olan paytona yakınlaşmayı ifade etmek için bir defa kullanılmıştır. Yukarıda verilen gitmek, uzaklaşmak, ilerlemek, terakki etmek fiilleri eş zamanlı olarak hem ölümü hem ölüm yolculuğu olan hastalığı hem de hastanın âdeta ölmek üzere gittiği İstanbul yolculuğunu göstermektedir. Şair bu manzumede hikâye tekniğinin gereği olan doğayı ve çevreyi şiirde kendisinin ifadesi ile bir “seyr-i tabii” hâlinde devinimi ile birlikte vermiştir. (Ersoy, 2007: 10-11) Bahse konu bu tespitleri aşağıdaki 1. Şekilde şöyle özetlemek mümkündür:

yazılmış olsun. Bu salona rehber ve ziyaretçileri de yerleştirelim ve bütün bunları tek bir mekanizma olarak hayal edelim (ki, belli bir açıdan bütün bunlar öyledir). Elde ettiğimiz şey semiyosfer imgesidir.

1. Anlamsal ilişki halindeki fiillerin eş zamanlı gösterenlerle ilişkisi

1.2. Küfe

Şair, *Küfe* (Ersoy, 2007: 20) manzumesinde yine hareket bildiren sözcükleri bu sefer teşhis ve mübalağa sanatlarının gösterenleri olarak kullanır. Şair asıl konuya geçmeden önce içinde bulunduğu ortamın yollarının bakımsızlığını mübalağa sanatıyla ama sıfatlarla yahut adlarla durağan bir şekilde değil, fiil ve fiilimsilerle verir. Yollardaki düzensizlik ve çukurlar, yağmur sonrası oluşan çamurlar, çukursuz ve çamursuz şekilde anlatılmıştır. Bu da yine Mehmet Akif Ersoy'un tahkiyesinin başarısıdır. İstanbul'un kenar semtlerinden birinde oturan kahraman anlatıcı, mahalledeki yolun çukurlu hâlini ve yağmur yağdığına oluşan su birikintilerini “yüzme”/”bilmeden” fiilimsileri ile ve *gezmek* fiilinin olumsuz geniş zaman kipi ile ifade eder. Kahraman anlatıcı yolların durumunu yine elinde bir değnekle yolları “yoklayarak” veya “atlayarak” yürüdüğünü yine bu zarf fiillerle anlatır. Babasının ölüsünü küfeye bağlayan çocuk, onun saçak altındaki aldırmaçlığını *yatmak* fiili ile anlatır. O küfe sırtında iken onun altında *ölen* babanın çocuğunun bu hüznü karşısında küfenin umursamaz duruşunu *yatmak* fiili ile gösterir. Evlerin yıkılmak üzere duruşu, binaların bu eskilikten dayanıksız hâlde oluşu, yine yukarıdaki “küfe” kişileştirmesinde olduğu gibi evlerin birbirlerine yakınlığı “ayakta durmaya gayret etmek” ve buna rağmen yıkılacakmış gibi harabe olmaları âdeta “rükûa niyet eden”lerin hâli ile kişileştirilir. Bu manzumede gösterenlerin birbiri ile anlamsal ilişkileri düşünüldüğünde iki farklı gösterilene işaret ederler. Bunlardan birincisi, mütevekkil ahalinin hayat karşısındaki vakarı ikincisi ise bir çocuğun hayat karşısındaki ikilemidir. Bu ikilem, “rükua niyet etmek” ile “ayakta durmaya elbirliği ile gayret etmek” arasındaki ikilemdir.

Mehmet Akif Ersoy'un *Küfe* manzumesine bakıldığında bu alanın bir alt alanı olan ve birbirleri ile ilişkili olan farklı kişilerin metindeki düzeylerini inceleyen söylem semantiğe dair bulgular dikkati çeker (Ekinci, 4). Bu bulgular, Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinde/manzumelerinde yer verdiği diyalogların hepsinde bulunabilir. *Küfe* şiirine baktığımızda önce yerde küfeyi görüp daha sonra anne ile çocuğun diyaloguna şahit olur. Bu diyalogdan önce kahraman anlatıcı da çocuğun yanında görünen kişinin annesi olduğunu bilemez. Orta yaşlı görünen bu kadının bir anne olduğunu, kullandığı cümle içerisinde yer alan ifadelerden anlıyoruz. Bu gösterenler özne olarak anneyi işaret eder.

*"-Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!
Ne istedin küfeden, yavrum? Ağzı yok dili yok,
Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki:*

"Çok ğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yükstüz...

*Baban gidince demek kaldı, adetâ öksüz!
Onunla besleyeceksin ananla kardeşini.
Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?" (Ersoy, 2007: 20)*

Buraya kadar olan ifadeler konum olarak söz sahibi öznenin muhtemelen anne, teyze, hala veya çok zayıf bir ihtimalle abla gibi ailede sözü dinlenebilecek bir "yetişkin" olduğu bilgisini "yavrum" ve "oğlum" ifadelerinden seziyoruz. Kahraman anlatıcı, bu hususta kesin kanaate varmış bir üslupla bu sözlerin sahibinin bir anne olduğu bilgisini çocuk ve kadının diyaloguna dâhil olarak verir; "*Ayol dinle annenin sözünü!*" (Ersoy, 2007: 20)

Küfe manzumesinden alınan metindeki koyu harflerle gösterilen fiillere gelindiğinde anne ve kardeşin geçimini sağlamak anlamında kullanılan "beslemek" kelimesi, hem bu ev ahalisinin geçimini sağlamanın göstereni hem de metinde yer alan "bebek" ifadesi ile birlikte okunduğunda "bebek" olan kardeşin durumuna vurgu yapmaktadır. Böylelikle ağabeyin ona sorumluluğu hatırlatılırken ailenin yüküne nispeten sorumluluğunu "öğrenmek" zorunda olan ağabeyin, küçüklüğüne de alegorik olarak bir gönderme yapılmıştır. "Öksüz kalmak" göstereni hem küfenin sahipsiz kalmasını hem de çocuğun öksüz kalmasını gösteren durumlara bir göndermedir. "Öğrenme" fiili semantik olarak "bir gerçekle yüzleşme"nin göstereni olmakla birlikte sanatsal açıdan Mehmet Akif Ersoy'un realist yaklaşımını da karşılayan bir gösteren durumundadır.

Öznenin konumu söz konusu olduğunda adeta Mehmet Akif Ersoy'un manzum poetikası özelliğine sahip olan *Safahat*'ın manzum ön sözündeki (Akif, 2007: 3) fiiller de hem şairin sanat anlayışının göstereni olması açısından hem de metinde öznenin konumunun tespiti açısından önemlidir.

*" Bana sor sevgili kari sana ben söyleyeyim
Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım "*

Akif, tahkiye tekniğinin hâkim olduğu şiirlerinde okura anlatıcı olarak kendi konumunu “sor-” ve “söyle-” fiilleri ile belirtiyor. Bu fiiller manzumelerde kahraman bakış açısının göstereni durumundadır. Aynı manzum ön sözün dördüncü beytindeki ilk mısranın tamamen fiilden oluştuğunu görüyoruz.

“Ağlarım ağlatamam hissederim söyleyemem”

Burada şairin bir tevazu eseri duygularını karşıdaki okura geçirme maharetinin olmadığı anlamı çıkarılsa da aslında şairin sanat anlayışı olarak da muhatabını ağlatma ya da onu kendi his dünyası içine sokmak gibi bir amacı yoktur. Şiirlerinde genel olarak realist bir tutum izleyen şair, okurla “sorup-söyleme” bağlamında bir iletişimi hedefler. Çünkü şiirde son beyitteki iki mısra da “oku” emir/dilek kipi ile başlar. Her ne kadar okurun “hisli yürek” isteğine bir cevap gibi gözüксе de aslında şair, okurdan çok daha fazlasını talep etmektedir. İlk beyitlerdeki “sormak” ve “söylemek” vurgusu dikkate alındığında şair, kendi şiirine/söylemine dair ortada sorulacak bir şey varsa bunu cevaplamaya taliptir. Şairin çokça söyleyeceği söz vardır; ancak bu sözler, “hüner” gösterme endişesi ile yazılmamıştır. Hisli bir yürek lazımsa bu samimiyet şairde mevcut olmakla birlikte, şairin mısralarında “hüner”, “tasannu”, “sanat” kaygısı olmadığından duygularını, ağlayışlarını değil, ancak şiirinde samimiyetle söylemini dile getirmiştir. Zaten maksadı hüner göstermek olsa okurdan okumasını istemez. Ortada her şeyden önce hisli ve samimi bir yüreğin duyulması ya da hissedilmesi gereken sesi değil, okunması gereken sözü yani söylemi vardır.

1.3. Fatih Cami

Diğer manzum hikâyelerde olduğu gibi bu metinde de olayın ve mesajın hedef kitlesi çocuklar ya da gençlerdir. Hikâyenin atmosferi daha durağan bir yapıya sahiptir. Aslında daha önce incelediğimiz, *Hasta* manzumesinde mekânın mektep olması ve figüratif unsurlar olarak genç talebelerin varlığı, *Küfe* şiirinde şairin sakin öğütleri karşısında bile öfkeli bir çocuğun varlığı, bu iki manzum hikâyenin atmosferini *Fatih Camii* metnine göre daha hareketli kılmaktadır. Bu iki manzume de *Fatih Camii* gibi döneminin günlük yaşamı üzerine inşa edilmiş olsa da *Küfe* ve *Hasta* manzumelerine göre *Fatih Camii* manzumesinde durağanlığın sebebi hem hâlde hem de geçmişte (iç hikâyeye) mekânın ibadethane olmasıdır. Aslında bu yönü ile *Fatih Camii*, bir durum hikâyesi olma özelliğine sahiptir. Ezan ile birlikte camiye gelme alışkanlığı, anlatıcı kahramanın çocukluğuna dayanmaktadır. Metinde dinin gençler üzerinde onları doğruluğa iletici tesiri ve onların bu kazanımı imamın sabrı ile elde ettikleri anlatılırken dinin onlara kazandırdığı düzenli hayat, vakti değerli kullanma, ezan sesi ile birlikte camiye gelmek gibi bir alegorik eylem üzerinden verilmiştir. Giriş kısmında tasvir ve iç hikâyeye kısımına göre daha ağır kelimelerin hâkim olması aslında kaside geleneğinin şairin manzumeleri üzerindeki tesirini de göstermektedir.

Fatih Camii metninde, tasvirle başlayan ve anlatıcının çocukluk hatırasına geri döndüğü bölüme kadar fiil ve fiilimsilere bakıldığında yukarıdaki durağan atmosferin semantik olarak hareket bildiren bu sözcüklerle örüldüğünü göstermektedir.

“Yatarken yerde ilhâdıyla haşır olmuş sefil efkâr ,

Yarıp edvârı yükselmiş bu müdhiş heykel-i ikrâr .

Siyeh reng-i dalâlet bir bulut şeklinde mâzîler ,

Civârından kaçır, bulmaksızın bir lâhza istikrâr;” (Ersoy, 2007: 5)

Geçmişin, “ sefil olarak nitelendirilen dine karşı olan düşünceleri bütün devirlerin içinden süzülerek değil, o devirleri “yar”mak suretiyle “yüksel”miştir. Burada “yarıp” zarf fiilinin seçilme nedeni, kötü fikirler etrafında geçmişten bugüne yükselen bir yaklaşımın abidesini yükselten kötü fikirlerin zararlı ve yıkıcılığını anlatmak içindir. Bu “sefil” ve gafletli atmosferde oluşan “siyah” bulutlar, bahsedilen geçmişin gafletini havada temsil ederken bu fikirler sefilce yeryüzünde “yatarak” aynı gafleti sembolize etmektedir.

Bahse konu olan ilk bölümde tabiat, hâba (uyku) dalmıştır. (Ersoy, 2007: 7) Mabedin duvarlarında bu atmosfer altında sabrın sükûnetini görmekteyiz. Anlatıcının çocukluk hatıraları istikametinde anlattığı iç hikâyeye geçişte bile mazinin bu sefil, siyah ve yıkıcı yanı, ihtiyarı eve geldiğinde hemen uykuya “dal”acak kadar bitkin bırakmıştır. (Ersoy, 2007: 7)

Oysa şiirde “cûş u huruş” ve “huşu” kelimeleri ile ifade edilen coşkulu duygulara da rastlamaktayız. Ancak bunlar eylem olarak dışa yansıyan değil içinde bulunulan atmosferin sükûnetli ve kasvetli hâli nedeniyle içte ve sessizce yaşanan coşkunluklardır. Bunu da bu coşkunluğun doğurduğu sesliliği ifade eden “huruş etmek” bileşik fiiliyle anlamak mümkündür.

“O cûş içindeki îman?

Evet, hurûş ederek işte rahmet-i Subbûh ,

Bütûn yüreklere serpildi kubbeden bir rûh:

Rûh-i itmînân.” (Ersoy, 2007: 8)

1.4. Hasır

Divan edebiyatı metin formu olan mesnevi nazım şeklinde yazılan bu manzumede mekân bir “attar dükkânı”dır. Gözlemci konumunda olan anlatıcı, arkadaş ziyareti için geldiği bu mekâna alışveriş için gelenlerle dükkân sahibi arkadaşının diyalogları vasıtasıyla devrin sosyo-ekonomik durumunu okura yansıtır. Cemiyetin içinde bulunduğu olumsuz durum sadece diyaloglarda değil, kullanılan hasır ve ölüm metaforları üzerinde şekillenen fiil ve fiilimsilerde de kendisini gösterir. Halkın kullandığı tütün bile toz olmuştur. Müşterinin verdiği kâğıt “yirmilik”in üzerindeki silikler, tek tük çekmeceye gelişlerindeki nazı yansıtan “düşen bozuk paralar ve toza dönmüş tütün toplum üzerindeki sosyal ve ekonomik ölüm hâlini haber verir gibidir. Daha sonra gelen müşterinin bir ölü için hasır almasıyla bu sosyal ölüm havası metinde tamamen açığa çıkmıştır.

Ölü için alınan hasrın ölünün ona sarılarak kabre konulması anına kadar şekilden şekle giren hasrın bu durumunu betimlemede kullanılan fiil ve fiilimsilerde kendisini gösterir.

“Hasır büküldü, omuzlandı, daldı bir sokağa;

Sokuldu kimbilir ordan da hangi bir bucağa.

Açıldı bir ölü saklanmak üzre sînesine;

Kapandı ketm-i adem heybetiyle sonra yine!” (Ersoy, 2007: 8)

Manzumenin bu kısmında yer alan “bükülmek” eylemi aynı zamanda *dürülmek* anlamına da karşılık gelmektedir. “Dalmak” eylemi kullanıldığı cümle dışında dalgınlık durumunun göstereni konumundadır. Bu yönüyle de ölümün bir özelliğini kendisinde göstermektedir. “Sokulmak, girmek, saklanmak” eylemleri bir yerde kaybolma durumunun gösterenleri olarak aynı dizgede yer alabilirler. Bütün bu eylemlerin yukarıdaki iki beyitteki kullanım sıklığı ise hasır ve ölü etrafında “ölüm” kelimesinin mecazi anlamına karşılık gelen toplumun sosyo-ekonomik yönden durgunluğunun iletisini vermektedir. Kısa bir sürelik açılma, âdet olan, dükkânların, pazarların açılma durumuna karşılık gelse de ekonomik durum ve sosyal hareketlilik, “yirmilik” kâğıt paranın silikliği düzeyinde ve ölü hareketsizliğinde belirsizliğini korumaktadır.

Manzumenin devamında cenazenin mezara götürüldüğü anın tasviri anlatılırken “geçmek” fiilinin “sükûn içinde” zarfı ile kullanıldığı görülmektedir. Bu durum toplumun üzerindeki ölüm sessizliği ile cenazenin mezara götürülüşündeki sükûneti birleştiren bir tabloyu semantik olarak tamamlamaktadır.

1.5. İstibdâd

Yapısal olarak çerçeve hikâyeye özelliğine sahip olan bu manzumede şair, dış hikâyede bu dönemin kötülüğünü ve çirkinliğini gösteren olarak bu kelimelerle aynı dizgede yer alabilecek, “mülevves” sıfatlarının ilk iki dizede tekrarı ve “sefil” sıfatının kullanıldığı görülmektedir. Yine ilk dizelerde “s”, “l” ve “e” aliterasyon ve asonanslarla bu sıfatların semantik olarak desteklendiği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın esasını teşkil eden bölüm, iç hikâyeye ile başlar. Burada bir adamın yerde sürüklenişine şahit olan mahallelinin durumu “köpek sürür gibi insan sürüklenir mi?” (Ersoy, 2007: 78); semantik olarak “sürümek” ve “sürüklenmek” eylemlerinde karşılık bulur. Burada bu iki gösterenden birisi özneye, yani istibdadı yapana karşılık gelmektedir. Bir diğeri, yani “sürüklenmek” göstereni ise nesneye yapılan göndermedir. Olayın bitimine kadar şairin diğer manzumelerinde görülen eylem kullanma ya da mevcut durumu semantik olarak tamamlayacak işlemde bir eylem kullanma yoluna gidilmez. Zira anlatılan dönem bireyin ve toplumun dışı dönük eylem yapmasına izin vermez. Bu yüzden sadece dille ifade edilemeyen sıfatlar göze hitap eder.

Manzumenin döneme dair ifadesi, fiillerle başta sonda kendisini ifade eder. Normal bir tahkiyede şahıslar eylem hâlinde iken burada anlatıcının zihinsel eylemine şahit olmaktadır. Anlatıcı gün boyu gördüğü olayın etkisindedir. Bu durum, yani memleketin her yerinde olması muhtemel “fâcialar” zihninin karşısında, gözünün önünde (dîde) meydan okurcasına gelip, durmuştur.(Ersoy, 2007: 80) Ezilmenin, sürüklenmenin feryadı karşısında herkesin payına düşen susmaktır. Bu durum karşısında Allah’ın sedası hükmünde olan Kur’an bile susmuştur. (Ersoy,

2007: 80) Aynı dizelerde “sus!” eylemi yine emir kipinde devrin öznesi tarafından gelir. Burada sıklaşan eylemlerin karşıtlığı bir etki tepki şeklinde kendisini gösterir. Gelip duran ve “sus!” diyerek emir veren baskının öznesine karşılık gelen eylemler ile bu durum karşısında susan toplum ve maneviyat etkiye/baskıya karşı verilen tepkinin/tepkisizliğin alegorisi durumundadır.

1.6. Hürriyet

Bu manzumede de yine toplumsal bir durum ele alınmaktadır. Anlamca istibdat sözcüğünün zıddı olan bu durum, bir önceki manzumeye göre daha alegorik şekilde ele alınmıştır. Sekiz yaşındaki kızın belindeki kemer, altı yaşındaki oğlanın elindeki bayrakla alegorileştirilen hürriyette eylemler istibdadın zıddına daha dışa dönüktür. Bu da mevcut tezadın eylemlerde semantik olarak kendisini ortaya koyduğunu göstermektedir.

İstibdat dönemindeki “gelip durmak, susmak, sürümek veya sürüklenmek” fiillerinin yerini, emir kipinde olsa da semantik olarak daha çok tavsiyeye yakın olan bizzat anlatıcının ifadesi olan “**fethet!**” eylemi ile alıcıyı harekete geçiren fiiller alır. Susmak yerine çevresindekilerin “yavaş” zarfı ile ya da emir kipi ile doğrudan “koşma” demelerine rağmen koşan bir yeni neslin alegorisi şiirin ilk kısmında “koşmak” eylemi ile semantik olarak tamamlanır. (Ersoy, 2007: 81)

İçine kapanmış ve durumu “susmak” fiili ile anlaşılan toplum, bu fiilin karşısına sadece “koşmak” fiilini koymaz. Bağırarak eylemi hür büyüyecek bir nesle “bağırın haydi çocuklar” ifadesi ile alıcıyı harekete geçirecek şekilde verilir. Bu manzumede baskı dönemlerinin durgunluğu ve suskunluğuna karşı bütün eylemler alıcıyı harekete geçirme amaçlı kullanılmıştır. “Sus!” diyene karşı o günlerin acısı çıkarılırcasına bağırması teşvik edilir. Ancak dikkati çeken bir durum da hürriyetin sınırlılığını semantik olarak karşılayan eylemlerdedir. Şair bunu da fiil ve fiilimsilerle ifade eder. Bu, şairin üslubundaki sağlamlığın ve tutarlılığın bir göstergesidir. “Koşmak” eylemi bir yerde tavsiye edilirken “çok koşma” şeklinde manzumenin bir başka bölümünde şerh düşülür. Terlemek de bir hürriyettir ama “fazla terleme” şeklinde şerh düşülür (Ersoy, 2007: 83). Olumsuzluk bildiren bu fiiller semantik olarak hürriyetin sınırsız olarak kendine ve başkasına zarar vermemek olduğunu altını çizmektedir.

Selma: Bu manzume, teması ölüm olan ve konu itibarıyla şairin dört yaşındaki yeğeninin ölümünü işleyen bir metindir. Şair bu metinde anlattığı olay üzerinden ölüme ait düşüncelerini metnin iletisi hâline getirir.

Manzumenin giriş kısmından itibaren, önceden bilinen bir olumsuz durumun anlatıcı üzerindeki tesiri, fiiller üzerinde kendisini gösterir. Sıkılmak uğraşıp durmak, boşuşmak, düşünmek (Ersoy, 2007: 49) gösterenleri sadece günlük hayatın yorucu atmosferinin değil, aynı zamanda rahat bir zeminde dinlenmek isteyen bir vücudun huzursuzluğunun da gösterenleri durumundadır.

Manzumenin geneline baktığımızda bir hasta ve ölüm döşeğinde birinin durumunu anlatan her sözcükte olduğu gibi fiiller de bu anlama göre seçilmiştir. Ancak manzaranın genel durumu, karşıtlıklarla ve bu karşıtlıklar arasındaki geçişlerle verilirken fiillerin bu zıtlık ve geçişlere göre seçilmiş olması çalışmamızın kapsamı açısından önemlidir.

“Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek

Dururdu bî-hareket, kol kanat kımıldamıyor!

Gözünde nûr-i nazar tıtrıyor, hemen sönecek...

*Dudakta nâtika donmuş; kulak söz anlamıyor!
Türâb rengine girmiş cebîn-i sîmîni ;
Ölüm merâreti duydum, öpünce leblerini!” (Ersoy, 2007: 51)*

Bir melek gibi uçan durumdan titreyen nazarla ölümün durgunluğunu anlatan “donmak, kımıldamak, durmak” fiillerine geçilmiştir.

1.7. Meyhane

Şairin kasvetli ortamı ve ahlaki yozlaşmaya uğramış bireyler olarak buranın müdavimlerini şahıs kadrosu içinde tanıttığı manzumedir. Şair, sürekli alkol tüketen ve bu sebeple eşini, kızını ve oğlunu mağdur eden bir baba etrafında meyhanenin sebep olduğu ailevi ve ahlaki faciaları örneklendirir. Anlatıcı, bu metinde para götüremediği için okuldan atılan bir erkek çocuğu ve babası sarhoş olduğu için de istemeye gelmeyen bir kız çocuğu etrafında ailevi bir problemin yanında pedagojik bir meseleye de dikkatleri çekmektedir.

Şair daha manzumenin giriş kısmında meyhanenin fiziki ortamını olumsuz bir atmosfer içinde verirken kullandığı fiil ve fiilimsilerin hem semantik yönü hem de bunların ilk bölümde verilmiş sıklığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Anlatıcının anlattığı bu muhitin hali, adeta gecesinden mezar karanlıklarının yağdığı, her taşında duvarında yıkılan yuvaların hasretle açılmış birer ağız misali delikler oluşturduğu bir haldir. Daha ikinci beyitte yükselen feryatlar “çıkmaq” fiili ile anlatılırken karanlık ortam “gökten inen mezar karanlığı” alegorisi ile “inmek” fiili beyitin ikinci satırında hemen “çıkmaq” fiilinin altında yer alır. Bu zıt anlamlı fiiller semantik olarak bu mekâna gelen her “ulvi” ruhun yaşayacağı düşüşü ifade eder. Şiirin bu ilk bendinde “yıkılmak”, “sönmek”, “çökmek” fiillerinin peş peşe, üstelik mısra başlarında kullanılmaları Mehmet Akif Ersoy’un yukarıda bahsi edilen üslup titizliği ve kelime seçimi dikkate alındığında tesadüf değildir. Üstelik ilk bendin sonundaki beyitte de yukarıdaki “çıkmaq-inmek” tezatı etrafında oluşturulan semiyosfer burada da kendisini gösterir. Bu fiiller ise “girmek-çıkmaq” fiilleridir. Aslında buradaki tezat anlam, meyhanenin dâhil olduğu atmosfer içinde tezat olmaktan çıkar. Hayatların alt üst olduğu gibi gerçek hayata dair anlamlar ve değerler de altüst olur. Bu deformasyonun semantik zemine yansıyan yönü bireyin bu ortama **girme** durumunda hayatından duyduğu pişmanlık hâli; **çıkma** durumunda ise bilinçsizlik ve dağınıklık söz konusudur. Bu tezat olumlu ve olumsuz olarak değil de her durumda olumsuzluğu doğurarak bu semiyosferin içerisinde alt üst olur. (Ersoy, 2007: 32)

İkinci bendin birinci beyti “dökülmek” fiili ile başlarken ikinci beyit “boğulmak” fiili ile başlar. Üçüncü beytin ikinci mısraı da “tutmak” fiili ile başlar. Bu her üç fiil bireyi ruh dünyası itibarıyla içine alan ve onu bütün değerleri ile bünyesinde kaybolmasına sebep olan deniz metaforuna bir göndermedir. Yani her üç fiil de bu metaforun göstereni durumundadır. Meyhanenin boğucu fiziki ortamı bireyi bütün değerleri ile yok eden deniz metaforunda bu üç fiil ile anlam kazanır. (Ersoy, 2007: 32)

Anlatıcının bir can sıkıntısı ile çıkıp sokak sokak gezerken yanında bir viranenin olduğu hana benzeyen meyhaneye rastlamasıyla iç hikâyeye başlar. Bundan sonra semantik olarak fiiller, yerini fiilden isim olan kelimelere ya da fiilimsilere/sıfat fiillere bırakır. Han da şişeler içerisinde bulunan kişilerin bilinci gibi kırık ve döküktür. Sohbetler ise tıpkı bir sarhoşun vücudu gibi kımıldanan bir özelliğe sahiptir. (Ersoy, 2007: 33)

1.8. Bayram

İsmine özel tasvirlerle başlayan bu manzumenin başkişisi parası olmadığı için bayramda eğlenen ve salıncaklara binen akranları gibi bu salıncaklara binemeyen bir kızdır. Şiirin ilk kısmında bayramın atmosferini yansıtan “cûşan etmek”, “raksân olmak” birleşik fiilleri ve “gülmek” fiili gibi fiiller dışında şair bu atmosferi sıfatlar gibi isim soylu sözcüklerle yansıtmıştır (Ersoy, 2007: 41). Benzer durum şairin iç hikâyeye başladığı tasvirde ve olay kısmında da kendisini gösterir. Bu manzumede şair üslubunun genelinde görülen anlamı fiillerle örme ya da iletiyi fiillerle taşıma yerine, bunu sıfatlarla yapar. Anlamı yansıtan fiiller olsa bile bu semantiği örecekte sıklıkta değildir. Diğer manzum hikâyelerine göre bir kesit hikâyesi olma özelliğine sahip *Mezarlık* manzumesinde de şair mezarlığa dair duygularını bir küçük kız etrafında anlatırken cümlelerde çoğunlukla fiil cümlesi değil, isim cümlesini tercih eder.

1.9. Kör Neyzen

Tıpkı *Küfe* manzumesinde olduğu bu metnin teması da yoksulluktur. Ney çalarak dilenen bir neyzenin durumunun anlatıldığı bu hikâyede şair fiilleri diğer hikâyelerinden farklı bir semantik zeminde kullanır. Kör olan, çaldığı neyle çevreden ilgi görmeyip eline para düşecek diye elini açtığı yağmur damlası düşen bu kahramanın trajikomik durumunu anlatmak için şair, daha metnin giriş kısmından itibaren fiilleri ironi amaçlı kullanarak bu drama farklı bir şekilde dikkatleri çeker.

Hikâye kahramanı kör olduğu hâlde şairin durumunu ve o duruma karşı ilgisizliği “inlemek, dinlemek, duymak” gösterenleri etrafında “dinleyen” ve “duyanın” olmadığı şeklinde ifade eder. Ancak bu kadar fiil ve fiilimsinin ikinci bentte yoğunlaşması ve bunlara ek olarak ilk beytin “aramak” şeklinde başlaması yine ikinci bentteki “görür” fiili gösterenler olarak cümlelerden bağımsız düşünüldüğünde farklı gösterilenlere işaret eder. Neyzen kör olduğu kadar çevresi de onun durumuna sağırdır. Bu iki duyu yoksunluğuna üç ve dördüncü bentlerde de tekrar eden “duymak” fiili ile ironi yapılarak dikkat çekilir. Ayrıca herkesçe görülen ama duyulmayan bu kahramanın durumu, yine girişteki beyitten sonraki ilk bentte “meydana çıkmak” fiili ile görme duyusuna yapılan vurgu ile güçlendirilir.

Sadece ilk beyit ve ondan sonraki bende bakıldığında görme duyusuna hitap eden “görmek”, “meydana çıkmak” ve ilk bent hariç şiirin tamamında “duymak” fiilinin kullanılması bu ironiyi oluşturur. Zira şaire göre, kendisi için en iyi kurtuluş yolu ölmek olan kahramanın durumunun bu kadar yaşama dönük duyularla izah edilmesi bu ironinin semantik yanını da desteklemektedir.

1.10. Seyfi Baba

Bu manzum hikâyede de bir hasta ziyareti etrafında toplumsal ve ekonomik meselelere toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Mesnevi tarzında ele alınan bu hikâyede şair, Seyfi Baba’yı ziyareti ve ziyarete giderken sokak fenerinin verdiği imkân ölçüsünde içinde bulunduğu cemiyetin sosyo-ekonomik durumunu okuyucuya aktarır.

Şairin hasta ziyaretine giderken elindeki fenerin “kırık”lığından başlamıştır. Bu sözcüğü, kaldırımların durumunu anlatırken “hortlamak” eylemi ile anlam bakımından tamamlamıştır. Sokakta gördüğü manzarayı, “yorulmak, yorgun” eylemlerinin hemen ardından “çarpmak” fiili ile “çökük” sözcüğünü peş peşe getirmiştir. Bu durum, kahraman anlatıcının sözcükleri seçerken

ve dizerken bunu anlam odaklı bir yöntem ile yaptığını göstermektedir. Bu da onun mısralarında estetik uyumdan önce anlamın önemli olduğunu gösterir. (ifade uzun ve bozuk, daha yalın, kısa cümlelerle anlatılmalı). Buna ek olarak bu üslup, Mehmet Akif Ersoy'un olayı ve eşyayı sürekli bir "oluş" hâlinde verme üslubunun bir sonucudur. Burada kullanılan fiil ve fiilimsiler hem ziyaret eden kişinin hem ziyaret edilen mekân ve kişinin hem de olayın gerçekleştiği bağlamın durumunu okuyucuya yansıtan bir semantiğe sahiptir. Bu ifade tarzı, ziyarete gidilen evde gerçekleşen olayın aktarımında da devam eder. Seyfi Baba'nın üşüdüğü için mangala yaklaşıırken "sürünme" eylemi, sadece onun hastalığını değil aynı zamanda evde misafire sunulacak ıhlamurun bile komşudan geldiği ekonomik zorlukları da betimler. Şair her ne kadar namerde "el açmak" istemese de evdeki ıhlamur da onu ısıtacak ateş de kendisine ait değildir (Ersoy, 2007: 63). Bu durumda olan sadece ihtiyar değildir. Aynı cemiyetin parçası olan anlatıcının ihtiyara yardım etme arzusu karşısında cebinde para değil de "boyun büken" mührünün olması onun da benzer durumda olduğunu gösterir (Ersoy, 2007: 64). Benzer şekilde Seyfi Baba'nın oğlunun işsizlik durumu "ekmek tutmak" deyimini ile ifade edilir.

1.11. Dirvas

Akif'in İslam tarihinden faydalanarak kaleme aldığı bu manzum hikâyesinde hareket bildiren sözcüklerin hem semantik hem de edebî tür ile ilişkisi bakımından ayrı bir önemi vardır. Şair diğer sosyal gerçekçi hikâyelerinden farklı olarak İslam tarihinden rivayet edilen bir hikâyeyi rivayet geçmiş zaman kipinde vermesi dikkate değer bir durumdur. Onun fiilleri böyle bir anlatıda rivayet kipinde kullanması Akif'teki anlama olan sadakatin sadece yazdığı metinlerin iletisinden değil, aynı zamanda bu metinlerin türlerinden de ileri geldiğini gösterir. Daima "doğru söz"ü önceleyen ve sözdeki inceliğin sonradan gelmesi gereken bir kaygı olduğunu söyleyen bir şair olmasına rağmen Mehmet Akif Ersoy, bu manzum hikâyede, anlatımda edebi türe olan saygıdan ödün vermemiştir. Ayrıca bir yönetimde halka karşı tutumu özetleyen merhamet, sosyal devlet anlayışı gibi değerleri semantik olarak metinde "**merhamet etmek**" (Ersoy, 2007: 99) "**Tasadduk eylemek**", "**insaf olmak**", (Ersoy, 2007: 102) fiilleri ya da gösterenleri karşılar.

1.12. Mahalle Kahvesi

Meyhane şiirindeki mekân odaklı eleştirel yaklaşımın görüldüğü bir başka manzum hikâye de Mahalle Kahvesi'dir. İçinde bulunulan bir coğrafyanın "bakılmayan" yarısı olan kahvehaneler, çözüm bulunmadığı takdirde milletin, ruhunu ve gayretini "emmeğe"dir (Ersoy, 2007: 103). Hemen bu satırların ardından geniş zaman kipinde gelen "yüzmek", "kusmak", "kahretmek", "azap içinde kalmak", "yıkılmak" fiilleri, kahvehane atmosferine dair anlatıcının ortaya koyduğu imajı tamamlamaktadır. Bu tembellik ve sefalet ürünü manzaranın semantik tarafı şiirin sonuna doğru fiil ve fiilimsilerin üzerinden kalkarak diyaloglarla kendisini hissettirir.

1.13. Âhret Yolu

Bir ölümü imgeleyen bu manzum hikâyede şairin kullandığı hareket bildiren sözcükler, hem ölüm olayını hem de ölen kişinin ardında bıraktığı maddi ve manevi yıkımı anlatmak için adeta özenle seçmiştir. Ölenle ilgili geride kalanların özlemi ve üzüntüsü, "bırakmak", "evi barkı yıkılmak", "boyunu bükülmek", "yanmak" "erime" fiilleri ve "ağlayan", "inleyen" sıfat-fiillerinin metin üzerinde diziliş sıklığı veya kullanım sıklığı bunu gösterir durumdadır (Ersoy, 2007: 125). Şiirin

bundan sonra ölüme dair düşünceleri içeren diğer bölümünde metin üzerinde hareket bildiren sözcüklere dair bu semantik sıklık görülmez.

1.14. **Bebek Yahud Hakk-ı Karar:**

Bu manzum hikâye tema olarak adalet; konu olarak ise Mehmet Akif Ersoy'un üç kızından ikisi olan Feride ve Cemile arasında geçen bir olayı içermektedir. Metne bakıldığında başlıkta yer alan bir fıkıh terimi olan “hakk-ı karar”, hukuk, masum (Ersoy, 2007: 139) kelimeleri birer fiil ya da fiilimsi olmamakla birlikte bunlar dışında metnin başında yer alan iki çocuğun bulunduğu bağlamı/atmosferi veren “yatmak”, “oyynamak”, “hoplatmak” fiilleri, bu ev atmosferini semantik olarak betimler. Anlatıcı burada hareket bildiren sözcüklerden semantik olarak istifade etme yoluna –hikâyenin giriş kısmı dışında- başvurmaz.

1.15. **Said Paşa İmamı**

Sultan yalısına davetli olan bir imamın yolda fakir bir ihtiyar kadının yeni ölen kızı için mevlit okuma talebini kırmamak adına yalıya gecikmesi ile gelişen olayların anlatıldığı bu manzum hikâyede şair yine toplumsal bir mesele olan fakirliği ele alır.

Bu hikâye de fiiller ya da fiilimsiler üzerinden oluşturulmaya çalışılan semiyosfer durumları arasındaki tezatlar üzerinden gider. Metnin başında yalının durumu parlaklık imajı üzerinden oluşturulur. Kandiller “**köpürmek**” fiili ile gösterilir. Parlaklığın tesiri ufukların “**inleme**” fiili ile kuvvetlendirilir. Yalı adeta suda “**bitmiş**” bir çemen gibidir. Bütün bu şatafatlı durumun tasvir edildiği kısımda “**yükselmek**” fiili de gelenlerin karaya akın akın çıkışının gösterenidir. (Ersoy, 2007: 490). Davete geç kalan Said Paşa imamı mazeretini anlattığı iç hikâyeye geçtiğinde manzara semiyosferi birdenbire tersine döner.

İç hikâyeye, daha başlarken “**divâneye dönmek**” deyimini hemen metinde yerini alır. Ardından “**çile dolsun**”, “**taşa başını vurmaya kalksın**”, “**beklemek**”, “**yanmak**”, “**ağlatmak**”, “**bekletmek**” (Ersoy, 2007: 494) gösterenleri İç hikâyenin olumsuz atmosferini çizer. Zira bu gösterenlerin oluşturduğu olayda genç yaşta evladını kaybetmiş bir annenin dramı saklıdır.

1.16. **Amin Alayı:**

Şair, bu manzum hikâyede, çocuklardan oluşan ve kalabalığı yararak “amin” diyerek ilerleyen bir topluluk üzerinden geleceğe dair mesajlarını verir. Burada şair bu çocuklar üzerinden çocukların, geleceğin büyükleri olduğu iletisini verir. Burada anlatıcı, bir alayın yürüyüşünü, “yürümek” fiilini niteleyen “ağır ağır” zarfında; “çekmek” fiilini niteleyen “vakar u naz” zarfında; bir melodinin “yükselmek” eylemi “zaman zaman” zarfında; “gitmek” eylemini sürekli anlamına gelen “muttasıl” zarfında resmeder (Ersoy, 2007: 131-132). Yukarıdaki fiillerin hepsi geleceğe dönük umutları içinde barındıran eylemler olmakla beraber, eylemleri tamamlayan, devamlılık ve kararlılığın göstereni durumundaki zarflardır. Geleceğimiz olan çocuklar, geleceğe ancak bir alayın yürüyüşündeki vakar ve kararlılıkla hazır hâle getirilebilirler. Alayın “Amin” nidasının kabulü ancak bu kararlılıkta saklıdır. Alayın sokaklardan “geçiş”i yine ağır ve ölçülüdür. Burada farklı zorluklardan, eğitimlerden geçmenin imajı olan sokaklar, ağır ve dikkatli geçilmelidir. Çocukların büyümesinin de göstereni olan bu geçiş süreci aceleye gelmeyecek şekilde önemlidir (Ersoy, 2007: 132).

Yürümekte olan alayın önüne çıkan engelin durumu anlatılırken kullanılan fiil de önemlidir. Çocukların geçici bir süre önüne çıkan arabanın durumu “dikilmek” fiili ile anlatılır. Ancak bu dikilmek de tıpkı alayın yürüyüşüne benzer şekilde kararlı bir eylemdir. Şair “dikilmek” eylemini, “mıhlanmak” eylemi ile kuvvetlendirir (Ersoy, 2007: 132). Bu her iki karşıt durumun eylemde ortak olmasının iletisi: “Hayatta kararlı olmak karşınıza dikilen engeller ne kadar kararlı olursa olsun onları aşmak için önemli şarttır.” Mesajını verir.

Kocakarı ile Ömer

Bu hikâyede Hz. Ömer'in rast geldiği fakir bir kadının bulunduğu bağlamda sosyal durumun semantik karşılığı “feryat etmek”, (içinde bulunulan zor durumu) “yutmak”; “çıkılmak” (çıkan naleler, feryatlar) fiillerinde kendisini gösterirken (Ersoy, 2007: 85-86) durumdan sorumlu tuttuğu Hz. Ömer'e karşı tutumu “kahretsin” fiilinde kendisini gösterir.

Köse İmam: Anlatıcının ziyaret ettiği Köse İmam isimli kişi ile sohbet esnasında bir kadının meclise girmesi ile hikâye başlar. Kadın, kocasının başkası ile evlenmesine rıza göstermediğinden dolayı dayak yemesini şikâyet eder. İç hikâyede geçen bu şikâyet merkezli tartışmada “boşanmak/boşamak”, “dövmek”, “ağlamak”, “sızlamak”, “silmek”, “süpürme” eylemleri, kocanın eşine bakış açısı ile birlikte ona karşı şiddet içerikli muamelesini semantik olarak tamamlayan fiillerdir. Bu fiiller kadının içinde bulunduğu ailede söz hakkı olmadığı gibi, sadece hanede hizmetçiden daha kötü bir muameleye maruz kaldığının da gösterenleri durumundadır.

Sonuç

Mehmet Akif'in şiirleri söz konusu olduğunda fiillerin hem sık hem de anlamsal yönleri itibarıyla ya da gösterilenleri olan manzaralar yönüyle “semiyosfer”i şekillendiren hareketlilikte kullanımları, hemen hemen bütün bir *Safahat* 'ı kapsar. Bu şiirlerin hepsinin incelenmesi bir makalenin sınırlarını aşar. Ancak bu makalede metin içerisinden tahkiye özelliği olan, manzum hikâyeye niteliğindeki metinlerini seçerek onun bütün şiirlerinde hâkim olan semantik bağlamda fiil/fiilimsilerin ortak işlevine vurgu yapıldı.

Her metin gibi şiirde de cümle olduğuna göre fiil ve fiilimsinin olmaması mümkün değildir. Ancak bu fiillerin dilbilgisel bağlamda bile “kılış”, “oluş”, “durum” gibi anlamsal işlevlerinin varlığı düşünüldüğünde hareketin mahiyetini bildiren işlevlerinin aynı olmadığı görülecektir. Bu makalede dikkati çekmek istediğimiz husus da Mehmet Akif Ersoy manzum hikâyelerinde, fiillerin varlığı, yokluğu veya çokluğu değil, semantik bağlamda içinde bulunduğu metne kattığı işlevidir. Fiil/ fiilimsilerin kullanımlarındaki sıklığın yine semantik biliminin bir alt alanı olan gösterenler arası ilişkiyi ortaya koyduğu hususu da dikkatleri çekmek istediğimiz önemli bir noktadır.

Manzumeler üzerinde yapılan incelemede, olay zamanı bakımından şairin yaşadığı dönem ele alan metinlerde (*Küfe, Fatih Camii, İstibdâd, Meyhane, Bayram, Bebek Yahut Hakk-ı Karar, Said Paşa İmami, Âmin Alayı, Mahalle Kahvesi, Seyfi Baba*) kullanılan fiil ve fiilimsilerin bağlamla ve verilmek istenen ana fikirle semantik ilişkisinin daha kuvvetli olduğu gözlemlenmiştir. Bu metinlerde semantik bağlam ile fiil ve fiilimsilerin dizilişi şairin geçmişi konu alan Kocakarı ile Ömer ve Dirvas gibi metinlerine göre daha fazladır.

Bir durumun tasvirinde ister bireyin hayatını merkeze alan veya bir savaşı anlatan isterse içerik olarak bir yakarışı ya da fantastik anlatımı içeriğinde bulunduran manzumelerinde Akif, sürekli anlamı hareketin merkezine oturtmuştur. Bir aksiyon adamı olan şairin aktif işleyen zihni, metnin örülmesi esnasında ortaya çıkan anlam ve biçim arasındaki uyumda da kendisini fiil ve fiilimsilerin kullanım sıklığı ve göstergesel yönleri ile kendisini göstermektedir. Semantik anlamda son yüzyılda sınıflandırılmaya başlayan fiillerin tasnif çalışmaları ilerledikçe *Safahat*'taki şiirlerde yer alan fiillere dönük kapsamlı bir tez çalışması da yapılabilir. Bu bağlamda bu çalışma da bu tarz kapsamlı çalışmalar için bir teklif olma hususiyetine de sahiptir.

KAYNAKÇA

BARTHES, Roland (2021), *Göstergebilimsel Serüven*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

BİRCAN, Ufuk (2015), "Roland Barthes ve Göstergebilim", *SBARD*, Yıl: 13, Sayı: 26, Sonbahar.

ERSOY, Akif (2007), *Safahat*, İstanbul: M.FATİH matbaası.

LOTMAN, Yuri (2012), *Düşünen Dünyaların İçinde (İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih)*, İstanbul: Bilgesu Yayınları.

NECATİGİL, Behçet (2016), *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

NECATİGİL, Behçet (2016), *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

OKAY, Orhan (2005), *Mehmet Akif: Bir Karakter Heykeli'nin Anatomisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

SARUP, Madan (2017), *Post-Yapısalcılık-Postmodernizm*, Ankara: Pharmakon Yayınları.

SOMUNCU, Melike (2020), "Doğumunun 147. Yılında Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Siirt: S.15, s. 94-101.

YETİŞ, Kazım (1992), *Mehmet Âkif'in Sanat- Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi-65.

YILDIZ, Hüseyin (2017), "Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi", *Litera Turca (Journal of Turkish Language and Literature)*, C. 1, S. 3, s. 337-362.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.2>

Volume 7/2

2023 p. 19-30

ERMENİCE HAGİOGRAFİK METİNLERDEKİ İLHANLILARA DAİR KAYITLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATING THE RECORDS IN THE ARMENIAN HAGIOGRAPHIC TEXTS REGARDING THE ILKHANATE

İlhan ASLAN*

ÖZ

Ermenilerin Hıristiyanlığı kabulünün ve kendi alfabelerini oluşturmalarının bir sonucu olarak Ermeni edebiyatı ve tarihi konusundaki eserlerin sayısında bir hayli artış yaşanmıştır. Söz konusu eserlerin ortaya çıkmasında Ermeni kilisenin büyük bir rolü olmuştur. Daha çok Ermeni din adamları tarafından kaleme alınan bu eserler, Ermeni edebiyatı ve kadim tarihiyle ilgili bilgi içermekle birlikte yazıldığı dönemdeki olayları nakletmesi bakımından oldukça değerli bir mahiyet taşımaktadır. Uzun süre İlhanlı egemenliği altında yaşamlarını devam ettiren Ermenilerin yazın hayatı bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Tarihsel eserlerin yanı sıra bu dönemde azizlerin yaşam öyküsünü içeren hagiografik eserler de daha önceki devirlerde olduğu gibi yazılmaya devam etmiştir. Ermeni hagiografyasında yalnızca azizlerin şehit edilmesi ve etkinlikleri hakkında değil aynı zamanda Ermeniler üzerinde derin etkiler bırakan olayların da kayda geçirildiği göze çarpmaktadır. Efsanevi bir mahiyet taşıyan bu eserlerdeki tasvirler arasında, döneme ilişkin bilgiler veren diğer kroniklerin de teyit ettiği olayların az veya çok izlerine rastlamak mümkündür. Genellikle azizlerin ölümünden sonra onun yakınları olan çağdaş görgü tanıkları tarafından kaleme alındıkları için bu hagiografik eserlerin tarihsel olgulara ışık tutması bakımından önemi büyüktür. Bu anlamda Ermenice hagiografik eserler, İlhanlı tarihi araştırmalarında mühim bir mevki teşkil eder. Söz konusu eserler, İlhanlıların Hıristiyan uluslara olan yaklaşımını, onlara karşı uyguladığı dinsel, siyasal ve ekonomik yaptırımları çok çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır. Bununla birlikte İlhanlılardaki dinsel dönüşüme aynı ölçüde temas etmesi, döneme ilişkin bilgi veren çeşitli kaynakların eksik cephesini tamamladığı için değerlidir.

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, E-mail: ilhanaslan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8838-244X, Ankara, Türkiye.

Bu makalede, Ermenice hagiografik metinlerdeki İlhanlılara ilişkin pasajlar değerlendirilerek bunların İlhanlı tarihi araştırmalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ermeni Hagiografyası, İlhanlılar, Ermeniler*

ABSTRACT

As a result of the Armenians assuming the Christianity, and producing their own alphabet, the number of work in the Armenian literature and history saw a good deal of increase. The Armenian Church had a major role in the production of such works. These works, mostly penned by the Armenian clergy, bear a very important feature for transmitting the events of the periods they were written in, as well as incorporating information on the Armenian literature and early history. The literature of the Armenians, who lived under the Ilkhanate souzereignty for a long period, reached its zenith in that period. Along with the historical works, hagiographic works that include the biographies of the saints were being written, as in the preceding periods. It is observed that not only the martyrdoms of the saints or their activities, but also the events that had deep impacts on the Armenians were also recorded in the Armenian hagiography. It is possible to encounter more or less the traces of some events as confirmed in the other chronicles that provide information about the period, among the descriptions in such works, which bear a legendary feature. Since they were usually penned after the death of the saint by the contemporary eye witnesses who used to know him, such hagiographic works are important in terms of shedding light on the historical events. In this regard, the Armenian hagiographic works occupy a prominent position in the Ilkhanate historical studies. The mentioned works reflect the Ilkhanate approach to the Christian nations, and their religious, political and economical sanctions they applied on them in a very striking manner. In addition to that, they are valuable for equally handling the religious transformation in the Ilkhanate, and completing the missing sections of the various sources that provide information about the period.

In this article, the passages referring to the Ilkhanate in the Armenian hagiographic texts were evaluated, and it was aimed that these may make input to the Ilkhanate historical researches.

Key Words: *Armenian Hagiography, Ilkhanates, Armenians*

İlhanlı tarihi araştırmaları açısından Ermeni kaynakları birincil bir öneme sahiptir. Bu dönemde Ermeniler, İlhanlıların Ön Asya'daki en yakın bağlaşıkları ve olayların görgü tanığı olmuşlardır. Bu nedenle Ermeni kilisesinin mensupları tarafından kaleme alınan kronikler tarihsel bakımdan zengin bir anlatı sunmaktadır. Bu kroniklerin yanı sıra Orta Çağ Ermeni yazınının en önemli türlerinden birini teşkil eden hagiografik metinler, İlhanlılara ilişkin önemli bilgiler kaydetmektedir. Özellikle 14. yüzyıldan itibaren Ermeni tarih yazımının duraklamaya başlamasından ötürü Ermeni kolofonları ve bu hagiografik metinlerdeki kayıtlardan, söz konusu yüzyıldan sonra yaşanan olayları takip etmek mümkündür.

Bilhassa Orta Çağ'a ait olan Ermeni hagiografik yapıtları, kurumsal ve yerel tarihin kayıtlarıyla birlikte gelenek ve görenekleri de içeren zengin bir malzeme sağlamaktadır. Bunlar ilham verici öyküler ve efsaneler hakkında bilgi içermekle birlikte tarihsel araştırmalara kaynak sağlayan bilgileri de kaydederek önemli bir edebî tür oluşturmaktadır. Dolayısıyla Ermeni hagiografisinde azizlerin biyografisi ve şehitliğini ihtiva eden etkinlikler veya tasvirler, İlhanlı tarihi araştırmalarına kaynak teşkil eden önemli metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ermeni hagiografileri ile Bizans ve Süryani hagiografileri özellikle üç türden oluşan şehitlik anlatıları bakımından birbirine oldukça benzemektedir. Bu üç türü şu şekilde tasnif etmek mümkündür: 1- Yargılamalar veya manevi terbiye için kaleme alınmış kınama metinleri. 2- Şehidin yaşamının ve ölümünün çağdaş görgü tanıklarınca tasviri. 3- Efsane mahiyetindeki hikâyeler ve daha sonraki zamanlarda meydana gelen anlatılar.¹ Diğer yandan bu metinler, Ermeni Hıristiyanlığının alt kültürünün anlaşılması bakımından kayda değer bilgiler ihtiva etmektedir.

Anlaşılabacağı üzere Ermeni hagiografisinin ortaya çıkması Hıristiyanlık ile yakından ilişkilidir. Bu eserlerin ortaya çıkmasının kökeni Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmesine dayanır. Ermeni Hıristiyanlığı M.S. 3. yüzyılda Edessa ve Kaisaraia'da meydana gelen yeni gelişmelerin etkisiyle aşamalı olarak örgütsel bir biçimde gelişmiştir. M.S. 4. yüzyılda daha geniş ve hiyerarşik olarak yapılandırılmış bir mahiyet kazanmıştır. M.S. 5. yüzyılda ise Ermeni alfabesinin oluşturulması ve ardından bununla bağlantılı olarak çeviriler yoluyla Ermeni yazınında bir canlılık ortaya çıkmaya başlamıştır.² Artık İlhanlı çağına gelindiğinde Ermeni yazını doruk noktasına ulaşmıştı.

Ermeni hagiografyasına ilişkin çalışmalar, 1810'dan itibaren Mkrtiç Avgeryan (1762-1854) tarafından başlatılmış ve beş yıl boyunca *Ermeni Kilisesi Kadim Yılığında Bulunan Azizlerin Tüm Yaşamları* adıyla on iki cilt olarak 1810-1815 yılları arasında Venedik'te yayımlanmıştır. *Yılığımızda Bulunmayan Latinlerin ve Yunanlıların Synaxarium ve Lectionarium'unda Anılan Azizlerin Yaşamlarının Kalıntıları* başlığıyla 1815'te yayımlanan on ikinci cilt ise bilginlerin özellikle dikkatini çekmiştir. 1853-1861 yılları arasında Venedik'te yayımlanan *Ermeni Hagiografisi (Soperk Haykakank)* de dahil olmak üzere yirmi iki ciltlik eserden oluşan antolojiler ve 1874'te yine Venedik'te *Seçilmiş Vaazlardan Kısaltılmış Azizlerin Yaşamları ve Şehitliklerinden Seçkiler* adıyla yayımlanan iki ciltlik bir eser önem teşkil etmektedir. 1155-1843 yılları arası dönemdeki Ermeni azizleri ve şehitlerinin yaşamı Y. Manandyan ile H. Açaryan tarafından 1903'te Eçmiadzin'de *Yeni Ermeni Şehitleri (Hayots Nor Vkaneri)* adıyla neşredilmiştir. 1970'lerden itibaren Ter-Davtyan da Manandyan ve Açaryan tarafından neşredilen metinleri Rusçaya tercüme etmiş ve bunları muhtelif yer ve zamanlarda yayımlamıştır.³

¹ Dashdondog Bayarsaikhan, "Armenian Hagiography on the Ilkhans", *New Approaches to Ilkhanid History*, ed. by T. May-D. Bayarsaikhan-C.P. Atwoot, Brill, Leiden, 2021, s. 373.

² S. Peter Cowe, "Armenian Hagiography", *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, vol. I, ed. by S. Efthymiadis, Routledge, London, 2016, s. 299.

³ Bayarsaikhan, "Armenian Hagiography on the Ilkhans", s. 374-375, 376.

Ülkemizde söz konusu eserler üzerinde ne yazık ki yeterince çalışma yapılmamış ve bu kaynak mahiyeti taşıyan metinlerden doğal olarak modern bilime uygun bir biçimde yeterince istifade edilememiştir. Dolayısıyla bu çalışmada daha önce kısmen üzerinde durduğumuz İlhanlılara ilişkin Ermenice hagiografik eserler daha kapsamlı bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır.

Hagiografik metinlerin yanında İlhanlılara ilişkin bu minvalde pasajlar, Ermeni kroniklerinin içinde de yer almaktadır. İlhanlıların kuruluşunun ön gününde Gereti manastırının ileri gelen papazı Stepannos'un ölümüne ilişkin anlatı bu konuda iyi bir örnek teşkil eder. Aknerts'i'nin metninde de yer alan bu olay, papaz Stepannos'un şehitnâmesinde şöyle tasvir edilmiştir:

“[Stepannos] *Manastıra doğru kendisine gelmekte olan Tatar şefini görünce bir kap şarap alıp Tatar'a doğru yöneldi ve Tatar, adeti uyarınca ona tşgu [tuzgu] sundu. Daha sonra onu, şeflerini takip eden diğer atlılarla birlikte manastıra götürdü. Bir koyun kesti ve başka bir şarap açtı ve onları atlarının üzerinde duramayacak kadar yedirip içirdi. Onlar akşam olunca sarhoş bir halde manastırın yanındaki ordugâhlarına yani Tatarlarların ordugâhına döndüler. Karargâhlarına varınca tüm gece boyunca uyudular. Sabah uyandıkları vakit şeflerini çokça hastalanmış bir biçimde gördüler. Onlar 'Hastalığının sebebi nedir?' diye sorunca şef, 'Papaz dün akşam beni zehirledi' dedi. Oysa papaz suçsuzdu ama onların doyumsuz yeme içmeleri nedeniyle böyle olmuştu. Onlar derhal yola çıktılar ve azametli ihtiyar peder Stepannos'u zincire vurdular. Uzun süren sorgulamadan sonra ona inanmadılar. Yere dört kazık çaktılar ve suçsuz olan adamı yerden biraz yükseğe acımasızca gerdiler. Sonra onun altında bir ateş yaktılar ve azametli ihtiyar Stepannos'u ruhunu teslim edene değin yakıp kavurdular. Ve anlaşılana kadar masum olan ve boşu boşuna şehit edilen ve şehitlik tacı giydirilen mübarek peder Stepannos'un üzerinde bir işaret ve bir nur sütünü görmüşler.”⁴*

Bu pasajdaki ifadelerin açıkça bir propaganda mahiyeti taşıdığı görülüyor. Ermenilerin egemen güce karşı olan zayıflığına karşın, ilahî zaferin kendilerine ait olduğu yönünde bir algının yaratılmaya çalışıldığı vurgulanıyor. Bununla aynı zamanda yaşanan olayların yarattığı olumsuz etkiden ötürü Ermeni halkının manevi motivasyonunun yüksek tutulmaya çalışıldığı anlaşılıyor.

Benzer şekilde Kirakos Gandzaketsi'nin *Ermeni Tarihi (Patmutyun Hayots)* adlı kroniğinde *Dindar İşhan Celal'in Ölümü Hakkında* başlığı taşıyan bölümde Haçenli

⁴ Y. Manandean- H. Açarean, *Hayots Nor Vkaneri (1155-1843)*, Tparan Mayr Atoroy S. Eçmiatzni, Vağarşapat, 1903, s. 98-99; Grigor of Akanc', *History of the Nation of the Archers*, the Armenian text edited with an English translation and notes by Robert P. Blake and Richard N. Frye, Cambridge University Press, Cambridge-Massachusetts, 1954, s. 328.

Celal'in ölümüne ilişkin anlatıyla karşılaşıyoruz. İlhanlı valisi Argun tarafından öldürülen Celal'in, Kirakos'un eserinde de korunan ölümüyle ilgili anlatı, onun şehitnâmesinde şöyle tasvir edilmektedir:

“Hayırsever ve erdem sahibi İşhan Calal, kendisinden ödeyemeyeceğinden daha fazla vergi talep ettiklerinden ötürü tarifi imkânsız olan işkencelerle öldürüldü. Onun boynuna tahta, ayaklarına ise demir taktılar. Koyu Hıristiyanlığından dolayı ona böyle davrandılar. Çünkü tüm Tacikler [Müslümanlar] ona düşmandı ve bu nedenle ‘dinimize ve kanunlarımıza [diğerlerine göre] daha çok düşmandır’ diyerek Arğun’u onu öldürmesi için kışkırttılar. Çünkü Arğun da bir Tacik idi. [Arğun] onu Kazvin’e götürdü. Bu süre içinde o [Celal], her şeye memnunlukla katlandı, zira o, Kutsal kitap hakkında son derece bilgili, oruçlu, yeme içmede ölçülü, ibadet eden ve şehadete hevesli biriydi. Calal’in kızı ve Tatarların önde gelen şefi Çarmağun’un oğlu olan Pora Nuin’in karısı Ruzukan, babasını Arğun’un elinden kurtamak için Hulavu [Hülegü]’nun karısı Toğus Ğatun [Tokuz Hatun]’un yanına gitti. Ve kâfir Ostikan [vali yani Argun], bunu duyunca cellatlarını sabahın erken vakitlerinde bu mübarek ve adil adamı öldürmeleri için gönderdi. Kâfir cellatlar yola çıkıp onun [Celal’in] ıstırabını paylaştığı mübarek şehit Yakovk’un başına geldiği gibi onu [Celal’i] parçaladılar. Acıları duyurulsun ve tacını, Tanrımız Mesih’in katında elde etsin. Böylece bu kusursuz ve dindar adam, Ermeni Takvimine göre 710 [1261]’da inancını koruyarak yaşamını yitirdi.”⁵

Ermenice metinde geçen bu olayların izlerini ayrıntılı olmamakla birlikte Stepannos Episkopos ve Vardan Patmiç’in kroniklerinden takip edebiliyoruz. Stepannos Episkopos, 1261’de Argun’un emri doğrultusunda Haçenli İşhan Celal’in Kazvin’de öldürüldüğüne ve Gandzasar manastırına defnedildiğine kısaca değinmektedir.⁶ Vardan Patmiç ise daha ayrıntılı bir biçimde İşhan Celal’in ölümü üzerinde durmakta, onun Müslümanların attığı bir iftiranın kurbanı olduğunu ve bu nedenle Argun tarafından tutuklanarak Kazvin’e götürüldüğünü belirtmektedir. Vardan Patmiç, ilave olarak onun dindar bir Hıristiyan olduğu için öldürüldüğünü ve samimi bir Hıristiyan olmasından dolayı cesedin üzerine gökten bir nurun indiğini, katillerinin de bunu görünce dehşete kapılıp onu kuru bir kuyunun içine attığını kaydetmektedir. Anlatının devamındaki kayıtlara göre Stepannos Episkopos’un da ifade ettiği gibi kendisine ait olan Gandzasar manastırına gömülmüştür.⁷ Ermeni kaynakları 1261 yılı içinde meydana gelen daha başka olaylara da yer vermektedir. Vardan Patmiç, bu konuda bazı bilgiler nakletmektedir. Aynı yılda

⁵ Manandean-Açarean, *Hayots Nor Vkaneri*, s. 101-102; Kirakos Gandzaketsi, *Patmutyun Hayots*, ed. K. A. Melik Ohancanyan, Haykakan SSR Gitutyunneri Akademiayi Hratarakçutyun, Yerevan, 1961, s. 390-392.

⁶ Stepannos Episkopos, “Stepannos Episkoposi Taregrutyuni”, *Manr Jamanakagrutyunner XIII-XVII dd. I*, ed. V. A. Hakobyan, Haykakan SSR Gitutyunneri Akademiayi Hratarakçutyun, Yerevan, 1951, s. 43.

⁷ Metzlin Vardanay, *Bardzrberdetsvoy Patmutivn Tiezerakan*, ed. Mkrtiç Emin, Trapani Lazarean Çemaranı Arevelean Lezuats, Moskva, 1861, s. 200.

İlhanlılara vermesi gereken vergileri ödemeyip alıkoyduğu için Gürcistan sipahsaları Şahnşah Zakare, Hülegü tarafından verilen bir emirle öldürülmüştür.⁸ Dolayısıyla bu olayların, İşhan Celal'in şehitnâmesinde akis bulduğunu görüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki yaşanan gelişmeler, Kafkasya'daki İlhanlı-Altın Ordu mücadelelerinin ön gününde İlhanlıların bölge üzerindeki siyasal ve ekonomik baskılarının attığını gösteriyor.

Grigor Baluyetsi'nin Şehitliği ise İlhanlılara ilişkin bilgi veren bir diğer hagiografik eserden biridir. Ermenice metin, Ermenistan'daki İlhanlı egemenliği dönemini kapsamaktadır. Bu metin, olayın çağdaşı ve görgü tanığı olan Grigor'un yeğeni Davit tarafından 1290'da kaleme alınmıştır. Grigor, Vardan Areveltsi'nin öğrencisiydi ve Harput'a vaiz olarak gelmişti. Şehir çok dilli bir nüfusa sahipti; o vakitler burada Ermeniler, Moğollar ve çeşitli Türk boyları yaşıyordu. Şehir o günlerde İlhanlıların önemli komutanlarından biri olan Harbende Aga'ya aitti. Bu dönemde Harput şehri, Memlüklerin saldırısına uğradı. Hıristiyanların can ve mal bakımından büyük zarar gördüğü bu saldırıda, Harbende Aga'nın erkek kardeşi Memlükler tarafından tutsak alındı. Bunun üzerine şehrin yöneticileri, Harbende'nin kardeşini fidye karşılığında Memlüklerden satın almak için bölgenin Hıristiyan sakinlerini büyükten küçüğe vergiye tabi tuttu. Ayrıca Müslüman halk, hırsını Ermenilerden çıkarma yoluna gitmişti. Bu nedenle Grigor'u haksız yere camiye saygısızlık etmekle suçlamışlardı. Onunla birlikte şehrin kırk beş soylu Ermeni'sini yargıladılar. On kadar *kadı* tarafından yargılanan Grigor, iki keşişle birlikte şehit edilmişti.⁹ Yeğeni Davit'in kaleme aldığı şehitliğinde onun ölümünün öyküsü şu sözlerle dile getirilmiştir:

“Ermeni Takviminin 739 [1290] yılında, ben, Balu şehrinden Tanrı'nın sadık kulu olan rahip Davit, Harberd şehrinden Hıristiyan ve ünlü cesur Peder Grigor'un, İsmailoğullarından [Müslümanlardan] çektiği sıkıntıları anlatmaya başladım. O, işkencelere katlanması ve şehit olmasıyla, Aziz Grigor Lusavoriç ve Aziz Stepanos gibi oldu. Aslen Balu şehrinden olan bu kutsal Vardapet Grigor, erdem sahibi ve Tanrı'dan korkan bir anne-babanın oğluydu. İncil'i, Eski ve Yeni Ahit'i öğrendikten sonra rahip oldu. (...) Harberd şehrinde okçulardan ve Pers yurdundan büyük bir soydan gelen bir reis yaşıyordu, bu bölgenin hükümdarıydı ve adı Harpand Ağa idi. Ve o sırada, iç kesimlerdeki ülkelerden, Şam ve Halep'ten süvariler bir araya gelerek, tutsak almak ve yağma yapmak için ülkemize baskın düzenlediler. Ve Ülkemizin sınırları içinde bulunan Harpand Ağa ve diğer askerî reisler kuvvetlerini toplayarak onlara karşı savaşa girdiler. Onlar ordumuzu bozguna uğrattılar, ülkemizi harap ettiler ve Harpand Ağa'nın kardeşini tutsak alarak Mısır'a götürdüler. Harpand Ağa kardeşini esaretten kurtarmaya çalıştı. O sırada sarayda toplanan şehrin yöneticileri, erkek kardeşin esaretten fidye yoluyla kurtulması konusunda görüştüler. Ve ülkeyi

⁸ Metzin Vardanay, *Patmutivn Tiezerakan*, s. 200-201.

⁹ K. S. Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva V-XVII vv.*, Nairi, Erevan, 1994, s. 352; Bayarsaikhan, “Armenian Hagiography on the Ilkhans”, s. 377-378.

vergiye tabi tutmaya karar verdiler. (...) Aynı zamanda, beklenmedik bir şekilde Tanrı'nın gazabı üzerlerine düştü - sarayın sütunları çatladı ve ikiye bölündü, dört duvar da üst üste düştü ve çatı üzerlerine çöktü. Orada bulunanların hepsi, peygamberin şu sözüne göre acılı bir şekilde öldü: 'Kabir onların meskenidir.' (...) Ve orada bulunan Tacik ve Pers ulusu ve Hoşamatikler olarak adlandırılan vahşi kabileler, masum Hıristiyanlara kötülük yapmak için plan yaptılar. Geceleyin bir köpeği öldürüp başını mihrabın üzerine koydular, cesedini ise caminin kapısına astılar. Ve sabah anlaşarak bağırmağa başladılar: 'Bakın ey millet, Tacik halkı ve ileri gelenleri, vardapetlerin camimizde ne yaptığını görün.' Ve böylece yaptıkları kötülükleri vardapetimize ve masum insanlarımıza yüklediler. Gencinden yaşlısına kadar herkes bize kin besliyordu. Bu sırada vardapet ve halk kilisede dua ediyorlardı. (...) Hıristiyanların arasına girerek vardapeti kapıp meydana sürüklediler ve o, sorunun ne olduğunu hiç anlamadı. Bu sırada şehrin hükümdarının gönderdiği askerler zamanında geldi. Ve Vardapet Grigor'u ve onunla birlikte kırk beş saygıdeğer kişiyi hapse attılar. (...) Ve sonra askerler ve kılıçlar ve sopalarla donanmış sıradan Taciklerden oluşan bir kalabalık, azizi ve onunla birlikte olan iki görevli Simeon ve Kirakos'u hapisneden çıkardılar ve onları şehrin dışına, çok sayıda Tacik'in toplandığı geniş bir yere götürdüler. (...) Öfkelendiler, Vardapet Grigor'u beline kadar soydular ve baş aşağı yere yatırarak, karnına ve göğsüne kırbaçlarla üç yüz darbe vurdular. O, Tanrı'ya övgü ve şükran sunmaktan asla vazgeçmedi. Sabrına herkes hayran kaldı. (...) Kalabalık, taşlamak için vardapete yöneldi. Ve taşlar onun üzerine yağmur gibi yağdı, ta ki üzerinde taşlardan bir tepe oluşana kadar. Böyle bir eziyet içinde Aziz Vardapet Grigor ruhunu Tanrı'ya teslim etti. Cellatlar kafasını kestiler ve şehrin kapılarının bulunduğu kale duvarına astılar."¹⁰

Metnin devamında infazın gerçekleşmesinden bir gün sonra aynı yeri ilahî bir ışığın kapladığı ve bunun bir Müslüman din adamı tarafından gözlemlendiği yazılıdır. Vardapet Grigor ve onunla birlikte öldürülen müritleri Simeon ile Kirakos'un cesetleri olay yerine gelen Hıristiyanlar tarafından alınmış ve Yakubî manastırı Bar Sauma'ya gömülmek üzere götürülmüştür. Ter-Davtyan metinde “*Harbende*” olarak geçen İlhanlı komutanından kastedilen kişinin Olcaytu olduğuna işaret etmektedir.¹¹ Olcaytu'nun adının Farsça “*Eşek süren*” anlamında Harbende olduğu ve Müslüman olduktan sonra bu adın “*Tanrı'nın kölesi*” anlamına gelen “*Hüda Bende*” olarak bozulduğu bilinmektedir.¹² Fakat burada bahsedilen kişinin Olcaytu olması pek mümkün görünmüyor. Hamdullah

¹⁰ Manandean-Açarean, *Hayots Nor Vkaneri*, s. 104-118; Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva*, s. 353-358.

¹¹ Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva*, s. 352.

¹² J. A. Boyle, “Dynastic and Political History of the Il-Khāns, *Cambridge History of Iran*, vol. 5, edited by J. A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 398.

Müstevfi'nin kayıtlarına göre Olcaytu, 12 Zilhicce 680 (24 Mart 1282)'de doğmuştur.¹³ Onun verdiği bu bilgiden, Olcaytu'nun o sıralar yaklaşık sekiz yaşında olduğu ve bu nedenle Hülegü'nün döneminden beri güney sınırları sürekli Memlük saldırılarına uğrayan İlhanlıların, o yaşta birini böyle bir kritik bölgeye ordu komutanı veya yönetici olarak atamalarının ihtimal dışında olduğu anlaşılıyor. Diğer yandan söz konusu anlatıyla ilgili olarak Bar Hebraeus'un kroniğinde bu olaya ilişkin bazı bilgilerin yer aldığını görüyoruz. Süryani keşiş de Harbende olarak andığı kişinin ordu komutanı olduğunu ifade ediyor. Kuşkusuz onun kayıtlarından da burada geçen kişinin Olcaytu olamayacağı sonucu çıkıyor. Buradan vaktiyle Çağatay adının Cengiz ulusları arasında çok kullanılan bir isim olması gibi Harbende adının da İlhanlılar arasında yaygın bir biçimde kullanılan popüler bir isim olduğu düşünülebilir. Bar Hebraeus'un kayıtlarına gelince, Süryani keşişin Ermenice metinle uyumlu olan anlatısı büyük ölçüde olayların doğruluğunu kanıtıyor. Bu nedenle Ermenice metni desteklediği için Bar Hebraeus'un anlatısını alıntılarla önemlidir. Olayları 1289 yılı başlığı altında veren Süryani kronik yazarı bu konuda şunları söylüyor:

“Üstelik bu yaz, Suriye'nin yağmacıları, yaklaşık iki bin atlı asker toplayıp Melitene ve Hesna ülkelerine gittiler. Ve orada bulunan ordunun komutanı Harbende [bunu] duydu ve birliklerini topladı ve onlar hazırlanıp gittiler ve onlarla savaşa girdiler ve önlerinde yenildiler. Ve onunla beraber olanlardan çok sayıda kişi öldürüldü ve bazı arkadaşları, akrabaları, kardeşlerinin oğulları ve çok sayıda kişi tutsak alındı. Ve sadece o ve kaçan kırk kişi kurtuldu ve gelip Arami dilinde 'Hesona' denilen yerde Hesna ülkesinde yaptırdığı yeni konuta girdiler. Ve otururken, yas tutarken ve içlerinden savaşta esir düşenleri nasıl kurtarabileceklerini düşünürken, hepsi bu ülkede meydana gelen savaşın Hristiyanlar yüzünden çıktığı ve bu nedenle onlardan para almanın ve onlar yüzünden tutsak düşenleri satın almanın doğru olduğu konusunda hemfikirdi. Sonra her şehir ve ülkeden, o yerin [ödeme] gücüne göre belli bir miktar altın için vergi almaya başladılar. Ancak ilahî adalet, amaçlarının gerçekten yerine getirilmesine razı olmadı, çünkü o yeni konutu hızla üzerlerine yıktı ve hepsinin sonunu getirdi ve sırtına bir kiriş düşen tek adam yani kirişi o konutun kapısının dışına fırlatan kapıcı dışında hiçbiri kurtulmadı.”¹⁴

Bar Hebraeus'un raporunda, Ermenice metinde geçen Memlük saldırısı üzerinde durulduğu görülüyor. Saldırının gerçekleştiği yıla bakılırsa, bu dönemde İlhanlı tahtında Argun (1284-1291)'un bulunduğu anlaşılıyor. Bar Hebraeus'un dışında yaşanan gelişmeleri teyit eden herhangi bir kaynağın olduğunu söylemek güçtür. Memlük

¹³ Hamdu'llah Mustawfi-i-Qazwini, *The Ta'rikh-ı-Guzida*, ed. by E.G. Browne, E.J.W. Gibb Memorial Series, Leyden, 1913, s. 147.

¹⁴ Bar Hebraeus, *The Chronography of Gregory Abû'l Faraj, the son of Aaron, the Hebrew physician, commonly known as Bar Hebraeus: being the first part of his political history of the world*, vol. I, translated by E.A.W. Budge, Apa-Philo Press, Amsterdam, 1976, s. 483-484.

kaynakları ise bu konuda suskunluğunu koruyor. Memlüklerin Harput'a yaptıkları bu saldırının neden olduğu gerilimler, Suriye'nin egemenliği için mücadele eden daha geniş bölgenin ana güçleri arasındaki çekişmelere yapılan göndermelerle yansıtılmıştır. Kaynaklarda akis bulan bu olayın, Sultan Kalavun'un 1289'da Trablus'u ve 1291'de Akka'yı ele geçirerek bölge üzerinde denetimi sağlamaya yönelik müşterek çabalarının bir parçası olduğu düşünülüyor.¹⁵

İlhanlıların İslam'ı kabul etmesinin bir sonucu olarak Moğol hükümdarlarının Hıristiyan halklara yönelik politikası çok çarpıcı bir biçimde değişmiştir. *Karin Episkoposu Grigor'un Şehitliği* başlıklı eserden bu politik değişikliğin daha çok Gazan'ın ardılı Olcaytu döneminde yaşandığı anlaşılmaktadır. Eserde başta Ermeniler olmak üzere tüm Hıristiyanların vergi yükü altında ezildiği ve “*Horasan'dan Deccal gibi gelen tek gözülü bir adam*” olarak nitelenen Olcaytu'nun, bir zamanlar Hülegü'nün korumasında olan Ermeni ve Gürcü ülkelerinde Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak istediği kayıtlıdır.¹⁶ Ancak adı geçen şehitnâmenin yazarı ve yazıldığı tarih bilinmemektedir. 1567'den sonra yeniden yazıldığı ve 14. yüzyılın ilk yarısında yaşanmış olayların çağdaşı olduğu ileri sürülmektedir.¹⁷ Ermenice metinde İlhanlıların İslam'ı kabul ederek dinsel anlamdaki dönüşümü ve Hıristiyanlara yönelik tutumu şöyle tasvir edilmektedir:

“Ve İsmailoğullarının [Müslümanların] inancını kabul etmiş olan bu okçular ulusu, peygamberlerinin sünnetine uyararak sünnet olmayı kabul etmiştir. Ona [Muhammed] bağlılıkla, Hıristiyan kiliselerine karşı birçok zulüm yaptılar ve Tanrı'nın hizmetkârlarını Tanrı'nın kutsal kiliselerinden kovmaya çalıştılar. Onlar, birçok yerde kiliseleri yağmaladılar ve yıktılar. Ancak Rab İsa, [Kutsal] Ruh'un gücüyle bunu engelledi ve [daha sonra] kâfirleri bastırdı. Hıristiyanları acımasız işkence ve zulümlere tabi tuttular, onları Hıristiyan inancından, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a olan inançlarından vazgeçmeye zorladılar. Ama yine Hıristiyanları vergilendirerek geri çekildiler ve - ya Mesih'ten vazgeçmeyi ya da Dahekan talep ederek her kişiden yıllık yedi veya sekiz Dahekan aldılar. Bu vergiye haraç adını veriyorlardı. Ancak imanlarında sağlam ve cesur olanlar, bu sahte sapkınlığa dönmektense Dahekanlarla her yıl ödeme yapmayı kabul ettiler. Ve halkımız, diğer Hıristiyanlar gibi, bu ağır vergi yükünü üstlenip, mallarını vermeyi tercih etti ve ancak her yıl haraç vermek için mallarını satmak zorunda kaldılar. Bu vergi, 12 yaşındaki çocuklardan alınmaya başlandı. Birçoğu vergi nedeniyle yabancı bir ülkeye gitmek zorunda kaldı. Hıristiyanlar tüm

¹⁵ Bayarsaikhan, “Armenian Hagiography on the Ilkhans”, s. 379.

¹⁶ Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva*, s. 359.

¹⁷ Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva*, s. 360.

bu zorluklara rağmen Rabbimiz İsa Mesih'e olan inançlarından da asla vazgeçmediler.”¹⁸

Karin Episkopos'u Grigor'un Şehitliği, aynı zamanda İlhanlıların İslam'ı kabul etmesiyle koşut olarak Timurtaş'ın 1321'de Hıristiyanları kılıçtan geçirmesine de değinmektedir. İlhanlı tahtının sahibi olan Ebu Said'in döneminde devlet içinde bir hayli nüfuz kazanan Emir Çoban, oğullarını eyaletlere vali atayacak kadar güçlenmişti. Oğlu Timurtaş'ı 1317'de Anadolu'ya göndererek burada hâkimiyet tesis etmesini sağlamıştı. Gerçekten de bir süre sonra devlet adamları ve ordunun da yardımıyla Sakarya kıyışında devlet işlerini düzene oturtan Timurtaş, daha sonra Kayseri'yi merkez haline getirerek etkinliklerine devam etmişti. Bununla birlikte kendisine karşı oluşturulan muhalefeti bertaraf etmeyi başarmış ve yetkesini pekiştirdikten sonra koyu bir İslam siyaseti takip etmeye başlamıştı. Dinî emirleri uyguluyor, şarap içmeyi yasaklıyor ve Halife Ömer'e atfedilen *Zimmî* hukuku uyarınca Hıristiyan ve Yahudilere ait kıyafetlerin tatbikini sıkı bir biçimde takip ediyordu. Öyle ki, kendisini yaşadığı zamanda Mehdi olarak ilan etmekten bile çekinmemişti.¹⁹ İşte onun bu katı İslamî tutumu, Ermenilere ve diğer Hıristiyan uluslara karşı saldırmasına neden olmuştu. *Karin Episkopos'u Grigor'un Şehitliği*'nde onun Hıristiyanlara yönelik saldırısıyla ilgili tasvirler şu sözlerle kayda geçirilmiştir:

“Ermeni Takvimine göre 770 [1321] yılında, belli bir kötülük yani Yerkatakar [Demir Taş] anlamına gelen Damur Taş adında bir kâfir, Rum yurduna vardığında, Mısırlılar ve Araklılılar gibi iki kâfir halk arasında, sıcak bir rüzgârın estiği sıkışık ve dar bir arazide zeytin dalı gibi bakır kalmış Ermeni ülkesi olan Kilikya'nın büyük talihsizlikler yaşadığı görülmüştü. Böylece aslan gibi kükreyen, Ermeni kralının husumetiyle hareket eden bu kâfir Yerkatakar, küstahça ülkeye baskın yapmayı düşündü. Ermeni kralını ele geçirmek ve ülkeyi yağmalamak için bir ordu topladı, süvarileri donattı ve sahte teminatlarla elçiler gönderdi. Ancak bu sinsî adamın kötü niyetini öğrendikten sonra onlar [Ermeniler] ona itaat etmediler ve prenslerin her biri kendi hisar ve kalesinde, mağaralarda ve diğer zapt edilemez yerlere çekilip hazırlandılar. Bu hain Yerkatakar, büyük bir piyade ve süvari birliğiyle Ermeni ülkesini işgal etti; bunlar ülkeyi büyük ölçüde harap ettiler, muhteşem Eçmiadzin Kilisesi'ni ateşe verdiler ve bununla birlikte şehrin yarısını ve ülkenin hasadını ateşe verdiler, sayısız insanı öldürüp birçok kişiyi de esir aldılar. Oradan Kapadokya'daki Kesaria'ya gittiler ve Serah Haçı'nı ele geçirerek saf altından olduğu için onu parçalayıp yağmaladılar. Birçok Rum Hıristiyan rahibini şehit ettiler. Rab İsa'nın onlar adına adaletle

¹⁸ Manandean-Açarean, *Hayots Nor Vkaneri*, s. 121-122; Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva*, s. 361; Bayarsaikhan, “Armenian Hagiography on the Ilkhans”, s. 379-380.

¹⁹ Timurtaş'ın etkinliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. M. Öztürk, TTK yayınları, Ankara, 2000, s. 252-255, 259-264; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1993, s. 645-650.

cezalandıracağı Rum mezhebine mensup birçok Hıristiyan rahibi de şehit ettiler.”²⁰

Sonuç olarak Ermenice hagiografik metinlerden alıntıladığımız bu pasajlar, İlhanlıların zaman içinde dinsel, siyasal ve ekonomik bakımdan izlediği siyasetin Hıristiyan uluslar üzerinde bıraktığı izlenimleri anlamamızı sağlıyor. Özellikle İslam’ın devlet dini olarak kabul edilmesiyle birlikte Hıristiyan uluslar üzerindeki dinsel, siyasal ve ekonomik baskının bir hayli arttığı görülüyor. Diğer yandan İlhanlıların Suriye’ye sahip olmak amacıyla Memlüklerle olan mücadelelerinin Ermeni halkı ve Ermeni yazınına büyük ölçüde etki ettiği açık bir biçimde göze çarpıyor. Bununla birlikte İslamlaşmanın sonucunda ortaya çıkan manzara, İlhanlıların daha önce takip ettikleri Hıristiyan ulusların hamisi konumundan çıktıklarını kanıtıyor. Bu durum, tarihsel olgulara aykırı olmayan Ermeni şehitnâmelerindeki kayıtların, İlhanlı tarihi araştırmalarına önemli ölçüde katkı sağladığına delil teşkil ediyor. Dolayısıyla İlhanlılarla ilgili bu olayların, Ermeni şehitnâmelerinde yarı efsane mahiyetinde olan teolojik tasvirlerle sunulduğu rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKLAR

Bar Hebraeus, *The Chronography of Gregory Abû'l Faraj, the son of Aaron, the Hebrew physician, commonly known as Bar Hebraeus: being the first part of his political history of the world*, vol. I, translated by E.A.W. Budge, Apa-Philo Press, Amsterdam, 1976.

Bayarsaikhan, Dashdondog, “Armenian Hagiography on the Ilkhans”, *Ne Approaches to Ilkhanid History*, ed. by T. May-D. Bayarsaikhan-C.P. Atwoot, Brill, Leiden, 202, s. 373-384.

Boyle, J. A., “Dynastic and Political History of the Il-Khāns”, *Cambridge History of Iran*, vol. 5, edited by J. A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 343-421.

Cowe, S. Peter, “Armenian Hagiography”, *The Ashgate Research Companion to the Byzantine Hagiography*, vol. I, ed. by S. Efthymiadis, Routledge, London, 2016, s. 299-322.

Grigor of Akanc’, *History of the Nation of the Archers*, the Armenian text edited with an English translation and notes by Robert P. Blake and Richard N. Frye, Cambridge University Press, Cambridge-Massachusetts, 1954.

²⁰ Manandean-Açarean, *Hayots Nor Vkaneri*, s. 122-123; Ter-Davtyan, *Armyanskie jitiya i muçeniçestva*, s. 361-362; Bayarsaikhan, “Armenian Hagiography on the Ilkhans”, s. 380-381.

Hamdu'llah Mustawfi-i-Qazwini, *The Ta'rih-ı-Guzida*, ed. by E.G. Browne, E.J.W. Gibb Memorial Series, Leyden, 1913.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. M. Öztürk, TTK yayınları, Ankara, 2000.

Kirakos Gandzaketsi, *Patmutyun Hayots*, ed. K. A. Melik Ohancanyan, Haykakan SSR Gitutyunneri Akademiayi Hratarakçutyun, Yerevan, 1961.

Manandean, Y. - Açırean H., *Hayots Nor Vkaneri (1155-1843)*, Tparan Mayr Atoroy S.Eçmiatzni, Vağarşapat, 1903.

Metzin Vardanay, *Bardzrberdetsvoy Patmutivn Tiezerakan*, ed. Mkrtiç Emin, Trapani Lazarean Çemarani Arevelean Lezuats, Moskva, 1861.

Stepannos Episkopos, "Stepannos Episkoposi Taregrutyunı", *Manr Jamanakagrutyunner XIII-XVII dd. I*, ed. V. A. Hakobyan, Haykakan SSR Gitutyunneri Akademiayi Hratarakçutyun, Yerevan, 1951, s. 32-64.

Ter-Davtyan, K. S., *Armyanskie jitiya i muçeniçestva V-XVII vv.*, Nairi, Erevan, 1994.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1993.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.3>

Volume 7/2

2023 p. 31-41

FICTIONALIZING THE UNWITNESSED HISTORY IN GERMAN LITERATURE: A CASE OF MARCEL BEYER

ALMAN EDEBİYATINDA TANIKLIK EDİLMEMEYEN TARİHİN KURGULANMASI: MARCEL BEYER ÖRNEĞİNDE

Gonca KİŞMİR*

ABSTRACT

The present study examines the perspectives of the third post-war generation of writers on history in German literature after World War II. The second post-war generation was replaced by the third generation, especially after the fall of the Berlin Wall, with the start of a "new post-war literature" (Garbe: 2002). Communicating styles of narrating historical events in literary texts indicate different reference points about the past. The present research seeks to understand the motives behind memory work related to the Nazi period and the Jewish Holocaust practised by third-generation authors who did not witness the Second World War and its aftermath by themselves, contrary to the first- and second-generation writers. The literary works of Marcel Beyer have been analyzed as an example of a third-generation author, along with the examination of the content and formal characteristics of communicative and cultural memory of different generations of authors. Marcel Beyer has used modern and post-modern narration techniques in his novels "Flughunde"(1995), "Spione" (2000) and "Kaltenburg" (2008) to stage historical information and details of the Nazi period and after, with fictional elements. The fact that Marcel Beyer constructs his novels based on people's memories and events in official history also indicates his responsibility towards his generation's history. Based on the author Marcel Beyer's work, this study examines why and how communicative and generational memory is transferred to the reader.

Key Words: *Second World War, Reminiscence Generation, Communicative memory, Generational memory, Marcel Beyer*

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: donen@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1820-3546, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışmada Alman edebiyatında İkinci Dünya Savaşı sonrasında üçüncü anımsama kuşağının yakın tarihi nasıl hatırladığı incelenmiştir. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra ikinci kuşağın yerini üçüncü kuşağa bırakması, "yeni bir savaş sonrası edebiyatı" (Garbe: 2002) akımını ortaya çıkarır. Edebi metinlerde anlatılan tarihi olayların aktarılma biçimleri geçmiş ile ilgili farklı referans noktalarına işaret etmektedir. Bu çalışmada birinci ve ikinci anımsama kuşağı yazarlarının aksine İkinci Dünya Savaş'ı ve sonrasına tanıklık etmemiş üçüncü anımsama kuşağı yazarlarının yapıtlarında neden Nazi dönemi ve Yahudi Soykırımını gibi konuları ele aldığı sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu sorunun cevabı Marcel Beyer örneğinde açıklanarak, farklı yazar kuşak bellekleri üzerinden iletişimsel ve kültürel belleğin içerik ve biçimsel özellikleri irdelenmiştir. Marcel Beyer, Nazi dönemi ve sonrasına ait tarihi bilgileri/belgeleri "Yarasalar"(1995), "Spione" (2000) ve "Kaltenburg" (2008) romanlarında modern ve post modern anlatım tekniklerini bir arada kullanarak, kurmaca unsurlarla sahneler. Marcel Beyer'in romanlarını resmi tarihte yer edinen kişi ve olaylardan hareketle kurgulaması kendi kuşağının tarihine karşı aldığı sorumluluğun da bir göstergesidir. Bu çalışmada, yazar Marcel Beyer'den yola çıkılarak iletişimsel ve kuşak belleğinin okuyucuya neden ve nasıl aktarıldığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İkinci Dünya Savaşı, Anımsama Kuşağı, İletişimsel bellek, Kuşak belleği, Marcel Beyer*

Introduction

History and memory work have commonalities in dealing with past events. However, these disciplines significantly differ in interpreting and examining the past. Indeed, Halbwachs (1992) statement, "our memory is supported by the lived history, not the learned history," accentuates the divergence between history and memory work. According to Nora (2006, p. 19-20), history, as a conception of the past, implements analysis, discourse and criticism. On the other hand, memory is fed by blended, intertwined, imprecise, unique, and symbolic reminiscences as a bond that is constantly alive in the present. Memory sanctifies recollections, while history simplifies the memories. Thus, unlike memory, which originates from recollections of a specific group, history is considered a joint estate belonging to no one. Memory studies have recently gained great scholarly attention as a distinct discipline that deals with the past from different perspectives than history. In particular, the "history of the 20th century, known as the history of the present " (Traverso, 2019, p.20), has affected and changed the traditional approaches of many disciplines such as art history, psychology, sociology, anthropology and most importantly history, towards memory and memory studies. The subject of "oral history", which includes the memories revealed in the interviews with the witnesses other than the known written documents of the historian, is an excellent example of such developments (J. Assmann, 2015). New technological advancements have enabled researchers to create audio and video archives from the narratives/memoirs

of individuals and families. The most critical determinant of communicative memory¹ is communication and sharing the experiences of individuals (J. Assmann, 2015, p. 61).

The emotional transmission of memories or experiences from one generation to others cannot be the same in sharing reminiscences. Individuals of one generation who witnessed social, political, and cultural events in the same period have similar feelings and emotions. The collective experiences of the group reflect the identity² of their period. Each generation has certain boundaries and limits of experiences, and these boundaries cause each generation to interpret³ the past differently (A. Assmann, 2006, p. 20). The ideas adopted by each generation or the experiences they have cause social change and affect the next generation.

“The term ‘generation’ is used in public discussions in an ambiguous manner, such that several different meanings are often blended one with another. In everyday language, the term is used to refer to a member in the natural sequence of grandparents, parents, children, and grandchildren, a progression that traditionally assumes a distance between generations of about thirty years. In reference to the population structure of a society, ‘generation’ is used to statistically group all those born in the same year or the same five-year period or decade. A new understanding of the term which originated in the humanities and social sciences has now become common, however, which defines ‘generation as a group within a society that is characterized by its members having grown up in the same particular formative historical era. Often, such a generational identity exists throughout its members’ lives due to their having experienced times of radical upheaval and new beginnings and as a result sharing a specific habitud” (Reulecke, 2008, p.119).

The characteristics of a generation are defined by the political and social events attributed to an individual's years of birth. According to Strauss-Howe's Generation Theory, people born in the same period⁴ share similar tendencies and behaviours since major events affect and shape the lives of individuals (Strauss & Howe, 1992). However, only political, social, and cultural events do not always determine the characteristics of a generation.

¹Communicative memory is reminiscence of the recent past. These memories are generational experiences that the individual shares with his contemporaries. It is therefore limited to communicative memory carriers and the transfer time covers three to four generations. The generation that experienced Hitler's oppression and genocide of Jews as individual trauma can be given as an example of this type of memory. Since existing memories cannot be transferred over time, information will only be available through the media. For this reason, archival studies gain meaning in today's societies (J. Assmann, 2015, p.59).

²In terms of the relationship between generation and identity, the literary scholar Weigel (2005, p. 10) emphasizes that the concept of generation is a key word between tradition-custom or past-present.

³ On the other hand, German Sociologist Karl Mannheim (1928) emphasizes that intergenerational change reveals cultural transmission and collective creativity.

⁴ As in Karl Mannheim's theory, individuals born and raised in a certain time period and in the same age group have similar characteristics. Behaviors specific to this generation change with each new generation. Important historical events and social changes affect the identities, value judgments and behaviors of individuals belonging to that society (Strauss&Howe, 1992, p. 68).

In addition, the characteristics of the previous generation have an essential role in defining the identity of a generation. According to A. Assmann (2007, p. 31-44), the date of birth of individuals determines their opportunities, misfortunes, prospects, risks, and challenges during that period. Therefore, a history narrated through biographies comprising practical information is more critical than problematic events of history. In this context, cultural generation studies deal with who made history. How is it recalled? How is it neglected? And how has it reminisced again? These studies reveal the cultural differences between the two generations by analyzing and comparing their circumstances. For example, the characteristics of the 1968's generation cannot be understood without examining the generation of 1945. Although the political generation of the Second World War is very opposite to the 1968's generation, both are covertly connected by push and pull forces. Politicization, formative years, and historical transformation are three essential elements that distinguish the 1968's generation from the 1945's. Therefore, each generation remembers its history and past from different aspects. They learn and delimit the past from the stories and memoirs of previous generations. The process of history writing reveals that history always remains new. As each generation rewrites and interprets history with its identity, history is constantly renewed. For example, the effects of the Second World War differ greatly for an individual who was old, an adult or a child in 1945 based on the memory of generations⁵ (A. Assmann, 2007).

Depiction of Recent History in Reminiscences of Third Post-War Generation Author, Marcel Beyer

A “new post-war literature” (Garbe, 2002) movement reforming the German literary discourse started with the fall of the Berlin Wall in 1989. The most essential element of this literary movement was the transition from the subjective perspective of the second post-war generation to a more objective perspective based on historical documentation to address the issues of the past. Historical records are a reference point for locating forgotten or previously marginalized recollections. According to Agazzi (2005, p. 22), there are three generations of writers in post-World War II German literature. The first generation wanted to forget the past but could not; the second generation still couldn't forget the past despite their extreme ambitions, while the third generation could do with it, but the past could not allow them. Political and cultural events witnessed or experienced by everyone in society give each generation a different memory frame (A. Assmann, 2006). The concept of generation encompasses approximately every thirty years, further divided into three periods. With a generational change, the memory profile of that society also changes. In Germany, the first generation, “Flakhelfer Generation”⁶,

⁵ Generational memory is what a group collectively remembers and shares based on their experiences, thoughts, and emotions. Mannheim draws attention to the concept of 'the memory of generations' in the 1930s. According to the sociologist Halbwachs, it is clear in the generational memory that individuals between the ages of 12 and 24 are open to life experience, and what happened during this period is the determinant of the general development of the individual. Every individual lives the social, cultural and historical experiences of the period whether they want it or not. The world view shared by each generation reflects the identity of the generation. (A. Assmann, 2006, p. 26).

⁶ Although he had no military obligation during Second World War, young people, usually under the age of 18, who served at the front, served as reserves (Flakhelfer) in the air force anti-aircraft batteries, and this is why this generation is defined as the Flakhelfer Generation (Bude, 1987).

included individuals born between 1926 and 1930 who witnessed Second World War. The second generation of 1968 comprised individuals born between 1938-1948. The common characteristic of the 1968 generation was the silence of their families after Second World War, influenced by materialism and their desire for innovation in society. The third generation is Generation Berlin, which includes individuals born between 1960 and 1965. This generation learned about the past by reading and listening to the stories of the Nazi period and after. On the other hand, this generation witnessed critical political events such as the fall of the Berlin Wall, the Unification of Germany, the relocation of the Government from Bonn to Berlin, and the lifting of the Iron Curtain (Bude, 1987).

New ideas replace internalized feelings and thoughts with the change of generations when the past is evaluated from the present. For this reason, it is inevitable to talk about different generations' memories in the process of generational change. Political, socio-cultural, and economic events in the past have another place in the memory of each generation. "The memories of victors and the vanquished reveal the generation's identity and memory" (A. Assmann, 2006, p. 214-215) and the period of that generation. For example, individuals who witnessed Second World War and its aftermath in Germany have different viewpoints on the Nazi period and the war. The generation of writers Martin Walser and Günter Grass, known as the first post-war writers, witnessed political events such as Hitler's coming to power in the 1933 elections, the adoption of the one-party regime, and Second World War and its aftermath Uwe Timm and Bernhard Schlink were among the second post-war generation of writers (1968 generation) who learned the narratives of witnesses of Second World War and the aftermath from their families and society. Heinz Bude (1997, p. 296) states that the second-generation comprising individuals born between 1938-1948 had to take the burden of the past in the form of traumas of their families. Therefore, this generation's writers questioned the issues that emerged from collective family reminiscences in their literary texts as an example of "communication of intergenerational cultural narratives" (Erlil, 2005, p. 254).

The third post-war generation of writers learns history from witnesses, rumours, lectures, books, movies, and television. This generation is more confident as they have no crimes against history. Still, they have a lot of responsibilities (Braun, 2013, p. 16). The third-generation authors include Marcel Beyer, Julia Franck and Tanja Dückers, who acquired information regarding the Nazi period and Second World War through reminiscence tools such as history textbooks, television and radio. Beyer explains that the past follows the third generation like a shadow in the following statement:

“When the last members of the National Socialist party died in the late 80s and early 90s, it was thought that the past would no longer be in question. However, Neo-Nazis appeared on the stage suddenly and have survived to this day. It was clear that certain past events would never go away and that there would be no end to asking questions about what had happened in the past. So we must ask: How can we explain that all these young people put the

Nazis in the foreground while they had no interest in history?"
(www.berlinerzimmer.de, 2018)

This excerpt explains why the third-generation of reminiscence writer Marcel Beyer wrote his novels with a historical responsibility during the Nazi period and after the Second World War. But to explain the "why" question, it is also necessary to know other reasons. The first reason might be the identity awareness in their individual and communicative memory as a representative of a generation that has not witnessed the war years and beyond. Secondly, the negative historical⁷ consciousness was placed in the collective memory in the 80s. Beyer⁸ was educated at the age when negative historical consciousness entered education, and collective memory in Germany and historical consciousness courses were part of universities' curricula. Thirdly, in Germany, listening to witnesses' narratives of being victims and perpetrators' right to speak also played an essential role in the author's fictionalization of historical events⁹.

"Current German memory fiction draws on historical archives, poetic imagination, and autobiographical experience. Beyer, himself a resident of Dresden, brackets off his autobiographical background, but he does not dispense with his experience. In all his novels, literary imagination goes hand in hand with an ethos of extended research and heightened interest in accurate detail" (A. Assmann, 2011, p. 206).

The examination of the life and literary aspects of the author better helps us understand why the third generation took responsibility and fictionalized recent history. As an "artisan in both novel and poetry genres"¹⁰ (Abel, 2018), Beyer spent his childhood and youth years in prosperous times of Germany. He completed his master's in Germanistic, Anglistic and General Literary Science at the University of Siegen in 1991. He also worked as a research assistant with the literary scholar Karl Riha. Such experience in academic and research environments positively affects his literary work (Ammon von, 2018). Beyer also staged a musical show called "Sprechkonzerte"¹¹, in which he presented short texts to the audience accompanied by music during his stay at Siegen University. In addition, the author conducted literary works named "Vergessene Autoren der Moderne"

⁷ The concept of "negative history" in German society describes the socio-political events between 1933 and 1945. In particular, this concept refers to the systematic slaughter of people in concentration camps during the Second World War (Koselleck, 2002, p. 21).

⁸ Besides Marcel Beyer, the third generation of reminiscence writers also includes important names such as Ralf Rothmann (1953), Tanja Dückers (1968) and Julia Franck (1970), (Herbert, 2014).

⁹ In this context, Marcel Beyer, in his interview with Jasmin Herhold, has updated the history conveyed in literary texts by entering the experiences of the perpetrators and victims of Second World War II into the archive. (www.berlinerzimmer.de, 2018). On the other hand, faster and easier access to the archive in studies on memory has affected both the field of literature and other disciplines of art, and the interest/curiosity towards the past has increased. An example of this is the increase in activities related to commemoration days in societies.

¹⁰ In addition to his novels, the author Beyer is also successful in the genre of poetry. He published his first poetry essays in the books "Kleine Zahnpasta" (1989), "Walkmännin" (1991), "Brauwolke" (1994) and "Falches Butter" (1997). The author began teaching poetry at the University of Bamberg in 2000. His poetry book "Erdkunde" was published in 2002 and "Graphit" in 2014 (Abel, 2018).

¹¹ He staged this musical in 1987 with the poet and translator Norbert Hummelt.

(1989) and "experimentelle texte" (1988-1994) during his university education. In 1988, Beyer established an archive of the Austrian poet Friederike Mayröcker in Vienna City and State Library and wrote a master's thesis¹² covering Friederike Mayröcker's biography and publications from this archive work.

An archive provides valuable information for the researcher interested in archival studies. Thus, it becomes an objective entity, a physical place contributing to the collection of documents separated from the subjective and emotional imprints. At the same time, an archive also serves as a social place (Ricoeur, 2017, p. 189-190). Thus, archival studies are one of the essential methods through which cultural memories are transmitted to later generations. During his university years, Beyer's novel "Flughunde" and "Kaltenburg" demonstrate his working method based on research and archives. Hence, these novels provide a great source of research to the readers, conveying the historical process in the background of these novels guides the reader as a sourcebook. Understanding the subjects and motifs in his novels before and after the Second World War provides a tremendous literary archive study for future generations. Although there is no story about this dark period in Beyer's family history, he deals with these issues as an intellectual writer with a sense of historical responsibility. While fictionalizing his novels, he chooses events that have not been clarified in official history, for example, the death story of the Nazi Propaganda Minister Joseph Goebbels and his family and the experiments carried out during the Nazi era. He produces his literary texts with the method of archival and memory works evaluating communicative and cultural memory¹³.

After publishing his first novel "Menschenfleisch"¹⁴ in 1991, Beyer published his second novel "Flughunde"¹⁵ in 1995. The victims and perpetrators of the war are narrated from the viewpoints of Hermann Karnau and Joseph Goebbels' daughter Helga, who portray the political and social panorama of the Nazi era. The novel describes the last years of the Second World War, from October 1940 to May 1945, with semi-fictional, semi-real elements. The deeds of corrupt scientists, far away from the actual science, who served the Hitler regime are fictionalized in the novel. In 2000, he wrote his novel "Spione". In this work, Beyer narrates the past through the grandchildren's generation. The family's younger members, Nora, Paulina, Carl and their cousins decide to investigate their family

¹² The academic world helps the author to produce different literary genres. Beyer, who is also a versatile writer, has been a literary, music critic and poetry editor for different newspapers since 1989.

¹³ The bearers of cultural memory are special. The archive structure keeps the history up to date with tools such as text and images. Unlike communicative memory, cultural memory is organized and traditional. Because there is a certain unity of values and meanings. Literary works can be given as an example to this regular system. Because literary texts, as the most important transmitter of cultural memory, update history and transfer the remembered history to future generations (J. Assmann, 2015, p. 64).

¹⁴ In the novel, since the narrator wants to be close to K., the woman he falls in love with, he develops a language system that only he and K. can understand. Thus, the novel examines both the concept of love through language and the definition of language from the perspective of a person without language skills (Rode, 2003).

¹⁵ In 2013, Beyer published this novel, about the Nazi era, as a comic book with the cartoonist Ulli Lust (1967).

background during the vacation of 1977. Old photographs found by the fourth generation of the family put a question mark on the Nazi past of their grandparents. On April 26, 1937, during the Spanish Civil War, their grandfather participated in the air strike organized by Hitler's order to the Basque city of Guernica. Meanwhile, they also learn that their grandfather has a fiancée, an opera singer, in Italy. Hence, historical events in 1937 are fictionalized in a family story concerning historical sources, as in the novel "Flughunde".

The novel "Kaltenburg", published in 2008, describes historical events such as the National Socialist period, the Holocaust, the death of Stalin with the bombing of Dresden in February 1945, the construction of the Berlin Wall, and the Unification of the Two Germany. Fleeing from the Red Army in early 1945, the Funk family took refuge in Dresden with their eleven-year-old son, Hermann. But the day they arrive in Dresden, the city is bombed, and only Hermann of the Funk family survives. He studied in Posen in the 1930s under his father's colleague and close friend, the zoologist Prof. Ludwig Kaltenburg. Working at the institute of ornithology in Dresden, Hermann learns that Kaltenburg is a member of the Nazi party. The main character suspects that aggression toward animals is applied to humans in the Nazi regime.

“The world of birds is placed in the foreground; human relations and stories are relegated to the background and are largely represented through this prism. Approaching historical trauma through the animal world and the ecosystem is a new move in memory fiction, and in Beyer's case the traumatic past is literally approached from a bird's eye view Adorno's famous dictum prohibiting the writing of poetry after and refute them: No poem after Auschwitz.¹⁶ (...) In Kaltenburg Beyer does exactly that: he represents the trauma of Dresden from the point of view of the birds affected. In so doing, however, he adopts a stance that not only is detached, hypothetical, and speculative, but also links human and animal perspectives” (A. Assmann, 2011,p. 212).

The analysis of Beyer's writings raises several questions: What is the starting point of his works? Why did he fictionalize the 3rd Reich period, Second World War, and its genocide in his novels? The answer to these questions can be explained through the development of his interest and curiosity in these issues. Beyer describes in his own words as follows:

“I became interested in the period of the Third Reich while reading a medieval novel in a city museum in Cologne in 1990/91. Newspapers of historical importance were also presented in the museum. Some news about the British military power witnessing the death of Hitler after the Second World War caught my attention, and I took note of that news. I was not planning to write a text about this news, but it affected me. Then I was intrigued by how people in society could become monsters. I started reading books about the period of National Socialism and researched the stories of

¹⁶ “No poem after Auschwitz (Adorno): what is being imagined as a “poem” here? The presumption to consider or report hypothetically or speculatively on Auschwitz from the perspective of the nightingale or the song thrush” (A. Assmann, 2011, p. 212).

doctors doing experiments on humans. I focused on this topic and thought to write about that period" (stellwerk-magazin.de, 2018).

The historical information in the individual memory of the author and his experiences in his country show his interest towards German history, as Beyer has lived in the Rhineland for twenty-three years. From 1945 until the reunification of Germany, the Russian territory began on the other side of the Rhine, and this was almost dead land. In 1989, when the crossings at the German border became easier, the wall between East and West Germany collapsed. In this process, the author's interest in German Democratic Republic (Deutsche Demokratische Republik, DDR) increases because a different language was spoken there and there was a different cultural environment. Finally, when the border between the two Germanys is lifted, Beyer witnessed the changes that will shake the whole world (www.deutschlandfunk.de, 2018). Therefore, the author has re-examined the history and wanted to question the German collective past through literary texts in the light of official history. All the material destruction, moral violence and disasters caused by the wars in the 20th century are fictionalized in the novels to question the mistakes of the past and never being repeated.

Conclusion

Marcel Beyer constructs his works by evaluating people's historical political viewpoints and events mentioned in the official history of Germany. In his novels, Beyer selects historical facts, especially during the Hitler era, and transfers them to the reader from his generation's viewpoints. As the third post-war generation writer, he has experienced the political and cultural atmosphere of the 80s and 90s, such as the end of the Cold War, the Unification of Germany, and rapid technological developments. However, Beyer fictionalizes historical events before and after 1945, which he did not particularly witness in his novels. In the case of Beyer, his literary works depict the different perceptions of shared history from the perspective of different generations. As individuals' birth dates explain the characteristics of the period and important political and historical experiences, the narrations and memories also differ. At this point, it can be said that the memory objects that have taken place in the historical consciousness and communicative memories of the third generation of writers about Second World War and the Holocaust are constructed through literary motifs and symbols.

References

- Abel, J. (2018). *Die Essays Marcel Beyers*, In: Christian Klein (Hg.) Marcel Beyer: Perspektiven auf Autor und Werk. Stuttgart: J.B.Metzler Verlag.
- Agazzi, E. (2005). *Erinnerte und rekonstruierte Geschichte. Drei Generationen deutscher Schriftsteller und die Fragen der Vergangenheit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Ammon von, F. (2018). "Muskatplüts Hofton ist hier unbekannt." Marcel Beyer, das Mittelalter und die Germanistik. In: Christian Klein (Hg.) Marcel Beyer: Perspektiven auf Autor und Werk. J.B.Metzler, Stuttgart: J.B.Metzler Verlag.
- Assmann, A. (2006). *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: Verlag C.H. Beck.
- Assmann, A. (2007). *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*. München: Verlag C.H. Beck.
- Assmann, A. (2011). *History from a Bird's Eye View: Reimagining the Past in Marcel Beyer's Kaltenburg*, In: Anne Fuchs, Kathleen James-Chakraborty and Linda Shortt (Edit.) *Debating German Cultural Identity since 1989*. New York: Camden House, Rochester.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Braun, M. (2013). *Wem gehört die Geschichte? Erinnerungskultur in Literatur und Film*, Münster: Aschendorff Verlag.
- Bude, H. (1997). *Die Achtundsechziger Generation im Familienroman der Bundesrepublik*. In: H. König, W. Kuhlmann und K. Schwabe (Hgg.). *Vertuschte Vergangenheit. Der Fall Schwerte und die NS- Vergangenheit der deutschen Hochschule* (p.287-300). München: C.H. Beck.
- Bude, H. (1987). *Deutsche Karrieren. Lebenskonstruktionen sozialer Aufsteiger aus der Flakhelfer-Generation*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Erl, A. (2005). *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen*. Stuttgart/Weimar: Walter de Gruyter.
- Garbe, J. (2002). *Deutsche Geschichte in deutschen Geschichten der neunziger Jahre*, Würzburg: Königshausen& Neumann.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*, (Edit and Trans. Levis A. Coser), Chicago: The University of Chicago Press.
- Herbert, U. (2014). *Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert*, München: Verlag C. H. Beck.
- Howe, N. & Strauss, W. (1992). *The New Generation Gap*, *The Atlantic Monthly*, December, Volume 270/6, 67-89.
- Koselleck, R. (2002). *Formen und Traditionen des negativen Gedächtnisses*. In: V. Knigge und N. Frei (Hgg.). *Verbrechen erinnern: Die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord*. München: Verlag C.H. Beck.
- Mannheim, K. (1928). *Das Problem der Generationen*, *Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie* 7, 309-330.
-

- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. (Çev. M. E. Özcan), Ankara: Dost Kitabevi.
- Reulecke, J. (2008). *Generation/Generationality, Generativity and Memory*, In: Astrid Erll, Ansgar Nünning (Hgg.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*, (Çev. M. E. Özcan), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Rode, M. B. (2003). *Auskünfte von und über Marcel Beyer*, Lehrstuhl für Neuere deutsche Literaturwissenschaft, Universität Bamberg.
- Traverso, E. (2019). *Geçmişini Kullanma Kulavuzu. Tarih, Bellek, Politika* (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Weigel, S. (2005). *Zur Dialektik von Geschlecht und Generation um 1800. Stifters Narrenburg als Schauplatz von Umbrüchen im genealogischen Denken*, In: Sigrid Weigel, Ohad Parners, Ulrike Vedder und Stefan Willer (Hgg.), *Generation. Zur Genealogie des Konzepts – Konzepte von Genealogie*, München: Wilhelm Fink Verlag.
- <http://stellwerk-magazin.de/magazin/artikel/2015-11-04-interview-marcel-beyer>, date of access: 04.04.2018.
- http://www.berlinerzimmer.de/eliteratur/marcel_beyer_interview.htm, “Ich bin vom Klischeebild des Bösen abgekommen – Interview im Berliner Zimmer: Jasmin Herold im Gespräch mit Marcel Beyer”. In: Der Tagesspiegel, date of access: 01.04.2018.
- http://www.deutschlandfunk.de/marcel-beyer-das-blindgeweinte-jahrhundert-von-der-kraft.700.de.html?dram:article_id=389056, date of access: 06.05.2018.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.4>

Volume 7/2

2023 p. 42-62

UÇ NOKTALAR ARASINDA BİR YOLCULUK: *BLACK MIRROR*'DA POSTHÜMANİZM TEKNOLOJİLERİNE FELSEFİ BİR BAKIŞ

ROAMING BETWEEN EXTREMES: A PHILOSOPHICAL OUTLOOK ON POSTHUMAN TECHNOLOGIES IN *BLACK MIRROR*

Cenk TAN*

ÖZ

Black Mirror sadece en çok popüler değil, aynı zamanda en çok tartışılan bilimkurgu dizileri arasında yer almaktadır. İngiliz Channel 4 kanalında ilk kez 2011'de yayınlanan ve ilerleyen yıllarda Netflix tarafından satın alınarak dünya çapında popülerliğe kavuşan dizi, teknolojiden, suç ve cezaya, tüketimden ahlak ve özgürlüğe kadar pek çok temayı ayrıntılı biçimde irdelemektedir. Bu temaların arasında ahlak, yapımın odak noktasında bulunmaktadır çünkü pek çok bölümün temel eleştirisi kapsamında ahlak ve ahlaki endişeler gösterilmektedir. Bu makale, *Black Mirror* dizisinde ortaya konan yenilikçi teknolojileri posthümanist bir eksenle ele almakta ve onların ahlaki boyutunu Immanuel Kant'ın ahlak felsefesine dayanarak analiz etmektedir. Bu kapsamda, Kant'ın öne sürdüğü mutlak emir kavramından yararlanılmaktadır. Buna ek olarak, dizide tasvir edilen ölümsüzlük kavramı Descartes ve Hegel gibi felsefeye iz bırakmış düşünürlerin penceresinden incelenmekte ve dizide ortaya konan ölümsüzlük vizyonları ile karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bağlamda makale, *Black Mirror* dizisinin en çarpıcı bölümleri arasında yer alan "San Junipero", "Beyaz Noel" ve "Kara Müze" bölümlerini merkeze almaktadır. Bu bölümler ütöpik ve distöpik olmak üzere posthümanist teknolojilerle harmanlanmış farklı gelecek vizyonları sunmaktadırlar. Böylece söz konusu gelecek vizyonlarının teknolojik veya ekonomik yönlerinin dışında ahlaki boyutlarını da gözler önüne sermekte ve bu yönde elde edilen sonuçların ahlaki anlamlarını postmodern bir bağlamda açığa çıkartmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Posthümanizm, Black Mirror, Ahlak Felsefesi, Immanuel Kant, Mutlak Emir*

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, E-mail: ctan@pau.edu.tr., ORCID: 0000-0003-2451-3612, Denizli, Türkiye.

ABSTRACT

Black Mirror is not only among the most popular but also the most debated science fiction productions. The series, which premiered on the British Channel 4 channel in 2011 and later gained popularity worldwide after being acquired by Netflix, thoroughly explores various themes such as technology, crime and punishment, consumption, ethics, and freedom. Amongst these themes, morality has a central position as morality and moral concerns form the major point of criticism in the production. This article analyzes technologies depicted in *Black Mirror* from a posthuman scope and their moral aspects from the perspective of Immanuel Kant's moral philosophy. In this context, the article refers to Kant's categorical imperative. In addition, the notion of immortality depicted in the series is explored from the viewpoint of influential philosophers such as Descartes and Hegel and addressed comparatively with the visions of immortality depicted in the series. To that end, the article specifically concentrates on the most striking episodes of the series namely, "San Junipero", "White Christmas" and "Black Museum". These episodes demonstrate various different utopian and dystopian visions of the future combined with posthuman technologies. Thus, besides their technological and economic facets, the study exposes their moral aspects and puts forward particular findings derived from these results, hence revealing the moral implications behind posthuman visions within a postmodern context.

Keywords: *Posthumanism, Black Mirror, Moral Philosophy, Immanuel Kant, Categorical Imperative*

Giriş

Bir Netflix dizisi olan ve Türkçe'ye Kara Ayna olarak çevrilen *Black Mirror* (2011), ütöpik/distöpik kurguları insan sonrası teknoloji ve olgularla harmanlayan İngiliz yapımı bir bilimkurgu dizisidir. Her ne kadar dizi, halk arasında distöpik olarak bilinse de sosyal, siyasal, psikolojik ve felsefi anlamda insana dair pek çok meseleyi farklı boyutlarıyla derin bir şekilde işlemektedir. *Black Mirror*'ı sadece teknoloji düzlemine oturtmak, dizinin yansıtmış olduğu ve tartışmaya açtığı insanlığa dair tüm sosyal meseleleri görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Dizi, sosyallik/asosyallik, insan ilişkileri, mahremiyet, cinsellik, adalet, orantısız suç/ceza ve benzeri çok sayıda sosyal meseleyi ayrıntılı biçimde irdelemektedir. Bu bağlamda dizide teknoloji, bir amaçtan ziyade, insanlığa dair önemli eleştiriler yönelten bir aracı temsil etmektedir. Dizinin senaryolarında teknolojinin insan hayatındaki yerinin nasıl genişleyeceği, onun insanların sosyal hayatlarına yapacağı etkiler ve bunların sonucunda yaşanacak ciddi değişimler aktarılmaktadır. Dizi, gelecekte yaşanması muhtemel değişimler arasında sosyal medyadan, sanal gerçekliğe, sanal çöpçatanlıktan, dijital bilinç aktarımı ve yaşamı kaydeden lenslere kadar yaratıcı ve gerçekçi bir takım yenilikleri ilginç bir kurgu eşliğinde kamuoyuna sunmayı başarmaktadır. Bunu yaparken teknolojinin gereksiz ayrıntıları içinde boğulmamayı ve teknolojinin kendisinden ziyade, insan yaşamında yarattığı doğrudan ve dolaylı yan etkilerine odaklanmayı tercih etmiştir. Bu etkiler çoğunlukla olumsuz olmakla birlikte, insanlığı ileriye götürmek yerine, daha geriye götürmekte ve teknolojinin karşısında insanı çaresiz duruma düşürmektedir. Tüm bunlara rağmen, *Black Mirror*'da teknolojinin tamamen olumsuz özelliklerinin yansıtıldığını

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/2 2023 p. 42-62

söylemek yanlış olacaktır. “San Junipero” ile “USS Callister” gibi bazı bölümlerde teknolojinin çığır açabilecek işlevlerine yönelik somut teşebbüsler dile getirilmektedir. Türkçe’ye bazı durumlarda “insanüstü” ve “insan ötesi” olarak da çevrilen insan sonrası (“posthuman”) olgular *Black Mirror*’da çarpıcı biçimde yer almaktadır.

Bu makale, *Black Mirror*’da yansıtılan insan sonrası yeniliklerin iki uç noktası olan umutsuz felaketler ve insan gelişimini (“human enhancement”) teşvik eden teknolojiler arasında seyrettiğini ve bunların hem olumlu hem de olumsuz anlamda nasıl tasvir edildiğini incelemektedir. Söz konusu iki uç noktada insan sonrası teknolojilerin kötü niyetli, “ahlak yoksunu”, çıkarıcı denilebilecek kişilerin kontrolüne geçmesiyle, insanlığı geliştirme niyeti güden ve dijital bilinç aktarımı gibi çığır açabilecek buluşlar ortaya koyan insanların yönetiminde olması arasındaki tezatın dizide nasıl işlendiği açığa çıkarılmaktadır. Bu bağlamda makale, Immanuel Kant’ın ahlak felsefesini rehber alarak *Black Mirror*’da işlenen iki uç noktada tasvir edilen insan sonrası betimlemelerin genel anlamda ahlak kuramına ve özelde Kant’ın ahlak felsefesine uygunluğunu açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak, insanlık tarihinin önemli düşünürlerinden René Descartes, Georg Wilhelm Friedrich Hegel ve Immanuel Kant’ın felsefelerinde bahsedilen ölümsüzlük kavramı posthümanizmle birlikte ilişkilendirilerek, *Black Mirror*’da tasvir edilen dijital ölümsüzlük olgusu ile incelenmekte ve karşılaştırmalı bir şekilde tartışılmaktadır.

Çizilen ütöpik vizyonda insan yaşamı esnasında veya sonrasında insan bilincinin cennetvari bir sanal ortama yüklenmesi, distopik vizyonlarda ise insan bilincine ait dijital bir kopyanın sanal ortamda bulunan boşlukta sonsuza dek sıkışıp kalarak, yepyeni bir cehennem anlayışı konu edilmektedir. Ütöpik vizyon “San Junipero” bölümü üzerinden, distopik vizyon ise “Beyaz Noel” (“White Christmas”) ve “Kara Müze” (“Black Museum”) bölümleri üzerinden ele alınmaktadır. Söz konusu bölümlerde işlenen insan sonrası olgular, felsefi kavramlara ve düşünürlere ait kuram ve tartışmalardan oluşan referanslarla irdelenmektedir. Makalenin odak noktasında ise aydınlanma hareketinin önde gelen düşünürü Kant yer almaktadır. Cary Wolfe’un tanımına göre: “Posthümanizm, insan sonrası veya antihümanist değil, sadece posthümanisttir” (2010, p. 120). Bu kapsamda *Black Mirror*’da değinilen insan sonrası olgulara Kant’ın savunucusu olduğu hümanizm ve onun Batı’da geniş çevrelerce kabul görmüş ahlak felsefesi penceresinden bakmak, insani açıdan en geçerli ve kapsayıcı bir yaklaşımdır. Makale, *Black Mirror*’da yansıtılan posthümanizm olgularına felsefi açıdan, özelinde Kantçı bir bakış açısıyla tartışılmaktadır ve dizinin bazı bölümlerine gönderme yapmakla birlikte, “San Junipero” bölümünü merkezine almaktadır. Bu bölümde tasvir edilen insan sonrası teknolojilerin gerekliliği ve geleceğe yönelik kullanım alanları ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır. Bunlara ek olarak “San Junipero”da yer alan dijital ölümsüzlük anlatısının ve diğer iki bölümde betimlenen dijital işkence yöntemlerinin ahlaki açıdan haklılığı felsefi yönleriyle tartışılmaktadır.

Kant'ın Ahlak Felsefesi ve Mutlak Emir Kavramı

Felsefenin odak noktasında yer alan ve pek çok düşünür tarafından yüzyıllardır üzerinde çalışılan kavramlardan biri ahlaktır. Çoğunlukla etikle karıştırılan ve bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılan bu kavramlar arasında yakın bir ilişki vardır. Basit bir ifadeyle etik, doğrulukla ilgilidir ve tüm ahlak ilkelerinin genelini ifade eder. Ahlak, “bireyin diğer toplumsal düzen kurallarının etkisi olmadan kendini denetlemesi ve bir tür kendisine hâkim olmasıdır” (Usta, 2011, p. 42). Pek çok düşünür tarih boyunca ahlak kavramını formüle etmiş ve onu tartışmaya açmıştır. Bunlar arasında en önemli yere sahip olanlardan biri şüphesiz Alman düşünür Immanuel Kant'tır. Kant Etiği olarak da bilinen kavramlar bütününde ahlak olgusunu tüm yönleriyle tartışan kişi olmuştur. Kant'ın ödev ahlakı veya “deontolojik etik” (“deontological ethics”) olarak tanımladığı ahlak teorisine göre:

Eylemlerin sonuçlarını ele almamakta, etik açıdan eylemin kendisini değerlendirmektedir. Deontolojik yaklaşım, değerlerin hayata geçirilmesini gözetten bir anlayıştır. Ödev, ilke, irade, yükümlülük, yasa ve kural gibi kavramlar deontolojik yaklaşımın anahtar kavramlarıdır. Deontolojik yaklaşıma göre ahlaki ilkeler ve değerler kazandırılmışsa; birey karar verirken bunlara dayalı olarak karar verecektir. (Usta, 2011, p. 44)

Buna göre, temel olarak herhangi bir eylemin nereye varacağı veya eylemin sonucuna göre onu değerlendirmekten ziyade, söz konusu eylemin kendisinin ne ölçüde etik olup olmadığı değerlendirilmektedir. Kant, kendinden önceki düşünürlerden süregelen mutluluk ve amaçsallık odaklı ahlak anlayışını eleştirerek, ödev ahlakını ileri sürmüştür (Duran, 2017, p. 57). Bir masanın yuvarlak olması veya sandalyenin kırmızı olması duyular aracılığıyla doğrulanabilmektedir ancak ödev ahlakı için bu durum söz konusu değildir. Bu yüzden ödev ahlakı duyurularla doğrulanamaz ve deneyim yoluyla ispat edilemez (Paton, 1971, p. 20). Başka bir deyişle, görme, işitme gibi duyular aracılığıyla doğrudan gözlenemez. Dolayısıyla, ödev ahlakı, pozitivist deneyim sonucunda doğrulanamayan yargılardır. Kant'ın felsefesi ödev ahlakının nasıl mümkün olabileceği sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Kısa ve öz biçimde ifade etmek gerekirse, Kant'ın “mutlak emir” (“categorical imperative”) kavramı, eylemlerimizin etik davranış şekline sahip olması gerektiğini, başka bir deyişle bu davranışların evrensel prensiplere uymaları gerektiğini savunmaktadır (Kant, 1998, p. xi). Buna göre, herhangi bir eyleme girişmeden önce bu davranışın sebeplerinin evrensel prensiplere uygunluğunu sorgulamamız gerekmektedir. Bu bağlamda, Kant'a göre insanlar etik bazı sorumluluklara sahiptirler. Mutlak emir, insan eylemlerinin sebep sonuç ilişkisinden çıkarılması gerektiğini, başka bir ifadeyle eylemlerin koşulsuz biçimde gerçekleştirilmesinin önemini vurgulamaktadır (1998, p. xvi). Örneğin, işkence ele alındığında, Kant, onun ne amaçlarla yapıldığını ve hangi sonuçlar doğuracağını değil, sadece işkence eyleminin kendisinin etik anlamda

incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Kant, söz konusu eylemin, her ne olursa veya her ne amacı olursa olsun asla araçsallaştırılmaması gerektiğini bilhassa belirtmiştir. Böylece herhangi bir eylemin araç haline gelmesinin ve pragmatik sebeplerle başka amaçlar doğrultusunda kullanılmasının önüne geçmektedir.

Mutlak emir, Kant tarafından şöyle tasvir edilmiştir: “Öyle hareket et ki iradenin ilkesi her zaman evrensel bir yasa olarak geçerli olabilecek şekilde olsun” (1998, p. 422). Buna ilişkin sebep sunan Kant, insan iradesinin eksikliğini ve yetersizliğini şuna dayanak gösterir:

Kant mutlak emri yasa şeklinde birkaç farklı biçimde dile getirmiştir. Bu ifadelerin müşterek temel noktası, yapılan eylemin arkasında yatan ilkenin, genel geçer bir yasa haline getirilmeye uygunluğudur. Şu hâlde ahlakın kıstası, aklın, yapılan eylemin ilkesinin herkes için ve bütün şartlar altında geçerliliği olan bir yasa olarak genelleştirilip genelleştirilemeyeceğini kontrol etmesine bağlanmıştır. Ahlaki yargılamanın nesnelliği bu genelleştirilebilme yahut evrenselleştirilebilme şartına dayandırılmıştır. (Duran, 2017, p. 75)

Biçimsel ve evrensel bir etik kanunu oluşturmaya çalışan Kant, farklı çevrelerden pek çok eleştiri almıştır ancak bunlara rağmen, evrensel anlamda doğru ile yanlış ayırt etmede tutarlı bir anlayış göstermiştir. Bir aydınlanma düşünürü olan Kant, hümanist ilkeleri benimsemiş ve halk arasında “iyi niyet ahlakı” olarak da bilinen mutlak emri ortaya koymuştur. Bu emir, içsel olmakla birlikte, eylemin öncelikle iyi olduğu için ve iyi niyet gözetilerek gerçekleştirilmesini öne sürmüştür. Kant bunlara ek olarak, ahlakın, duygulardan ziyade “pratik akıldan” (“practical reason”) meydana geldiğini ifade etmiştir (Lipscomb & Krueger, 2010, p. 305). Ayrıca, düşünürü göre insanın kendisine genel bir sorumluluğu vardır: kendisini öyle bir şekilde düzenlemelidir ki tüm ahlaki görevleri gözlemleyebilir hale gelsin; böylece kendisinde ahlaki temizlik ve prensipler oluşturmalı ve buna göre hareket etmeye çalışmalıdır. İşte bu, kendisine karşı birincil görevdir (Kant, 1997, p. 348).

Mutlak emir kavramını sağlam ve geçerli bir zemine oturtmak isteyen Kant, bunu sağlamak amacıyla iki temel yöntem oluşturmuştur. Birincisi, yasaların istisnasız biçimde herkese uygulanması gerektiğidir. Söz konusu yasalar, insanlara dayatılmaktan ziyade, onların özgürlüğünü muhafaza etmek amacıyla kanunlaştırılmıştır. İkincisi ise kimseye bir başkasının amacını gerçekleştirecek şekilde muamele edilmemesinin önemini vurgulamaktadır (Sullivan, 1994, p. 23). Kant tüm bunlara ek olarak, mutlak emrin her bireyin kişisel ve özel hayatı için temel bir etik norm meydana getirdiğini öne sürmüştür (1994, p. 23). Kantçı bakış açısına göre özel ahlak anlayışı, ahlaki bir çerçeve yapısı içinde yaşama kararını temsil etmektedir (1994, p. 24). Buna ek olarak, insan yaşamının özel ve kamusal alanları arasında farklılık gözetilmesine rağmen, evrensel adalet ilkelerine dayanmalarından ötürü bunların arasında ayırım gözetilmemesi gerektiğini de

belirtmiştir (1994, p. 24). Kişisel ahlakın sivil toplum bağlamında gelişiğine ikna olmuştur. Devletin yasalar yoluyla bireylere ahlaki değerleri teşvik ettiğini ve böylece ahlaki yaşamın temelini atıldığını vurgulamıştır. Fakat tüm bunlara rağmen, bu yasalar yaşamın tamamını kapsamamaktadır; çünkü özel ilişkiler de bu kapsama dâhildir (1994, p. 24). Mutlak emir kavramının temelinde ahlakın akıl ve mantığa dayandırılması yatmaktadır ve tüm ahlak dışı durumların akıl ve mantık yetmezliğinden kaynaklandığı Kant tarafından ifade edilmiştir (Wood, 1999, p. 71). Bu yüzden asıl önemli olan insanın rasyonel davranabilme kapasitesidir: “Hedefler koyup, onları gerçekleştirebilmek ve ahlaki prensipler temelinde hareket etmektir” (Altman, 2014, p. 5). Bu kapsamda özerklik, haysiyet, adalet ve görev ahlakı gibi olgular Kant’ın mutlak emriyle yakından ilişkilidir (2014, p. 5). Ayrıca, Kant’ın felsefesi, insanmerkezcilik için bir örnek vaka oluşturmaktadır: sadece insanlar; rasyonel düşünebilen varlıklar ahlaki olarak değerlendirilebilmektedir. Fakat buna rağmen Kant’ın hayvan hakları ve çevre etiği gibi konulara da ciddi anlamda katkıda bulunma potansiyeli bulunmaktadır (2014, p. 6). Sonuç olarak, bazı eksik yönleri olduğu kabul edilse de Kant’ın ahlak anlayışı ve mutlak emir kavramı felsefede ahlaki altyapıyı sağlamlaştırarak, ahlak çalışmalarının geleceği için önemli bir temel oluşturmuştur. Bir sonraki bölüm *Black Mirror* yapımının seçili bölümlerini ahlaki açıdan incelemektedir. Teknoloji merkezli öngörüler sunan dizinin ahlaki boyutunun açık bırakılması bu tartışmayı gerekli kılmaktadır.

İnsan Sonrası Felaket Vizyonları: Dijital İşkencenin Ahlaki Boyutu

Black Mirror dizisinin pek çok bölümü iç karartıcı, kasvetli ve distopik senaryolara sahiptir. Bu senaryolarda insan sonrası teknolojilerin kötü niyetli insanların eline düştüğünde ne gibi sonuçlar doğurabileceği ifşa edilmektedir. Teknolojik gelişmelerin ve devrimsel yeniliklerin insan ahlakından çok daha hızlı ilerlediği bu çağda, insan sonrası eğilimlerin iyi veya kötü amaçlar doğrultusunda kullanılmasının tamamen vicdan ve ahlak anlayışına bağlı olduğu mesajı verilmektedir. Bu mesaj, *Black Mirror*’da yansıtılan distopik senaryoların çokluğundan açıkça belli olmakla birlikte, ütopyik senaryoların azınlıkta kalmasından da anlaşılmaktadır. Bu bölümde, *Black Mirror*’da ağırlıklı olarak dışa vurulan distopik felaket kurgularının ahlaki boyutları, Immanuel Kant’ın ahlak felsefesi temel alınarak eleştirilmektedir. Bu bağlamda, “Beyaz Noel” (S02E04) ve “Kara Müze” (S04E06) bölümlerine odaklanılmaktadır. Her iki bölüm kendi içinde üç farklı hikâyeyi anlatmaktadır. *Black Mirror*’ın odaklandığı ve öne çıkardığı pek çok insan sonrası olgudan bahsedilebilir. Bunlardan en kayda değer olanlar dijital klonlama ve insan bilincinin aktarımıdır. Söz konusu iki bölüm izleyicilere, özünde insanlığı ve insanlığın yürüdüğü yolu sorgulatmaktadır. Başka bir deyişle dizi, aşırı gelişmiş teknolojilerin insanların kullanımına kolayca sunulmasının yarattığı sonuçları tartışmaktadır. Ayrıca dizinin alt metninde “teknolojik determinizm” vurgusunun yapıldığı da ifade edilebilir.

“Beyaz Noel” bölümü 2014 yılının Aralık ayında yayınlanmıştır. Birinci kısımda Matthew ve Joe ile bir kulübede tanışmaktayız. Matthew’un bir randevu servisinde müşterilerine “Z-gözler” (“Z-eyes”) teknolojisini kullanarak gerçek yaşamda kadınlarla

birlikte olmayı arzu eden ayarlamak isteyen “vasat” erkeklere “hayat koçluğu” yaptığı ortaya çıkmaktadır. Bu teknoloji sayesinde kişiler gözlerine takmış oldukları Z-gözler ile kendi gördüklerini internet üzerinden naklen başka bir bilgisayara izletebilmektedirler. Böylece olayların meydana gelmesi esnasında başkalarından anında yardım alabilmektedir. Velhasıl Matthew’un müşterisi birlikte olmak istediği kadın tarafından yatakta uygunsuz bir durumda öldürülür. Z-gözler denilen teknoloji esas itibarıyla bir özerklik ve mahremiyet ihlalini temsil etmektedir. İnsanların mahremiyet hakkına yapılan bu tecavüz, erkeklerin elde etmek istedikleri kadınları manipüle etmek için gerekli tüm bilgilere erişmelerini sağlamaktadır ve bu durumda bilgiye erişim, mahremiyet hakkını ele geçirmiştir (Johnson, 2019, p. 72).

Kant’ın ödev ahlakına göre, böyle bir teknolojinin ahlaki yönden kabul edilebilir tarafı yoktur. Öncelikle, bir kişinin yaşadıklarını doğrudan başkalarına, çoğu zaman izinsiz bir şekilde naklen aktarılması hem gayri ahlakidir hem de insan haklarına aykırıdır. Mahrem bir an yaşanırken dıştan insanlar o anı canlı izlemekte ve izlenenlerin bundan haberi olmamaktadır. Bu durum, bireyin özel hayatına yönelik ciddi ihlalleri içermektedir. Tüm bunlara ek olarak, Kant’ın mutlak emir kavramına da tamamen aykırıdır. Alman düşünür, eylemlerin ahlaki olarak nitelendirilebilmeleri için onların her türlü çıkar ilişkilerine kapalı olmaları gerekliliğini vurgulamıştır. “Beyaz Noel”in bu ilk kısmında Matthew, müşterisinin gözlerinden gördüklerini canlı yayın formatında kendi arkadaşlarına servis etmektedir. Olup biteni canlı izleyen bu şahıslar, Matthew’un kendi çevresinden arkadaşlarıdır. Bu durumdan müşterinin haberi ve rızası olmamakla birlikte, onu izleyen arkadaşları olaydan istifade ederek, edindikleri bilgilerle kendilerine pay çıkarmaktadırlar. Böylece Kant’ın belirttiği gibi eylemi ve onu gerçekleştiren kişiyi bir araç olarak kullanmaktadırlar. Olay insanlık dışıdır ve gayri ahlaki boyutu ise işin cabasıdır.

Başka bir Z-gözler teknolojisi ise dijital bloklama uygulamasıdır. Sosyal medyadan esinlenen bu uygulamadan Joe, Matthew’a kendi öyküsünü anlatırken bahsetmektedir. Dijital bloklama kişinin gözünün içinde bulunan mikro bir implant yoluyla içinde bulunduğu sosyal ortama ilişkin bireylere bazı seçenekler sunmaktadır. Bu seçeneklerden biri bireyin istediği kişiyi dijital olarak bloklayabilmesidir. Bloklanmış kişi pikselleşmiş bir silüet olarak tanınmayacak şekilde görünmekte ve o kişiyle katıyen iletişim kurulmamaktadır. Böylelikle istenmeyen kişiler engellenmiş oluyor ancak bu engelleme aşırıya kaçan sosyal bir izolasyon anlayışını dayatmaktadır. “Beyaz Noel”, sosyal medyada ve akıllı telefon uygulamalarında bulunan engelleme seçeneğinin gerçek hayata uyarlanmış, çok daha katı, gelişmiş ve acımasız bir sürümünü tasvir etmektedir. Z-gözler teknolojisi etkileşimi sonlandırmak isteyenleri güçlendirerek, etkileşimi sürdürmek isteyenleri ise çaresiz bırakmaktadır. Bu zoraki susturma eylemi, o denli güçlüdür ki bloklanmış şahsı adeta deliye çevirebilmektedir (McSweeney & Joy, 2019, p. 104). Bloklama süresinin sınırsız tutulması bu olasılığı daha da kuvvetlendirmektedir. Dizi, burada insan sonrası toplum modelinin yanlış kişilerin ve zihniyetlerin elinde ne kadar otoriter ve kısıtlayıcı olabileceğine dair ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Karısı tarafından

süresiz olarak engellenmiş olan Joe artık onunla hiçbir şekilde iletişim kuramamakta ve kendisini boş bir siluet olarak görmektedir. Hamile olan Joe'nun karısının doğum yapmasına müteakip olarak zaten bloklanmış olan Joe, bu sefer çocuğuna karşı da bloklanmış duruma düşer. Çocuğunu görmek isteyen ve çaresiz kalan Joe, karısının tren kazasında öldüğü haberini alır. Çocuğun kayınpederinin velayetine girdiğini öğrenen Joe, kaldıkları kulübeye gider ve çocuğu görmek için içeriye zorla girer. Joe'yu tanımayan ve kötü niyetli olduğunu zanneden kayınpederi ile giriştiği itişmede onu yere düşürür ve istemeyerek de olsa yaşlı adamın ölmesine sebep olur.

Bölümün sonunda Joe'nun çerez ("cookie") adı verilen sanal bir kod olduğunu ve Matthew tarafından sorguya çekildiğini öğrenmekteyiz çünkü Matthew, müşterisinin öldürüldüğü esnada yayını kapattığı için otoriteler tarafından suçlu bulunmuş ve cezalandırılmıştır. Bu cezaya istinaden Joe'nun çerezi yani sanal kopyası ile sanal ortamda vakit geçirerek onu itirafa zorlamıştır. Böylece Joe, yaşlı adamı öldürdüğünü itiraf edecek ve bu itirafın karşılığında Matthew'ın cezası hafifletilecektir. Öyle görülmektedir ki, Matthew, Joe ile gerçekleştirdiği tüm etkileşimi aslında kendi çıkarını korumak için gerçekleştirmiştir. Onun Joe'ya yardım etmek ya da iyi niyetle bir eylemi yerine getirmek gibi bir amacı asla olmamıştır. Bu bağlamda Matthew, Kant'ın ödev ahlakına aykırı olarak, salt kendi menfaati doğrultusunda hareket etmektedir ve bölümün en başından beri bencilce kendi menfaatini gözetmektedir. Bu noktada bölümde kullanılan insan sonrası teknolojilerin, insanlıktan ziyade şahısların kişisel çıkarları doğrultusunda kullanıldıklarını ve bunun yaratmış olduğu olumsuz sonuçları görebilmekteyiz. *Black Mirror*'ın insanlara vermek istediği örtülü mesaj tam olarak budur. Posthümanist açıdan bakıldığında insanlar arası sosyal iletişimin yeniden tanımlandığını ancak bu tanımlamanın neticesinde aşırı boyutlardaki iletişimsizliğin geri dönüşü olmayan tahribatlara yol açtığı vurgulanmaktadır. Böylelikle dizi, olası bir insan sonrası senaryoyu tartışmaya açarak, iletişimin hayati önemine gönderme yapmakta ve uzun süreli iletişimsizliğin felaketlere sebep olabileceğini ima etmektedir.

Bölümün ikinci kısmında ise Matthew'un yaptığı işe dair daha ayrıntılı bilgiler açığa çıkmaktadır. Burada çerez adı verilen ve yumurta şeklinde tasarlanan bir aygıt söz konusudur. Bu dijital aygıtlara insan bilincini içeren sanal kopyaların yüklendiği ve bunların belli görevler doğrultusunda kullanıldığı açığa çıkmaktadır. Fakat insan bilinci bireyin kendisiyle birebir aynı olacak şekilde kodlardan oluşan bu kopyalara aktarıldığı için, dış dünya ile ilk temasta bu kopyalar kopya olduklarının farkına varamamaktadır. "Beyaz Noel" bölümü kurguyu, kopyaların bakış açısıyla sunmaktadır böylece izleyiciler klonlarla empati kurabilmektedir. İkincil olan kopya böylece birincil kişinin hizmetine girmeye zorlanmaktadır ve bu süreç bir zaman algısı manipülasyonu ile yani dijital işkence yoluyla gerçekleştirilmektedir (Maziarczyk, 2018, p. 131). Bunu daha somutlaştıracak olursak, Greta isimli zengin bir kadının çerezinin, kendisine koşulsuz itaatle ve sonsuza dek hizmet edecek şekilde yaratılmış olması bu kurgunun merkezinde yer almaktadır.

Transhümanizm ve Posthümanizm kapsamına giren bu kurguda bilinç, gerçeklik, adalet ve vicdan gibi olgulara değinilmektedir. *Black Mirror*'ın en acımasız ve en vahşi cezalandırma yöntemlerinden biri, hatta muhtemelen en kötüsü olan dijital çerezler izleyicilere önemli bazı unsurları sorgulatmaktadır. Öyle bir ceza düşünün ki hapis cezasından binlerce kat daha kötü: bir masa dışında eşyası bulunmayan, ses dahi duyulmayan ve dış dünyadan kopuk bembeyaz boşluktan ibaret bir ortamda hiçbir şey olmadan uzun süre kalmak gibi. Aşırı ve orantısız derecede gaddarlık içeren bu ceza yönteminin arkasındaki gerekçe ise tek bir cümleyle özetlenebilmektedir: “- onlar sadece koddan ibaret - ” (“White Christmas”). Defalarca kurulan bu cümle, verilen insanlık dışı ve barbarca cezayı hem gerekçelendirir hem de haklı çıkarmayı amaçlar. Fakat şöyle bir problem mevcuttur: Birer kodlama ürünü olsalar bile kopyası oldukları insanlarla aynı algıya ve bilince sahiptirler. Her ne kadar kopya olsalar da fiziksel duyu ve hissiyat olarak gerçek insanlarda bulunan tüm özellikleri birebir taşımaktadırlar. Bu bağlamda da kurgulanan işkenceyi de gerçek işkence gibi tecrübe etmektedirler. *Black Mirror* tam anlamıyla bu dijital işkencenin ne ölçüde doğru, etik ve haklı olduğunu sorgulatmaktadır.

Kantçı bir pencereden bakıldığında çerez olarak tabir edilen kopyaların ne amaçlarla kullanıldıklarını iyi analiz etmek gerekmektedir. “Beyaz Noel” bölümünün ikinci ve üçüncü kısımlarında çerezler istisnasız bir araç olarak kullanılmaktadır. Herhangi bir tarafın çıkarını yerine getirmek amacıyla sahaya sürülen çerezlerin başka bir işlevinin olması da pek olası değildir. Greta'nın senaryosunda gerçek Greta evini daha iyi ve zahmetsizce idare edebilmek için bilincinin kopyalanmasına izin vermiştir ve böylece endişe etmeden ve maaş ödemediği adeta dijital bir köle gibi hayatının sonuna dek kullanabileceği bir hizmetkâra sahip olmuştur. Birer kodlama ürünü olmalarına karşın, çerezlere yapılan işkence tamamen ahlak dışı ve tasavvur edilemeyecek boyutlardadır. En ağır hapis cezası olan müebbetten bile çok daha kötü ve acımasızdır. Bu kurguda adalet sisteminin ve otoritelerin çerezleri bir araç olarak kullandıklarını görmekteyiz. İronik bir şekilde ceza indirimi almayı ümit eden Matthew, bölümün en sonunda toplumun geri kalanından hayatının sonuna dek bloke edildiğini ve toplumun geri kalanı tarafından normal silüet yerine ağır suçlulara ithaf edilen kırmızı silüet şeklinde görüneceğini öğrenmektedir. Başka bir deyişle kimseyle bir daha iletişim kuramayacak ve yaklaştığı kişiler kırmızı silüeti görünce ondan uzaklaşacaklardır. Yapımcı Charlie Brooker, insan haklarına tümüyle aykırı bir cezanın teknoloji aracılığıyla normalleştirildiğinin ve kolayca uygulanabildiğinin altını çizer. Müebbet hapis cezası alan mahkûmlar bile iletişimden ve sosyallikten tamamen koparılmamaktadırlar. Bölümün kapanış sahnesinde çerez Joe'ya dakikada 1000 yıl geçirecek ve bu süre boyunca radyodan aynı şarkıyı döngüsel olarak dinleyecek bir ceza verilmektedir. Yine ironiktir ki bu verilen ceza hapiste yatan gerçek Joe'yu etkilememektedir ve bu sadistçe verilmiş etkisiz bir karardan ibarettir. Sonuç olarak aktarılan her iki kurguda insan sonrası teknolojiler, Kant'ın formüle etmiş olduğu ödev ahlakı ve mutlak emre aykırı biçimde kullanılmaktadır. Dizinin özellikle seçtiği distopik kurgular vasıtasıyla, kötü niyete hizmet eden ve birilerinin çıkarları uğruna kullanılan çerezler, insanın karanlık doğasını yansıtan kasvetli

bir vizyon sunmaktadır ve bu vizyon ahlaki yönden kabul edilemez olup, bilinç, gerçeklik ve işkence gibi açık uçlu olguları izleyicilere sorgulatmaktadır. Dolayısıyla, insan sonrası teknolojilerin yanlış insanların kontrolüne geçmesiyle birlikte yaşanabilecek olası senaryoları keşfeden *Black Mirror*, insani değerlerden uzaklaşmanın sebep olabileceği olumsuz sonuçları tasvir etmektedir.

Black Mirror dördüncü sezonun altıncı ve son bölümü olan “Kara Müze” de “Beyaz Noel” gibi mercek altına almaya ve eleştirmeye değer, çarpıcı bir bölümdür. Kendi içinde üç kısımdan oluşan bu bölümde, hastaları daha hızlı tedavi etmek amacıyla bir doktor üzerinde denenen duyuşal teşhis aygıtının doktoru düşürdüğü vaziyet, oyuncak bir maymunun içine aktarılan insan bilinci ve son kurguda ise Clayton Leigh isimli hüküm giymiş mahkûmun Rollo Haynes adlı şahıs ile yapmış olduğu anlaşma tasvir edilmektedir. Makalenin bu bölümü, “The Main Attraction” adı verilen son kısma odaklanmaktadır. “Kara Müze” adından da anlaşıldığı üzere, çölün ortasına kurulmuş ve *Black Mirror*’ın önceki pek çok bölümünde tanıtılan insan sonrası teknolojilere ait aygıtların sergilendiği esrarengiz bir müzedir. Sözde müzenin asıl cazibesi ise bir hologramın içinde elektrikli sandalyede şok edilmeyi bekleyen mahkûm Clayton Leigh’dir. Ziyaretçiler diledikleri zaman düğmeye basarak mahkûma elektrik verebiliyorlar ancak bu süre on saniye ile sınırlanmıştır. Mahkûmun hologramı gerçek bir insan gibi verilen elektriğe tepki vermektedir. Buradaki olayı çözümlmek için mahkûmun geçmişini bilmek gerekmektedir çünkü onun geçmişi içinde bulunduğu durumun kaynağını oluşturmaktadır. Clayton Leigh haksız bir şekilde bir sunucunun cinayetiyle suçlanmış ve bundan dolayı ölüm cezasına çarptırılmış siyahi bir mahkûmdur. Leigh, elektrikli sandalyede infazını beklemektedir. Cezasını öğrendiği sırada Rollo Haynes tarafından ziyaret edilir ve kendisine bir teklif sunulur. Bu teklife göre mahkûm ölüm cezasına çarptırılmadan hemen önce bilinci Haynes tarafından kaydedilecek ve karşılığında geride kalan ailesinin tüm masrafları ömür boyu üstlenilecek. Eşinin itirazlarına rağmen Leigh, Haynes’in teklifini kabul eder. Akabinde Kara Müze konseptini yaratan Haynes, müzenin cazibesi haline gelecek bir hologram hücreyi inşa eder. Hücrenin içine gerçek hayatta infaz edilen mahkûm Leigh’in hologram görüntüsünü aktarır ve basit bir tuş vasıtasıyla ona on saniyeliğine elektrik verme imkânını sağlamış olur. Müze yeni açıldığında ziyaretçi yoğunluğu yaşanır ve ziyaretçiler mahkûma elektrik vermek için uzun kuyruklar oluşturur. Ayrıca, mahkûma verilen elektrik şoku sona erdikten sonra her bir ziyaretçiye hediye olarak küçük bir anahtarlık sunulmaktadır. Ancak bu anahtarlığın içinde mahkûmun bilincinin bir kopyası mevcuttur ve bu kopya, ona sonsuz bir döngü halinde elektrik verildiği anın bir kopyasıdır.

“Kara Müze” pek çok açıdan sınırları zorlayan bir bölümdür. Bölüm, Nish adında siyahi bir genç kızın aracının bozulmasından dolayı yakındaki müzeye girmesi ile başlıyor ve müzenin sahibi Rollo Haynes tarafından Nish’e kısa bir tur veriliyor. Bu turda önceki tüm *Black Mirror* bölümlerinde bahsi geçen teknolojik aygıtların müzede sergilenmesiyle bu bölümlere göndermeler yapılmaktadır. Böylece dizinin bölümleri arasında bağlantılar kurulmakta ve dizide bütünlük oluşturulmaktadır. “Kara Müze” tüm *Black Mirror*

bölmeleri arasında en acımasız ve en çarpıcı olan kurgudur çünkü diğer distopik bölümlere kıyasla bu bölümdeki distopya kurgusu Rollo Haynes gibi kötülüğü rehber edinmiş birinin yol açabileceği durumları keşfetmektedir. Dijital bilinç aktarımı, işkence, suç, ceza, ahlak gibi farklı temaları tek bir bölümde ele alan çok yönlü ve ciddi anlamda derinliğe sahip olan bir bölümdür. Posthümanizm açısından bakıldığında bu bölümde *Black Mirror* evreninde yaratılan tüm teknolojik yenilikleri ve insan sonrası teknolojilerin başarılı bir şekilde uygulamaya konulduğu görülmektedir. “Kara Müze” izleyicilere tam olarak da bunu anlatmaya çalışmaktadır: temelinde insanlığın faydası için yaratılan insan sonrası teknolojiler er ya da geç evrimleşerek yozlaşmış insanların eline düşmekte ve insanlığı yıkımın eşiğine getirebilmektedir. *Black Mirror* genelinde, izleyicilerin dikkatini bu acı gerçeğe çekmeyi hedeflemektedir.

Rollo Haynes karakteri yozlaşmış, kötü niyetli sermayeci bir basmakalıptır. İnsanları en zayıf ve çaresiz anlarında yakalayan, onlardan istifade etmek isteyen, daha çok para ve şöhret kazanmak için yapmayacağı hiçbir şey olmayan kötülüğün temsili, karanlık bir figürdür. Haynes bir yalancı, demagog ve nitelikli bir dolandırıcıdır. Adeta, kötülüğün vücut bulmuş halidir. Bu bölümde, bu tip kavramları değer olarak benimsemiş birinin eline bu denli gelişmiş teknoloji geçtiğinde nasıl bir sonucun ortaya çıkacağına şahitlik etmekteyiz. Bunun da ötesinde insanlığın böylesine gelişmiş bir teknolojiye sahip olmasının ne kadar sakıncalı olabileceği ve buna ahlaki anlamda hazır olmaktan çok uzak bir konumda bulunulduğu ima edilmektedir. Bölümün sonunda müzeye ziyaretçi süsüyle gelen Nish adlı kadın karakterin aslında mahkûm Clayton Leigh’in kızı olduğu ve Haynes’den intikam almak ve babasının dijital kopyasını özgür bırakmak için orada bulunduğu açığa çıkmaktadır. Bunun ortaya çıkmasıyla birlikte Nish, babasının işkencesine son verir ve Haynes’in kopyasını elde ederek, babasının bilincinin kopyalandığı anahtarlıklardan birinin içine aktarmayı başarır. Böylece intikam alınır ve görevini, başarıya ulaşmış olarak tamamlar.

Mahkûma verilen ceza, “Beyaz Noel” ve *Black Mirror*’ın diğer bazı bölümlerinde olduğu gibi orantısız ve sadistçe bir anlayışın sonucudur. Üstelik mahkûmun suçluluğuna dair bir takım ciddi soru işaretleri de bulunmaktadır. Masum bir insanın elektrikli sandalyede infaz edildiğini ve bilincinin kopyalanarak sonsuza dek işkence edildiğini düşünmek bile bu acımasızlığı anlamaya yeterlidir. Baştan itibaren yanlış olan ve savunulması asla mümkün olmayan bu durum başka bir yanlışla örtülmeye çalışılmaktadır. Kısasa kısas mantığıyla hareket eden Nish, işkenceye işkenceyle karşılık verir. Tüm bunlara ek olarak müzeye gelen ziyaretçilerin ücret karşılığında bu sadist işkenceden keyif almaları ise sözün bittiği yerdir ve insan doğasının derinliklerinde hep var olan kötülüğü simgelemektedir. Devlet otoritesinin ve Birleşmiş Milletlerin dijital bilinçleri içeren çerezlerin haklarını korumaya yönelik getirmiş oldukları kanunlar ise yetersiz ve eksik kalmaktadır. Başta işkence ve sömürü dâhil olmak üzere pek çok suistimalin önüne geçememektedir.

“Kara Müze”yi felsefi olarak ele aldığımızda işkencenin dijital ortamda dahi olsa kabul edilebilir olup olmadığını sorgulanmalıdır. Her ne amaç uğruna olursa olsun, işkence haklı çıkarılamaz ve araçsallaştırılamaz. Örneğin, itirafçı olmasını sağlamak amacıyla bir katile yapılan işkence Kant’a göre asla haklı çıkarılamaz; çünkü burada işkencenin hangi sonuca gideceğinden ziyade onun kendisinin insan haklarına aykırı bir olgu olması esas alınmaktadır. Başka bir deyişle, işkence asla bir araç olarak kullanılmamalıdır. “Kara Müze”de ise işkence olgusu baştan sona kadar araç haline getirilmiş ve bir ya da birden çok çıkara hizmet etmektedir. Rollo Haynes, müzeye kurduğu hologram hücrelerini para ve ün kazanmak amacıyla, ilk bölümdeki Dr. Dawson’ın hizmetine sunduğu acı sensörünü de bir kobay olarak kullanmak için birer araç haline getirmiştir. Nihayetinde, her insan sonrası yenilik ve olgu birilerine çıkar sağlamakta ve servet kazandırmaktadır. Bunların hiçbirinde toplum veya halk çıkarı gözetilmemektedir ve sınırlı bir çevrenin menfaati için hizmet vermektedir.

Sonuç olarak, “Kara Müze” insani değerlerden kopuşun uç noktalarda seyrettiği bir kurguyu temsil etmektedir. İnsanlık ve insani değerler bu bölümde adeta askıya alınmıştır ve akıl almaz işkenceler günlük yaşama indirgenerek, normalleştirilmiştir. Bu bölümde insan sonrası teknolojilerin en kötü insanların eline düşmesiyle oluşacak olası bir senaryo tasvir edilmektedir. “Kara Müze”, *Black Mirror* dizisindeki en iyi posthümanist felaket tasvirlerinden biridir çünkü insan sonrası teknolojilerin kötülüğün elinde nasıl kontrolden çıkabileceğini ve kişisel hırs ile menfaat uğruna hangi boyutlara varabileceğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, insan sonrası teknolojilerin kötüye kullanılmasının insanlık kaybına ve insani değerlerden gittikçe daha çok uzaklaşmaya yol açması dizinin altını çizerek aktardığı önemli mesajlardan biridir. Sonraki bölüm, ölümsüzlük ve onun günümüz uzantısı dijital ölümsüzlüğü ele alacaktır.

Felsefede Ölümsüzlüğe İlişkin Tartışmalar

Ölümsüzlük en eski çağlardan beri insanlık için bir merak konusu, bir tutku ve onun da ötesinde bir saplantı haline gelmiştir. Düşünürler ölümden sonra yaşamın var olup olmayacağına, insan ruhunun ölümsüzlüğüne ve ölümü aşabilmeye dair çeşitli sorulara cevaplar bulmak amacıyla yüzyıllar boyunca çaba sarf etmişlerdir. Bu bölümde Batı felsefesinde ölümsüzlük kavramına ilişkin süregelen tartışmalara değinilmektedir. Ölümsüzlükle ilgili ilk sorgulamalara antik Yunanda rastlarız. Hristiyan teologlar ölümsüzlüğün İncil’e ait bir kavram olmadığını, ölümden sonra varlığı devam eden tinsel ruha ilişkin bir Yunan kavramı olduğunu ifade etmişlerdir (Maguire, 1978, p. 46). Buna karşın İncil’de dirilişten, yani ruh ve beden mahşer gününde bir araya gelerek, tekrar bir bütün olmasından bahsedilmektedir (1978, p. 46). Yahudi inancında diriliş olarak geçen kavram antik Yunan’da ruhun ölümsüzlüğü şeklinde karşılık bulmuştur. Homeros, insanın beden, thymos olarak adlandırdığı öz benlikten (“ego/conscious self”) ve yaşam prensibi olarak bilinen ruh/tin’den (“psyche”) oluştuğunu öne sürmüştür. M.Ö. 6. yüzyıl’da pişenin bedenin ölümünden sonra varlığını devam ettirdiği iddia edilmiştir.

Akabinde Plato, ruhunun ölümsüzlüğüne ilişkin benzer iddialarda bulunmuştur (1978, pp. 46-47).

İlk modern düşünür olarak kabul edilen ve Kartezyen düalizminin kurucusu René Descartes, beden ve ruhun ayrı varlıklar olduklarını öne süren ilk kişidir. Descartes insanların zihin (ruh) ve bedenden oluştuklarını ve bunların ayrı olgular olduklarını ifade ederek, *Meditasyonlar (Méditations, 1641)* isimli eserinde ölümsüzlük için rasyonel bir zemin ve altyapı oluşturmuştur (Sheets-Johnstone, 2003, p. 237). Bundan bir ölümsüzlük ideolojisi olarak bahsetmektedir ki bu bağlamda zihin ve ruh maddi olmamakla birlikte yok oluştan ve ölümden muaf tutulmakta ve doğüstü olarak kabul edilmektedir. *Meditasyonlar* eserinin ikinci cildinde bedenin çürümesinin zihnin yok olduğunu ima etmediğini vurgulamış ve bunun insanlara ölümden sonra yaşam umudunu aşılama için yeterli olacağını söylemiştir (2003, p. 238). Tüm bunlar göz önüne alındığında, Descartes aslında ölümsüzlüğü kanıtlayamayacağını kabullenmiş ve sadece ölümsüzlüğün varlığının ümit edilmesi için yeterince sebep olduğunu ifade etmiştir. Descartes'a göre zihin maddesel değildir ve fiziki boyut maddesel özlerden oluşan bir bütünü oluşturmaktadır ancak buna kıyasla zihnin ve onun fonksiyonlarının fiziksel bir gerçekliği yoktur (2003, p. 239). Özetle, Descartes sadece bedenin "dünyevi metafiziğe" ("temporal metaphysics") tabi olduğunu söylemektedir. Başka bir deyişle ölüm esnasında ruhun bedenden ayrılmadığını, sadece bedensel organ ve unsurların kendiliğinden çürüdüğüne ve bu çürümeyle ruhun bedeni terk ettiğini işaret etmiştir. Descartes'a göre ölüm, sadece fiziksel bedene aittir ve dolayısıyla ruhun ölmesi söz konusu değildir, bu yüzden ruh veya zihin ölümsüzdür (2003, p. 241).

Başka bir düşünür olan ve Alman idealizminin kurucusu olarak bilinen Georg Wilhelm Friedrich Hegel, (1770-1831) Immanuel Kant'la birlikte modern, batı felsefesinin en etkili düşünürlerinden biri olarak görülmektedir. Hegel ölümsüzlüğe dair görüşlerini ruhun ölümsüzlüğü olarak formüle etmiştir. Bu bağlamda Tanrı inancı ile ölümsüzlük arasında ilişki olduğunu öne sürmüştür. Ruhun ölümsüzlüğe erişmesi ve metafiziksel anlamda varlığını devam ettirmesi Hegel'e göre Tanrı inancı ve ibadet ile açıklanmaktadır. (Hegel et al., 2008, p. 215). Bunlara ek olarak, ölümsüz ruhun geçmiş ve geleceği kapsayacak şekilde "ebedi mevcudiyete" ("eternal presence") sahip olduğunu belirtir (Hegel, 2007, p. 152). Ayrıca Hegel, insanlığın "bilişsel düşünce" ("cognitive knowledge") yoluyla ölümsüzlüğe erişebileceğini iddia etmiştir; çünkü ona göre sadece düşünce eyleminde ruh, ölümlü olmanın ötesinde saf ve tamamen özgür olabilmektedir. Bundan dolayı düşünce ve biliş, insan yaşamının ve insan ölümsüzlüğünün temelini oluşturmaktadır (Hegel, 2007, p. 304). Sonuç olarak, Hegel ruhun ölümsüzlüğünü ilk aşamada Tanrı inancı ile ilişkilendirmiş ve akabinde de bunun ancak bilişsel yollarla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Descartes ve Hegel'e ek olarak Immanuel Kant da ölümsüzlük olgusuna dair önemli görüşler ortaya koymuştur. Kant'a göre ölümsüzlüğün varlığı teorik olarak kanıtlanamaz ancak tam aksine yokluğu da kanıtlanamaz ve bundan dolayı ahlaki davranışın gerekli

önvarsayımını oluşturmaktadır. Yani ölümsüzlük bilgi dışında kalan ahlaki inanç unsurlarıdır (Guyer, 2014, p. 34). Kant, diğer düşünürlerden farklı olarak ölümsüzlük olgusunu ahlak felsefesi ve ahlaki zemin üzerine temellendirmektedir. Kant'ın ölümsüzlük argümanını kısaca özetlemek gerekirse onun ahlak kanununun en yüksek iyiliğini (“the greatest good - summum bonum”) aramamız gerektiğini ifade etmiştir. Kant'ın yüce iyilik kavramı iki temel olgudan oluşmaktadır: (1) Ahlaki iyilik ve (2) iyiliğimizle orantılı olacak şekilde mutluluk (Ewing, 1964, p. 387). Kant'ın bu argümanının ölümsüzlüğe dair somut bir kanıttan ziyade öznel olarak emin olabileceğimiz rasyonel bir inancın zeminini oluşturmaktadır (Ewing, 1964, p. 387). Kant'ın argümanına göre insanların mutluluğu kendi iyiliklerine bağlı olmamakla birlikte harici koşullara da bağlıdır. Bunun sağlanabilmesi için tüm olay akışının ve harici koşulların en yüksek iyiliği karşılayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Kant'a göre mutluluk sadece ahlaki olarak iyi olan ve bunu tam anlamıyla hak eden bir insanın mutluluğu olursa gerçekten iyi olabilmektedir (1964, p. 388). Ayrıca düşünür, *Pratik Aklın Eleştirisi (Critique of Practical Reason, 1788)* adlı eserinde insanların özgür bireyler olarak Tanrının varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü ispatsız olarak kabul etmek durumunda olduklarını öne sürmüştür (Kant, 2002, p. xx). Buna ek olarak özgürlüğün, Tanrının varlığının ve ruhun ölümsüzlüğün Onun temel prensip olarak kabul ettiği ahlak kuralına (“moral law”) bağlı olduğunu ifade etmiştir (Kant, 1998, p. 46). Sonuç itibarıyla Kant, Tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük gibi kavramları temel gereklilik olarak gördüğü ahlak kanunu ile ilişkilendirmekte ve bunların ahlaktan bağımsız olamayacağını dile getirmektedir.

Ölümsüzlük kavramı posthümanist kuramcı ve çevrelerce de ayrıntılı biçimde irdelenmiş bir olgudur. Posthümanizm'in önde gelen araştırmacılarından Francesca Ferrando, “Bilinç aktarımının dijital ölümsüzlükle sonuçlanacağını çünkü bilincin mevcudiyetinin, biyolojik bedenin ölümünden etkilenmeyeceğini” öne sürmüştür (2019, p. 131). Bu bağlamda yaşam süresinin uzatımı ve dijital ölümsüzlük gibi hedeflere ulaşma çabasında teknolojinin hayati bir rolü bulunmaktadır. Robert Ettinger, *Ölümsüzlük İhtimali (The Prospect of Immortality, 1964)* adlı eserinde şunu ifade etmiştir: “Ölüm mutlak ve nihai değildir, ancak evre meselesidir ve tersine çevrilebilir” (1964, p. 78). Posthümanizm ise farklı yollardan benzer sonuçlara ulaşmaktadır. Kompost olma fikri veya “kom-post” kaçınılmaz olarak bir arada var olan yaşam ve ölüm arasında hiç bitmeyen nüanslı geçişin altını çiziyor (Ferrando, 2019, p. 108). Bu kapsamda insan ve toprak arasında bağ kurularak insan sonrası kompost fikri kucaklanmaktadır.

İnsan Sonrası Cennet Vizyonu: Dijital Ölümsüzlük Hayali

Black Mirror'ın üçüncü sezonunun dördüncü bölümü olan “San Junipero”nun dizinin tüm bölümleri arasında özel bir yeri bulunmaktadır çünkü Emmy ödülünü kazanan tek bölüm olma özelliğine ve diğer bölümlere kıyasla olumlu bir vizyon sunmasından ötürü ütopyik kurgusu ile farklı bir konuma sahiptir. “San Junipero” dijital ölümsüzlük, aşk, nostalji, yalnızlık ve simülasyon teorisi gibi çeşitli temalara değinen, derinlikli ve sinema filmi

ayarında bir bölümdür. Ayrıca, *Black Mirror*'ın karakteristik özelliği olarak kabul edilen kasvetli ve şok etkisi uyandıran teknolojik distopya kurgularının oldukça dışında kalmaktadır. Gerek nostaljik müzikleriyle gerekse aktarmış olduğu aşk ve mutluluk mesajları ile bu bölüm, diğerlerinin aksine bambaşka bir portre çizmektedir.

“San Junipero”, Kelly ve Yorkie isimli iki genç kadının San Junipero adını taşıyan sahil kasabasındaki aşkını anlatan bir hikâyedir. Bölümün başında 1980’lerde geçtiğini anladığımız kurgunun ilerleyen dakikalarında aslında orada geçmediği ve bu mekânın aslında dijital bir simülasyon olduğu ve orada bulunanların bir kısmının hayatını kaybetmiş kişilerden, diğerlerinin de yakında kaybedecek olanlardan oluştuğu açığa çıkmaktadır. Gerçek hayatta Kelly yaşlı bir kadın, Yorkie ise yirmi bir yaşında geçirdiği trafik kazası sonucunda felç olmuş, o günden beri yatalak olan ve bitkisel hayata girmiş bir insandır. Bölümün sonunda her iki kadın hayatına son vererek “San Junipero” dijital evrenine kalıcı olarak geçiş yapmaya karar verecektir. “San Junipero”, merkezinde pek çok temayı barındırmasına rağmen insan sonrası teknolojilere da azımsanmayacak şekilde yer vermektedir. Tuckersoft şirketi tarafından geliştirilen teknolojiyle insanlar kendi istekleri ve özgür iradeleri doğrultusunda bilinçlerini bu dijital evrene aktarabilmekteler. San Junipero, bireylerin farklı zaman dilimlerinde yaşayabilecekleri bir sahil kasabası ve ilk bakışta bir tür hazcı (“hedonist”) cenneti andırmaktadır. Herkesin gece kulüplerinde dans edip eğlendiği, açlığın, sefaletin ve olumsuzluğun var olmadığı sanal bir simülasyondur ve bu simülasyonun içinde bulunanlar acı hissetmemekte, yaralanmamakta ve elleri dahi kanamamaktadır. Buna ek olarak, bireyler içinde buldukları durumun farkında olup, bunu kabullenmişlerdir. İşin ilginç tarafı, bireyler “San Junipero”ya Tuckersoft şirketinin üretmiş olduğu aygıtlarla hayattayken geçici bir süreliğine girebilmekte ancak devlet tarafından bu süreye ilişkin çeşitli kısıtlamalar bulunmaktadır. Kronik hastalar, felçliler ve iyileşme umudu bulunmayan tüm hasta insanlar için kalıcı olarak, sonsuza dek “San Junipero” evrenine geçiş yapma imkânı tanınmaktadır.

Black Mirror'ın çoğu bölümünde posthümanizm olgularının olumsuz yönleri, distopik felaket kurguları vasıtasıyla aktarılırken, “San Junipero” bölümü insan sonrası teknolojilerin olumlu yönlerine odaklanan ender bölümlerden biridir. Yorkie, 21 yaşında trafik kazası sonrası felç ve yatalak olmuştur, ancak bu teknoloji sayesinde yaşayamadığı hayatı sanal bir simülasyonun içinde dahi olsa yaşama imkânına sahip olmuştur. Yorkie gibi kronik hasta ve erken yaşta hayata veda etmek zorunda kalan binlerce insan düşünüldüğünde, sunulan bu hayat, değerlendirilmesi gereken ve insanı gerçekten düşündüren ciddi bir seçenek olarak belirmektedir. Aynı şekilde yürüme, konuşma ve hayati fonksiyonları normal biçimde çalışmayan engelli vatandaşlar için de geçici bazı opsiyonlar sunulabilecektir. Günümüz tıp bilimi ve teknoloji göz önüne alındığında, bu tarz bir teknolojinin devrim niteliğinde olduğunu ileri sürebiliriz. Bundan yola çıkarak, konuşamayan hastalar ile simülasyonun içinde iletişim kurulabilmesi ve gerçek hayatta yerine getirilemeyen bazı işlevlerin simülasyon ortamında yerine getirilmesi kalıcı anlamda olmasa da geçici bazı çözümler yaratabilecektir. Başta tıbbi, teknolojik, sosyal

ve insani boyutu olmakla birlikte salt insani açıdan düşünülduğünde bireylere olumlu katkılarda bulunabileceği ortadadır.

“San Junipero”yu felsefi anlamda yorumladığımızda oldukça ilginç sonuçlar açığa çıkmaktadır. Descartes’ın ölümsüzlükle ilgili öne sürdükleri düşünülduğünde “San Junipero” ile büyük ölçüde örtüştüğünü söylemek mümkündür. Ruh ile beden ayrılığını iddia etmiş ve bedenin çürümesiyle ruhun da sona erdiği sonucunun kesin olarak çıkarılamayacağını savunmuştur. “San Junipero”da teknolojik ilerlemeler sayesinde ruh ile beden ayrımı çok daha net biçimde ortaya çıkmaktadır. İnsan bilincinin dijital simülasyona transferiyle birlikte ruhun, yani bilincin bedenden tamamen bağımsız bir şekilde işlev kazandığı görülmektedir. Bireylerin bedenleri yok olurken, bilinçleri dijital evrende var olmaya devam etmektedir fakat simülasyonun içinde bireylerin sanal bedenlerini kaybetme gibi bir ihtimal söz konusu değildir. Bu da esasında Descartes’ın teorilerini sorgulatmaktadır. Düşünür, ruhun ölümsüzlüğüne vurgu yapmış ve “San Junipero” insan sonrası teknolojiler aracılığıyla bilincin bedene bağlı olmaksızın varlığını devam ettirebileceğini göstermiştir.

Posthümanizm ise insan sonrası teknolojilerin potansiyeline göre bedensel anlamda olmasa da farklı biçim ve boyutlarda insan bilincinin ve varlığının devam edebileceğini ortaya atmış ve böylece yepyeni bir insanlık tanımını ortaya koymuştur. Bu kapsamda posthümanizmin ve posthümanistlerin fikirleri bu düşünürler tarafından tartışılan fikirlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Düşünürler yaşadıkları yüzyıl itibariyle teknolojik gelişmeleri öngöremedikleri halde, teorik anlamda da olsa bedenin fiziksel ölümünden sonra insan bilincinin varlığının devam edebileceğine dair açık kapı bırakmışlardır. Onlar tarafından oluşturulan teorik altyapı, posthümanizmin çığır açan teknolojik yenilikleri ve ileri görüşlülüğü sayesinde daha da ileri giderek insan sonrası yenilikleri gerçekliğe dönüştürecek ve zamanla insana özgü pek çok sınırlılığı ortadan kaldıracaktır. “San Junipero” buna yönelik başarılı bir örnektir çünkü sadece yeni bir insan sonrası vizyon ortaya koymakla kalmamış, aynı anda insan odaklı tıbbi çözümlere de odaklanmış ve bu alanı salt fikren de olsa ileri götürme amacı gütmüştür. Başka bir düşünür olan Hegel ise bilginin bedenden farklı olarak ölümsüz olduğunu ve zihnin bedenin yok oluşuyla sona ermediğini ifade etmiştir. “San Junipero” bu olguyu açıkça göstermekle kalmamış, bunun ileri safhasını öngörme yoluna gitmiştir. Bilincin bilişsel olarak insan bedeninden bağımsız biçimde dijital bir evrende nasıl var olabileceğini ilk kez tasvir etmiştir. Anlaşılan o ki, insanlık tarihine damgasını vuran dönemin büyük düşünürleri gelecekte ruh ve beden ayrımının mümkün olabileceğini öngörmüş ve bunu teknolojiden mahrum yaşadıkları dönemlerde belirtmişlerdir.

“San Junipero”yu Kantçı bir pencereden yorumlamak gerektiğinde, bu dijital simülasyonun iki temel özelliğe sahip olup olmadığı teyit edilmelidir: ahlaki iyilik ve iyilikle orantılı biçimde mutluluk. Ahlaki iyilik konusunda “San Junipero”nun geçer not alması muhtemeldir. Bölümde simülasyonun yaşlı, kronik hasta ve ölümcül derecede yatalak insanlarda kullanımı söz konusu olmakla birlikte herhangi bir suistimal ya da kötü

amaçlı bir kullanımdan bahsedilmemiştir. Devletin hayatta olanlar için San Junipero'da geçirdikleri zamana yönelik kısıtlamalar getirmesi, gerçek hayattaki olası intiharların önüne geçmek için düşünülmüş gerekli bir önlemdir. Nihayetinde sonsuz bir keyif ve eğlence ortamı dururken, kim gerçek hayatı tercih eder ki? İyilikle orantılı biçimde mutluluk ise tartışma konusudur. "San Junipero"daki mutluluk gerçek midir ve ahlaki iyilikle ne ölçüde orantılıdır? Elbette ki sanal bir evrendeki mutluluk da sanal olacaktır ve her ne kadar ahlaki anlamda iyi bir amaç doğrultusunda oluşturulmuşsa da hakiki mutluluğu sağlamaktan uzak bir noktadadır. Bu bağlamda, San Junipero evreni kendi içinde bir kısır döngüden ibarettir. Ölmüş veya ölecek olan insanların hayalet gibi aynı ortamda gezinip durduğu, anlamsız ve içi boş bir balon gibidir adeta. Balonun dışı rengârenk ve son derece süslüdür ancak her balonda olduğu gibi içinde sadece hava vardır. İşte bu yüzden ki San Junipero bir aldatmacadan, pazarlanmış süslü bir hayalden ibarettir.

Simülasyona geçiş yapan herkesin Tuckersoft şirketine ödediği bedel de ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Her ne kadar bölümde bir ücretten bahsedilmese de bu simülasyon evrenini tasarlayan ve hayata geçiren bir şirketin olduğunu görebilmekteyiz. Şirketlerin varlık sebebinin kâr etmek olduğu göz önüne alındığında bu işlemi ücretsiz olarak sunmaları oldukça düşük bir olasılıktır. Bunun bir bedel karşılığında ölen kişiden veya ailesinden tahsil edilmesi yüksek bir ihtimaldir. Bu durumda büyük resme bakıldığında, Tuckersoft şirketinin ölmüş veya yakında ölecek insanlara boş umut vadettiklerini ve onlara açıkça hayal sattıklarını öne sürebiliriz. Bu anlamda ürün sadece dışarıdan güzel görünmektedir.

Ayrıca, Kant'ın mutlak emri göz önüne alındığında, Tuckersoft şirketinin San Junipero'yu pazarlayarak, onu araçsallaştırdığını yani onu bir kâr amacı olarak kullandığını görebilmekteyiz. Bu yüzden ki simülasyonun tamamı hangi amaç için kullanılırsa kullanılsın ahlak dışıdır. San Junipero'nun ahlaki olarak temsil ettiği amaca uygun biçimde var olabilmesi için şirket tarafından tamamen ücretsiz bir hizmet olarak hastalara sunulması gerekmektedir. Ancak bu durum gerçekleştiği takdirde San Junipero bütünsel olarak ahlaki olabilecektir. Nitekim bir şirketin ücretsiz hizmet vermesi onun varlık sebebine aykırıdır ve bundan dolayı söz konusu hizmetin devletin kontrolünde, kamu kurumları tarafından sağlanması gerekmektedir. Son olarak her ne kadar bölümde belirtilmese de San Junipero'ya hayattayken geçmek isteyenler için çeşitli suistimaller söz konusu olabilecektir. Tüm bunların dışında Tuckersoft şirketinin kötü niyetli insanların eline geçtiğini varsayıldığı takdirde, sisteme müşteri kazandırmak için hastaları öldürmek veya onların tedavilerine olumsuz müdahalelerde bulunmak gibi durumların yaşanması bu teknolojinin olası olumsuz etkileri kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Sonuç

Distopya ve posthümanizm açısından son derece yaratıcı kurgular sunmayı başaran *Black Mirror*, her bölümünde farklı bir insan sonrası olguyu keşfetmektedir. Bilincin dijital

ortama kopyalanmasından ölümden sonra sanal ortama aktarılmasına ve insan zihninin kontrol edilmesi gibi fütüristik ve çılgın açacak nitelikte insan sonrası konulara değinen *Black Mirror*'ın merkezinde yer alan unsurlar, tekno-distopik kurgularda yansıtılan, insanın içinde bulunan iyilik ve kötülüğün teknolojinin sosyal ve otoriter baskısında nasıl yön değiştirebileceğini tüm yönleriyle, açıkça ortaya koymaktadır. İleri düzey teknoloji ve insan sonrası ilerlemelere rağmen, insanlığın ahlaki yönden kayda değer bir ilerleme katetmediği ve halen ilkel düzeylerde bulunduğu mesajı çarpıcı biçimde dışa vurulmaktadır. Bu noktada ünlü Amerikalı bilimkurgu yazarı Isaac Asimov'un şu sözü akıllara gelmektedir: "Tam şu anda hayatın bence en üzücü tarafı, bilimin bilgiyi biriktirme hızının, toplumun bilgelik edinme hızından daha fazla olmasıdır" (Asimov & Shulman, 1988, p. 281). Asimov'un ifade ettiği gibi bilim ve teknolojinin ilerlemesi insanların ve toplumların gelişiminden çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir ve asıl ürkütücü olan da bu gerçektir. Bilim/teknoloji ve toplum arasındaki uçurum açıldıkça tehlikenin boyutu da orantılı biçimde artmaktadır ve bu bağlamda analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung'a kulak verilmelidir:

İnsan doğasını daha iyi anlamamız gerekiyor çünkü tek gerçek var olan tehlike insanın kendisidir. O büyük tehlikedir ve biz acınacak derecede bunun farkında değiliz. İnsan hakkında çok az şey biliyoruz. İnsan psişesi incelenmeli, çünkü gelen tüm kötülüklerin kaynağı biziz. (Jung, 1977, p. 436)

Black Mirror, uç noktalar arasında gidip gelen posthümanizm vizyonlarını başarılı bir şekilde izleyiciye aktaran televizyondaki öncü yapımlardan biridir. "San Junipero" dışındaki tüm bölümler olumsuz vizyona odaklanarak, insan sonrası ilerlemelerin insanlığı türlü felaketlerle karşı karşıya bırakabileceği mesajı verilmektedir. Diğerlerinden farklı olarak "San Junipero" insan sonrası yeniliklerin yaşlı ve hasta insanların hayatlarını kolaylaştırmak için somut çözümler sunabileceğini göstermektedir. Böylece dizi, sadece distopik felaket kurgularıyla sınırlı kalmamış, toplumun ve insanlığın yararına olabilecek buluş önerilerinde de bulunmuştur. Bu tarz somut, uygulamaların ilerleyen bölümlerde genişleyerek artması temenni edilmeli; çünkü doğrudan olmasa da dolaylı olarak bilime ve teknolojiye yapılacak katkıların, gelecekte insanlığa olumlu geri dönüşlerinin olması uzak bir olasılık değildir. Bu açıdan bakıldığında, salt fikir bazında ve teorik anlamda dahi olsa, insan sonrası buluşların değerli olduklarını ve gelecek nesiller için umut vadettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Felsefi anlamda insan sonrası yeniliklerin yaratıcısı ve uygulayıcısı konumunda olan bireylerin ahlaki olarak sağlam bir anlayış ve altyapıya sahip olmaları gerekmektedir çünkü söz konusu insan sonrası buluşların sınırlı bir kesim veya topluluktan öte, toplumun geneline yayılması elzem bir gerekliliktir. Bu bağlamda insan sonrası buluşların tarafsız ve güvenilir bilim insanlarının kontrolünde bulunması, onların insanlığın yararı için kullanılmalarının önünü açacaktır. İnsan sonrası buluşların bir araç

olarak kullanılmalarını engellemek için söz konusu bilim insanlarının sağlam bir ahlaki altyapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bu koşullar sağlanabilirse insan sonrası teknolojiler insanlığa faydalı olacak ve onu daha ileriye taşıyacaktır. Ayrıca, devlet tarafından söz konusu teknolojilere insan haklarını ve hürriyeti gözeten yasalar getirilmelidir ki suistimal olasılığı ortadan kalksın veya asgari boyutlarda kalsın. *Black Mirror* ortaya koymaktadır ki insan sonrası teknolojiler ne kadar gelişmiş, ileri düzeyde olursa olsun, her halükârda insanın ahlaki altyapısına bağlı kalınmaktadır.

Posthümanizm penceresinden bakıldığında, *Black Mirror* göstermektedir ki insan sonrası teknolojiler doğru insanlar tarafından ve doğru amaçlar doğrultusunda kullanılırsa insanlığın gelişimini destekler nitelikte olacaktır. İnsan gelişimi, (“human enhancement”) insanın biyolojik sınırlılıklarını aşmayı hedefleyen ve beyin-bilgisayar etkileşimi, yaşam süresi uzatımı gibi terimleri bünyesinden barındıran geniş kapsamlı bir terimdir (Ferrando, 2019, p. 133). *Black Mirror*, aslında pek çok bölümünde insan gelişimini destekleyen teknolojileri keşfetmektedir ancak buradaki temel problem bunların yanlış insanların eline düşmeleri ve böylece amacından saparak insanları felakete sürüklemeleridir. Bu açıdan baktığımızda, “San Junipero” bölümünün dizi içerisindeki varlığı posthümanizm açısından kayda değer bir örnektir. Dizi, bu bölümle birlikte insan sonrası teknolojilerin her koşulda olumsuz sonuçlar vermeyeceğini, bunların insan gelişimini teşvik edebileceğini de açıkça göstermiştir. “San Junipero”da keşfedilen insan sonrası teknolojiler gelecekte gerçekleşebilecek olguların prototip işlevini görmektedir. “San Junipero”daki dijital bilinç aktarımı, merkezi otoriteden bağımsız toplumdaki tüm bireylere eşit şartlarda sunulan bir hizmet niteliğindedir. Ayrıca bu teknolojilerin kullanımının dizide insanların özgür iradesine bırakılması aktarılan olumlu mesajı güçlendirmektedir. Fakat buna rağmen, “gelecekte bu tarz teknolojilerin kabul görmeleri toplumların sosyo-kültürel değerlerine de bağlıdır” (Ferrando, 2019, p. 133). Posthümanizmin asıl hedefi ise “insanın hiper-teknolojik uygulamalara bağlanmasından ziyade, farklılıkların aşamalı bir şekilde eritilmesi ve ortadan kaldırılmasıdır” (Braidotti, 2013, p. 2). Buna göre tüm insanlık ortak bir paydada buluşacak ve insanlığın sınırlılıklarıyla beraber sınırları da ortadan kaldırılmış olacaktır. *Black Mirror* ırk, dil, din ve ulus farklılığı gözetmeksizin, tüm insanlığın posthümanist yeniliklerden faydalanabileceğini göstermektedir. Dizide sorgulanan asıl can alıcı nokta ise onların kimler tarafından kontrol edileceği ve ahlaki yönden sakıncalıdır. *Black Mirror*, çağımızın teknokapitalist düzenine yönelik başarılı bir eleştiri sunar çünkü insan sonrası teknolojileri mevcut sistemin içerisinde eleştirmektedir. Ancak gelecekte devletlerin ve egemen sistemlerin hangi yöne doğru evrileceğini bilmediğimizden, toplumların olgunluk seviyelerinin artacağı düşünüldüğünde posthümanist teknolojilerin insan hayatında daha çok yer edeceği öngörülebilir. Asıl öngörülemeyen husus ise bu teknolojilerin ahlaki yönden ne kadar uygun olup olmadıkları konusudur. Kant’ın ahlak felsefesi rehber alındığında söz konusu teknolojik yeniliklerin ahlak dışı olabileceği ve bunların bireylere ve topluma ahlaki anlamda uygun olacak şekilde önemle revize edilmeleri gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altman, M. C. (2014). *Kant and Applied Ethics: The Uses and Limits of Kant's Practical Philosophy*. John Wiley & Sons.
- Asimov, I., & Shulman, J. (1988). *Isaac Asimov's Book of Science and Nature Quotations*. Weidenfeld & Nicholson.
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Polity Press.
- Duran, M. S. (2017). Kant'ın Ödev Ahlakı Üzerine. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 6, 57-84.
<http://dergipark.org.tr/en/pub/temasa/issue/27577/292467>
- Ettinger, R. C. (1964). *The Prospect of Immortality*. Doubleday & Co.
- Ewing, A. C. (1964). Kant's view of immortality. *Scottish Journal of Theology*, 17(4), 385-395. <https://doi.org/10.1017/s0036930600023048>
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical Posthumanism*. Bloomsbury Publishing.
- Guyer, P. (2014). *Kant*. Routledge.
- Hegel, G. W. (2007). *Hegel: Lectures on the Philosophy of Religion: Volume III: The Consummate Religion*. P. C. Hodgson (Ed.). OUP Oxford.
- Hegel, G. W., Singh, A., & Mohapatra, R. (2008). *Reading Hegel: The Introductions*. re.press.
- Johnson, D. K. (2019). *Black Mirror and Philosophy: Dark Reflections*. John Wiley & Sons.
- Jung, C. G. (1977). *C.G. Jung Speaking: Interviews and Encounters*. Princeton University Press.
- Kant, I. (1997). *Lectures on Ethics*. Cambridge University Press.
- Kant, I. (1998). *Kant: Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press.
- Kant, I. (2002). *Critique of Practical Reason*. Hackett Publishing.
- Lipscomb, B. B., & Krueger, J. (2010). *Kant's Moral Metaphysics: God, Freedom, and Immortality*. Walter de Gruyter.
- Maguire, M. R. (1978). Ethics and Immortality. *Selected Papers from the Annual Meeting: American Society of Christian Ethics*, 42-61.
<https://doi.org/10.5840/selpapasce19784>

Maziarczyk, G. (2018). Transhumanist dreams and/as Posthuman nightmares in Black mirror. *Roczniki Humanistyczne*, 66(11), 125-136.
<https://doi.org/10.18290/rh.2018.66.11s-10>

McSweeney T., & Joy, S. (2019). *Through the Black Mirror: Deconstructing the Side Effects of the Digital Age*. Palgrave Macmillan.

Paton, H. J. (1971). *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*. University of Pennsylvania Press.

Sheets-Johnstone, M. (2003). Death and immortality ideologies in western philosophy. *Continental Philosophy Review*, 36(3), 235-262.
<https://doi.org/10.1023/b:mawo.0000003937.47171.a9>

Sullivan, R. J. (1994). *An Introduction to Kant's Ethics*. Cambridge University Press.

Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 39-50. iibfdergisi.ksu.edu.tr/en/pub/issue/10263/125872

White Christmas [TV series episode]. (2014). In C. Brooker (Producer), *Black Mirror*. Netflix.

Wolfe, C. (2010). *What is Posthumanism?* University of Minnesota Press.

Wood, A. W. (1999). *Kant's Ethical Thought*. Cambridge University Press.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.5>

Volume 7/2

2023 p. 63-83

GÜNDELİK HAYATTA NEFESİN ÖNEMİ VE MESLEKİ NEFES ÇALIŞMALARI

THE IMPORTANCE OF BREATH IN DAILY LIFE AND PROFESSIONAL BREATHING WORKS

Gülden Filiz ÖNAL*

ÖZ

Nefes canlılar için bir mucizedir. Doğumdan ölüme kadar bizimle birlikte olan nefes, kronik hastalıklardan ruhsal hastalıklara, konuşmaktan şarkı söylemeye, çalgı çalmaya ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gibi her türden zihinsel ve bedensel faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde hayati öneme sahiptir. Çünkü varlığımızı ancak nefesle sürdürebiliriz. Bu amaçla, son dönemlerde insanlar sağlık, mesleki, kişisel ve toplumsal yaşamlarına sağlayacağı olumlu katkısından dolayı doğru nefes tekniklerini öğrenme girişiminde bulunmaktadırlar. Nefes egzersizlerinin temel amacı, gevşeme ve solunum verimliliğini arttırmaktır. Nefes alış verişimizi doğru ve bilinçli yaptığımız takdirde daha sağlıklı, huzurlu, mutlu ve kaliteli bir yaşam sürebiliriz. Doğru nefes kullanımı, pozitif bilimde de artık kendini kanıtlamış ve özellikle sağlık sektöründe kullanımı yaygınlaşmıştır. Doğru nefes tekniğini bilmek ve uygulamak bir taraftan bireyin sağlıklı yaşamasına katkı sağlarken diğer taraftan nefesini kullanmak zorunda olan meslek grupları için ayrı bir öneme sahiptir. Bu açıklamalardan hareketle çalışmanın ilk bölümünde sağlık alanında yapılmış çalışmalar aracılığıyla nefesin insan hayatındaki önemi ile Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi (TAT) yöntemi olarak kullanılan nefes egzersizlerinin fiziksel, bedensel ve ruhsal rahatsızlıklarda etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın bulgular bölümünde ise mesleki boyutta nefes tekniklerini kullanan nefes-ses alanında yapılmış çalışmalar aracılığıyla doğru nefes alma, kullanma ve geliştirilmesine yönelik veriler ortaya konularak ardından sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Müzik, Nefes Çalışmaları, Sağlık, Gündelik Hayat*

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi, E-mail: filizonal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5140-8298, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

Breath is a miracle for living beings. Breath, which is with us from birth to death, is vital for all kinds of mental and physical activities, from chronic diseases to mental illnesses, from speaking to singing, playing instruments and improving the quality of life. Because we can only exist with the breath, people have recently attempted to learn correct breathing techniques due to the positive contribution they will provide to their health, professional, personal and social lives. The main goal of breathing exercises is to improve relaxation and respiratory efficiency. If we breathe correctly and consciously, we can live a healthier, more peaceful, happier and better quality of life. Breathing techniques have now proven themselves in positive science, and their use has become widespread, especially in the health sector. While knowing and applying the correct breathing technique contributes to the healthy life of the individual, on the other hand, it has special importance for occupational groups that have to use their breath. Based on these explanations, the importance of breathing in human life through studies conducted in the field of health and the effects of breathing exercises used as the Complementary and Alternative Treatment (CAT) method on physical and mental disorders were emphasized in the first part of the study. The results and suggestions for correct breathing, use and development through studies conducted in the field of breath-voice using breathing techniques at the professional level are presented in the findings section of the study.

Key Words: *Music, Breathing Works, Health, Daily Life*

GİRİŞ

Bir toplumu kavrayabilmenin en kolay yolu sıradan insanların gündelik hayatın içinde yaşadıklarını anlamaktan geçer. Toplumsal sistemin devamlılığı da gündelik hayatın sürekliliğine bağlıdır. Yemek, giyinmek, eğlenmek, eğitim almak, çalışmak vb. pek çok konu gündelik hayatın en temel pratiklerinden bazılarıdır. Bunların sağlıklı gerçekleşmesi ise ancak sağlıklı bireyler ve onların oluşturduğu sağlıklı toplumlarla mümkündür. Sağlıklı olabilmenin en temel şartlarından biri ise doğru nefes almaktır (solunum yapmaktır). Nefes alıp vermek yaşantımızın her anında istemsizce yaptığımız fiziki ve ruhsal boyutu olan, kaliteli yaşamak ve sağlıklı olarak hayatta kalmamızı sağlayan birincil eylemdir. Bu sebeple nefesi doğru almak, kullanmak kadar hayati önemi hakkında bilgi sahibi olmak da önemlidir.

Nefes, sözlük terimine göre isim olarak birkaç anlama gelmektedir: “Soluk, şifa amacıyla hastaya okunan dua, sigara-pipo içilirken içe çekilen duman, canlılık, hayat belirtisi (mecaz), Alevî-Bektaşî ozanların tekkelerinde ve meclislerinde özel ezgilerle okunan, biçim yönünden koşmaya benzeyen, konusu tasavvuf ve tarikat kuralları ile ilgili olan, ince anlamlı, alaycı, koşuklar” (Tekke edebiyatı terimi) (<https://sozluk.gov.tr/>). Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization/WHO) ise nefesi, “soluduğumuz havayı (oksijeni) akciğerlere tam olarak doldurmak ve nefes alışverişi esnasında diyafram kasını kullanmak” olarak tanımlamaktadır. Nefes, soluk alma ve soluk verme üzere hava dolaşımını sağlayan iki aşamadan oluşur. Bir insan saatte ortalama 3600 kez, günde ortalama 86400 kez nefes alır (Yalçın ve Özbaşaran, 2021, s. 107).

Bu çalışmada “nefes” kavramı, bireyin hayati fonksiyonlarını sürdürebilmesi için “soluk alıp verme/solunum” boyutundaki anlamıyla ele alınmıştır.

İnsanoğlu birkaç hafta yemek yemeden ve su içmeden yaşayabildiği halde solunum olmadan ortalama beş dakika içinde ölümü gerçekleşir. Solunum yardımıyla oksijen içeren hava kana taşınır ve metabolizmanın atık ürünü olan karbondioksiti dışarı atar. Özellikle kalp ve beyin, yeterli miktarda oksijen almaya daha fazla ihtiyaç duyar (Baydar, 2003).

Canlılar, nefessiz kalmamak üzere yaratılmıştır. Bu nedenle vücudumuzda oksijenin azalması halinde kendiliğinden gelişen bir süreç ile derhal eksik tamamlanır ve solunum devam eder. (Demir, 2013). Çünkü solunum bir reflektir, nefes alma ise davranışsaldır (Peter, 2016). Daha da önemlisi; iyi yaş alma, sağlıklı yaşlanma (well-aging) sürecinin en basit ve en etkili yollarından biri de doğru ve bilinçli nefes almaktır (Şinik, 2019).

Çoğu insan günlük yaşamda kullandığı nefes alma/kullanma şekli hakkında bilinçli/bilgili değildir, hatta nefes alıp almadığının farkında bile değildir. Nefesi kontrollü ve bilinçli bir şekilde kullanmak ve geliştirmek için nasıl alınıp verilmesi gerektiğini bilmek, solunum sırasında vücutta neler olduğunu anlamak önemlidir. Bunu anlamak için ise “esner gibi düşünerek nefes almak” ifadesi ile nefesin derinden ve hızlı alınması gerektiği en pratik anlatım şeklidir. Çünkü istemsiz bir refleksle esnerken; nefes borusu rahat ve açık, sırt ve göğüs geniş, diyafram ise aktiftir. Diyafram yardımıyla nefes alırken organlarımızın hayati fonksiyonlarını gerçekleştirmek üzere bedenimizin ihtiyaç duyduğu oksijenli havayı akciğere iletiriz, nefes verirken de dışarı atılması gereken atık ve toksinlerden kurtuluruz.

Nefes yoluyla alınan oksijen sayesinde; iç organlar, hormon salgılamaya yardımcı bezler, sinir sistemi ve beynin çalışması normal seyrinde devam edebilir. Özellikle de beynin diğer organlardan daha çok oksijene ihtiyacı vardır. Çünkü beyne yeteri kadar oksijen iletilmediğinde; depresyon, iştihayı, görme bozuklukları ve zihinde bulanıklık gibi fiziksel ve ruhsal olumsuz durumlar gelişmektedir. Bu nedendir ki; gün içerisinde düzgün ve yeterli nefes almayan kişiler kendilerini sürekli yorgun ve sinirli hisseder, uyku düzenlerinde sıkıntı yaşarlar. Yaşlılar ve damar tıkanıklığı olanlar beyinlerine yeterli oksijen gitmediğinden genellikle negatif ve depresif olurlar. Akut bir dolaşım bozukluğunun kalbe giden oksijeni durdurması kalp krizi, beyne giden oksijeni durdurması da beyin kanamasına yol açar. Özellikle oturarak çalışan insanların kendilerini sürekli yorgun hissetmeleri, sinirli ve verimsiz olmalarının başlıca sebebi yetersiz oksijendir. Uyku düzenlerinde de sorun yaşadıkları için güne kötü başlarlar dolayısıyla bağışıklık sistemleri zayıflar ve sorunlar artarak devam eder. Doğru nefes almak tüm bu sorunları ortadan kaldıracığı ve dolayısıyla hayat kalitesiyle paralel olarak başarıyı da artıracığı için önemlidir. Netice olarak oksijen “kaliteli ve sağlıklı” bir yaşam için önemli ve gereklidir (Arıkan, 2007). Hızlı yaşlanmanın en belirgin sebeplerinden biri de solunum yoluyla alınan oksijenin yeterli seviyede olmamasıdır.

Çok az kişi nefesin fiziksel olarak elektrolit dengesi, kan akışı, hemoglobin kimyası ve böbrek fonksiyonu dahil pek çok bakımdan vücut kimyasını direk düzene soktuğunu ve ruhsal olarak ta motivasyon, duygu, odaklanma, algılama ve bellek rolü de dahil olmak üzere diğer davranışlarla aynı öğrenme ilkelerine tabi bir davranış olduğunu bilmektedir. Bu iki durumu (fiziksel ve ruhsal) bir araya getirmek suretiyle nefes davranışlarını

farkında olmadan öğrenmek, pek çok insanın hayatla ilgili, oldukça pratik yollarla biyolojik ve davranış bilimlerini bütünleştirmesi anlamına gelmektedir (Örün, 2019, 8). Nefes almak ve vermek bir bütündür ve hayatın devamlılığı için şarttır. Yani insan hayatının her döneminde yaşamsal refleks olarak yaptığı ve gündelik hayatın akışında doğru nefes alıp vermek, sağlıklı her insan için aynıdır.

Nefes alıp verme işlemi ya doğal seyrinde otomatik solunum olarak ya da istemli bir şekilde plan-program dahilinde gerçekleşir. Nefesin otomatik kontrolü, stres ve duygusal uyarıcıların etkisiyle ritmik değişikliklere uğrayabilir. İstemli ve otomatik (metabolik) nefes arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir; istemli nefes odaklanma gerektirirken, otomatik nefesi (solunum) sürdürmek için dikkat gerekmez. Şarkı söylemek ve bazı üflemeli çalgıları (klarne, flüt, saksafon vb.) çalarken kullanılan nefes, istemli nefesi anlatmak üzere en somut örneklerdir.

Nefes teknikleri ile ilgilenen uzmanlar; insanoğlu için nefesin zihin ile beden arasında hayat enerjisi niteliğinde bir köprü olduğunu söylerler. Bu nedenle de özellikle son yıllarda nefes egzersizleri ile ilgili birçok kurs ve seminerler düzenlenmekte, bilimsel çalışmalar yapılmaktadır (Demir, 2013).

Nefes Çeşitleri ve İnsan Sağlığında Nefes Desteğinin Etkileri

İnsanoğlu, dünyaya geldiği an itibariyle yaşam serüvenine diyafram nefesi olarak başlar. Bu nedenle birçok araştırmada, bebeklerin sesinin gür çıkmasının, diyafram nefesi sayesinde olduğu yönünde görüş bildirilir. Ancak bireyler ilerleyen dönemlerde hayatın yoğun akışı içinde fiziksel tembelligin bir sonucu olarak nefes alırken en kolay ve en yakın yoldan göğüs boşluğunu kullanmayı alışkanlık haline getirirler. Doğru nefes alıp vermek, diyafram kasının eğitilmesi ile geliştirilebilen, karın bölgesinin yardımı ile yapılan solunumdur. Günümüzde yaşam kalitesini arttırmak için doğru nefes kullanımı üzerine birçok çalışma yapılmış ve doğru nefes kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla nefes tekniklerini öğretmek üzere nefes terapi merkezleri açılmıştır.

Diyafram nefesi, ciğerlerin altında yapışık bulunan diyafram kasının aşağı ve yukarı hareketi ile belirlenir. Bire bir buçuk oranında akciğerlerin genişlemesini ve hava dolmasını sağlar. Yeterlilik oluşturabildiğinde 2500-2700 cl arasında olan akciğer hacmi 5500-7000 cl'ye kadar genişletilebilir (Yalçın ve Özbaşaran, 2021: 108). Aslında diyaframa nefes alınması biyolojik olarak mümkün değildir. Çünkü "Diyafram Nefesi" ismini kas dokusundan alan bir nefes çeşididir ve diyafram kasının kullanımını kontrollü, bilinçli olarak arttırmak ve böylece nefesin verim oranını yükseltmek amacıyla kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, diyafram nefesi olarak bahsedilen, nefes kontrolünün diyafram kası ile sağlanmasıdır (Dündar, 2019).

Nefes alma sırasında kubbe şeklindeki diyafram kası kasılıp düzleşerek, akciğerlerin alt kısmına genişletici bir baskı uygular ve ciğerlerin genişleyen bu kısmına dolar. Böylece, ciğerlerin üst kısmına kontrolsüzce alınan göğüs nefesine oranla daha fazla havanın alınıp, kontrollü bir şekilde kullanılmasını sağlar. Bu doğrultuda nefes alındığında refleks olarak çalışan diyafram kasını, daha iyi nefes alıp, vermek için geliştirmek gerektiği bilinmektedir (akt., Dündar, 2019).

Somut ifadelerle anlatmak gerekirse diyafram nefesi; sırt üstü yatarken, esnerken veya şaşıрма ve korkma anında alınan en doğal nefes alış biçimidir. Diyafram nefesi alırken

omuzlar yukarı kalkmamalı ve göğüste izlenen bir hareket olmamalıdır. Daha çok akciğerlerin alt yarısında toplanan ve ciğer uçlarına kadar inerek diyafram kasiyla ilişki kuran nefes diyafram nefesidir ve nefesli çalgı çalmak için en uygun olan nefestir. Diyafram nefesinde hava, diyafram ve dudakların kontrollü ve disiplinli oluşturduğu güç birliği sayesinde çalgı çalışma süreci daha rahat ve keyifli bir hale dönüşür.

Kaburga nefesi; ciğerlerin %20'lik bölümünün kullanılmasına imkân verdiğinden ancak uyku sırasında oksijen ihtiyacının karşılanmasını sağlayabilir.

Köprücük kemiğı nefesi (clavicular solunum); köprücük kemiğinin hareketi ile akciğerlerin yukarı doğru genişlemesini sağlayan daha çok şarkıcıların kullandığı yumuşak damak, farenks ve larenksin kullanılmasında kolaylık sağlayan bir tekniktir. Sığ bir nefes alma tekniğidir ve göğüsten alınan nefesin çoğı gerekli yerlere ulaşmaz ve maksimum eforla minimum fayda sağlar. Mesela astım hastaları göğüs nefesini kullanırlar (Kartal, 2018).

Alternatif Tedavide Nefes

İnsanoğlunun var olmasıyla birlikte pek çok hastalık ortaya çıkmıştır. Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, hastalıklara ilk zamanlar doğadan ve geçmişten öğrenilen tecrübelerden yola çıkarak çare aranmıştır. Geleneksel tedavi yöntemleri olarak nitelendirilen bu yöntemlere, zaman içinde modern tıp eklenmiştir. Bir nevi halk hekimliğı olarak bilinen geleneksel tedavi yöntemlerinden bazıları işlevini yitirmiş ya da unutulmuş olsa bile nesilden nesile aktarılan sözlü bilgiler yoluyla günümüzde farklı biçimlerde uygulandığı görülmektedir.

Geleneksel tedavi yöntemleri, tarih boyunca kendilerine özgü felsefeleri ve buna bağlı tedavi yöntemleri buldurmalarından dolayı alternatif ve tamamlayıcı tedavilerden ayrılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), “Geleneksel Tıp” ile “Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp” arasındaki ayrımı belirtmek için TM (Traditional Medicine) ve CAM (Complementary and Alternative Medicine) kısaltmalarını kullanmaktadır. DSÖ tarafından geleneksel tedavi sistemleri, hastalıkları teşhis ve tedavi veya sağlığı korumaya yönelik bitki, hayvan ve mineral temelli sağlık uygulamaları, yaklaşımları, bilgi ve inançları, ruhsal terapiler, el kullanılarak yapılan teknikler ve egzersizler bütünü olarak tanımlanmaktadır (WHO Traditional Medicine Strategy 2002–2005. World Health Organization, Geneva. akt., Arslan vd. 2016, 101). Günümüzde tamamlayıcı terapilerin kullanım nedenleri; hastaların modern tıp uygulamalarının yanında bu tedavi yöntemlerini umut olarak görmesi, tedavilerinin kontrolü kendi elinde tutma istekleri, toplumların kültürleriyle uyumlu ve kolay ulaşılabilir olması, daha az girişimsel işlem barındırması ve uygulayıcılarının hastaya daha fazla zaman ayırmasıdır (Değirmen ve ark., 2022: 55).

Terapi (Therapeia - *θεραπεία*) sözcüğü Grekçe kökenli bir sözcüktür ve Türkçeye tedavi olarak çevrilmiştir. Fransızcada therapie, İngilizcede ise therapy tıbbi anlamda tedavi anlamına gelmektedir. Terapi, “Bir hastalığı yenecek etkenleri ve bu etkenlerin kullanılma yöntemlerini bularak hastaların sıkıntılarını giderme, iyi etme işi, sağaltım” olarak tanımlanmaktadır (TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>). Tıbbın gelişimi ve ilerlemesinden önce de insanlar çeşitli bedensel ve toplumsal kötülüklerden arınmak için pek çok farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Tıbbın ve tedavi yöntemlerinin gelişmesiyle

birlikte birçok uygulama gibi terapi de alternatif olarak tıbbi tedaviye yardımcı bir rol üstlenmiştir.

Batı'da 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında psikolojinin gelişmesiyle beraber terapi, psikolojinin ilgilendiği profesyonel ve tedaviye yardımcı bir etken olarak hastalara uygulanmaya başlanmıştır. Aslında yakın tarihe kadar psikolojik tedavi görmek, terapi görmek gibi faaliyetler, bireylerin dile getirmekten çekindiği bir durumken, günümüzde yaygınlaşmasıyla birlikte anlayış tersine dönmüş, modern hayatın içinde popüler kültürün bir parçası haline gelmiştir. Terapi, gündelik hayatta popüler kültür içinde kendisine sağlam bir yer bulmuş ve çok sayıda tüketici kitlesine sahip olmuştur. Bunlar; müzikle terapi, dans ve hareket terapisi, ses terapisi, sanat terapisi, oyun terapisi, felsefi terapi, nefes terapisi gibi farklı pek çok terapi biçimi olarak ortaya çıkmış ve zamanın ihtiyacına göre hızla çeşitlenmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili yayınların ve terapi faaliyetlerinde bulunan mekânların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bunun başlıca sebeplerinin, hem toplumda sağlık konusuna olan farkındalığın artması hem de bireyselliğin ön plana çıktığı günümüzde terapi merkezlerinin sosyalleşme alanları olarak popüler kültüre eklenmesi olarak sayılabilir.

Sanskritçe'de nefes tekniklerine "Pranayama" denilmektedir. "Prana" kelimesi, ilham verdiğimiz nefes olan yaşam gücü ya da yaşam enerjisini ifade eder. Prana; akıl, canlılık, yaratıcı bilincin kendisi anlamında kullanılmakta ve evrendeki her şeyin "Prana" dan oluştuğuna inanılmaktadır. "Yama" ise uzmanlaşma, ustalaşma anlamında; iki kelimenin birleşimiyle ortaya çıkan "Pranayama" terimi ise, yaşam gücü konusunda uzmanlaşmayı ifade eder (Jerath ve ark., 2006). Pranayama, prana'nın nefes yoluyla kontrolüdür ve evrensel kozmik enerji olarak nitelendirilir. Pranayama bilimi, bu evrensel enerjinin izlenmesi ve zenginleştirilmesiyle ilgilenir, bu da rahat ama uyanık bir zihinsel durumla sonuçlanır (Naik ve ark 2018) (akt., Örün, 2019). Nefes teknikleri, rahatlama, stres yönetimi, psiko-fizyolojik durumların kontrolü ve organ fonksiyonunun iyileştirilmesi için düzenli olarak uygulanmaktadır. Aslında nefes tekniklerinin temel amacı, otonom sinir sistemini sempatik baskınlığından uzaklaştırmaktır (Ritz T, Roth WT, 2003; akt., Yalçın ve Özbaşaran, 2021).

Nefes teknikleri uygulamalarında temel amacın, zihinsel rahatlama, stresle mücadele ve bedensel rahatlama yöntemi olduğu bilinmektedir. Pek çok çalışmada nefes tekniklerine ait uygulamaların hastanın direncini arttırıp daha güçlü hale getirdiği sonuçları yer almaktadır (Acar, 2016). Kartal (2010) çalışmasında bu durumu şöyle aktarmaktadır: Panik atak, stres, depresyon gibi psikolojik hastalıkların tedavisinde, anne adaylarının doğum süreçlerinde kalp ritmini yavaşlattığı, kan akışının düzene girdiği, kan basıncını düşürdüğü, beyin yarım kürelerini dengelediği, adrenalin hormonunu ve kolesterolü azalttığı, oksijen tüketimini düşürdüğü gibi sonuçları görülmüştür. Özellikle kanser tedavilerinde ilaç, ameliyat ya da radyoterapi gibi bilinen tedavilere alternatif olup hastanın psikolojik durumunun düzeliş hayata bağlanmasında son derece etkili olmaktadır. Yeterli oksijene ulaşamama nedenimiz doğru nefes almasını bilmememizden kaynaklanır. Doğarken mükemmel çalışan diyafram adalesi korku, endişe ve yaşam şartlarının oluşturduğu tembelleşme nedeniyle kullanılmadığında, ciğerlerimizi tam kapasitesiyle dolduramadığımızı söyleyebiliriz (akt., Yalçın ve Özbaşaran, 2021).

Hayati önemi olan nefesin iyileştirici etkilerinin geçmişten günümüze sınırlı kanıtları olmasına rağmen farklı alanlarda nefes teknikleri/nefes terapisi üzerine yapılmış bilimsel

çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Gündelik hayatta nefesin önemine ait kavramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla incelenen çalışmalarda modern tıp tedavilerinin yanında alternatif tedavi olarak değerlendirilen nefes tekniklerinin; astım, stres hormonları, doğum travayı, kemoterapi tedavisi, çağrı merkezi çalışanlarında yaşanan ses problemleri, diyaliz kaygısını azaltma, kadınlarda anksiyete ve uyku kalitesi üzerine etkisi ile aletli pilates ve yavaş nefes egzersizlerinin farklı değişkenler üzerine etkileri gibi farklı konularda ortaya çıkan sonuçları aktarılmıştır. Araştırma sonuçlarının hemen hepsinde nefes egzersizlerinin hasta üzerindeki olumlu etkilerinden bahsedilmektedir. Derleme çalışması olan bu çalışmada aktarılan bilgilerin tamamı her çalışmanın kendi içeriğinde yer alan bulgular, sonuçlar ve önerilerden ibarettir.

Fatma Özulus (2018), “Astım ve Egzersiz” isimli derleme makalesinde; kronik solunum yolu hastalıklarında düzenli fiziksel aktiviteye ek olarak düzenli yapılan solunum egzersizlerinin; diyafram kasını kuvvetlendirdiği, dispneyi azalttığı, akciğerlerin kapasitesini arttırdığı ve sekresyon hareketliliğini sağladığını belirtmektedir. Yunancada soluksuzluk veya ağız açık solunak anlamına gelen astım; çok eski çağlarda hava yollarının anatomik ve fizyolojik özellikleri bile keşfedilmeden önce bilinen çok eski bir akciğer hastalığıdır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre; dünyada 3 milyon kişiyi etkilediği ve 2005 yılında 255.000 kişinin öldüğü tahmin edilen astım, modern yaşama biçiminin benimsenmesi ve şehirleşmenin artmasıyla 2025 yılına dek 100 milyon kişinin astım olacağı öngörülmektedir (akt., Özulus, 2018).

Deniz Örün (2019), “Nefes Egzersizinin Stres Hormonlarına Etkisi” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; genç kadınlarda nefes egzersizinin stres hormonlarına akut etkilerini belirlemek üzere, Selçuklu Belediyesi Sosyal Tesislerinde antrenörlük yapan sağlıklı ve gönüllü 15 genç kadının katılımı ile nefes koçu gözetiminde 45 dakikalık doğal ve bağlantılı bir nefes egzersizi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, akut olarak uygulanan bir nefes egzersizinin stres hormon düzeylerini düşürdüğü tespit edilmiştir. Nefes egzersizinin stres hormonlarına olumlu etkilerinin yanında aerobik egzersizler ile birlikte uygulanmasının fiziksel uygunluk parametrelerini olumlu yönde değiştirebileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak ise stres faktörlerinin azaltılmasında bir rahatlama tekniği olarak nefes egzersizlerinin kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

Hilâl Yüksel (2016), “Normal Doğumda Nefes Egzersizlerinin Doğum Travayına Etkisi” isimli uzmanlık tezi çalışmasında; doğum öncesi dönemde gebelere verilen nefes egzersizleri eğitimi yoluyla doğum eylemine olan etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, doğum yapacak olan 250 nullipar (doğum yapmamış) gebe üzerinde müdahale (n:125) ve kontrol grubu (n:125) oluşturulmuştur. Birinci evrede ortalama yaşı 23,2±4,2 yıl gebeler bilgilendirildikten sonra “Görüşme Formu” uygulanmış ve müdahale grubundaki gebelere bir seans nefes egzersizi eğitimi verilmiştir. Kontrol grubuna ise herhangi bir eğitim verilmemiştir. Doğum sonrasında ise her iki grupta da gebelerin ağrı algılamasını belirlemek için doğum sonrasında Vizüel Analog Skala (VAS) ile ağrı ölçümü yapılmıştır. Doğum eyleminin ikinci evresi yani tam servikal dilatasyondan fetüsün doğumuna kadar geçen süre kaydedilmiş ve nefes egzersizleri eğitiminin doğumun ikinci evresinin süresine etkisi incelenmiştir. Ayrıca bebeğin birinci dakika APGAR skoruna bakılmıştır. Çalışmada kullanılan nonfarmakolojik ağrı kontrol yöntemlerinden biri olan nefes egzersizleri eğitiminin, doğum ağrısının kontrol edilmesinde ve doğum eyleminin süresinin kısaltılmasında etkili bir yöntem olarak kullanılabilmesi önerilmektedir. Son yıllarda tıbbın birçok alanında kullanılan

nonfarmakolojik yöntemler doğum eyleminde de uygulanmaya başlanmış, gebelerde doğum ağrısı algısını azaltarak travayın daha rahat geçmesini sağlamıştır.

Hacer Alan (2015), “Jinekolojik Kanser Hastalarında Kemoterapi Tedavisi Sürecinde Uygulanan Progresif Kas Gevşeme Egzersizleri ve Refleksolojinin Ağrı, Yorgunluk, Anksiyete, Depresyon ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi; Randomize Kontrol Çalışması” isimli doktora tez çalışması; jinekolojik kanser hastalarında kemoterapi sürecinde refleksoloji ve progresif kas gevşeme egzersizlerinin; ağrı, yorgunluk, anksiyete, depresyon ve yaşam kalitesine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Randomize kontrollü olarak 21.12.2013-07.07.2015 tarihlerinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Onkoloji Kliniği, Hacettepe Üniversitesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı, İç Hastalıkları Anabilim Dalı ve Dr. Abdurrahman Yurtaslan Ankara Onkoloji Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Medikal Onkoloji Gündüz Tedavi Ünitelerinde kemoterapi alan hastalara uygulanmıştır. Jinekolojik kanserlerde gerek kansere gerekse kanser tedavilerinin yan etkilerine bağlı olarak hastalarda psikolojik ve fiziksel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kanser ve kanser ağrısı çok önemli bir toplumsal sorundur. Kontrol edilemeyen ağrı, kanserde anksiyetenin de en sık nedenidir. Son yıllarda kanser tanı ve tedavi sürecinde yaşanan ilerlemeler hastaların yaşam süresini uzatmış ve kanserle geçirilen yaşam süresinin daha kaliteli olabilmesi için sağlık profesyonellerini bakım uygulamaları içinde yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu uygulamalardan biri de Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi (TAT) uygulamalarıdır. TAT kullanım sıklığı hem genel popülasyonda, hem de kanser hastaları arasında gittikçe artmaktadır. TAT uygulamaları arasında; bitkisel ilaçlar, vitaminler/mineraller, yeşil çay, masaj, homeopati, akupunktur, refleksoloji, aromaterapi, yoga, terapötik dokunma, hipnoterapi, şiropraksi, gevşeme teknikleri gibi pek çok uygulama yer almaktadır. Progresif kas gevşeme egzersizleriyle birlikte yapılan derin solunum uygulamalarında diyafram kasının kullanımı ile daha fazla olarak duygusal rahatlama, sakinleşme sağlanır. Bu duygusal rahatlama ve sakinleşmenin asıl nedeni derin nefes egzersizlerinde parasempatik sinir sistemine ait, vücut üzerinde sakinleştirici ve canlandırıcı etkisi olan vagus sinirinin uyarılmasıdır. Derin solunum egzersizleriyle birlikte yapılan progresif kas gevşeme egzersizlerinde ayrıca sempatik sinir sisteminin aktivasyonunun azalmasıyla da hastalarda ağrının, anksiyetenin ve depresif semptomlarının azaldığı bildirilmiştir (akt., Alan, 2015).

Kübra Çaylan, Aynur Otağ (2020), “Kalp Yetersizliğinde Nefes Egzersizleri ve Etkili Egzersiz Terapileri” isimli makalede; mortalite ve morbitide oranı yüksek olan multisistemik bir sendrom olan kalp yetersizliğinde dispne, egzersiz intoleransı, yorgunluk ve azalmış fonksiyonel kapasite gibi semptomlar görüldüğü belirtilmektedir. Çalışmada, fiziksel egzersizler ve nefes egzersizlerin yapılması ile hastalığa bağlı oluşan bu semptomlarda iyileşme sağlandığı ifade edilmektedir. Bu çalışmada kalp yetersizliği bulunan hastalarda kardiyak rehabilitasyonda uygulanması gereken fiziksel egzersizler ve nefes egzersizleri vurgulanmak istenmiştir. Kalp Yetmezliği prevalansının artması ve semptomların kötüye gitmesiyle beraber yaşam kalitesinde azalma giderek artmaktadır. Kalp yetersizliğinde farmakolojik tedavi ve egzersiz birlikte kombine edilerek bütünsel bir yaklaşım gerekmektedir. Rehabilitasyonun erken dönemde başlatılması gelişen semptomları iyileşmesinde etkilidir. Sonuç olarak literatüre dayanarak fiziksel egzersiz çeşidi olarak aerobik antreman, yüksek yoğunluklu aralıklı egzersiz, minimum haftada 3 seans, seanslar 20 dakikadan az olmayacak şekilde en az 12 hafta süren programlar en etkili programlardır diyebiliriz. Nefes egzersizlerinde en çok tercih edilen egzersiz IMT

(solunum egzersiz cihazı) kullanılarak yapılan egzersizdir. IMT ile yapılan egzersizlerde en etkili egzersiz programı 12 hafta ve haftada 6 kez olarak bildirilmiştir. Solunum ve fiziksel egzersizler sonucu solunum kas kuvvet ve dayanıklılığında, yaşam kalitesinde ve egzersiz kapasitelerinde artma görülmüştür. Eğitim programı fiziksel düzey belirledikten sonra bireysel tepkilerin gözlenebileceği şekilde denetimli olarak semptom limitli ilerletilebilir.

Maral Yeşilyurt, Kürşat Yelken (2020), “Ses Problemi Yaşayan Çağrı Merkezi Çalışanlarında Ses Terapisinin Etkililiği” isimli makalede; ses problemi yaşayan ve videolarengostroboskopik değerlendirme sonucunda vokal nodül, kas gerilim disfonisi, reinke ödemi, vokal polip, vokal kist tanısı alan çağrı merkezi çalışanlarının var olan iş yükü yoğunlukları devam ederken ses terapisinden fayda görüp görmedikleri araştırılmıştır. Bu amaçla, Eylül 2012-Ocak 2013 tarihleri arasında İstanbul Anatomica Hastanesi’ne ses kısıklığı şikayeti ile başvuran ve kulak burun boğaz muayenesi ve videolarengostroboskopik değerlendirme sonucunda vokal nodül, kas gerilim disfonisi, reinke ödemi, vokal polip, vokal kist tanısı alan 37 hasta dahil edilmiştir. Bu danışanlardan ses terapisini tamamlayan 13 kadın danışana ait veriler değerlendirmeye alınmıştır. Danışanların terapi öncesi ve sonrasında objektif ve subjektif ses değerlendirmeleri yapılmıştır. Ses terapisi kapsamında; vokal hijyen ve diyafram nefesi eğitimleri iki grup şeklinde verilmiş ancak ses egzersizleri ve larengeal masaj her danışana spesifik terapi programı şeklinde uygulanmıştır. Ses terapisi haftada 1 kez, her seans 35-40 dakika ve toplam terapi süresi 4 hafta sürmüştür. Ses hijyeni eğitimi kapsamında; farklı ses istirahati formları, reflüyü önleyici öneriler, gürültülü yerlerde konuşmama, konuşurken ara ara sesi dinlendirme, fonasyonla ilgili uç davranışlardan kaçınma, orta perde ve şiddet düzeyinde konuşma, hidrasyonu artırma, sese zarar verecek madde-yiyecek-ıçeceklerden uzak durma konusunda danışanlar bilgilendirilmiştir.

Hüseyin Demirbilek, Serdar Osman Nalçacı, Dilaver Taş, Ebru Tanay Akgüç, Ergün Parmaksız, Eyyüp Külah (2019), “Doğru Nefes Alarak Diyaliz Kaygısını Azaltabilir miyiz?” isimli makale; doğru nefes alma eğitiminin, kronik böbrek yetmezliği nedeniyle hemodiyaliz tedavisi gören hastalarda diyaliz kaygısını azaltma konusunda etkinliğinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında, kronik böbrek yetmezliği olup hemodiyaliz tedavisi görmek zorunda olan ve diyalize gelmek istemeyen Başkent Üniversitesi İstanbul Diyaliz Merkezinde bulunan ve diyaliz kaygısı olan 178 hemodiyaliz hastasının diyaliz kaygılarını azaltmaya yönelik olarak “Doğru Nefes Alma Egzersizleri” ni yapabilecek 10 erkek, 5 kadın hasta yer almaktadır. Bu hastalara rutin olarak haftada bir gün diyaliz seansı sırasında 1,5 saat “Doğru Nefes Alma Egzersizleri” eğitimi verilerek toplam sekiz seans devam edilmiştir. Çalışma sonucunda, doğru nefes almanın, hastanın direncini artırdığı, kaygısını azalttığı ve aynı zamanda tedavi edici etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Çalışma sonucunda hastaların diyaliz seansı sırasında, anlık ve sürekli kaygılarını düşürmede doğru nefes alma ile gevşeme terapisinin uygulanmasının uygun olabileceği ve önerilebileceği de belirtilmiştir.

Deniz Coşkun (2021), “Kadınlarda Nefes Egzersizi Eğitiminin Anksiyete ve Uyku Kalitesi Üzerine Etkisi” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; kadınlarda nefes egzersizi eğitiminin anksiyete ve uyku kalitesi üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya farklı şehirlerde yaşayan, yaş ortalaması 30.15 ± 2.50 yıl olan, sigara-alkol kullanmayan, düzenli olarak nefes egzersizi yapmayan gönüllü 20 kadın katılımcı oluşturmuştur. Çalışma grubuna 8 hafta boyunca haftada 3 gün ve 30 dakika nefes

egzersizleri yaptırılmış, egzersiz programı öncesi ve sonrasında olmak üzere toplam iki kez anket ölçümü yapılmıştır. Anksiyete ve uyku kalitesini ölçmek için Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) ve Beck Anksiyete Ölçeği (BAÖ) kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların istatistiksel analizi sonucunda; çalışmaya katılan kadın katılımcıların 8 hafta süren nefes egzersizi öncesi ve egzersiz sonrası değerleri karşılaştırıldığında anksiyete durumları, PUKİ genel puanında, Öznel Uyku Kalitesi, Uyku Latensi, Uyku Süresi, Uyku İlacı Kullanımı ve Gündüz İşlev Bozukluğu alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Alışılmış Uyku Etkinliği ve Uyku Bozukluğu açısından anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sonuç olarak 8 hafta boyunca düzenli olarak yapılan nefes egzersizlerinin uyku kalitesini pozitif yönde etkilediği, stres faktörlerinin azaltılmasında da nefes egzersizinin bir rahatlama tekniği olduğu gözlenmiştir. Araştırmada, çalışma grubundaki kadınların ön testte 25.00 ± 7.28 olan ortalama anksiyete düzeylerinin müdahaleden sonra 11.30 ± 5.35 'e gerilediği ve depresyon düzeyinde anlamlı bir azalma olduğu gözlenmiştir.

Songül Adıgüzel (2021), “Aletli Pilates ve Yavaş Nefes Egzersizlerinin Kalp Hızı Değişkenliği, Solunum ve Omega Parametreleri Üzerine Etkileri” isimli doktora tez çalışması; aletli pilates ve nefes egzersizlerinin, kalp hızı değişkenliği, omega ve solunum parametrelerine etkisi olup olmadığı ya da ne derecede etkili olduğunun ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla; haftada 2 gün ve günde 50 dk yalnızca aletli pilates egzersizi yapan, haftada 2 gün ve günde 50 dk aletli pilates ve 15 dk yavaş nefes egzersizi yapan, haftada 2 gün 15 dk yavaş nefes egzersizi yapan ve herhangi bir düzenli egzersiz programına katılmayan sağlıklı kadınların kalp hızı değişkenliği, omega ve solunum parametreleri incelenmiştir. Çalışma 10 hafta sürmüş ve ölçümler çalışmaya başlamadan önce ve 10 hafta sonra olacak şekilde alınarak, ön ve son test verileri karşılaştırılmıştır. Araştırmaya 20-40 yaş arası, beden kütle indeksi 18,5 ile 24,99 arasında olan toplam 40 sağlıklı kadın katılmıştır. Her grup 10 kişiden oluşmaktadır ve katılımcılar araştırmaya başlamadan önceki bir yıl boyunca ve araştırma boyunca da başka herhangi bir egzersiz programına katılmamıştır. Yavaş ve kontrollü nefes egzersizi grubu haftada iki gün ve günde 15 dakika nefes egzersizi gerçekleştirmiştir. Kontrol grubu ise 10 hafta boyunca herhangi bir düzenli egzersiz programına katılmamıştır. Nefes, pilates egzersizlerinde önemli bir yere sahiptir ve pilatesin temel prensiplerinden biridir. Egzersiz esnasında doğru nefes alma ile kasların oksijenlenmesi ve dengeli gelişim amaçlanır (Aksu, 2019). Pilatesin tüm egzersizleri içerisinde nefes çalışmasını da barındırır. Hareket akışlarında aynı ritimde ve sürekli nefes çalışması yapılır ve böylece pilates egzersizlerine solunum mekanizması da eklenmiş olur (Gomez ve Garcia, 2009; Marin, 2009; Pires ve Sa, 2005; Rodrigues, 2014). Egzersizlerin çeşitli ekipmanlarla uygulandığı bir egzersiz çeşidi olan “Pilates”; hem fiziksel performansı arttırmak amacıyla sporcular, hem de genel sağlığı korumak, kaliteli yaşamak/yaşlanmak isteyen sedanter kişiler tarafından ilgi görmektedir. Pilates egzersiz metodu, ritmik nefes ile yapılan bir egzersiz metodudur ve dolaşım ve kardiyopulmoner fonksiyonu iyileştirerek kan akımını da iyileştirir. Özellikle lateral torasik solunum ile oksijen değişiminin etkisi artar (Bian ve ark., 2013). Pilates metodu; ortopedik problemler, nörolojik bozukluklar ve kronik ağrı için rehabilitasyon amacıyla da kullanılmaktadır. Ayrıca kanser ve kardiyovasküler hastalıkların tedavisinde kullanılan bir egzersiz yöntemidir (Anderson ve Spector, 2009; Craig, 2005; Eyigor ve ark., 2010; Guimaraes, 2012; Netto ve ark., 2008) ve karın kaslarını güçlendirmek ve vücuttaki asimetriklerin düzeltilmesinde de etkili bir yöntem olarak önerilebilir (Dorado ve ark., 2012). Çalışma sonucunda; ölçülen çeşitli parametrelerde, aletli pilates ve nefes egzersizlerinin etkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca

aletli pilates ve yavaş nefes egzersizlerinin beraber yapılması bu parametreleri daha fazla etkileyebilir. Aletli pilates egzersizleri, kalp hızı değişkenliği (KHD), solunum ve omega parametrelerinde iyileşme sağlandığı gözlemlenmiştir. Özellikle Covid-19 sebebi ile yaşadığımız farklı koşullar göz önünde bulundurulduğunda, ölçümlerde anlamlı fark olmayan parametrelerin korunmasının bile bu egzersizleri etkili kıldığını düşünmekteyiz. Ancak aletli pilates ve yavaş nefes egzersizlerinin özellikle omega parametrelerine etkilerini inceleyen daha fazla bilimsel çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmanın önemi iki boyutta ele alınmıştır. İlki nefesin gündelik hayatta bireyin sağlığını temel alan çalışmalarla kavramsal boyutta aktarılmaya çalışılmıştır. Nefes, doğumdan ölüme kadar bireyi hayata bağlayan ve gündelik hayatımıza yön veren mucizevi bir güç olmanın yanında; astım gibi bazı kronik hastalıklardan, stres hormonlarına etkisi, anksiyete, depresyon ve benzeri ruhsal rahatsızlıklara, doğum süreci, kalp yetersizliği ve diyaliz kaygısını azaltmada uygulanan, konuşmaktan şarkı söylemeye ve çalgı çalmaya kadar planlı, plansız her türlü davranışın da ana kaynağıdır. Nefesin bireyler için önemini daha iyi anlamak için doğru nefes almak, doğru nefes tekniklerini bilmek ve kullanmak gerekir. Özellikle son yıllarda pozitif bilimde kendini kanıtlamış ve kullanımı yaygınlaşmış nefes teknikleri/nefes terapisi destekli çalışmalar yapıldığı ve bu çalışmalar sayesinde kazanılan farkındalıklarla; sağlıklı, mutlu ve kaliteli hayat sürececek bireylere ve dolayısıyla sağlıklı, mutlu ve kaliteli toplumlara ulaşılacaktır. Çünkü güzel işler ancak sağlıklı bireylerle ortaya çıkar ve dolayısıyla sonuçları da olumlu olur.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, bireyin hayatını idame ettirebilmek üzere mesleki olarak nefesini profesyonel şekilde kullanmak zorunda olan meslek grupları üzerine yapılmış literatürde yer alan araştırmaları değerlendirmektir. Araştırma verilerini, nefes kullanımına ilişkin yapılmış ve rastgele seçilmiş 14 çalışma oluşturmaktadır. Çalışma, başta üflemeli çalgı çalanlar ve eğitimcileri, ses sanatçılarını ve eğitimcileri, sürekli konuşmak zorunda olan öğretmenler, tiyatro oyuncularını, program sunucularını ve çağrı merkezi çalışanlarını gibi birçok meslek grubunun nefes kullanımına ilişkin bilgilere erişimi bakımından önemlidir.

Yöntem

Çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılarak YK Ulusal Tez Merkezi, TR Dizin ve Dergi Park veri tabanlarından çalışma başlıkları üzerinden tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda 14 çalışma bu çalışmanın kapsamına alınmıştır.

Sistematik Derleme (SD), belli bir konuda hazırlanmış araştırma sorusuna yanıt bulmak için, belirlenmiş ölçütlere uygun olarak aynı konuda yapılmış çalışmaların sistemli ve yan tutmadan taranması, bulunan çalışmaların geçerliğinin değerlendirilmesi ve sentezlenerek birleştirilmesidir. İyi bir derleme, ilgilenilen araştırma sorusu için var olan tüm kanıtların bir arada bulunacağı eşsiz bir kaynaktır. Sistematik derleme, uygun şekilde yapıldığında ve rapor edildiğinde, hem ilgili alanın bilgi tabanına çok büyük değer katacak hem de gelecekte araştırılması gereken konular, literatürdeki boşluklar ya da yetersizlik alanları belirlenecektir (akt., Çınar, 2021: 310).

BULGULAR

Mesleki Nefes Çalışmaları

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/2 2023 p. 63-83

Bu bölümde yer alan nefes çalışmalarına ait araştırmalar, ağırlıklı olarak nefesini ve sesini profesyonel şekilde kullanmak zorunda olan meslek grupları arasında başta üflemeli çalgı çalanlar ve eğitimcileri, ses sanatçıları ve eğitimcileri, sürekli konuşmak zorunda olan meslek grupları, tiyatro oyuncularını, program sunucuları ve çağrı merkezi çalışanları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Derleme çalışmasında aktarılan veri, bulgu, sonuç ve önerilerin tamamı her çalışmanın kendi içeriğinden elde edilmiş ve bu çalışmanın doğrudan ilgili olduğu bilgilerden ibarettir.

Emre Hopa (2004), “Fagot'ta Nefes ve Bedenin Kullanımı” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; bir müzik aletinin üzerinden duygu ve düşüncelerin başarılı bir biçimde aktarılmasının ancak ruhsal ve bedensel yeteneklerin gelişmesiyle mümkün olacağı ve müzikal düşüncenin oluşturulması bağlamında, akıl ve beden bütünlüğünün önemi üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada aktarılan uygulamaların, mevcut problemler için kalıcı çözümler olmadığı sadece nefesin kontrolünü sağlamak ve doğru alışkanlıkların edinilmesi üzerine amaçlandığı belirtilmiştir. Çalgı çalarken nefes ve bedenin doğru kullanımı, özellikle nefesli çalgı çalanlar için her gün yaşanan gereksiz stresi, güçlükleri ve negatif etkiyi ortadan kaldırdığı belirtilmiştir. Fagot ve diğer tahta üflemeli çalgılarda nefes, doğru kas ve kas grupları ile gerçekleştiğinde, mümkün olan en büyük hava miktarı bedende depolanabilir ve bir engele takılmadan enstrümana aktarılabilir. Hangi nefesli çalgıyı çalarsa çalsın müzisyenler için büyük bir önem taşıyan nefes, bedenin karşılaşılabileceği stresli durumlar için uygun pozisyon alınmasını ve rahat duruş pozisyonunun sürdürülmesine yardımcı olur. Genel kavram olarak nefes kontrolü ve doğru duruş pozisyonu sayesinde kasları zorlamayla hareketi gerçekleştirmek yerine, uygun duruş pozisyonunun akılda canlandırılması, omurga uzunluğunun uygun pozisyona getirilmesi ve nefes için genişleme kapasitesinin belirlenmesi enstrüman ve beden arasındaki koordinasyonu artırır. Böylece sinir sistemi, zorlanmadan beden ve nefes iletişimini gerçekleştirir. Duruş hizası ve dengesi, fagot çalmada en önemli noktalardan birisidir ve doğrudan nefesi etkiler. Çünkü icra sırasında enstrümana taşınan hava, kontrol edilmediği takdirde bedende gerilime neden olacağı ve nefesi olumsuz yönde etkileyeceğinden enstrümanın zahmetsizce ve rahat çalınması açısından büyük probleme sebep olacaktır. Bu nedenle nefes kontrolü ile enstrüman hakimiyetinin paralel bir çizgi çizdiği gözlenmiştir.

Tuğçe Dural (2007), “Yan Flüt Eğitiminde Diyafram Nefesinin Önemi ve Diyafram Nefesinin Türkiye’de Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlardaki Yan Flüt Dersi Öğretim Programlarındaki Yeri” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; Türkiye’deki üniversitelerin Müzik Eğitimi Anabilim Dalları bireysel çalgı eğitimi (yan flüt) dersi öğretim programları incelenmiştir. Ulaşılan programların incelenmesi sonucunda içerik ve amaçlarda diyafram nefesi ifadesine ve dolayısıyla diyafram nefesi eğitimine yeterli derecede yer verilmediği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle; müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda uygulanan çalgı dersi öğretim programlarının üniversiteler arası bireysel çalgı eğitimi ortak programı haline getirilmesi ve ders içeriklerinde her çalgının özel durumları göz önünde bulundurularak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Mehmet Ali Açıkşöz (2007), “Silahlı Kuvvetler Bando Okullar Komutanlığı'ndaki Trompet Eğitiminde Nefes ve Diyafram Çalışmasının Enstrüman Başarısı Üzerindeki Etkisi” isimli yüksek lisans tez çalışması; Silahlı Kuvvetler Bando Okullar Komutanlığı'nda öğrenim gören hazırlık 9. sınıftaki trompet öğrencilerinden oluşturulan deney ve kontrol gruplarının derslerden önce nefes ve diyafram çalışmasına zaman

ayırmasının ders başarıları üzerindeki etkileri üzerine yapılmıştır. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel işlem öncesi ön bilgi testi puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, iki grubun da benzer bilişsel giriş davranışlarına sahip olduğu bulunmuştur. Deney ve kontrol gruplarının son bilgi testi puanları arasında deneysel işlem sonrasında ise deney grubu öğrencilerine bağımsız değişken olarak uygulanan, nefes ve diyafram çalışmasının olumlu yönde etkisi görülmüş, deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ayrıca araştırmada ders içi gözlem formlarını dolduran ders öğretmenleri ile araştırmacının yaptığı bireysel görüşmeler sonucunda, trompet eğitiminde, nefes ve diyafram çalışmasına zaman ayrılmasının öğrencilerin başarısı için gerekli bir uygulama olduğunu düşündükleri ve öğretmenlerin, öğrencilerde deney grubu lehine; derse katılım, isteklilik ve ilgi konusunda daha olumlu davranışlar gözlemlediklerini bildirmişlerdir.

Harun Keskin (2010), “Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalları Klarinet Öğrencilerinin Diyafram Nefesi Kullanma Durumları” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; örneklem olarak belirlenen on sekiz klarinet öğrencisi (lisans 1,2,3,4) ilk derslerden itibaren diyafram nefesi konusunda genel bilgileri öğrenmeye başlamışlardır. Öğrencilerin tamamı; klarnette güzel, doğru ve etkili bir ton elde etmek için diyafram nefesi kullanmanın gerekliliğine, doğru nefes tekniği kullanarak vücutta aşırı yorulma ve kasılmaların engellenebileceğini, staccato yaparken, tiz notalarda, crescendo ve decrescendo yaparken, entonasyonun sağlanmasında, ff ve fff notaları çalmada, pp ve ppp notaları çalmada, sfz ve aksan yaparken diyafram nefesi kullanma gereksinimi hissettiklerini ifade etmişlerdir. Çalışmanın bir diğer alt problem çözümlenmesinde ise öğrencilerin doğru nefes alımı ve nefesi nasıl kullanmaları gerektiği ve klarnette diyafram nefesi konusunda olumlu ve önemli bir konumda oldukları görülmektedir. Ancak kamera kayıtlarında, teorik olarak bilinen konuların uygulamada fazla etkin olmadığı gözlenmiştir. Sonuç olarak; diyafram nefesi kullanma konusunda klarinet öğrencilerinin öğretmenlerinin de desteği ile teorik bilgi donanımına sahip oldukları ancak bu bilgileri uygulama düzeyinde yetersiz çalışma sebebiyle genel olarak başarısız oldukları görülmektedir.

Mehmet Gökay Gökşen (2011), “Trombon Çalışmada Nefes Tekniği, Dudak Pozisyonu ve Temel Teknikler” isimli sanatta yeterlik çalışmasında; özellikle ikinci bölümünde çalışmalar üzerinden bir müzisyenin beden sağlığı ile ilgili konular, üçüncü bölümde tıbbi değerler ile birlikte açıklanmış ve nefes geliştirme yöntemleri üzerinde durulmuştur. Nefes kavramı üzerine yapılan tıbbi çalışmalarda ulaşılan sonuçlara göre; teste tabi tutulan kişilerin hayati kapasite hareketlerini tekrar etmek suretiyle olabilecek en büyük nefesi alarak, zaman içinde hayati kapasitelerini arttırdıklarını, bir grup gönüllünün yüksek dirence karşı nefes alma ve verme egzersizleri yaparak bir nevi “kuvvet eğitimi” ne tabi tutulduğu ve eğitim programı sonunda nefes alma-verme kaslarının kuvvetinin yaklaşık %55, hayati kapasitelerinin de ortalama %54 oranında arttığı gözlenmiştir.

Aslı Erşen (2011), “Trombonda Nefes Alma ve Üfleme Tekniğinin İncelenmesi ve Geliştirilmesinde Kullanılan Yöntemler” isimli sanatta yeterlik çalışmasında; nefesin üfleli çalgı icracısı için temel ve öğrenilmesi gereken ilk çalışma olduğu, nefes tekniğini öğrenmek ve sürekli uygulayabilmek için güçlü bir irade, sabır ve azim gerektiği belirtilmiştir. Nefes borusu, akciğer, diyafram, kaburga kemiği, ilgili kaslar ve karın kaslarının doğru kullanımı ile nefes alıp vermenin kontrollü olarak gerçekleştirilebilmesi için üfleli çalgı çalan kişinin, konsantrasyonunu kendine yöneltmesi, bedenini hissetmesi ve bu süreçleri iyi yönetmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tolga Yüksel (2016), “Klarinet Eğitiminde Nefes Tekniği ve Öğretim Yöntemleri” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; klarinet eğitiminde nefes tekniğinin nefes almak, nefes tutmak, nefes vermek ve nefes kontrolü olarak dört temel başlık altında toplanan temel bir unsur olduğu ve klarinet çalmak için öğrenciye kazandırılması amaçlanan tüm teknik ve müzikal becerilerin doğru nefes tekniği olmaksızın gerçekleştirilemeyeceği görüşü, alan uzmanlarının ortak görüşüdür. Klarinet eğitiminde nefes tekniğinin sadece öğrenci için değil klarinet eğitmeni için de önemli bir konu olduğu ve bu nedenle eğitmenin öğrenciye ve konuya göre en doğru öğretim yöntemini seçebilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle solunum fizyoterapisi ile ilgili bir uzman ve klarinet eğitiminde uzman bir eğitmenin, beraber yürütebilecekleri dersler nefes tekniği öğretimi ve geliştirilmesi konusunda yeni yaklaşımlar sağlayabilir önerisiyle sunulmuştur.

Pamir Kolat (2018), “Flüt Eğitiminde Diyafram Nefesi Öğretimi ve Doğru Nefes Kullanımı İle Diyaframdan Üfleme Çalışmaları” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; nefesli enstrümanların tümünün icrasında olduğu gibi, flüt icrasında da diyaframın kullanımı ve doğru nefes teknikleri bilgisi ve uygulamasının önemine dikkat çekilmiştir. Diyafram ve doğru nefes teknikleri bilgisi yalnızca flüt için değil, diğer üflemeli çalgılar için de çok önemli bir konudur. Flüt çalmaya başlayan bireyin zaman içerisinde refleks halini alması beklenen doğru nefes alma ve diyafram kullanımının; vibrato, sesi uzun olarak forte çalma, sesi uzun olarak piano çalma, seslere giriş-çıkış, özellikle orkestra çalışmalarında çok önemli olan entonasyon, üflenen sesin kalitesi bozulmadan aksan yapma, legato çalınan uzun-kısa müzikal cümleler, enstrümanın tonunun netliği, temizliği ve parlaklığında önemli olduğu bilinmektedir. Tüm müzik aletleri arasında en eski üflemeli çalgı olan flüt eğitiminde diyafram ve doğru nefes kullanımı ile nefes teknikleri üzerine bir ders olmaması ve bütün bunları kapsayan kaynak eksikliği ihtiyacı ortaya konulmuştur.

İsmail Mehmet Özkaya (2018), “Amatör Türk Müziği Korolarında Karşılaşılan Ses ve Nefes Çalışmaları İle İlgili Sorunların Çözüm ve Önerileri” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; Türk müziği koro çalışmalarında neredeyse hiç uygulanmayan ses ısıtma ve nefes eğitiminin önemi vurgulanmış, uygulamalarda görülen eksikliklerin tespit edilerek bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm ve öneriler sunulmuştur. Korolar bireyin müziksel gelişiminin yanında, sosyal, kültürel ve psikolojik bakımdan da önemli etkisi vardır. Türk Müziği Korolarını oluşturan bireylerin, doğru, güzel ve etkili olarak seslerini kullanabilmeleri ve geliştirebilmeleri için bir eğitmen yardımıyla yapılan toplu ses eğitimi altında nefes çalışmaları temel alınarak yapılmalıdır. Toplu ses eğitimi, nefes vücut rahatlığı-yumuşaklığı, dil-konuşma, artikülasyon (boğumlanma) ve entonasyon temel öğeleri oluştururken, doğru, temiz ve yerinde şarkı söylemek için de sözü edilen bu öğelerin büyük titizlikle çalışılması gerektiği belirtilmiştir.

Asuman Cider Şener (2005), “Doğru ve Güzel Konuşarak Gelişen Kimlik” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; doğru ses kullanımı, güzel ve etkili konuşmanın belli bir disiplin ile kazanılır görüşünden yola çıkarak bir metot oluşturmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle konuşma organlarımızın daha verimli nasıl kullanılabileceği, bütün konuşma organları ve ses için temel kaynak olan nefesin daha iyi kapasite ve doğru kullanımı için bazı teknikler önerilmiştir. Bu veriler doğrultusunda, hem toplumdaki öz kimliğimiz hem de dünyadaki kültürel kimliğimiz için doğru ve güzel konuşmanın önemi, kaliteli bir sesin oluşumu için de akciğerlerden kontrollü alınan nefesin konuşma sırasında diyafram hareketi ile sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Genel sonuç olarak ise; “Soluk

almak ve vermek, yaşantımızın temel unsurlarından biri olmasına rağmen, bunu konuşma faaliyetinde kullanmak tamamen kişisel bilinç ve disiplinimizle alâkalıdır. Bu nedenle kim ve hangi meslek grubundan bireyler olursak olalım, doğru, güçlü, akıcı, ikna edici bir konuşma gücü için bedenimiz ve nefesimiz, sözlerimizle uyumlu ve onlara destek olmalıdır. Yazma ve konuşma birbirini destekleyen unsurlardır. Diksiyonun iyi olması için dil bilgisi kuralları ve Türkçe'nin yapısını iyi bilmek, fonetik bilgisinden destek alarak doğru bir söyleyiş gücü kazanmak, nefesi doğru kullanmak ve bütün bunları duyabilen, düzeltebilen bir algı yetisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Diksiyon bir iletişim aracıdır. İyi bir diksiyona sahip olan birey, kendini her toplulukta ifade edebilme gücüne de sahiptir. Dilini doğru kullanma, vurgu ve tonlama bilinci ile duygu ve düşüncelerin aktarımı sayesinde dinlenen birey olma ayrıcalığı ve böylece her toplumda, iş ve sosyal hayatımızda varlığını daha dominant kılma gücü, tüm bu ifade zenginlikleri ile kendini gösteren kimlikte var olma şansını kazanmamıza yardımcı olacaktır" şeklinde yorumlanmıştır.

Gülten Cüceoğlu nder (2013), "Flüt Eğitimi Nefes Tekniği" isimli makalede; öğrencilere kaynaklık etmek ve yol göstermek amacıyla flüt eğitimi temel konuların başında yer alan nefes tekniğine ilişkin teorik bilgilere ve uygulamalara yer verilmiştir. Çalışmada, solunumda çalışan başlıca bedensel yapıların; diyafram, kaburgalar ve kaburgalar arası kaslar, akciğerler, karın duvarı, pelvik tabanı ve omurga olduğu, nefes tekniğinin nefes alma, nefes tutma ve nefes verme olmak üzere üç aşamada geekleştiği ve flüt eğitimi nefes tekniğini geliştiren egzersizlerin yapılması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Solunum; göğüs solunumu, omuz solunumu, diyaframa dayalı solunum olmak üzere üç şekilde geekleşmektedir. Diyaframa dayalı solunum flüt eğitimi kullanılması gereken solunum şeklidir. Çünkü omuz solunumu ve göğüs solunumu akciğerlerin yeteri kadar genişlemesine izin vermediğinden diyafram ile karın kasları yeteri kadar çalışmamaktadır. Bu nedenle de flüt performansı için gereken nefes desteği ve kontrolü sağlanamamaktadır. Flüt eğitimi nefes tekniği; nefes alma, nefes tutma ve nefes verme olmak üzere üç aşamada geekleşmektedir. Flüt eğitimi, öğrencilerin nefes tekniğini kavrayabilmeleri, doğru uygulayabilmeleri ve böylece flüt eğitimi beklenen verimin alınabilmesi için nefes tekniğini geliştiren egzersizler yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

Nuran Acar (2016), "Nefes, Kullanımı ve şan Eğitimi" isimli makalede; yaşantımızın her anında bize refakat eden ve kaliteli yaşam için sağlıklı bir şekilde hayatta kalmamızı sağlayan nefesin, ancak doğru teknikle alınması durumunda sağlıklı olmak ve mesleki başarı elde etmek isteyen bireyler için en önemli aktivite olduğundan bahsedilmektedir. Doğduğunda diyafram destekli akciğer nefesi alan her birey büyümeye başlarken hayata ayak uydurma telaşı ile bu özel ve önemli yetisini kaybetmektedir. Doğru nefes kullanma farkındalığı, kişiye huzurlu, mutlu, sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sunar. Sağlıklı yaşamanın yanı sıra sağlıklı ses üretebilmek için en gerekli araç olan doğru nefes, sesini her gün kullanan insanın yaşamındaki en önemli kurtarıcıdır. Özellikle profesyonel olarak sesini kullanan bireylerin şan eğitimi yardımı ile nefes tekniklerini bilerek ses kullanımını kaliteli hale getirmeleri kaçınılmazdır.

Melike akan, Gülnihal Gl (2018), "Ses Eğitimi Kullanılan Nefes ve Ses Egzersizlerinin Konuşma Bozukluklarının Giderilmesinde Kullanılabilirliği" isimli makalede; konuşma bozukluğu tedavisinde kullanılan yöntemlerin ses eğitimi çalışmalarında kullanılan yöntemlerle ilişkisi ortaya konulmuş ve ses eğitimi

çalışmalarının konuşma bozukluklarının tedavisinde kullanılabilirliğine değinilmiştir. Konuşma bozuklukları fiziksel, psikolojik ve nörolojik nedenlerle konuşmanın akıcılığını bozan, bireyin konuşma cesaretini kıran, bazı ses ve sözcükleri tekrarlayarak ses üretiminde duraksamalara neden olan ve konuşma ritminde ortaya çıkan aksaklıklardır. Bu aksaklıklar bazen kendiliğinden düzeldiği gibi bazen de farklı tedavi yöntemleri ile kontrol altına alınabilir. Bu süreçte zihinsel ve fiziksel etkinlikler birlikte yapılmakta; konuşma bozukluğu olan bireye konuşurma, okutma, sorulara karşılık verme gibi testler uygulanmakta, konuşma terapileri düzenlenmektedir. Tedavi sürecinde bireyin vücudunu gerginlikten kurtarmak amacıyla nefes egzersizleri, ses kaslarını çalıştırmak amacıyla ses egzersizleri, ritimsel bozuklukların giderilmesi amacıyla da ritim ve vurgu çalışmaları yaptırılmaktadır. Araştırmanın sonucunda; pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilecek konuşma bozukluklarının tedavisinde, ses eğitimi çalışmalarında sıklıkla kullanılan doğru nefes ve ses tekniğine yönelik egzersizler ile artikülasyon ve şarkı söyleme çalışmalarının kullanılabileceği ortaya konmuştur. Ancak bu tedaviyi gerçekleştirecek eğitimcilerin çalışmaları yapabilmesi için ilgili kurumlar tarafından hizmet içi eğitim yolu ile gerekli eğitimleri alarak yeterli donanıma sahip olmaları gerekliliği de belirtilmiştir.

Canan Özgür (2020), “Nefes Tekniklerinin Profesyonel Şarkıcılar ve Solunum Yolu Hastaları Üzerindeki Etkileri” isimli makalede; solunum sistemi ve nefesin mekanizması açıklanmış, solunum ve şarkı söylemenin ilişkisini araştıran makaleler incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bulgulara göre, etkili bir larenks fonksiyonu ve fonasyon doğru bir vücut duruşunu ve iyi bir solunumu gerektirir. Bu faktörler, aynı zamanda ses yolundaki gerilimi azaltır ve iyi bir rezonans sağlar. Şarkıcı ürettiği sesleri kontrol ederken etkili bir nefes desteğine ihtiyaç duyar. Şarkı söyleme kaslarının birbiriyle uyumunu sağlayabilmek için iyi bir şan eğitmeni ya da nefes teknikleri uzmanıyla çalışılmalıdır. Şarkı söyleme terapisi sayesinde solunum rahatsızlıkları olan hastalarda başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Şan egzersizleri ile hastalarda daha iyi solunum kontrol mekanizmaları ve fiziksel iyileşme gözlenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İstemsiz bir kas hareketi olan solunum, insanoğlunun dünyaya geldiği anda ilki ile başlayıp sonuncusu ile biten hayati bir reflektir. Ancak solunum düzeni fiziksel aktiviteye, duygusal duruma ya da sağlık durumuna göre değişkenlik gösterebilir. Normal şartlarda metabolizmanın kendi kendine yürüttüğü bu tür işlevlerin farkında bile olmayız. Solunum ve nefes kavramları, aynı görevi yapıyor gibi görünmekle birlikte, solunum istemsiz yapıldığı için dikkat gerektirmeyen, nefes ise kontrollü olduğu için odaklanmayı gerektiren çok önemli bir aktivitedir. Yani, konuşmak için çoğu zaman istemsiz bir solunum gerekirken, şarkı söylemek, nefesli çalgı çalmak, sunum yapmak ve benzeri disiplin gerektiren durumlarda kontrollü ve bilinçli alınan bir nefesten bahsedilebilir.

Nefes alış verişimiz, tıpkı yediğimiz yemeğin kalitesi, türü ve miktarının hayatımızı etkilemesi, şekillendirmesi gibi çok önemli bir konudur. Nefes almayı sadece soluk alıp vermek zannetmek, ne bulursak yemeyi beslenmek zannetmeye benzer (Lewis 2015; akt., Yalçın ve Özbaşaran, 2021).

Nefes egzersizlerinin temel amacı, gevşeme ve solunum verimliliğini arttırmaktır. Son yıllarda dünyada ve ülkemizde bir kültür birikimi olarak değerlendirilen “Geleneksel ve

Tamamlayıcı Tıp” (GETAT) uygulamaları içinde yer alan “nefes egzersizleri/nefes terapileri”, gelişmiş ülkelerde modern tıbbın çare bulamadığı hastalar/hastalıklar için kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise modern tıbbın yanında toplumun temel sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Günümüzde GETAT’ın pek çok hasta tarafından tercih edilme nedenleri arasında; modern tıp uygulamalarıyla birlikte umut olarak görmesi, tedavinin kontrolünü kendi elinde tutma istekleri, daha az girişimsel işlem barındırması, uygulayıcıların hastaya daha fazla zaman ayırması ve en önemlisi de daha kolay olması sayılabilir. Ancak bu tedavi sistemleri kanıta dayalı görülmediğinden modern tıp yaklaşımını savunan bazı bilim insanları tarafından pek kabul görmemektedir. Bu nedenle geleneksel tedavi yöntemlerinin daha etkin ve güvenilir bir şekilde kullanımını sağlamak üzere sağlık personelinin bu alanda yeterli donanıma sahip olmaları ve modern tıbbın yanında bu tür tedavi yöntemlerine de gereken önemi vererek uygulamaları oldukça önem taşımaktadır.

Bu çalışmada vurgulandığı üzere, doğru yöntemlerle alınan nefes, zihin ve beden sağlığının yanı sıra mesleki anlamda başarı elde etmek isteyen bireylerin faydalanması gereken en önemli konuların başında gelmektedir. Doğduğunda diyafram destekli akciğer nefesi alan her birey ilerleyen süreçte hayata ayak uydurma telaşı ile bu doğal fonksiyonunu kaybetmekte/unutmaktadır. Bu çalışmanın da odağında yer alan diyafram solunumu, akciğer solunumundan daha fazla solunuma izin verdiğinden, yukarıda da belirtildiği gibi gündelik hayatın pek çok rutininde olduğu kadar özellikle müzik ve sanat meslek grubundaki bireyler için de daha uygundur.

Başta sağlığımız olmak üzere her açıdan vücudumuz için önemli olan doğru nefes kullanımını özellikle sesin doğru kullanılmasında çok önemlidir. Pek çok çalışmada belirtildiği gibi meslek ile ilişkili ses problemlerinin en sık öğretmenlerde, bunu takip eden ikinci meslek grubu olarak ise çağrı merkezi çalışanlarında görüldüğü belirtilmektedir.

Bulgularda yer alan nefes tekniklerine ait çalışmalar, ağırlıklı olarak nefesini profesyonel şekilde kullanmak zorunda olan meslek grupları arasında başta üflemeli çalgı çalanlar ve eğitimcileri, ses sanatçıları ve eğitimcileri, sürekli konuşmak zorunda olan öğretmenler, tiyatro oyuncular, program sunucuları ve çağrı merkezi çalışanları üzerine yapılmış tezler ve makaleler incelenmiş, elde edilen bulgular ve sonuçları detaylarıyla verilmiştir. Bulgulardan elde edilen genel sonuçlar şunlardır:

- Nefesin, profesyonel olarak üflemeli çalgı çalanlar ve sesini kullanan meslek grupları için öğrenilmesi gereken ilk ve temel çalışma olduğu, nefes tekniğini öğrenmek ve sürekli uygulayabilmek için ise güçlü bir irade, sabır ve azim gerektiği,
- Ders müfredatlarında ve kaynaklarında, nefes konusu üzerine detaylı açıklamalara fazla yer verilmediği, dolayısıyla eğitim-öğretim sürecinde de nefes çalışması için yeterli zaman ayrılmadığı gözlenmiştir. Bu tür çalışmalar için teorik ve uygulama alanında yer alan uzmanların desteklenmesi ve kaynak oluşturulması gerektiği,
- Üflemeli çalgı öğretimi sürecinde, doğru nefes kullanımı ile nefes alıp vermenin kontrollü olarak gerçekleştirilebilmesinin yanında doğru duruş, doğru tutuş ve bedeni bütün olarak kontrol etmek ve bu süreçlerin bilinçli yönetilmesi gerektiği,

• Pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilecek konuşma bozukluklarının tedavisinde, ses eğitimi çalışmalarında sıklıkla kullanılan doğru nefes ve ses tekniğine yönelik egzersizler ile artikülasyon ve şarkı söyleme çalışmalarının kullanılabilmesi,

• Şan egzersizleri ile hastalarda daha iyi solunum kontrol mekanizmaları ve fiziksel iyileşme gözlemlendiği ve bu sayede solunum rahatsızlıkları olan hastalarda başarılı sonuçlar elde edildiği,

• Nefesi doğru kullanmak suretiyle sağlığımız başta olmak üzere hayatımıza sağlayacağı olumlu katkılardan en önemlisi de; kontrollü nefes kullanımı ile bireyin doğru, güzel, vurgulu bir ifadeyle etkili konuşması ve bu sayede güçlü bir hitabetinin olmasıdır. Böylelikle anlatılmak istenenler karşıya daha net ve etkili bir şekilde aktarılacak ve bu da iletişimin daha güçlü olmasına katkı sağlayacaktır. Bütün bunların sonucunda ise toplum karşısında kendini doğru ifade edebilen ve dinlenen birey olma ayrıcalığı yakalanacaktır.

Son söz olarak ise; nefesi doğru kullanma gerekliliğine ilişkin bilgilerin sadece akademik çalışmalarla sınırlı kalmaması, nefes çalışmalarının, insan sağlığına olumlu etkileri konusunda her bireyin bilinçlenmesi için konunun öneminin kolay erişilebilir platformlara taşınması ihtiyacı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle; her kademedeki eğitim kurumlarına nefesin önemi ve nefes egzersizleri üzerine seçmeli dersler konması ve her yaş grubundaki birey için eğitim ve seminerler düzenlenmesi önerilebilir. Ayrıca daha çok insana hızlı ulaşması amacıyla gerek sosyal medya üzerinden gerekse kamu spotu olarak, insan hayatında nefesin önemi ve doğru nefes alma yöntemlerine ilişkin açıklamalı kısa videolar ve animasyonlar hazırlanması bir diğer öneri olarak sunulabilir.

“Halk içinde mu’teber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi”.

Kanuni Sultan Süleyman

KAYNAKLAR

Acar, N. (2016). Nefes, kullanımı ve şan eğitimi. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (8), 231-246. DOI: 10.7816/ulakbilge-04-08-04 (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

Açıksöz, M. A. (2007). Silahlı Kuvvetler Bando Okullar Komutanlığı'ndaki trompet eğitiminde nefes ve diyafram çalışmasının enstrüman başarısı üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Danışman: Prof. Filiz Kamacıoğlu).

- Adıgüzel, S. (2021). Aletli pilates ve yavaş nefes egzersizlerinin kalp hızı değişkenliği, solunum ve omega parametreleri üzerine etkileri (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Danş.: Doç. Dr. Dicle Aras).
- Alan, H. (2015). Jinekolojik kanser hastalarında kemoterapi tedavisi sürecinde uygulanan progresif kas gevşeme egzersizleri ve refleksolojinin ağrı, yorgunluk, anksiyete, depresyon ve yaşam kalitesi üzerine etkisi; randomize kontrol çalışması (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Danışman: Prof. Dr. Füsun Terzioğlu).
- Arıkan, Y. (2007). Sahnede bana da yer açın. Yılmaz Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, M., şahne, B. S. & şar, S. (2016). Dünya'daki geleneksel tedavi sistemlerinden rnekler: Genel bir bakış. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 6(3), 100-105. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mutfd/issue/43178/523734> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Baydar, A. (2003). Bakır flemeli çalgılarda nefes kontrolü ve geliştirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Danışman: Doç. Dr. Macit Kızılay).
- Coşkun, D. (2021). Kadınlarda nefes egzersizi eğitiminin anksiyete ve uyku kalitesi üzerine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Danışman: Dr. Öğr. y. Fatih Eriş).
- Çakan, M. & Gl, G. (2018). Ses eğitiminde kullanılan nefes ve ses egzersizlerinin konuşma bozukluklarının giderilmesinde kullanılabilirliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 50-63. DOI NO: 10.5578/amrj.67099 (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Çaylan, K. & Otağ, A. (2020). Kalp yetersizliğinde nefes egzersizleri ve etkili egzersiz terapileri. *Türk Fen ve Sağlık Dergisi (TFSD) ISSN: 2717-7173*. Cilt: 1 Sayı: 2 Sayfa: 84-93. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1178067> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Çınar, N. (2021). İyi bir sistematik derleme nasıl yazılmalı? *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi 2021*;6(2):310-314 (1608631 (dergipark.org.tr) Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- Değirmen, N., Gr, S. & Kanan, N. (2022). Ameliyat sonrası ağrıda tamamlayıcı terapiler. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 12 (1): 55-66. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2059648> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

- Demir, A. Y. (2013). Herkes için spor ve wellness antrenörü, İstanbul. www.nefesliadimlar.com (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Demirbilek, H., Nalçacı, S. O., Dilaver, T. A. Ş., Parmaksız, E., Akgüç, E., Durmaz, S. & Külah, E. (2019). Doğru nefes alarak, diyaliz kaygısını azaltabilir miyiz?. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 14 (3), 97-102. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/818884> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Dural, T. (2007). Yan flüt eğitiminde diyafram nefesinin önemi ve diyafram nefesinin Türkiye’de müzik öğretmeni yetiştiren kurumlardaki yan flüt dersi öğretim programlarındaki yeri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Danışman: Prof. Şeyda Çilden).
- Dündar, K. (2019). Diyafram solunumu ile akciğer solunumu kullanımının özellikleri, herkes için spor ve wellness araştırmaları 2. (Ed.: Erdal Zorba). Sonçağ Matbaacılık, Ankara.
- Erşen, A. (2011). Trombonda nefes alma ve üfleme tekniğinin incelenmesi ve geliştirilmesinde kullanılan yöntemler (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Öğr. Gör. Altuğ Öztunç).
- Gökşen, M. G. (2011). Trombon çalımında nefes tekniği, dudak pozisyonu ve temel teknikler (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Öğr. Gör. Altuğ Öztunç).
- Hopa, E. (2004). Fagot’ta nefes ve bedenin kullanımı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Prof. Nazım Rızaev).
- Keskin, H. (2010). Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği anabilim dalları klarnet öğrencilerinin diyafram nefesi kullanma durumları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akpınar).
- Kolat, P. (2018). Flüt eğitiminde diyafram nefesi öğretimi ve doğru nefes kullanımı ile diyaframdan üfleme çalışmaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Danışman: Doç. Burak Karaağaç).
- Önder, G. C. (2013). Flüt eğitiminde nefes tekniği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 153-163. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1724756> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

- rn, D. (2019). Nefes egzersizinin stres hormonlarına etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Danışman: Prof. Dr. Selma Karacan).
- Özgür, C. (2020). Nefes tekniklerinin profesyonel şarkıcılar ve solunum yolu hastaları üzerindeki etkileri. *Asya Studies*, 4 (12), 67-75. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1178425> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- zkaya, İ. M. (2018). Amatör Türk müziği korolarında karşılaşılan ses ve nefes çalışmalarını ile ilgili sorunların çözüm ve önerileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Ezgi Saydam).
- zulus, F. (2018). Astım ve egzersiz. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*. Cilt:5 Sayı:1.
- Şener, A. C. (2005). Doğru ve güzel konuşarak gelişen kimlik (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Enstitüsü (Danışman: Cüneyt Gökçer).
- Şinik, E. (2019). Nefeste saklı hayat. *Libros Yayınları*, 9. Basım.
- Yalçın, E. & zbaşaran, F. (2021). Nefes terapisinin genel sağlık ve kadın sağlığı üzerine etkileri. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi (İZFBED)*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1525380> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Yeşilyurt, M. & Yelken, K. (2020). Ses problemi yaşıyan çağrı merkezi çalışanlarında ses terapisinin etkililiği. *Journal of Academic Research in Medicine*, 10 (2). https://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_40134/jarem-10-185.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Yüksel, H. (2016). Normal doğumda nefes egzersizlerinin, doğum travayına etkisi (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı (Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Yasemin Çayır).
- Yüksel, T. (2016). Klarinet eğitiminde nefes tekniği ve üretim yöntemleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Danışman: Ekrem ztan).

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.6>

Volume 7/2

2023 p. 84-106

HÂREZMŞAHLAR DEVLETİ'NDE İN'ÂM, İHSAN VE DİĞER HEDİYELER GENEROSITY, BENEFIENCE AND THE OTHER GIFTS IN THE STATE OF KHWARAZMSHAHS

Meryem DOYGUN GÜNAYDIN*

ÖZ

Yûsuf Has Hâcib Türk kültürünün en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen eseri Kutadgu Bilig'de hükümdarların sahip olması gereken en üstün erdemlerden birinin cömertlik olması gerektiğini söyler. Beylerin ülkesinin genişlemesi, maiyetindekilerin kendisine sadakatle hizmet etmesi, adının dünyaya yayılması ve kendisinden övünçle bahsedilmesi için cömert olmasını tavsiye eder. Bu cömertlikler ise yaptıkları aynî ve nakdî ihsanların, in'âmın, iyiliklerin, dağıttıkları bahşişlerin ve hediyelerin çokluğu ile belirlenirdi. Hanedan mensupları, devlet erkânı, ilim irfan sahipleri, elçiler ve misafirler, yabancı devlet görevlileri, ordu mensupları, tebaa, fakirler ve ihtiyaç sahibi herkes bu lütuflardan nasibini alırdı. Hatta kimi zaman bu lütuflar hazinelerin zenginliğini gösterme ve şanın yürümesi için “bir gövde gösterisine” dönüşürdü. Yabancı hükümdarları ve elçileri karşılama merasimleri, gösterişli hil'âtler, keselerce altınlar ve nakit paralar, en nadide kumaşlar, kıymetli mücevherler, cins atlar ve daha niceleri bunun önemli bir parçasıydı.

Büyük bir Türk-İslam hanedanı olan Hârezmşahlar da (1097-1231) bu in'âm ve ihsanlardan hali değildi. Hârezmşah hükümdarları devletin en zor zamanlarında ve hatta Moğol istilası sırasında dahi ihsanlarda bulunmaya devam etmişlerdi. Ahlat muhasarası sırasında devlet maddi sıkıntıya düştüğü halde halife tarafından Celâleddin Hârezmşah'a gönderilen elçiler adına düzenlenecek ziyafetler için belirlenen 1000 dinarı az bulan sultanın bunu 2.500 bin dinara yükseltmesi bu cümledendir. Bu zamanda hediyelerin çeşitliliği ve değerinin gösterilen itibar derecesine göre değiştiği görülür. Örneğin Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad tarafından gönderilen elçilerle İsmâîliler tarafından gönderilen elçilere aynı muamele gösterilmemiştir. Ayrıca *Hârezm'in konumu, canlı ticaret merkezleri ve uluslararası pazarlarda hatırı sayılır bir konumda olması ihsanların niteliğini ve niceliğini belirlemede önemli bir unsur olarak görülür*. Nitekim bu pazarlarda görülen eşi benzeri görülmemiş kunduz ve samur kürkleri, kazz-ı Hitâî, kırmızı ipek türünden kumaşlar, ibrişimler, cins Türk ve Tatarî atları Hârezmşahlar'ın in'âm ve ihsanlarının önemli bir kısmını oluştuyordu. Çalışmanın ilgilendiği bir diğer husus

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: meryemdoygunn@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8456-5022, Ağrı, Türkiye.

ise Hârezmşah sultanlarına ve maiyetindekilere yabancı devlet hükümdarları tarafından verilen aynî ve nakdî ihsanlar ve çeşitli hediyelerdir. Bunlar arasında Cengiz Han'ın Muhammed Hârezmşah'a gönderdiği hediyeler içerik ve gönderiliş amacı olarak en dikkat çekicileridir. Bu çalışma her iki durumu da Hârezmşahlar özelinde değerlendirme ve müelliflerin eserlerinde tespit edilen örnek olaylarla tarihi gerçekliği ortaya koyma gayesi taşımaktadır. Yine bu çalışma Hârezmşahlar zamanında görülen in'âm ve ihsan örneklerinin tamamını ihtiva ettiği iddiasından uzaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hârezmşahlar, Haricî Devletler, In'am, İhsan, Hediye*

ABSTRACT

Yusuf Has Hacib, in his work Kutadgu Bilig, which is considered one of the most important sources of Turkish culture, says that one of the highest virtues that rulers should have is generosity. He advises rulers to be generous so that their realms expand, their entourage serve him faithfully, his name spreads throughout the world, and he is proudly mentioned. This generosity was determined by the abundance of in-kind and monetary favors, the tips and gifts they gave. Members of the dynasty, state dignitaries, scholars, ambassadors and guests, foreign government officials, members of the army, subjects, the poor and everyone in need would get their share of these blessings. Sometimes these blessings even turned into "a show of strength" to show the richness of the treasures and to walk the glory. Ceremonies of welcoming foreign rulers and ambassadors, flamboyant khil'ats, bags of gold and cash, the rarest fabrics, precious jewels, breed horses and many more were an important part of this.

The Khwarazmshahs (1097-1231), a great Turkish-Islamic dynasty, were not in this state of faith and benevolence. Khwarazmshah rulers continued to make benevolence even during the most difficult times of the state and even during the Mongol invasion. Although the state fell into financial difficulties during the siege of Akhlat, the sultan, who found 1000 dinars set for the banquets to be organized on behalf of the ambassadors sent to Celaleddin Khwarazmshah by the caliph, increased it to 2500 dinars. For example, the ambassadors sent by the Anatolian Seljuk Sultan Alaeddin Keykubad and the ambassadors sent by the Ismailis were not treated the same. In addition, the location of Khwarazm, its lively trade centers and its considerable position in international markets are seen as an important factor in determining the quality and quantity of the grants. As a matter of fact, the unprecedented beaver and sable furs, kazz-ı Hitaî, red silk type fabrics, threads, breed Turkish and Tatar horses, which were seen in these markets, constituted an important part of the gifts of the Khwarazmshahs. Another issue that the study is interested in is the in-kind and cash grants and various gifts given to the Khwarazmshah sultans and their entourage by foreign state rulers. Among these, the gifts sent by Genghis Khan to Muhammed Khwarazmshah are the most remarkable in terms of content and purpose of sending. This study aims to evaluate both situations specific to Khwarazmshahs and to reveal the historical reality with the case studies determined in the works of the authors. Again, this study is far from the claim that it contains all the examples of beneficence seen in the time of Khwarazmshahs.

Key Words: *Khwarazmshahs, External States, Generosity, Beneficence, Gift*

Giriş

Kadim zamanlardan itibaren devlet kurumunun var olduğu her coğrafyada ve kültürde, devletin bekasını tesis etmek için farklı tarzlarda da olsa çeşitli uygulamalarda bulunduğu görülmüştür. Devlet yöneticilerinin etrafındakilere in'âmları ve gösterdikleri lütuflar bu gerekliliğin bir tezahürüdür. Amacı, içeriği ve uygulanışı değişse de her devlet kendi kültürü çerçevesinde in'âm ve ihsanlara sahiptir. İhtiyatla “devlet akli” bunu gerektirir diyebiliriz. Bu uygulama her devletin kendi tarihi içinde yerini bulmuştur. Türk-İslam devletlerinde ise “Türk hâkimiyet telakkisi” ile mezcedilmiş ve özgün halini bulmuştur. Öyle ki bu anlayış doğrultusunda Türk beylerinden üstün ahlaki vasıflara sahip olması beklenmiş ancak bu vasıfları taşıyan birinin devlete layık olduğuna inanılmıştır. Erdem sayılan önemli vasıflardan biri de cömertliktir. Devletin başında bulunanların eli açık, cömert, maiyetindekilere lütuflarda bulunan, biriktirdiği hazineleri dağıtan, yedirip, içirip, giydiren biri olması beklenirdi. Bu cömertlik en başka tebaanın devlete bağlılığı ve sadakati için gerekti.¹ Hükümdar, maiyetindekilerin kendisine sadakatle hizmet etmesi için onları in'âm ve ihsanlarıyla teşvik etmeliydi. Özellikle ordunun devlete itaati ve hizmetlerinin devamı için teşvik unsuru bu lütuflardı. Bu lütuflar aynı zamanda hükümdarın gönül kazanma, şanını yayma, etrafındakilerle iş birliğini kuvvetlendirme, taraftar kazanma, devletlerarası münasebeti tesis etme ve sağlamlaştırma, devletin müreffehliğini ve hazinelerinin zenginliğini gösterme gibi menfaatlere de hizmet ederdi. Bu in'âm ve ihsanlar hangi amaçla verilirse verilsin esas olan bu uygulamanın hükümdarlığın bir âdeti ve devlet geleneği olduğudur.

Büyük Selçuklulardan sonra İran ve Hârezm bölgesinin en güçlü siyasi teşekkülü haline gelen Hârezmşahlar da maiyetindekilerle aralarında böyle bir bağ kurmuşlar ve devletin en zor zamanlarında dahi in'âm ve ihsanlarıyla bu devlet geleneğini devam ettirmişlerdir. Yalnız hükümdarlar in'âm ve ihsanlarda bulunmazlar hanedan mensupları ve devlet erkânı da gücü nispetince etrafındakilere lütuflarda bulunurlardı. Öyle ki Hârezmşahlar zamanının meşhur tarihçisi ve Sultan Celâleddin'in münşisi Nesevî, sultanın veziri Şerefülmülk'ün çok cömert olduğu ve etrafındakilere daima hediyeler ve paralar dağıttığını söyler.² Hatta bu ihsanlar kimi zaman ihsanda bulunanı maddi zorluğa sürüklese de devam ederdi. Zira itibarın devamı ve intisabın kuvveti için devlet içinde bulunduğu güç durumu dahi görmezden gelebilirdi. Yabancı devlet hükümdarları ile elçilerinin layıkıyla ağırlanması ve bu muamelede tasarrufun göz ardı edilmesi devletin gücüne dair bir mesajdı. Devletlerarası münasebetlerde in'âm ve hediyeler bilhassa paha itibarıyla çok yüksek ve değerli olanlardan seçilir ve özenle hazırlanırdı. Nitekim taraflar arası bilgi edinmenin bir yolu da bu hediyeleşmeler idi. Sultan Muhammed Hârezmşah'ın ülkesinden Cengiz Han'ın yanına giden tüccarların mallarının hanın karşısına çıkarılacak kadar kıymetli olması ve Cengiz Han'ın da buna mukabil kendi hazinesindeki en değerli

¹ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1974, s. 155-156.

² Şihâbüddîn Muhammed Hurendizî Zeyderî Nesevî, *Siret-i Celâleddin Mengüberni*, (Tsh. Mücteba Minovî), Tahran 1365, s. 262.

kumaşları, cevherleri ve diğer nefis eşyaları tüccarların önüne sermesi³ devletlerin ilk temasında bilinçli bir davranıştı. Öyle ki müellif İbn Arapşah'ın bu temaşa sırasında, “Çin memleketinin ve Kısra'nın hazinelerinde bulunan türlü türlü emtiadan tüccarların hayretler içinde kaldığı” sözleri bu durumu daha iyi anlatır.⁴

Bu çalışma aynı zamanda Hârezmşah sultanlarına ve maiyetindekilere gelen in'âm ve hediyeleri de konu edinmektedir. Bu konuda müelliflerin kaynaklarında tespit edilen örnekler bir hayli fazladır. Bilhassa devletlerarası münasebetler sırasında görülen hediyeleşmeler ve diplomatların ağırlanması sırasındaki muameleler etrafında şekillenen bu örnekler Ortaçağ devletlerinin teşrifat usullerine dair de bilgi verir. Hârezmşahlar kuruluşundan yıkılışına kadar Gurlular, Karahıtaylar, Selçuklular, Moğollar, Abbâsiler ve İsmâîlîler gibi Ortaçağ'ın güçlü devletleriyle münasebet tesis etmiş ve kimi zaman müttefik kazanma, kimi zaman muhababını tanıma ve bazen de güç gösterisi gibi çeşitli amaçlarla bu “diplomasi aracını” göz önünde tutmuşlardır. Dönemin büyük devletleri de “devlet olmanın gereğince” hemen hemen aynı niyetlerle Hârezmşahlarla bir bağ kurmuşlardır. Devletlerarası bu in'âm ve ihsanların bir diğer önemi, bazı durumlarda taraflar arası ilişkilerin gidişatına göre şekillenmiş olmasıdır. İlişkilerin çıkmaza girdiği anda karşılıklı gönderilen elçilere gösterilen izzet ve ikram ve taltifinde gözle görülür değişiklikler yaşanmış, ilişkilerin iyi olduğu zamanlara kıyasla daha az itibar gösterilmiştir. Nitekim Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh tarafından Sultan Muhammed'e Bağdat'a yönelik askerî harekâtını durdurması niyetiyle gönderilen Şeyh Şihâbeddin Sühreverdi'ye, bazı müelliflerin kaydına göre, sultanın iyi muamelede bulunmaması, hatta oturmasına izin vermeyip ayakta bekletmesi ve şeyhin selamını almaması bu cümledendir.⁵ Dolayısıyla devletlerarası münasebetlerde hediyeleşme, gösterilen izzet ve ikram, in'âm ve ihsanlar aynı zamanda bir mesaj ihtiva ediyordu.

Çalışmanın ilk bölümünde Hârezmşahlar'ın maiyetindekilere verdikleri in'âm ve ihsanlar ikinci bölümünde ise Hârezmşahlar'a gönderilen hediyeler, maiyetindekilere gösterilen izzet ve ikram, verilen in'âm konu edilmiştir. Her iki durumu da değerlendirmeye almaktaki amaç, mukayese yapabilmek ve bu kavramlar üzerinden farklı mekanlar ve kültürlerde de olsa bir tarihî hakikati ortaya koymaktır.

Hârezmşahlar Tarafından Verilen İn'âm, İhsan ve Diğer Hediyeler

³ Atamelik b. Muhammed Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ-yi Cüveynî*, (Tsh. Muhammed b. Abdulvahab Kazvîni), Tahran 1387, s. 167; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, (Tsh. Behmen Kerîmî), Tahran 1387, s. 342; Muhammed b. Alî b. Muhammed Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, (Tsh. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363, s. 233; Ebü'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. II., Ankara 1999, s. 481-482; Ahmet Tetevî-Asîf Han Kazvîni, *Târîh-i Elîfî*, C. V, Tahran 1382, s. 3668; Abdullah b. Fazlillâh Vassâf, *Târîh-i Vassâfî'l-Hazret*, (Tsh. Ali Rızâ Hâciyân Nejdâ), C. IV., Tahran 1388, s. 385.

⁴ İbn Arapşah, *Fakihet el Hulefa (Cengiz Han Kısmı)*, (Çev. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul 1920, s. 24-25.

⁵ Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târîh-i Ravzatü's-Safâ*, (Tsh. Cemşid Kiyânfer), C. VII., Tahran 1380, s. 3336; Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, (Mkd. Celâleddîn-i Hümâyî), C. II., Tahran 1380, s. 328; Muslihüddîn Muhammed Lârî, *Mir'âtü'l-Edvar ve Mir'âtü'l-Ahbar*, (Tsh. Seyyid Celil Sagrevaniyan), C. I., Tahran 1393, s. 439.

Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede Hârezmşahlar tahtına sırasıyla Kutbüddin Muhammed, Atsız, İl Arslan, Alâeddin Tekiş, Alâeddin Muhammed ve Celâeddin Mengübertî geçmiştir. Hârezmşahlar'ın kurucusu ve Selçuklular adına bölgeyi fiilen yöneten ilk Hârezmşah Kutbüddin Muhammed (1097-1128) olup kaynaklarda icraatları ile ilgili tafsilatlı malumat bulunmamaktadır. Ancak kaynaklar âlimleri, edipleri ve şairleri himaye ettiği ve hoşgörü ve adaletle hükmettiği hususunda ittifak halinde görülürler. Hatta adaleti ve hoşgörüsü ile İranlı şair Muizzî'nin (ö. 518-521/1124-1127 arası) ve ünlü müfessir Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) takdirini kazanmıştır.⁶ İn'âm ve ihsanları ile ilgili bilinen en kesin bilgi, her yıl Büyük Selçuklu Sultanı Sancar'ın sarayına gidip önceden tayin edilen Hârezm vergisini ve envayı çeşit hediyeleri takdim etmesidir.⁷

Kutbüddin Muhammed'in ölümünden sonra Hârezmşahlar tahtına oğlu Atsız (1128-1156) geçti. Merhametli ve şefkatli bir yönetici olması hasebiyle Hârezm ahali tarafından çok sevilir ve kaynaklar ondan “melik-i âdil” olarak bahsederdi.⁸ Atsız da tıpkı babası Kutbüddin Muhammed gibi ilim irfan sahiplerini, edipleri ve şairleri etrafında toplamış onlara fevkalade saygı göstermiş, izzet ve ikramlarda bulunmuştur. Ulemaya gösterdiği bu ihtimam müelliflerin kaynaklarına da yansımış Zemahşerî Mukaddimetü'l-Edeb eserinde Atsız'dan “cömertliğinin geniş gölgesi âlimleri kaplayan, sonsuz ihsanlar ile onları doyuran ve iyiliklerini onlar üzerine bir yağmur gibi yağdıran” hükümdar diye bahsetmiştir.⁹ Müellif İbnü'l-Esîr de benzer şekilde Atsız'ın tebaasının menfaatlerini gözetken, mallarına tasallut etmeyen ve onlara daima lütuf ve ihsanlarda bulunan bir hükümdar olduğunu söyler.¹⁰ Atsız'ın cömertliğinden en çok nasibini alanlar arasında Fars şairi ve Atsız'ın Dîvân-ı inşâ reisi Reşîdüddin Vatvât (ö. 573/1177) vardır. Vatvât, Atsız için pek çok methiyeler ve kasideler yazmış ve daima onun himayesinde kalmış, sadakati ve ilmi gereği Atsız da kendisine ziyadesiyle ihtimam göstermiş ve sonsuz lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur.¹¹

Atsız'ın cömertliği devletlerarası münasebetlerde de görülmüş Karahıtaylar ve Büyük Selçuklular gibi devrin önemli büyük devletleri ile kurduğu ilişkilerde gönderdiği hediyeler ile bir devlet geleneğini devam ettirmiştir. Ancak bunlardan bir tanesi gönderiliş amacı ile farklılık arz eder. Atsız saltanatının ilk yıllarında Sultan Sancar'a sadık bir tabi olarak hareket etmiş ancak daha sonraları bağımsızlık temayülü ile Sancar'a isyan etmiştir. Buna mukabil Sancar da Hârezm'e üç defa sefer düzenlemiş her defasında Atsız'a galebe çalmıştır. Bu yenilgilerinden sonra Atsız her defasında sultana bol ve kıymetli hediyeler göndererek sultandan özür dilemiş ve ona tabiiyet bildirmiştir.

⁶ Abdülkerim Özyayın, “Kutbüddin Hârizmşah”, *DİA.*, C. XXVI., Ankara 2002, s. 485.

⁷ Cüveynî, a.g.e., s. 357; *Târih-i Eflâk*, C. IV, s. 2924; İbrahim Kafesoğlu, *Hârezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 2000, s. 44; İsmail Hasan-zâde, *Târih-i İrân der Ahd-i Hârezmşahîyan*, Tahran 1392, s. 47; Aydın Taneri, “Hârizmşahlar”, *DİA.*, C. XVI., İstanbul 1997, s. 229.

⁸ Faruk Sümer, “Atsız b. Muhammed”, *DİA.*, C. IV., İstanbul 1991, s. 92. Cûzcânî Atsız'ın tabiatında adalet ve iyiliğin olduğunu, fazilet, ilim ve hünerden tam nasibini aldığını söyler. Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, (Tsh. Abdülâyî Habîbî), C I, İntişârât-i Esâtîr, Tahran 1389, s. 299.

⁹ Zekerîya Kitapçı, *Orta Asya Türklüğünün Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri*, Konya 2004, s. 219.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Trc. Ahmet Ağırakça vd.), C. IX., İstanbul 2016, s. 254.

¹¹ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi I*, (Çev. Necati Lugal), İstanbul 1977, s. 131.

Sancar'ın III. Hârezm seferinde şehrin düşeceğini anlayan Atsız, sultanın yanındaki emîrlere oldukça kıymetli hediyelere yollayarak sultanın affını istemiştir.¹² Bu örnekte hediyelerin aynı zamanda “birine yaranma”, “sulh yolunu açık tutma” gibi menfaatlerle de verildiği dolayısıyla devletlerarası ilişkilerde “özür aracı” olarak da kullanıldığı görülmüştür. Yine bir defasında Sultan Sancar tarafından “müşerref in’âmlar ve teşrifatlarla” gönderilen elçi Atsız'ın hüsnü nazarına nail olmuş, onun katında izzet ve ikram görmüş ve pek çok hediyelerle geri gönderilmiştir.¹³ Atsız Karahıtaylara da benzer amaçlarla çeşitli hediyeler göndermişti. Hârezm topraklarına Karahıtaylar'ın hücumları sonucu sulha mecbur kalan Atsız Karahıtaylara hediyeler göndermişti.¹⁴ Atsız'ın bu girişimi tıpkı Sultan Sancar'da görüldüğü gibi diplomatik ilişkilerde muhatabından yetersiz kaldığı zamanlarda açığa çıkan bir “af dileme biçimi” ve “kendini ve devletini emniyete alma yolu” gibi durmaktadır.

Atsız'ın ölümü ile Hârezmşahlar'ın başına oğlu ve veliahdı İl Arslan (1156-1172) geçmişti. Onun saltanatı birbirinden farklı iki davranış ile başlar. Bunlardan ilki kendine muhalif bir grubu ortadan kaldırmak diğeri ise emîrlerin ve askerlerin ıktalarını ve maaşlarını artırmaktı.¹⁵ Kafesoğlu, İl Arslan'ın bu davranışını “böylece kanla başlayan Hârezmşahlığını gayr-i memnunları hoşnut etmek suretiyle sağlamlaştırdı” diye yorumlar.¹⁶ İn’âm ve ihsanların kimi zaman taraftar toplama ve maiyetindekilerin sadakatle hizmet etmesi için dağıtıldığı bir hakikattir. İl Arslan iktidarını sağlamlaştırmak, tevkif ve katl ile başlayan saltanatına karşı olası bir isyan hareketinin önüne geçmek için orduyu ve emîrleri çeşitli hediyeler, terfiler, unvanlar, ıktalar ile kontrol altına almıştı. İl Arslan sulhun sağlandığı zamanlarda da çeşitli in’âmlarda bulunmuştur. Büyük Selçuklu emîri Müeyyed Ay-aba, Hârezmşah'ın yanına Kadı Fahreddin'i elçi göndererek adına hutbe okutup sikke kestireceğini bildirmişti. Buna mukabil İl Arslan elçiyi çok iyi karşılamış, “ona kıymetli hil’atlar giydirmiş, şahane hediyeler vermiş ve onu pek çok hediye, altın ve gümüşle süslenmiş güzide rahvar atlar ve hazinesindeki diğer hediyelerle göndermişti.”¹⁷ İn’âmlar bazı durumlarda ittifak tesis etme aracı olarak görülmüştür. İl Arslan'ın eşi Terken Hatun, oğlu Sultan Şah'ı Hârezm tahtına geçirmek için Alâeddin Tekiş'e karşı Müeyyed Ay-aba ile ittifak kurmanın yollarını aramış ve bunun için kendisine nefis mücevherler ve çeşitli zahirelerden oluşan hediyeler göndermişti.¹⁸ Görüldüğü üzere ittifak kurmak ve iktidarını sağlamlaştırmak kimi zaman maddi fedakârlıklar gerektirmiştir.

¹² Cüveynî, a.g.e., s. 360.

¹³ Cüveynî, a.g.e., s. 363.

¹⁴ Kafesoğlu, a.g.e., s. 54.

¹⁵ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 354; Cüveynî, a.g.e., s. 366; Mîrhând, C. VII., s. 3290; Ayrıca bkz; *Târih-i Elfî*, C. V, s. 3149, 3153.

¹⁶ Kafesoğlu, a.g.e., s. 73.

¹⁷ Sadruddîn Ebu'l-Hasan ‘Ali b. Nâsır b. ‘Ali Hüseyinî, *Zübdetü't-tevârîh: Ahbârü'l-ümerâ' ve'l-mülûki's-Selcûkıyye*, (Mkd. Muhammed Nüreddin), Tahran 1380, s. 185-186.

¹⁸ Cüveynî, a.g.e., s. 370; Mîrhând, C. VII., s. 3294; İbnü'l-Esîr, C. IX., s. 379.

İl Arslan'dan sonra başa geçen Alâeddin Tekiş (1172-1200) dönemi Hârezmşahlar'ın her anlamda yükselişe geçtiği bir zamandı. Kaynaklar Tekiş'ten merhametli, adil, güzel ahlaklı, edip, şair ve âlimleri himaye eden bir hükümdar olarak bahseder.¹⁹ Hârezm tahtına oturduğunda âdet olduğu üzere bilhassa şairlere ayrıca halka ihsanlarda bulunmuş ve onun zamanında şairler kıymetli hediyeler ve in'âmlarla onurlandırılmıştı.²⁰ Tekiş kendisine tabiiyet arz eden ve kendisiyle birlikte hareket edenlere karşı da ihtimam göstermiş, ihsanlarda bulunmuştur. Nitekim Kıpçaklardan Alp Kara, Tekiş'in hizmetine girmiş ve oğlunun da aralarında bulunduğu bir grubu huzuruna göndererek hizmete hazır olduğunu bildirmiş, Tekiş de gelenlere ziyadesiyle izzet ve ikramda bulunmuş, onları layık teşrifat ve hil'atler ile geri gönderilmiştir.²¹ Tekiş iyi niyetlerle gelen misafirleri ve elçileri gösterdiği itibar derecesine göre ağırlar ve buna münasip hediyeler verirdi. Mâzenderan İsfehbed'i Hüsâmüddeve Erdeşir tarafından gönderilen elçilere ihsanlarda bulunur onlara Hıta giysileri, gulamlar ve rahvar atlar takdim ederdi. Müellif İbn İsfendiyâr Mâzenderan'dan sultanın yanına gelen her elçinin Hıta, Gur ve diğer meliklerin elçilerinden daha yukarıda olduğunu kaydeder.²² Hârezmşahlar zamanında elçilerin ve in'âmın gelip gittiği Abbâsî hilâfet ile münasebetler devletin kuruluşundan itibaren başlamış ancak zaman zaman bu münasebetler yerini askerî harekâtlara bırakmıştır. Ancak Tekiş'in iktidarının ilk yıllarında halifelik ile münasebetler olumlu yönde seyretmiş Bağdat'tan gelen elçiler hürmetle karşılanmıştır. Halife Nâsır tarafından Hemedan'a Tekiş'in yanına gönderilen elçi heyeti ve heyetin başkanı Nizâmiye Medresesi'nin müderrislerinden Şafii fakih Mücürüddîn Ebû'l-Kasım el-Bağdâdî, Tekiş tarafından ihtiramla karşılanmış, elçinin ayağının altına birkaç kat atlas serdirmiş, başına altınlar saçmış, karşısında hürmeten ayağa kalkmış ve her türlü tazim şartlarını yerine getirmişti.²³ Abbâsî halifesi tarafından gönderilen elçiler Hârezmşahlar için ayrı bir önem taşıyordu zira Hârezmşahlar halifenin kendilerini tanımalarını ve Selçukluların sahip oldukları hakları kendileri için de istiyorlardı. Bu sebeple saltanatın ilk yıllarında hilafet merkezinden gelen elçilere fevkalade hürmet edilmiş ancak diplomatik ilişkilerin yerini savaşa bırakmasıyla elçiler eski zamanlara nispeten daha az itibar görmüşlerdir.

Taraflar arası sulhun tesis edildiği zamanlarda da karşılıklı hediyeler verilmiş ve ihsanlarda bulunulmuştu. Tekiş, kardeşi Sultan Şah ile taht mücadelesini kazanmış aralarında barış yapılması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Tekiş kardeşine dostluk ve barış hediyesi olarak Câm, Bâherz ve Zîr-i Pil şehirlerini vermiş, Sultan Şah da ağabeyine yanında tutuklu bulunan Tekiş'in maiyetinden Seyfüddin Merdanşîr, Şihâbüddin Mesud ve Bahâüddin Muhammed Bağdâdî'yi teşrifat ve hil'atlerle geri göndermişti.²⁴ Bir şehri ele geçirdikten sonra oranın halkına ihsanlarda bulunmak ve bu suretle gönülleri hoş

¹⁹ Meryem Gürbüz, "Tekiş", *DİA.*, C. XL., İstanbul 2011, s. 365.

²⁰ Cüveynî, a.g.e., s. 378-379.

²¹ Bahâeddin Muhammed b. Müeyyed Bağdâdî, *et-Teveşül ile't-Teressül*, (Tsh. Ahmed Behmenyar), Tahran 1384, s. 158.

²² İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân*, (Tsh. Abbas İkbâl Âştîyânî), C. II., Tahran 1386, s. 131, 137.

²³ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, (Çev. Ahmed Ateş), C. II., Ankara 1999, s. 354-355.

²⁴ Cüveynî, a.g.e., s. 377; Kafesoğlu, a.g.e., s. 112.

tutmak bir devlet geleneği haline gelmişti. Tekiş de Irak Selçuklularının payitahtı Hemedan'da tahta oturunca (1194) ilk iş olarak, yaptırdığı köşkte kabul merasimi düzenlemiş ve halkın dertlerini dinlemişti. Bundan başka Hemedan'ın ileri gelenlerini ve imamlarını in'âm ve ihsanlarla onurlandırmış, Hemedan imamları da kendisine sarık ve cübbelerini göndermişti.²⁵ Hemedan imamlarının bu davranışı tabiiyet bildirme yolu ve tam teslimiyet emaresi olarak görülebilir. Zira yeni hükümdara karşı itaat kendilerini emniyete almanın önemli bir yoluydu.

Tekiş'ten sonra Hârezmşahlar'ın tahtına Alâeddin Muhammed (1200-1220) geçmiş ve onun zamanında devlet çok geniş sınırlara ulaşmış, Karahıtaylar ve Gurlular gibi zamanın güçlü devletleri ortadan kaldırılmıştır. Muhammed Hârezmşah zamanı da in'âm ve ihsanların, devletlerarası hediye teatisinin bol olduğu bir dönemdir. Öyle ki müellif İbnü'l-Esîr kendisinden âlimlere çok ikramda bulunup onları seven, hediyeler veren ve koruyan bir sultan olarak bahseder.²⁶ Türk devlet geleneğinde aman dileyene kılıç kalkmaz, şefaata isteyene zulmedilmezdi. Muhammed Hârezmşah'ın saltanatının ilk yılları Horasan'da çıkan karışıklıkları bastırmak ve Gurlular devletini kontrol altına almakla geçmişti. Horasan'a yürüyen (1201) sultan Şadiyah şehrini kuşatarak saldırılarda bulunan Gurlular'a galebe çalmış, şehirdekiler durumun kendi aleyhlerinde olduğunu anladıklarında şeyhleri ve ulemayı sultandan af dilemeye göndermişlerdi. Sultan Muhammed yaptıkları kötülöklere rağmen şefaata göstererek onları pek çok hil'at, para ve sayısız mallarla Gur sultanının yanına göndermişti.²⁷ Ayrıca Belh emîri İmâdüddin Ömer de Hârezm sultanına mukavemet göstermiş ancak teslim olmaktan başka bir fayda göremeyince aman istemiştir. Sultanın huzuruna çıktığı vakit beklediğinden çok itibar ve ihtiram görmüş ve kendisine hil'at verilmişti.²⁸

Sultan Muhammed kendisine bağıllık arz eden ve iyi hizmetlerde bulunan idarecilere de çeşitli ihsanlarda bulunmuştur. Nitekim Herat valisi Hüseyin b. Harmil bu cümleden olup sultan kendisine bağış ve ihsanlarda bulunmuş, kendisine muayyen iktanın yanı sıra 250 bin dinar Rükûnî altını vermişti.²⁹ Tekiş zamanından itibaren devlete yüksek faydalarda bulunan Nişâbur kadı askeri Sadrüddin Cendî de sultanın lütuflarına mazhar olmuş, kendisine değerli bir hil'at, rahvar ester, saht³⁰ ve kıymetli bir serefsar³¹ verilmiş aynı zamanda kardeşleri, vekilleri ve naiblerinden 20 kişi de saltanat hil'ati giymişti.³²

²⁵ Râvendî, a.g.e., s. 345.

²⁶ İbnü'l-Esîr, C. X., s. 223.

²⁷ Cüveynî, a.g.e., s. 397; İbnü'l-Esîr, C. X., s. 49.

²⁸ Cüveynî, a.g.e., s. 410; Kafesoğlu, a.g.e., s. 163.

²⁹ Cüveynî, a.g.e., s. 412.

³⁰ ساخت Zırhlı bir gaşiye. Bkz. Nesevi, *Celâlüttin Harezemşah*, (Çev. Necip Asım), İstanbul 1934, s. 26. Eskiden atın eyeri, askerî teçizat anlamına geldiğine dair bkz; <https://www.vajehyab.com/?q=ساخت&t=like&s=8> (Erişim Tarihi: 29.04.2023)

³¹ سرافسار (افسار) Binek hayvanların ve atın kafasına takılan dizgin. <https://www.vajehyab.com/dehkoda/سرافسار> (Erişim Tarihi: 29.04.2023) Nesevî'nin Türkçe tercümesinde bir tür sarık olarak geçer. Nesevî, tercüme, s. 26.

³² Nesevî, a.g.e., s. 43.

Sultan Muhammed zamanında verilen bir hediye amacı itibariyle oldukça ilginç ve sultanın verdiği diğer hediyelerden farklıdır. Sultan Muhammed Cengiz Han tarafından kendisine gönderilen Mahmud Harezmî, Yusuf Kenka-i Otrarî ve Ali Hâce-i Buharî adlı üç Müslüman elçi ile görüşmesini tamamladıktan sonra geceleyin diğerleri olmadan Mahmud Harezmî ile ikinci bir görüşme yapmış, kendisinden Cengiz Han ve ülkesi hakkında bilgiler istemişti. Elçiye doğru bilgiler verdiği takdirde büyük ihsanlarda bulunacağına söz vermiş ve bilekliğinden çıkardığı kıymetli mücevher ile bu sözünü teyit etmişti.³³ Sultanların verdikleri in'âm ve gösterdikleri lütuflar kimi zaman kendi menfaatlerine uygun bir işin halli için gerekli görülmüştür. Maddi fedakarlıklar yüksek faydalar sağlayacağı düşünülen durumlarda görmezden gelinebilirdi. Savaş esirlerine iyi muamele etmek ve onların canını, malını ve ırzını korumak İslam sultanının önemli bir vazifesi idi. Sultan Muhammed Gur sultanı Şihâbüddin'in ölümünü haber alınca Hârezm Kapısı önünde esir ettiği Gurluları hapisten çıkarmış onlara hil'atler giydirmiş ve para vermişti.³⁴ Hârezmşah sultanlarının af ve ihsanı teşvik etmeye yönelik bu tür faaliyetleri oldukça fazladır. Düşmanlık yapanlar dahi çoğu kez sultanın affına ve ihsanlarına mazhar olmuştur.

Sultan Muhammed zamanında bir başka dikkat çekici ihsan ve in'âm örneği ise Hz. Peygamber'in Ravza-i Mutaharrası'nın hizmetçilerinden birine yöneliktir. Hârezm'e gelen bu kişi sultanın huzuruna çıkınca sultan kendisini ayakta karşılamış, elini tutup yüzüne sürmüş ona hoş muamelede bulunup bol nafakalar vermişti.³⁵ Ehl-i Beyte, sahabelere, Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunanlara ihtiram, izzet ve ikram İslam sultanlarının en gönüllü hizmeti idi. Bu hizmeti layıkıyla yerine getirmek âdeta kulun Rabbine bir ibadet şekliydi.

Sultan Muhammed savaş sırasında yararlılıklar gösteren Hârezm emîrleri, komutanları ve askerlerini de mükâfatlandırmış, ihsan ve in'âm ile onları teşvik etmiştir. Sultan Muhammed, Cengiz Han'ın orduları ile ilk sıcak temas sonucu Semerkand'a döndükten sonra emîrlere hil'atler dağıtmış, onların ıktalarını artırmış ayrıca savaş sırasında sebat gösteren Buci Pehlivan'a Kutluğ Han ve Oğul Hâcib'e İnanc Han lakabı vermişti.³⁶ Sultan Muhammed'in "askerî yetenekleri karşısında hayranlığını ve şaşkınlığını gizleyemediği" bu düşman karşısında maiyetindekileri teşvik etmek, onların mukavemetini daim kılmak ve kendisine sadakatle hizmet etmeleri için de maddi faydalarda bulunduğu ihtimali uzak değildir. Sultan Muhammed fani dünyadan ümidini kestiği anda yine maiyetindekilere ihsanlarda bulunmaya devam etmişti. Hayatının son günlerini geçirdiği Âbeskûn

³³ Nesevî, a.g.e., s. 49-50. Ayrıca bkz; Mîrhând, C. VIII., s. 3830; Muhammed Lârî, C. II., s. 650; *Târih-i Elîfî*, a.g.e., s. 3667; Hasanzâde, a.g.e., s. 175; Barthold, a.g.e., s. 422.

³⁴ İbnü'l-Esîr, C. X., s. 49.

³⁵ İbnü'l-Esîr, C. X., s. 223-224.

³⁶ Nesevî, a.g.e., s. 18.

adalarında yanında bulunan ve hizmetini gören, yiyecek, at ya da istediği diğer şeyleri getirenlere muteber ıktalar, yüksek rütbelere ve araziler vermiştir.³⁷

Babası Alâeddin Muhammed'den sonra devletin başına geçen Celâleddin Hârezmşah (1220-1231) Hârezmşahlar'ın son sultanıdır. Onun zamanı daima etrafındaki devletlerle çetin mücadele ile geçmiştir. Kaynaklarda umumiyetle cesareti, kahramanlığı ve devleti için yaptığı fedakarlıklarla anılsa da tıpkı selefleri gibi o da in'âm ve ihsanlarıyla etrafındakileri hoşnut etmiştir. Sultan Celâleddin saltanatı boyunca kendisine sadakati daima ödüllendirmiş ve ihaneti ise cezalandırmıştı. Moğollara karşı devletini ihya etmek ve asker toplamak için mücadele verdiği bir sırada Nişâbur'dan Kirman sahibi Müeyyedülmülk'ün Zevzen'de yaptırdığı Kahire Kalesine ulaştığında kale hazinesindeki nakitlerden bir kısmını istemiş ve onu kendisine sadakatle hizmet eden askerlere dağıtmıştır.³⁸ Yine sultan Moğollara karşı İsfahan Savaşı'nda (1228) vazifelerini layıkıyla yerine getirmeyen ordunun ileri gelenlerini cezalandırmış savaş sırasında büyük fedakarlıklar gösteren ve sonlarını düşünmeden kendilerini tehlikeye atan emîrlikleri, komutanlıkları ve rütbelere olmayan bir gruba hil'at ve teşrif, bazılarına ise hanlıkla ilgili lakaplar vermişti.³⁹

Sultan Celâleddin devletin ortadan kalktığı, Hârezm ülkesinin Moğol işgali altında olduğu, ordusuz, askersiz, hazinesiz ve ailesiz kaldığı en zor zamanlarında kendisine vefa gösterip yanında kalanlara ve sadakatle hizmetlerini devam ettirenlere in'âm ve ihsanlarda bulunmuş, hizmetlerini karşılıksız bırakmamıştır. Nitekim Moğollar Hârezm ülkesini istila ettikten sonra Hindistan'a iltica etmekten başka bir çare bulamayan sultan, burada kaldığı süre boyunca etrafındakilere hizmetleri karşılığında ihsanda bulunamamış, ancak her birine Irak ve Horasan'dan ıkta vermeyi vaat etmişti. Gerçekten devletini ihya ettiği zaman sözüne vefa gösterip onlara ıktalarını dağıtmış, hatta emîrlerinden Orhan'a da Horasan'dan ıkta vermişti.⁴⁰ Sultan Celâleddin, babası Sultan Muhammed'in son günlerinde çadırın etrafında dolaşacak at isteğini yerine getiren Melik Taceddîn Hasan'ın kadirşinaslığını da karşılıksız bırakmamış, saltanat sırası kendisine geldiğinde melike ihsanlarda bulunarak Esterâbâd'ı mülkiyetine vermişti.⁴¹

Sultan Celâleddin zamanında Anadolu Selçukluları, İsmâîlîler ve Abbâsîler gibi çeşitli devletlere münasebetler tesis edilmiş ve bir devlet geleneği haline gelen hediye ve mektup teatisi başlamıştır. Öyle ki devletlerin buhranlı zamanlarında ve maddi yetersizliğin baş gösterdiği durumlarda dahi bu devlet geleneğinden vazgeçilmemiştir. Sultan Ahlat muhasarası sırasında Bağdat'tan gelen halifenin elçilerini kabul etmiş; ancak muhasarasının uzun sürmesi sonucu şehirde erzak sıkıntısının ve kıtlığın baş göstermesi elçilerin layıkıyla ağırlanması önünde büyük bir engel olmuştu. Buna rağmen sultan hem

³⁷ Nesevî, a.g.e., s. 69; Barthold, a.g.e., s. 451. Sultan Muhammed hastalığında kendisine yardımda bulunanlara tevkiler, kılıç ve diğer hediyeler veriyordu. Kafesoğlu, a.g.e., s. 283.

³⁸ Nesevî, a.g.e., s. 91-92.

³⁹ Cüveynî, a.g.e., s. 507.

⁴⁰ Nesevî, a.g.e., s. 163.

⁴¹ Nesevî, a.g.e., s. 69.

elçilerin hoşnut kalması hem de daha fazla zora girmemek için elçilerin bir haftada ağırlanmasını ve ziyafet yerine onlara hazineден kırmızı altın verilmesini söylemişti. Maiyetindekiler yedi günlük ihtiyacı 1000 dinar olarak hesapladıklarında sultan bunun 2500 bin dinara yükseltilmesini emretmişti.⁴² Devletin ihtişamlı günlerini aratmayacak şekilde yapılan bu ağırlamalar aynı zamanda devletin içinde bulunduğu buhranlı günleri rakiplerinden gizlemenin bir yolu idi. Burada gösterilen bir eksiklik ve zafiyet devletin ekonomik gidişatına dair bir ipucu olabilirdi. Hârezmşah Celâleddin de en büyük rakibi Abbâsî halifesine karşı bu zafiyeti göstermemek adına devletin ekonomik şartlarını zorlamıştı.

Yeni ittifakların tesisi sırasında yapılan ağırlamalar ve hediyeleşmeler de bir devlet geleneği gibi görülmüştür. Celâleddin Hârezmşah'ın Yassı Çimen Savaşı (1230) arifesinde Anadolu Selçuklularını ile Eyyûbîler ittifakına karşı Erzurum meliki Rükneddin Cihan Şah ile dostluk ve yakınlık kurması sonucu verilen hediyeler bu meyandadır. Sultan Celâleddin bu ittifaktan memnuniyetini gösterecek şekilde, Cihan Şah ve maiyetindekilere yanından ayrılmadan önce 200 adet hil'at dağıttı ve gaşiyeli atlar verdi.⁴³ Sultanın müttefikine ve maiyetindekilere yönelik bu jesti ittifakı sağlamlaştırmanın bir yolu olarak görülebilir. Aynı zamanda misafirliğin sona erdiğini göstermek için de hil'atların dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

İn'âm, ihsan vesair hediyeler yalnız sultanlar tarafından değil aynı zamanda devletin ileri gelenleri tarafından da verilirdi. Nitekim Sultan Celâleddin'in veziri Şerefülmülk bu manada nam salmış bir yöneticiydi. Müellif Nesevî vezirin çok cömert biri olduğundan ve malın mülkün onun gözünde hiçbir kıymeti harbiyesi olmadığından hatta itibarsız kimselere dahi mal dağıttığından bahseder.⁴⁴ Ancak vezir bilhassa âlimlere ve zahitlere pek çok hediye ve aylık verirdi. Vezirin bu özelliği kimi zaman suiistimale uğramış, etrafı hesapsızca dağıttığı mallardan faydalanmayı bekleyenlerle dolup taşmıştı. Bir gün fakih Şeyh Zeyneddîn Ebû Hamid Kazvînî vezirin yanına gelerek İmadeddîn Râfian'ın kızından olan çocuklarının evlenme çağında olduklarını ancak bunların çeyizini karşılamaktan aciz olduğunu söylemesi üzerine vezir, her bir kızı için Kazvin divanından 200 dinar, iki oğlu için de 100 dinar verilmesine dair menşur yazmıştı. Bu ahvali gören İmam Zeyneddîn “yaşlı babasının ve aciz annesinin ne günahı var ki, bu in'âmdan mahrum kalsın?” sorusu üzerine vezirin 100 dinarına nail olmuştu.⁴⁵ Şerefülmülk'ün cömertliği ve ölçüsüzlüğü ile açığa çıkan lütufları maiyetindekileri hoşnut etse de bu tür aşırılıkların hazineyi zora soktuğu ihtimali uzak değildir.

Vezir Şerefülmülk, yalnız kendi in'âm ve ihsanlarının azametini önemsemez aynı zamanda ağırladığı misafirlerin kendisine sunduğu hediyelerin değerini de göz önünde

⁴² Nesevî, a.g.e., s. 219. Türkçe tercümede sultanın etrafındakilere bu hususta “pintilik etmeyiniz” diye ikazda bulunduğu yazar. Nesevî, tercüme, s. 130.

⁴³ Nesevî, a.g.e., s. 199.

⁴⁴ Nesevî, a.g.e., s. 262.

⁴⁵ Nesevî, a.g.e., s. 262-263.

bulundururdu. Nitekim bir gün vezirin huzurunda bulunan Nesevî'nin aktardığına göre Sultan Alâeddin Keykubad tarafından gönderilen elçiler vezirin kaba sözlerine maruz kalmış ve teşrifat usulleri yok sayılmıştı. Müellif ise taraflar arasında dostluğun başladığı ve elçilerin gidip geldiği bir zamanda bu kabalığın sebebini sorduğunda vezirin kendisine getirdikleri hediyeleri az bulduğu ve bunların 2000 dinar dahi etmediği cevabı ile karşılaşmıştı.⁴⁶ Vezirin tavrı devletlerarası hediyeleşme geleneğinde hediyelerin değerinin misafirleri ağırlama üzerinde tesiri olduğuna dair bir işarettir. Aynı zamanda vezirin kendisine layık görülen hediyeleri az bularak bunu itibar meselesi olarak gördüğü ihtimali de uzak değildir. Nitekim devlet geleneğinde makama layık hediyeler sunmak da incelik gerektiren bir iştir.

Hârezmşahlar'a Verilen İn'âm, İhsan ve Diğer Hediyeler

Devletin sınırlarının genişlemesi ve bu doğrultuda muhtelif devletlerle münasebetlerin tesis edilmesi ile teşrifat usulleri, hediyeleşmeler, aynı ve nakdî ihسانlar daha çok ön plana çıkmıştır. Özellikle Abbâsî halifeliği, Anadolu Selçukluları, İsmâîlîler ve Moğollar ile gelişen ilişkiler neticesinde elçilerin ve gelen diğer misafirlerin ağırlanması, gönderilen hediyelerin amacı ve içeriğinde dikkat çekici farklılıklar tespit edilmiştir. Münasebetlerin seyrine göre teşrifat usullerinin, verilen in'âm ve ihسانların değişikliğe uğradığı dolayısıyla bunların belirlenmesinde münasebetlerin gidişatının önemli bir payı olduğu söylenebilir.

Hârezmşah Alâeddin Tekiş zamanında Mâzenderan hâkimi İsfehbed Hüsâmüddeve Erdeşîr ile kurulan dostluk ve evlilik yoluyla tesis edilen akrabalık bağı neticesinde elçi ve hediye teatilerinin yolu açılmıştı. Her iki tarafın elçileri de gerek Hârezm'de gerek Mâzenderan diyarında layıkıyla ağırlanmış izzet ve ikramdan mahrum kalmamışlardı. Müellif İbn İsfendiyâr, Hüsâmüddeve Erdeşîr tarafından Tekiş'e gönderilen lüks eşyalar ve sefer aletlerinin Hârezm ordusunu hayrete düşürdüğünü ve o tarihte Hârezm vilayetinde böyle bir adetin olmadığını kaydeder. Örneğin İsfehbed Hârezm ülkesine ulûfe için Temîşe ve Esterâbâd ambarlarından zahireler hazırlamış, 8000 koyun 2000 öküz göndermişti. Her bir emîr için ise ayrı bir mansıp çıkarmıştı.⁴⁷ Evlilik sebebiyle oluşan hısımlık da hediyeleşme vesilesi idi. İsfehbed, Tekiş'in kızı Şah Hatun'u nikahına almak istemiş bir müddet sonra ise kızı almak için Seyyîd Cemâlüddin Ebû'l-Kasım Esterâbâd, İsfehbed Mecdüddîn Dârâ, İbrahim Şarabî ve müellif İbn İsfendiyâr'ın amcası Sadüddin Zâhidî'den oluşan heyeti zengin hediyelerle Hârezm'e göndermişti. Bu hediyeler arasında 100 bin Nişâburî dinarı, Bağdat, Tiflis ve Rum kumaşları, eşekler, mücevherler, inci işlemeli çadır, işlemeli otağ ve Arap atları bulunuyordu.⁴⁸ İsfehbed'in

⁴⁶ Nesevî, a.g.e., s. 235. Ayrıca bkz; Abbas İkbâl Âştîyânî, *Târîh-i Mogul ez Hamle-yi Çengiz ta Teşkil-i Devlet-i Timûrî*, Tahran 1388, s. 132. Yinanç elçilerin vezir ve beylere hediyeleri verdiklerini ancak muhataplarının hediyelerini az bulduklarını ve elçilerin debdebesini hoş bulmadıklarını kaydeder. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Haz. Refet Yinanç), C. II., Ankara 2014, s. 82-83.

⁴⁷ İbn İsfendiyâr, a.g.e., s. 138.

⁴⁸ İbn İsfendiyâr, a.g.e., s. 137.

Tekiş'e gönderdiği gösterişli hediyelerde yeni kurulan sıhriyetin ve olumlu münasebetlerin etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Tekiş de Mâzenderan'dan gelen elçileri hüsnüyle karşılamış, Hârezm'de kaldıkları süre boyunca fevkalade ihtiram gösterilmiştir. Hatta İbn İsfendiyâr Hakk'ın yarattığı hiç kimsenin bu kadar saygıya müyesser olamadığını kaydeder.⁴⁹

Tekiş zamanında kurulan münasebetler neticesinde elçilerin, mektupların ve hediyelerin gelip gittiği bir diğer devlet adamı İldenizliler hanedanından (Azerbaycan Atabegleri) Atabeg Cihan Pehlivan'dır. Babası Atabeg İldeniz'den sonra yerine geçen oğlu Cihan Pehlivan, en başından itibaren Tekiş ile dostane ve samimi bir siyaset takip etmiş, taraflar arasında elçi ve mektup teatisi başlamıştı. Atabeg'in elçisi emîr-i has Reşîdüddin ile gönderdiği mektupların birinde ise (Ağustos 1181) daha önce gönderileceği vaat edilen sungur (sunkur) kuşunun elçi ile gönderildiği yazıyordu. Hatta aynı mektupta sungur kuşunun özelliklerinden bahsediyor, Türkistan'ın serin havasına alışık olan bu kuşun sıcaklıklar düşünce hizmete hazır olacağı bildiriliyordu.⁵⁰ Türk tarihinde en yaygın olarak kullanılan avcı kuşlarından biri olan sungur da mutad bulunduğu üzere Türkistan'dan getirilir ve kıymetli hediyeler arasında görülürdü. Cihan Pehlivan'ın kuşun mizacından bahsetmesi ise olası aksilikler karşısında mahcup olmak istememe maksadından ve hükümdarlara yaraşır bir hediye göndermiş olduğuna dair bir ispattan ileri gelebilir.

Tekiş zamanından itibaren Hârezmşahlar'ın en çetin mücadelelerinden biri Abbâsî halifeliğine karşı verilmişti. Her iki tarafın da birbirini siyasi faaliyetleri önünde bir tehdit olarak görmesi ve zaman zaman bu hesaplaşmaların askerî sahada görülmesi münasebetleri durma noktasına getirmişti. Ancak Tekiş'in halifenin en büyük siyasi rakiplerinden biri olan Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'a karşı kazandığı zaferden sonra veziri İbnü'l-Kassâb'ı hil'at, fevkalade çeşitli hediyeler ve teşrifatlarla göndermesi ilişkilerde normalleşme zamanlarına denk gelir.⁵¹ Halifenin hil'atlarla taltifi Tekiş'in amacına nail olduğuna işaret etse de bu memnuniyet ve kabullenme uzun süre devam etmeyecekti.

Hârezmşah Muhammed zamanında Hârezmşahlar devletinin sınırları genişlemiş yeni devletlerle temas kurulmaya başlanmıştı. Bunlardan biri olan Gurlular, sultanı saltanatının ilk yıllarında en çok uğraştıran meseleler arasındadır. Ancak bu mücadeleler zaman zaman yerini dostluk ve sükunete bırakmış Gur sultanları Muhammed Hârezmşah'ın karşısında çok fazla tutunamamışlardı. Nitekim Gur sultanı Gıyaseddîn'in oğlu Emîr Mahmud sultanın tabiiyetine girmiş, sultana ecdadının hazinelerinden oluşan hediyelerle beyaz bir fil göndermişti. Hatta bu fili sultana getiren elçisi Allâme Kirman kasidesinde "Ebrehe b. Sabbah olmasa da payitahta fille girdiğini" söyler.⁵² Sultan

⁴⁹ İbn İsfendiyâr, a.g.e., s. 137.

⁵⁰ Bahâeddin Muhammed b. Müeyyed Bağdâdî, a.g.e., s. 170.

⁵¹ Cüveynî, a.g.e., s. 383. Ayrıca bkz; İbnü'l-Esîr, C. X., s. 33.

⁵² Cüveynî, a.g.e., s. 411.

Muhammed'e bağlılık arz edip hediyeler gönderenlerden biri de İldenizli atabegi Özbek'tir. Taraflar arasında yapılan anlaşma sağlandıktan sonra atabeg şenlikler yaptı ve altınlar saçtı. Sultanın elçisini kıymetli mücevherler ve pek çok hediyeler ile gönderdi. Öyle ki Nesevî "saltanata o kadar çok hediye gönderilmişti ki onun ve düşmanlarının ülkesi arasında bir set olmuştu" demektedir.⁵³

Hediye sunma geleneği diplomatik ilişkilerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dostluk ve sulh yollarının açılması için en sık başvurulan yöntem karşılıklı elçi, mektup ve hediyelerin gidip gelmesidir. Kimi zaman ise muhatabını yakından tanıma ve ekonomik gücünü gösterme hatta bu suretle gözdağı verme aracı olarak da görülmüştür. Cengiz Han'ın Sultan Muhammed'e ilk temasları sırasında gönderdiği göz alıcı hediyelerin bu maksatlarla hazırlanmış olma ihtimali uzak değildir. Cengiz Han, Sultan Muhammed ile yapılacak olan dostluk ve ticaret anlaşmasına fevkalade önem veriyor ve Hârezm ülkesinden gelen elçilerin ağırlanmasıyla ehemmiyet gösteriyordu. Öyle ki Mahmud Hârezmî, Ali Hâce-i Buharî ve Yusuf Kenkâ-i Otrarî isimli üç Müslüman elçiyi, sultana sunulmak üzere hazırlanan hediyeler ve dostluk mesajı ile sultanın yanına gönderdi. Elçilerin taşıdıkları hediyeler arasında Çin ve Tamgaç dağından getirilen bir devenin boynu kadar altın bir parça vardı ki bunu araba ile nakletmek gerekiyordu. Bunun dışında altın, gümüş, ipek, kazz-ı Hitaî⁵⁴, tergu⁵⁵, ibrişim, samur, kunduz ve Çin ve Tamgaç'ın pek kıymetli malları ile dolu 500 deve yola çıkmıştı.⁵⁶ O tarihlerde Kuzey Çin'in payitahtı Pekin'in ele geçirildiği (1215)⁵⁷ ve oradaki hazinelerin Cengiz Han'ın tasarrufunda olduğu düşünüldüğünde sultana gönderilen hediyelerin içeriğinin genellikle Çin ve Tamgaç diyarının emtialarından oluşması pek tabiidir. Zira Cengiz Han, bu hediyeler üzerinden hem ekonomik gücüne hem de aynı tarihlerde Pekin'i ele geçirmeyi düşünen sultana askerî gücüne dair mesaj veriyordu. Cengiz Han usta bir diplomat gibi davranıp iki devlet arasında hediyeleşmenin yolunu açıyor ve rakibinin nabzını ölçüyordu.

Sultan Celâleddin zamanında yeni yerlerin ele geçirilmesi ve yeni devletlerle kurulan münasebetler neticesinde karşılıklı gönderilen hediyelerin oldukça fazla olduğu görülür.

⁵³ Nesevî, a.g.e., s. 26. Ayrıca bkz; Cüveynî, a.g.e., s. 441; Kafesoğlu, a.g.e., s. 203.

⁵⁴ Hitaî kırmızı ipek ama kazz da ipeğin bir türüdür. Cüzcânî, C. II., s. 103

⁵⁵ Tergu bir nevi kırmızı ipek türündendir. Cüzcânî, C. II., s. 103. Nesevî'ye göre tergu beyaz devenin yününden olup kıymeti 50 dinar hatta daha fazla idi. Nesevî, a.g.e., s. 49. "Tergu kumaşlara ve özellikle hükümdara sunulan kumaşlara verilen isimdi". Barthold, a.g.e., s. 421. Torku olarak geçtiği yere bkz; Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü III*, İstanbul 1938, s. 191.

⁵⁶ Cüzcânî, C. II., s. 103. Nesevî bu hediyeler arasında Türk şehirlerinden getirilen yeşim taşları, misk, gümüş madeni ve tergu giysilerin olduğunu söyler. Nesevî, a.g.e., s. 49. Karşılaştırma için bkz; Henry Howorth, *History of the Mongols*, C. I., London 1880, s. 74; *Târih-i İrân Cambridge ez Âmed-i Selcukiyân ta Furupâşi Devlet-i İlhanan*, (Ed. C. A., Boyle), (Trc. Hasan Enûşe), C. V., Tahran 1396, s. 290; Mîrhând, C. VIII., s. 3829; *Târih-i Elfî*, a.g.e., s. 3666; Muhammed Lârî, C. II., s. 649; Kafesoğlu, a.g.e., s. 233; Barthold, a.g.e., s. 421; Hasanzâde, a.g.e., s. 175.

⁵⁷ Abdulali Destgayb, *Hücum-i Ordu-yi Mogul be İrân*, Tahran 1367, s. 157; Rıza Pâzûki, *Târih-i İrân Ez Mogul Ta Afşâriyye*, Tahran 1316, s. 10; Âştîyânî, a.g.e., s. 20; Barthold, a.g.e., s. 418. Moğolların Gizli Tarihi'ne göre Cengiz Han'ın Pekin'i ele geçirmesi 1214 yılı olayları arasındadır. *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. Ahmet Temir), Ankara 2010, s. 172.

Sultanla dostluk bağlarını güçlendiren ve kıymetli hediyelerle onu onurlandıranlardan biri Fars Atabegi Sa'd b. Zengî'dir. Sultan, Şîraz hududundaki Pesâ vilayetine ulaştığında atabeg hazinelerinden ancak sultanlara yaraşır renkli elbiseler, para keseleri, dinar, çok sayıda deve, rahvar at, katır, mutfak aletleri, maharetli Türk ve Habeş gulamları göndermiş ayrıca 500 kişiden müteşekkil süvari birliğini sultanı karşılamaya memur etmişti.⁵⁸ Sultan Celâleddin, Moğollar karşısında daha fazla tutunamayarak Sind nehrinden karşıya geçtikten sonra bölgenin mahalli güçleri ile temas kurmaya başlamış Debdaba Usakun vilayetinin hâkimi Nâsireddîn Kabaca'dan Sind nehrinde boğulmaktan kurtulan ve Kabaca'nın şehirlerine sığınan Eminülmülk'ün kızını kendisinden istemişti. Kabaca da sultanın talebini yerine getirerek Eminülmülk'ün kızını gösterişli bir çeyiz, çok sayıda mücevher, altın, fil ve attan oluşan hediyeler ile göndermişti.⁵⁹ Devletlerarası hediyeleşme geleneğinde hediyelerin içeriğinin bölgeye göre çeşitlendiğini söylemek mümkündür. Bu örnekte de görüldüğü üzere Sind, Kuzey Hindistan, Horasan ve Afganistan coğrafyasının hâkim güçleri umumiyetle içeriğinde fillerin bulunduğu hediyeleri tercih etmişlerdir. Hatta bunlardan savaş sırasında faydalanılmıştı. Öyle ki Sultan Muhammed, Moğollara karşı Semerkand'ı müdafaa etmeye hazırlandığında şehre içinde 20 tane fil bulunan büyük bir ordu bırakmıştı.⁶⁰

Celâleddin Hârezmşah'a hediye edilen en kıymetli parçalardan biri şüphesiz ki Atabeg Özbek'in oğlu Hâmûş tarafından verilmişti. Sultan Gence'ye ulaştığında ziyaretine gelen Hâmûş kendisine pek çok hediye takdim etmiş ancak bunlar arasından Fars Hükümdarı Keykâvus'un kemeri temayüz etmiştir. Nesevî bu kemeri ayrıntılı şekilde tasvir eder ve kemerin nefis mücevherle hazırlandığını, bir kişinin eli kadar bir lâlin ise bunların arasında en kıymetlisi olduğunu, kemerin üzerine Keykâvus'un ve ondan sonraki bazı meliklerin isimlerinin yazıldığını, sultanın resmî günlerde bu kemeri taktığını ancak bu ve pek çok mücevherin Cengiz Han'ın eline geçtiğini söyler.⁶¹

Halife el-Müstansır-Billâh tarafından Sultan Celâleddin'e gönderilen hediyeler de Nesevî'de ayrıntılarıyla anlatılır. Halifenin elçisi Sadeddîn, Ahlat muhasarası sırasında sultanın yanına gelmiş ve sultana ve maiyetindekilere gönderilen hediyeleri takdim etmişti. Bu hediyeler ve in'amlar arasında sultana iki hil'at, bunlardan biri cübbe, sarık, murassa şeritli Hint kılıcı, diğeri kaftan, libas, ferecî, ortası kıymetli altın dinarlarla süslenmiş Karaçulu kılıcı, ayrıca toynaklarında sekiz altın nal bulunan gaşiyeli iki at, her bir nalın ağırlığı 100 miskal idi, nefis mücevherlerle süslenmiş altın kalkan, ortasında 41 yakut, Bedehşânî lâli ve büyük bir firuzeden oluşuyordu, Rum ve Bağdat atlasından çulları olan 30 Arap atı, ipek dizginli her yedek atın kafasında 60 hilafet dinarı, atların sorumluluğunda 20-30 gulam, atlas çullu ve altın gerdanlıklı on Hint kedisi, başlıkları

⁵⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Hayr-i Zerkûb-i Şîrâzî, *Şîrâznâme*, (Tsh. Behmen Kerîmî), Tahran 1350, s. 52; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, (Nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahran 1394, s. 498; Bertold Spuler, "Atabakan-e Fars", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. II., New York 1987, s. 895; Cüveynî, a.g.e., s. 489-490; Hândmîr, a.g.e., s. 660; Mîrhând, C. VII., s. 3611; Reşîdüddin, a.g.e., s. 392.

⁵⁹ Nesevî, a.g.e., s. 116; Cüveynî, a.g.e., s. 486-487.

⁶⁰ Reşîdüddin, a.g.e., s. 362; Cüveynî, a.g.e., s. 196; *Târîh-i Elfî*, C. V., s. 3678; Vassâf, a.g.e., s. 392.

⁶¹ Nesevî, a.g.e., s. 161; Âştîyânî, a.g.e., s. 126.

incili on doğan, her birinde on elbise bulunan 150 bohça, beş ya da altı arşın uzunluğunda ud (öd) ağacı, dizginli atlar, altın kemerler ve hilafet dinarları eklenmiş 14 hil'at bulunuyordu. Bunlardan başka emîrlere 300 hil'at hazırlanmıştı. Şerefülmülk'ün hil'ati siyah bir sarık, ferecî, kaftan, Hint kılıcı, 50 giysi ve rahvar attı. Divan azalarına her biri cübbe ve sarıktan oluşan 50 hil'at verilmişti. Nesevî de divan azası olduğundan kendisine güzel bir katır, çoğu Rum ve Bağdat ipeğinden 10'dan fazla giysi takdim edilmişti.⁶² Halifenin sultana saltanat hil'ati göndermesi ilişkilerin geldiği noktaya dair bilgi verir. Ancak hediyelerin içeriğinin bu kadar zengin olması yalnız devlet geleneği ve münasebetlerin daha olumlu seyretmesi ile ilgili değildir. Zira halifenin elçisinin, sultanın Ahlat muhasarası devam ettiği sırada gelmesi tesadüf değildir. İslam dünyasında infial yaratan bu teşebbüse dair halifenin tavrı kritik önem taşıyordu. Zengin ve değerli hediyelerle sultandan muhasaranın kaldırılmasına dair bir talepte bulunması pek tabiidir. Ayrıca halife, sultandan kendi menfaatlerine yarayacak bazı isteklerde bulunmuş bunlar da sultan tarafından kabul görmüştü.⁶³ Elbette görüşmelerin olumlu geçmesinde sultanın gönlünün bu hediyelerle hoş tutulmasının da payının olduğunu söylemek mümkündür.

Sultan Celâleddin zamanında Sultan Alâeddin Keykubad ile tesis edilen ilişkiler ilk zamanlarda dostane şekilde ilerlemiş, karşılıklı elçi ve mektuplar gidip gelmişti. Münasebetlerin gelişimi kadar zengin içerikli hediyeler de oldukça mühimdir. Sultan Alâeddin Sultan Celâleddin ile kurulacak yakınlıkla güçlü bir müttefik kazanacağını biliyor, değerli hediyelerle kendisini onurlandırıyor. Dostluk ve sulh yollarının açılması için Sultan Celâleddin tarafından gönderilen elçileri layık teşrifatlarla hoş ediyor, gösterdiği izzet ve ikram ile sultana da samimiyet mesajı veriyordu. Sultan Celâleddin tarafından Kayseri'ye gelen elçisi Kadı Mucîrüddîn Tâhir'e de aynı muamelelerde bulunmuş at, katır, köle, elbise, hamam ücreti ve diğer harcamalar için her gün 2.000 dinar para verilmesini emretmişti.⁶⁴ Ayrıca sultanın kendisine gönderilmek üzere 10.000 altın, 30.000 dirhem, 10 köle (Kıpçak, Rus ve Rum), 10 cariye, 10 iğdiş at, 5 katır ve hil'at hazırlatmıştı.⁶⁵ Celâleddin'in gönderdiği elçilere müteakip Sultan Alâeddin de elçisi çasnigir Şemseddîn Altun-aba'yı Ahlat muhasarası ile meşgul olduğu sırada sultanın yanına gönderdi. Elçi ile gönderilen hediyeler arasında 30 katır yükü atlas, Hitâî, kunduz ve samur kürkleri ve diğer cins kumaşlar, 30 gulam, 100 at, 50 katır yükü eşya ve savaş aletleri vardı⁶⁶ ve bunlar sultanın teveccühünü kazanmanın önemli bir yolu idi. Halifenin elçisinde olduğu gibi Sultan Alâeddin'in elçisi de Ahlat muhasarası devam ederken gelmiş ve dolayısıyla sultanın kuşatmayı kaldırmasının bir yolunu bulmak istemişlerdi. Birbirinden değerli hediyeler ve olumlu mesajlar da bunun bir yolu olarak görülmüş olabilir.

⁶² Nesevî, a.g.e., s. 203-205; Gülseren Azar Nasırabadi, "Celâleddîn Hârezmşah Döneminde Hediye ve Rüşvet", *Kültür ve Sanat Tarihi*, İstanbul 2021, s. 83.

⁶³ Nesevî, a.g.e., s. 200.

⁶⁴ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014, s. 377. (sayfayı kontrol et)

⁶⁵ İbn Bîbî, a.g.e., s. 372.

⁶⁶ İbn Bîbî, a.g.e., s. 380; Nesevî, a.g.e., s. 234.

Sultan Celâleddin'e gönderilen el ilginç hediye İsmâîlîlerden gelmişti. Sultan Rey'de iken Alamut hâkimi Alâeddin Muhammed elçisiyle birlikte sultana dokuz İsmâîlî fedaisi göndermiş ve bunların sultanın düşmanlarını ortadan kaldırmaya hazır olduklarını bildirmişti. Sultan ise bu hediye'nin kabulü hususunda devletin ileri gelenleri ile meşveret ettikten sonra fedailerin geri gönderilmesine karar vermişti.⁶⁷ Devletin en nazik zamanlarında böylesi bir hediye'nin gönderilmesi tesadüf olmadığı gibi benzerleri de az görülmüştür. Fedailerin casus olma ihtimali, sultanın sırlarını ve düşmanlarını öğrenmek isteme niyeti bu ilginç hediye'nin reddedilme gerekçeleriydi.

Devletin ileri gelenlerine ve elçilere gösterilen ihtimam da sultanın şahsına gösterilmiş gibi kabul edilmiştir. Sultan Celâleddin'in münşisi ve kimi zaman çeşitli hükümdarlara elçi olarak gönderilen Nesevî vazifesi sırasında hükümdarların izzet ve ikramına, kıymetli ihsanlarına nail olmuştu. Nitekim sultanın buyruğu veçhile Alamut hâkimi Alâeddin Muhammed'e gönderildiğinde sultanın elçileri arasında yalnız kendisine olağanüstü in'âm ve ihsanda bulunduğu söyler. Nesevî'ye verilen nakit ve malların değeri 3000 dinara ulaşmış olup bunlar arasında 30 parça hil'at, 400 baş koyun, kumaşlar ve atlar da vardı.⁶⁸ Elçinin layıkıyla ağırlanması ve memnun olarak gönderilmesi yalnız hükümdarın cömertliği ile izah edilemez görüşmeler sırasında menfaatlerine uygun anlaşmanın sağlanmasının da bunda payı vardır. Alâeddin Muhammed'in Nesevî'yi memnun etmesi kendi memnuniyeti ile yakından alakalı görünür.

Kaynaklar Sultan Celâleddin'in veziri Şerefülmülk'ün cömertliği, gelen elçi ve misafirlere gösterdiği hüsnüniyet hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın gönderdiği İmadüddin isimli elçisi vezir tarafından fevkalade hürmetle ağırlanmış envai çeşit hediyelerle onurlandırılmıştır. Elçiye kendi himmetine layık bir hil'at giydirmiş, gaşiyeli, dizginli katır ve 1000 dinar vermişti.⁶⁹ Vezir, elçiye memnuniyetle ağırlaması Sultan Alâeddin'in iltifatını kazanmanın bir yolu idi. Elçiye yapılan her türlü muamele sultanın kendisine yapılmış gibidir. Bu sebeple yeni anlaşmaların tesisi, münasebetlerin muhafazası ve dostlukların kuvvetlenmesi arzusu, misafirlerin ağırlanması sırasında olağanüstü ehemmiyet ve ikramı beraberinde getirmiştir. Devletin çıkarlarına fayda sağlayacak fırsatlarda devletin hazinelerinin açılması ve bol keseden hediyelerin dağıtılması pek tabiidir.

Hârezmşah sultanları şairler, edipler ve ilim erbabını himaye etmiş ve onları ihsanlarıyla onurlandırmışlardı. Sultanların bu teveccühü karşılıksız kalmamış ilim irfan sahibi kimseler devlete sadakatle hizmet etmişlerdi. 80 yıldan fazla Hârezmşahlar'ın hizmetinde olan Dîvân-ı inşâ reisi Reşîdüddin Vatvât da Atsız'dan itibaren Sultan Tekiş zamanına kadar samimiyet ve sadakatle görevini ifa etmiş, Hârezmşah sultanlarını metheden şiirler yazmıştır. Bu şiirler ve eserler de şair ve ediplerin hamilerine en değerli hediyeleri olarak sayılabilir. Vatvât Sultan Tekiş devletin başına geçtiğinde herkesin sultana layık bir

⁶⁷ Nesevî, a.g.e., s. 177.

⁶⁸ Nesevî, a.g.e., s. 232-233.

⁶⁹ Nesevî, a.g.e., s. 179.

hediye sunduğunu lakin kendisinin sunmadığını, bu sebeple ‘*Umdetü’l-Bülegâ*’ ve ‘*Uddetü’l-Füsehâ*’ adlı münşeat mecmuasını bir araya getirip hediye ettiğini kaydeder.⁷⁰ Ayrıca Tekiş’in cülusu sırasında çok yaşlı olduğu halde bir mahve üzerinde getirilerek sultanın hâkimiyetini kutlayan bir rubai okumuştur. Bu rubai şöyledir:

جَدَّتْ وَرَقَ زَمَانِهِ مِنْ ظَلَمِ بَشِيسْتِ

عَدْلِ پَدْرِتِ شَكْسْتِهَا كَرْدِ دَرَسْتِ

ای بر تو قبای سلطنت آمده چست

هان تا چی کنی که نوبت دولت توست⁷¹

Ceddin zamanın sayfasından zulmü sildi.

Babanın adaleti yaraları sardı.

Ey! Saltanat kaftanı üzerinde olan devlet sırası sende.

Sen ne yapacaksın ha?

Bu vesileyle sultanlara ithaf olunan eserler ve onlar için söylenen şiirlerin en kalıcı ve anlamlı hediyeler cümlesinden olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bir Ortaçağ Türk İslam devleti olan Hârezmşahlar selefleri ve halefleri devletler gibi büyük bir devlet olmanın icabı olarak in’âm ve ihsanlarla etrafındakileri onurlandırmıştır. Bir devlet geleneği olarak görülen bu in’âm, ihsan, hediye ve her türlü lütuflar diplomatik ilişkilerin tesisi, güçlendirilmesi, sosyal itibar kazanma, sultanın kendisine bağlılığı ve itaati sağlamanın bir yolu olarak görülmüştür. Dolayısıyla kadim zamanlardan itibaren mevcut ve yaygın olan bu uygulama farklı anlamlar ifade etmekteydi. Örneğin sultanların bulunduğu ihsanlar ve dağıttıkları in’âmlar devletin maddi gücü ve ihtişamı hakkında bilgi vermekteydi. Bundan başka sultanların cömertliği de bu kavramlar üzerinden belirlenebiliyordu. Hârezmşahlar da kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede hükümdarların ve devlet erkânının aynî ve nakdî ihsanlarıyla bir geleneğin devamcısıdır. Gerek Hârezmşah hükümdarlarını verdikleri gerekse etrafındaki devletler tarafından kendilerine gönderilen hediyeler göz önünde bulundurulduğunda bu zamanda değişik hediye türlerinin mevcut olduğu düşünülebilir. Bunlar arasında en yaygınları ise hil’at, at ve paradır. Hükümdar elinden hil’at giymek ve hil’atlenmek büyük bir gurur vesilesi olduğu gibi siyasi meşruiyet kazanımının bir yolu idi. Hârezmşah hükümdarları seçkin

⁷⁰ Reşîdüddin Vatvât, ‘*Umdetü’l-Bülegâ*’ ve ‘*Uddetü’l-Füsehâ*’, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, Nr. 3302, vr. 1a-1b.

⁷¹ Hamdullah Müstevfî, a.g.e., s. 487; Cüveynî, a.g.e., s. 369-370.

misafirlerine ve kudretli devlet adamlarına hil'at hediye eder, Abbâsî halifesi tarafından kendilerine gönderilen hil'ati de en kıymetli hediye olarak kabul ederlerdi.

Hârezmşahlar'ın hâkimiyet bölgesi olan Hârezm'in konumu, önemli ticaret merkezlerine ve canlı pazarlara sahip olması hediyelerin çeşitliliği ve değeri üzerinde önemli bir etken olarak görünür. Zira en kıymetli ticari emtialar bu pazarlarda sergilenir, muhtelif bölgelerden hatırı sayılır tüccarlar buralara akın ederlerdi. Dolayısıyla daima emtialarda bir değişim ve dolaşım hareketliliği yaşanırdı. Hârezmşahlar hükümdarları da ticaretin gelişmesi ve bölgenin bir cazibe merkezi haline gelmesi için tüccarların teşviki, yolların güvenliği, zararların tazmini gibi pek çok kolaylıklar sağlardı. Bütün bunlar devletin hazinesine büyük katkılar sağladığı gibi hediyelerin, aynî ve nakdî yardımların çeşitliliği ve değeri üzerinde olumlu etkiler yapmışlardır. Özellikle Bulgar diyarından gelen kunduz, samur ve tilki kürkleri, çeşitli deriler, bunlar dışında kırmızı ipek türünden kumaşlar ve ibrişimler Hârezmşahlar'ın en güzide ve değerli hediyeleri arasında görülürdü. Elbette bunlar en layık hediyeler cümlesinden olup etraftaki devletlerin hükümdarlarına da gönderilirdi. Özenle seçilen bu hediyeler muhatabına verilen öneme de işaret ederdi.

Hârezmşah hükümdarları İslam dünyasının en önemli kültür merkezlerinden biri olan Hârezm'in bu keyfiyetinin tesiriyle de şairler, edipler ve âlimleri himaye etmiş, onlara daima in'âm ve ihsanlarda bulunmuşlardı. Reşîdüddin Vatvât gibi âlimlerin Hârezmşahlar devletine ve hükümdarlarına yıllarca sadakatle hizmet etmesinde bu muamelelerin payı oldukça büyüktür. İn'âm, ihsan ve sair hediyeler devletlerin itibarını belirleyen unsurlar olarak da görülmüşlerdir. Öyle ki devletin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar sırasında dahi sultanlar mal dağıtmaktan imtina etmemişlerdir. Babası Sultan Muhammed'in ölümünden sonra hazineleri boşalmış bir devlet teslim alan Sultan Celâleddin bu zamanlarda dahi maiyetindekileri lütuflarıyla onurlandırmıştır. Hatta etraftaki devletlerden gelen elçiler devletin eski ihtişamlı günlerinde olduğu gibi fevkalade iyi ağırlanmış, devlet hazinesinin yetersiz kaldığı zamanlarda sultanın şahsi hazinesi bu işler için kullanılmıştır. Bu görkemli karşılama, misafirlere ve elçilere verilen değerli hediyeler yalnız devletin şanı için gerekli değildi aynı zamanda maddi güç gösterisi idi. Hazinelerin zenginliği ve malların kıymeti etraftaki devletler üzerinde psikolojik baskı olarak tesirli olabilirdi. Nitekim Cengiz Han, Sultan Muhammed'in ülkesinden gelen Müslüman tüccarlara hazinelerindeki en kıymetli emtiaların gösterilmesini emrettiğinde muhatabına ülkesinin refah seviyesi ve maddi gücüne dair bir mesaj göndermişti. Sultan Celâleddin de halifelik tarafından gönderilen elçileri ağırlamak için hesaplanan maliyeti artırmak suretiyle devletin maddi yetersizliğini kamufle etmenin bir yolunu bulmuştu. Burada devletin itibarını korumak için maddi sınırlarını zorlamanın bir örneğini görüyoruz.

Hârezmşahlar'a gönderilen en ilginç hediye Alamut hâkimi Alâeddin Muhammed'in Celâleddin Hârezmşah'a gönderdiği dokuz İsmâilî fedaisi olmuştur. Daha önce benzerine rastlanmayan bu farklı hediye fedailerin misyonu düşünüldüğünde Sultan Celâleddin için

kabulü zordu. Zira İsmâîliler için bu hediye Hârezmşahlar'ın ve sultanın sırlarını öğrenmenin bir vasıtasıydı. Yine Moğollar ile münasebetlerin neticesinde Cengiz Han tarafından Sultan Muhammed'e gönderilen hediyeler kendi zamanının en değerli malları arasından özenle seçilmiş, bununla sultana hiç hafife alınmayacak bir liderle karşı karşıya olduğu mesajı verilmişti. Sultan bu kıymetli hediyeler üzerinden bozkırdaki bu göçebe kavmin maddi yeterlikleri hususunda bilgi edinebilecekti. Dolayısıyla diplomatik ilişkilerde hediyeleşme geleneği muhatabını tanımaya yardımcı olabilirdi.

Hârezmşah hükümdarlarının en yakın adamları, yüksek yönetici sınıf mensupları da kendi ölçüsünce in'âm ve ihsanlarda bulunurdu. Kendi mevkiini yükseltmek, taraftar kazanmak ve şöhretini yaymak için başvurulan bu yöntem kimi zaman beklentileri karşılarsa da Sultan Celâleddin'in veziri Şerefülmülk örneğinde görüldüğü üzere aşırılıklara hatta rüşvete varan uygulamalara dönüşmüştür. Vezirin ölçüsüzce yaptığı in'âm ve ihsanlar, verdiği hediyeler çoğu zaman menfaatlerini sağlayabilmek içindi. Vezirin bu zafiyetinin düşmanlar tarafından fark edilmesi ise devleti zora sokan hususlar arasında olmuştur. Bilhassa Anadolu Selçukluları ve İsmâîliler ile münasebetler vezirin bu tavrı açığa çıkmış, bu devletlerden gelen elçilere umumiyetle şahsi menfaatleri doğrultusunda muamele etmiştir.

Devletlerarası münasebetlerde hediyeleşmenin rolü de oldukça önemlidir. Hârezmşah hükümdarları etraftaki devletlerle kurduğu ilişkilerde hediyeleşmeye önem vermiş elçi ve mektup teatilerinin yanı sıra gönderdikleri hediyelerle de yabancı devletlerin hükümdarlarını onurlandırmışlardır. Münasebetlerin seyrine göre bu hediyelerin içeriği şekillenmiş, münasebetler olumlu bir havada ilerliyorsa hediyelerin değeri de artmıştır. Henüz tesis edilen münasebetler, yeni anlaşmalar, müttefik arayışları sırasında da her iki taraftan gelip giden hediyeler özenle seçilmiş, çoğunlukla ekonomik yaklaşımlardan kaçınılmıştır. Abbâsî halifesi el-Müstansır-Billâh'ın Sultan Celâleddin'e gönderdiği ve müellif Nesevî'nin sayfalarca anlattığı eşi benzerine rastlanmayan hediyeler bu cümleden olup zamanlaması oldukça manidardır. Zira sultan Ahlat muhasarasında iken gelen bu hediyeler ilişkilerin normalleşme zamanına denk gelmekle birlikte İslam dünyasında büyük tepki yaratan muhasaranın kaldırılmasına dair sultanın tavrını yumuşatma girişimi olarak da görülebilirdi. İlişkilerin kötüye gittiği zamanlarda ise gönderilen elçilere buna göre muamele edilmiş, kimi zaman sultanın huzuruna dahi çıkarılmamış, elçilerin masraflarından kısılmış ve teşrifat usulleri sekteye uğramıştır. Bu aynı zamanda elçi üzerinden yabancı hükümdara gönderilen bir mesajdı.

Sonuç itibarıyla Hârezmşahlar kendinden önceki ve sonraki devletlerde olduğu gibi bir devlet geleneğinin devamcısı olarak görünmektedir. İn'âm, ihsan ve hediyeler büyük bir devlet olmanın gerekliliği ve tamamlayıcısıdır. Türk devlet geleneğinde "devlet baba" anlayışının "özünde" devlet büyüklerinin şefkati, ihsanları, lütufları ve her türlü yardımları bulunmaktadır. Bunların toplumun her kesimini kapsamaması ve yaygınlığı kadim Türk devletlerinin en temel vazifesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hârezmşahlar

da bu anlayıştan ve vazifeden hali olmayan bir devlet ve aynı zamanda bu geleneğin mirasçısı olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Abdullah b. Fazlillâh Vassâf, *Târîh-i Vassâfî'l-Hazret*, (Tsh. Ali Rızâ Hâciyân Nejâd), C. IV., Tahran 1388.

Âştîyânî, Abbas İkbâl, *Târîh-i Mogul ez Hamle-yi Çengiz ta Teşkil-i Devlet-i Timûrî*, Tahran 1388.

Atamelik b. Muhammed Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ-yi Cüveynî*, (Tsh. Muhammed b. Abdulvahab Kazvîni), Tahran 1387.

Azar Nasırabadı, Gülseren, “Celâleddîn Hârezmşah Döneminde Hediye ve Rüşvet”, *Kültür ve Sanat Tarihi*, İstanbul 2021, s. 77-94.

Bahâeddin Muhammed b. Müeyyed Bağdâdî, *et-Tevessül ile't-Teressül*, (Tsh. Ahmed Behmenyar), Tahran 1384.

Barthold, V. V., *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990.

Caferoğlu, Ahmet, *Uygur Sözlüğü III*, İstanbul 1938.

Destgayb, Abdulali, *Hücum-i Ordu-yi Mogul be İrân*, Tahran 1367.

Devletşah, *Devletşah Tezkiresi I*, (Çev. Necati Lugal), İstanbul 1977.

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Hayr-i Zerkûb-i Şîrâzî, *Şîrâznâme*, (Tsh. Behmen Kerîmî), Tahran 1350.

Ebü'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. II., Ankara 1999.

Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, (Mkd. Celâleddîn-i Hümâyî), C. II., Tahran 1380.

Gürbüz, Meryem, “Tekiş”, *DİA.*, C. XL., İstanbul 2011, s. 364-365.

Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, (Nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahran 1394.

Hasanzâde, İsmail, *Târîh-i İrân der Ahd-i Hârezmşahîyan*, Tahran 1392.

Howorth, Henry, *History of the Mongols*, C. I., London 1880.

<https://www.vajehyab.com/?q=ساخت&t=like&s=8> (Erişim Tarihi: 29.04.2023)

<https://www.vajehyab.com/dekhoda/سرافسار> (Erişim Tarihi: 29.04.2023)

İbn Arapşah, *Fakihet el Hulefa (Cengiz Han Kısmı)*, (Çev. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul 1920.

İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014.

İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân*, (Tsh. Abbas İkbâl Âştîyânî), C. II., Tahran 1386.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Trc. Ahmet Ağırakça vd.), C. IX-X., İstanbul 2016.

Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, Ankara 2000.

Kitapçı, Zekeriya, *Orta Asya Türklüğünün Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri*, Konya 2004.

Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, (Tsh. Abdülayy Habîbî), C. I-II., Tahran 1389.

Moğolların Gizli Tarihi, (Çev. Ahmet Temir), Ankara 2010.

Muhammed b. Alî b. Muhammed Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, (Tsh. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363.

Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, (Çev. Ahmed Ateş), C. II., Ankara 1999.

Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târîh-i Ravzatü's-Safâ*, (Tsh. Cemşid Kiyânfer), C. VII-VIII., Tahran 1380.

Muslihuddîn Muhammed Lârî, *Mir'âtü'l-Edvar ve Mir'âtü'l-Ahbar*, (Tsh. Seyyid Celil Sagrevaniyan), C. I-II., Tahran 1393.

Nesevi, *Celâliittin Harezemşah*, (Çev. Necip Asım), İstanbul 1934.

Özaydın, Abdülkerim, "Kutbüddin Hârizmşah", *DİA.*, C. XXVI., Ankara 2002, s. 484-485.

Pâzûki, Rıza, *Târîh-i İnan Ez Mogul Ta Afşâriyye*, Tahran 1316.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârîh*, (Tsh. Behmen Kerîmî), Tahran 1387.

Reşîdüddin Vatvât, *'Umdetü'l-Bülegâ' ve 'Uddetü'l-Füsehâ'*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, Nr. 3302.

Sadrüddîn Ebu'l-Hasan 'Ali b. Nâsır b. 'Ali Hûseyinî, *Zübdetü't-tevârih: Ahbârü'l-ümerâ' ve'l-mülûki's-Selcûkiyye*, (Mkd. Muhammed Nûreddin), Tahran 1380.

Spuler, Bertold, "Atabakan-e Fars", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. II., New York 1987.

Sümer, Faruk, "Atsız b. Muhammed", *DİA.*, C. IV., İstanbul 1991, s. 91-92.

Şihâbüddîn Muhammed Hurendizî Zeyderî Nesevî, *Sîret-i Celâleddin Mengüberni*, (Tsh. Mücteba Minovî), Tahran 1365.

Taneri, Aydın, "Hârizmşahlar", *DİA.*, C. XVI., İstanbul 1997, s. 228-231.

Târîh-i Îrân Cambridge ez Âmed-i Selcukiyân ta Furupâşi Devlet-i İlhanan, (Ed. C. A., Boyle), (Trc. Hasan Enûşe), C. V., Tahran 1396.

Tetevî, Ahmet-Asif Han Kazvînî, *Târîh-i Elfî*, C. V., Tahran 1382.

Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Haz. Refet Yinanç), C. II., Ankara 2014.

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1974.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.7>

Volume 7/2

2023 p. 107-126

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA AB ENERJİ POLİTİKALARI VE AB-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

EU ENERGY POLICIES AND EU-CENTRAL ASIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

Ferhat Çağrı ARAS*

Ekber KANDEMİR**

ÖZ

Bu makalenin amacı, enerji güvenliği bağlamında Avrupa Birliği enerji politikalarının işlevselliğinin sağlanması için Orta Asya ülkeleri ile AB ülkelerinin ilişkilerini değerlendirmektir. Orta Asya'nın enerji kaynaklarının çeşitliliği ve pazar ihtiyacı, özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Avrupa Birliği'nin artan enerji ihtiyacını karşılamakta bir çıkar yol olabilir. Enerji güvenliği bağlamında geçmişten gelen yaygın demokratik Avrupa kurumlarının izlediği politikaların daha küresel ölçekte yeni bir boyutunu dış politikada uyguladığı son dönemde Orta Asya'nın enerji kaynaklarının Avrupa'nın bölgesel ve küresel çıkarlarını ve gücünü daha verimli kullanılabilmesi ve tek bir ülkeye bu bağlamda olan bağımlılığın azaltılmasının tartışıldığı bu makaledeki temel varsayım, Avrupa Birliği'nin var olan enerji ihtiyacını Orta Asya ülkeleri ile enerji güvenliğini sağlayabilmek için ilişkilerini ve işbirliklerini dışa bağımlılığı azaltma hedefiyle tartışılması gerektiğidir. İlk bölüm, enerji kaynakları bağlamında Orta Asya ülkelerinin enerji potansiyeli ve mevcut fırsatlar açıklanıyor. İkinci bölümde ise, Avrupa Birliği enerji politikalarında Orta Asya'nın yeri ve önemi açıklanarak iki bölge arasındaki ilişkilerin geliştirilebilmesi için enerjinin önemi ile ilgili bazı analizler ve çıkarımlar üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Enerji Güvenliği, Avrupa Birliği, Orta Asya, Enerji Güvenliği Tarihi*

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, E-mail: ferhatcagriaras@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2108-1981, Trabzon, Türkiye.

** Dr., E-mail: ekberkandmyr@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6211-2276, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

This article aims to evaluate the relations between Central Asian countries and EU countries to ensure the functionality of the European Union energy policies in the context of energy security. The diversity of energy resources and market needs of Central Asia may be a way to meet the increasing energy needs of the European Union, especially after the Russia-Ukraine war. In the context of energy security, in the recent period, when a new, more global dimension of the policies followed by the democratic European institutions from the past has been implemented in foreign policy, it has been discussed that the energy resources of Central Asia can be used more efficiently to the regional and global interests and power of Europe and to reduce the dependency on a single country. The basic assumption in this article is that the current energy needs of the European Union should be discussed with the Central Asian countries to provide energy security, to reduce foreign dependency. Considering all these limitations and inferences, this article consists of three parts. The first part examines the energy potential and current opportunities of Central Asian countries are explained in the context of energy resources. In the last part, the place and importance of Central Asia in the energy policies of the European Union are justified, and some analyses and inferences about the importance of energy are made to improve the relations between the two regions.

Key Words: *Energy Security, European Union, Central Asia, Energy Security History*

Giriş

Orta Asya, jeo-ekonomik ve jeo-politik önemi bakımından sahip olduğu zengin doğal kaynaklar ve Avrasya'nın kalbindeki konumu nedeniyle büyük bir stratejik öneme sahiptir. Halford Mackinder'in jeopolitik teorileri, Orta Asya'yı Avrasya'nın merkezi olarak görmekte ve dünya üzerindeki stratejik konumunun önemini vurgulamaktadır. Bölge, jeo-stratejik önemi kadar jeo-ekonomik açıdan da son derece zengin doğal kaynaklara sahiptir. Özellikle Hazar havzası, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmasının yanı sıra diğer değerli madenleri de barındıran bir bölgedir. Bu durum, hegemonya iddiasında olan devletler ve büyük güçler için Orta Asya'nın önemini artırmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkeleri, uluslararası sistem içerisinde önemli aktörlerin dikkatini çekmiştir; ki Avrupa Birliği (AB) bu aktörlerin başında gelmektedir. AB, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde demokratikleşme süreçlerine katkı sağlama, bölgenin uluslararası güvenliğe olan potansiyel tehditleriyle başa çıkma ve özellikle doğalgaz ve petrol ihtiyacının çeşitlendirilmesi ve alternatif rotaların geliştirilmesi için enerji nakil girişimlerinde iş birliği yapma gibi çok boyutlu bir rol üstlenmektedir.

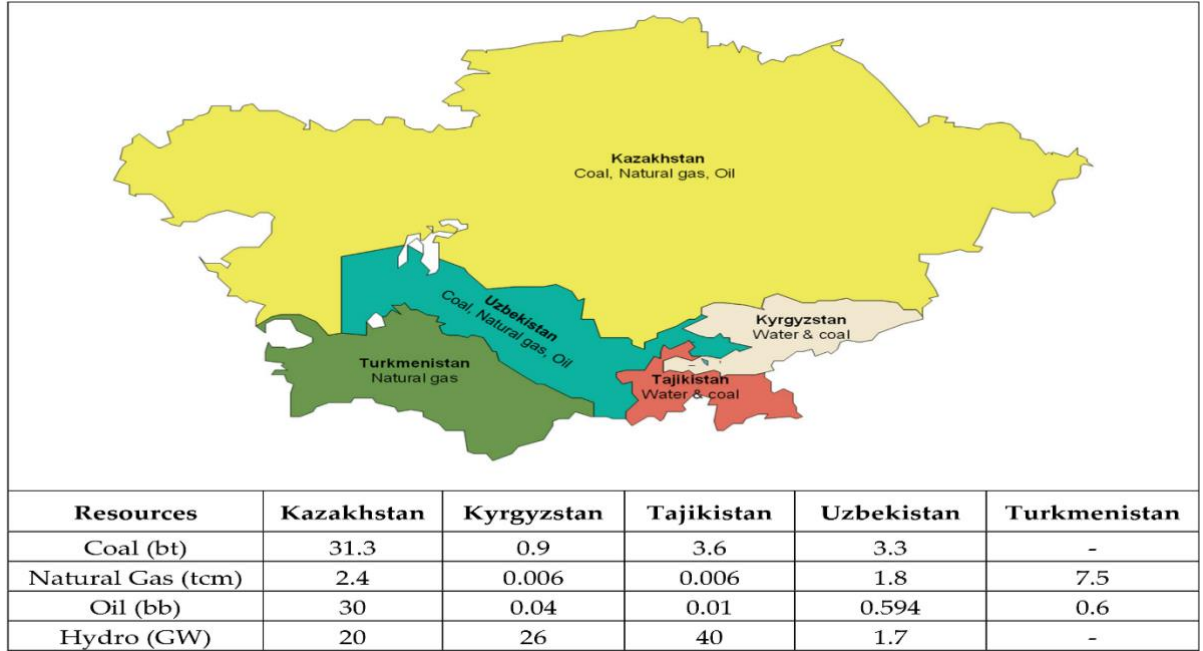
Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Avrupa Birliği'nin, enerji tüketiminin büyük bir kısmını karşılamak için Rusya'ya bağımlı olduğu bilinmektedir. AB'nin büyüyen enerji ihtiyacı, bölgeye olan bağımlılığını artırabilir. Bu nedenle enerji güvenliği bağlamında, dışa bağımlılığı azaltmak için enerji ithalatında kaynak ve tedarikçi çeşitliliğini artırma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Mevcut krizler ve ilişkiler nedeniyle AB'nin enerji ihtiyacını

sınırlı sayıdaki ülkelerden karşılaşması, Orta Asya'nın enerji kaynaklarının önemini giderek artırmaktadır.

Bu makalede, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği bağlamında Orta Asya'daki enerji kaynaklarının potansiyeli ve bölgedeki enerji sektörünün durumu analiz edilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise, Avrupa Birliği'nin mevcut enerji güvenliği ve ihtiyacının Orta Asya enerjisi ile ne derece çeşitlendirilebileceği ve Avrupa Birliği'nin enerji politikalarında Orta Asya'nın önemi ele alınmaktadır.

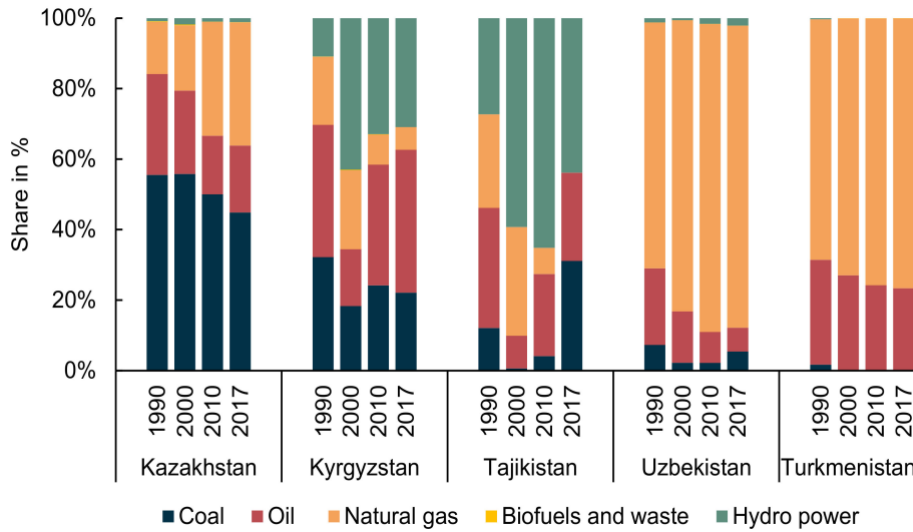
1- ENERJİ KAYNAKLARI BAĞLAMINDA ORTA ASYA ÜLKELERİNİN ENERJİ POTANSİYELLERİ

Coğrafi olarak Orta Asya, batıda Hazar Denizi ile doğuda Çin arasında, güneyde Afganistan ile kuzeyde Rusya arasında yer almaktadır. Bölge, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan olarak adlandırılan beş farklı eski Sovyet Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır. Orta Asya bölgesi enerji kaynakları bakımından oldukça zengindir ve bölge ülkelerindeki rezerv ve üretim oranlarına kıyasla ülkelerin iç tüketim oranları daha düşüktür. Bölgede var olan enerji türlerinden petrol, doğalgaz, kömür gibi ağırlıklı olarak Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da bulunmaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan ise özellikle hidroelektrik enerji kapasitesi ile ön plana çıkmaktadır (Mehta, Ehrenwirth vd., 2021: 2).

Resim-1: Orta Asya Ülkelerinin Sahip Oldukları Enerji Kaynakları

Orta Asya'da ekonomik kalkınma için coğrafi ve jeopolitik faktörler çeşitli yönlerden elverişsiz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bölgedeki ülkeler, ekonomik faaliyetlerin önde gelen merkezlerinden coğrafi olarak da uzaktır. Orta Asya ile dış dünya arasındaki sınırlı bağlantı, ticaret ve ticaret sektörlerini genişletmenin önünde de büyük bir engel oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, bölgenin sınırlı ekonomik kapasitesi nedeniyle, Orta Asya nüfusunun ekseriyeti geçimini tarım ve ormancılık sektörlerinden sağlamaktadır. Ancak bölge doğal kaynaklar açısından oldukça zengindir. Orta Asya, doğalgaz, petrol, kömür gibi bol ve çeşitli enerji kaynaklarına ve hidroelektrik, güneş, rüzgâr ve biokütle enerjisi dâhil olmak üzere bol miktarda kullanılmayan yenilenebilir enerji kaynaklarına sahiptir (Mehta vd., 3).

Grafik -1: 1990-2017 Yılları Arasında Bölgedeki Birincil Enerji Kaynaklarının Dağılımı.

Kazakistan, Orta Asya bölgesindeki en büyük ve en zengin ülkedir ve aynı zamanda büyük petrol, doğalgaz ve kömür rezervlerine sahiptir. Özbekistan, Orta Asya'daki önemli bir doğalgaz üreticisi iken yine Türkmenistan, önemli doğalgaz kaynaklarına ve yerleşik bir termik enerji sektörüne sahip olması nedeniyle Orta Asya'da da önemli bir enerji oyuncusudur. Buna karşılık, Kırgızistan ve Tacikistan bölgedeki en küçük ve en yoksul ülkelerdir. Ancak bölgedeki önemli hidroelektrik kaynakları, potansiyel olarak bu iki ülkede yoğunlaşmıştır. Önemli fosil yakıt yatakları yönünden ise bölge ülkelerinden Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da birincil enerji kaynağı olarak kilit bir rol oynamaktadır. Bölge ülkeleri, AB'nin EU4 Energy (2016-2021) destekleme programı kapsamında enerji güvenliği, enerji piyasaları ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında odaklandığı on bir ülke arasında yer almaktadırlar (Mehta vd., 4).

Kazakistan, Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2018 yılı verilerine göre bölge ülkeleri arasında ham petrol üretiminde Dünya'da 17, doğalgaz üretiminde 24, kömür üretimindeyse 9. sıradadır. Özellikle ham petrol kaynakları ile ön plana çıkan Kazakistan yıllık üretim miktarının yarısını iç piyasalarda tüketmektedir. Bu yönden de önemli bir petrol ihracatçısı konumundadır. İhracat yönünden 2018 yılında Dünya sıralamalarında ham petrolde ve kömürde 9, doğalgazda ise dünya genelinde 12. sırada yer almaktadır (IEA, agis, 2021-a).

Orta Asya bölgesindeki toplam doğalgaz rezervinin %40'ı Türkmenistan'da bulunmaktadır. Asya ülkeleri içerisinde en fazla doğalgaz rezervine sahip ülke konumunda olan Türkmenistan, bu bölgedeki petrolünde %8'ine sahiptir. 160 milyon ton rezervle Kazakistan ise petrol hususunda en fazla kaynağa sahip ikinci Orta Asya ülkesidir. Türkmenistan doğalgaz kaynaklarının transferini ise daha çok Rusya üzerinden gerçekleştirmektedir. İran, Çin ve Rusya'nın yanı sıra Avrupa ülkelerine de doğal gaz ihraç eden Türkmenistan'ın enerji alanında izlediği temel politika, sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını sadece Rusya üzerinden değil, alternatif yollarla dünya piyasalarına ulaştırmak olmuştur (Özsoy, 2019: 459).

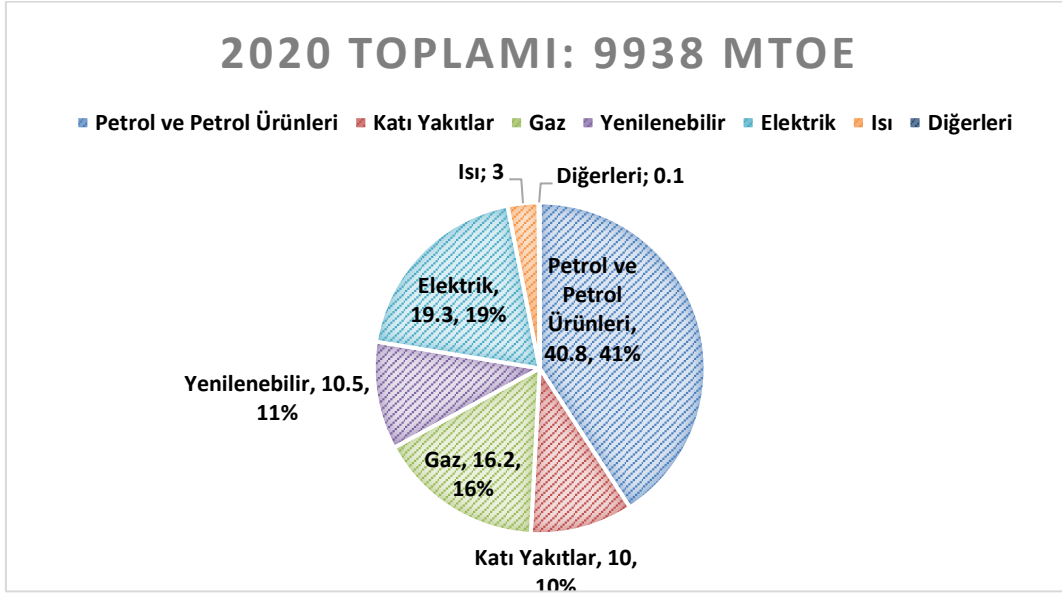
Kırgızistan, 2018 yılındaki verilere göre enerji üretiminin %53'ünü hidroelektrik ve %37'sini ise kömür üretiminden elde etmektedir. Bu bağlamda Kırgızistan için önemli enerji kaynaklarını su ve kömür kaynakları oluşturmaktadır. Enerji tüketiminin yaklaşık olarak yarısını bu kaynaklar üzerinden karşılayan Kırgızistan, belirli düzeylerde ham petrol ve doğalgaz da üretmektedir ancak bu üretim iç pazardaki talebi karşılamaya yetmediği için bu alanlarda bölge ülkelerinden önemli düzeylerde ithalat yapmaktadır. İthalat rakamları petrolde %90'ı bulurken Kazakistan ve Rusya bu alandaki en önemli iki ticari partneri olarak karşımıza çıkmaktadır (IEA, agis, 2021-b).

Tacikistan son derece dağlık bir arazi yapısına sahiptir ve bu neden yer altı kaynaklarının çıkarılması oldukça maliyetlidir. Ancak buna rağmen sahip olduğu su kaynakları ülkeyi dünyanın en büyük hidro-enerji potansiyeline sahip ülkeler arasına koymaktadır. Tacikistan'ın 12 milyon varil ispatlanmış petrol rezervi ve 5,6 milyar metreküp ispatlanmış doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Tahmin edilen rezerv miktarı ise bu rakamların çok üzerindedir. Uzmanların tahminine göre Tacikistan'da 113 milyon ton petrol ve 863 milyar metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Ancak siyasi nedenler ve iç karışıklıktan dolayı bu kaynaklardan faydalanılmamakta ve ağırlıklı olarak Özbekistan'dan petrol ve doğalgaz ithal edilmektedir (Köse, 2020: 262-263). Özbekistan ise, hem bölgede hem de dünya genelinde önemli bir doğalgaz üreticisi konumundadır. Dünya'da Doğalgaz üretiminde 11, keşfedilmiş rezervler bakımından da 14. sırada yer almaktadır. Doğalgaz ihracatında en önemli üç alıcısı, Çin, Rusya ve Kazakistan'dır (IEA, agis, 2021-c).

Orta Asya'nın fosil yakıtlar konusundaki kanıtlanmış önemli rezerv miktarları ve bölge ülkelerinde bu enerji kaynaklarının üretim miktarının tüketim miktarlarından daha üst bir seviyede olması, enerji bağımlılığı %60'ların üzerinde olan ve enerji tüketim ihtiyacı her geçen gün artan AB için Orta Asya'yı önemli bir merkez haline getirmektedir (Karakaya, 2023: 75). Bu bağlamda enerji işbirliği hem Orta Asya hem de AB için stratejik bir öneme sahiptir ve bu nedenle enerji konusu AB'nin Orta Asya stratejisinde kilit bir unsurdur. AB için özellikle Rusya'ya olan bağımlılığın artması ve Ukrayna ile yaşanan krizin ardından bu durumun daha net bir şekilde ortaya çıkmasıyla birlikte, bölgenin önemi enerji güvenliği bağlamında daha da artmıştır. Mart 2007'deki Avrupa Konseyi toplantısının sonucunda ise AB'nin devlet ve hükümet başkanları, AB'nin enerji çeşitlendirme çabalarını desteklemek için Orta Asya ile ilişkilerin yoğunlaştırılması çağrısında bulunmuştur (EU Council, 2007: 8-9).

2.1. AB - Orta Asya Ülkelerinin Petrol-Doğalgaz Üretim ve Tüketim Oranları

Bu bölümde 2020-21-22 yıllarında yayınlanan BP enerji raporları verileri çerçevesinde, Orta Asya ülkeleri ile AB'nin petrol ve doğalgaz alanındaki üretim, tüketim ve ikili ticaret hacimleri incelendiğinde, göre birincil enerji kaynaklarının dünya genelindeki tüketim oranlarına bakıldığında AB'nin dünya genelindeki tüketim oranı %14 iken Orta Asya ülkelerinin (Rusya da dâhildir -%5.5) bu kapsamdaki oranı %6.6 olarak gerçekleşmektedir.

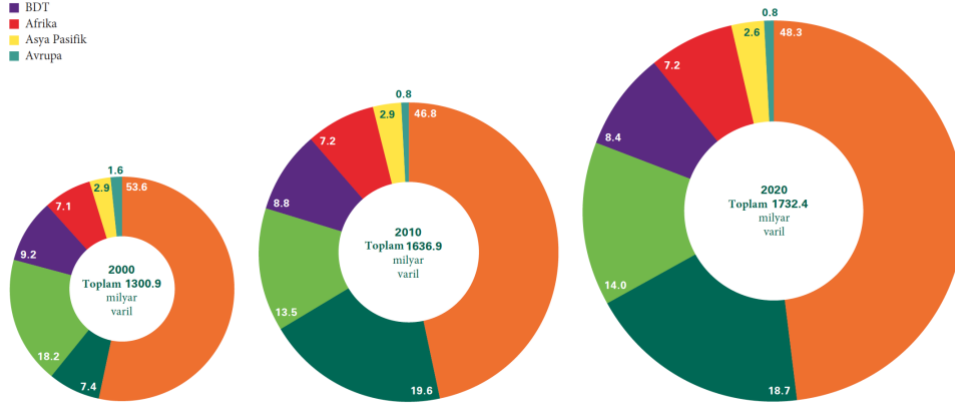

Grafik-2: Dünya’da Tüketilen Birincil Enerji Kaynaklarının Türlerine Göre Tüketim Oranları (EU Commission, 2021: 15).

2000, 2010 ve 2020 yıllarında kanıtlanmış rezervlerin dağılımı

Yüzdeler

- Orta Doğu
- Güney & Orta Amerika
- Kuzey Amerika
- BDT
- Afrika
- Asya Pasifik
- Avrupa

Grafik-3: Dünya Üzerindeki Kanıtlanmış Petrol Rezerv Oranları (BP, 2021: 17)

BP Statistical Review of World Energy raporunda yer alan bilgilere göre AB, Dünya genelindeki toplam kanıtlanmış petrol rezervlerinin %0.8'ine sahipken; bölge bu bağlamda %8.4 seviyesinde önemli bir orana sahiptir.

Oil: Production in million tonnes*

Million tonnes											Growth rate per annum		Share 2019	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019		2008-18
Canada	158.4	165.7	175.1	187.8	200.6	215.8	223.6	226.7	245.8	268.3	274.9	2.5%	5.4%	6.1%
Mexico	146.7	145.6	144.5	143.9	141.8	137.1	127.5	121.4	109.5	102.3	94.9	-7.2%	-4.2%	2.1%
US	322.6	333.1	346.0	395.0	448.5	524.4	567.0	542.4	573.9	671.6	746.7	11.2%	8.3%	16.7%
Total North America	627.7	644.5	665.7	726.7	790.9	877.3	918.2	890.5	929.2	1042.2	1116.5	7.1%	5.4%	24.9%
Argentina	34.0	33.3	31.2	30.8	30.2	29.8	30.0	28.6	27.2	27.5	28.8	4.7%	-3.1%	0.6%
Brazil	105.7	111.3	113.8	111.9	109.7	122.5	132.2	136.2	142.3	140.2	150.8	7.5%	3.6%	3.4%
Colombia	35.3	41.4	48.2	49.9	53.2	52.2	53.0	46.8	45.0	45.6	46.7	2.4%	3.9%	1.0%
Ecuador	26.1	26.1	26.8	27.1	28.2	29.8	29.1	29.5	28.5	27.7	28.5	2.7%	0.2%	0.6%
Peru	6.9	7.3	7.0	6.9	7.3	7.5	6.5	5.8	5.7	6.4	6.1	-5.3%	1.2%	0.1%
Trinidad & Tobago	6.8	6.2	5.9	5.2	5.1	5.1	4.8	4.3	4.4	3.9	3.7	-6.2%	-5.5%	0.1%
Venezuela	155.9	145.8	141.5	139.3	137.8	138.5	135.4	121.0	107.6	75.6	46.6	-38.3%	-7.6%	1.0%
Other S. & Cent. America	6.9	7.3	7.3	7.4	7.6	7.8	7.3	6.8	6.7	6.4	5.9	-6.9%	-1.3%	0.1%
Total S. & Cent. America	377.6	378.7	381.7	378.6	379.1	393.1	398.4	379.1	367.4	333.4	317.0	-4.9%	-1.3%	7.1%
Denmark	12.9	12.2	10.9	10.0	8.7	8.1	7.7	6.9	6.7	5.6	5.0	-11.2%	-8.7%	0.1%
Italy	4.6	5.1	5.3	5.4	5.5	5.8	5.5	3.8	4.1	4.7	4.3	-8.7%	-1.1%	0.1%
Norway	108.2	98.4	93.2	86.9	82.8	84.8	87.5	90.1	88.7	83.1	78.4	-5.7%	-3.1%	1.7%
Romania	4.5	4.3	4.2	4.0	4.1	4.1	4.0	3.8	3.6	3.6	3.6	-0.3%	-2.7%	0.1%
United Kingdom	68.2	63.0	52.0	44.6	40.6	39.9	45.3	47.4	46.6	50.9	51.8	1.8%	-3.4%	1.2%
Other Europe	17.6	16.9	16.7	16.7	17.1	16.9	16.5	15.6	15.0	15.2	14.8	-3.0%	-2.0%	0.3%
Total Europe	215.9	199.8	182.3	167.5	158.8	159.6	166.4	167.7	164.9	163.2	157.8	-3.3%	-3.3%	3.5%
Azerbaijan	50.9	51.3	46.1	43.7	43.8	42.5	42.0	41.4	39.1	39.2	38.1	-2.7%	-1.4%	0.9%
Kazakhstan	76.5	79.7	80.1	79.3	82.3	81.1	80.2	78.6	87.0	91.2	91.4	0.2%	2.6%	2.0%
Russian Federation	501.4	512.3	519.5	526.7	532.2	535.1	541.8	555.9	554.3	563.3	568.1	0.8%	1.3%	12.7%
Turkmenistan	10.9	11.1	11.5	12.0	12.5	12.9	13.2	13.2	13.1	12.6	12.5	-0.5%	1.7%	0.3%
Uzbekistan	4.5	3.6	3.6	3.2	2.9	2.8	2.7	2.6	2.8	2.9	2.8	-3.3%	-4.9%	0.1%
Other CIS	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.9	1.9	2.9%	0.3%	*
Total CIS	645.9	659.9	662.5	666.7	675.5	676.1	681.7	693.6	698.1	711.1	714.9	0.5%	1.3%	15.9%

Tablo-1: AB ve BDT Ülkeleri Genelinde Bölgesel Olarak Petrol Üretim Oranları (BP, 2020: 17)

AB, Dünya genelinde üretilen petrolün %3.5'ini üretirken, Orta Asya %15.9'unu üretmektedir.

Thousand barrels daily												Growth rate per annum		Share 2019
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2008-18	
Canada	2183	2333	2397	2330	2345	2387	2347	2393	2393	2443	2403	-1.7%	0.6%	2.4%
Mexico	2021	2040	2065	2083	2034	1960	1939	1950	1883	1821	1733	-4.8%	-1.3%	1.8%
US	18030	18324	17983	17594	18006	18136	18524	18618	18883	19428	19400	-0.1%	0.3%	19.7%
Total North America	22235	22697	22445	22006	22385	22483	22810	22961	23160	23692	23536	-0.7%	0.2%	23.9%
Argentina	532	582	591	614	658	643	662	651	637	611	599	-2.0%	1.2%	0.6%
Brazil	2078	2271	2432	2509	2655	2721	2559	2436	2481	2377	2398	0.9%	1.3%	2.4%
Chile	383	343	371	376	362	353	355	377	364	374	381	1.9%	-0.4%	0.4%
Colombia	230	256	274	294	297	315	331	343	338	341	347	1.7%	3.2%	0.4%
Ecuador	191	220	226	233	247	260	254	239	237	255	249	-2.4%	3.1%	0.3%
Peru	178	186	215	207	219	216	237	250	248	257	262	1.9%	4.0%	0.3%
Trinidad & Tobago	44	45	42	40	45	41	45	47	44	42	39	-6.9%	-0.8%	*
Venezuela	726	725	737	792	782	720	637	537	463	402	356	-11.6%	-5.6%	0.4%
Other S. & Cent. America	1158	1162	1173	1169	1151	1150	1217	1255	1267	1288	1294	0.5%	0.8%	1.3%
Total S. & Cent. America	5519	5791	6061	6234	6418	6420	6298	6136	6078	5946	5923	-0.4%	0.6%	6.0%
Austria	250	262	245	245	253	243	242	250	254	258	263	2.0%	-0.2%	0.3%
Belgium	668	691	649	631	651	649	669	674	685	702	683	-2.7%	-0.3%	0.7%
Czech Republic	199	189	194	191	183	194	189	175	209	212	213	0.8%	0.3%	0.2%
Finland	209	219	209	200	215	204	202	217	207	207	193	-6.8%	-0.7%	0.2%
France	1762	1703	1666	1610	1597	1543	1545	1529	1539	1538	1530	-0.5%	-1.7%	1.6%
Germany	2339	2373	2294	2276	2336	2273	2269	2307	2374	2260	2281	0.9%	-0.7%	2.3%
Greece	417	380	359	318	300	298	309	311	320	316	328	3.9%	-3.2%	0.3%
Hungary	149	141	151	139	139	154	164	161	173	184	186	0.7%	1.5%	0.2%
Italy	1536	1500	1443	1350	1246	1180	1227	1236	1249	1277	1218	-4.6%	-2.5%	1.2%
Netherlands	935	957	962	916	889	856	826	843	818	844	825	-2.2%	-1.4%	0.8%
Norway	220	231	224	221	226	214	219	210	211	222	207	-7.1%	0.3%	0.2%
Poland	550	577	574	552	520	521	542	594	646	663	670	1.2%	1.8%	0.7%
Portugal	269	265	249	225	235	235	238	234	243	233	250	7.1%	-2.1%	0.3%
Romania	192	181	186	186	170	184	186	195	206	212	224	5.6%	-0.1%	0.2%
Spain	1449	1413	1343	1251	1181	1176	1219	1262	1270	1297	1298	0.1%	-1.7%	1.3%
Sweden	317	315	295	292	292	286	280	291	289	276	283	2.7%	-1.8%	0.3%
Switzerland	260	242	234	238	249	224	226	214	219	212	216	2.2%	-1.9%	0.2%
Turkey	709	694	672	702	748	771	915	973	1022	987	1005	1.8%	3.7%	1.0%
Ukraine	282	267	278	267	256	219	193	204	208	207	222	7.3%	-3.6%	0.2%
United Kingdom	1627	1604	1573	1522	1505	1506	1552	1597	1610	1584	1545	-2.5%	-0.7%	1.6%
Other Europe	1223	1205	1175	1124	1106	1103	1148	1191	1238	1248	1257	0.7%	-0.4%	1.3%
Total Europe	15561	15409	14976	14458	14296	14032	14360	14669	14991	14936	14896	-0.3%	-0.9%	15.2%
Azerbaijan	73	72	89	92	101	99	100	98	99	104	108	4.1%	3.4%	0.1%
Belarus	181	149	172	210	143	163	139	136	147	151	151	2.7%	-0.8%	0.2%
Kazakhstan	200	211	243	245	260	262	295	305	317	340	353	3.8%	3.6%	0.4%
Russian Federation	2775	2878	3074	3119	3134	3298	3143	3219	3195	3282	3317	1.1%	1.4%	3.4%
Turkmenistan	106	118	125	129	137	143	145	143	144	149	162	8.7%	2.7%	0.2%
Uzbekistan	89	76	71	63	60	57	53	49	47	45	44	-3.3%	-6.9%	*
Other CIS	64	63	65	75	78	76	78	86	82	91	93	2.0%	4.1%	0.1%
Total CIS	3487	3566	3838	3934	3914	4097	3952	4036	4021	4157	4227	1.7%	1.5%	4.3%

Tablo-2: AB ve BDT Ülkeleri Genelinde Bölgesel Olarak Petrol Tüketim Oranları (BP, 2020: 21)

Mevcut üretim oranlarına nazaran AB dünya genelinde üretilen petrolün %15.2'sini tüketirken (ürettiğinin 4.3 katı), bölge ülkelerinde bu oran %4.3'dür (bu oranın %80'i tek başına Rusya'ya aittir). Buradaki oranlarda da açıkça görüldüğü gibi AB, petrol alanındaki üretimine oranla büyük bir tüketim oranını sahiptir. Bu durum AB'nin petrol ithalatı konusundaki bağımlılığını artırmaktadır.

Crude (million tonnes)	To															Total
	Canada	Mexico	US	S. & Cent. America	Europe	Russia	Other CIS	Middle East	Africa	Australasia	China	India	Japan	Singapore	Other Asia Pacific	
Canada	-	-	189.7	0.3	3.7	-	-	†	†	†	2.2	0.9	†	-	0.2	197.0
Mexico	-	-	29.9	0.1	10.5	-	-	0.1	-	-	0.5	10.0	0.3	-	6.8	58.1
US	24.2	0.1	-	8.1	45.8	-	†	2.5	0.2	0.5	6.3	9.1	3.1	1.9	36.0	137.7
S. & Cent. America	0.2	†	40.0	-	12.6	†	-	0.4	0.3	-	67.2	18.7	2.3	0.5	3.9	146.2
Europe	0.9	-	6.3	0.8	-	†	†	0.4	0.3	†	13.6	2.4	-	0.2	1.8	26.7
Russia	0.9	-	6.6	0.4	153.0	-	18.4	5.6	†	0.9	77.7	2.9	7.9	1.4	10.4	286.1
Other CIS	0.3	-	1.6	0.1	68.1	†	-	4.9	0.3	0.1	4.2	3.6	0.9	0.4	6.9	91.5
Iraq	-	-	16.5	0.6	55.4	†	†	3.3	0.3	-	51.8	49.2	2.1	2.7	18.9	200.8
Kuwait	-	-	2.2	-	4.9	-	-	†	3.7	-	22.7	10.6	12.6	2.7	39.8	99.2
Saudi Arabia	5.1	-	24.9	3.5	39.9	-	-	13.2	8.4	0.3	83.3	42.6	52.6	6.1	78.5	358.4
UAE	-	-	0.1	†	0.2	†	-	†	2.6	6.1	15.3	19.6	42.9	13.2	39.4	139.4
Other Middle East	-	-	-	†	4.3	-	†	5.7	0.1	0.1	52.2	10.8	19.3	9.2	23.5	125.2
North Africa	0.1	-	4.6	2.7	59.1	-	0.1	1.3	†	2.1	10.7	5.6	0.4	1.4	5.1	93.4
West Africa	1.1	-	14.1	4.7	65.1	†	†	1.7	10.0	1.7	77.8	30.2	0.4	2.3	10.0	219.0
East & S. Africa	†	-	0.2	†	†	†	-	†	†	-	3.9	0.7	0.1	†	0.6	5.5
Australasia	†	-	-	†	†	-	-	0.6	†	-	2.3	-	0.4	3.0	6.8	13.0
China	-	-	-	†	-	-	†	†	†	-	-	-	-	†	0.4	0.4
India	-	-	-	†	†	-	-	†	†	†	-	-	-	†	†	0.1
Japan	-	-	-	†	†	-	-	-	†	†	-	-	-	†	†	†
Singapore	-	-	-	†	-	-	-	†	†	0.4	-	-	-	-	1.5	1.9
Other Asia Pacific	†	-	1.6	†	†	-	-	0.5	0.1	10.6	15.6	4.7	1.5	4.6	-	39.2
Total imports	32.9	0.1	338.4	21.3	522.5	†	18.5	40.2	26.4	22.9	507.2	221.7	146.9	49.6	290.4	2239.0

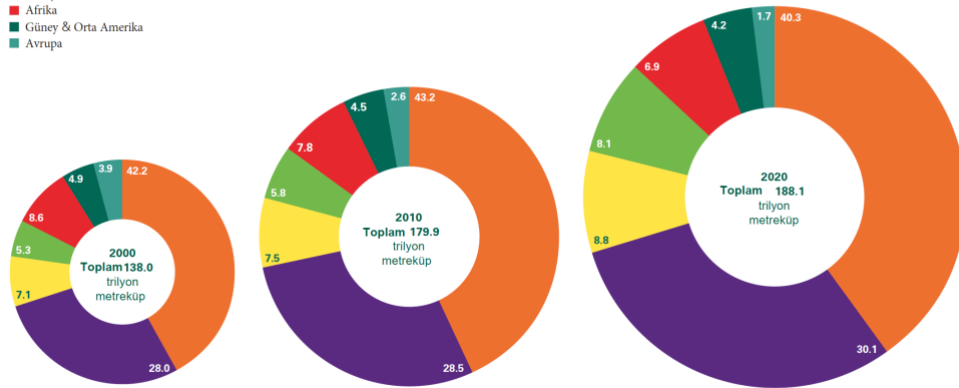
Tablo-3: Bölgearası Petrol Ticareti Hareketliliği Oranları (BP, 2020: 30)

BP Statistical Review of World Energy raporunda yer alan bilgilere göre AB tükettiği toplam petrol miktarının %13'ünü bölge ülkelerinden temin etmektedir. AB'nin petrol tüketiminde Rusya'dan yaptığı ithalat oranları ise bu grafikte ayrıca verilmiştir. Bu oranlara göre AB, tükettiği toplam petrol miktarının %30'unu Rusya'dan ithal etmektedir. Rusya haricindeki diğer bölge ülkeleri ise ürettikleri toplam petrol miktarının iç piyasada kullandıkları oran haricindeki kalan %75'ini AB'ye ihraç etmektedirler.

2000, 2010 ve 2020 yıllarında kanıtlanmış rezervlerin dağılımı

Yüzdeler

- Orta Doğu
- BDT
- Asya Pasifik
- Kuzey Amerika
- Afrika
- Güney & Orta Amerika
- Avrupa

Grafik-4: Dünya Üzerindeki Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri (BP, 2021: 33)

BP Statistical Review of World Energy raporunda yer alan bilgilere göre AB, Dünya genelindeki toplam kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %1.7'sine sahipken; bölge bu bağlamda %32.3 gibi bir seviye ile önemli bir zenginliğe sahiptir.

Billion cubic metres												Growth rate per annum		
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2008-18	Share 2019
Canada	155.1	149.6	151.1	150.3	151.9	159.0	160.8	171.8	175.6	179.0	173.1	-3.3%	0.7%	4.3%
Mexico	52.6	51.2	52.1	50.9	52.5	51.3	47.9	43.7	38.3	35.2	34.0	-3.4%	-2.9%	0.9%
US	557.6	575.2	617.4	649.1	665.7	704.7	740.3	727.4	746.2	835.9	920.9	10.2%	4.3%	23.1%
Total North America	765.2	775.9	820.5	850.3	860.1	915.0	949.0	942.8	960.0	1050.1	1128.0	7.4%	3.3%	28.3%
Argentina	40.3	39.0	37.7	36.7	34.6	34.5	35.5	37.3	37.1	39.4	41.6	5.6%	-0.8%	1.0%
Bolivia	11.9	13.7	15.0	17.1	19.6	20.3	19.6	18.8	18.2	17.0	15.0	-12.2%	2.1%	0.4%
Brazil	12.3	15.0	17.2	19.8	21.9	23.3	23.8	24.1	27.2	25.2	25.8	2.6%	5.8%	0.6%
Colombia	10.1	10.8	10.5	11.5	13.2	12.3	11.6	12.0	12.3	12.9	13.2	2.6%	4.0%	0.3%
Peru	3.6	7.3	11.5	12.0	12.4	13.1	12.7	14.0	13.0	12.8	13.5	5.6%	13.8%	0.3%
Trinidad & Tobago	38.6	40.3	38.7	38.5	38.7	38.1	36.0	31.3	31.9	34.0	34.6	1.8%	-1.0%	0.9%
Venezuela	31.8	30.5	30.2	31.9	30.6	31.8	36.1	37.2	38.6	31.6	26.5	-16.3%	-0.6%	0.7%
Other S. & Cent. America	3.8	3.8	3.2	3.0	2.7	2.6	2.9	3.1	3.1	3.3	3.5	5.2%	-1.5%	0.1%
Total S. & Cent. America	152.3	160.4	164.1	170.6	173.8	176.0	179.0	177.9	181.4	176.2	173.6	-1.5%	1.1%	4.4%
Denmark	8.8	8.5	6.9	6.0	5.0	4.8	4.8	4.7	5.1	4.3	3.2	-25.4%	-8.5%	0.1%
Germany	12.7	11.1	10.5	9.5	8.6	8.1	7.5	6.9	6.4	5.5	5.3	-3.8%	-8.6%	0.1%
Italy	7.6	8.0	8.0	8.2	7.4	6.8	6.4	5.5	5.3	5.2	4.6	-10.9%	-5.2%	0.1%
Netherlands	65.5	75.3	69.5	68.4	72.4	60.4	45.9	44.3	38.5	32.3	28.1	-13.0%	-7.6%	0.7%
Norway	103.6	106.4	100.5	113.9	107.9	108.0	116.2	115.9	123.2	121.3	114.4	-5.7%	2.0%	2.9%
Poland	4.3	4.3	4.5	4.5	4.4	4.3	4.3	4.1	4.0	4.0	4.0	0.1%	-0.7%	0.1%
Romania	10.4	10.0	10.1	10.1	10.0	10.2	10.2	9.1	10.0	10.0	9.7	-2.9%	-0.5%	0.2%
Ukraine	20.3	19.4	19.5	19.4	20.2	20.2	18.8	19.0	19.4	19.7	19.6	-0.5%	-0.3%	0.5%
United Kingdom	61.2	57.9	46.1	39.2	37.0	37.4	40.7	41.7	41.9	40.5	39.6	-2.2%	-5.7%	1.0%
Other Europe	9.3	9.3	9.2	8.4	7.2	6.3	6.1	8.7	9.0	8.5	7.4	-12.9%	-1.1%	0.2%
Total Europe	303.7	310.4	284.8	287.5	280.0	266.6	261.0	259.9	262.8	251.2	235.9	-6.1%	-2.4%	5.9%
Azerbaijan	15.9	16.3	16.0	16.8	17.4	18.4	18.8	18.3	17.8	19.0	24.3	27.7%	1.8%	0.6%
Kazakhstan	19.0	20.4	20.1	19.8	21.4	21.7	22.0	22.9	23.4	23.9	23.4	-2.2%	2.7%	0.6%
Russian Federation	536.2	598.4	616.8	601.9	614.5	591.2	584.4	589.3	635.6	669.1	679.0	1.5%	0.9%	17.0%
Turkmenistan	33.3	40.1	56.3	59.0	59.0	63.5	65.9	63.2	58.7	61.5	63.2	2.7%	*	1.6%
Uzbekistan	58.4	57.1	56.6	56.5	55.9	56.3	53.6	53.1	53.4	57.2	56.3	-1.6%	-0.7%	1.4%
Other CIS	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	2.0%	0.2%	*
Total CIS	663.2	732.7	766.2	754.3	768.5	751.4	745.0	747.2	789.1	831.1	846.5	1.9%	0.8%	21.2%
Bahrain	12.1	12.4	12.6	13.1	14.0	14.7	14.8	14.4	14.5	14.6	16.9	15.4%	2.0%	0.4%
Iran	135.7	143.9	151.0	156.9	157.5	175.5	183.5	199.3	219.5	238.3	244.2	2.4%	6.8%	6.1%
Iraq	6.9	7.1	6.3	6.3	7.1	7.5	7.3	9.9	10.1	10.6	10.8	1.9%	5.1%	0.3%
Kuwait	10.9	11.1	12.9	14.7	15.5	14.3	16.1	16.4	16.2	16.9	18.4	9.2%	3.4%	0.5%
Oman	23.9	25.7	27.1	28.3	30.8	29.3	30.7	31.5	32.3	36.0	36.3	0.9%	4.1%	0.9%
Qatar	92.4	123.1	150.4	162.5	168.2	169.5	174.9	173.6	168.6	176.5	178.1	0.9%	8.3%	4.5%
Saudi Arabia	74.5	83.3	87.6	94.4	95.0	97.3	99.2	105.3	109.3	112.1	113.6	1.4%	3.9%	2.8%
Syria	6.1	8.4	7.4	6.1	5.0	4.6	4.1	3.5	3.5	3.6	3.7	3.6%	-4.3%	0.1%
United Arab Emirates	47.6	50.0	51.0	52.9	53.2	52.9	58.7	60.3	62.4	61.4	62.5	1.9%	2.3%	1.6%
Yemen	0.8	6.3	9.4	7.6	10.4	9.8	2.9	0.5	0.6	0.6	0.6	0.8%	n/a	*
Other Middle East	2.7	3.3	4.2	2.5	6.3	7.3	8.1	9.0	9.5	10.1	10.1	0.1%	11.3%	0.3%
Total Middle East	413.8	474.6	520.0	545.5	562.9	582.7	600.2	623.9	646.5	680.7	695.3	2.1%	5.7%	17.4%
Algeria	76.6	77.4	79.6	78.4	79.3	80.2	81.4	91.4	93.0	93.8	86.2	-8.1%	1.3%	2.2%
Egypt	60.3	59.0	59.1	58.6	54.0	47.0	42.6	40.3	48.8	58.6	64.9	10.9%	0.3%	1.6%
Libya	15.1	16.0	7.5	11.6	12.2	11.8	11.0	9.4	8.6	8.3	9.4	14.0%	-5.8%	0.2%
Nigeria	23.2	30.9	36.4	39.2	33.1	40.0	47.6	42.6	47.2	48.3	49.3	2.1%	3.9%	1.2%
Other Africa	16.9	19.0	19.1	19.0	19.8	19.7	21.4	22.2	26.5	27.3	28.0	2.7%	5.1%	0.7%
Total Africa	192.1	202.3	201.7	206.8	198.3	198.7	204.0	205.9	224.2	236.2	237.9	0.7%	1.5%	6.0%
Australia	46.7	54.0	55.7	59.5	61.8	66.6	76.0	96.4	112.8	130.1	153.5	18.0%	12.1%	3.8%
Bangladesh	18.7	19.3	19.6	21.3	22.0	23.0	25.9	26.5	26.6	26.6	28.7	8.0%	5.0%	0.7%
Brunei	11.1	12.0	12.5	12.3	11.9	12.7	13.3	12.9	12.9	12.6	13.0	3.3%	0.6%	0.3%
China	85.9	96.5	106.2	111.5	121.8	131.2	135.7	137.9	149.2	161.5	177.6	9.9%	7.2%	4.5%
India	36.1	47.4	42.9	37.3	31.1	29.4	28.1	26.6	27.7	27.5	26.9	-2.1%	-0.7%	0.7%
Indonesia	78.0	87.0	82.7	78.3	77.6	76.4	76.2	75.1	72.7	72.8	67.5	-7.2%	-0.3%	1.7%
Malaysia	66.2	65.1	67.0	69.3	72.6	72.2	76.8	76.7	78.5	77.3	78.8	2.0%	1.1%	2.0%
Myanmar	11.4	12.2	12.6	12.5	12.9	16.5	19.2	18.3	17.8	17.1	17.1	-	3.4%	0.4%
Pakistan	34.7	35.3	35.3	36.6	35.6	35.0	35.0	34.7	34.7	34.2	33.9	-1.0%	-0.1%	0.8%
Thailand	29.4	33.7	33.8	38.4	38.9	39.1	37.5	37.3	35.9	34.7	35.8	3.0%	1.5%	0.9%
Vietnam	7.7	9.1	8.2	9.0	9.4	9.9	10.3	10.2	9.5	9.7	9.9	2.0%	2.9%	0.2%
Other Asia Pacific	18.5	18.2	18.3	18.0	18.7	23.6	29.4	30.2	30.2	28.1	29.6	5.5%	4.4%	0.7%
Total Asia Pacific	444.6	489.8	494.7	504.0	514.2	535.5	583.5	582.8	608.5	632.0	672.1	6.3%	4.0%	16.9%
Total World	2934.9	3146.2	3251.9	3318.9	3357.8	3425.9	3500.6	3540.4	3672.5	3857.5	3989.3	3.4%	2.4%	100.0%
of which: OECD	1094.9	1121.7	1141.9	1177.1	1184.8	1232.0	1271.5	1286.9	1323.3	1419.3	1506.2	6.1%	2.6%	37.8%
Non-OECD	1840.0	2024.5	2110.0	2141.8	2173.1	2193.9	2229.2	2253.4	2349.2	2438.3	2483.2	1.8%	2.4%	62.2%
European Union	178.8	183.5	163.5	153.1	150.9	137.4	124.9	124.1	119.3	109.3	101.0	-7.7%	-5.8%	2.5%

Tablo-4: Dünya Üzerindeki Doğalgaz Üretim Miktarları ve Oranları (BP, 2020: 34)

AB, Dünya genelinde üretilen doğalgazın %5,9'unu üretirken, Orta Asya %21,2'sini üretmektedir.

Billion cubic metres											Growth rate per annum			Share 2019
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2008-18	
Canada	86.6	88.3	97.5	97.2	104.3	109.6	109.8	106.2	109.3	118.3	120.3	1.7%	2.8%	3.1%
Mexico	65.2	66.0	70.8	73.7	77.8	78.8	80.8	83.0	86.0	87.6	90.7	3.5%	3.9%	2.3%
US	617.6	648.2	658.2	688.1	707.0	722.3	743.6	749.1	740.0	819.9	846.6	3.3%	2.7%	21.5%
Total North America	769.4	802.5	826.6	859.0	889.1	910.7	934.1	938.3	935.3	1025.8	1057.6	3.1%	2.8%	26.9%
Argentina	41.8	42.1	43.8	45.7	46.0	46.2	46.7	48.2	48.3	48.7	47.5	-2.5%	1.2%	1.2%
Brazil	20.7	27.6	27.5	32.6	38.4	40.7	42.9	37.1	37.6	35.9	35.8	-0.2%	3.4%	0.9%
Chile	2.8	5.7	5.8	5.3	5.3	4.4	4.8	5.9	5.6	6.4	6.5	1.1%	8.8%	0.2%
Colombia	8.4	8.7	8.5	9.5	10.5	11.4	11.2	12.1	12.4	13.2	13.4	1.8%	6.1%	0.3%
Ecuador	0.6	0.6	0.6	0.7	0.9	0.9	0.8	0.9	0.8	0.7	0.6	-10.6%	3.6%	*
Peru	3.3	5.4	6.3	6.9	6.7	7.4	7.6	8.5	7.5	8.0	8.3	3.7%	9.4%	0.2%
Trinidad & Tobago	19.1	20.7	20.5	20.2	20.4	20.5	19.6	16.9	18.3	17.4	17.5	1.0%	-1.0%	0.4%
Venezuela	34.2	31.3	33.3	34.6	32.3	34.0	37.0	37.2	38.6	31.6	26.5	-16.3%	-1.0%	0.7%
Other S. & Cent. America	4.9	5.1	5.8	6.3	6.9	7.2	7.1	7.3	7.2	8.0	9.2	14.7%	5.4%	0.2%
Total S. & Cent. America	135.8	147.3	152.1	161.8	167.3	172.6	177.8	174.2	176.3	169.9	165.4	-2.7%	1.9%	4.2%
Austria	8.8	9.6	9.0	8.6	8.2	7.5	8.0	8.3	9.1	8.7	8.9	2.5%	-0.4%	0.2%
Belgium	17.6	19.4	16.5	16.7	16.5	14.5	15.8	16.2	16.4	16.9	17.4	3.0%	-0.3%	0.4%
Czech Republic	7.9	9.4	7.9	8.0	8.1	7.2	7.5	8.2	8.4	8.0	8.3	4.3%	-0.4%	0.2%
Finland	3.7	4.1	3.6	3.2	3.0	2.7	2.3	2.0	1.8	2.1	2.0	-3.8%	-6.7%	0.1%
France	44.7	49.6	43.0	44.4	45.1	37.9	40.8	44.5	44.8	42.7	43.4	1.7%	-0.8%	1.1%
Germany	84.4	88.1	80.9	81.1	85.0	73.9	77.0	84.9	87.7	85.9	88.7	3.3%	-0.4%	2.3%
Greece	3.4	3.7	4.6	4.2	3.7	2.8	3.1	4.0	4.8	4.7	5.1	9.0%	1.5%	0.1%
Hungary	10.6	11.4	10.9	9.7	9.1	8.1	8.7	9.3	9.9	9.6	9.8	2.0%	-2.4%	0.2%
Italy	74.3	79.1	74.2	71.4	66.7	59.0	64.3	67.5	71.6	69.2	70.8	2.3%	-1.5%	1.8%
Netherlands	41.4	46.8	40.9	39.3	39.1	34.5	34.1	35.2	36.2	35.4	36.8	4.2%	-1.3%	0.9%
Norway	4.1	4.1	4.0	4.0	4.0	4.3	4.5	4.4	4.6	4.5	4.5	0.2%	0.4%	0.1%
Poland	15.1	16.2	16.5	17.4	17.4	17.0	17.1	18.3	19.2	19.9	20.4	2.3%	2.4%	0.5%
Portugal	4.8	5.2	5.3	4.6	4.3	4.1	4.8	5.1	6.3	5.8	6.1	5.7%	1.9%	0.2%
Romania	12.3	12.5	12.9	12.5	11.4	10.9	10.4	10.5	11.3	11.6	10.9	-5.9%	-2.0%	0.3%
Spain	36.3	36.2	33.6	33.2	30.3	27.5	28.5	29.1	31.7	31.5	36.1	14.8%	-2.5%	0.9%
Sweden	1.1	1.5	1.2	1.1	1.0	0.8	0.9	1.0	1.0	1.0	1.0	3.2%	1.7%	*
Switzerland	3.1	3.5	3.1	3.4	3.6	3.1	3.3	3.5	3.5	3.3	3.4	2.4%	0.2%	0.1%
Turkey	33.7	35.8	41.8	43.3	44.0	46.6	46.0	44.5	51.6	47.2	43.2	-8.5%	3.0%	1.1%
Ukraine	48.9	54.6	56.1	51.8	47.7	40.3	32.0	31.4	30.2	30.6	28.2	-7.7%	-6.9%	0.7%
United Kingdom	91.2	98.5	81.9	76.9	76.3	70.1	72.0	80.7	78.6	79.3	78.8	-0.5%	-2.1%	2.0%
Other Europe	29.8	33.5	32.3	30.7	29.7	27.2	28.1	28.9	30.3	30.2	30.1	-0.4%	-1.2%	0.8%
Total Europe	577.4	622.9	580.4	565.7	554.4	500.0	509.2	537.4	558.9	548.0	554.1	1.1%	-1.3%	14.1%
Azerbaijan	8.6	8.1	8.9	9.4	9.4	9.9	11.1	10.9	10.6	10.8	11.8	9.0%	0.8%	0.3%
Belarus	16.9	20.7	19.2	19.4	19.3	19.1	17.9	17.8	18.2	19.3	19.3	-0.3%	-0.3%	0.5%
Kazakhstan	10.1	11.0	12.2	13.0	13.6	15.0	15.3	15.8	16.8	19.0	17.9	-5.8%	6.0%	0.5%
Russian Federation	397.8	423.9	435.6	428.6	424.9	422.2	408.7	420.6	431.1	454.5	444.3	-2.2%	0.7%	11.3%
Turkmenistan	17.1	18.3	20.7	22.9	19.3	20.0	25.4	25.1	24.8	28.4	31.5	11.1%	13.7%	0.8%
Uzbekistan	44.1	44.0	47.4	46.2	46.2	48.5	46.3	43.3	43.1	44.4	43.4	-2.2%	0.1%	1.1%
Other CIS	5.3	5.2	5.5	5.7	4.8	5.3	5.2	5.1	5.1	5.9	5.5	-6.0%	-0.1%	0.1%
Total CIS	499.9	531.3	549.5	545.2	537.3	539.9	530.0	538.8	549.6	582.3	573.7	-1.5%	1.1%	14.6%
Iran	134.8	144.4	153.2	152.5	153.8	173.4	184.0	196.3	209.1	224.1	223.6	-0.2%	5.9%	3.7%
Iraq	6.9	7.1	6.3	6.3	7.1	7.5	7.3	9.9	11.4	14.6	19.9	36.5%	8.5%	0.5%
Israel	4.0	5.1	4.7	2.4	6.6	7.2	8.1	9.2	9.9	10.5	10.8	2.4%	11.3%	0.3%
Kuwait	11.8	14.0	15.9	17.5	17.8	17.9	20.3	21.1	21.0	21.2	23.5	11.2%	5.8%	0.6%
Oman	13.7	16.3	18.1	19.7	21.7	21.3	23.0	22.8	23.3	25.0	25.0	0.1%	6.5%	0.6%
Qatar	21.3	25.4	28.7	33.6	35.5	38.5	42.4	40.2	39.9	41.4	41.1	-0.7%	7.2%	1.0%
Saudi Arabia	74.5	83.3	87.6	94.4	95.0	97.3	99.2	105.3	109.3	112.1	113.6	1.4%	3.9%	2.9%
United Arab Emirates	57.6	59.3	61.6	63.9	64.7	63.4	71.5	72.7	74.7	74.4	76.0	2.2%	2.5%	1.9%
Other Middle East	22.7	25.2	21.9	20.4	21.0	20.9	22.4	23.0	23.5	22.6	24.8	9.9%	0.9%	0.6%
Total Middle East	347.3	380.1	398.1	410.8	423.3	447.5	478.3	500.7	522.2	545.8	558.4	2.3%	4.9%	14.2%
Algeria	26.2	25.3	26.8	29.9	32.1	36.1	37.9	38.6	39.5	43.4	45.2	4.2%	5.9%	1.2%
Egypt	40.9	43.4	47.8	50.6	49.5	46.2	46.0	49.4	55.9	59.6	58.9	-1.1%	4.2%	1.5%
Morocco	0.6	0.7	0.9	1.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	-5.2%	5.8%	*
South Africa	3.3	4.1	4.3	4.4	4.1	4.3	4.3	4.5	4.4	4.5	4.3	-4.2%	1.3%	0.1%
Other Africa	24.5	25.4	27.5	29.1	29.8	32.2	39.1	38.4	39.1	40.3	40.7	0.9%	4.3%	1.0%
Total Africa	95.6	98.9	107.2	115.1	116.6	119.9	128.5	132.0	140.1	148.8	150.1	0.9%	4.6%	3.8%
Australia	29.1	33.8	35.3	35.4	37.2	40.1	42.1	41.7	41.2	41.4	53.7	29.7%	3.8%	1.4%
Bangladesh	18.7	19.3	19.6	21.3	22.0	23.0	25.9	26.5	26.6	27.4	34.4	25.3%	5.3%	0.9%
China	90.2	108.9	135.2	150.9	171.9	188.4	194.7	209.4	240.4	283.0	307.3	8.6%	13.2%	7.8%
China Hong Kong SAR	2.9	3.6	2.9	2.6	2.5	2.4	3.0	3.1	3.1	3.0	3.1	3.3%	0.1%	0.1%
India	49.1	59.0	60.3	55.7	49.0	48.5	47.8	50.8	53.7	58.1	59.7	2.7%	3.8%	1.5%
Indonesia	42.1	44.0	42.7	43.0	44.5	44.0	45.8	44.6	43.2	44.5	43.8	-1.6%	1.2%	1.1%
Japan	92.5	99.9	112.0	123.2	123.5	124.8	118.7	116.4	117.0	115.7	108.1	-6.6%	1.6%	2.8%
Malaysia	40.0	38.0	35.3	42.0	44.6	44.7	46.8	45.0	45.0	41.0	42.3	3.1%	-0.6%	1.1%
New Zealand	4.0	4.4	4.0	4.5	4.7	5.2	4.9	4.9	4.9	4.4	4.8	8.9%	1.2%	0.1%
Pakistan	34.7	35.3	35.3	36.6	35.6	35.0	36.5	38.7	40.7	43.6	45.7	4.8%	2.3%	1.2%
Philippines	3.7	3.5	3.8	3.6	3.4	3.5	3.3	3.8	3.8	4.1	4.1	-0.2%	1.0%	0.1%
Singapore	9.2	8.3	8.3	8.9	10.0	10.4	11.6	11.9	12.3	12.3	12.7	3.7%	3.5%	0.3%
South Korea	35.5	45.0	48.4	52.5	55.0	50.0	45.6	47.6	49.8	57.8	56.0	-3.2%	4.5%	1.4%
Sri Lanka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	n/a	n/a	n/a
Taiwan	12.5	15.5	17.0	17.9	17.9	18.9	20.2	21.0	23.2	23.7	23.3	-1.7%	6.4%	0.6%
Thailand	38.1	43.2	44.3	48.6	48.9	49.9	51.0	50.6	50.1	50.0	50.8	1.6%	3.1%	1.3%
Vietnam	7.7													

To	From																			Total imports				
	Canada	Mexico	US	Bolivia	Other S. & Cent. America	Netherlands	Norway	Other Europe	Azerbaijan	Kazakhstan	Russian Federation	Turkmenistan	Uzbekistan	Iran	Qatar	Other Middle East	Algeria	Libya	Other Africa		Indonesia	Myanmar	Other Asia Pacific	
Canada	-	-	24.6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24.6
Mexico	-	-	50.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50.8
US	73.2	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	73.3
North America	73.2	0.1	75.4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	148.7
Argentina	-	-	-	4.9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4.9
Brazil	-	-	-	6.4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.4
Other S. & Cent. America	-	-	-	-	0.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.7
S. & Cent. America	-	-	-	11.3	0.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.0
Belgium	-	-	-	-	-	6.6	5.1	0.9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.6
France	-	-	-	-	-	4.4	19.3	5.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37.2
Germany	-	-	-	-	-	23.4	27.8	2.9	-	-	55.6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	109.6
Italy	-	-	-	-	-	1.2	2.7	14.2	-	-	20.7	-	-	-	-	-	9.7	5.4	-	-	-	-	-	54.1
Netherlands	-	-	-	-	-	-	25.3	6.7	-	-	8.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40.0
Spain	-	-	-	-	-	-	1.8	2.8	-	-	-	-	-	-	-	11.4	-	-	-	-	-	-	-	16.0
Turkey	-	-	-	-	-	-	-	-	9.2	-	14.6	-	-	7.4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31.3
Ukraine	-	-	-	-	-	-	-	11.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11.0
United Kingdom	-	-	-	-	-	1.6	26.6	0.4	-	-	4.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33.2
Other EU	-	-	-	-	-	1.0	0.4	37.5	-	-	73.9	-	-	-	-	0.4	-	-	-	-	-	-	-	113.2
Rest of Europe	-	-	-	-	-	0.1	-	8.3	2.0	-	2.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.7
Europe	-	-	-	-	-	38.2	109.1	90.5	11.2	-	188.0	-	-	7.4	-	-	21.4	5.4	-	-	-	-	-	471.3
Belarus	-	-	-	-	-	-	-	19.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19.0
Kazakhstan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.1	1.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.9
Russian Federation	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20.6	6.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26.8
Other CIS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.4	4.8	0.4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.6
CIS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20.9	28.9	8.4	0.4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	58.5
United Arab Emirates	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19.5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19.5
Other Middle East	-	-	-	-	-	-	-	-	0.3	-	-	-	9.1	2.0	0.1	-	-	1.4	-	-	-	-	-	13.0
Middle East	-	-	-	-	-	-	-	-	0.3	-	-	-	9.1	21.5	0.1	-	-	1.4	-	-	-	-	-	32.5
South Africa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.2	-	3.8	-	-	-	-	3.8
Other Africa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.2	-	0.8	-	-	-	-	6.0
Africa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.2	-	4.6	-	-	-	-	9.8
Australia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.2	-	5.2
China	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.5	0.3	31.6	4.9	-	-	-	-	-	-	-	-	4.4	-	47.7
Malaysia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.6	-	-	-	0.6
Singapore	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.8	-	1.3	-	8.1
Thailand	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7.1	-	-	7.1
Asia Pacific	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.5	0.3	31.6	4.9	-	-	-	-	-	-	7.4	11.5	6.5	-	68.7
Total exports	73.2	0.1	75.4	11.3	0.7	38.2	109.1	90.5	11.5	27.5	217.2	31.6	13.2	16.9	21.5	0.1	26.7	5.4	6.0	7.4	11.5	6.5	-	801.5

Tablo-6: Bölgelerarası Doğalgaz Ticareti Hareketliliği Oranları (BP, 2020: 43)

AB, 2019 yılında boru hatları üzerinden gerçekleştirdiği doğalgaz tüketiminin %42'sini bölgeden temin etmektedir. Burada Rusya ve Azerbaycan ön plana çıkarken diğer Orta Asya ülkelerinin (özellikle Türkmenistan) doğalgaz satışını Rusya üzerinden gerçekleştirdiği görülmektedir. AB, toplam sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ithalatının ise %17'sini Rusya Federasyonu'ndan temin etmektedir (BP, 2020: 42). Bu rakamlar 2021 ve 2022 raporlarında da birbirlerine yakın bir oranda seyretmekte olup; gelişen rakamların az da olsa artan bir seyirde olduğu gözlemlenmektedir.

2006 sonrası yaşanan krizin ardından AB ve Orta Asya arasında enerji konularındaki işbirliği alanları genişletilmektedir (Başkan, 2019: 221). Bu işbirliği alanları enerji kaynaklarının sürdürülebilir kalkınmasının desteklenmesinden, enerji tedarik yollarının çeşitlendirilmesine, teknik bilgi alışverişinden, yeni enerji kaynaklarının özellikle de yenilenebilir enerjilerin fiilen geliştirilmesi ve kullanılmasına kadar uzanmaktadır. AB üye devletlerinin dış enerji kaynaklarına artan bağımlılığı ve enerji arz güvenliğinin sağlanması, Avrupa Birliği'ni özellikle yakından ilgilendiren konulardır. Bu göstergeler ışığında, AB ile Orta Asya arasında enerji konularındaki işbirliği AB için öncelikli bir hale gelmektedir (Karakaya, 2020: 101). Bölgenin sahip olduğu bu enerji potansiyeline nazaran, tüketiminin üretiminden daha az olması AB'nin bölgeye olan ilgisini artırmaktadır.

2- AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARINDA ORTA ASYA'NIN ÖNEMİ

Enerji ihtiyacı bakımından % 60,7 oranında dışa bağımlı olan ve bu bağımlılığı her geçen gün artan AB için, Orta Asya'nın zengin enerji kaynakları ve bu kaynakların arz güvenliği

büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda AB ve Orta Asya arasındaki enerji konularında işbirliği alanları genişletilmekte ve bu alanlar enerji kaynaklarının sürdürülebilir kalkınmasının desteklenmesinden, enerji tedarik yollarının çeşitlendirilmesine, teknik bilgi alışverişinden, yeni enerji kaynaklarının özellikle de yenilenebilir enerjilerin fiilen geliştirilmesi ve kullanılmasına kadar uzanmaktadır (EU Commission External Relations, 2014: 1). Traceca, Inogate, Bakü Girişimi, Nabucco, Güney Akım gibi projeler ile bu işbirlikteliği alanları 90'lı ve 2000'li yıllarda somutlaştırılmaya çalışılmış, bu ve benzeri girişimlerle AB'nin enerji konusunda bölge ile olan yakınsanmasının sağlanmasına, enerji nakil güvenliğine ve Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması için enerji kaynaklarının olduğu gibi rotalarının da çeşitlendirilmesine olanak sağlanmaya çalışılmıştır (Erdoğan, 2011: 44).

AB'nin Orta Asya'ya yönelik politikalarında enerji konusu, Haziran 2007'de kabul edilen AB'nin Orta Asya ile Yeni Ortaklık Stratejisi'nde iki bölge arasındaki kilit bir unsur olarak önemle vurgulanmıştır. 2007 yılındaki stratejik ortaklık belgesinde Orta Asya ile ilişkilerde enerji konusunun önemi şu şekilde ifade edilmiştir; *“AB'nin dış enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak ve enerji güvenliğini artırmak için çeşitlendirilmiş bir enerji arz politikasına duyulan ihtiyaç, AB ile Orta Asya arasında işbirliği için daha fazla perspektif sunmaktadır. AB'nin yerel enerji piyasalarını güçlendirmeye yönelik çabaları, yatırım koşullarının iyileştirilmesine, Orta Asya'da enerji üretimi ve verimliliğinin artırılmasına ve bölgedeki enerji arzı ve dağıtımının çeşitlendirilmesine yardımcı olacaktır.”* (EU Council, 2007: 3). 2007 yılında Orta Asya'yı AB için daha da önemli kılan gelişme ise Ocak 2006'da birçok AB üyesini doğrudan etkileyen Rusya-Ukrayna doğalgaz krizi olmuştur (Şahin ve Düğen, 2015: 59).

AB ile Orta Asya ilişkilerinde enerji konusunun önemi 2019 yılında yayınlanan “AB – Orta Asya: Daha Güçlü Bir Ortaklık İçin Yeni Fırsatlar” başlıklı strateji belgesinde de yer almış ve bu konu şu şekilde ifade edilmiştir; *“AB, Trans-Hazar Boru Hattı'nı inşa etme olasılığını değerlendirmek de dâhil olmak üzere, enerji arzının güvenliğine ve AB'nin tedarikçilerinin, kaynaklarının ve güzergâhlarının çeşitlendirilmesine katkıda bulunmada Orta Asya'nın rolünün güçlendirilmesine odaklanmaya devam edecektir”* (EU Council, 2019: 12).

AB, Orta Asya ile enerji ilişkileri bağlamında iki boyuta öncelik vermiştir. Birincisi, Trans-Hazar çerçevesinde bir kapsam oluşturan, AB'nin diğer ortakları -Doğu Avrupa ve Güney Kafkaslar- ile karşılıklı çıkar temelinde değerlendirilen güvenli ve sürdürülebilir enerji kaynaklarıydı. Bu, enerji akışı için bir çerçeve oluşturabilmek için tüm tarafların ortak hareket etmesini gerektirmekteydi. Güney Koridoru burada odak noktasıydı. 2008 yılında Komisyon, Güney Koridoru'nu Topluluk öncelikleri olarak kabul edilmesi gereken altı öncelikli altyapı eyleminden biri olarak değerlendirmiştir (Şahin, 2015: 102). İkinci boyut ise bölgesel bir enerji piyasasının geliştirilmesiydi. Tüm Orta Asya ülkelerinde enerji güvenliğinin sağlanması AB tarafından bir zorunluluk olarak görülmüştür. AB, Orta Asya'nın hidrokarbon kaynaklarının enerji potansiyelinin daha da geliştirilmesini ve yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve enerji tasarrufu ile enerji altyapısının geliştirilmesini desteklemeyi taahhüt etmiştir. AB bu kapsamda politika hedeflerini ve öncelik boyutlarını kapsayacak iki yönlü bir enerji işbirliği çerçevesi belirlemiştir: Bölgesel enerji diyalogu ve ikili işbirliği (Başkan, 2020: 60).

AB'nin Orta Asya ülkeleri ile enerji bağlamında kurduğu ilişkiler genel olarak enerji arzının güvenliği, enerji bağımlılığının azaltılması ve enerji nakil rotalarının çeşitlendirilmesi hususunda yoğunlaşmaktadır. 2019 yılında AB'nin toplam enerji bağımlılığının %61.7, petrolde %96.7, doğalgazda ise %89,6 olması (Eurostat-a, 2021) ve bunun ilerleyen yıllarda artacağı beklentisi AB için hem bölge ülkelerinin önemini artırmakta hem de enerji güvenliği konusunu daha da önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda AB'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığının önemli bir düzeyde ön plana çıkmaktadır. Zira 2019 yılının verilerine göre AB; petrolde %27, doğalgazda ise %41 oranında Rusya'ya bağımlıdır (Eurostat-b, 2021). Rusya'nın AB ile ikili ilişkilerde ya da 2006/2009 yılında yaşanan örneklerdeki gibi Ukrayna ile yaşadığı sorunlar sonrasında AB'ye petrol ve gaz ihracatında sorunlar çıkarması, Rusya'yı güvenilir bir tedarikçi olmaktan çıkarmıştır (Starr and Cornell, 2019: 22). Bu durum aynı zamanda AB için enerjinin geliş ülkesi bakımından çeşitlendirilmesinin ve bu bağlamda Orta Asya ülkelerinin önemini de artırmıştır (Hatipoğlu, 2008: 4).

AB'nin Orta Asya enerjisi ile ilgili başlıca politika hedeflerini yine Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan şu belge özetlemektedir; (EU Commission External Relations, 1).

- İlgili yasal ve düzenleyici çerçevelerin uyumlaştırılması yoluyla enerji piyasalarının yakınsanması;
- Daha yakın işbirliği yoluyla Orta Asya ülkeleri ve AB'nin enerji güvenliğini artırmak;
- Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi de dâhil olmak üzere sürdürülebilir enerji gelişiminin desteklenmesi;
- Ortak ve bölgesel çıkarları olan enerji projeleri için bölgeye yatırım çekmek.

AB'nin enerji konusundaki endişeleri ve Orta Asya'ya yönelik bu yöndeki stratejik girişimleri, Birliđin genel olarak enerji hususundaki üretim, tüketim ve bağımlılık oranlarından anlaşılabilir. Bu konudaki bağımlılığın en önemli tedarikçilerinden olan Rusya'nın AB enerji tüketimindeki konumuna bakıldığında AB için enerjinin önemli bir güvenlik meselesi ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu bağlamda bir önceki bölümde de değinildiği üzere Orta Asya ülkeleri ile AB arasındaki enerji ticareti ve bölgenin enerji kaynaklarının AB için bir çeşitlendirme yaratma kapasitesi petrol ve gaz rezervlerine, üretimlerine ve tüketimlerine ilişkin verilerle daha net bir şekilde açıklanabilir. Bu verilere bakıldığında AB için Orta Asya öncelikli ve stratejik bir hale gelmektedir. Özellikle petrol ve doğalgaz rezervlerinde Kazakistan, doğalgaz rezervleri ve üretimi açısından da Türkménistan ve Özbekistan ön plana çıkmaktadır.

Bölgenin enerji kaynaklarının ihracatı hususunda en önemli ülkesi ise Rusya konumundadır. Bölge ülkelerin kara sınırları anlamında Rusya'ya olan bağımlılığı da bu durumu daha pekiştirmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın temel hedefi AB'nin kendisine bağımlılığının devam ederek enerji ihtiyaçlarını kendisinden sağlamasıdır. Bu yüzden Rusya, bölgede kendisi dışında geliştirilen alternatif her politikaya karşı çıkmaktadır. Bununla beraber Sovyetler döneminden kalan boru hatlarının yenilenip, bölgedeki ülkelere enerji alanında yatırımlarda bulunan Rusya, ayrıca bölge ülkeler ile uzun süreli doğalgaz ve petrol alım anlaşmaları yaparak enerji konusundaki baskın rolünü devam ettirmeye çalışmaktadır. Bölgenin enerji ihtiyacını kendi üzerinden yaparak Avrupa'yı bağımlı hale getirmekte ve çıkarlarını bu bölge üzerinde rahatça uygulamayı hedefleyen

Rusya, bu bakımdan enerji meselesini bir silah olarak kullanmayı hedeflemektedir (Köse, 265-266).

2020 yılında yayınlanan BP Statistical Review of World Energy raporunda yer alan bilgilere göre AB, Dünya genelindeki toplam kanıtlanmış petrol rezervlerinin %0.8'ine sahipken; bölge bu bağlamda %8.4 seviyesinde önemli bir orana sahiptir. AB, Dünya genelinde üretilen petrolün %3.5'ini üretirken, Orta Asya %15.9'unu üretmektedir. Mevcut üretim oranlarına nazaran AB dünya genelinde üretilen petrolün %15.2'sini tüketirken (ürettiğinin 4.3 katı), bölge ülkelerinde bu oran %4.3'dür (bu oranın %80'i tek başına Rusya'ya aittir). Buradaki oranlarda da açıkça görüldüğü gibi AB, petrol alanındaki üretimine oranla büyük bir tüketim oranını sahiptir. Bu durum AB'nin petrol ithalatı konusundaki bağımlılığını artırmaktadır. AB tükettiği toplam petrol miktarının %13'ünü bölge ülkelerinden temin etmektedir. Oranlara göre AB, tükettiği toplam petrol miktarının %30'unu Rusya'dan ithal etmektedir. Rusya haricindeki diğer bölge ülkeleri ise ürettikleri toplam petrol miktarının iç piyasada kullandıkları oran haricindeki kalan %75'ini AB'ye ihraç etmektedirler.

AB, Dünya genelindeki toplam kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %1.7'sine sahipken; bölge bu bağlamda %32.3 gibi bir seviye ile önemli bir zenginliğe sahiptir. AB, Dünya genelinde üretilen doğalgazın %5,9'unu üretirken, Orta Asya %21.2'sini üretmektedir. Mevcut üretim oranlarına nazaran AB dünya genelinde üretilen doğalgazın %14.1'ini tüketirken (ürettiğinin 2.3 katı), bölge ülkelerinde bu oran %14.6'dır (Rusya tek başına bu oranın %77'sini teşkil etmektedir). AB, 2019 yılında boru hatları üzerinden gerçekleştirdiği doğalgaz tüketiminin %42'sini bölgeden temin etmektedir. Burada Rusya ve Azerbaycan ön plana çıkarken diğer Orta Asya ülkelerinin doğalgaz satışını Rusya üzerinden gerçekleştirdiği görülmektedir. AB, toplam sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ithalatının ise %17'sini Rusya Federasyonu'ndan temin etmektedir (BP, 2020: 42).

Sonuç

Bu çalışmada, Orta Asya'nın sahip olduğu zengin doğal kaynaklar ve stratejik konumu nedeniyle Avrupa Birliği (AB) için önemine odaklanılmıştır. Orta Asya, jeo-ekonomik ve jeo-politik açıdan büyük bir öneme sahiptir ve coğrafyacı Halford Mackinder'in jeopolitik teorilerinde de Avrasya'nın kalbi olarak vurgulanmaktadır. Bu nedenle, bölgenin enerji kaynakları, bölgesel ve uluslararası oyuncular için hayati bir konudur.

AB'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği, Orta Asya'daki enerji kaynaklarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Avrupa Birliği'nin enerji tüketimi artmış ve enerji ihtiyacının karşılanması için enerji kaynaklarına olan bağımlılığı artmıştır. Bu durum, enerji güvenliği bağlamında AB'yi zorlayıcı bir konuma getirmiştir ve enerji kaynaklarına yönelik arayışlarını çeşitlendirmeye yönlendirmiştir.

AB, Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde demokratikleşme süreçlerine katkı sağlamak, bölgenin uluslararası güvenliğe olan potansiyel tehditlerine karşı önlem almak ve enerji ihtiyacını karşılamak için iş birliği yapma konusunda çeşitli stratejik belgeler üretmiştir. Bu belgeler, Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının AB'nin enerji politikalarındaki rolünü somut bir şekilde göstermektedir.

Gelecek 20 yıl için yapılan öngörüler, bazı Orta Asya ülkelerinin iç tüketiminin artması sonucunda petrol ve doğalgaz ihracatçısı statüsünden ithalatçı durumuna geçebileceğini

göstermektedir. Bu durum, Orta Asya ülkelerinin enerji ihracat potansiyelini artırabileceği bir fırsat sunmaktadır. AB'nin enerji tüketiminin artması ve kaynak çeşitliliği arayışları göz önüne alındığında, Orta Asya'nın enerji kaynakları AB için gelecekte önemli bir tedarik kaynağı olabilir.

Sonuç olarak, Orta Asya'nın sahip olduğu enerji kaynakları, AB'nin enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji güvenliği sağlamak açısından hayati bir rol oynayabilir. Bölge, hem jeo-ekonomik hem de jeo-politik açıdan stratejik bir öneme sahip olup, uluslararası aktörlerin dikkatini çeken bir bölgedir. AB'nin Orta Asya politikalarının, bölgenin enerji kaynaklarına yönelik potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmesi, bölgesel ve küresel enerji güvenliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, enerji politikalarında Orta Asya'nın rolü, gelecekte de dikkate alınması gereken önemli bir konu olacaktır.

Kaynakça

Akdoğan, Ö. (2008). Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Yök-Tez, 241141.

Ang, B.W. Choong, W.L. Ng, T.S. (2015). Energy Security: Definitions, Dimensions and Indexes. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Vol:42, pp.1077-1093.

APERC (2007). Quest for Energy Security in the 21st Century: Resources and Constraints. Tokyo: Asia Pacific Energy Research Centre.

Başkan, Burak. (2019). Bir Küresel Yönetişim Meselesi Olarak İnsani Müdahale: Temel Sorunlar. O. Karaoğlu (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri: Küresel ve Bölgesel Politikalara Akademik Bakış* (s. 219-249) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Başkan, Burak. (2020). Kanada'nın Kamu Diplomasisi Gücü: Justin Trudeau'nun Ulus Markalama Stratejisi. O. Karaoğlu (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri 2: Küresel ve Bölgesel Politikalara Akademik Bakış* (s. 55-78), Ankara: Siyasal Kitabevi.

BP (2020), Statistical Review of World Energy,

<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.

BP (2021), Statistical Review of World Energy,

<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> , Erişim Tarihi: 01.06.2023.

BP (2022), Statistical Review of World Energy,

<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> , Erişim Tarihi: 29.07.2023.

- Chang, Y., Koh, S.L.C. (2012). “Rethinking Market Governance and Energy Security”. Mely Caballero A. vd.(Derleyen)., *Energy and Non-Traditional Security (NTS) in Asia*, New York: Springer.
- Chang, Y., Yao L. (2012). “Energy Security and Climate Change in ASEAN: Implications and Policies”. Mely Caballero A. vd.(Derleyen)., *Energy and Non-Traditional Security (NTS) in Asia*, New York: Springer.
- Cherp, A., Jewell, J. (2011). The Three Perspectives On Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and The Potential for Integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol:3, No:4, pp.202–212.
- Chester, L. (2010). Conceptualising Energy Security and Making Explicit Its Polysemic Nature. *Energy Policy*, 38, pp.887-895.
- Commission of the EU Communities (1995). *An Energy Policy For The European Union*. Presented by Commissions: Brussels.
- Commission of the EU Communities (2000). *Towards A European Strategy For The Security Of Energy Supply*. Presented by Commissions: Brussels.
- Commission of the EU Communities (2014). *European Energy Security Strategy*. Presented by Commissions: Brussels.
- Council of The EU (2007). *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. Brussels.
- Dağcı, K. & Çaman, M.E. (2013). Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu(USAK)*, Cilt:8, Sayı:16, ss.21-48.
- Erdoğan, M. (2011). Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları. *Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi*, Yayın No: 8.
- EU Commission(c), CARNOT, Web: <https://cordis.europa.eu/programme/id/ENG-CARNOT>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- EU Commission(b), ETAP, Web: <https://cordis.europa.eu/programme/id/ENG-ETAP>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- EU Commission(e), SYNERGY, Web: <https://cordis.europa.eu/programme/id/IC-SYNERGY-0>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- EU Commission(d), TEN-E, Web:
https://ec.europa.eu/energy/topics/infrastructure/trans-european-networks-energy_en, Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- EU Commission(a), Energy Security Strategy, Web:
https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-security_en, Erişim Tarihi: 27.05.2021.

EU Commission External Relations (2014). Energy, Central Asia and the European Union, Web: https://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/docs/factsheet_energy_en.pdf, Erişim Tarihi: 05.06.2023.

EU Commission (2020). EU Energy in Figures: Statistical Pocketbook, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EU Commission (2019). Joint Communication To The European Parliament And The Council The Eu And Central Asia: New Opportunities For A Stronger Partnership. Brussels, Web:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019JC0009&from=EN>, Erişim Tarihi: 05.06.2023.

EUROSTAT-a (2021). Energy Dependence, Web:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_rd320/default/table?lang=en, Erişim Tarihi: 09.06.2021.

EUROSTAT-b, (2021). From Where do We Import Energy?.,

<https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html?lang=en#carouselControls?lang=en>, Erişim Tarihi: 09.06.2023.

Hatipoğlu, E. (2008). Avrupa Birliği – Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru(mu?). *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu(USAK), Cilt:3, Sayı:5*, ss.1-25.

Hatipoğlu, E. (2019). Enerji Güvenliği. *Güvenlik Yazıları Serisi, No:44*, Web: https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/EnerjiGuvenciligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2023.

History of Traceca, Web: <https://traceca.uab.gov.tr/ab-tacis-traceca>, Erişim Tarihi: 12.06.2023.

Inforce-Europe, IEE: 2003-2006, Web: https://www.inforce.org/europe/eu_inte-en.htm, Erişim Tarihi: 01.06.2021.

International Energy Agency(IEA), Energy Security, Web:

<https://www.iea.org/topics/energy-security>, Erişim Tarihi: 27.05.2023.

IEA (2021). World Energy Statistics April 2021 Edition,

https://iea.blob.core.windows.net/assets/e29e6ab7-0af7-4235-b293-36eca6d724bf/World_Energy_Statistics_April_2021_Documentation.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2023.

- IEA(a), Kazakhstan Energy Profile, Web: <https://www.iea.org/reports/kazakhstan-energy-profile>, Erişim Tarihi: 18.06.2021.
- IEA(c), Uzbekistan Energy Profile, Web: <https://www.iea.org/reports/uzbekistan-energy-profile>, (Erişim Tarihi: 18.06.2023).
- IEA(b), Kyrgyzstan Energy Profile, Web: <https://www.iea.org/reports/kyrgyzstan-energy-profile>, Erişim Tarihi: 18.06.2023.
- Isbell, P., Gault, J., Ramsay, W. C., & Qabazard, H. M. (2007). Security of Supply. *Oxford Energy Forum*, Vol:71, pp.3–13.
- İleri, Ç. (2015). AB'nin Enerji Politikası ve Dış Politikasının Buluşma Noktası: Enerji Diplomasisi. *İktisadi Kalkınma Vakfı*, No:46, Web: <https://www.ikv.org.tr/images/files/ikv%20degerlendirme%20146-enerji%20diplomasisi.pdf>, Erişim Tarihi: 11.06.2023.
- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, ss.31-54.
- Karakaya, İ. (2020). Küresel Terörizmle Mücadele: Yerel, Bölgesel ve Küresel Güçlerin IŞİD ile Mücadele Politikaları . *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 9 (1) , 92-108 .
- Karakaya, İ. (2023). Us Transatlantic Policies And Us-Eu Transatlantic Relations from A Historical, Political, Economic and Socio-Cultural Perspective . *İngelem* , 7 (12) , 73-92 . DOI: 10.53791/ingelem.1313576
- Köse, G. (2020). Orta Asya(Türkistan) Enerji Meselesi: Enerji Potansiyeli ve Aktörler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:13, Sayı:72, ss.254-275.
- Mansson, A. Johansson, B. and Nilsson, L. J. Assessing (2014). Energy Security: An Overview of Commonly Used Methodologies. *Energy*, Cilt:73, pp.1-14.
- NATO, “Energy Security”, Web: <https://natolibguides.info/energysecurity>, Erişim Tarihi: 27.05.2023.
- Official Journal of the European Union (2003). Adopting A Multiannual Programme For Action In The Field Of Energy: 'Intelligent Energy — Europe' (2003 — 2006). Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003D1230&from=EN>, Erişim Tarihi: 05.06.2023.
- Özsoy, B. (2019). Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, ss.451-468.

- Siddi, M. (2016). The EU's Energy Union: A Sustainable Path to Energy Security?. *The International Spectator*, Cilt:51, Sayı:1, pp.131–144.
- Starr, S.F., Cornell, S.E. (2019). A Steady Hand: The EU 2019 Strategy & Policy Toward Central Asia. *Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*, Lithuania.
- Süar, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkileri; Enerji Sektörü Bağlamında Bir Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Yök-Tez, 302075.
- Şahin, Ç. & Düğen, T. (2015). The EU in Central Asia: A One- Dimensional Strategy. *MANAS Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:4, ss.52-65.
- Şahin, Ç. (2015). The EU and Central Asia: Regional Dialogue for Enhancing Energy Security. *1. Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiri Tam Metni Kitabı*, İbrahim Atilla Acar vd.(Editör), İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, ss.96-107.
- Tuğrul, B. (2017). Enerji Güvenliği ve Ulusal Güvenlik İlişkisi. *Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları*. Tolga Sekman (Derleyen), İstanbul, TASAM Yayınları.
- Yazar, Y. (2011). Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Raporu. Ahmet Yesevi Üniversitesi, ss.24-30.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, Vol:85, No:2, pp.69-82.
- Winrow, G. (2007). Geopolitics and Energy Security in The Wider Black Sea Region. *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt:7, Sayı:2, pp.217-235.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.8>

Volume 7/2

2023 p. 127-141

MISIR'IN MODERNLEŞME SÜRECİNDE KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA'NIN REFORMLARININ YERİ

THE PLACE OF MUHAMMAD ALİ PASHA'S REFORMS IN EGYPT'S MODERNIZATION PROCESS

Doğancan BAY*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki yerini analiz etmek ve değerlendirmektir. Bu çalışmada ilk olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptığı reformlar hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu bu reformların Mısır'ın modernleşme sürecinde nasıl etkileri olduğuna dair değerlendirme yapılmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptığı reformlar ekonomik, askeri, eğitim, sosyal, siyasal ve tıp alanında olmak üzere altı farklı alanda incelenmektedir. Bu çalışmada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerini analiz ederken akademik çalışmalardan, dergi, kitap ve gazete yazılarından da yararlanılmaktadır. Çalışmada ilk olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların Mısır'ın modernleşme sürecinde eğitim alanı açısından etkilerine değinilmektedir. İkinci bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından askeri alanda yapılmış olan reformların Mısır'ın modernleşme sürecinde etkilerine değinilmektedir. Üçüncü bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından yapılmış olan tıbbi reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmektedir. Dördüncü bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu ekonomik reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmektedir. Beşinci bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu siyasi reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmekte olup son bölümde ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptığı sosyal reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmektedir. Çalışma, ele aldığı konu bakımından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sosyal, siyasal, askeri, eğitim, ekonomi ve tıp alanında yaptığı reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkileriyle sınırlandırılmıştır. Çalışma, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın modernleşme sürecindeki yerini anlatması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki hükümdarlığı boyunca siyasal, askeri, sosyal, ekonomik, eğitim ve tıp alanında yaptığı reformları anlatması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Güvenlik Araştırmaları Doktora Programı, dogancanby96@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3650-7407

Çalışmanın hipotezi ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın modernleşme sürecini olumlu etkilediğini göstermektir. Çalışmada “Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın reformları Mısır'ın modernleşme sürecini nasıl etkiledi”, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da askeri, sosyal, siyasal, ekonomik, eğitim ve tıp alanında yaptığı reformlar nelerdir?” ve “Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın modernleşme sürecinde yeri nedir?” sorularına yanıt bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır, Mısır'ın Modernleşme Süreci, Reform*

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the place of the reforms of Muhammad Ali Pasha in the modernization process of Egypt. In this study, firstly, information about the reforms of Muhammad Ali Pasha is given. Then, an evaluation is made about how these reforms made by Muhammad Ali Pasha affected the modernization process of Egypt. Also in this study the reforms made by Muhammad Ali Pasha are examined in six different areas: economic, military, education, social, political and medical. In this study, while analyzing the effects of the reforms made by Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt, information obtained from official sources, academic studies, journal, book and newspapers are also used in the study. In the study, firstly, the effects of the reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt in terms of education are mentioned. In the second part, the effects of the reforms made in the military field by Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. In the third chapter, the effects of the medical reforms made by Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. In the fourth chapter, the effects of the economic reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. In the fifth part, the effects of the political reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned, and in the last part, the effects of the social reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. The study is limited to the effects of Muhammad Ali Pasha's reforms in the fields of social, political, military, education, economy and medicine on the modernization process of Egypt. The study is important in terms of explaining the place of Muhammad Ali Pasha in the modernization process of Egypt. The hypothesis of the study is to show that Muhammad Ali Pasha positively affected the modernization process of Egypt. In the study, “How did Muhammad Ali Pasha's reforms affect the modernization process of Egypt”, “What are the reforms Muhammad Ali Pasha made in Egypt in the fields of military, social, political, economic, education and medicine?”, “What is the place of Muhammad Ali Pasha in the modernization process of Egypt?” and “How did Muhammad Ali Pasha's attempts to modernize Egypt develop?” questions are answered.

Key Words: *Muhammad Ali Pasha, Egypt, Modernization Process of Egypt, Reform*

1. Giriş

Kavalalı Mehmed Ali Paşa hem Mısır Tarihi hem de Osmanlı Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte sadece Mısır'ın modernleşme sürecinin temellerini atmamış olup aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İslam dünyasının da

ilerleyişine yön vermiştir. 1769 yılında doğduğu kabul edilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Kavalalı'da dünyaya gelmiş olup Mısır'a gitmeden önceki hayatında Emine Hatun ile evlenmiş olup beş çocuğa sahip bir aile reisidir. Dayısının telkinleriyle Fransızların Mısır İşgali'ni sona erdirmek amacıyla Osmanlı ordusuna katılarak Mısır'a savaşmaya gider.¹ 1801 yılında Kavala'dan Mısır'a geldiği günden itibaren başlayan Mısır kariyeri, Kavalalı Mehmed Ali'nin hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Mısır'a geldikten kısa bir süre sonra askeriye içerisinde gücü ve etkinliği giderek artmış olup 1805 yılında ise vali olarak atanmıştır. Vali olarak atandıktan sonra ilk olarak Mısır'daki ayanların sorunlarını çözmüş, ekonomik istikrarsızlıkları dengelemiş ve Mısır'da önemli bir güce sahip olan Memlüklerin gücünü kırmayı başarmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1818'de kendisini devirmeye yönelik yapılan Hicaz'daki Vahhabi isyanını bastırmayı başardıktan sonra Mısır'daki gücünü ve nüfuzunu arttırmış olup islam dünyasında da itibar ve önem kazanmıştır. 1822'de ise Sudan'ı fethetmeyi de başaran Kavalalı Mehmed Ali Paşa, güçlü bir Mısır'ı kurmaya başlamıştır.² 1811 yılında Memlüklerin gücünü kırmayı başarıp ardından Sudan'ı da tamamen fethetmesinin ardından Mısır'da iyice güçlenen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkileri gerginleşmeye başlamıştır. Özellikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Navarin Faciası'nda Osmanlı İmparatoru II.Mahmud'un yanlış kararlarından dolayı Mısır donanmasını önemli bir zarara uğrattığını düşünmesi ve II.Mahmud'un Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na tehdit olabilecek seviyede güçlenmesinden duyduğu tedirginlik, iki tarafın ilişkilerini daha fazla kötüleştirmiştir.³ 2 Kasım 1831'de Kavalalı Mehmed Ali Paşa, özellikle Akka Valisi olan Abdullah Paşa ile olan problemleri sona erdirmek amacıyla Suriye'ye taaruz etmiştir. Vakanüvis Ahmet Lütfü Efendi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Akka'ya yirmi üç harp gemisiyle birlikte içerisinde mühimmatların, hayvanatların ve erzak yüklerinin yer aldığı otuzaya yakın tüccar gemisiyle ve karadan gönderilen 30.000 civarında orduyla saldırı düzenlediğini belirtmektedir.⁴ Taaruzun başlamasının ardından kısa bir sürede Suriye'yi işgal eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1832'de Kütahya'ya kadar gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumda Batılı devletler devreye girerek iki taraf arasında savaşı sonlandırmak adına Kütahya Anlaşması'nı imzalamıştır.⁵ 1839'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında meydana gelen savaşı Kavalalı Mehmed Ali Paşa yine kazanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı İmparatoru Sultan Abdülmecid, 20 Mayıs 1841'de Mısır'da babadan oğula devam edecek bir hidivlik sistemini kabul ettiği bir

1 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 22-24

2 Mehmet Kocaoğlu; "The Revolt of Cavallan Mehmet Ali Pasha (1831-1841)", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 5, 1994, s. 212.

3 Murat Keha; "Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha", **Doğu Esintileri Dergisi**, 2017, Cilt: 95, Sayı: 7, s. 102.

4 Ahmet Lütfü Efendi; "**Vakanüvis Ahmet Lütfü Efendi Tarihi.**", **Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı**, İstanbul, Aralık 1999, Cilt: 2-3, s. 689.

5 Murat Keha; "Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha", **Doğu Esintileri Dergisi**, 2017, Cilt: 95, Sayı: 7, s. 102.

ferman yayınlamıştır.⁶ Fermanda Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmayacağına, Mısır'ın tüm yasalarına ve uluslararası anlaşmalara tabi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğuna ve Mısır ordusunun da Osmanlı silahlı kuvvetlerinin bir parçası olduğuna karar verilmiştir.⁷ Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa yönetimindeki Mısır'a bir özerk yönetim tarzının verilmesine kabul edilmiştir.⁸ Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yönetimi boyunca Avrupa'daki ihtilalleri, reformları, gelişmeleri ve modernleşme hareketlerini kendi ülkesinde uygulamaya çalışmıştır. Böylelikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yaptığı reformlarla Mısır'ın geleneksel bir toplumdaki modern bir topluma dönüşümünü başlatmıştır.⁹

2. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Eğitim Açısından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır hükümdarlığı döneminde eğitim alanında birçok önemli reformlara imza atmıştır. İlk olarak 1809'da Avrupa ülkelerine Mısır'dan öğrencileri eğitim amaçlı göndererek başlamıştır.¹⁰ Fransa ve İngiltere'ye öğrenciler eğitim amaçlı gönderilmeye başlandı.¹¹ Avrupa'ya eğitim amaçlı öğrenci gönderme projesinin ana sebebi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sanayi, askeri, siyasi, tıp, eğitim ve ekonomik alandaki reformlarında yeterli entelektüel bilgiye sahip olacak donanımlı kişiler oluşturmaktır. 1809-1818 yılları arasında Avrupa'ya gönderilen öğrenci sayısı toplamda 28 idi. Bu öğrenciler genellikle dört yıl kalmıştır.¹² 1809'da Avrupa ülkelerine eğitim için Mısırlı öğrencileri göndermesiyle başlayan eğitim alanındaki adımları, ileriki yıllarda Mısır'da Avrupalı usul ve programlara uygun tarzda eğitim vermekte olan birçok modern mekteplerin açılmasıyla gelişti. Mısır'ın dört bir yanına açılan mektepler sayesinde halk arasında okuma-yazma oranı artış göstermiş olup eğitimli insan sayısı artış göstermiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eğitim amaçlı kurduğu okulların amacı askeri, tıp ve mühendislik alanında donanımlı kişiler yetiştirmektir. 1816 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Hendese Mektebi'ni kurmuştur. Hendese Mektebi, mühendislik eğitimi vererek geometrik, aritmetik ve matematik bilgilerine sahip donanımlı kişiler yetiştirmek için kurulmuştur. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, matbaacılık konusunda da gelişime önem vermiştir. 1822 yılında Bulak'ta matbaa konusunda gelişmek amacıyla devlet matbaasını kurmuştur. 1831 yılında ise Madencilik Okulu'nu

6 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 150-151

7 Raouf Abbas; "Mohamed Ali Pasha, 1805 – 2005", **Bibliotheca Alexandrina**, 15-17 Kasım 2005, s. 8.

8 Mustafa Öztürk, Fatih Özçelik; "İngiltere'nin Mısır'ı İşgali Ve "Taçsız Hükümdar" Lord Cromer'in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 1, Ocak 2021, s. 478.

9 Assante Cliff Twum; "Egypt under Mohammed Ali", **Research Gate**, Kasım 2021, s. 7.

10 J. Heyworth-Dunne; **History of Education in Modern Egypt**. Luzac&Co, London , 1938, s. 105.

11 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, S. 241.

12 Darek James Overton; "Some aspects of induced development in Egypt under Muhammed Ali Pasha and Khedive Ismail", **University of British Columbia**, 1967, S. 64.

kurmuştur.¹³ 1834 yılında Mühendislik Okulu'nu kuran Kavalalı Mehmed Ali Paşa, mühendis kişileri yetiştirilmesinin hızlanmasını sağlamıştır.¹⁴ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ilk yıllarında oluşturmaya başladığı sanayi, askeri ve ekonomik reformların oluşumunda yerli kesimden uzman kişilerin çok az olmasından dolayı yabancı uzmanlardan yardım alınmıştır. Bunun için yüksek eğitim okullara öğrenci sağlayacak ilk ve orta öğrenim öğrencileri mezun olmadan yüksek eğitimin okullara alınmıştır. Bu durum, eğitimde yapısal bir dengesizlik oluşmuştur.¹⁵ Yaşanan sıkıntılara rağmen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eğitim alanındaki yaptığı reformlar, Mısır halkını önemli ölçüde geliştirmiştir. Mısır içerisinden yerli uzmanlar ortaya çıkmış olup entelektüel birey sayısı artmıştır. Böylelikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eğitim alanında yapmış olduğu reformlar, Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinde eğitim alanı açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, sivil eğitimin de artmasını sağlamıştır. 1810'ların sonlarından itibaren Mısır'ın bölgesine ilkokul ve ortaokul mektepleri kurulmuştur. Mısır'da ilkokula "Mübtediye" denilmekteydi. Özellikle 1835 yılında 50 adet ilköğretim okulu kurulmuştur. Bu ilköğretim okuluna giden öğrencilerin sayısı 1500 civarıydı. Ardından 1837-1841 yıllarında 41 ilköğretim okulu daha kurulmuştur.¹⁶ Kavalalı Mehmed Ali Paşa, kurduğu ilköğretim okullarıyla Mısır halkının okuma-yazma ve eğitim bilgisini geliştirmiştir.

3. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Askeri Açısından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır hükümdarlığı döneminde askeri alanında birçok önemli reformlara imza atmıştır. İlk olarak 1816 yılında İstanbul'dan gelmiş Derviş Hasan Efendi'nin sorumluluğunda bir askeri eğitim hizmeti veren okul açılmıştır. Bu okulda askeri taktikler, savaş stratejileri, ata binme, silah kullanmak gibi askeri eğitimlerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim eğitimi de verilmekteydi. Bununla birlikte okulda Türkçe ve İtalyanca dilleri öğretilmekteydi.¹⁷ 1816 yılında kurulan askeri eğitim okuluyla birlikte Mısır donanmasının modernleşme sürecinin temeli atılmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Avrupa tarzına sahip bir düzenli ordu sistemini oluşturmak için çalışmalarına başlamıştır. 1820 yılında Asvan'da Harbiye Mektebi kurulmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da modern orduyu oluşturma çalışmaları için Fransız Subay olan Joseph Sevê'yi görevlendirmiştir.¹⁸ Bu gelişmelerin beraberinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Şubat

¹³ Azra Farheen; "Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt", **Aligarh Muslim University**, 2012, s. 135.

¹⁴ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 285.

¹⁵ Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, S. 163.

¹⁶ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 284.

¹⁷ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 281.

¹⁸ Erhan Afyoncu; **Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 51.

1822'de daimî ordu hizmetini başlatacak önemli bir girişime imza atmıştır. Yukarı Mısır vilayetlerine 4000 köylü toplayarak bu köylüleri Asvan'da kurulan talimgahlara yerleştirmiştir. Asvan'da kurulan talimgahlara sevk edilen 4.000 köylüyle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kurduğu daimî ordununun oluşturulmasında ilk adım atılmıştır. Bu askerleri eğitenler arasında Napolyon'un ordusunda albay olarak görev yapmış Seve isimli Fransız Subay da bulunmaktaydı.¹⁹ Asvan Mektebi'nin kurulmasıyla Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modernleşme sürecinde askeri donanımın modernleşme sürecinin temelini atmıştır. Ardından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın açtığı birçok piyade, topçu, süvari, bahriye okullarıyla askeri donanımın gelişmesi ve modernleşme süreci hız kazanmıştır. 1824 yılında ordu içerisinde müzikal yetenekleri güçlendirmek amacıyla Askeri Müzik Okulu kurulmuştur. 1831 yılında ise pek çok alanda askeri okullar kurulmuştur:

- Piyade Okulu
- Süvari Okulu
- Topçu Okulu
- Donanma Okulu
- Madencilik Okulu.²⁰

Daimî ordu sisteminin kurulmasıyla ve zorunlu askerlik hizmetinin gelmesiyle birlikte Mısır'ın ordu yapısının modernleşme sürecinin de temeli atılmıştır. Bu gelişmenin en önemli özelliği ise yaklaşık bin yıldan beri ilk kez Mısırlı köylülerden asker seçilecek olmasıdır. Bu gelişmeyle birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da zorunlu askerlik hizmetini getirmiştir. Kurulan daimî ordunun subayları ise Mısır köylülerinden ziyade çoğunluğu Türk ayanlardan seçilmiştir. Ordudaki askerler ise Mısırlı Araplardan oluşturulmuştur. Şubat 1822 tarihinden itibaren 4.000 kişilik askerle başlayan daimî ordu sistemi, 1830'lı yıllara gelindiğinde 130.000'i bulmuştur. Daimî ordu sayısı, o dönemde yaklaşık 5 milyon nüfusa sahip olduğu düşünülen Mısır'da yaklaşık yüzde 2.5'e denk gelmekte ki bu önemli bir orana teşkil etmekteydi.²¹ Askerlik çağına gelmiş birçok erkek gencin zorunlu askerlik hizmetini getirmesiyle birlikte Mısır'da askerlik sistemi düzenli ve daimî bir yere gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte ordunun ihtiyacı olan silâh ve mühimmatın tedarik edilmesi için birçok askeri amaçlı fabrikalar kurulmuştur. Ayrıca askeri okullara ve talimgahlara Avrupalı eğitime sahip Batılı komutanların getirilmesi, Mısır ordusunun modernleşme sürecini hızlandırmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa

19 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 100-101.

²⁰ Azra Farheen; "Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt", **Aligarh Muslim University**, 2012, s. 135.

²¹ Azra Farheen; "Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt", **Aligarh Muslim University**, 2012 s. 102.

döneminde özellikle Mısır'da daimî ordu sisteminin getirilmesi, zorunlu askerlik hizmetinin uygulanmaya başlaması, askeri okulların kurulması, talimgahların artırılması ve askeri okullarda Avrupai usule uygun Batılı tarzda eğitimin verilmesi gibi reformlar Mısır'ın askerî açıdan modernleşme sürecinde önemli katkılar sağlamıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın asıl amacı batıya yönelik modern, üstün ve iyi organize edilmiş askeri gelişmeler olsa bile eğitim sisteminde bir değişiklik veya yenilik olmadan bu amacını gerçekleştirmesi zor olmuştur. Bu nedenle askeri alanda yalnızca Batılı teknisyen ve askeri danışmanlarıyla çalışmalara değil aynı zamanda Batılı eğitim biçimlerini ve askeri okullarını da Mısır'a ithal etmiştir.²²

4. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Tıp Açısından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tıp alanında yaptığı birçok reformu bulunmaktadır. 1800'lü yılların başlarında Mısır'daki tıp alanında doktorluk mesleği hekim ve berberler tarafından yürütülmüştür. Eğitim almadan alaylı bir şekilde uygulayan bu doktorların faaliyetlerini gören Kavalalı Mehmed Ali Paşa, durdurmak ve eğitilmiş bilgi sahibi doktorlar yetiştirmeye karar vermiştir²³ Bununla birlikte Mısır'da tıp alanını geliştirmek amacıyla hastaneler kurma girişimlerine başlamıştır. Bunlardan biri, 1827'de kurulan Kasr El-Ayni Eğitim Hastanesi'dir. İlk başlarda askeriye odaklı hizmet veren bu hastane zamanla sivillere de hizmet veren bir hastaneye dönüşmüş olup büyük bir tıbbi merkez haline gelmiştir.²⁴ Birçok sıhhiye talimgahları da kurmuş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, aynı zamanda birçok sıhhiye mektebi ve Batılı tarza sahip bir çok tıp okulu kurmuştur. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1827 yılında ilk tıp okulu olan Tıbbiye Mektebi'ni kurmuştur.²⁵ Ayrıca Mısır'ın modernleşme sürecine yönelik Batılı tarza sahip bir çok tıp okulu inşa edilmiştir:

- 1829 yılında Hikmet Hana'da bir Eczacılık Okulu kuruldu.
- 1829 yılında Ebu Zahal'de aynı yıl bir Eczacılık Okulu daha açıldı.
- 1831 yılında Veteriner Okulu kuruldu. Veteriner Okulu kurulduktan sonra hayvan hastaneleri kurulmaya başlandı.
- 1832 yılında Ebelik Okulu kuruldu.²⁶

²² Mohsin Ali; “**Muhammad Ali and Modernization of Egypt: Historical-Cultural Perspectives**”, Tarbiat Modares University, The International Journal of Humanities, 1 Nisan 2023, Cilt: 30, Sayı: 2, s. 47.

²³ Arzu Ertuğrul; “**Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi'nde Mısır'da Edebi ve Kültürel Hayat**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, Yüksek Lisans Tezi, s. 103.

²⁴ Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 120

²⁵ Mustafa Ergün; “Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması”, **KEFAD**, Aralık 2015, s. 281.

²⁶ Mustafa Ergün; “Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması”, **KEFAD**, Aralık 2015, s. 284.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hükümdarlığı döneminde yapmış önemli tıbbi reformlardan birisi ise Mısırlı çocukları çiçek hastalığına karşı aşılama faaliyetidir. 1832 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından kurulan Ebe Okulu, ebelik faaliyetlerinin yanı sıra çocuklara ve bebeklere çiçek aşısı yapılması görevini üstlenmiştir. İlk başlarda çocukları aşılama politikası halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü halk, çocukları aşılamanın ileride tehlike olacağını düşünmüştür. Bu yüzden Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ilk zamanlarda aşılama karşı muhafetle karşılaşsa bile sonunda başarılı olmuştur. Ülkenin büyük bir kesimde çocuklara aşılama sağlanmış ve çocuk ölümlerinin büyük oranda azalması sağlanmıştır.²⁷ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tıbbi alandaki yaptığı bu aşılama reformu, Mısır halkının geleceğini olumlu şekilde etkilemiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1820-1830'lu yıllarda yaygın olan kolera salgınını Mısır halkından korumak amacıyla İskenderiye'de Batılı personellerden oluşan Uluslararası Karantina Merkezi'ni kurmuştur. Bu karantina merkezinde kolerayla nasıl mücadele edileceği konusunda eğitimler verilmiş olup pek çok sayıda modern tıp kitabı Arapça'ya çevrilerek yayınlanmıştır.²⁸ Bu gelişmelerle birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır halkını erişemediği veya varlığını bilmedikleri birçok tıp hizmetiyle tanıştırmıştır. Hem salgınla mücadelede hem çiçek hastalığına karşı çocukları korumada hem bebek ölümünü azaltmada hem hastaların iyileştirilmesinde, hem askeri personellerin sağlık sorunlarını çözmeye ve hem de hayvanları iyileştirmekte önemli tıbbi reformlara imza atmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yapmış olduğu bu tıp alanındaki reformlarla Mısır'ın modernleşme sürecinde önemli yenilikler getirmiş olup büyük katkı sağlamıştır.

5. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Ekonomik Açıdan Etkileri

1807'de İngiliz ordularının Mısır'ı terk etmesinden sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'daki hükümdarlığı boyunca uzun vadeli birçok önemli ekonomik reformlar yapmıştır. 1811 yılında Memlükler'in gücünü kırmayı başardıktan sonra Memlükler'in sahip olduğu tüm arazileri ele geçirmiş olup 1809 – 1815 yıllarında Mısır'daki vakıf arazilerini devletleştirmiştir. 1821 yılında ekilebilir tarım alanlarının tamamı devlete geçmiştir. Bununla birlikte Kahire ve Reşid kentlerinde şeker fabrikaları, süt ürünleri fabrikaları vs. yeni fabrikalar kurulmuştur. İskenderun Tershanesi'nde ise demirci dükkanı, yelkenci dükkanı, metal atölyeleri vs. yeni iş yerleri kurulmuştur.²⁹ Memlükler'in arazilerini ele geçirdikten sonra ise Memlük zamanındaki iltizamlara el koyma politikalarına başlamıştır. İlk olarak 1812 yılında Yukarı Mısır bölgesinde ve 1814 yılında ise Aşağı Mısır bölgesinde iltizamlara son vermeyi başarmıştır. Bu sırada Yukarı

27 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, S. 165

28 A.g.e; s. 139

29 Arzu Ertuğrul; “**Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi'nde Mısır'da Edebi ve Kültürel Hayat**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, Yüksek Lisans Tezi, s. 70.

Mısır bölgesindeki bütün tahıl satışlarını tekele bağlanmıştır.³⁰ Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır’da ekilebilir tarım arazilerini arttırmak amacıyla sulama sistemini iyileştirmesiyle birlikte ekilebilir tarım arazisi iki katına yükselmiştir.³¹ Çiftçilikle uğraşan kesim, ödemekle yükümlü oldukları vergileri mültezimlere değil doğrudan Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın oluşturduğu merkezi otorite tarafından yönetilen vergi memurlarına ödemeye başlamıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın ekonomik reformları yapmasındaki asıl amaç; yerel ekonomiyi geliştirmek, kaynakları artırma çalışmalarını ilerletmek ve askeri alanda yapılması gereken harcamaları düzenli bir şekilde sağlayabilmektedir. Çünkü o dönem İngiliz İşgali’nden ve Memlûkler’i egemenliğinden yeni ayrılmış olup zayıf ve geri kalmış durumda olan Mısır’ın askeri harcamalara yönelik finansmanda sadece vergiler ve durgun bir ekonomiden daha fazla gelir elde etmesi oldukça zor olmuştur. Bu nedenle Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır’ın zengin tarım arazilerine ve çalışkan bir nüfusa sahip olduğu için, kapsamlı tarım geliştirme ve toprak ıslah programlarını üstlenmiştir. Örneğin pamuk ve domates gibi yüksek değerli mahsullerin üretimini genişletmiştir.³² Bu gelişmenin sonucunda Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ekonomik alanda merkezileşme yolunda önemli bir adım atmıştır.³³ Vakıf arazilerini zaruri masrafları hükümet tarafından karşılanmak üzere devletleştirmesiyle ekonomide kurumsallaşma pekiştirilmiştir. Bununla birlikte ipek alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1816 yılında kurulmuş olan İpek Fabrikası ile Mısır’da ipek üretimi artmaya başlamıştır. Suriye’den getirilen işçiler vasıtasıyla kısa bir süre içerisinde milyonlarca dut ağacının yetiştirilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte Mısır’da Ziraat alanında pirinç, afyon ve hububatların yetiştirilme alanı genişletilmiştir. Ziraat alanındaki bu gelişmelerle birlikte iplik, bez, şeker ve alkol fabrikalarının sayısı artmış olup Mısır ekonomisinde endüstrileşmeyi hızlandırmıştır.³⁴ Pamuk üretimine de öncelik veren Kavalalı Mehmed Ali Paşa, pamuk cinsini geliştirerek Mısır’ı hem bölgesel alanda hem de uluslararası alandaki pamuk üretiminde önde gelen ülkelerden biri haline getirmiştir.³⁵ 1817 yılında Fransa’dan getirilen mimar Pascal Conte yönetiminde Delta bölgesinde güherçile fabrikası ve Kahire kentinde bir barut deposu inşa edilmiştir. Bu projelerin yanı sıra Pascal Conte’ye Nil Nehri’nde bir kanal kurulması projesini bitirme görevi de verilmişti. 1817 yılında başlayan Nil Nehri’ne inşa edilmesi planlanan kanal projesi, üç yıl içinde sona ermiştir. 1820 yılında sonlanan bu projeyi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Sultan II. Mahmud’a ithafen “Mahmudiye Kanalı” adını vermiştir. 1820’de Mahmudiye Kanalı’nı inşa etmesi Mısır’ın ekonomik açıdan gelişimini büyük ölçüde

30 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 71.

31 Erhan Afyoncu; “**Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**”, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 51.

32 Ali A. Soliman, M. Mabrouk Kotb; “Egypt’s Finances and Foreign Campaigns, 1810-1840”, **Barcelona University**, s. 6.

33 Özge Özkoç; “Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, **MSY Dergisi**, 2015, s. 30.

34 Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, Cilt: 5, s. 127.

35 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 139.

ileriye seviyelere taşımıştır. Mahmudiye Kanalı'nın inşa edilmesiyle Mısır'da sulama işlerinin düzene sokulması sağlanmıştır.³⁶ Ayrıca Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde Nil Nehri'nde olası taşkınları önlemek amacıyla nehrin çevresinde birçok sed inşa edilmiştir.³⁷

6. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Sosyal Açından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sosyal açıdan birçok önemli reformları olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu sosyal alandaki reformlar, Mısır halkının sosyal açıdan gelişmesini sağlamıştır. Hatta sosyal alanda yapılan reformlar, Osmanlı Devleti'nin de ileride bu reformlardan etkilenmesine neden olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, valilik dönemindeyken 1820 yılında ilk matbaayı kurmuş olup aynı sene içerisinde kurulan "Amiri Yayınevi" ile basımevi işine başlanmıştır. Böylelikle Mısır Devleti'nde yazılı verilerin basımı geliştirilmiştir. Matbaanın kurulmasından sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ilk olarak Amiri Yayınevi'nde 1822 yılında askeri kitaplar basıldı.³⁸ 1826 yılına gelindiğinde Bulak Basımevi bünyesinde "Curnalu'l Hidivi" isimli bülten piyasaya çıkarılmıştır. Ancak Curnalu'l Hidivi, üst kademedede yer alan yönetici ve askerlere gönderilmekteydi.³⁹ 1828 yılına gelindiğinde Mısır'ın ilk resmî gazetesi "Vekayi-i Mısriyye" adlı resmî gazete kurulmuştur. Yarıları Arapça olup yarıları Türkçe olarak basılan Vekayi-i Mısriyye gazetesiyle Mısır'ın sosyal açıdan modernleşme sürecinde önemli bir adım atılmıştır.⁴⁰ Vekayi-i Mısriyye merkezden alınmış kararlar, yürürlüğe girmiş yasalar ve askeri bildirimler yer almaktaydı.⁴¹ Vekayi-i Mısriyye gazetesiyle başlayan basım-yayın alanındaki gelişmeler, o dönem için oldukça önemlidir. Henüz Osmanlı Devleti'nde resmî gazetenin kurulmamasından önce Mısır'da resmî gazetenin kurulması, Mısır'ın sosyal alandaki reform çalışmalarının Osmanlı Devleti'nden önde olduğunu göstermektedir. Nitekim Mısır'da 1828 yılında kurulan Vekayi-i Mısriyye gazetesinden üç yıl sonra Osmanlı Devleti, ilk resmî gazetesi Takvim-i Vakayi'yi kurmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu bir diğer önemli reform ise nüfus sayımıdır. Nüfus sayımıyla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, büyük bir başarıya imza atmıştır. 1845 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ülkede genel bir nüfus sayımı yapılmasına karar vermiştir. Bu nüfus sayımında yalnızca haneler değil bütün herkesin tek tek sayıldığı bir nüfus sayımı olmuştur. 5300 civarında kayıt memuruyla yapılmış olan bu nüfus sayımı 1848 yılında tamamlanmıştır. Günümüzde Mısır Milli Arşivi'nde korunan bu nüfus sayısında hane yapısı, cinsiyet, din, yaş, meslek,

36 Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, Cilt: 5, s. 127.

37 Erhan Afyoncu; "**Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**", Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 51.

38 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, s. 243.

39 Salim Alan; "**Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basımı ve Vakayii Mısriyye**", Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 52.

40 A.g.e; s. 48.

41 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, s. 243.

etnik köken ve medeni durum gibi bilgiler de yer almaktadır.⁴² Daha öncesinde Mısır'da görülmemiş olan bu nüfus sayımı, Mısır'ın modernleşme sürecine önemli bir gelişme sağlamıştır.

7. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Siyasal Açidan Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'a geldiğinde Mısır'da Beylerbeyi Sistemi (Valilik) bulunmaktaydı. Ancak Mısır'da görev alan valilerin uzun süre Mısır'da kalmaması, Mısır'da merkezi otoritenin sağlanamamasına neden olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1805 yılında Vali olarak atandıktan sonra ilk iş olarak yönetimi kendisinde toplamaya çalışıp Mısır'da monarşi yönetimine dayalı bir merkezi otorite oluşturmuştur. 1824 yılında ise Divan-i Ali'yi yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemede Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Avrupa tarzına göre bir divan yapısı oluşturmuştur. Divan-ı Aliye'de yönetimin kararları tartışılır ve yasalar çıkmadan önce divan üyeleri arasında değerlendirilirdi. Bununla birlikte divanda yedi bakanlık bulunmaktadır:

- Divanü'l-Harbiye (Harp Bakanlığı)
- Divanü'l-Bahriye (Denizcilik Bakanlığı)
- Divanü't-Ticaret (Ticaret Bakanlığı)
- Şuûnü'l-Hâriciye (Dış İşleri Bakanlığı)
- Maarifu'l-Umumiye (Eğitim Bakanlığı)
- Divanü'l-Ebniye (İmar Bakanlığı)
- Divan-ı Eşgâl (Çalışma Bakanlığı)⁴³.

1824 yılında yeniden düzenlenen divan yapısı, 1837 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından yayınlanan Siyasetname ile değiştirilmiştir.⁴⁴ Siyasetname ile yeniden düzenlenen divan yapısında divanların görev ve fonksiyonlarıyla ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya 1841 yılında Sultan Abdülmecid tarafından 20 Mayıs 1841 tarihli fermanla Mısır Hıdivliği tanınmıştır. Yayınlanan fermanla babadan en büyük oğluna geçecek bir veraset usulüne karar verilmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte fermanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletlerle yapılan anlaşmaların Mısır için de geçerli olmasına, Mısır'da yer alacak asker sayısının

42 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 167.

43 Ayhan Ceylan; "Osmanlı Döneminde Mısır'da Hukukî Modernleşme", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2008, Sayı: 5, s. 72.

44 A.g.e; s. 73.

45 T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Genel Müdürlüğü; "**Osmanlı Belgelerinde Mısır**", Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2012, s. 119.

sabitleştirilmesine fakat savaş zamanında merkezin belirlediği miktarda arttırılabileceğine karar verilmiştir.⁴⁶ Bu bağlamda hidiv statüsü kazanan Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Kalava Hanedanı'nın ilk hükümdarı olmuştur. 1841 yılında Mısır Hanedanı'nın kurulmasıyla birlikte Mısır Hidivliği'nin ilk hükümdarı olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modern tarihinin kurucusu olarak sayılmaktadır. Buna kanıt olarak Mısır'da mevcut monarşiyi devirip iktidara gelen Nasır rejimi, 1962 yılında yayınlanan milli sözleşme metninde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı Mısır Devleti'nin kurucusu olarak gördüğünü belirtmiştir.⁴⁷ Aynı şekilde ünlü İngiliz tarihçi Henry Dodwell, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile ilgili kitabında Modern Mısır'ın kurucusu olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın siyasal alandaki en büyük başarılarından biri, Mısır'da merkezi otoriteyi oluşturmasıdır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da oluşturduğu merkezi otorite, ileride Mısır'ın modernleşme sürecinde merkezi yapının oluşumu ve gelişimi açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa yaptığı reformlarla bir Arap devletinin katı dini rejimlerin baskısından kurtulmasına yönelik devrimlerin yapılabilmesi ve laik bir devlete geçebilmesi mümkünlüğünü göstermiştir.⁴⁹

8. Sonuç

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların, uyguladığı politikaların ve stratejilerin Mısır Tarihinin gelişiminde ve dönüşümünde önemli bir katkısı olmuştur. Özellikle yapmış olduğu askeri, ekonomik, eğitim, siyasi, sosyal ve tıbbi reformlarla Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinin temelini atmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1816'dan itibaren uygulamaya başladığı askeri reformlar, Mısır'ın günümüz ordu sisteminin şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle askerlik ve ordu sisteminden uzak Mısır halkına 1822 yılında başlattığı daimî ordu ve zorunlu askerlik sistemini getirmesi, Mısır'ın bugün mevcut olan daimî ordu yapısının ve askerlik sisteminin oluşumunun temelini atmıştır. Eğitim alanında açmış olduğu ilkokullar ve yüksek okullarla Mısır'da okuma-yazma oranını arttırması, günümüzün Mısır Devleti'nin eğitim alanındaki modernleşme sürecinin temelini oluşturmuştur. Özellikle açmış olduğu yüzlerce ilköğretimle köy halkının eğitim seviyesinin gelişmesini sağlamıştır. Bununla birlikte açmış olduğu yüksek okullarla binlerce eğitilmiş ve donanımlı kişiler yetiştirmiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın açmış olduğu hastaneler, veteriner okulları ve ebelik merkezleriyle Mısır halkının tıp alanında gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Özellikle 1830'lu yıllarda çocuklar ve bebekler için başlattığı çiçek hastalığına karşı aşılama politikasıyla o dönem binlerce bebeğin ve çocuğun hayatını kurtarmayı başarmıştır. Veteriner Okulu ile hastalanan, yaralanan veya sakat kalan hayvanların iyileşmesini sağlamıştır. Kolera salgınında salgına yakalanan kişilerin salgını yaymasını

⁴⁶ A.g.e; s. 112.

⁴⁷ Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 182.

⁴⁸ Henry Dodwell; **The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad 'Ali**, Cambridge University Press, Cambridge, 1931.

⁴⁹ Panagiotis Dakoutros; "Muhammad Ali - Father Of Modern Egypt", **Research Gate**, 2014, s. 1.

önlemek amacıyla kurmuş olduğu karantina merkezleri, Mısır Devleti'nin günümüzde salgın hastalıklarla mücadelesinin temelini oluşturmaktadır. 1827 yılında kurmuş olduğu Kasr-ı El-Ayni Hastanesi ile hem askeri personellerin hem de sivil halkın sağlık sorunlarını çözüme kavuşturacak büyük bir hastane kurmuştur. Bununla birlikte Mısır'ın dört bir yanına açmış olduğu sağlık merkezleriyle Mısır halkının sağlık sorunlarını çözmeye çalışmıştır.

Ekonomi alanında özellikle ekonomik reformlar açısından en büyük engel olan mültezim ve Memluklerin gücünü kırıp mutlak gücünü sağladıktan sonra tarım ürünlerinin hepsini tekelleştirerek merkezi otoritenin kontrolü altına alması, Mısır'ın ekonomik açıdan merkezileşmesinde önemli katkı sağlamıştır. 1814 yılında iltizam sistemine son vererek merkezi yönetime dayalı bir ekonomi anlayışını getirmesi, Mısır'da ekonominin modernleşme sürecinde önemli katkı sağlamıştır. 1821 yılında açmış olduğu Mahmudiye Kanalı ile Mısır'ın sulama sektörünün düzenli bir şekilde işlemlerini sağlamıştır. Sosyal alanda özellikle 1820 yılında Mısır'da ilk matbaayı kurmasıyla Mısır'da basımyayın sektörünün gelişmesine olanak sağlamıştır. 1828 yılında kurmuş olduğu Vakayyi Mısıryye gazetesiyle Mısır tarihindeki ilk gazeteyi yayınlamıştır. Vakayyi Mısıryye gazetesiyle Mısır'da gazetecilik sektörü de gelişmeye başlamıştır. Böylelikle Mısır halkı, zamanla gazete, kitap gibi basım-yayın araçlarını öğrenmeye başlamıştır. Bu bakımdan, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın basım-yayın sektörüne yönelik yapmış olduğu reformlar, günümüz Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinde bir temel oluşturmuştur. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1845-1848 yıllarında Mısır tarihinde yapılan ilk nüfus sayımı yapmıştır. Bu bakımdan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da yapmış olduğu ilk nüfus sayımıyla Mısır Devleti'nin modernleşme sürecine demografik gelişimi açıdan önemli bir katkı sağlamıştır. Siyasal açıdan özellikle 1824 yılında düzenlemiş olduğu Divan-ı Ali sistemi ve ardından 1837'de Siyasetname ile yenilemiş olduğu meclis sistemiyle günümüz Mısır Devleti'nin meclis yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde kurulan bakanlıklar, gelecekte Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinde bakanlıkların oluşumunda ve gelişiminde temel olmuştur. Sonuç olarak elde edilen kaynaklarla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modernleşme sürecinin kurucusu olduğu görülmektedir. 1805 yılında Mısır'da Vali olduktan itibaren hayatının sonuna kadar yapmış olduğu reformlarla Mısır halkına modernleşme fikrini benimsetmiştir. Yapmış olduğu reformlarla Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modernleşme sürecini başlatmıştır.

Kaynakça

Abbas, Raouf; “**Mohamed Ali Pasha, 1805 – 2005**”, Bibliotheca Alexandrina, 15-17 Kasım 2005.

Afyoncu, Erhan; **Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021.

- Ahmet Lütfü Efendi; “**Vakanüvis Ahmet Lütfü Efendi Tarihi**”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Aralık 1999, Cilt: 2-3.
- Alan, Salim; “**Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısriyye**”, Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi, 2019, s. 48-52.
- Ali, Mohsin; “**Muhammad Ali and Modernization of Egypt: Historical-Cultural Perspectives**”, Tarbiat Modares University, The International Journal of Humanities, 1 Nisan 2023, Cilt: 30, Sayı: 2.
- Ceylan, Ayhan; “**Osmanlı Döneminde Mısır'da Hukukî Modernleşme**”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, 2008, Sayı: 5, s. 72-73.
- Dakoutros, Panagiotis; “**Muhammad Ali - Father Of Modern Egypt**”, 2014, s. 1, https://www.academia.edu/9384213/Muhammad_Ali_Father_Of_Modern_Egypt (Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- Dodwell, Henry; “**The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad 'Ali**”, Cambridge University Press, Cambridge, 1931, <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-middle-east-studies/article/abs/henry-dodwell-the-founder-of-modern-egypt-a-study-of-muhammad-alicambridge-university-press1931-reprinted-1967-pp-276-800-in-usa-250/A18837E1028C75CC13C641704F2E45AC> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).
- Ergün, Mustafa; “**Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması**”, KEFAD, Aralık 2015.
- Ertuğrul, Arzu; “**Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi'nde Mısır'da Edebi Ve Kültürel Hayat**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, Yüksek Lisans Tezi.
- Fahmy, Khaled; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009.
- Farheen, Azra; “**Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt**”, Aligarh Muslim University, 2012.
- J. Heyworth-Dunne; **History of Education in Modern Egypt**, Luzac&Co., London, 1938.
- Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, Cilt: 5.
- Keha, Murat; “**Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha**”, Doğu Esintileri Dergisi, 2017, Cilt: 95, Sayı: 7.
- Kocaoğlu, Mehmet; “**The Revol T Of Cavallan Mehmet Ali Pasha (1831-1841)**”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5, 1994.

- Overton, Darek James; “**Some aspects of induced development in Egypt under Muhammed Ali Pasha and Khedive Ismail**”, University of British Columbia, 1967, <http://summit.sfu.ca/system/files/iritems1/3037/b11716915.pdf> , (Erişim Tarihi: 06.06.2023).
- Özkoç, Özge; “**Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme**”, MSY Dergisi, 2015.
- Öztürk, Mustafa; Özçelik, Fatih; “**İngiltere’nin Mısır’ı İşgali Ve “Taçsız Hükümdar: Lord Cromer’in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)”**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 1, Ocak 2021.
- Soliman, Ali A. ; Kotb M. M. , “**Egypt's Finances and Foreign Campaigns, 1810-1840.**”, Barcelona University.
- T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Genel Müdürlüğü; “**Osmanlı Belgelerinde Mısır**”, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2012, s. 112-119. (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Twum, Assante Cliff; “**Egypt under Mohammed Ali**”, Kasım 2021, https://www.academia.edu/9384213/Muhammad_Ali_Father_Of_Modern_Egypt (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.9>

Volume 7/2

2023 p. 142-163

TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRARI SAĞLAMAK -YENİ BİR SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİSİ-

SECURING FAIR REPRESENTATION AND STABLE ADMINISTRATION -A NEW ELECTORAL SYSTEM SUGGESTION-

Ferhat BEŞİROĞLU*

ÖZ

Antik çağda doğrudan katılımla uygulanan demokrasi, modern çağda temsilciler aracılığıyla periyodik yetki devriyle tatbik edilen temsili demokrasiye dönüşmüştür. Bu modern demokrasi biçimi, farklı seçim sistemleriyle yürütülürken, bu sistemler temel ilkeleri sağlamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu çalışma öncelikle temsilde adalet ve yönetimde istikrar olarak ifadesini bulan bu ilkeleri açıklamaktadır. Daha sonrasında Avrupa ülkelerindeki uygulamalarla karşılaştırmalar yaparak, Türkiye seçim sisteminin sorunlarını ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunları çerçevesinde, adil temsil ve istikrar ilkelerine sistemin ne ölçüde katkı sağladığı incelenmektedir. Son olarak bulunduğu sorunların çözümüne yönelik yeni bir model geliştirilerek, Türkiye parlamenter demokrasisine dair literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Sistemleri, Adil Temsil, İstikrar*

ABSTRACT

Democracy, which was implemented with direct participation in ancient times, has turned into representative democracy, which is practiced by periodic delegation of authority through representatives in the modern age. While this modern form of democracy is carried out with different electoral systems, these systems may fall short of providing the basic principles. This study primarily explains these principles, which are expressed as justice in representation and stability in administration. Later, by making comparisons with the practices in European countries, it reveals the problems of the Turkish election system. Within the framework of the Constitution of the Republic of Turkey, the Law on Political Parties and the Election Laws, the extent to which the system contributes to the principles of fair representation and

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktora Programı, E-mail: besirogluferhat@gmail.com, ORCID 0009-0004-7969-5219, Ankara, Türkiye.

stability is examined. Finally, it contributes to the literature on Turkish parliamentary democracy by developing a new model for the solution of the problems it finds.

Key Words: *Democracy, Election law, Electoral Systems, Political Parties Law, Fair Representation, Stability*

Giriş

Klasik Yunan şehir devletlerinde doğrudan demokrasi olarak ortaya çıkan, temel olarak halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanan sistem, orta çağ Avrupa'sında yerini monarşilere bırakmıştır. Doğu ve İslam coğrafyasının bilimsel olarak altın çağını yaşadığı bu dönemde, doğu filozofları yönetimde halkın eşit katılımından ziyade adaleti önemsemiş ve adil yönetimi eserlerinde işlemiştir. Demokrasi kavramı belki de bu düşünce geleneği nedeniyle doğuda zuhur etmemiştir. Dolayısıyla modern demokrasiyi batı uygarlığına ait bir yöntem olarak ele almakta mahsur görülmemelidir. Ancak antik Yunan şehir devletlerinde uygulanan doğrudan demokrasi modeli, modern çağda yerini temsili demokrasiye bırakmıştır. Bu şehir devletlerinin yerini büyük ölçekli ulus-devletlere bırakmasıyla ilintilidir. Seçmenlerin yasa yapımı süreçlerine, temsilciler aracılığıyla değil doğrudan kendilerinin katıldığı bu sistemi, yüksek nüfuslu modern devletlerde uygulamak teknik olarak imkânsız hale gelmiştir. Her ne kadar bilgi çağında bu seçenek teknik olarak mümkün olup, siber demokrasinin savunduğu üzere bir yasa yapımını halka soracak teknik altyapı mevcut ise de (Schmitter and Karl, 1995, s.73), günümüzde devletler bu sistemi uygulamamaktadır. Dolayısıyla modern demokrasi ideali, mümkün olduğunca yönetimi halka bırakmak, halkın mutlak manada kendi kendini yönetmesini sağlamak değildir. Bunun yerine sistem, halkın belirli aralıklarla yöneticilerini tayin ederek, iktidara meşruiyet kazandırması üzerine kuruludur. Dolayısıyla günümüz anlamıyla demokrasi esasen çokça tanımlandığı ve benim de yukarıda aktardığım gibi halkın kendi kendini yönetmesi olmayıp, ancak kendisini yönetecek olanları seçmesi ve belirli yöntemlerle denetlemesidir. Bir diğer deyişle, bilgi çağında temsili demokrasi, doğrudan demokrasinin imkansızlığında başvuru olan bir yöntem olmayıp, bilinçli bir tercihtir.

Modern ulus-devletlerin temeli olan temsili demokrasilerin meşruiyet kaynağı seçimlerdir. Seçimler vasıtasıyla vatandaşlar mevcut iktidarı cezalandırır ya da ödüllendirir. İktidarın faaliyet periyodunun halk tarafından değerlendirildiği yer olan seçimler temsili demokrasilerin olmazsa olmazlarıdır. Her temsili demokrasi bir şekilde bu seçimleri gerçekleştirerek meşruiyetini sağlamaktadır. Ancak her seçim gerçek manada demokratik değildir. Seçimler bazen anti-demokratik müktedirlerin hatta tiranların, kendilerini halk veya dünya kamuoyu önünde meşrulaştırdıkları bir mecradır. Seçimlerin nasıl uygulandığı, kimlerin oy verme hakkı olduğu, kimlerin seçilme hakkı olduğu, kullanılan oyların eşitliği, sayımların şeffaflığı ve güvenliği ve topyekûn seçim sistemi bir temsili demokrasinin gerçekten demokrasi ruhuna uygun olup olmadığını

gösteren verilerdir. Demokrasi ve temsili demokrasi kavramlarına kısaca bakmak bu değerlendirmeyi bizler için berraklaştıracaktır.

Bu makale demokrasi ve temsili demokrasi kavramlarının esasen ne ifade ettiğine kısaca değindikten sonra, Türkiye'de demokrasinin çerçevesini belirleyen seçim kanunları ve siyasi partiler kanunu ekseninde, Türk demokrasisinin sorunlarını ortaya koyacaktır. Burada ilk olarak sayım sistemi olan d'Hondt sistemi incelenecektir. Bu sistemin temsilde adalet-yönetimde istikrar ilkesi bakımından, istikrara çok yakın dururken temsilde adalet ilkesini çiğnediği gösterilecektir. İkinci olarak seçim çevrelerinin belirlenme yöntemi ve buna dair kanunlar ele alınıp, temsilde adaletin yine çiğnenerek, eşit oy ilkesine sadık kalınmadığı gösterilecektir. Son bölümde siyasi partiler kanununun, demokrasi açısından sorunları gösterilip, halkın demokratik katılımının yasalarca teşvik edilmeyip aksine engellendiği iddia edilecektir. Seçim sisteminin doğurduğu tüm bu demokratik sorunları ele alırken makale bunlara çözüm üretme iddiasında olup, her bölüm içerisinde ve son bölümde çözüm önerileri sunulacak ve somut bir model önerilecektir.

Yöntem

Demokrasinin biçimsel olmaktan öteye geçerek işlevsel hale gelmesi ancak demokratik uygulamaların hukuki güvence altına alınmasıyla mümkündür. Konu seçim sistemleri olduğunda, yasama gücünü elinde tutan siyasi partilerin, kanunları demokrasinin aleyhinde kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilecekleri de ortadadır. Dolayısıyla bu makalede karşılaştırmalı bir analiz yapılarak demokratik ülkelerin seçim kanunu ve siyasi partiler kanunları ile demokratik rejimlerini nasıl korudukları ele alınacaktır. Kanunlar ve demokrasiye yönelik temel yaklaşımlar birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak taranacaktır. Seçim sistemlerinin Türkiye siyasi tarihi içerisindeki değişimlerini incelemek için ise, daha önce kullanılan seçim kanunları, siyasi partiler kanunları da ele alınacaktır. Kanunların ötesinde daha önceki seçim uygulamalarının sonuçları araştırılarak, kanunların geçmişte yarattıkları sonuçlar gözlemlenecektir. Bu yöntem çerçevesinde makalenin temel amacı olan temsilde adaleti ve yönetimde istikrarı sağlayabileceği ön görülen yeni bir model geliştirilecektir.

Demokrasi'nin Muğlaklığı

Demokrasi, doğduğu topraklar olan antik Yunan şehir devletlerinde iktidarın halk ile paylaşımına denk geliyordu ancak bu eşit vatandaşlık temeline oturmuyordu. Doğrudan demokrasiyle oy verme hakkına sahip kişiler yasa yapım süreçlerine katılırken, günümüzde yaygın norm olan eşit oy hakkı söz konusu değildi. Yine de görece geniş bir katılımı ifade eden bu sistem, bilgelerin yönetimini yeğleyen filozoflarca eleştirilmişti. Platon, demokrasi terimini olumsuz olarak ele almıştır, çünkü o yönetimin filozoflara bırakılması gerektiğini düşünür. Aristoteles de demokrasiyi olumsuz bir manada kullanmıştır. Onlar yönetimin bilge kişilere verilmesi gerektiğine inanmaktaydı, demokrasi ise o zamanda mutlak eşitlik çağrışımı yapan bir halk iktidarıydı. Nitekim terim, Latince demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinden türemiştir. Antik Yunan

devletlerindeki bu tartışma tarih boyunca boyut değiştirerek devam etmiştir. Bizce Demokrasi özü itibariyle eşitlik kavramına yakın durmaktadır ve bu öz içerisinde bugün kavrama atfedildiği gibi çok çeşitli erdemler taşımamaktadır. Günümüzde siyasi grupların, rejimlerin ya da aktörlerin hemen hepsi demokratik olduğunu iddia ederler çünkü demokrasi küresel bilinçaltında adalet, özgürlük ve insan haklarını da barındırmaktadır; “demokrasi iyidir”. Demokrasi toplumu oluşturan bireylerin siyasete eşit katılımı olarak ele alınmadığında, onun farklı yöntemleri meşrulaştırıcı bir araç haline geldiği görülmektedir. Demokrasinin muğlaklığı kavramın farklı şekillerde algılanmasını beraberinde getirmiştir. ‘Eşit olmayanlara eşit davranılmayacağı’ batı demokrasi tarihinde önemli bir sorundur. Sadece eşit olanlara eşit davranmak kadınlara, kölelere ya da vergi vermeyenlere siyasete katılım hakkı tanımamayı getirmiştir. Liberal demokrasi insanları eşitleme arzusu taşımayıp sadece eşit davranma iddiasında bulunurken, sosyal demokrasi insanların eşitlenmesi fikrinden doğmuştur. Bir diğer deyişle, birbirine taban tabana zıt iki ideoloji demokrasi kavramını kullanmaktadır. Dolayısıyla demokrasi farklı şekillerde yorumlanabilen bir kavram olup, tek bir doğru uygulaması yoktur. Nihayet demokrasiyi bir yönetim sistemi olarak değil, halkın eşit katılımını savunan bir değer olarak ele almak doğru olacaktır. Temsili demokrasi de bu anlayış üzerine incelenmeli, eşit temsil ilkesi üzerinde durulmalıdır.

Temsili Demokrasi

Demokrasinin doğuşunda doğrudan demokrasiye değinmiş olsak da demokrasi kavramının muğlaklığıyla da birlikte pek çok farklı uygulamasını da görüyoruz. Hasan Tunç demokrasi türlerini şöyle sıralar; doğrudan, temsili, yarı doğrudan, çoğulcu, çoğunlukçu, marksist, liberal, plebisitçi, radikal, siber, düşük yoğunluklu, militan, uzlaşmacı, delegasyoncu, westminster modeli, oydaşmacı ve müzakereci demokrasi. Tunç temsilci demokrasiyi; “millete ait olan egemenliğin, milletin seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanılması” olarak tanımlar. Bu anlayışta temsilci seçildiği bölgenin değil tüm milletin temsilcisi konumundadır (Tunç, 2008, 1117). Görüldüğü üzere pek çok farklı tip uygulama kendisini demokrasi içerisinde tanımlasa da, uygulamaları doğrudan ve temsili olarak ikiye ayırmak mümkündür. Modern demokrasilerin hemen hepsinde temsili demokrasi uygulanmaktadır, diğer sayılan türlerse birer ilke veya yaklaşım olarak ele alınmalıdır.

İç savaş yıllarında Abraham Lincoln demokrasiyi ‘Halkın, halk tarafından, halk için yönetimidir’ şeklinde tanımlamıştır. Andrew Heywood, bu tanımın iki zıt prensibi bir arada barındırdığını ileri sürmüştür. Buna göre halk tarafından yönetim, halkın doğrudan doğruya yönetimi el almasını ifade eder. Halk için yönetim ise kendi kendini yönetmeyi dikkate almaksızın, halkın genel çıkarını ve iyiliğini düşünerek yönetme prensibini ifade eder. Heywood, ABD’de New England’da ve İsviçre kantonlarındaki şehir meclislerinde yerel seviyede vatandaşların kendi kendilerine yönettiği sistemin devam ettiğini belirtir (Heywood, 2011, s.273). Bununla birlikte halk oylamaları ve referandumlar da, doğrudan yönetimin örnekleri olarak gösterilebilir. Ancak ulusal seviyede bütün yasama

faaliyetinin halkın doğrudan katılımıyla yapıldığı bir model yerine, temsili demokrasinin yaygın olduğunu günümüzde görmekteyiz. Münci Kapani demokrasinin klasik tanımından uzak olduğunu belirtip, bunu şu ifadelerle açıklamıştır;

“Zira demokrasilerde yönetim gerçekten halkın elinde veya çoğunluğun elinde değildir. Buna pratik bakımdan imkân yoktur. Siyasal kararların halk tarafından alındığı, hatta onun bu kararların alınmasına katıldığı da ileri sürülemez. Demokratik rejimde halkın rolü, kendisini yönetecek olan liderleri seçmek, siyasal kararları alacak ve tercihleri yapacak olan azınlığı oylarıyla işbaşına getirmektir.” (Kapani, 2016, s.132)

Temsili demokrasiler halkın seçtiği kişiler tarafından yönetilmesi ya da dönemsel iktidar devri olarak tanımlanabilir ancak devredilen bu iktidarın halkın arzuladığı şekilde mi yoksa iktidar sahiplerinin öz çıkarlarına yönelik mi kullanıldığı tartışmalıdır. Bundan daha ileri bir noktaya gidecek olursak, iktidarın sürekli olarak egemen sınıfların elinde olduğu, sömürülen sınıfların sadece 'rızasının' alındığı Marksist görüşler içerisinde ele alınmıştır. Anarşist teori her türlü otoriteyi kabul edilemez bulurken, Marksist teori devletin burjuva demokrasilerinde egemen sınıfların baskı aracı haline geldiğini ileri sürer. Gramsci hegemonya kavramını ortaya koyarak, devletlerin bunu baskıyla değil, ancak yönetilenlerin rızasını kazanarak yaptığını ileri sürer. Görüldüğü gibi temsili demokrasiler, halk iktidarı olma iddialarının karşısında eleştirilerle karşılaşmakta ve sınıf tartışmalarından azade olamamaktadır. Kuşkusuz egemen sınıfların ya da hâkim yönetici sınıfın seçimleri manipüle etme becerisi, alt gelir gruplarından daha fazladır. Dolayısıyla temsili demokrasilerin halk iktidarını ne kadar adil yansıttığı tartışmalıdır.

Seçimlerin adil olup olmaması yukarıda da değindiğimiz şekilde demokrasinin sorunu değildir. Demokrasi adaletten çok eşitlik ilkesi üzerinde durmaktadır. Buradan yola çıkarak tüm sınıfları eşitleyerek iktidarı halka ya da proletaryaya vermeyi arzulayan sosyalist ideolojinin, pratik tecrübeler bir kenara bırakıldığında, insanların doğuştan gelen haklarına saygı duyan liberal düşünceden daha demokratik olduğu öne sürülebilir. Dolayısıyla demokrasinin insan haklarıyla karıştırılmaması gerekir. Bu anlamda Demokrasinin adil olma iddiasının olduğunu da söyleyemeyiz. Bu kavram karmaşasından arınmak için bu makalede demokrasi; halkın siyasete eşit katılımı olarak alınacaktır. Bu kavramsal incelemenin sonunda makalenin sorusu şu şekilde basitleştirilebilir; Türk temsili demokrasisi halkın eşit katılımını sağlamakta mıdır?

d'Hondt; Peki ya Temsilde Adalet?

Seçim sistemlerinin performansı temsilde adaleti ve yönetimde istikrarı sağladığı ölçüde değerlendirilir. Bazı sistemler önde olan partinin çok daha fazla koltuk kazanarak meclis çoğunluğunu ele almasını ve istikrarlı bir iktidar oluşmasını sağlarken, bazı seçim sistemleri mümkün olduğunca tüm kesimlerin oyunun mecliste temsil bulmasını getirir. Bu sistemlerde az oy alan adaylar da mecliste yer bularak meclisin halkı temsil oranı yüksek tutulur ve adil temsil sağlanır ancak bu sistemlerin en büyük handikabı, mecliste belirli bir partinin çoğunluk oluşturması zorlaşır ve istikrarlı bir yönetim kurulamayabilir.

Türkiye demokrasisinde farklı seçim sistemleri denenmiştir, ancak tüm bu sistemlerin büyük oranda temsilde adalet ilkesinden çok yönetimde istikrarı arzuladığı görülmektedir. Çok partili sistemdeki ilk seçimlerde liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu sisteme göre bir seçim bölgesinde en çok oyu alan parti o bölgedeki milletvekilliklerinin tamamını alır. 1946, 1950, 1954, 1957 milletvekili seçimleri ve 1961 cumhuriyet senatosu seçimlerinde bu yöntem uygulanmıştır. Liste usulü çoğunluk sistemi temsilde adaletin en alt seviyede olduğu sistemlerden birisidir. Bu sistemde, 20 milletvekili çıkartacak olan bir seçim bölgesinde (Türkiye'de İl) A partisi %30, B partisi %28, C Partisi %27, D partisi %10 ve diğer %5 oranında oy aldığında, 20 milletvekili de A partisinden seçilmiş olur. Bir diğer ifadeyle, oy verenlerin %30'u temsil gücünün tamamını alırken, %70'inin oyları boşa gitmiş olacaktır. Bu sistemle girilen 1954 seçimlerinde Demokrat Parti %57.6 oranında oyuna karşılık, meclis sandalyelerinin %92.8'ine sahip olmuştur. Aynı seçimde %35.1 oy alan Cumhuriyet Halk Partisi meclis sandalyelerinin sadece %5.7'sine sahip olmuştur. DP'nin 10.5 bin oyu bir milletvekili çıkartırken, CHP'de 103 bin oyu bir milletvekili çıkartmıştır. Bir diğer deyişle on CHP seçmeninin oyu bir DP seçmeninin oyuna eşdeğer olmuş, DP'li seçmenler mecliste CHP'li seçmenlerden on kat daha fazla temsil hakkına sahip olmuştur. Bu sistem Türk seçim tarihinde temsilde adaletsizliği ve yönetimde istikrarı en çok getiren sistem olmuş, uygulandığı 4 seçimde de tek başına iktidar kurulmuştur.

1982 anayasasının mimarlarından olarak bilinen dönemin anayasa komisyonu başkanı Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı d'Hondt sisteminin birinci partilere sağladığı avantajı şu sözlerle ifade etmiştir; "d'Hondt sisteminde en fazla oy alan partiler aldıkları oyların üstünde temsilcilik kazanırlar." (Türk, s.59) d'Hondt'un adaletsiz dağıtımına daha yakın bir seçim olan 1991 seçimlerinde gözlenebilir. 1991 seçimlerinde Doğru Yol Partisi, Demokratik Sol Parti'nin yaklaşık olarak 2.5 katı oy alırken (%27.03 / %10.75), 25 katı milletvekili almıştır (178 / 7), yani on DSP'linin oyu bir DYP'linin oyuna eşdeğer olmuş, temsilde eşitlik ilkesi ortadan kalkmıştır. Buradaki sorunda her ne kadar d'Hondt'un birinci partiyi koruyan matematiğinin etkisi olsa da, esas neden seçim bölgesinin belirlenme şeklidir. Bu soruna seçim bölgesi bölümünde detaylı olarak değineceğim.

1965 seçimlerinde ilk ve son olarak Milli Bakiye sistemi uygulanmış ve Türkiye seçim tarihinin temsilde adaleti en çok sağlayan sistemi olmuştur. Bu seçimde Adalet Partisi %52.9 oranında oy almış ve mecliste %53.3 oranında temsil bulmuştur. Liste usulü çoğunluk sistemiyle yapılan 1950 seçimlerinde %52.7 oranında oy alan DP'nin meclisin %85.2'sine sahip olması, iki sistem arasındaki farkı gözler önüne sererken, seçim sisteminin ne kadar hayati bir rol oynadığını da göstermektedir. 1965 seçimlerinde henüz baraj uygulaması getirilmediği için Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi gibi az oy alan partilerin de meclise girebildiği bu seçim, kuşkusuz Türk demokrasi tarihinde, temsilde adaletin en çok sağlandığı seçim

olmuştur. Birinci olan partinin %52.7 gibi bir oy alması istikrar sorununun doğmasını önlemiş, tek başına iktidar sağlanmıştır. Süleyman Demirel ve partisi 1969 seçimlerinden bir yıl önce, ilk olarak 1961'de uygulanan d'Hondt seçim sistemini geri getirmiştir ve 1969 seçimlerinden tek başına iktidarı bu seçim sistemi sayesinde kazanmıştır. Eğer 1969 seçimlerine de Milli Bakiye sistemiyle girilmiş olsaydı, oyların %46.6'sını alan AP tek başına iktidar için gereken meclis çoğunluğunu sağlayamayacaktı.

Anayasa Yapıcıların Bölücülük Tartışmaları

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen ve Türk sistemi adı verilen sayım yöntemi, d'Hondt'un sırayla 1, 2, 3 şeklinde oyları bölerek yaptığı hesaplamayı, 1, 1.5, 2, 2.5 gibi yarımsar artarak bölünmesi suretiyle yapılmasını öngören bir yöntemdir. Türk sistemi esasen birinci partiye aşkın temsil sağlayan d'Hondt'un bu yönünü daha da güçlendirerek, aşkın temsil oranını yükseltmektedir. Ancak 1982 anayasası sonrasında, seçim barajları tartışmalarında gündeme gelen bu öneri (esasen daha önce hazırlanmıştır), barajsız bir sistem önerdiği için tartışmalara açık hale gelmiştir.

Aldıcağı Türk sisteminin uygulandığı takdirde bölgesel partilere güç kazandıracağını şu sözlerle ileri sürer;

“Şimdi burada il düzeyinde de baraj yok, memleket düzeyinde de baraj yok. Bakın, bu sistemin bizim toplumumuz için arz ettiği en büyük tehlikeyi arz ediyorum: Bu sistem bölücülüğü memlekette geliştirir. Çünkü en büyük partiye, en fazla oy alan bir partiye bir ilde büyük bir avantaj sağlıyor, âdeta %20 ölçüsünde bir avantaj sağlıyor. O seçim çevresinin etrafında 2-3 tane o şekilde çevre olduğu zaman birdenbire 30-35-40 milletvekilliğinin en fazla oy alan bölücülüğe meyyal bir partiye çıktığını görürüz.” (Türk, s.55)

Türk kaleme aldığı ‘Seçim Sisteminde Bölücülük Tartışması’ adlı makalesinde bu iddialara cevap vermiştir. Öncelikle bölücü parti kurulabilir mi sorusunu soran Türk, mevcut yasaların buna izin vermediğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 14. Maddesine göre, temel hak ve özgürlüklerin hiçbiri, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak” amacıyla kullanılamaz. Anayasanın 68. Maddesine göre siyasi parti tüzük ve programları “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı olamaz. 69. Maddeye göre de partiler bunun dışına çıkamazlar ve çıkarlarsa temelli olarak kapatılırlar. Prof. Dr. Türk, siyasi partiler kanunun da aynı ilkeyi aradığını, parti kurma hakkının “dil, ırk, din, mezhep ayrımı veya bölge farklılığı yaratmak” amacıyla kullanılamayacağı ilkesi konulduğunu belirtmiştir. Bu eylemlerin yasak olduğu ve ifa edenlerin cezalandırılacağını, ayrıca Türk Ceza Kanunu'nda da bölücülüğün suç sayıldığını belirtmiştir (Türk, s.57-58). Özetle Türk, bölücü faaliyet gösteren partilerin siyasette kanunlar neticesinde var olamayacağını ileri sürmüştür. Gerçekten de kanunlar buna izin vermemektedir, ancak tartışmaların yaşandığı 1983'ten bugüne bakıldığında, bölücülük yakıştırmaları yapılan pek çok parti siyasi hayatta yer alabilmiş, bazıları

kapatılmışsa da, bunlar uzun süreçler sonunda gerçekleşmiştir. Kısaca kanunlar uygulamada yaşanan sorunlar sebebiyle, Türk'ün öngördüğü gibi bölücü siyasi partileri Türk siyasi hayatının dışında tutmayı başaramamıştır.

Türk mahalli partiler kurulabilir mi sorusunu sorduktan sonra, “Türkiye’de şimdiye değin böyle bir şey yaşanmamıştır” demektedir. Ayrıca seçimlere bir partinin katılabilmesi için ‘illerin en az yarısında teşkilat kurmuş bulunması’ şartının bölgesel partilerin kurulmasını engelleyeceğini ileri sürmüştür. Ancak sonra yaşanan süreç göstermektedir ki, Türk bu öngörüsünde de haksız çıkmıştır. Türkiye’de daha sonrasında bölgesel partiler kurulmuş, illerin yarısında teşkilat kurma şartını aşmak bu partiler için oldukça kolay olmuştur. Bir diğer ifadeyle illerin yarısında teşkilat kurmuş olmanın, bir partiyi bölgesel olmaktan çıkartacağını söylemek doğru değildir. 2820 numaralı Siyasi Partiler Kanunu bir ilde teşkilat kurmak için o ilin nüfusuna oranla minimum olması gereken üye sayısı gibi bir şart aramaz. 19 ve 20. Maddelerde ilçe yönetim kurulu için 5, il yönetim kurulu içinse 7 üyeden az olmamayı şart koşarken, delege sayılarını parti tüzüğüne bırakmaktadır. Dolayısıyla bir partinin illerin yarısından fazlasında teşkilat kurmuş bulunması o illerdeki vatandaşlardan kayda değer bir destek aldığını göstermez. Teşkilat kurmuş bulunmanın, bölgesel olmamaya bir veri olarak kullanılabilmesi için, teşkilat kurulan ilin nüfusuna oranla o ilde üye sayısına ulaşmış olma şartı aranmalıdır. Bu üye sayısına ulaşmaya kadar açılan şubeler temsilcilik olarak kabul edilip, seçime girme yeterliliğinde istenen üye sayısına ulaşmaya kadar yer edinmemelidir.

Türk'ün ele aldığını diğer bir konuda seçim çevreleridir. Aldıkaçtı'nın “seçim çevresinin etrafında 2-3 tane o şekilde çevre oluştuğu zaman birdenbire 30 -35 -40 milletvekilliğinin en fazla oy alan bölücülüğe meyyal bir partiye çıktığı” iddiasını yersiz bulan Türk, bir seçim çevresinin en fazla 7 vekil çıkarabildiğini, dolayısıyla bölgesel bir partinin vekil sayısının 10-15'i geçmeyeceğini ileri sürmüştür (Türk, s.61) Bugün bölgesel partilerin çok daha fazla vekil sayısına ulaştığını gördüğümüz için, Türk'ün bu öngörüsünde yanıldığını söyleyebiliriz.

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk makalesini bitirirken, kendi yönteminin tercih edilmemesinin, çok sesliliğe tahammülsüzlük olarak dile getirmiştir. Gerçekten de %10 gibi yüksek bir baraj ile çok sesliliğin mecliste olması mümkün değildir. Ancak kanunların ‘bölücülüğe meyyal’ partilere karşı etkisiz kalması, illerin yarısından fazlasında örgütlenme gibi şartların temsil niteliğini yansıtmaması, bölgesel partilerin kurulmasını engellemekte aciz kalmaktadır. Kanunların aciz kaldığı bu durumu seçim sistemleriyle, barajlarıyla dengelemeye çalışmaksa, Türkiye demokrasisine zarar vermektedir. Kaldı ki seçim sistemi bu haliyle de bölgesel partileri ödüllendirmektedir. Anayasa koyucuların burada aktarılan endişelerine karşın, bölgesel partilere nasıl aşkın temsil sağladıkları makalenin devamında gösterilecektir.

Baraj Uygulamalı d'Hondt'un Temsil Sorunları-Çözümleri

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/2 2023 p. 142-163

Baraj uygulaması zaten temsili azaltıp, istikrardan yana bir sistem olan d'Hondt'u daha da temsil kabiliyetinden mahrum bir hale getirmektedir. 1969, 1973, 1977 seçimlerinde ilk olarak barajsız uygulanan sistem, 1983 seçimlerinden itibaren çift barajlı olarak uygulanmaya başlamış, küçük partilerin meclise girmesi imkânsız hale getirilerek, meclisin halkı temsil oranı daha da düşürülmüştür. Çift barajlı sistemde partilerin milletvekili çıkartabilmeleri için hem seçim bölgesinde, hem de ülke genelinde belirlenen barajın üzerinde oy oranına sahip olmaları gerekmektedir. 1983, 1987, 1991 seçimlerinde çifte baraj sistemi uygulanmış daha sonra sadece ülke çapında barajı aşmanın yeterli bulunduğu, ülke barajlı sisteme geçilmiştir.

Baraj uygulamaları mecliste temsil edilmeyen oy sorununu doğurdu. Daha önce liste usulü çoğunluk gibi sistemlerde değindiğimiz, Tuncer'in 'aşkın temsil' olarak nitelediği (Tuncer, 2006) -örneğin 1954 seçimlerinde DP'nin oyların %57'sini alırken meclisin %98'ine sahip olması- durumdan farklı olarak toplam oyu %10'un altında kalan partiler mecliste temsil edilmedi. İstikrarı sağlamak amacıyla işleme konulan baraj sistemi, Avrupa'da örneği görülmeyecek şekilde %10 gibi bir oranla uygulandı. Ancak 1983'ten bu yana gelişen barajlı seçim tecrübelerimiz, bu sistemin hem arzulandığı gibi istikrarı çoğu zaman sağlayamadığı, hem de eşit temsil ilkesine çok büyük zarar verdiğini göstermektedir. Askeri darbe sonrasında ve sadece üç partinin katılımıyla gerçekleşen 1983 seçimleri ayrı tutulduğunda, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemine kadar olan 1987, 1991, 1995, 1999'daki barajlı seçimlerden sadece 1987'de tek başına iktidar çıkıp, diğer üçünde koalisyon oluşması, baraj sisteminin hedefine erişemediğini göstermektedir. Eğer baraj sisteminin hedefi küçük partileri saf dışı bırakarak güçlü bir iktidar oluşmasını sağlamaksa, bu amaç 2002 seçimlerinde sağlanmıştır. Ancak 2002 seçimleri incelendiğinde bu sistemin temsilde adaletten ne kadar kopuk olduğu görülmektedir.

2002 seçimlerinde sadece AKP ve CHP barajı geçerken, diğer tüm partiler %10 barajının altında kalmıştır. Bu seçimde AKP %34, CHP %19 oranında oy almıştır. Yani mecliste halkın %53'ünün oyları temsil bulurken, %47'inin oyu 'çöpe gitmiştir'. d'Hondt ve seçim bölgesinin katkılarıyla da AKP %34 oyla meclisin %66'sını kazanmıştır. Eğer baraj sistemi olmasaydı gerçekten de bu seçimde tek başına iktidar olmayacak, koalisyon hükümeti oluşacaktı. Ancak AKP'nin koalisyon kurabileceği pek çok parti de mevcut olacaktı ve bunların içerisinde bir parti ile anlaşılması ve sürdürülebilir bir koalisyon oluşması mümkündü. Sorunun daha iyi anlaşılabilmesi için AKP'nin 2002 seçiminde %36 oy almış olduğunu varsayalım, bu durumda AKP 367 sınırını aşabilecekti (2002'de 363). Böyle bir durumda %36 oy almış bir parti halkın tamamı adına anayasa yapacak çoğunluğu elde etmiş olacaktı. Bilindiği üzere AKP sonraki seçimlerde oylarını arttırmışsa da 2002'deki meclis çoğunluğuna erişememiştir. Görüldüğü üzere bu yüksek baraj sistemi istikrarı her zaman sağlayamazken, bazı durumlarda temsilde adaletsizliği zirveye çıkarmaktadır.

Prof. Dr. Yavuz Sabuncu da seçim barajlarını ele aldığı makalesinde, baraj uygulamasından beklenen sonuçların alınmadığını ifade eder. Sabuncu baraj

uygulamasının amaçlarını şöyle sıralamıştır; tek başına iktidarların sağlanması, çok sayıda partinin kurulmasının engellenmesi, muhtemel bölgesel partilerin oluşmasının engellenmesi. Yukarıda da değindiğim üzere bu dönemlerde tek başına iktidar kurulamamıştır. Sabuncu baraj uygulamasının istikrar amacını irdelerken, 'istikrar=tek parti iktidarı' algısına şu şekilde karşı çıkar; "eğer yönetimde istikrar, çok kez olduğu gibi, 'hükümetin sürekliliği' olarak algılanıyorsa, 1987-1991 arası görülen tek parti hükümetinden sonra, en 'istikrarlı' hükümet 42 aylık görev süresi ile 5. Ecevit koalisyonu olmuştur. Aynı biçimde, 1991 seçimleri sonrası ilk dört yıllık dönemde de hükümet istikrarının olmadığını söylemek yanlış olacaktır" (Sabuncu, 2006, s.193). Bununla beraber diğer hedeflere de ulaşılamamış, parti sayıları sürekli olarak artmış ve bölgesel partilerin kurulması da engellenememiştir. Seçim çevresi ve d'Hondt'un birleştiği Türk sisteminin, partilerin bölgesel olmalarını ödüllendirirken, baraj uygulaması ile bölgesel partileri engellemeye çalışması çelişkili bir tutumdur, nitekim 2015 seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi'nin barajı geçmesiyle, baraj uygulamasının bu amacına da ulaşamadığı görülmüştür.

Avrupa'da Baraj Uygulamaları, Çözüm Önerileri

Bu başlıkta çözüm önerilerini irdelemeden önce sorunu net olarak anlamak ve basitleştirmek faydalı olacaktır. Baraj uygulaması ilk olarak yukarıda sayılan amaç ve hedeflerle uygulamaya konmuş ancak bu hedeflere çoğu zaman ulaşamamıştır. Bu hedeflere ulaşamadığı gibi, bazı durumlarda temsilde adaletsizliği 2002'de olduğu gibi zirveye çıkartmıştır. Türkiye'de seçim barajı uygulamasının hedeflerine baktığımızda Avrupa'dan daha farklı ve anti-demokratik bir yaklaşımla tasarlandığı görülmektedir. Parti sayısının artması, bölgesel partilerin oluşması, halkın marjinal partilere yönelmesi Anayasa düzenleyen üst aklın gizli ajandasındaki sorunlar olmamalıdır. Parti sayılarını belli bir seviyede tutmak ya da halkın tercihlerini yönlendirmek demokrasinin ruhuyla hiçbir şekilde bağdaşmayacaktır. Ancak üniter bir ulus devlet olarak, Türkiye Cumhuriyeti anayasası her partinin belli bir iş grubu, meslek grubu, etnisite, mezhep ya da bölge gözetmeksizin tüm Türkiye'ye hitap etmeye yönlendirmesi anlaşılmalıdır. Ancak bunun yolunun da baraj uygulaması olmadığı 2015 seçimleriyle net olarak görülmüştür.

Son olarak basitleştirerek denilebilir ki seçim barajı uygulamasından tek beklenti istikrarlı hükümetlerin oluşmasına 'belirli ölçüde' destek sağlanmasıdır. Belirli ölçüde kelimelerinin vurgulanmasının nedeni, yüzde 10 gibi yüksek bir barajla istikrar hedeflenip, bununla beraber d'Hondt gibi çoğunlukçu bir sayım sistemi kullanıldığında, 2002'deki tablonun tekrar yaşanabilme ihtimalidir. Öyleyse seçim barajının amacı, aslında birbirine yakın düşüncelerde olan onlarca küçük partinin mecliste yer almasını engellemek, bunu yaparken de temsilde adaletsizliğe yol açmamak olmalıdır. Ek-1'de verilen tablo Avrupa'da seçim barajlarının çoğunun %5 ve altında olduğunu göstermektedir. Avrupa ile kıyaslandığında ve baraj uygulamasının amacını yukarıdaki gibi sadeleştirdikten sonra, Türkiye'de de seçim barajının ilk aşamada %5'e düşürülmesi gerekli ve faydalı görünmektedir.

Makalenin bu bölümüne kadar d'Hondt sisteminin sorunları ele alınarak, anayasada vurgulanan temsilde adaleti sağlayamadığı ortaya konulmuştur. Baraj uygulamaları da temsilde adaleti değil, yönetimde istikrarı güçlendiren bir uygulama olarak, temsil problemini daha da yukarıya taşımaktadır. Ancak bu ikisinden de daha ciddi olan diğer sorun ise seçim bölgesi sorunudur. Hatta denilebilir ki Türkiye'de temsil probleminin temelinde yüksek barajlı d'Hondt'tan daha fazla seçim bölgesinin belirlenme yöntemi yatmaktadır.

Seçim Çevresi Sorunları

Seçim çevreleri seçimlerin gerçekleştiği en küçük birimler olarak, seçim kaderinde önemli bir etkiye sahiptir. Türkiye'de vilayetler seçim çevreleri olarak belirlenmiş, 18'den fazla vekil düşen vilayetler 2 ya da 3 seçim çevresine ayrılmıştır. Seçim çevrelerinin büyüklüğü sonuçların farklılaşma derecesine etki ederken, seçim çevresi büyüdükçe, partilerin oy oranları ile aldıkları milletvekili sayıları yakın olur (Atar, 2006, s.227). Bir diğer deyişle, seçim çevresi büyüdükçe temsilde adalet ilkesi sağlanır. Türkiye'de milletvekili seçimleri 2839 numaralı kanununun belirlediği esaslara göre yapılır. Bu kanunun 4.maddesi seçim çevrelerini, daha basit anlatımıyla hangi ilin kaç milletvekili çıkartacağını belirler. 1995 yılında yapılan son düzenlemeye göre, milletvekilleri dağıtılmadan önce, nüfuslarına bakılmaksızın, her ile birer milletvekilli hakkı tanınır. Buna göre; “yapılan tespit sonunda, çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünür.” Bu kanunun 2. maddesinde belirtildiği gibi seçimlerin “nispi temsil sistemine göre, genel, eşit ve gizli oyla” yapılması beklenir. Ancak yukarıda 4.maddede değindiğimiz hükümler, eşit oy ilkesinin yaşatılmasına imkân vermemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 80. maddesinde belirtildiği şekliyle; “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler”. Anayasada açıkça gösterildiği gibi, seçim sonuçları açıklandıktan sonra milletvekilleri seçtikleri bölgenin değil, bütün milletin temsilcileridir, ya da öyle olmaları beklenir. Ancak seçim çevrelerinin belirlenme yöntemi ele alınırsa, bu ilkenin yaşatılmasına yönelik bir çaba olmadığı görülmektedir. Soru haline getirilerek tartışmaya açılacak olunursa; eğer milletvekillerinin seçtikleri ili öncelikle temsil etme gibi bir görev ve sorumlulukları yoksa, her ili seçim çevresi olarak belirlemek ve her ile, nüfusuna bakmaksızın, en az bir milletvekili hakkı tanımaktaki amaç nedir? Her ile en az bir milletvekili verilmesi şartıyla düzenlenmiş bulunan yasanın doğurduğu temsil adaletsizliklerine değinilerek, sorunun ciddiyeti daha net gösterilebilir.

Türkiye'nin 81 vilayette 85 seçim bölgesi oluşturarak girdiği seçimler esasen dar bölge seçimlerinin bir türüdür. Yani ülke sınırlarının daraltılarak ayrı seçim bölgeleri oluşturulmasıyla yapılan seçimlerdir. Amerika'da uygulanan halinde, her bölgeden bir

temsilci seçilir ve bu basit çoğunlukla elde edilir. Buna göre bütün ülke seçilecek üye sayısı kadar seçim bölgesine bölünür. Bu seçimlerde ilk olarak beklenmesi gereken bu bölgelerin birbirine yakın nüfusları temsil ediyor olmalarıdır. Ancak Türkiye'de dar bölge, il sınırlarına göre yapıp, bunların nüfusuna göre milletvekili hakkı tanınması üzerine kuruludur, tabiatıyla burada hiç adil olmayan sonuçlar çıkmaktadır. Bu sistem d'Hondt ile bir araya gelince, adaletsizlik daha da artmaktadır. Ek-2 ve Ek-3'te sunulan iki tabloda hangi ilin kaç oyla bir milletvekili çıkardığı gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere Bayburt'ta 23 bin kişiye bir milletvekili hakkı tanınırken, İstanbul'da 100 bin kişiye bir milletvekili hakkı tanınmaktadır. Bir diğer deyişle, 4 İstanbullunun oyu 1 Bayburtlunun oyuyla eşdeğerdir. Şüphesiz bu tablo oy eşitliği ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Tablo incelendiğinde nüfusu yoğun olan illerdeki vatandaşların oylarının diğer illerdekilere göre daha değersiz olduğu görülecektir. d'Hondt etkisi bu farkı daha çarpıcı hale getirmektedir. Örnek olarak 7 Haziran 2015 seçimlerinde HDP Tunceli'de 16 bin oyla bir vekillik kazanırken, İstanbul'da 97 bin oyla bir vekillik kazanabilmiştir. Burada hem seçim çevresinin belirlenmesindeki adaletsizliğin, hem de d'Hondt'un birinci partiyi gözetmesinden kaynaklanan adaletsizliğin birleşmesiyle doğan 1'e 6 oranındaki temsil eşitsizliğini görüyoruz.

d'Hondt sistemi istikrar sağlaması açısından faydalı görülebilir. Burada esas sorun, zaten istikrardan yana olan bir sayım sistemi kullanırken, bunu yüksek ülke barajıyla daha da güçlendirmektir. Bunlara ek olarak seçim çevrelerinde dar bölge uygulamasının yapılması, temsilde adaleti tamamen ortadan kaldırmaktadır. Yukarıda ülke barajının arzulanan hedefleri yakalamaya fayda sağlamadığı ve temsil adaletsizliklerine yol açtığı için düşürülmesi gerektiği savunulmuştu. Bu noktada da çözümün seçim çevrelerinin belirlenmesinde radikal değişiklikler yapılmasıyla mümkün olacağı ileri sürülecektir.

Bu bölümün girişinde Anayasadan yapılan alıntı, milletvekillerinden bölge siyaseti yapmalarının beklenmediği, bu tutumun istenmediğini göstermektedir. Yani anayasa, milletvekillerinin ve partilerin ülkenin tamamını temsil etmesini arzulamaktadır. O halde seçim çevreleri de yerelde güçlü olmayı cezalandırmasa da, en azından ödüllendirmemelidir. Halihazırdaki sistemde bir parti eğer belli seçim çevrelerinde birinciyse, sistem onu ödüllendirmekte ve daha fazla vekillik vermektedir. Ülkenin tamamına yayılmış bir partiyi ise daha az milletvekilliğiyle cezalandırmaktadır. Bu durum anayasanın ruhuna aykırıdır. Bunun en bariz örneği 1 Kasım seçimlerinde yaşanmıştır. Bu seçimlerde Milliyetçi Hareket Partisi 5.6 milyon vatandaştan oy alırken (%11.9), HDP 5.1 milyon vatandaştan oy almıştır (%10.75), buna karşılık MHP 40 milletvekili çıkartırken, HDP 59 milletvekili çıkartmıştır. Görüldüğü gibi her ne kadar anayasa aksini ögütlese de, seçim sistemi belirli bölgelerde lider olmayı ödüllendirirken, ülke geneline yayılmayı cezalandırmaktadır. Peki bu adaletsizliği ortadan kaldıracak, eşit temsili sağlayacak olan sistem nedir?

Bu soruya cevap ararken bahsi geçen anayasa maddesini akılda tutmak faydalı olacaktır. Buna göre geliştirilecek yeni sistem, her ile temsilci atamak mecburiyetinde

olmayacaktır, çünkü vekiller esasen o illerin değil tüm milletin temsilcileridir. Bayburt örneğindeki gibi adaletsizlikleri önlemek için akla gelen bir yöntem, illerin birleştirilmesiyle belirli nüfus oranlarının yakalanması ve buna göre seçim çevrelerinin oluşturulmasıdır. Örneklendirmek gerekirse; 1 Kasım seçimlerinde yaklaşık olarak 57 milyon seçmen vardır. Öncelikle bu toplam seçmen sayısını (57 Milyon), çıkartılacak toplam vekil sayısına bölerek (550), bir vekilin seçilmesi için alması gereken ortalama oy belirlenecektir (103 bin). Buna göre bir milletvekili bölgesi için yaklaşık olarak 103 bin seçmen oy kullanmalıdır. Ancak bu sistemde seçim çevresi tek milletvekilliği ile yapılırsa, pek çok oy boşa gidecek, yine temsil oranı düşecektir. Bunun yerine en az 4 milletvekili çıkartacak şekilde seçim bölgeleri oluşturularak-illerin birleştirilerek yaklaşık olarak minimum 400 bin seçmenli seçim çevreleri belirlenmesi-, temsil adaletsizliğinin önüne geçilebilir. İllerin birleştirilmesi olarak isimlendirilebilecek bu yöntem ilk alternatif olarak dillendirilse de, hangi illerin birleştirileceği ve seçim çevrelerinin nasıl oluşturulacağı sorusu tartışmalara yol açabileceğinden, tüm ülkenin tek bir seçim çevresi olarak ele alındığı, milli çevre modeli daha makul bir çözüm sunmaktadır.

Tüm ülkenin tek bir seçim çevresi olarak alındığı sistemde, yine d'Hondt sistemi kullanılarak yönetimde istikrar sağlanabilecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi, %5'lik baraj hem temsil adaletsizliklerini azaltacak hem de istikrara katkı sağlayacaktır. Belki bunlardan daha da önemlisi, ülke demokrasisinin dünya kamuoyundaki prestijini ciddi ölçüde arttıracaktır, nitekim %10 seçim barajı gelişmiş batı demokrasilerinde olmadığı gibi doğu Avrupa demokrasilerinde dahi mevcut değildir.

İsrail, milli çevre sistemini uygulayan ülkelere örnek olarak verilebilir. İsrail sisteminde partilerin aldıkları oy öncelikle basit kota hesabıyla bölünüp ilk milletvekilleri dağıtılmakta, artık oylar ise d'Hondt yöntemiyle paylaştırılmaktadır. Bu sayede temsil adaletsizliğinin minimuma indirgenmesi amaçlanmaktadır. Bu sistem -artık oy hesaplanması- 1961 yılında Türkiye'de de uygulanmıştır. Esasen sayım yöntemleri, seçim çevresi tüm yurttan tek olarak kabul edildiğinde büyük ölçüde önemini yitirmektedir. Burada elbette, birinci partiye tüm vekillikleri veren basit çoğunluk yöntemleri kastedilmemektedir. Daha netleştirmek gerekirse, d'Hondt sisteminin doğurduğu temsil adaletsizliklerini önlemek için bu sisteme ufak dokunuşlar yapılması denenmiştir ancak seçim çevresi sorunları görülmeden bu hamleler yeterli olmayacaktır. Bunlardan birisi Türk sistemi olarak anılan Prof. Dr. Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen; d'Hondt'taki belirli bir seçim çevresinin çıkartacağı milletvekili sayısına ulaşana kadar tüm partilerin oylarını sırasıyla 1,2,3 şeklinde bölerek ortaya çıkan rakamları büyükten küçüğe sıralama metodunu, 1, 1.5, 2, 2.5 şeklinde bölme esasına dayalı sistemdir (Özer, 1997, s.17). Ancak Türkiye'de esas sorun seçim çevresinden kaynaklandığı için, bu yöntem yeterli bir çözüm sunmayacaktır. Dolayısıyla öncelikle seçim çevrelerinin belirlenmesinde radikal değişiklikler yapılmalıdır, burada önerilen yukarıda açıklanan haliyle tüm ülkeyi tek seçim bölgesi olarak ele almaktır. Bunun üzerine ülke barajı daha makul bir seviyeye çekildiğinde, temsilde adaletin büyük oranda

gelişeceği düşünülmektedir. Ancak Türk seçim sisteminin temsil sorunları sadece sayım metodu, baraj ve seçim çevresi olmayıp, milletvekilli adaylarının belirlenme süreci de bunlardan birisidir. Sandıktan meclis sandalyelerine giden süreçte, oy verenin gerçek temsilini sağlamak için aday belirleme süreçleri ve parti içi demokrasi sorunları ele alınmalıdır. Parti içi demokrasi sorunu geniş bir konu olup, bu makalenin esas konusu değildir, bu yüzden bu bölümdeki inceleme parti içi demokrasinin bir alt başlığı olan partilerin aday belirleme süreçleriyle sınırlandırılacaktır.

Milletvekili Adaylarının Belirlenme Süreci

Bu bölüme kadar Türkiye'de seçim sisteminin demokratik katılıma uygun olmayan yönleri ortaya konuldu. Bunu yaparken öncelikle d'Hondt sistemini ele alıp, sonrasında bunun ülke barajı ve seçim çevresi uygulamalarıyla birleştiğinde, temsilin arzulan seviyede olamayacağı belirtildi. Bu sayılan sebepler, insanların verdikleri oyun eşit temsil ilkesine uygun olarak, meclise eşit değerde varıp varmadıklarına ilişkindi. Bazı durumlarda insanların oyları arasında 1'e 10 değer farklarının olduğu örneklerle gösterildi. Bunun sayısal çözümleri yukarıda verilmiş olsa da sorunun temsil ile ilgili başka bir boyutu da vardır; temsilcileri seçme hakkı.

Ergun Özbudun, batı demokrasilerinde aday belirleme yöntemlerinin teorik olarak bir uçta partililerin oyuyla, diğer uçta liderlerin oyuyla belirlenmesi olarak ele alınabileceğini söyler. (Özbudun, 1995, s.11) Türk seçim sisteminde, liderleri kısıtlayan bir yasal mekanizma olmaması sebebiyle, parti örgütleri etkisiz kalmaktadır. Daha basitleştirilecek olunursa, milletvekili adayları liderler tarafından belirlenip seçmenin önüne konmaktadır. Yani seçmenler kendilerine sunulan liste dışında bir adayı destekleme hakkına sahip değildir. Bu durum iki yönlü temsil ve demokrasi problemi doğurmaktadır. İlk olarak, seçmen istediği adayı destekleyemediği için demokrasinin ona verdiği hakkı yaşayamamakta, kendi temsilcisini kendisi belirleyememektedir. İkinci olarak, seçim sisteminin mantığı itibariyle, seçilenler koltuklarını seçmene değil, lidere borçlu olmaktadır. Bir diğer deyişle, seçilen eğer koltuğunu muhafaza etmek istiyorsa seçmene değil, lidere sadakat göstermek zorundadır. Bu durum kuşkusuz demokratik temsil ilkesine ağır darbe indirmekte, seçmenin mecliste gerçekten temsil edilmesine imkan tanımamaktadır. Burada daha önce sunulan seçim modeli üzerinden-ülke geneli tek seçim bölgesi (milli çevre), %5 ülke barajı- çözüm önerisi sunarak, ortaya konulan model tamamlanacaktır. Partililerin direkt olarak adayları belirlediği bu modele geçmeden önce, bu uygulamanın Avrupa'daki örneklerine bakılması faydalı olacaktır.

Almanya'da kanunlar partilerin lider ya da sadece merkez tarafından değil, onları seçenler tarafından yönetilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Alman siyasi partiler kanunundaki parti tanımına bakıldığında partiler, Türkiye'deki siyasi partiler kanununa kıyasla, daha demokratik ve halkın oluşturduğu topluluk olarak ele alınmaktadır. Türk siyasi partiler kanununda parti tanımı şu şekilde yapılmıştır;

“Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.” (Türk Siyasi Partiler Kanunu, Kanun no: 2820, 1983)

Alman siyasi partiler kanunundaysa, partiler Türkiye'deki gibi halkı propagandalarla yönlendiren unsurlar olmalarıyla beraber halkın kendisinin oluşturduğu gruplar olarak ele alınmıştır;

“Partiler devamlı olarak veya uzun zaman için Federasyon veya bir federe devlet ülkesi içinde siyasi iradenin oluşumunu etkileme ve Alman Federal Meclisinde veya federe meclislerde milletin temsiline katılmak isteyen, fiilî durumu, özellikle teşkilâtının genişliği ve sağlamlığı, üye sayısı ve kamu oyundaki görünüşü bakımından amacıyla bağdaşır ciddiyette olduğu konusunda yeter derecede itimat uyandıran vatandaş birlikleridir.” (Federal Almanya Siyasi Partiler Kanunu, I. Bölüm 2.1)

Bu kanunda parti üyelerine verilen önem görülürken, yine aynı kanunda parti üyelerinin parti iradesinde etkin kılınması zorunluluğuna da değinilmiştir. (Kempf, 2002, s.1) Böylece Alman siyasi partiler kanunu, görünüşte milyonları temsil eden partilerin lider sultasında veya bir oligarşi tarafından, halkı temsil etmeyen ya da halkı siyasete katmayan bir şekilde yönetilmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Alman örneğinde, parti anlayışının etkisini Milletvekili aday belirleme yöntemlerinde de görüyoruz. Alman siyasi partiler kanunu partilere iki yol sunmaktadır; bunlardan biri adayların tüm parti üyelerinin katıldığı önseçimle belirlenmesi, diğeri üyelerin seçtiği delegelerce belirlenmesi (Teziç, 1998, s.266). Bu yöntem Finlandiya'da 1978 yılında kanunen zorunlu kılınırken, başlıca Belçika partilerinde, İngiltere Liberal ve Sosyal Demokrat partilerde, Hollanda'da D'66 partisinde halen kullanılmaktadır (Aydın, 2007, s.86). Buna karşın adayların parti üyelerince belirlenmiş parti delegeleri tarafından belirlenmesi Avrupa'da en yaygın başvuru yöntemidir. Aday belirlenmesinin sadece lidere bırakılması ise Batı demokrasilerinde çok ender görülen bir durumdur (Özbudun, 1995, s.10). Türkiye'de aday belirleme sürecinin gelişimine baktığımızda, parti tüzüklerinde daha demokratik gösterilmek istense de fiiliyatta, Erdoğan Teziç'in 3. dünya ülkelerinde uygulanır dediği (Teziç, 1998, s.265), parti liderince adayların belirlenmesinden farksızdır.

1908 yılında çıkarılmış olan İntihab-ı Mebusan Kanunu 1942'ye kadar, 1942'den 1960 Askeri müdahalesine kadar 4320, 4918, 5545 sayılı milletvekili kanunları uygulanmıştır. Bu kanunlarda aday belirleme usulüne ilişkin bir belirleme yapılmadığı için, bu dönemlerde aday belirlenmesi parti liderlerinin kontrolünde kalmıştır. Her ne kadar

aşağıda metni verilen 1965 yılı 648 sayılı siyasi partiler kanununun 29. maddesinde önseçim şartı getirilmişse de, belki de uygulamanın nasıl olacağı kanunla belirlenmediği için manipülasyona açık olmuş ve liderler kanunun etrafından dolanabilmiştir.

“Siyasi partilerin T.B.M.M. üyeliği için yapılacak seçimlerde gösterecekleri adayların, her seçim çevresinde parti seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan, bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir önseçimle tespit edilir.” (Aydın, 2007, s.87)

Bu kanunun yerini 1982 anayasası dönemi içerisinde, 1983 yıl 2820 sayılı siyasi partiler kanunu aldı. Bu kanunun 37. maddesi, bu sefer daha güçlü bir vurguyla partilere önseçim zorunluluğu getirmekteydi. Kararın gerekçesi, makalede değinilen demokrasi sorununa destek verir nitelikte olmakla makalenin temel savını güçlendirmektedir;

“Komisyon aday tespitini partinin iç sorunu olmaktan ziyade, milli iradenin oluşmasında rol oynayan partilerin üstünde demokrasinin gereği olarak kabul etmiş ve parti tüzüğüne bırakmanın mümkün olamayacağını benimsemiştir” (Aydın, 2007, s.88)

Bu kanuna koyulan ek madde ile, gelecek ilk seçimlerde (1983) uygulanmamasına karar verilmiştir. Bu düzenleme 1986 yılında Turgut Özal hükümeti tarafından 1987 seçimlerinden önce 3270 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Sonuç olarak 1983 SPK'sı ile öngörülen önseçim hiç uygulanamamıştır. Bu tecrübeler şunu göstermektedir; eğer partilere önseçim şartı getirilerek, liderlerin gücü kısılıyorsa, liderlere bu kanunu kaldırma hakkı tanınmamalıdır. Bunun uygulanabilir yolu kanunu anayasaya dahil etmekle, değiştirilmesini daha zor hale (2/3 çoğunluk) getirmektir.

Avrupa uygulamalarına ve Türkiye denemelerine baktıktan sonra modeli tamamlamak üzere aday belirleme yöntemleri hakkındaki fikirler burada ortaya konulabilir. Türkiye'deki delege sisteminin de adil işlemediğini göz önünde bulundurarak ve halkın siyasete katılımını arttıracığı inancıyla, tüm parti üyelerinin katıldığı önseçim sistemi faydalı görülmektedir. Burada karşılaşılabilecek olan ilk sorun, bu kanunun anayasa güvencesi altına alınmadığı takdirde, mecliste liderlerin kendi gruplarına baskı yapması sonucu kanunun iptal edilmesidir. Dolayısıyla sistem anayasa koruması altında olmalı, anayasa mahkemesi tarafından kanun korunmalıdır.

Yaşanacak bir diğer sorun, 1965 ve 1983 tecrübelerinde de görüldüğü gibi, kanunda önseçimin nasıl yapılacağının açık olarak belirtilmemiş olmasıdır. Böyle bir durumda parti örgütleri, örgüt içi ilişkilerle seçimi işlevsiz hale getirebilmektedir. Bunu önlemek için bu seçimler de YSK kontrolünde ve mümkün oldukça teşkilat merkezlerinden kopuk olarak yapılmalıdır. Bu seçimler YSK tarafından internet üzerinden de düzenlenebilir.

Yaşanabilecek bir diğer ve belki de en önemli sorun, üye kayıtlarında yapılacak hilelerdir. Pek çok il, ilçe birimlerinin seçimlerinde gözlemlendiği gibi, seçim öncesinde partilerde üye

kayıt hızında artış yaşanmakta, her isim kendisine yakın isimleri kayıt ettirmek ve lehine oy kullanırmak için uğraş vermektedir. Yine mükerrer oy tartışmaları, ön seçimlerde sıklıkla tartışmaların doğmasına sebep olan bir diğer unsurdur. Bunu önlemek adına bir üyenin oy kullanabilmesi için, bir seçim öncesinde kayıt olmuş olma ve üyelik görevlerini (aidat vs.) yerine getirmiş olma şartı aranabilir. Şüphesiz bu metot üyeliklerde bazı hilelerin -kendine yakın kişilerin üye yapılması gibi- önüne tam olarak geçmeyecektir, ancak bunun demokrasi açısından dezavantajı tüm delegeleri eline toplamış bir lider sultasından ya da tüm adayları liderin belirlemesinden daha fazla değildir.

Seçimler milli çevre sisteminde ve %5 ülke barajıyla yapıldığında, parti üyelerini sadece kendi bağlı buldukları teşkilatın adaylarına oy vermeye zorlamak demokratik bir yöntem olmayacaktır. Dolayısıyla tüm parti üyeleri internet üzerinden, kendi il teşkilatına bağlı olsun ya da olmasın, istedikleri milletvekili adayına destek verebilmelidir. Bu oylamalar tüm partiler için yapıldıktan sonra, YSK her parti için en çok oyu alan 550 adayı yukarıdan aşağı sıralayarak ilan etmelidir. Bu noktada, her liderin bir çalışma grubu kurma hakkı olduğunu unutmamak gerekir. Bununla birlikte, siyasete katkı yapacak bazı isimlerin halk tarafından tanınmıyor olabileme ihtimali de göz önünde tutularak, parti genel merkezlerine belirli sayıda milletvekili kontenjanı verilmelidir. 20 milletvekilinin bu ihtiyacı karşılayacağı düşünülebilir ancak birkaç partinin mecliste yer aldığı durumlarda, pek çok vekil yine lider tarafından belirlenmiş olacaktır. Partilerin toplam çıkardığı vekil sayısının %10'unu genel başkan kontenjanına ayırmak sürdürülebilir bir sistem sağlayabilir. Ancak küçük partileri gözeterik, %10 en az 5 en fazla 20 vekil olacak şekilde uygulanabilir. Buna göre seçim sonucunda, partinin aldığı sandalye sayısının %10'u parti tarafından sunulmuş olan 20 kişilik listeden sırasıyla seçilir. Örnek olarak, 80 vekil çıkarmış bir partinin 8 vekili parti listesinde sunulan ilk 8 aday olurken; 40 vekil çıkartmış bir partinin 5 vekili -en az 5-, 280 vekil çıkartmış bir partinin 20 vekili -en fazla 20- parti listesinden sırayla seçilecektir.

Son olarak seçimler milli çevre sisteminde düzenleneceği için, bazı iller milletvekili çıkarmakta zorluk çekeceklerdir. Esasen girişte değinilen sebeplerden ötürü, temsilde adalet kavramına bakarak ve anayasadaki her vekilin tüm ulusun temsilcisi olduğu hakikatini göz önüne alarak, bunun büyük bir sorun olduğunu düşünülmemelidir. Ancak yine de parti teşkilatlarının birkaç il bir araya gelerek belirli bir adaya destek çağrısı yapmasında mahsur görülmemelidir.

Devreden Oy

Seçim çevresinin tüm ülkede tek olması, yani milli çevre sisteminin uygulanması, sistem üzerinde rahatlıkla, ülkenin sübjektif şartlarına göre veya belirli beklentilerine göre dokunuşlar yapma şansı tanır. Bunlardan birisi ve bu makalede devreden oy sistemiyle çözüm sunulması hedeflenen sorun, tek başına iktidar sorunudur.

Devreden oy sistemi, vatandaşlara belli bir partiye oy verirken, eğer o veya başka parti tarafından tek başına iktidar kurulmazsa, oyunun birinci partiye devredilmesidir. Buna

göre seçim sandıklarında iki tane mühür olacaktır; kesin oy, devreden oy. Seçmen eğer kesin oy mührünü kullanırsa, o oy değişmeyecektir. Ancak devreden oy mührünü kullanırsa, tek başına iktidar sağlanamadığı takdirde, bunu sağlamak üzere oyu birinci olan partiye kayacaktır. Burada hangi şartlarda ve ne oranda kayacağını belirtmeden önce bu sistemin gerekçesinin açıklanması yararlı olacaktır.

Bazı seçmenler, iktidar olması beklenen partiye oy atmasa da, seçimin nihayetinde tek başına iktidarın kurulmasını istemektedir. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Örnek olarak, seçmen partinin çok güçlü-anayasayı değiştirecek kadar- olmasını arzulamadığı için başka partiye oy veriyor olabilir, kendi oy verdiği partinin de mecliste olmasının siyasete katkı sağlayacağını düşünebilir ya da iktidar olması beklenen bu partiyi bir önceki dönemki faaliyetlerinden dolayı uyarmak isteyebilir. Devreden oy işte bu seçmene hitap ederek, hem onların doğru temsilini sağlayacak, hem de oluşabilecek bir iktidar boşluğunu önleyecektir.

1 Kasım 2015 seçim sonuçları böylesi bir uygulamanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 7 Haziran'da AKP'ye tek başına iktidar çıkmasa da, seçmen 1 Kasım'da AKP'ye geri dönerek, tek başına iktidar istediğini göstermiştir. Bu ülke bütçesine ciddi bir seçim masrafı ve 3 aylık seçim süresince otorite boşluğu oluşmasını getirmiştir. Devreden oy sistemi bunun gibi durumların oluşmasını engellerken, buraya kadar temsilde adaletin sağlandığı öngörülen modelde, yönetimde istikrarı sağlayacaktır.

Sistemin uygulaması şu şekilde olacaktır. Öncelikle devreden oyun hangi şartlarda devreye gireceğini belirlemek üzere bir oran belirlenecektir. Örnek olarak birinci partinin en az %40 oy almış olması. Bu oran daha farklı da belirlenebilir ancak geçmiş seçim tecrübelerini göz önüne alarak, %40-45 aralığında bir oranın doğru olacağı öngörülebilir. Buna göre, yüzde 40 varsayılırsa, birinci parti %40 ve üzeri bir oy almış, ancak 276 sandalyeyi bulamamışsa, diğer partilere basılmış devreden oylar bu partiye sırayla aktarılır. Bu aktarım 276 sayısı bulunduğu duruma kadar durdurulur. Böylece temsilde istikrar ciddi bir oranda sağlanmış olacaktır. Bu oranlar iktidarın belirlenmesinde hayati rol oynayacağı için, anayasa korumasında olması gerekmektedir.

Bu sistemle ilgili oluşabilecek bir sorun ikinci partinin, birinci partiye çok yakın oy almasıdır. Örnek olarak A partisinin %41, B partisinin %39 oy aldığını düşünelim, bu durumda devreden oylarla A partisinin tek başına iktidarı elde etmesi arzulanan bir durum değildir. Bunu önlemek için de 'birinci partinin, kendisine en yakın partiden %50 fazla oy almış olması durumunda uygulanabilir' maddesi bu sorunu çözecektir.

Sonuç: Modelin İşleyişi

Bu noktaya kadar aktarılan detayları bu bölümde 2007 milletvekili seçim sonuçlarını ele alıp sonuçlarını göstermekle makale sonlandırılacaktır. 2007 seçim sonuçlarında AKP; %46,58, CHP %20,88, MHP %14,27, DP: %5,42, Bağımsızlar: %5,24 oranında oy almıştır. Bağımsızlar baraj sisteminin etrafından dolaşmak için kullanılmış bir yol olduğu için buradan itibaren DTP olarak anılacaktır. Mevcut seçim sistemiyle oluşan sonuçlarda,

Akp;341 - CHP;112 - MHP;71 - DTP(bağımsızlar); 26 vekil çıkartırken DP barajı aşamadığı için vekil çıkartamamıştı. Oluşturulan model ile bu seçimlere girilmiş olsaydı, öncelikle adaylar parti üyeleri tarafından YSK kontrolünde yapılan ön seçimle belirlenecekti. Daha sonra aynı oy sonuçları çıktığı varsayılırsa, yine d'Hondt sistemini kullanarak- milli çevrede d'Hondt etkisi düşer- sonuçlar yaklaşık olarak şu şekilde çıkacaktı. AKP;278-CHP:124-MHP;85-DP;32-DTP;31. Görüldüğü üzere bu sistem, 1.8 milyon oy almış olan DP'nin oylarını çöpe atmamış ve tek başına iktidarın kurulmasını sağlamış olacaktı.

7 Haziran seçimleri devreden oyun uygulanabileceği bir seçim olarak ilginç bir tablo ortaya çıkartır. Bu seçimde AKP; %40.87, CHP; %24.95, MHP; %16.29, HDP; %13.12 oranında oy almıştır. Milli çevrede d'Hondt sistemin bu sonuçlara göre AKP; 236, CHP; 144, MHP; 94, HDP; 76 milletvekili çıkartacaktır. Bilindiği üzere bu sonuçlarla, mevcut istikrar yanlısı sistemde dahi tek başına iktidar kurulamamıştı. Ancak önerilen model, devreden oy yöntemi ile, halkın talebi yönünde, bu sorunu çözebilecektir. Bu seçimlerin sonrasında yapılan 1 Kasım seçimleri halkın tek başına iktidar arzusunu göstermiştir. Eğer bu seçimlere (7 haziran) makalede önerilen model ile girilmiş olsaydı, devreden oylar AKP'ye geçecek, ikinci bir seçime gerek kalmaksızın tek başına iktidar kurulabilecekti. Burada kilit nokta devreden oyun hangi oy oranında aktif olacağıdır. Bu noktada net bir rakam vermeyip, bu konuyu daha derin ve karşılaştırmalı bir araştırma sonrasında belirlenmesi gerekmektedir, ancak bu rakam daha önce de sunulduğu gibi %40-45 aralığında olmalıdır. Eğer bu rakam %40 olsaydı, AKP, en yakın rakibinden %50 daha fazla oy aldığı için, devreden oy aktif olacaktı. Buna göre tüm partilerin devreden oyları sırasıyla AKP'ye devredilecektir; CHP, MHP, HDP'den devreden oylar tek tek AKP'ye aktarılır (bu sıralamanın esası değiştirilebilir, örnek olarak devreden oyu en çok olan partiden başlanabilir), ta ki AKP 276 vekil yakalayana, ya da devreden oylar tükenene kadar.

Görüldüğü üzere önerilen model, 2007 seçimlerinde temsil eşitliğini çok yüksek bir oranda sağlamış ve bununla birlikte tek başına iktidarı da sunmuştur. 7 Haziran seçimleriye, esasen istikrarıcı olan mevcut sistem tarafından dahi, tüm temsil adaletsizliklerine rağmen, arzulanan istikrar sonucunu doğurmamıştır. Buna mukabil önerilen model, eğer devreden oyların aktif olma rakamı %40 olarak belirlenirse, tek başına iktidarı sağlamaktadır; üstelik çoğunlukçu hesap yöntemleriyle değil, eşit temsilde ve halkın tercihiyle.

Bağımsız adayların belirlenme sorunu da sistem içerisinde kolaylıkla çözülebilir. Örnek olarak önseçimlerde YSK'nın istediği şartları sağlayan bağımsız adaylar, internet ortamında seçime sunulur. Bu seçimlerde sadece parti üyeleri değil, tüm vatandaşlar kimlik numaralarıyla oy kullanabilir. Bir milletvekiline düşen oyun (TSS:Toplam seçmen sayısı/550) belli bir oranında (%5-%10 gibi) önseçimde oy alan adaylar pusulada yer alır. Daha sonrasında geçerli oyların 550'de 1'ini alan bağımsız aday öncelikle vekil

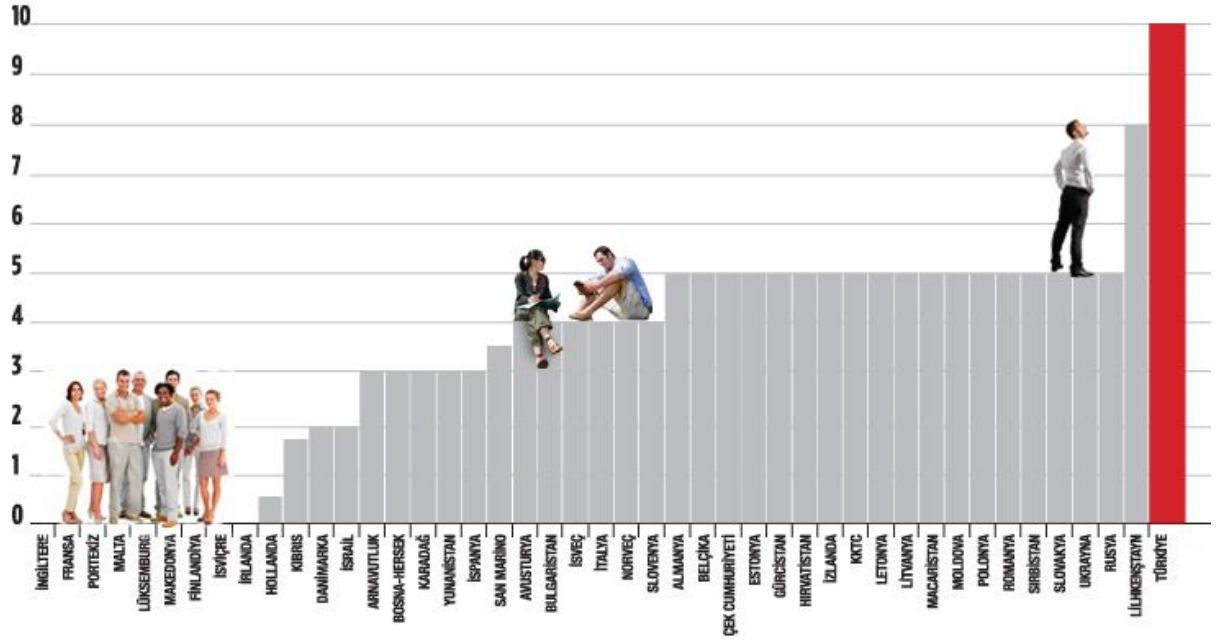
seçilir, parti dağıtımları daha sonrasında yukarıda belirlenen usuller ile yapılır. Böylece bağımsız adaylar da eşit oy ilkesi çerçevesinde seçilme şansı bulacaktır.

Kaynakça

- Atar, Y. (2006). “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları.” *Anayasa Yargısı*, no.3.
- Aydın, M. A. (2007). “Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim”, *Yasama*, no.5.
- Perinçek, D. (1967). “Federal Almanya Siyasi Partiler Kanunu”, Birinci Bölüm 2.1, Çev: Doğu Perinçek, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı: 1.
- Gürbüz, Ö. (1997). “Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemi İçin Öneriler”, *Ankara Barosu Dergisi*, sayı. 1.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev. Hızır Murat Köse, İstanbul: Küre Yayınları.
- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: BB101 Yayınları.
- Kempf, U. (2002). ‘*Alman Siyasi Partiler Kanunu’na göre Parti İçi Demokrasi ve Partilerin Finansmanı*’; *Türkiye ve Avrupa’da Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Yasası*, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları.
- Schmitter, P. C. & T. L. Karl. (1995). “Demokrasi Nedir Ne Değildir,” Çev. Levent Gönenç, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Der., L. Diamond ve M.F. Plattaner. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sabuncu, M. Y. (2006). “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı*, 23.
- Teziç, E. (1998). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta.
- Tuncer, E. (2006). “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/ Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği,” *Anayasa Yargısı* 22, no.1.
- Tunç, H. (2008). “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XII, Y.
- Türk, H. S. (1981). “Seçim Sisteminde Bölücülük Tartışması” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt 38 Sayı:1: 54-64.
- Türk Siyasi Partiler Kanunu, Kanun no: 2820, 1983; erişim tarihi; 30.12.2015-mevzuat.gov.tr
- Özbudun, E. (1995). “Siyasi Partiler ve Demokrasi”, Tesav.

Ekler

Ek-1

(Kaynak: www.diken.com.tr)

Ek-2

İlin Adı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Bir Vekili Seçen Nüfus
Bayburt	54 224	46 219	2	23 110
Tunceli	63 624	54 198	2	27 009
Ardahan	68 917	57 583	2	28 792
Kilis	78 318	67 149	2	33 575
Gümüşhane	98 247	74 930	2	37 465
Artvin	130 009	110 686	2	55 343
Çankırı	131 744	110 745	2	55 373
Bartın	143 001	122 413	2	61 207
İğdır	115 868	97 099	2	48 550
Sinop	154 264	129 470	2	64 735
Bilecik	148 724	134 880	2	67 440
Kırşehir	159 471	136 204	2	68 102
Erzincan	153 084	132 930	2	66 465
Yalova	166 092	140 833	2	70 417
Karabük	167 884	144 241	2	72 121
Karaman	167 431	147 481	2	73 741

Ek-3

Tablo 3: En Kalabalık 10 İlde Bir Vekili Seçen Nüfus				
İlin Adı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Bir Vekili Seçen Nüfus
İstanbul (1)	3 683 356	3 106 846	31	100 220
İstanbul (2)	3 053 590	2 499 021	26	96 116
İstanbul (3)	3 500 166	2 881 182	31	92 941
Ankara (1)	2 076 103	1 839 080	18	102 171
Ankara (2)	1 628 954	1 439 397	14	102 814
İzmir (1)	1 514 863	1 316 934	13	101 303
İzmir (2)	1 572 111	1 391 535	13	107 041
Bursa	2 029 175	1 790 561	18	99 476
Adana	1 478 646	1 258 204	14	89 872
Antalya	1 569 305	1 336 940	14	95 496
Türkiye	56 608 817	46 163 243	550	83 933

(Kaynak: www.viraverita.org)

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.10>

Volume 7/2

2023 p. 164-182

TÜRKİYE'DE ASKERİ LOJİSTİK: 2000 YILINDAN GÜNÜMÜZE BİR DEĞERLENDİRME

MILITARY LOGISTICS IN TURKEY: AN ASSESSMENT FROM 2000 TO PRESENT

Mert Mahir GÖZ*
Volkan ERYİĞİT**

ÖZ

Askerî harekâtı destekleyecek ekipman ve malzemenin planlanmasını, üretimini, tedarikini, dağıtımını, bakımını ve yer değiştirmesini kapsayan bir süreç olan askeri lojistik, ülkelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri zaviyesinden önem arz etmektedir. Günümüzde devletler, birbirleriyle olan rekabete dayalı ilişkilerinde öncelikle siyasi, ekonomik ve diplomatik kanallar gibi yumuşak güç unsurlarını kullanmakla birlikte ülkelere yönelik tehdit ve tehlikeleri bertaraf edebilmek amacıyla askeri güç (sert güç) unsurlarına da başvurabilmektedir. Bu noktada ortaya çıkan askeri lojistik kavramı, devletlerin ulusal güvenliklerinin ve çıkarlarının sağlanmasında başat unsurlardan biri olarak sayılmaktadır. Türkiye'nin geçmişten günümüze karşılaştığı sorunların temelinde, bulunduğu stratejik ve coğrafi konum, haiz olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları ve bu bağlamda bölgede söz sahibi olmak isteyen başka devletlerin varlığı yer almaktadır. Buna ek olarak Irak ve Suriye gibi uzun süredir istikrarsızlığın devam ettiği ülkelerle sınır komşusu olan Türkiye, kendi ulusal güvenliğini tesis edebilmek adına askeri savunma sanayisine daha fazla ağırlık vermek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla bulunduğu Ortadoğu bölgesinde varlığını korumak ve muktedir olabilmek adına savunma sanayi ve askeri lojistik konularında adımlar atan Türkiye, kara, hava ve deniz savunma sistemlerinde kısa zamanda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de 2000 sonrası dönemde askeri lojistiğin gelişim süreci, devlet ve devlet destekli özel sektörün askeri lojistiğe yönelik faaliyetleri çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Lojistik, Askeri Lojistik, Savunma Sanayi, Askeri Harcamalar, Ulusal Güvenlik*

* Dr. Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, E-mail: mmgoz@beu.edu.tr, ORCID 0000-0002-2563-7126, Bitlis, Türkiye.

** Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Hizan Meslek Yüksekokulu Yönetim Ve Organizasyon Bölümü, E-mail: volkaneryigit15@gmail.com, ORCID 0000-0003-2751-3167, Bitlis, Türkiye.

ABSTRACT

Military logistics, which is a process that covers the planning, production, supply, distribution, maintenance, sustainment and relocation of equipment and materials to support military operations as soon as possible, is important for countries to maintain their existence. Today, states primarily use soft power elements such as political, economic and diplomatic channels in their competitive relations with each other, but they can also resort to military power (hard power) elements in order to eliminate threats and dangers against their countries. The concept of military logistics, which emerged at this point, is considered as one of the main elements in ensuring the national security and interests of states. The problems Turkey has faced from past to present are based on its strategic and geographical location, its underground and surface resources, and the presence of other states that want to have a say in the region. In addition, Turkey, which borders countries such as Iraq and Syria, where instability has been ongoing for a long time, has had to give more weight to the military defence industry in order to establish its national security. Therefore, Turkey, which has taken steps in defence industry and military logistics in order to maintain its presence in the Middle East region, has made significant developments in land, air and naval defence systems in a short time. In this study, the development process of military logistics in Turkey in the post-2000 period is analysed within the framework of the activities of the state and state-supported private sector towards military logistics.

Key Words: *Logistics, Military Logistics, Defence Industry, Military Expenditures, National Security*

1. Giriş

İngilizce’de “logistics”, Fransızca’da “logistique” Latince’de “logisticus” ve Yunanca’da ise “logistikos” şeklinde karşılık bulan lojistik kelimesinin ilk olarak 1838 yılında Henri De Jomini tarafından ortaya konan “*The Art of War*” (Savaş Sanatı) adlı eserde ele alındığı bilinmektedir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda “lojistik” sözcüğünün ilk olarak Dr. William Muller’in 1810 yılında kaleme aldığı “*The Elements of the Art of War*” (Savaş Sanatının Öğeleri) isimi kitabında geçtiği ifade edilmektedir (Wassenhove, 2006:475; Koçak, 2020: 247). Tedarik Zinciri Yöneten Profesyoneller Konseyi’ne (CSCMP) göre, “Lojistik müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürün, servis hizmeti ve bilgi akışının, ham maddesinin başlangıç noktasından, ürünün tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki her iki yöne olan hareketinin, etkili ve verimli bir şekilde planlanması, uygulanması, taşınması, depolanması ve kontrol altında tutulması hizmetidir” (UTİKAD, 2011). Merriam-Webster çevrimiçi sözlüğü ise lojistiği, ulus ekonomisi ile muharebe kuvvetlerinin taktik operasyonları arasındaki bir köprü şeklinde değerlendirerek “askeri malzeme, tesis ve personelin tedariği, bakımı ve nakliyesi ile ilgilenen askeri bilim yönü” olarak tanımlamaktadır (Merriam-Webster, 2020).

İnsanların temel ihtiyaçlarının giderilmesi durumu ve güvenlik kavramı lojistiğin gelişimini sağlamıştır. Günümüzde ise küreselleşme ve teknoloji kullanım alanlarının

genişlemesi bağlamında lojistik hususunda önemli gelişim ve değişimler yaşanmaktadır. Milattan önceki dönemlerden günümüze, lojistiğin gelişim süreci öz bir şekilde Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Lojistiğin Gelişim Süreci

M.Ö. 2700’ler	Mısır piramitleri yapımı: Tonlarca ağırlıktaki taş bloklar şantiyeye taşındı ve birleştirildi.
M.Ö. 300’ler	Devrimci Yunan kürek gemileri: Kıtalararası ticaretin temeli atıldı.
M.S. 700’ler	Cordoba’daki ünlü Mezquita Camii inşaatı: Tedarik lojistiği ile cami sütunları İslâm İmparatorluğu’nun birçok bölgesinden İspanya’ya getirildi.
1200’ler	Hamburg-Almanya Hansa Birliği olarak bilinen uluslararası ağ: Denizde seyahat etmeyi daha güvenli hale getirmek ve yurtdışındaki ticari çıkarlarının temsil edilmesi için Kuzey Denizi’nde bir üs olarak kuruldu.
1500’ler	Avrupa’da ilk kez kesin posta gönderim hizmeti: Mektuplar Paris, Gent, İspanya ve Viyana İmparatorluk Mahkemesi gibi yerlere ulaştırıldı.
1800’ler	Yeni karayolu taşımacılığının ve demiryolunun keşfi: Lojistik teknolojileri nakliye araçlarıyla geliştirildi.
1940’lar	Dünya savaşları sırasında askeri lojistik: Askeri lojistik kavramları iş dünyasına aktarıldı.
1956	Deniz konteynerinin icadı: Dünya ticaretinin yapısal gelişimi ve uluslararası mal akışı önemli ölçüde hızlandı.
1970-1980	KANBAN ve Tam Zamanında: Yeni Lojistik kavramları ile tedarik konusuna özel vurgu yapıldı.
1990	QR ve ECR Teknolojileri: Dağıtımına özel önem veren lojistik konseptler geliştirildi. Hızlı cevap (QR) ve verimli tüketici cevap (ECR) teknolojileri 1990’lı yıllarda geliştirildi ve birçok perakende ve toptan satış şirketi tarafından uygulandı.
Günümüz	Tedarik zinciri yönetimi: Satıcının tedarikçisinden son müşteriye kadar tüm lojistik zincirine bir bakış.

Kaynak: Cuturela ve Monole, 2013: 187-198.

Lojistiğin tarihsel gelişimi incelendiğinde askeri kökenli bir olgu olduğu görülmektedir (Yayla, 2018: 618). Bu doğrultuda çalışmamızın da temelini oluşturan askeri lojistik kavramı ile ilgili yapılan bazı tanımlamalar şunlardır:

Askeri lojistik, ihtiyaç duyulan lojistik faaliyetleri doğru zamanda doğru noktalara ulaştırmak adına gerçekleştirilen hareket ve ikmal faaliyetidir (Windass, 1985: 14). ABD Savunma Bakanlığına göre ise askeri lojistik; ordunun tasarım ve geliştirme, satın alma, depolama, malzemelerin hareketi, dağıtımı, bakımı, tahliyesi ve tasfiyesi, personelin taşınması, tahliyesi ve hastaneye yatırılması, satın alma veya tesislerin inşası, bakımı, işletilmesi ve elden çıkarılması, satın alma veya mobilya hizmetleri yönü ile ilgilidir (GAO, 2000: 23-28). Bir başka ifadeye göre ise askeri lojistik, sürekli kendini geliştiren

ve büyüyen askeri sistemin bir alt sistemidir ve bağımsız olarak da hareket edebilmektedir. Bu bağlamda askeri sistemin ihtiyaçlarını belirleyen ve destekleyen planlı faaliyetler bütünüdür (Prebilič, 2006: 166). Kukovic'e (2014: 114) göre ise askeri lojistik, savaş alanında askeri birliklerin ihtiyaçlarının güvenli ve hızlı bir şekilde nakliyesini sağlamak ve sürdürmek için gerekli olan malzeme ve teçhizatların depolanması, taşınması ve ulaştırılması işidir. Erturgut (2016: 101) ise bu tanıma paralel bir ifadeyle askeri lojistiği, askeri bir grubun kendisine belirlemiş olduğu stratejik hedefleri doğrultusunda hem gerek olan her türlü malzeme ve teçhizat, barınma giderleri vb. ihtiyaçların tedariki, taşınması, depolanması, boşaltılması, stoklanması, bakım onarımı, imhası gibi durumların optimum maliyetleri hesaplanarak hedeflere ulaşma konusunda uygun hesaplamalarının sunulması hem de bir yetenek oluşturma ve yönlendirme işi olarak ele almıştır. Son olarak Wolff ve Yıldız (2018: 188) ise askeri lojistiği "ulaştırma, tedarik ve askeri birlikleri doğru yerlere uygun bir şekilde yerleştirme sanatı" şeklinde ifade etmiştir.

Askeri lojistiğe dair yapılan tanımlamalardan anlaşılacağı üzere ordunun başarı elde etmesi, ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde karşılanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu noktada askeri lojistiğin maliyetleri önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu maliyetler, askeri operasyonun kapsam ve boyutu ile operasyonun özel gereksinimlerine göre değişiklik gösterebilir. Askeri lojistik maliyetlerini belirleyen başat faktörler ise tedarik maliyetleri, nakliye maliyetleri, bakım maliyetleri, personel maliyetleri ve koordinasyon maliyetleri olarak sıralanabilir (Şen, 2014: 84-92)

Askeri lojistik maliyetleri genel olarak askeri operasyonların toplam maliyetinin önemli bir bileşenidir. Bu doğrultuda operasyonun ihtiyaçları karşılanırken, maliyetleri olabildiğince düşürmek için etkin bir yönetim ve planlama faaliyeti gerçekleştirmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra askeri lojistik, ordunun ihtiyaç duyduğu kaynakları temin etmesi bakımından askeri personelin moral ve motivasyonunu arttırmaktadır. Ulusal çıkar ve ulusal güvenliğin tesis edilmesinin kritik bir bileşeni ve başarılı askeri operasyonların kilit unsur olan askeri lojistik, birçok devlet zaviyesinden olduğu gibi Türkiye açısından da son derece önemli bir kavramdır.

2. Askeri Lojistik

Askeri lojistik, askeri operasyonları sürdürmek için gerekli olan personel, ekipman ve malzemelerin hareketini destekleyen sistemdir (Genç, 2009: 165). Askeri operasyonların kritik bir bileşeni olan askeri lojistik, askeri kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dikkatli bir şekilde planlanmalı ve yönetilmelidir. Savaş sırasında askerlerin ihtiyaç duyduğu kaynakların tedariki, taşınması ve ulaştırılmasını ifade eden askeri lojistik, savaşların kazanılması ya da askeri operasyonların başarıyla gerçekleştirilmesi noktasında son derece önemlidir. Örneğin Büyük İskender, M.Ö. 334-323 yılları arasında Makedonya-Hindistan seferini gerçekleştirirken ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak adına lojistik sistemler ve stratejiler oluşturmuştur. Savaş alanına rahat ve hızlı bir şekilde

ulaşmak adına yollar yaptırmıştır. Ordunun geçiş güzergahı üzerinde hareketli bakım-onarım atölyeleri kurdu muştur. Böylece ordu bir ay süresince, günde yaklaşık 26 kilometre yol kat etmiştir. Askeri lojistik ağın önemi hususunda bir başka örnek olarak Moğol ordusu gösterilebilir. Sefer sırasında ordunun yükünü azaltmak için birçok büyükbaş hayvan kullanılmış, alternatif güzergahlar belirlenmiş ve yemler stoklanmıştır. Bu sayede Moğol ordusu 290 kilometrelik menzile sadece üç gün içerisinde ulaşmıştır (Koçak, 2020: 248). Osmanlı İmparatorluğu’nun da birçok askeri başarısının temelinde, rasyonel bir şekilde örgütlediği askeri lojistik faaliyeti yer almaktadır. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu’nda sefer kararı alındığı ilk andan itibaren güzergâh üzerinde stratejik ve lojistik imkânlar devreye sokularak, savaşın zaferle sonuçlandırılması amaçlanmaktaydı (Kurtaran, 2012: 2270). Amerikan Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının başat sebepleri arasında da yine askeri lojistiğin önemi ön plana çıkmaktadır. Askeri personelin ihtiyaçlarının zamanında giderilmemesi, mevcut kaynakların ise yanlış kullanılması nedeniyle Amerika ordusu karşısında mağlup olan İngiliz ordusu, bu mağlubiyetten ders çıkararak, 1781 yılında askeri lojistik destek ağını tam anlamıyla tesis etmeyi başarmıştır (Christoper, 2011: 1). Amerika’daki varlığı tehlikeye giren İngiltere, benzer bir olumsuzluğu Hindistan’da yaşamamak için son derece önemli çalışmalar yapmıştır. Daha 1830’lu yıllardan önce, Anadolu’dan Hindistan’a doğrudan bir ulaşım hattı, yeni bir güzergâh oluşturmaya çalışmıştır. Albay Chesney, bu akut hale gelen soruna ilk pratik cevabı veren kişi olmuştur. Vakit kaybetmeksizin Fırat Nehri’nin gemi seferlerine uygunluğuna yönelik incelemeler başlatmıştır. 1868 yılına gelindiğinde, Suriye’nin Trablusşam (Tripoli) Limanı’ndan, Humus yoluyla Suriye’nin kuzeyindeki çöl boyunca Fırat’a kadar bir demir yolunun keşfi için bir İngiliz firması teknik çalışmalar yapmıştır. Amaç hasıl olmasa da Akdeniz’i Basra Körfezi’ne bağlamayı öngören bir “Fırat Demiryolları Projesi” öngörülmüştür (Karaca, 2021: 39-43). Ulaşım ve lojistiğin ne denli önemli olduğu gerçeği yakın dönemde bir kez daha görülmüştür. Şöyle ki; Amerika’nın Irak’a yönelik 2003 yılında başlattığı askeri harekatta Türkiye’den lojistik destek istemesi ve Türkiye’nin bu talebe olumlu karşılık vermemesi neticesinde, Amerika’nın askeri zayıfatının düşünülenden çok daha fazla olması, askeri lojistik ağının önemini bir kez daha ortaya koymuştur (Göz, 2023: 5-7).

Görüldüğü üzere geçmişten günümüze birçok askeri hareketin başat unsurlarından biri olan askeri lojistik, askeri operasyonların amaçlarına ulaşmasına doğrudan etki etmektedir. Birçok ögeyi muhtevasında bulunduran askeri lojistik kavramının en önemli unsurları şunlardır (Şen, 2014: 88; Özkan vd., 2015: 73-77):

Ulaşım Sistemleri: Ulaşım sistemleri; karayolu, demiryolu, hava ve deniz taşımacılığının yanı sıra farklı ulaşım modlarını birleştiren inter-modal sistemleri içerebilir.

Depolama ve Dağıtım Merkezleri: Depolama ve dağıtım merkezleri; tesisler, yiyecek ve sudan mühimmat ve yedek parçalara kadar birçok unsuru içeren malzeme ve ekipmanı depolamak ve dağıtmak için kullanılır.

Tedarik Zinciri Yönetimi: Tedarik zinciri yönetimi; ekipman ve malzeme yönetiminin yanı sıra bu öğelerin askeri lojistik ağı içinde izlenmesini ve dağıtımını içerir.

İletişim ve Bilgi Sistemleri: İletişim ve bilgi sistemleri; askeri lojistik ağı kapsamındaki bilgi ve malzeme akışını koordine etmek ve yönlendirmek amacıyla kullanılır.

Bakım ve Onarım Tesisleri: Bakım ve onarım tesisleri, araçlardan silahlara kadar birçok malzeme ve ekipmanın onarımı ve bakımı için kullanılır.

Tıbbi Destek: Tıbbi destek, askeri personele tıbbi bakım ve malzeme sağlanmasının yanı sıra yaralı askerlerin taşınmasını ve tedavisini içerir.

3. 2000 Sonrası Dönemde Türkiye’de Askeri Lojistik

Jeopolitik ve stratejik olarak önemli bir konumda bulunan Türkiye, coğrafi konum hasiyetleri yönünden değerlendirildiğinde küresel ve bölgesel imkân oluşturma bağlamında dikkat çekmektedir (Kaya, 2017: 3). Haiz olduğu jeopolitik ve stratejik konumu (Çanakkale ve İstanbul boğazları vb.) nedeniyle ulusal çıkar ve ulusal güvenliğine yönelik tehlikelerle sürekli mücadele etmek zorunda olan Türkiye, savunma sanayisini geliştirmek amacıyla birtakım adımlar atmaktadır. Bu bağlamda savunma sistemleri oluşturmak ve bu sistemlerin ihtiyaç halinde istenilen yere ulaştırılmasını sağlayacak askeri lojistik alt yapısının geliştirilmesi adına politikalar üreten Türkiye’nin, bu noktada en önemli gücü Türk Silahlı Kuvvetleri’dir (TSK) (Kürkçüoğlu, 1980: 335; Karaca, 2020: 158). Gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yapılan askeri operasyonlarda önemli başarılar elde eden TSK’nın lojistik ihtiyacının eksiksiz bir şekilde karşılanması gerekmektedir. İşte bu noktada özellikle 2000 sonrası dönemde önemli ilerlemelerin yaşandığı Türkiye’de askeri lojistiğe yönelik yatırımların ve ar-ge çalışmalarının ivme kazandığı görülmektedir. Söz konusu gelişmelerden bazıları şunlardır:

Kara Kuvvetleri Sistemlerinde;

Eren 4x4 Meskûn Mahal Müdahale Aracı: İsmi terör örgütü PKK tarafından Trabzon Maçka’da şehit edilen Eren Bülbül’den alan “Eren” güçlü, dinamik, yüksek manevra kabiliyeti ve ergonomik yapısıyla özellikle dar alanlarda, meskûn mahal bölgesinde iç güvenlik güçlerinin tüm gereksinimlerini karşılamaktadır. Yüksek karın altı mesafesi, üstün tırmanma ve yan eğim kabiliyetleri, yüksek yaklaşma ve uzaklaşma açılarıyla dikkat çeken Eren, hafif gövde yapısına karşın, kullanılan zırh teknolojisiyle mayınlara ve el yapımı patlayıcılara karşı üstün koruma sağlamaktadır. Ayrıca gece-gündüz görüşü, balistik hesaplama, mesafe ölçme, bilgisayar tabanlı atış kontrol fonksiyonları, mühimmat sonu uyarısı, yüksekliği ve eğimi ayarlanabilir direksiyon, patlak-gider lastik gibi donanımlara da haiz olan Eren, her tür arazi koşullarında konfor ve kullanım rahatlığı sunmaktadır www.defenshere.com; www.katmerciler.com; www.aa.com.tr (21.03.2023).

Seyit 8x8 Anadolu Lojistik Aracı: 70 ton çekme kapasitesine sahip olarak, savaş alanında ordunun sahip olduğu ateş gücünü istenilen yere zamanında ulaştırmak amacıyla yüksek arazi özelliklerine haiz “Seyit” tamamen yerli olanaklarla üretilerek TSK envanterine kazandırılmıştır. Özellikle tank ve silah taşımak amacıyla üretilen Seyit’in gerekli olan hallerde kabin bölümü zırhlı duruma getirilebilmektedir. 20x20’ye kadar farklı şekillerde konfigüre edilebilen Seyit, zorlu coğrafi şartlarda işlev görebilecek donanımlara haizdir www.haberturk.com; www.defenceturk.net; www.aa.com.tr (21.03.2023).

Boğaç 6x6 Çok Maksatlı Uzaktan Kumandalı İnsansız Kara Aracı: Türk firması Otokar tarafından üretilen ve uzaktan kontrollü silah sistemi barındıran “Boğaç” yük taşıyabilme, lojistik ve ekipmanlı destek, keşif yapabilme ve öncü kuvvet olma gibi işlevlere sahiptir. Dünyada Amerika ordusundan sonra Türk ordusunun envanterine giren uzaktan kumandalı insansız kara aracı Boğaç, uzaktan kumandalı silah kulesi ile hedefi rahatlıkla ateş altına alabilmektedir. Askerin can güvenliğinin sağlanması noktasında önemli bir işlevi yerine getiren Boğaç, haritada işaretlenen hedefe gece karanlığında dahi sessizce giderek istenen yükü, istenen yere bırakmak amacıyla tasarlanmıştır www.savturk.com; www.sözcü.com.tr (23.03.2023).

Muhabere Sahası Yakıt Tankeri: Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı IDEF21’de sergilenen muhabere sahası yakıt tankeri, uçak, helikopter, tank vb. hem kara hem de hava savunma araçlarına askeri operasyonun aksamaması adına karadan akaryakıt ikmali yapılabilmesi adına tasarlanmıştır. 20.000 litre taşıma kapasitene haiz olan ve böylece aynı anda birçok araca akaryakıt ikmali yapabilen muhabere sahası yakıt tankeri, zorlu coğrafi şartlara uygun olarak üretilmiştir www.defenceturk.net (23.03.2023).

Hava Kuvvetleri Sistemlerinde;

Togan Otonom Döner Kanatlı Gözcü İHA Sistemi: Taktik seviye keşif, gözetleme ve istihbarat görevlerinde kullanılmak üzere tasarlanmış, özgün uçuş kontrol sistemi ve görev planlama yazılımına sahip, tek er tarafından taşınabilen ve kullanılabilen “Togan” 30x’e kadar yakınlaştırma ile hem optik hem de fiziki hedef takibi kabiliyetine sahiptir www.stm.com.tr (23.03.2023). Türk hava savunma sistemi açısından son derece önemli bir gelişme olarak gösterilen Togan’ın üretilmesi noktasında TÜBİTAK SAGE (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü) ile ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayi) ve ALTINAY Savunma Teknoloji Grubu’nun ortak iştiraki olan DASAL Havacılık Teknolojileri arasında iş birliği protokolü imzalanmıştır www.defenceturk.net (24.03.2023).

Havadan Taşınabilen Konteynerler (HTK): Sikorsky helikopterler ya da uçaklarla operasyon alanlarına rahatlıkla ulaştırılabilen bu konteynerler, Dorçe Prefabrik firmasının uzun bir ar-ge sürecinin ardından ürettiği, içerisinde klinik, tuvalet-banyo ve rehabilitasyon merkezlerinin olduğu tam teşekküllü yapılardır. Toplamda üç paket olarak üretilen HTK’lar, herhangi bir el aleti veya ekipman yardımı olmadan, elle rahat bir

şekilde montaj yapılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Kara, hava ve deniz platformlarında kolaylıkla nakliye edilecek şekilde üretilen HTK'lar doğal afet hallerinde de acil yerleşim üniteleri olarak işlev görmektedir www.dorce.com.tr; www.defensehere.com (24.03.2023).

Alpin İnsansız Helikopter: Çift kişilik insanlı bir helikopterin kontrol mekanizmaları ve ara yüzlerinin değiştirilerek sisteme özgü servo eyleyicilerin geliştirilen otomatik pilot sistemi ile kontrol edilmesi yoluyla otonom özellik kazandırılan Alpin, Türkiye'deki ilk insansız helikopterdir. Türk teknoloji şirketi Titra Teknoloji A.Ş. tarafından tasarlanan ve ilk etapta orman yangınlarında kullanılan "Alpin" askeri görevler, silah ve mühimmat entegrasyonu ile keşif ve istihbarı uçuşlar için güçlendirilmiştir. 6.500 metre yüksekliğe çıkabilen ve yaklaşık 9 saat havada kalabilen Alpin, üzerine eklenen kameralar sayesinde keşif ve gözetleme işlevine de haiz olmuştur www.titra.com.tr; www.trthaber.com.tr; www.aa.com.tr; www.millisavunma.com (24.03.2023).

Bayraktar TB-2: Baykar Savunma tarafından üretilerek hizmete sunulan Bayraktar TB2, kullanıcıya tüm çözümleri bir arada sunan bütünleşik ağ tabanlı bir sistem olarak geliştirilmiştir. 6,5 metre boy ve 12 metre kanat açıklığına haiz olan Bayraktar TB2, 150 kilogram yük taşıyabilmektedir (Birer, 2002: 4-5).

2009 yılının Eylül-Ekim aylarında resmi heyet gözetiminde hedeflenen performans kriterlerinin tamamında başarı sağlayarak uçuş testlerini gerçekleştiren Bayraktar TB2, dünyadaki diğer İHA (insansız hava aracı) sistemlerinde olmayan şu hasiyetlere sahiptir (Birer, 2002: 5):

- Tam otomatik uçuş kontrol ve 3 yedekli otopilot sistemi (triple redundant)
- Yer sistemlerine bağımlı olmaksızın tam otomatik iniş ve kalkış özelliği
- GPS bağımlılığı olmaksızın dâhili sensör füzyonu ile seyrüsefer özelliği
- Tam otomatik seyir ve rota takibi özelliği
- Hata toleranslı ve 3 yedekli sensör füzyonu uygulaması
- Tam otomatik taksi ve park özelliği
- Özgün yedekli servo aktüatör birimleri
- Çapraz yedekli YKİ (yer kontrol istasyonu) sistemi

Yukarıda ifade edilen özelliklerinin yanı sıra orta irtifa ve uzun menzil sınıfına uygun olarak üretilen Bayraktar TB2, dünya klasmanında geliştirilen en teknolojik keşif ve gözetleme aracı olarak gösterilmektedir. Nitekim Azerbaycan'ın Karabağ'ı geri almasında ve Rusya-Ukrayna savaşında kullanan tarafa ciddi ölçüde güç kazandıran Bayraktar TB2'nin adına besteler dahi yapılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 20.02.2022).

Hürkuş-C Yeni Nesil Hafif Saldırı Uçağı: Kontrol noktasına gerçek zamanlı veri ve video aktarımı yapabilen "Hürkuş-C" gece ve gündüz görüntü alabilme ve lazer yardımıyla işaretleme yapabilme donanımlarına sahiptir. Geliştirilmesi Türk Havacılık ve

Uzay Sanayi (TUSAŞ) tarafından yapılan Hürkuş-C, pilot eğitim ihtiyacının yanı sıra; hafif taarruz ve silahlı keşif görevlerinin, düşük maliyet ve yüksek hassasiyetle yapılabilmesi için geliştirilmektedir. Zırhlandırılmış yapı, muhafaza sistemleri, gece görüş uyumlu iç ve dış aydınlatma ve gelişmiş aviyonik sistem niteliklerine haiz olan Hürkuş-C’nin, 7 adet harici yük istasyonu ve 1500 kilogram harici yük taşıma kapasitesine erişmesi amaçlanmaktadır www.savunmasanayist.com; www.tusas.com; www.tskgv.org.tr (24.03.2023).

Anka İnsansız Savaş Uçağı: TSK’nın ihtiyaçları doğrultusunda **Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş.** tarafından geliştirilen insansız hava aracı “Anka”, günümüzde sentetik aralıklı radar, hassas silahlar ve uydu iletişimiyle modüler bir platforma dönüşmüştür (Birer, 2002: 6-7) 30 Ocak 2015 tarihinde otomatik kalkış ve iniş ile yapılan ilk uçuşta, farklı oto pilot ve iniş modlarının testlerini eksiksiz tamamlayan Anka’nın azami hızı 217 km/s olup, havada kalış süresi ise 24 ile 32 saat arasında değişmektedir. Çeşitli silahlarla donatılarak vuruş gücü de kazandırılan Anka, 8,6 metre boy, 17,5 metre kanat açıklığı ve 3,25 metre yüksekliğe haizdir www.milliyetgazetesi.com (27.03.2023).

Deniz Kuvvetleri Sistemlerinde;

TCG Yzb. Güngör Lojistik Destek Gemisi: Savunma Sanayi Başkanlığı’nın “Lojistik Destek Gemisi Projesi” kapsamında STM ana yükleniciliğinde Ada Tersanesi’nde imal edilen TCG Yzb. Güngör Lojistik Destek Gemisi (A-574) 8 Aralık 2021 tarihinde düzenlenen törenle, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na teslim edilmiştir. İsmi şehit Yüzbaşı Güngör Durmuş’tan alan lojistik gemisi, küçük çapta cerrahi müdahaleleri yapabilecek imkân ve kapasiteye haizdir www.millisavunma.com (26.03.2023). TCG Yzb. Güngör Lojistik Destek Gemisi’nin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Birer, 2019: 7-8):

- 106 metre boy
- 80 metre genişlik
- 18 ton kaldırma kapasiteli bir adet vinç
- 108 metreküp kargo taşıma kapasitesi
- 4 bin ton yakıt taşıma kapasitesi

Yukarıda ifade edilen özelliklerinin yanı sıra 336 ton helikopter yakıtı, 594 ton içme suyu, 8 konteyner yiyecek-kargo-kumanya taşıyabilecek kapasiteye sahip olan TCG Yüzbaşı Güngör’ün öncelikli vazifesi, donanmanın yakıt ikmalini sağlamaktır (Denizcilik Dergisi, 2021).

Seyyar Yüzücü Hücum Köprüsü Samur: Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) ile FNSS Savunma Sistemleri A.Ş. arasında 30 Ocak 2007’de imzalanan ve Türk savunma sanayinin sözleşmeye bağlanmış ilk özgün tasarımı kara aracı projesi olan “Samur”,

TSK'nın taktik harekât ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanmıştır (Sabah Gazetesi, 21.01.2021). Araç nakliye takımları, köprü konfigürasyonları ile nehir geçiş hareketlerinde ana muharebe tankı başta olmak üzere tüm askeri yükün karşı kıyıya geçirilmesi işlevini yerine getiren Samur, mekanizmasındaki iki adet pompa jeti sayesinde 360° hareket kabiliyetine haizdir www.denizhaber.net (27.03.2023).

TCG Bayraktar Amfibi Tank Çıkarma Gemisi: Amfibi Gemi (LST) Projesi kapsamında inşa edilen ilk milli amfibi tank çıkarma gemisi TCG Bayraktar, sınıfında dünyanın en büyük gemisidir. 20 tank taşıyabilen, 4 LCVP çıkarma aracına sahip ve helikopter harekâtı yapabilen TCG Bayraktar gemisi, yerli sanayi desteğiyle üretilmiştir. 231 metre uzunluğa ve 32 metre genişliğe sahip olan TCH Bayraktar'ın güvertesinde, 15 tonluk genel maksat helikopterinin iniş kalkışına olanak sağlayan helikopter platformu da yer almaktadır. Gemide ayrıca yerli üretim komuta kontrol sistemi ve stabilize makineli tüfek platformu ile elektronik ve silah sistemi yer almaktadır www.msb.gov.tr; www.savunmasanayist.com (28.03.2023). Bu özelliklerinin yanı sıra 560 personel ile ikmal yapmadan 30 gün denizde kalabilen TCG Bayraktar gemisi, ihtiyaç halinde doğal afetlerde insani yardım ulaştırmada da kullanılabilir (Hürriyet Gazetesi, 26.07.2021).

Komuta Kontrol ve Haberleşme Sistemlerinde;

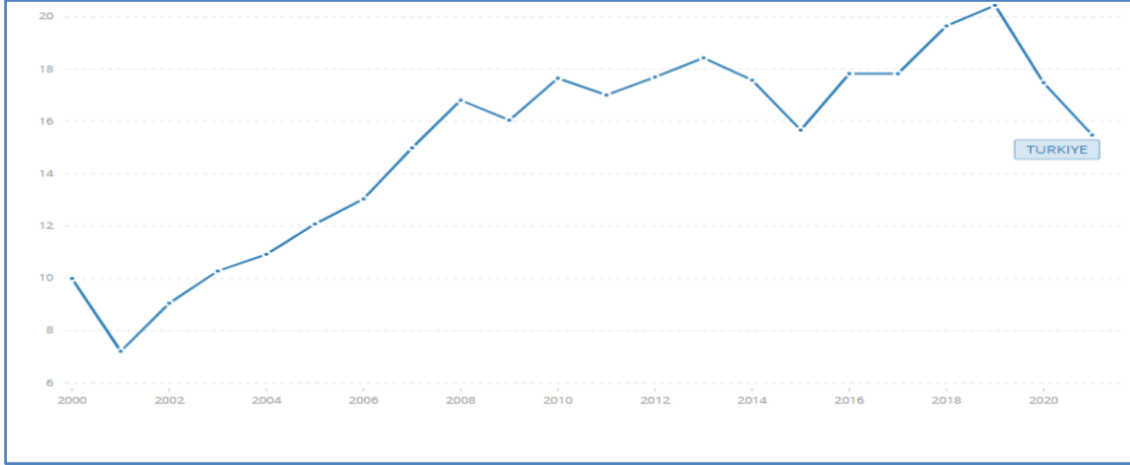
Kartal Mili İhbar ve Komuta Kontrol (K2) Sistemi: Hava Elektronik Sanayi A.Ş. (HAVELSAN) tarafından milli imkanlarla geliştirilen “Kartal”, operasyon alanlarının karmaşık ve dinamik yapısındaki problemleri çözüme kavuşturmak için üretilmiştir. Stratejik, operatif ve taktik seviyeyi içeren milli bir komuta kontrol sistemi sunan Kartal'ın gerek NATO ülkelerine gerekse de NATO üyesi olmayan müttefik üçüncü ülkelere rahatlıkla ihraç edilebileceği ve Türkiye'nin bölgesel etki alanını güçlendireceği düşünülmektedir www.savunmasanayist.com (28.03.2023).

Cats Elektro-Optik Keşif, Gözetleme ve Hedefleme Sistemi: Helikopter, uçak, İHA ve kanatlı hava sistemlerinin kullanımına sunulan “Cats”, yüksek performanslı donanımlara ve özelliklere sahip bir sistemdir. Seri üretimine başlanan Cats, 200 bin saatten fazla uçuş görevi gerçekleştirmiştir. Ayrıca Cats ile 2 bin 800'den fazla mühimmat atışında **%98 isabet oranı** yakalanmıştır (Türkiye Gazetesi, 06.04.2023).

Görüldüğü üzere Türkiye'de 2000 sonrası dönemde kara, hava, deniz ve haberleşme sistemlerinde önemli çalışmalar ve yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Nitekim son yıllarda TSK'nın gerçekleştirmiş olduğu başarılı operasyon ve faaliyetlerin temelinde doğru planlanmış ve uygulanmış ulaştırma, hizmet, ikmal ve bakım onarım yani lojistik destek sistemlerinin olduğu bilinmektedir. Askeri lojistik sadece haiz olunan yeteneklerin değil aynı zamanda ülkelerin var olan silahlı kuvvetlerinin desteklenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması faaliyetidir. Ülkeler için askeri lojistik faaliyetleri sadece savaş zamanında değil barış zamanında da önem arz etmektedir. Ordular barış zamanında sisteme dâhil olacak yeni personel, makine ve teçhizat için ihtiyaçların karşılanması adına gerekli

hassasiyeti göstererek, oluşabilecek tehditlere karşı önceden hazırlıklarını yapmak zorundadır. Bu minvalde askeri harcamaların artması tehdit caydırıcılığı açısından da ülkeler için önem arz etmektedir.

Grafik 1: Türkiye’nin 2000-2021 Yılları Arasındaki Askeri Harcamaları (USD)

Kaynak: Kriter Dergisi, 2022.

Jeopolitik açıdan önemli bir konumda olması nedeniyle birçok tehditle karşılaşma olasılığı yüksek olan Türkiye, ülke sınırları dahilinde ve dışında ulusal güvenliğini sağlamak adına savunma harcamalarına ağırlık vermiştir. Grafik 1’de de görüldüğü üzere 2000 yılında 9,99 milyar dolar askeri harcaması olan Türkiye’nin 2021 yılındaki askeri harcaması yaklaşık 16 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır www.worldbank.org (02.04.2023).

Soğuk savaş sürecinin ardından Türkiye’ye yönelik ciddi bir savaş tehdidi ortadan kalkmış olsa da içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesinde istikrarsızlık giderek artmıştır. TSK, ulusal güvenliğinin tesis edilmesi ve güven ortamının oluşturulması için değişen şartlar doğrultusunda yeni yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bu yaklaşımlar öncelikli olarak barış konsepti üzerine kurulmuş olsa da olası tehlikelere karşı taktik, stratejik ve operasyonel planlamalar geliştirilmiştir (Öcal, 2010: 287). 2000’lerde dünyada, savunma sanayi ve askeri lojistiğe verilen önem Türkiye için de geçerli olmuştur. Türkiye’de askeri lojistik faaliyetlerinin artması bir yandan ulusal güvenliğe yönelik birçok tehdidin bertaraf edilmesini sağlarken diğer yandan ekonomik olarak olumlu gelişmelerin yaşanmasına imkân tanımıştır. Nitekim Türk Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği’nin (SASAD) yıllık performans raporları incelendiğinde sektörün ekonomik etkileri şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (SASAD Yıllık Performans Raporları 2007-2022):

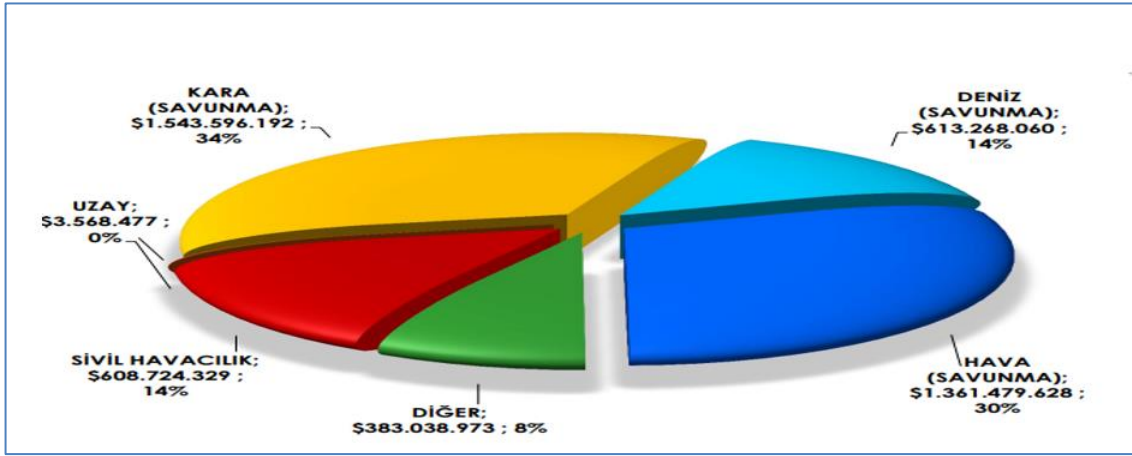
Toplam Ciroya Etkisi: Sektörde 2008 yılındaki toplam ciro, 3.112 milyon dolar iken beş yıllık süre boyunca yılda ortalama %10,8 artış göstererek 2012-2013 yılında 4.800 milyon dolara, 2021 yılında ise 10.159.297.769 dolara ulaşmıştır.

İhracata Etkisi: 2008 yılında 784 milyon dolar olan ihracat rakamı, 2012 yılına gelindiğinde 1.262 milyar dolara, 2021 yılında ise 3.225 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Ar-Ge Değerlerine Etkisi: 2008 yılında 509 milyon dolar olan ar-ge değerleri, 2012 yılında 772 milyon dolara, 2021 yılında ise 1.640 milyar dolara ulaşmıştır.

İstihdama Etkisi: 2012 raporuna göre sektörde istihdam edilen kişi sayısı 33.491 kişi iken 2021 raporuna göre bu sayı 75.660'a ulaşmıştır.

Grafik 2: Türkiye’de Askeri Lojistik İhracat Rakamları

Kaynak: SASAD Raporları 2017-2022.

Tüm bu veriler incelendiğinde Türkiye’de sivil havacılık, uzay çalışmaları ve İHA gibi alanlarda önemli gelişmelerin olduğu ve bu gelişmelerin gerek askeri savunma gerek ülke ekonomisine önemli düzeyde katkı sağladığı ifade edilebilir. Türkiye’nin kaydettiği bu gelişmeleri, dünya ve bölge konjonktürüyle bağdaştırmak mümkündür. Çünkü Türkiye’nin sahip olduğu konum, yeraltı zenginlikleri ve su yolları üzerindeki hâkimiyeti, geçmişten günümüze güçlü devletlerin bölge ve Türkiye üzerine plan yapmasına neden olmuştur (Oğuzlu, 2015: 240). 2003 yılında başlayan Irak Savaşı ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreciyle birlikte sınır komşularında yaşanan savaş ve iç çatışmaların ulusal güvenliğine zarar vermemesi adına hareket eden Türkiye, savunma sanayiye ağırlık vermek durumunda kalmıştır. Ulusal güvenliğin sağlanması noktasında önemli işlev üstlenen TSK, savunma sanayi ve askeri lojistik faaliyetlerin 2000 sonrası hız kazanması ile birlikte Güneş Harekâtı, Şah Fırat, Pençe, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, Bahar Kalkanı, Hendek Olayları gibi yurtiçi ve yurtdışında birçok başarılı askeri operasyon gerçekleştirmiştir (Acar ve Pekcandanoğlu, 2022: 90-98).

Askeri lojistiğin ulusal güvenlik noktasındaki önemi doğal afet hallerinde de ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde yaşanan doğal afetlerde, kurtarma faaliyetlerinin önemli bir bölümü TSK tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ilçesinde meydana gelen depremlerden etkilenen birçok ilimizdeki arama ve kurtarma faaliyetlerine TSK personeli de destek vermiştir. Gerçekleştirilen arama kurtarma faaliyetlerinde TSK envanterine ait TCG İskenderun gemisi Hatay’daki yaralıları çevre illerdeki hastanelere sevk ederken, TSG Bayraktar ve TCG Sancaktar gemileri ise haiz oldukları toplam 1120 yatak sayısı ile depremzedelere sağlık hizmeti sunmuştur. Bunların yanı sıra yine TSK tarafından oluşturulan hava yardım koridoru sayesinde deprem bölgesine kurtarma ekipleri, ekipman ile gıda ve yardım malzemesi taşınmıştır (Milliyet Gazetesi, 13.02.2023; Hürriyet Gazetesi, 15.02.2023).

4. Sonuç

Askeri lojistik, bir ordu veya askeri güç tarafından kullanılan malzemelerin, insan kaynaklarının ve hizmetlerin planlanması, örgütlenmesi ve yönetimini kapsayan bir süreçtir. Yani askeri lojistik, malzeme, personel ve tesislerin tedarikini, bakımını, dağıtımını ve değiştirilmesini kapsar. Ayrıca ulaşım, iletişim ve tıbbi destek de dâhil olmak üzere orduyu sahada desteklemek için sistemlerin geliştirilmesini ve işletilmesini de içerir. Bu bağlamda askeri lojistik faaliyetlerinin gelişiminin birçok avantajı da beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Söz konusu avantajlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Askeri operasyonlar için gerekli malzeme ve teçhizatın temin edilmesine yardımcı olur.
- Askeri personel, gıda ve tıbbi malzemelerin harekât sahasına güvenli ve kısa sürede sevk edilmesini sağlar.
- Gerekli kaynakları ve desteği sağlayarak askeri gücün her an hazır olmasına imkân tanır.
- Askeri operasyonları olumsuz etkileyebilecek tedarik zinciri kesintilerinin ve gecikme riskinin asgari seviyeye indirilmesine yardımcı olur.
- Lojistik süreçlerin verimliliğini artırarak askeri operasyonların maliyetinin düşürülmesine yardımcı olur.
- Malzeme ve hizmetlerin dağıtımını sırasında oluşabilecek gecikmelerin ve aksaklıkların önceden tahmin edilip önlenmesinde destek sunar.
- Değişen koşullar bağlamında ortaya çıkan ihtiyaçların hızlı bir şekilde giderilmesinde rol oynar.
- Gerekli kaynakları doğru yerde, doğru zamanda sağlayarak, personel ve ekipman dahil olmak üzere kaynak kullanımının optimize edilmesine yardımcı olur.

Sağlamış olduğu bu avantajlar doğrultusunda günümüzde birçok devlet, askeri lojistik faaliyetlerini arttırmıştır. Özellikle var olduğu bölge açısından tehdit ve tehlikelerle daha

sık karşılaşılan ülkeler, askeri savunma yatırımlarına ve askeri lojistik faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermektedirler. Söz konusu ülkelerden biri olan Türkiye de jeopolitik ve stratejik konumu açısından tarih boyunca tehditlere maruz kalmıştır. Hatta Türkiye adına bu tehditler hala devam etmektedir. Söz konusu bu tehdit ve tehlikelerin bertaraf edilmesi ve ulusal güvenliğin sağlanması noktasında TSK ön plana çıkmaktadır. TSK gerek yurtiçinde gerek yurtdışında gerçekleştirdiği askeri operasyonlarla Türkiye'ye yönelik tehdit ve tehlikeleri yok etmek ya da asgari seviyeye indirmeye çalışmaktadır. Gerçekleştirilen bu askeri operasyonların başarıya ulaşması için gelişmiş bir askeri lojistik alt yapısına ihtiyacı vardır. Askeri güçlerin görevini en iyi şekilde yerine getirmesi noktasında başat unsur olarak görülen askeri lojistik; savaş, çatışma ve doğal afetler gibi hallerde askeri personele önemli katkı sağlamaktadır. Sunduğu avantajlar yukarıda maddeler halinde verilen askeri lojistik faaliyetleri sayesinde askeri personelin moral ve motivasyonu da artmaktadır. Tüm bu avantajlar ve faydalar göz önüne alınarak özellikle 2000 sonrası dönemde Türkiye'de konjonktürel şartların da etkisiyle askeri lojistik faaliyetlerine ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Kara, hava, deniz ve haberleşme sistemlerine yönelik önemli yatırımların yapıldığı Türkiye'de, ulusal güvenliğin sağlanması ve gerekirse yurtiçi ve yurtdışı operasyonların başarıyla yerine getirilmesi amacıyla birçok askeri araç, ekipman ve yazılım üretilmeye başlanmıştır. Karada; askeri müdahale araçları, insansız lojistik araçları, tank ve obüsler üretilirken, havada: gözcü sistemleri, insansız silahlı ve silahsız hava araçları ile havadan taşınabilir tam teçhizatlı konteynırlar üretilmektedir. Denizde ise lojistik gemisi, yüzücü hücum köprüsü ve amfibi tank çıkarma gemileri üretilmektedir. Bu askeri yatırımları komuta, kontrol ve haberleşme sistemleriyle destekleyen Türkiye, keşif, gözetleme ve hedefleme sistemlerine yönelik yatırımlar yapmaktadır. Türkiye'de askeri savunma ve askeri lojistiğe yönelik bu gelişmeler sadece ulusal güvenliğin tesis edilmesi noktasında değil, gerçekleştirilen ihracatlar bağlamında Türkiye ekonomisine de önemli katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

Acar, H., & Pekcandanoğlu, M. (2022). "Türkiye'nin Uluslararası Askeri Harekât Deneyimi ve Terörle Mücadelede Askeri Kapasitesi". Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(3), ss. 80-101.

Anadolu Savunma IDEF 19'da Seyit ile Görücüye Çıktı. (02.05.2019).

<https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/otomotiv/anadolu-savunma-idef19da-seyit-ile-gorucuye-cikti/650010>.

Birer, G. C. (2022). Silahlı İnsansız Hava Araçları. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

<https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/siha.pdf>

BMC Meti Aracı Kara Kuvvetleri Envanterine Girdi (11.12.2021).

<https://www.savunmasanayist.com/bmc-meti-araci-kara-kuvvetleri-envanterine-girdi/>

Boğaç 6x6 ile Oluşturulan Konsept: “Dünyada Bir İlk”. (12.10.2020)

<https://www.savturk.com/tr/bogac-6x6-ile-olusturulan-konsept-dunyada-bir-ilk>

Christoper, M. (2011). Logistics and Supply Chain Management. Fourth Edition. Pearson Education Limited.

Cuturela, S. C., & Manole, A. (2013). "A Short Historical Perspective on the Evolution of

Logistics and its Implications for Globalization", 61(3), ss. 188-198.

Denizcilik Dergisi, (2021). "TCG Yzb. Güngör Durmuş Donanma'nın Hizmetinde".

(08.12.2021).

<https://www.denizcilikdergisi.com/deniz-kuvvetleri-haberleri/tcg-yzb-gungor-durmus-donanmanin-hizmetinde/>

Erturgut, R. (2016). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi. Ankara: Nobel Kitabevi.

Genç, R. (2009). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminin Yöntem ve Kavramları. Ankara: Detay Yayıncılık.

Göz, M. M. (2023). 1 Mart 2003 Başbakanlık Tezkeresi'nin Reddedilme Nedenleri. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Hava Araçları: Alpin İnsansız Helikopter. (19.12.2020).

<https://www.millisavunma.com/alpin-insansiz-helikopter/>

Helikopter ve Uçak ile Taşınabilen Yaşam Konteynerleri (21.04.2021).

<https://www.dorce.com.tr/projeler/helikopter-ve-ucak-ile-tasinabilen-yasam-revir-dus-ve-tuvalet-konteynerleri-jenerator-ve-gunes-enerj3748840.7178809748046875>

Hürkuş-C Muharip Görevler İçin Hazırlanıyor. (21.12.2022).

<https://www.tskgv.org.tr/tr/haberler/hurkus-c-muharip-gorevler-icin-hazirlaniyor>

Hürriyet Gazetesi, "Bayraktar TB-2 İngiliz Basınında! Rakipleri Arasında Fark Yarattı".

(01.03.2023)

Hürriyet Gazetesi, "Hürriyet Yüzen Hastane TCG Bayraktar'da". (15.02.2023).

Hürriyet Gazetesi, "Sınıfında Dünyanın En Büyüğü". (26.07.2021).

İnsansız Helikopter Alpin Askeri Görevler İçin Güçlendirildi. (31.08.2021).

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/insansiz-helikopter-alpin-askeri-gorevler-icin-guclendirildi/2351185>

İnsansız, Çok Yönlü ve Göreve Hazır: Alpin İnsansız Helikopter.

<https://titra.com.tr/tr/insansiz-sistemler/alpin-insansiz-helikopter>

Kaya, F. (2017). "Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), ss. 1-14.

Karaca, Erdem, "Londra Basın Ataşeliği Raporları Işığında İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Siyasetinde Bir Gündem Olarak SSCB", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 2020, 8 (24/özel sayı), ss. 139-166.

Karaca, Erdem, "Österreichische Monatsschrift für den Orient'te Fırat Demiryolları Projesi'ne Dair Malumat", Akademik İzdüşüm Dergisi, 2021, 6 (1), ss. 40-51.

Kartal Milli İhbar ve Komuta Kontrol Sistemi.

<https://www.savunmasanayist.com/kartal-milli-ihbar-ve-komuta-kontrol-sistemi/>

Katmerciler Eren 4x4 Aracıyla Askeri Lojistik ve Destek Zirvesi'ne Katılacak. (01.12.2021).

<https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/sanayi/katmerciler-eren-4x4-araciyla-askeri-lojistik-ve-destek-zirvesine-katilacak/669330>

Koçak, R. D. (2020). "Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci". Journal of Yasar University, 15(58), ss. 246–258.

Kukovič, D., & Topolšek. (2014). "A Comparative Literature Analysis of Definitions for Logistics: Between General Definition and Definitions of Subcategories". Business Logistics in Modern Management 14th International Scientific Conference Osijek, Croatia, pp. 111-122.

Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35(1), ss. 309-335.

Kurtaran, U. (2012). "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7(4), ss. 2269-2286.

Kriter Dergisi, "Türkiye'nin Savunma Harcamaları". (01.03.2022).

<https://kriterdergi.com/dosya-savunma-ve-guvenlik/turkiyenin-savunma-harcamalari>

Merriam-Webster (2020). "Military Logistic".

[https://www.merriam-webster.com/dictionary/military logistic](https://www.merriam-webster.com/dictionary/military%20logistic).

Mini İnsansız Hava Aracı Sistemleri: TOGAN. (13.01.2022).

<https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/taktik-mini-iha-sistemleri/togan-2457>

Military Expenditure (Current USD) Turkey, (2021).

[https://data.worldbank.org/indicator/ end=2021&locations=TR&start](https://data.worldbank.org/indicator/end=2021&locations=TR&start).

Milliyet Gazetesi, "Anka İnsansız Hava Aracı Nedir? Anka'nın Özellikleri Nelerdir?", (13.02.2023).

Milliyet Gazetesi, "63 Uçak 25 Gemi Görev Yapıyor", (13.02.2023).

Oğuzlu, T. (2015). "Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası". Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(72), ss. 223-250.

Öcal, M. (2010). "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Bölgesel ve Küresel Güvenlik ve Barışa Katkısı". Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28(1), ss. 281-311.

Özkan, O., Bayın, G., & Yeşilaydın G. (2015). Sağlık Sektöründe Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi. Online Academic Journal of Information Technology, 6(18), ss. 71-94.

Prebilič, V. (2006). "Theoretical Aspects of Military Logistics". Defense & Security Analysis, 22(2), ss. 159–177. <https://doi.org/10.1080/14751790600764037>.

Sabah Gazetesi, "Samur Suya İndirildi". (21.01.2021).

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) Yıllık Performans Raporları (2017-2022).

<https://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2012>.

<https://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2013>.

<https://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2021>.

Seyit Askeri Kamyon Ailesi Tanıtıldı.

<https://www.haberturk.com/seytit-askeri-kamyon-urun-ailesi-tanitildi-2449492-ekonomi>.

TCG Bayraktar'ın Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na Teslim Töreni, (28.03.2023).

<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/tcg-bayraktarin-deniz-kuvvetleri-komutanligina-teslim-toreni>.

- TCG YZB. Güngör Durmuş Lojistik Deniz Gemisi Denize İndirildi. (08.12.2021).
<https://www.millisavunma.com/news/tcg-yzb-gungor-durmus-lojistik-destek-gemisi-denize-indirildi/>
- Türk Savunma Sanayi Elektro Optik Sistemler: Aselsan Cats Flir Sistemi, 2019.
<https://www.savunmasanayist.com/aselsan-cats-flir/>
- Türk Savunma Sanayi Kara Sistemleri: Boğaç Çok Amaçlı Hibrit Otonom İnsansız Kara Aracı (İKA), (2019).
<https://www.savunmasanayist.com/bogac-cok-amacli-hibrit-otonom-insansiz-kara-araci-ika/>
- Türkiye Gazetesi, "Milli Hava Araçlarının Keskin Gözleri CATS'den Düşmana Kaçış Yok". (06.04.2023).
- Türkiye'nin İlk İnsansız Helikopteri Alpin. (28.06.2022).
<https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/turkiyenin-ilk-insansiz-helikopteri-alpin-691102.html>
- Türkiye'nin Milli "Teknolojik Katır"ı Boğaç, (01.06.2019).
www.sozcu.com.tr/2019/gundem/turkiyenin-milli-teknolojik-katiri-bogac-5015811/
- Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği, (UTİKAD), (2011).
"Lojistik ne demek?". Erişim adresi: <https://www.utikad.org.tr/Sektor-Haberleri/lojistik-ne-demek->
- U.S. Government Accountability Office (GAO), (2000). Defense logistics: Actions needed
to enhance success of reengineering initiatives.
- Windass, S. (1985). Avoiding Nuclear War: Common Security as a Strategy for the Defence
of the West. UK: Brassey's Defence Publishers.
- Wolff, R. A., & Yıldız, D. (2018). "Türkiye'de Lojistik Yönetimindeki Gelişmeler: Stratejik
Bir Bakış Açısı". Social Sciences Research Journal, 7(3), ss. 187-198.
- Yayla, Z. (2018). "Lojistik Sektörünün Gelişimi ve Günümüzdeki Önemi", Akademik

Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(74), ss. 618-629.

Yeni Nesil Hafif Taaruz Silahlı Keşif Uçağı, (2021).

<https://www.tusas.com/urunler/ucak/ozgun-gelistirme/hurkus-c>

Yüzen Köprü Samur Testlere Başladı, (17.05.2013).

<https://www.denizhaber.net/yuzen-kopru-samur-testlere-basladi-haber-48764.htm>

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.11>

Volume 7/2

2023 p. 183-198

**KIRŞEHİR TÜRKÜLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ: NEŞET ERTAŞ ÖRNEĞİ**

**ANALYZING KIRŞEHİR FOLK SONGS IN TERMS OF VALUES
EDUCATION: NEŞET ERTAŞ EXAMPLE**

Gülden Filiz ÖNAL *

Hamit ÖNAL **

Ozan GENÇ***

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Türk Halk Müziği repertuarında kayıtlı Kırşehir yöresine ait türküler (kırık hava) Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Değerler Eğitimi" çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Kırşehir adına kayıtlı 61 türküden, kaynak kişisi Neşet Ertaş olan türkülerin sözlerinde yer alan değerlerin, müzik eğitiminde kullanılabilirliğini belirlemektir. Bu amaçla "Adalet", "Dostluk", "Dürüstlük", "Öz Denetim", "Sabır", "Saygı", "Sevgi", "Sorumluluk", "Vatanseverlik" ve "Yardımseverlik" gibi değerlerin türkülerde yer alma durumu analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda türkülerin tamamına yakınında sevgi değerine yer verildiği ve bu değer diğer değerlerle birlikte işlendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi ve kültür analizi deseni kullanılarak sözlü kültürümüzde önemli bir yeri olan türküler, değerlere yer verilme durumunu ortaya çıkarmak üzere betimsel olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın örneklemini, sevgi değeri ile birlikte işlenen diğer değerler ve kaynak kişisi Neşet Ertaş olan altı türkü oluşturmaktadır. Sonuç olarak ise, müzik eğitimi ders kitaplarında değerler eğitiminde kullanılmak üzere türküler daha fazla yer verilebileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle; milli kültürümüzün önemli öğelerinden olan türkülerin eğitim amaçlı olmak üzere müzik ders kitaplarında daha fazla kullanılması, bu ve benzeri çalışmaların her yöre için yapılarak türkülerin gün yüzüne çıkmasına ön ayak olunması ve başta yöre kültürüne hâkim araştırmacılar olmak üzere alanla ilgili çalışma yapanların bu konu üzerinde

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi, E-mail: filizonal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5140-8298, Ankara, Türkiye.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi, E-mail: hamitonal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6990-5279, Ankara, Türkiye.

*** Kültür ve Turizm Bakanlığı Samsun Devlet Opera ve Balesi, E-mail: ozangenc2017@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2073-1081, Samsun, Türkiye.

daha fazla durması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kırşehir, Türkü, Söz, Değerler Eğitimi, Sevgi, Neşet Ertaş*

ABSTRACT

In this study, folk songs (kırık hava) from the Kırşehir region is recording in the Turkish Folk Music repertoire of the Turkish Radio and Television Corporation were examined within the framework of the "Values Education" of the Ministry of National Education. The aim of the study is to determine the usability of the values contained in the lyrics of folk songs, whose source person is Neşet Ertaş, from 61 folk songs registered on behalf of Kırşehir, in music education. For this purpose, the situation of the inclusion of values such as "Justice", "Friendship", "Honesty", "Self-Control", "Patience", "Respect", "Love", "Responsibility", "Patriotism" and "Benevolence" in folk songs has been analyzed. As a result of the analysis, it has been determined that the value of love is included in almost all of the folk songs and this value is processed together with other values. In this study, document analysis method and culture analysis pattern were used. Folk songs, which have an important place in our oral culture, have been analyzed descriptively to reveal the situation of giving place to values. The sample of the study consists of six folk songs that are processed together with the value of love, other values and the source person is Neşet Ertaş. As a result, it has been found that folk songs can be given more field in music education textbooks to be used in values education. Based on this result; folk songs are an important part of our national culture. They should be used more in music textbooks for educational purposes. Similar studies should be done for each region. Folk songs should be brought to light. It is recommended that researchers, especially those who are familiar with the local culture, and those who work in the field should focus more on this issue.

Key Words: *Kırşehir, Folk Song, Folk Song Lyric, Values Education, Love, Neşet Ertaş*

Giriş

Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilkeler ya da inançlardır (Kurudayıoğlu ve Çakıcı, 2013, s. 44).

Değerler, bir toplumun elde etmek istediği güzel tutumları ve davranışları kapsayan ideal düşünce ve davranış kalıplarıdır. Bir toplumun hem ilham kaynağı hem de anlamıdır. Bir toplumun anlamlılığı iyi düşünce ve davranışları yaşatmasıdır ki, bunu sağlayan eylemlerimiz de değerlerdir (Turan ve Ulusoy, 2014, s. 5).

Değer kavramı TDK Güncel Sözlükte ise farklı disiplinlere ait tanımlarla karşımıza çıkmaktadır:

- Bir Şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir Şeyin değdiği karşılık, kıymet.
- Bir Şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör.
- Üstün nitelik, meziyet, kıymet.
- Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse.
- Felsefede, kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren Şey.
- Matematikte, bir deėiŐkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı.
- Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin btn (TDK).

Bir toplumun ilerlemesi ancak sahip olduğu milli ve kültürel değerlere sahip bireyler yetiŐtirmesine bağlıdır. Çünkü değerlerin önemini kaybettiği sinyalleriyle birlikte toplumlarda pek çok sorun ortaya çıkar. Örneğin terörle mücadele etmek zorunda kalan toplumlarda vatanseverlik, rüşvet ve yolsuzlukla boėuŐan toplumlarda dürüstlük, aile kurumunun ciddi Şekilde zarar gördüğü toplumlarda aile birliğine önem verme, yoksullukla savaşan toplumlarda ise alıŐkanlık ve sorumluluk değerlerine ihtiyaç duyulduğu gözlenmektedir (Akyol, 2017, s. 377). Yapılan bibliyografya çalışmalarında da görüldüğü gibi; toplumlarda hangi değerler yok olmaya baŐladıysa o dönemlerdeki çalışma konuları da bu yönde yoğunlaşmaktadır.

Değerler, insan hayatında evrensel bir amaç oluŐturabilecek kadar vazgeçilmez olan Őeydir. Bununla birlikte yaşamı sürdürmek için olduğu kadar yaşamı anlamlandırmak için de kaçınılmaz olgulardır. Değerler “yarar değerleri” ve “yüce değerler” olarak tasnif edilmektedir. Yarar değerleri insanın yaşamını uygun koşullarda sürdürmesini sağlayan değerlerdir. Yüce değerlerde ise ahlaki ve estetik değerlere yönelmek, o alanlarda etkin olmaktır (Timuçin, 2005, s. 11-12).

Her toplumun kendine has değerleri olduğu gibi bir de tüm insanlığın ortak değerleri vardır. Bu değerler evrensel değerlerdir ve tüm toplumlar tarafından kabul grrlir. Dünya üzerinde birbirinden farklı coğrafyalarda farklı inanç, kültür ve anlayışla varlıklarını sürdüren çok sayıda insan toplulukları vardır. Bu topluluklar yaşadıkları Şartlar altında kendi toplumsal değerlerini oluŐturmuŐlardır. Bu değerlerin başka toplumlar tarafından kabul görmesi ise evrensel değerlerle uyumluluğuna bağlıdır. Bu değerlerin tekrar hatırlatılması ve kişisel davranış sistemi içerisine katılması gereklidir. İŞte bu süreçte eğitim-ğretim sistemi devreye girmelidir ve bu değerler eğitim-ğretim yoluyla aktarılmalıdır. Pek çok ders aracılığıyla verilebilecek olan değerler özellikle alanımız olan müzik derslerinde türkülerle, marŐlarla ve halk aŐıklarıının yaşam biçimleriyle verilmelidir (Kova, 2014, s. 176).

Değerler, temel insan özelliklerini oluşturan ve hayatın akışında karşı karşıya olduğumuz sorunlarla uğraşırken harekete geçmeye olanak sağlayan gücün önemli bir kaynağıdır. Kuşkusuz bir toplumun geleceği, değerlerini benimsemiş ve bu değerleri kendi yetkinlikleri ile kucaklayan insanlarına bağlıdır. Bu nedenle, eğitim sistemimiz her üyenin uygun ahlaki kararlar alma ve davranışlarında gösterme yetkinliğine sahip olmasını sağlamak için hareket eder (MEB, 2018).

Yılmaz'a göre;

- Değerler, öğrenilebilir ve öğretilir olgulardır. Doğuştan getirilmezler ve her insanda aynı değildirler. Bu anlamda değerler, eğitimin ve terbiyenin bir konusudur. Bireylerin toplumsal değerlere uygun davranmasını sağlamak ancak değerler eğitimi ile mümkün olur.
- Değerler, insana özgüdür, insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran nitelikler taşırlar. İnsanın diğer canlılardan farkının farkına varması önemli bir aşamadır. İnsan olmanın farkına varmanın bir yolu da değerler eğitiminden geçer (2014, s. 15-16).

“Değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanması gerektiğini belirtir. Eğitim kurumlarının genel hedefleri olarak; adil olma, yaratıcı olma, girişimci olma gibi birçok değeri içerdiği görülmektedir. Eğitim kurumları bunlar ve benzeri değerler ile öğrencilere nelerin önemli olduğunu ve nasıl yaşanması gerektiği konusunda rehberlik eder” (Akbaş, 2008, s. 10). Bu sayede, eğitim yoluyla sadece akademik olarak başarılı değil; aynı zamanda milletin kendi öz değerlerine, tarihine, inancına ve kültürüne uygun bir eğitim sistemi inşa edilerek, evrensel ve millî değerlere sahip nesiller yetiştirmek üzere ideal toplumların oluşabilmesine katkı sağlanmış olacaktır.

Değerlerin önemli bir özelliği de, doğuştan kalıtsal olarak bireyle birlikte gelmeyip yaşamın içinde kazanılmasıdır. Birey, ileriki dönemlerde kişiliğini, bakış açısını, davranışlarının yönünü belirleyecek, onun tanınmasında temel ölçütler olarak işlev görecek değerleri yaşarken kazanır. Bu yüzden bireyin belirli değerlerin farkına varması, benimsemesi ve kişiliğine mal ederek davranışları ile sergilemesi başlı başına bir eğitim sorunudur. Buna kısaca değerler eğitimi denilmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007; Yazıcı, 2006).

Değerler Eğitimi: Değerlerin, eğitim kurumlarında planlı ve programlı etkinlikler yoluyla bireylere kazandırılma sürecidir (Karagöz, 2013, s. 7).

“Dünyada Değerler Eğitimi, Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP) adı altında 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları için Brahma Kumaris'in hazırladığı uluslararası bir proje olarak uygulanmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından desteklenen bu eğitim, tüm dünya eğitimcilerinin ortak olduğu "Yaşayan Değerler Eğitimi" adlı bir eğitimdir.

Demokrasi, adalet, özgürlük gibi evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılmasında telkin yolu değil, ‘etkinlik temelli’ yaklaşımlar yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca değerler eğitimine yönelik farklı yaş grubundaki öğrenci ve öğretmenler için materyaller geliştirilmiştir. “Daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım” isimli bu proje; iş birliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, sevgi, alçak gönüllülük, barış, saygı, sorumluluk, sadelik, hoşgörü ve birlik olarak 12 evrensel değere odaklanmıştır. YDEP, Mart 2000’de 64 ülkede 1800 okulda uygulanmaktaydı (MEB, 2018). Ülkemizde Değerler Eğitimi 18. Milli Eğitim Şurası Kararlarına uygun olarak 2010’da yayımlanan “İlk Ders Genelgesi” ile iyi karakterli bireyler yetiştirmek, temel değerleri pekiştirmek, çocukların kendilerine ve topluma yararlı olacak temel değerleri psikolojik, bilişsel ve sosyal gelişimlerine uygun olarak kazanmalarını sağlamak amacıyla uygulanmaya başlanmıştır” (Arıcı ve Er, 2017, s. 20).

MEB’e göre (2018) değerler; sahip olduğumuz inanışlar, tarihsel geçmişimiz, aile yapımız, kültürümüz ve içinde yaşadığımız toplum tarafından şekillendirilmektedir. Kişinin değerleri; aldığı kararları, seçimlerini, davranışlarını ve yaşadığı toplumdaki insanlar üzerindeki etkisini belirler. Diğer taraftan, okulların ve müfredatların, sosyal davranışı etkileyerek öğrencilerin değer sistemlerinin gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Okuldaki etkinlikler ve öğretim programı, öğrencilere, değerlerini, belirli değerleri birey olarak ve toplumun bir üyesi olarak davranışa dönüştürmek için ihtiyaç duydukları becerileri geliştirmeleri için yardımcı olur. Böylece toplumu oluşturan bireylerin kimlik oluşumu için en doğru temeller atılmış olur.

Okullarda yürütülen öğretim etkinlikleri genel olarak birçok alan ve konuyu kapsar. Bu alanlarından birisi olan müzik “bireyin kimlik kazanmasında ve kişilik geliştirebilmesinde önemli rol oynar” (Toptaş ve Güler, 2016, s. 2). Bu görüşten hareketle müzik eğitimi de “bireye kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak belirli müziksel davranışlar kazandırma, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak belirli müziksel değişiklikler oluşturma ya da bireyin müziksel davranışlarını, kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak değiştirme veya geliştirme süreci” (Uçan, 2005, s. 30) olarak açıklanabilir. Öğrenme alanlarından bilişsel, duyuşsal ve devinışsel yaklaşımların tümünü kapsayan ve bu yönü ile her disiplinin önemli bir parçası olan müzik eğitimi, kültürümüzün en önemli temsilcilerinden olan türkülerimizin gelecek nesillere aktarılması yönü ile oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

Ayrıca, müfredatta yer alan değerler ayrı bir program veya öğrenme alanı olarak görülmemiş, aksine tüm eğitim sürecinin nihai amacı ve ruhu olarak kabul edilmiştir (MEB, 2018).

Müzik; gerek sanat gerekse bilim yönüyle zengin bir çeşitlilik gösterir. Bir müzik eseri sadece belli bir ses sistemine bağlı bir sanat eseri değil; işlediği konusu, dili, tarihi ve edebiyatı gibi milli kültürümüzü yansıtan değerlerden birisidir. Başka bir yaklaşımla, üretimi aşamasında yaratıcısı (besteci) ve yorumcusu ile bireysel olduğu kadar, tüketim

aşamasında hitap ettiği hedef kitleler için de toplumsal bir rol üstlenmektedir. Müzik eserleri, sadece bir ses sistemine değil, etnolojik bir yapıya bağlı sosyal davranışlara dayanır. Pek çok müzik ürünü, bir toplumun kimliğini oluşturan kültürün, simgeler ve davranış biçimleriyle dışa vurumudur (Kaplan, 2005, s. 61).

İnsanoğlu günlük hayatın akışında isteyerek ya da istemeden müzikle hep iç içedir. Sabah evden çıktığı andan itibaren özel ya da toplu taşımalarda çalan müzikler, akşam eve gidince radyo ve televizyonlarda yayınlananlar, her türden günlük ihtiyaçlarımızı karşılamak üzere girdiğimiz alışveriş mekânlarında çalan arka plan müzikleri, cep telefonlarında çalan müzikler, kapı ve okul zilleri olmak üzere pek çok şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Müzik eserlerini besteleyen, yorumlayan ya da icra eden kişiler, ürünlerini ya da icralarını sunacakları kişilere direkt ya da dolaylı yollarla iletirler. Bu sayede müziği üreten ya da sunan kişilerin anlatmak istedikleri duygu ve düşüncelerini paylaşmaları, sesli, görüntülü ya da canlı olarak direkt aktarım olarak sağlanır (Kınık, 2011, s. 140).

“Bozkırın Tezenesi” olarak adlandırılan ve abdallık geleneğinin son ustalarından/temsilcilerinden biri olarak nitelendirilen Neşet Ertaş, UNESCO tarafından “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” kapsamında, yaşayan insan hazinesi olarak kabul edilmiş, farklı ideolojik ve kültürel kesimlerin kabul ettiği ortak bir değerdir.

Abdallar, kendilerine has ürettikleri yorumları ile yarattıkları zengin kültür ve müzik medeniyetinin en önemli temsilcilerindedir. Yaşantı tarzları, toplumsal ilişkileri, inanç sistemleri gibi farklı yaklaşımları, havalandırdıkları sanatlarının ana kaynağıdır. Ulu Abdallar soyundan Muharrem Ertaş’ın ozan oğlu Neşet Ertaş, üretimleri, saz - ses tekniği ve müziğe kazandırdığı boyut ile böylesi büyük bir sanat topluluğunun piridir. Hak ve halk âşıklığı yolunda bir Bektaşî ozan olarak, Garip mahlası ile saf ve temiz bir Türkçe içerisinde havalandırdığı türkülerinde hep sevgi, saygı, kardeşlik, birlik, beraberlik, hoşgörü, akıl, bilgi ve bilime saygı gibi kavramları işleyerek daima Hak’tan aldığını sanat yoluyla halka iletmiştir. Ülkemiz müzik kültürünün en seçkin örnekleri arasında yer almış birbirinden değerli eserleri onun görkemli sanatının birer yansımalarıdır (Parlak, 2012, s. 3).

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bütün bu görüşlerden hareketle insan hayatının her anında yer alan müzik disiplinine ait bu çalışmada; özelde bireysel genelde toplumsal kimlik bilinci oluşturmak amacıyla çalışmamızın temelini teşkil eden sözlü kültürel unsurlardan olan türkülerimizde yer alan pek çok değer Kırşehir Türküleri üzerinden ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla; TRT Türk Halk Müziği repertuarında kayıtlı Kırşehir yöresine ait kırık hava türündeki 61 türkünün kaynak kişisi Neşet Ertaş olan 6 türküde, MEB 2018 öğretim programında yer alan değerler çerçevesinde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma,

milli değerleri özümsemiş, evrensel değerleri benimsemiş bir neslin yetiştirilmesinde; sevgi, saygı, barış, hoşgörü, adalet ve eşitlik gibi mesajlar veren türkülerin temel değerler açısından incelenmesi ve bireylere kazandırılması amacıyla eğitim amaçlı kullanılabilirliğinin belirlenmesi bakımından önemlidir.

Yöntem

Bu çalışma doküman analizi yöntemi ve kültür analizi deseninde hazırlanmış nitel bir araştırmadır. Yıldırım ve Şimşek'in Hancock'tan aktardığına göre kültür analizi bireysel algı ve davranışın olduğu kadar toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler, normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Sözlü kültürümüzün önemli bir parçası olan türküler, değerlere yer verilme durumunu ortaya çıkarmak üzere doküman analizi yöntemiyle betimsel olarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenmiş, yapılan açıklama ve yorumlar ile sonuçlara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini TRT Türk Halk Müziği repertuarında Kırşehir yöresine kayıtlı türküler, örneklemini ise tespit edilen 61 türküden kaynak kişisi Neşet Ertaş olan ve MEB'nin 2018 öğretim programlarında yer alan değerlerin işlendiği tespit edilen "seher vakti çaldım yârin kapısını, cahildim dünyanın rengine kandım, vatanım memleketim bu mutlu günde/saygı duyarım, anavatanımsın baba yurdumsun, yolcu, dinle sana bir sözüm var isimli 6 türkü oluşturmaktadır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde TRT Türk Halk Müziği sözlü eserler repertuarında Kırşehir yöresine ait kırık hava türünde 61 türküden, kaynak kişisi Neşet Ertaş'a ait olan 6 türkü, sözleri MEB'nin 2018 Öğretim Programlarında yer alan değerlerin bulunma durumlarına göre ele alınmıştır. Araştırmada, türkülerin tamamına yakınında sevgi/aşk değerine rastlanmıştır. Sevgi/aşk değeri kimi türküde İlâhi aşk, kimi türküde sevgiliye kimi türküde anaya, evlada, kimi türküde de vatan sevgisi olmak üzere çoğunlukla da başka değerlerle iç içe işlenmiştir. Bu veriden hareketle çalışmanın örneklemini oluşturan 6 türkü, sevgi değeri ve beraberinde işlenen diğer değerler şeklinde sentezlenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Sevgi ilgi demektir, saygı demektir, hoşgörü demektir, sabır demektir. Kısacası beraberinde getirdiği birçok olumlu duygu durumuyla birlikte bireysel ve toplumsal boyutta koruma, birlik ve güven gibi kavramlarla bir arada işlenir.

Fromm (1994, s 14, 31) sevgiyi, "Kendini tanımış, olumlu kişilik yapıları geliştiren, bilgi, yaratıcılık, üretkenlik, açılarından belli bir olgunluğa erişmiş kimseler tarafından kendi bütünlüğünü ve bireyselliğini koruyarak gerçekleştirilen bir birliktir" şeklinde

tanımlayarak; gerçek sevginin ilgi, sorumluluk, saygı ve bilmek ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Sevgi/aşk değeri, İlâhi aşk özelinde ele alınan “Seher Vakti Çaldım Yârin Kapısını” isimli türküde şöyle dile getirilmiştir (Erişim 1):

Seher vakti çaldım yârin kapısını (aman aman aman)
Baktım yârin kapıları sürmeli (aman aman aman)
Boş bulmadım otağının yapısını (aman aman aman)
Çıka geldi bir gözleri sürmeli

Bağlantı:

Aslanım eller eller
Kokuyor güller güller
Ne bilsin eller eller
Perişan haller ey

Açtırdım kapıyı girdim içeri (aman aman aman)
Aklımı başımdan aldı o peri (aman aman aman)
Dedim sende buldum halis gevheri¹ (aman aman aman)
Dedi yoh yoh bir mehenge² sürmeli

Bağlantı

Hep gönüller muradıdır aşığın
Nöbetin bekleyen alır keşiğin³
Beklemeli şu sultanın eşiğin
Günde yüz bin kerre yüzler sürmeli

Bağlantı

Gâhi⁴ karıştırır kanlı yaş ile (aman aman aman)
Dost bulunmaz hayal ile düş ile (aman aman aman)
Yetilmez⁵ menzile⁶ bu gidiş ile (aman aman aman)
Hemen aşk atına binip sürmeli

Bağlantı

“Seher Vakti Çaldım Yârin Kapısını” isimli türküde ele alınan “İlâhi aşk” halk ozanlarının üzerinde önemle durduğu “seher vakti” motifi ile birlikte işlenmiştir. Âşıkların Tanrı’ya yakarışlarında, sevgiliye özleminde hep “seher vakti” ni seçtikleri ve

¹ Gevher: Mücevher

² Mehenk: Denek taşı, mihenk (Cevher madeninini testi için kullanılan taş)

³ Keşik: Sıra, nöbet

⁴ Gâh: Bazen, ara sıra

⁵ Menzil: Durak, erişilecek yer

⁶ Yetilmez: Ulaşılmaz

bu zaman diliminin Anadolu insanı için önemli olduğu bir gerçektir. Seher vaktini (bad-ı sabâ) özel ve önemli kılan, Kuran-ı Kerim’de vakit namazları içerisinde sabah namazının en hayırlısı ve önemlisi olarak kabul edilmesi ve bu zaman diliminde rahmet kapılarının açıldığı için ayrı bir önem atfedildiği görülmektedir (Erdoğan, 2015).

Bu türküyü ilgili olarak Abak (2007, s. 84-86) şunları anlatmaktadır: “Aşk atına binmiş süvari, yârin kapısını seher vaktinde çalmalıdır. Kapı elbet sürmeli (sürgü ile kilitli) olacaktır. Ancak otağın o görkemli yapısı boş değildir ve donanımlı gelen için kapı açılacaktır. Otağ, sultanlar için kurulan; herkesin çadırından daha büyük ve yüksek olan hükümdarlık çadırıdır. ‘Çıkageldi bir gözleri sürmeli’ mısrası ile şiirde anlatılmak istenen kavram, ‘kapı’ motifidir. Hz. Ali’nin gözleri ağrıdığında Peygamber Efendimiz, O’na bazı tedaviler önermiştir. Bunlardan biri de gözlerine sürme çekmesi tavsiyesidir. Hz. Hasan ve Hüseyin Efendimizin de gözleri sürmeli idi. Yine Hz. Ali için ‘İlmin Kapısıdır’ buyurulmuştur. Demek ki her bakımdan büyük bir buluşma anıdır seher, bir meclis kurma zamanıdır. Ne mutlu aşk hayatıyla kanatlanarlara, seherde bir kapı açılanlara, ne mutlu o meclise katılanlara!” şeklinde yorumlamıştır. Yani türkünün özellikle seher vakti yolculuğu yapılarak büyük bir fedakârlıkla bir toplantıya, meclise veya sevgiliyle buluşmaya gidildiğine dikkat çekmektedir.

Sevgi/aşk değeri “Cahildim Dünyanın Rengine Kandım” isimli türküde ise sevgiliye karşı bir yakarış şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Erişim 2):

*Cahildim dünyanın rengine kandım
Hayale aldandım boşuna yandım
Seni ilelebet benimsin sandım*

*Ölürüm sevdiğim zehirim sensin
Evvelim sen oldun âhirim sensin*

*Sözüm yok şu benden kırıldığına
Gidip başka dala sarıldığıma
Gönülüm inanmıyor ayrıldığına*

*Gözyaşım sen oldun kahirim sensin
Evvelim sen oldun âhirim sensin*

*Garibim can yıkıp gönül kırmadım
Senden ayrı ben bir mekân kurmadım
Daha bir gönüle ikrar⁷ vermedim*

*Batınım sen oldun zâhirim sensin
Evvelim sen oldun âhirim sensin*

⁷ İkrâr: Saklamayıp doğruca söyleme, açıkça söyleme. Bildirme. Kabul etme (Erişim 3)

Türküde, sevgiliye duyulan aşk, “seni ilelebet benimsin sandım” ve “ölürüm sevdiğim zehirim sensin, evvelim sen oldun âhirim sensin” dizeleriyle baş edilemeyecek kadar zor duygular, ölüme sebep olacak zehir sembolü ile somutlaştırılmış, “evvel” ve “ahir” kavramlarıyla sınırsız hoşgörü değeri bütün bir ömür ile anlatılmak istenmiştir. Bu dize türkünün ana teması niteliğinde, her bölümün sonunda bağlantı olarak tekrarlanmıştır.

Türküde “aşk” değeri, “sözüm yok şu benden kırıldığına...” dizeği ile sevgilinin başka ellere/yarlara gitse bile hoşgörü ile karşılandığını ifade etmektedir. “Garibim can yıkıp gönül kırmadım, senden ayrı ben bir mekân kurmadım, daha bir gönüle ikrar vermedim” dizelerinde ise sevgiliden ayrı kalışın bile büyük bir sabır ve saygı çerçevesinde nazik bir dille ifade edildiği görülmektedir.

Son bağlantıda ise olumsuz metaforik yaklaşımlardan sonra, TDK Büyük Türkçe Sözlük’teki tanımlarına göre batın “gizli, görünmeyen” ve zahir “açık, belli” anlamındaki biraz daha olumlu etki bırakan zıtlıklar ile sevgiliye duyulan saygı ve hoşgörü bir kez daha dile getirilmiştir.

Sevgi değeri iki türküde ise vatan sevgisi/memleket sevgisi ve insan sevgisi temasıyla işlenmiştir. “Vatanım Memleketim Bu Mutlu Günde/Saygı Duyarım” isimli türküde vatan sevgisini daha da pekiştirmek üzere birlik-beraberlik, barış ve eşitlik değerleri ile ön plana çıkmıştır (Erişim 4).

*Vatanım memleketim bu mutlu günde
Büyüğüne küçüğüne saygı duyurum
Ayrım yapmayana kendi gönlünde
İnsanlık adına sevgi duyurum*

*Cehaletin kökün söktüğü için
Yarına insanlık ektiği için
Ozan anıtını diktiği için
Kırşehir iline saygı duyurum*

Neşet Ertaş’ın “Anavatanımsın Baba Yurdumsun” isimli türküsünde ise hem memleketi Kırşehir’e hem de ustası-babası âşık Muharrem Ertaş’a sevgi, saygı ve özlem içeren methiyesi vardır. Türküde “...Kimi engin kimi yüksek evlerinle, Kimi fakir kimi zengin beylerin ilen...” dizeleriyle memleketini tasvir etmektedir. “Feleğin yazdığı kara yazılan, çok yürüdüm bağrımdaki sızıyan, kara kaşlarıyan kara gözüyen, âşık ettin beni birin Kırşehir” dizeleriyle de “Anavatanım, baba yurdum” sembolleriyle nitelendirdiği doğduğu topraklara duyduğu sevgiyi, saygıyı, minneti ifade etmektedir (Erişim 5).

*Ana vatanımsın baba yurdumsun
Ozanlar diyarı şirin Kırşehir
Uzak kaldım gurbet elde derdimsin
Hasretin bağrımda derin Kırşehir*

*Kimi engin kimi yüksek evlerinle
Kimi fakir kimi zengin beylerin ilen
Kazaların nahiyelerin köylerin ilen
Gönlümün içinde yerin Kırşehir*

*Feleğin yazdığı kara yazıyanan
Çok yürüdüm bağrımdaki sızıyanan
Kara kaşlarıyanan kara gözüyenen
Aşık etti beni birin Kırşehir
(Yaktı bu bağrımı birin Kırşehir)*

*Garibim engince gönüller alan
Aşkı feryadıyanan sazını çalan
Ozanlar içinde pirimiz olan
Muharrem ustadır erin Kırşehir*

Sevgi değeri; saygı, adalet ve hoşgörü değerlerini de kapsayan “Yolcu” isimli bir başka türkü ile karşımıza çıkmaktadır. Türküde sadece insanlar arasında değil bütün canlılar arasında karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve adaletin inşa edilmesi gerekliliği anlatılmaya çalışılmıştır.

*Bir anadan dünyaya gelen yolcu
Görünce dünyaya gönül verdin mi
Kimi böyü, kimi böcek, kimi kul
Merak edip hiçbirini sordun mu
Bunlar neden nedenini sordun mu*

*İnsan ölür ama uruhu ölmez
Bunca mahlûkat var hiçbiri gülmez
Cehennem azabı zordur çekilmez
Azap çeken hayvanları gördün mü*

*İnsandan doğanlar insan olurlar
Hayvandan doğan hayvan olurlar
Hepisi de bu dünyaya gelirler
Ana haktır sen bu sırra erdin mi
Bunlar neden sebepini sordun mu*

*Vade tek mil olup ömrün dolmadan
Emanetçi emanetin almadan
Ömrünün bağının gülü solmadan
Varıp bir canana ikrar verdin mi
Varıp bir cananın kulu oldun mu*

*Garip bülbül gibi feryat ederiz
Cahiller elinde küskün kederiz
Cehalet elinde küskün kederiz
Hep yolcu yuz böyle geldik gideriz
Dünya senin vatanın mı yurdun mu*

Türküde, dünyaya gelen tüm canlıların hayat yolunda yolcu oldukları anlatılırken, insandan doğanların insan, hayvandan doğanların hayvan oldukları ve kimi canlıların zehirli (böyü), kimisinin ise insanoğlu (kul) olduğundan bahsedilmektedir. Bütün canlıların yaşarken birbirine sevgi, saygı, hoşgörü ve adaletli olması gerektiği ise “vade tekmil olup ömrün dolmadan..... varıp bir canana ikrar verdin mi, varıp bir cananın kulu oldun mu?” dizeleriyle anlatılmaktadır. “Garip bülbül gibi feryat ederiz,..cehalet elinde küskün kederiz, hep yolcuyuz böyle geldik, gideriz, dünya senin vatanın mı yurdun mu” dizeleriyle ise hiçbir canlının dünyaya sebepsiz gelmediği ancak bu tasavvufi düşüncenin çoğu canlı tarafından farkında olunmadığı ve vade dolduğunda herkesin bu alemden göçeceği gerçeği anlatılmaktadır. İnsanoğlunun üzüntüsü, yaşadığı zorluklar karşısında tepki olarak yükselen çığlıkları da bülbülün feryadı ile benzetilerek metaforik bir yaklaşım sergilenmiştir.

İslam filozofu Farabi, “Toplum sevgiyle kaynaşır, adaletle yaşar.” der. Sevginin pasif, adaletin ise aktif birer değer olarak kabul edilmesinin aksine sevgi insanları kaynaştıran, birbirine bağlayan doğal ve aktif hatta duygunun da ötesinde ahlaki bir erdemdir. Sevgi insanın fitratında vardır ve tüm değerlerin temelini oluşturmaktadır. Sevgi; fedakârlığı, özverili olmayı ve karşı tarafın iyiliğini ister. Sevgi adaletin kaynağıdır, merhametle iç içedir ve tüm sanatların özünü oluşturur. Özden’e göre de (2004) tüm güzelliklerin, sanatın, bilimin, kısacası tüm olumlu ruh halinin temelinde sevgi bulunur. Nasîruddin Tûsî’ nin ifadesi ile adalet, sevginin kaybolduğu zamanda ihtiyaç duyulan bir erdemdir. Bu sebeple sevgi, adaletin de temelini oluşturur (Taşan, 2014).

Yukarıda anlatılan duygu durumu “Dinle Sana Bir Sözüm Var” isimli türküde ise şu dizelerle anlatılmaktadır.

*Dinle sana bir sözüm var
Kimseyi hor görme gardaş
Kim nasıldır Allah bilir
Kötüleyip yerme gardaş*

*Tek Hâkim'dir ulu gani
Bir yaratmış seni beni
Veren alır tatlı canı
Ötesini sorma gardaş*

*Gönül bilmeyenler çoktur
Bilmeyende gönül yoktur
Bilmiş ol ki gönül hakır
Sakin ol ha kırma gardaş*

*Kerameti sende bilip
Bilmeden günahkâr olup*

*İnsan doğup hayvan ölüp
Cehenneme girme gardaş*

*Bak hayvanların halına
Gitmiş şeytanlık yoluna
Kaderin garib kuluna
Başka isim verme gardaş*

Sonuç ve Öneriler

Araştırma teması ve sınırlılıklarına uygun olarak elde edilen bulgular doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Türkülerin tamamına yakını sevgi/aşk değerini içermektedir.
- Barış, adalet, saygı, hoşgörü, sorumluluk, vatanseverlik ve eşitlik değerleri farklı türkülerde olmak üzere türkülerin tamamında sevgi/aşk değeriyle birlikte dile getirilmiştir.
- Kırşehir türkülerinin müzik eğitimi derslerinde değerler eğitimi çerçevesinde işlenilebilirliğinin uygun olduğu tespit edilmiştir.

Değerler eğitiminde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, sadece bilgi boyutunun esas alınıp tutum ve davranış boyutunun genellikle göz ardı edilmesidir. Çünkü değerler, bilgi, duygu ve davranış olaylarının bir terkibi halindedir. Değerlerin eğitimine de bu bütünlük içinde bakmak gerekir. Bilgiyi bilmek önemli olmakla birlikte benimsenip davranışlara yön vermediği sürece değer eğitiminin başarısından söz edilemez. Çünkü bilgi boyutu kavramların ne olduğunu, neleri içerdiğini ve özellikleri, duygu boyutu benimseme, kabul etme, önemine inanma gibi duygusal özellikleri ve tutumları, davranış boyutu ise değerlere ilişkin sahip olunan bilgi ve duyguların davranışlara yansımalarını kapsar (Güngör, 1998, s. 26). Değerin büyüklüğü veya önemi, o nesneyle ilgili davranışların kapsamını ifade eder. Büyük bir değerden söz ettiğinizde, birçok davranışı yönlendirmeye başlayan bir tercihten söz ediyorsunuz demektir. Bilişsiz bir duyuş olmayacağı için fark edilir hale gelen bir şey, önce bilinmiş olur, sonra da duyuşsal nitelik kazanır. Bu durum tersinden okunduğunda şöyle denebilir: Bir biliş eninde sonunda duyuşsal bir nitelik kazanır. Dolayısıyla bildiğimiz, öğrendiğimiz her şeyle ilgili bir duyuşsal tepki geliştiririz (Bacanlı, 2006).

Bu bakımdan eğitim kurumlarında sadece neyin doğru neyin yanlış olduğunun kuramsal aktarımının yanısıra sevgi, saygı, sorumluluk gibi temel toplumsal değerlerin öğretilmesi üzerinde de durulmalıdır. Çünkü bireyler gündelik hayatta karşılaşacakları bireysel ve toplumsal çatışmaları çözmek üzere hem bilişsel hem de duyuşsal donanıma ihtiyaç duyacaklardır.

Bu çerçevede “Müzik Öğretimi Programının, öğrencilerin öğrenerek ve deneyimleyerek müzik sevgisinde, müzik zevkini sağlamada, kendilerini ve çevrelerini müzik eğitimi ile tanımalarında ve estetik bakış açıları oluşturmada önemli bir rolü vardır” (MEB, 2018) görüşünden hareketle ve çalışmada elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlara göre şu öneriler sunulabilir:

- Müzik ders kitaplarında ulusal ve evrensel değerleri içeren eserlere öncelik verilebilir.
- Bu sayede eğitimin çevreden evrene ilkesi kapsamında milli kültürümüzün önemli öğelerinden olan türkülerimize daha fazla yer verilmesi sağlanabilir.
- Türkülerin öğretim programlarında yer verilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için bu ve benzeri çalışmalara ağırlık verilebilir.

Kaynakça

- Abak, Ş. (2007). *Karpuz kestim yiyen yok*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ded/issue/29184/312499>
- Akyol, Y. (2017). II. Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinin değerler eğitiminde edebî ürünlerin ve müziğin kullanımına ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 376-393. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1487197>
- Arıcı, A. F. & Er, Z. (2017). *Değerler eğitimi aracı olarak türküler: bir içerik analizi*. IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*, Nobel Yayınları. Ankara.
- Erdoğan, G. (2015). Türkülerde Seher Yeli Motifi. *III.Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu*. Cilt 2. ss. 751- 758. Ankara/Kazan Belediyesi Kültür ve Sosyal İşleri Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- Fromm, E. (1994). *Sevme sanatı*. Akış Yayınları. Ankara.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar: ahlâk psikolojisi, ahlâki değerler ve ahlâki gelişme: Profesörlük Tezi*. Ötüken Yayınları.
- Kaplan, A. (2005). *Kültürel müzikoloji*. Önsöz Basım Yayıncılık. İstanbul.

- Karagöz, B. (2013). *İlköğretim ğrencilerine değerlerin okul şarkilari yoluyla kazandırılması*. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Müzik Eğitimi Bilimdalı, Doktora Tezi.
- Kınık, M. (2011). Bir iletişim aracı olarak Türk halk müziği ve türküler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(1).
- Kova, . (2014). *TRT repertuarında bulunan deyiş ve semahların müzikal analizi ve değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Kurudayıoğlu, M. & akıcı, E. (2013). Türk edebiyatı dersinin ğretiminde değerler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(3). s.41-57.
- MEB (2018). [T.C. Mill Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı \(meb.gov.tr\)](http://www.meb.gov.tr)
- Özden, H. . (2004). Türk vakıf kurumunun duygusal ve felsefi temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 339-349.
- Taşan, Z. (2014). İbn Miskeveyh ve Nasruddin Ts'nin siyaset felsefelerinde adalet-sevgi ilişkisi. *Bildiriler Kitabı-2*, 101.
- TDK Güncel Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.06.2020, 15.54)
- Timuçin, A. (2005). Değer nedir. *Felsefe Dünyası*. Sayı 41/1, Sayfa 11-12.
- Toptaş, B. & Güler, E. (2016). İlk ve orta ğretim müzik kitaplarında Türk halk müziği eserlerinin içerik analizi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 2(1), 1-20.
- Turan, R. & Ulusoy, K. (2014). *Farklı yönleri ile değerler eğitimi*. Pegem Akademi, Ankara.
- Uçan, A. (2005). *Temel kavramlar-ilkeler-yaklaşımlar ve Türkiye'deki durum*. Evrensel Müzikevi, Ankara.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne genel bir bakış. *TÜBAR*. XIX. 499-522.
- Yeşil, R. & Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2). 65-84.
- Yıldırım, A. & şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 8. Basım. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, M. (2014). *Değerler eğitimi ve okul etkinlikleri*. Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Erişim 1: <https://www.repertukul.com/>

Erişim 2: [cahildim dünyanın rengine kandım| Türk Halk Müziği \(notaarsivleri.com\)](#)

Erişim 3: <https://sozluk.gov.tr/>

Erişim 4: [Vatanım memleketim bu mutlu günde| Türk Halk Müziği \(notaarsivleri.com\)](#)

Erişim 5: [Anavatanımsın baba yurdumsun| Türk Halk Müziği \(notaarsivleri.com\)](#)

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.12>

Volume 7/2

2023 p. 199-209

L'IMAGE DE LA FEMME TELLE QU'ELLE EST TRANSMISE A TRAVERS
L'HISTOIRE et SIMONE DE BEAUVOIR

TARİHTE AKTARILDIĞI ŞEKLİYLE KADIN İMGESİ VE SİMONE DE
BEAUVOİR

Aşkın ÇÖKÖVÜN*

RESUME

L'Étude concerne la femme à travers l'histoire, est appliquée à traiter le problème plutôt selon les idées de Simone de Beauvoir, qui rejette tout nominalisme. Les concepts et les noms qui leur sont associés ne sont que des constructions de l'esprit et des conventions du langage. Les choses et les idées ne portent pas intérieurement les concepts avec lesquels nous les saisissons.

Le Deuxième Sexe qui a ouvert la voie à la révolte féminine est l'ouvrage de théorie féministe le plus important. Aujourd'hui encore, cet ouvrage constitue l'œuvre théorique la plus complète du niveau féminisme. Nous avons pris comme objectif de cette étude une analyse à travers ses essais, surtout *Le Deuxième sexe* nous avons essayé de montrer pourquoi la femme a été définie comme l'autre et quelles en ont été les conséquences du point de vue des hommes, selon les idées de Simone de Beauvoir. Toute la thèse du Deuxième Sexe tente de montrer que l'oppression subie par les femmes n'est pas une donnée de la nature, mais un fait socio-culturel.

Mots clés: *Simone de Beauvoir, Le Deuxième Sexe, féminisme, l'histoire féminisme.*

ÖZET

Tarih boyunca kadını konu alan bu çalışma, tüm nominalizmi reddeden Simone de Beauvoir'ın fikirlerine göre sorunu ele almak için uygulanmıştır. Kavramlar ve bunlarla ilişkilendirilen adlar yalnızca zihnin yapıları ve dilin gelenekleridir. Nesnelere ve fikirler, onları kavradığımız kavramları içsel olarak taşımazlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aşkın Çokövün Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, E-mail: askincokovun@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8756-3153, Mersin, Türkiye.

Feministe başkaldırının önünü açan *İkinci Cins*, feminist kuramın en önemli eseridir. Bugün bile bu çalışma, feminizm düzeyindeki en eksiksiz kuramsal çalışmayı oluşturmaktadır. Simone de Beauvoir'ın fikirlerine göre kadının neden öteki olarak tanımlandığını ve bunun erkekler açısından ne gibi sonuçlar doğurduğunu göstermeye çalıştık. *İkinci Cins*'in tüm savı, kadınların maruz kaldığı baskının doğanın bir verisi değil, sosyo-kültürel bir gerçek olduğunu göstermeye çalışır.

Anahtar Kelimeler: *Simone De Beauvoir, İkinci Cins, Feminizm, Tarihte Feminizm*

INTRODUCTION

Dans ce travail qui consiste à étudier la femme à travers l'histoire, nous nous appliquerons à traiter le problème plutôt selon les idées de Simone de Beauvoir, qui rejette tout nominalisme. La doctrine philosophique qui considère que les concepts et les noms qui leur sont associés ne sont que des constructions de l'esprit et des conventions du langage. Les choses et les idées ne portent pas intérieurement les concepts avec lesquels nous les saisissons.

Un tel sujet exige nécessairement une étude plus ou moins profonde de la psychanalyse de la femme à partir des données historiques, car la réalité humaine est avant tout une réalité historique. En effet l'image de la femme telle qu'elle est transmise par la tradition nous montre que la faiblesse de la femme se trouve rattachée non pas à sa propre nature, mais aux mœurs, c'est-à-dire aux habitudes et aux pratiques morales et sociales léguées par l'histoire. Or la femme, pourvu qu'on lui donne une certaine autonomie, peut jouer un rôle important dans la vie sociale, politique et littéraire.

C'est pourquoi il nous paraît nécessaire d'aborder du moins rapidement la situation de la femme dans l'histoire. Il ne s'agit pas certes d'une véritable étude historique de la femme, mais plutôt d'un rappel de la condition féminine à travers les siècles.

Au Moyen Âge, le régime féodal subordonne le vassal à son souverain, mais pas la femme à l'homme. Pour cette raison, de nombreuses femmes deviennent chef d'asile et font souvent preuve de grandes qualités administratives. L'un des personnages importants de l'époque est Jeanne d'Arc. Brûlée vive après avoir vaincu l'envahisseur britannique, elle reste un symbole de patriotisme et d'unité nationale pour la France¹.

Avant de passer à la Renaissance il est important de mentionner l'événement qui amena la fin du Moyen Âge : la découverte de l'Amérique par Christophe Colomb. Une période de conquête commence sous le règne d'Isabelle la Catholique, reine de Castille. Grâce à son ambition et à sa sagesse, il donne à l'Espagne une longue et puissante domination.

C'est la Renaissance Italienne qui accordera à la femme un rôle qu'elle n'a jamais connu dans l'histoire. Dans leurs petits cours, elles donnent le ton aux mœurs, inspirent les artistes et influent souvent sur la politique et la diplomatie. Elles obtiennent assez

¹<https://www.lefigaro.fr/culture/2016/05/30/03004-20160530ARTFIG00172-jeanne-d-arc-brulee-vive-pour-avoir-repris-ses-habits-d-homme.php>
https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/sainte_Jeanne_dArc/125788

d'indépendance pour que le mariage tombe en désuétude et que les courtisanes, souvent lettrées et spirituelles, jouissent d'une grande faveur.

Les guerres d'Italie éloignant les rois de France de leur trône, participent à donner de l'importance aux femmes qui assuraient la régence, comme Anne de Bretagne. En France, c'est au milieu de XVIe siècle que Diane de Poitiers pourra jouer un rôle comparable à celui qu'avaient joué les femmes Italiennes dès la fin du siècle précédent. Sa rivalité avec Catherine de Médicis, duel d'une reine contre une favorite, est pour l'histoire de France, d'une valeur exemplaire. Grâce à ses droits d'épouse et de mère, la reine inspirera probablement à Charles IX, son fils, les affreux massacres de la Saint-Barthélemy².

En Angleterre, les femmes jouent un rôle encore plus décisif. Après la mort de Marie Tudor dont l'intransigeance peut entraîner une révolution, Elisabeth Ire amènera la paix dans son royaume sans le défendre contre un complot de catholiques écossais. Celui-ci se terminera par l'exécution de Marie Stuart³.

La Fronde, ayant lieu au XVIIe siècle, est parfois nommée Guerre des Femmes ; la duchesse Longueville, Melle de Montpensier, la duchesse de Bouillon, et bien d'autres encore y tiennent les premières places. A part ce rôle capital joué dans l'histoire de ce siècle, les femmes grisées d'un pouvoir souvent nouveau pour elles, multiplient les complots et les intrigues. Même l'éclat de Roi-Soleil ne peut éteindre tout à fait les influences féminines. Henriette Stuart, sœur de Charles II D'Angleterre et belle-sœur de Louis XIV, joue un rôle particulier à la cour de Versailles (Baillon,2018). La marquise de Montespan malgré ses intrigues, Mme de Maintenon grâce à sa sollicitude sont des personnages qui marqueront également de leur empreinte l'apogée et le crépuscule de règne.

Frédéric II domine l'histoire politique du XVIIIe siècle. Victime du renversement des alliances, il déclare qu'il a été vaincu par la Fortune, et que celle-ci s'est prononcée pour trois dames : Marie-Thérèse d'Autriche, Mme de Pompadour et Elizabeth de Russie. La première, mère de Marie-Antoinette, favorise le rapprochement franco-autrichien, ce qui représentera longtemps le symbole de la sagesse des Bourbons aux yeux de leurs partisans. Mme de Pompadour est l'inspiratrice malheureuse de la politique de Louis XV (Bély,2013). Elle est bientôt chargée par les français mécontents de tous les péchés du règne et représente pour les révolutionnaires de 89 et de 92 caractérisés, entre autres, par la haine de Marie-Antoinette, les femmes sont souvent parmi les plus exaltées. Pendant toute la révolution, depuis Charlotte Corday ou Mme Roland jusqu'aux sinistres « tricoteuses », elles occupent une place de premier plan (Colet,2019). Représentées avec succès dans les arts et la littérature par l'aristocratie des salons, elles commencent également à jouer un rôle important dans la bourgeoisie.

Pendant les premières années de XIXe siècle, la méfiance de Napoléon contre les femmes diminua beaucoup leur rôle en France. Selon les Cases, l'auteur de Mémorial de Sainte-Hélène, il vantait volontiers la sagesse des Orientaux qui pratiquaient la polygamie. Il trouvait que, tout en leur reconnaissant une âme, on faisait déjà beaucoup pour les femmes. L'une des principales opposantes du régime, Mme de Staël, est connue par son féminisme et son libéralisme. Sous la Restauration et la Monarchie de Juillet, cependant,

²https://fr.wikipedia.org/wiki/Diane_de_Poitiers

³<https://clg-doisneau-gonesse.ac-versailles.fr/spip.php?article399>

les femmes jouent un rôle important dans les revendications ouvrières et sociales. Dès lors, le féminisme s'identifie peu à peu au socialisme et l'Emancipation devient l'une des pièces d'un combat beaucoup plus vaste. Et l'on considère Pauline Roland et Flora Tristan comme les précurseurs de l'internationale ouvrière de 1867⁴. De même, antiesclavagisme et féminisme représentent aux Etats-Unis les deux faces d'un même combat. Le rôle des femmes dans les luttes ouvrières s'accroît pendant la deuxième moitié du siècle. Après la Commune, avant de prédire le soulèvement qui va ébranler La Russie, Louise Michel est condamnée au bagne. En 1881, ayant participé à l'attentat contre Alexandre II, la jeune nihiliste Sophie y meurt, pendue⁵.

Dans le même temps, la reine Victoria incarne en Angleterre tout un aspect des vertus politiques de la femme. Grâce à son sens de la dignité, sa rigueur, la prudence et la clairvoyance de son règne, elle devient un symbole vivant d'une certaine tradition anglaise (Desforges,2015).

Bien que théoriquement, le XXe siècle marque la conquête de l'égalité de la femme dans la plupart des domaines. Egalité politique obtenue partout ; égalité devant le travail, la plus précaire de toutes car il est difficile, dans la société actuelle, de concilier les traditionnelles fonctions de mère, d'épouse et des responsabilités professionnelles identiques à celles des hommes.

On rencontre sans doute des femmes au premier rang du combat des Irlandais pour indépendance, la Pasionaria à la tête des républicains durant la dernière guerre civile et les chefs d'Etat féminins désignés par voie de suffrage, comme Mme Golda Meir, Mme Gandhi, Mme Thatcher ou Mme Butto, elles demeurent l'exception.

De plus, on ne peut passer sans mentionner une analyse importante et intéressante faite par Daniel Armgathe qui fait une analyse critique concernant la partie historique de la femme de l'œuvre de Simone de Beauvoir nommé « Le Deuxième Sexe ». Il fait un parcours historique de la femme de l'Antiquité à 1949.

Le processus historique : La femme de l'Antiquité à 1949 Selon Armgathe

L'histoire n'a jamais remis en cause le statut des femmes jusqu'en 1949. Le parcours de l'histoire nous permettra de mieux voir la réalité complexe du problème des femmes à l'aide des faits, tout en comprenant et en exprimant la pression sur les mentalités et le but que Simone de Beauvoir prétend atteindre.

L'antiquité

Dans l'antiquité il y a souvent un manque de netteté. Selon Simone de Beauvoir, il y a un fait clair que la maternité est inférieure dans le cas des femmes ; est lié à la nature. Elle est gardée à la maison en raison de sa responsabilité de maternité, ce qui entrave ses activités sociales. Un homme peut facilement mettre la nature au service de ses désirs, la

⁴<https://www.revuedesdeuxmondes.fr/wp-content/uploads/2016/11/8a1359fc2d68880c24ac8a46be7e7a45.pdf>

⁵ <https://www.retronews.fr/justice/echo-de-presse/2018/02/09/sofia-perovskaia-regicide-du-tsar-alexandre-ii>

dédier à son but, et avoir la possibilité de se développer. Cette liberté lui donne le droit d'être le seul leader qui peut tout faire, agir quoi qu'il arrive.

Avec la construction des formes économiques, la femme devient un objet d'échange comme le bien appartenant à la communauté. En même temps la société cherche une cohérence du nombre et par conséquent encourage la famille et sacralise la femme comme reproductrice. Cette élévation est inspirée par les mythes masculins. En réalité, ce n'est pas un avantage désiré à lui donner ; c'était une obligation biologique conduisant à l'oppression métaphysique et apportant une présence obscure de la vie. Ainsi donc, si la femme a été inférieure dans le monde des hommes, « c'est parce qu'elle ne participait pas à sa manière de travail et de penser, parce qu'elle demeurait asservie aux mystères de la vie, que le male n'a pas reconnu en elle un semblable ; du moment qu'il ne l'adaptait pas, qu'elle gardait à ses yeux dimension d'autre, l'homme ne pouvait que se faire son oppresseur. » (Beauvoir, T.I.,1976 :131) Avec la découverte des sources, l'homme s'asservit selon ses besoins et la force productrice prend ainsi sa valeur. La femme soumise commence à jouer le rôle de la maternité en s'enfermant au foyer ; l'homme devient, inventeur, représente un épanouissement de son existence et son dépassement vers le monde. Selon Simone de Beauvoir Engels n'a pas complètement expliqué la charge. Il ne suffit pas de dire que l'invention du bronze et du fer a profondément modifié l'équilibre des forces productrices et que de là l'infériorité de la femme s'est accomplie. Et Simone de Beauvoir prétend : si le travail producteur était suivi à la mesure de ses forces, la femme aurait peut-être eu l'occasion de réaliser avec l'homme sa domination.

La société romaine renforce la dépendance économique de la femme. Sous la royauté, le père, le mari ou le tuteur lui interdisent la propriété de ses biens et elle est rejetée des affaires politiques. « Dans sa vie civile elle est une éternelle mineure » (Beauvoir, T.I.,1976 :150). Mais, par contre, dans son foyer, elle règne, elle est la dominante, la matrone. Simone de Beauvoir indique dans cette situation un fait important que l'on peut constater dans toutes les époques : plus la femme est asservie légalement, plus elle est honorée socialement (Armogathe, 1977 :23).

Si les patriciens étaient hors du pouvoir, on pourrait penser que la femme partagerait le sort de la plèbe et prendrait son indépendance. Et c'est avec ce fait que la tutelle sur les biens a été supprimée ; la mère pourrait prendre garde de ses enfants en cas de l'inconduite de son mari. Sous Marc Aurèle (178), la fille peut hériter au même titre que ses frères. Mais ses droits restent sur le plan abstrait ; le pouvoir passe du pater familias à l'État.

La Femme n'a donc rien accompli dans l'Antiquité. La société civile rationalisée ne permet pas aux femmes de faire leur part malgré leurs efforts, il est clair que le droit des femmes à l'égalité ne sert à rien si rien ne justifie vraiment ces objectifs. La femme romaine est « active » au sens féministe, on la voit partout : au forum ou elle prend la parole, dans la rue ou elle manifeste « mais ce n'est que d'une manière négative qu'elle s'émancipe puisqu'on ne lui propose aucun emploi concret de ses forces » (Beauvoir, 1976 :158).

De l'ère chrétienne a la révolution de 1789

Le christianisme qui exalte la charité et l'amour du prochain pourrait faire penser qu'il allait mettre fin à l'inégalité entre les sexes. En fait, selon Simone de Beauvoir, il n'en a

rien été parce que la tradition juive, antiféministe, a joué chez le christianisme un rôle de frein à l'émancipation des femmes.

Simone de Beauvoir accuse l'Église d'avoir fait de la chair un péché et d'avoir ainsi favorisé la colonisation sexuelle de la femme. Le droit canon n'admet pas « d'autre régime matrimonial que le régime dotal qui rend la femme incapable et impuissante. » (Beauvoir, 1976 :158). Le droit civil n'est pas plus favorable car les Empereurs sont influencés par les Pères de l'Église ; le divorce est interdit, le mariage devient un événement public.

Au cours du Moyen Âge, la condition de la femme reste incertaine. Sous le règne des Mérovingiens et des Carolingiens, la polygamie est instaurée. L'homme dispose du droit de vie et de mort sur son épouse. La femme n'est protégée que si elle est épouse et mère. La féodalité lie le sort de la femme à celui du fief ; c'est une terre que l'on doit défendre militairement. Il est donc impossible que la femme en possède un (Armogathe, 1977 :25).

L'apport de la Renaissance est d'élever un certain nombre de femmes au plus haut niveau de la vie sociale. Aventurières, artistes, courtisanes, saintes même, luttent avec les hommes. L'humanisme est traversé par un courant féministe représenté par Erasme, Postel ou Cornelus Agrippa. De grandes dames défendent leur sexe avec violence : Marguerite de Navare, Melle de Gournay. Mais la masse des femmes, ignorées, ne voient pas leur condition s'améliorer. Plus tard, au XVIIe siècle, des femmes ouvrent des salons et font des discussions politiques, scientifiques, philosophiques. Mais là il n'y a pas vraiment d'action. Parce que ces femmes ne sont pas réellement lancées dans la conduite de la vie, elles causaient, c'était tout. Elles étaient accusées en ironie d'être « savante » ou « précieuses ». (Armogathe, 1977 :25).

Au XVIIIe siècle, avec le développement du rationalisme aurait dû faciliter la libération de la femme. Voltaire, Diderot et surtout Condorcet parlent de l'avenir de la femme en progrès. Mais la masse des femmes reste passives, et J.J.Rousseau propose dans « Emile » (1762) une éducation ségrégationniste. En somme au cours de cette période rien n'a été obtenu.

De la révolution 1789 à 1949

La révolution bourgeoise de 1789 n'a pas pu changer le sort des femmes. Quant à leur participation aux journées révolutionnaires, leurs conquêtes sont faibles : l'abolition du droit d'aînesse (1790), la loi sur le divorce (1792). Quelques femmes bourgeoises jouent un rôle décisif : Mme Roland, Lucile Desmoulins, Charlotte Corday. Les premiers mouvements féministes sont nés avec Olympe de Gouges et Rose Lacombe. Mais les architectes de la révolution sont des hommes qui croient que les femmes n'ont aucun rôle dans la vie politique. (Armogathe, 1977)

L'ordre napoléonien retarde encore la libération de la société féminine. Comme dans tout État fort, la femme n'est utile que par les enfants qu'elle met au monde. Le Code Civil est dur pour la fille et la mère. Le trompage est plus puni que celui du mari. L'ordre moral doit régner. L'influence de ce droit continuerait plus d'un siècle.

De 1815 à 1830, la bourgeoisie libérale installe en France sa puissante machine sociale. Des penseurs réactionnaires (Maistre, Bonald, Comte) fondent les bases éthiques de l'État

bourgeois. La famille et la hiérarchie sont exaltées. Auguste Comte assimilant la femme à l'enfant, élimine toute sa capacité intellectuelle. Balsac voit la femme comme « une propriété que l'on acquiert par contrat » ; elle n'est pour lui « qu'une annexe de l'homme » (Beauvoir, 1976 :191) Dans la physiologie du mariage (1824-1829), il conseille qu'il faut traiter la femme en esclave, en la persuadant qu'elle est reine !

Mais quand les femmes vont entrer dans le travail, la situation d'un coup va changer. Elle est en communauté avec l'homme dans le travail. Avec Saint-Simone, Cabet, Fourier ; on voit le socialisme imaginaire commencer à défendre l'égalité de la femme. Flora Tristan jette l'idée des premiers plans d'une Internationale ouvrière. Claire Bazard montre le problème de l'éducation féminine. Ainsi, le fait important dans la première moitié du XIXe siècle, c'est que le féminisme romantique (donné par Michelet ou Hugo) idéalise la femme sans lui donner les moyens d'améliorer sa condition. Ce sont plutôt les changements matériels, dus aux efforts de quelques écrivains et philosophes.

La situation de la femme ne change pas à la fin XIXe et au début du XXe siècle, sauf quelques améliorations. Salaires misérables, horaires écrasants, sans hygiène. Les femmes doivent faire admettre leur présence aux travailleurs masculins qui leur tournent le dos. Enfin, le travail féminin, conçu comme la source d'un salaire d'appoint, ne pousse pas les travailleuses à prendre les responsabilités professionnelles qui leur auraient permis de faire progresser leur cause. Le nombre faible de femmes syndiquées, durant cette période, s'explique, dit Simone de Beauvoir, par la « tradition de résignation et de soumission » de la femme. D'où les lenteurs de la réglementation du travail féminin. En 1874, le travail de nuit et le travail souterrain leur sont interdits ; la première charte du travail féminin date de 1892 ; des améliorations ponctuelles sont apportées ensuite à partir de 1905 » (Beauvoir, 1976 :198-199).

Les journées de travail sont longues, elle n'a pas l'aide du mari. Les familles sont nombreuses, car l'ignorance de contrôle de naissances est devenue une espèce de maternité obligatoire. L'avortement restent toujours interdit, mais la loi devient de plus en plus débarrassante. La liberté de choix des naissances aurait pu permettre l'équilibre du travail par rapport à l'homme. Mais cela n'a pas été réalisé. L'apparition du marxisme à la seconde moitié du siècle apporte un nouvel espoir. Celui-ci s'intéresse au sort des travailleuses en prétendant qu'il y avait dans la société capitaliste une exploitation de l'homme à la femme.

« Marx et Engels en mesurent toute la portée et ils promettent aux femmes une libération impliquée par celle du prolétariat (...) tous deux échapperont ensemble à l'oppression grâce à l'importance que prendra à travers l'évolution technique leur travail producteur » (Beauvoir, 1976 :195-196).

L'important de cette époque, c'est la lutte donnée pour le droit du vote féminin. Entraînée par L'Amérique, l'Europe veut transformer le statut social et politique de la femme. Les Anglaises obtiennent le droit de vote en 1918, après une campagne longue et difficile, les Allemandes en 1919.

Après avoir énuméré, par une rapide revue des siècles précédents, quelques femmes qui se sont illustrées dans une histoire faite principalement par les hommes, nous pouvons dire que la même méthode est valable pour la période contemporaine.

Les grands courants de la pensée contemporaine, psychanalyse et existentialisme, étudient la femme sous deux formes opposées. Pour la psychanalyse par exemple Freud qui est fondateur de la psychanalyse, il existe une nature féminine et avec la découverte de sa « castration » une étape décisive est produit dans l'évolution de la petite fille. Cette idée liée à la nature de la femme est repoussée par Simone de Beauvoir et bien sûr par les philosophes existentialistes. Ce qu'ils critiquent chez Freud c'est qu'il s'enfonce dans des oppositions simplistes comme instinct et sentiments inconscients, plaisir et douleur, amour et haine ..., et qu'il place le point de départ de leur évolution ultérieure dans la manière dont chaque sexe ressent ses différences anatomiques. D'après eux, Freud risque de ne faire de la femme qu'un homme amoindri. Simone de Beauvoir combat l'idée de Freud selon laquelle « l'anatomie, c'est le destin » ; pour elle, « on ne naît pas femme, on le devient » (Beauvoir, 1976 :12).

Avec *Le Deuxième sexe*, paru en 1949, où elle analyse la femme sous tous ses aspects ; psychologique, économique, historique – La réalité extérieure et intérieure de la vie des femmes dominées par les hommes, elle a fait un acte de pionnier sans précédent.

A première vue, on pourrait refuser un rapport entre *Le Deuxième Sexe* et la vie de l'auteur. Elle déclare en effet ne s'être jamais préoccupée de féminisme avant 1946. Son enfance, bourgeoise et sereine ne la prédisposait pas à ressentir les difficultés rencontrées par les autres femmes. Selon Simone de Beauvoir, voulant parler de soi, avant tout il fallait parler de sa propre condition ; d'être femme. Mais elle prend conscience qu'en parlant d'elle, c'est aussi les autres qu'elle peint.

Après *Le Deuxième Sexe*, Simone de Beauvoir n'a publié aucun autre ouvrage de même envergure sur le féminisme mais elle n'a pas cessé de s'intéresser à la cause des femmes. De 1949 à 1979, sur le sujet concernant la femme, surtout dans les années soixante, le nombre de ses articles, conférences, préfaces, interviews, entretiens, déclarations concernant les femmes est considérable. Même ses critiques ne peuvent nier que le féminisme occupe une place de premier plan dans son ouvrage et restera peut-être sa contribution essentielle qui lui assurera une pérennité dans les lettres françaises. Tous ces textes postérieurs sont publiés dans des revues, des journaux, des magazines ou en préfaces, à certains ouvrages sur la femme nous permettent de comprendre le dernier état de ses pensées sur le féminisme. Simone de Beauvoir surtout depuis 1970, date de l'apparition du Mouvement de la Libération des Femmes, elle a joué un rôle considérable dans son développement en France ainsi qu'à l'étranger par son influence et son prestige.

On peut apprécier ou pas Simone de Beauvoir, on ne peut pas approuver certaines de ses thèses, et on ne peut pas accepter certaines de ses théories, mais tous les mouvements féministes, des plus modérés aux plus radicaux, reconnaissent cependant leur dette envers *Le Deuxième Sexe*. D'autre part, il est vrai que le temps est venu pour donner raison à cette grande théoricienne du féminisme contemporain. Si les injures et les attaques personnelles qu'elle a longtemps subies n'ont pas tout à fait disparu, elles sont au moins plus nuancées et plus discrètes. Devant la révolution féministe de ses dernières années, ses adversaires d'autrefois qui ont soumis « ses thèses à une véritable contestation » n'osent plus trop se faire connaître. À notre époque, on prend de plus en plus conscience que l'oppression des femmes a suffisamment duré et qu'il est quelles jouissent de tous les privilèges d'être humains à part entière. Il ne faut donc pas passer pour des attardés, phalocrates et misogynes de surcroît.

Le deuxième Sexe qui ouvert la voie à la révolte féminin est donc un ouvrage théorique au sens pleine du mot du mouvement mondial du féministe. Il est aussi le plus connu et le plus vendu de tous les œuvres de Simone de Beauvoir –environ un million d'exemplaires vendus aux Etat-Unis. Par contre, ses écrits féministes, postérieurs au Deuxième Sexe, sont peu connus aujourd'hui. Ce sont ceux qui font les points sur l'évolution de Simone de Beauvoir de 1949 à 1979 et présentent ses positions sur les problèmes féministes, surtout depuis 1970, date de la naissance du Mouvement de la Libération de Femmes. C'est aussi la date où Simone de Beauvoir a commencé à militer au sein des groupes.

Du deuxième sexe a ses écrits postérieurs surtout après 1970, le ton de Simone de Beauvoir se durcit et devient plus amer, plus cassant et même plus agressif. On observe moins de considération théoriques et philosophiques, plus d'idées concrètes, de solution pratique aux problèmes de la condition féminine. C'est avec ses écrits qu'on fait l'apprentissage du dernier état de ses pensées et ses positions.

Tout cela dit, « qu'est-ce que le féminisme ? » La lutte pour effacer toute discrimination entre homme et la femme. Mais ce ne sont pas seulement des mesures en faveur de la condition féminine. C'est d'abord un changement dans la manière dont chaque femme ressent sa place et son rôle. Un changement dont les conséquences pourraient bouleverser la société de demain. « On ne naît pas femmes, on le devint » (Beauvoir, 1976 :12).

Conclusion

Enfin, politiquement le suffragiste est soumise à la classe dirigeante et ne permet pas une réelle promotion aux femmes. Le droit de vote ne résout rien. Tant de luttes, mais rien n'avait changé dans la condition féminine. De 1789 à 1949, ce que les femmes ont pris n'était en fait qu'un compliment du pouvoir patriarcal. Simone de Beauvoir nous invite à changer de vue ; car elle voit que les droit abstraits sont incapables de réformer les mentalités. Le féminisme traditionnel n'a été qu'« un instrument pour l'ambition des politiciens ». La preuve est donnée par les reculs du pouvoir male à partir de 1930. La conclusion de Simone de Beauvoir est amère. La masse des femmes est toujours restée en marge de l'histoire. Il faut donc pour comprendre, inverser les données du raisonnement antiféministe : « ce n'est pas l'infériorité des femmes qui a déterminé leur insignifiance historique : c'est leur insignifiance historique qui les vouées à l'infériorité » (BEAUVOIR, 1976 :225).

« Pour moi, la vie et l'œuvre de Simone de Beauvoir sont un défi lancé aux hommes et aux femmes. Car si les femmes peuvent trouver dans sa théorie l'explication de leur situation, elle ne pourra jamais leur servir d'excuse » (Schwarzer, 1994 :26).

En effet, l'image de la femme véhiculée par la tradition nous montre que la faiblesse de la femme n'est pas due à sa propre nature, mais aux mœurs et coutumes, c'est-à-dire aux habitudes, pratiques morales et sociales héritées de l'histoire. Cependant, si les femmes obtiennent une certaine autonomie, elles peuvent jouer un rôle important dans la vie sociale, politique et littéraire.

Elles se rend contre que, soit dans la société qu'elles voulaient transformer, soit au sein des groupes gauchistes qui se disaient égalitaires et démocratiques, elles étaient toujours le deuxième sexe. Simone de Beauvoir l'explique par ces mots : « ... c'était l'homme qui

faisait le discours et la femme qui tapait à la machine. C'était l'homme qui discutait avec ses camarades et c'était elle qui faisait, qui préparait le café. (...) Même là, la femme est encore traitée en femme, eh bien alors rassemblons-nous entre femmes est arrachons des changements, des modifications de notre statut, par notre propre lutte. » (Servan, 1975 :20).

Bibliographie

Albistur, M. et Armogathe, D. (1977). *Histoire du féminisme français du moyen âge à nos jours*, Paris, Éditions des femmes.

Armogathe, D. (1977). *Le deuxième sexe Beauvoir*. Paris, Hartier.

Baillon, C. (2018). *Henriette-Anne d'Angleterre, Duchesse d'Orléans, sa vie et sa correspondance avec son frère Charles II*. Forgotten Books.

Beauvoir, S. de. (1976). *Le deuxième sexe*. Paris, Gallimard. (Tome I : Les faits et les mythes).

Beauvoir, S. de. (1976). *Le deuxième sexe*. Paris, Gallimard. (Tome II : L'Expérience Vécue).

Bély, L. (2013). La révolution diplomatique de 1756: une négociation au sein de l'État royal. Sous la direction de Guy Saupin et Eric Schnakenbourg, *Expériences de la guerre et pratiques de la paix. De l'Antiquité au XXe siècle*, p. 149-167. Rennes.

Claudine, M. (1996). *Simone de Beauvoir le mouvement des femmes*. France, Editions du Rocher.

Colet, L. (2019). *Charlotte Corday et Madame Roland*. Forgotten Books.

Desforges, J. (2015). *Une arme à double tranchant : le déploiement du portrait de la reine dans les édifices gouvernementaux et dans les caricatures québécoises*. RACAR : Revue d'art canadienne / Canadian Art Review, 40(1), 1–16. <https://doi.org/10.7202/1032747ar>_Date du dernier accès 07.08.2023

Francis, C. et Gonthier, F. (1979). *Les écrits de Simone de Beauvoir*. Paris, Gallimard.

Lilar, S. (1976). *Le malentendu du deuxième sexe*, Paris, Presse Universitaires de France.

Schwarzer, A. (1984). *Simone de Beauvoir aujourd'hui*. Mercure de France.

Servan, S. J-L. (1975, 16 avril). Entretien de Mme de Simone de Beauvoir avec M. Jean-Louis Servan-Schreiberé, *Emission Questionnaire à TF1*.

Source Numerique

<https://www.lefigaro.fr/culture/2016/05/30/03004-20160530ARTFIG00172-jeanne-d-arc-brulee-vive-pour-avoir-repris-ses-habits-d-homme.php>

Date du dernier accès 07.08.2023

https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/sainte_Jeanne_dArc/125788

Date du dernier accès 07.08.2023

https://fr.wikipedia.org/wiki/Diane_de_Poitiers

Date du dernier accès 07.08.2023

<https://clg-doisneau-gonesse.ac-versailles.fr/spip.php?article399>

Date du dernier accès 07.08.2023

<https://www.revuedesdeuxmondes.fr/wp-content/uploads/2016/11/8a1359fc2d68880c24ac8a46be7e7a45.pdf>___Date du dernier accès 07.08.2023

<https://www.retronews.fr/justice/echo-de-presse/2018/02/09/sofia-perovskaia-regicide-du-tsar-alexandre-ii>

Date du dernier accès 07.08.2023

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.13>

Volume 7/2

2023 p. 210-215

**ПРЕВОДЪТ НА ИДИОМИ И ДВУСМИСЛИЦИ КАТО ИЗПИТАНИЕ ЗА
ПРЕВОДАЧЕСКИТЕ РЕШЕНИЯ (ВЪРХУ ПРИМЕРИ ОТ ЕПИЗОД 1 И
ЕПИЗОД 5 НА ПЪРВИ СЕЗОН ОТ СЕРИАЛА „ВНИМАВАЙ КАКВО
ГОВОРИШ“)**

**THE TRANSLATION OF IDIOMS AND EQUIVOQUES AS A CHALLENGE
FOR THE TRANSLATORS AND THEIR DECISIONS (BASED ON EXAMPLES
FROM EPISODE 1 AND 5 OF THE FIRST SEASON OF THE BRITISH SERIES
MIND YOUR LANGUAGE)**

Неда-Мария ПАНАЙОТОВА*

ABSTRACT

The article dwells on translation strategies for the translation of idioms, proverbs and equivoques, focusing on one of the most successful British sitcoms, Mind Your Language from 1977. The article studies how humor is preserved and how persistent phrases are translated when there is no equivalent expression in the target language. The work introduces some of the solutions of the Bulgarian translator of the film. In times when the translator cannot find the appropriate idiom this could alter the initial idea of the text and change the translation to a non-idiomatic expression. A literal translation, however, in most cases, brings confusion to the reader and may lead to a misrepresentation of idioms and misunderstanding of the final product. The article follows the idea that in translation the expression should not lose its cultural meaning, but be paraphrased so as to preserve the impact of the idiom.

Key Words: *Idioms, Equivoque, Translation Strategy, Film Series, Humor*

Преводът от един език на друг по необходимост е превод и от една култура на друга. Точният езиков еквивалент няма как да бъде постигнат, ако преводачът не познава и културния код, заложен в изходния текст.

Всеки език организира света според различни концепции, доколкото самите култури са отразили своя социален опит, знания и поглед към света по различен начин в езика. Оттам и фразите, които сътворяват отделните народи, фрази, в

* Неда-Мария Панайотова е докторант по теория и практика на превода в катедрата по Славистика на Югозападния университет. Докторатът ѝ е върху филмовия превод на комедийни сериали.

които има идиоми, поговорки, крилати изрази, могат да бъдат доста различни и са истинско предизвикателство пред преводача, който трябва да прехвърли точно едно съобщение от един език на друг. При това идиомите могат да бъдат носители на местен колорит, остарели думи или думи с регионално значение, което допълнително усложнява превода, но пък именно идиомите, крилатите фрази и поговорки съхраняват нетленното културно наследство, разнообразието на местната култура, толкова важно в глобализиращия се свят на унификация.

Има различни дефиниции за идиомите, но като цяло, ако се спрем на речника на английските идиоми на Лонгман, те са наречени „фиксирана група от думи със специално различно значение от значението на отделните думи“. (Longman Group Ltd: 1979). При това известно е, че идиомите са комбинацията от думи, които не могат да се разбират буквално и които семантично функционират като едно цяло.

Обикновено като езикови изрази идиомите представят обекти, явления, които са специфични за дадена култура. И тъй като смисълът на израза не е равен на смисъла на отделните лексикални единици, то идиомите не могат да бъдат преведени буквално.

Например идиомите „падна ми пердето“, или „намирам се в небрано лозе“ не могат да се преведат директно, защото значението на изразите не е свързано с конкретно перде или лозе, а означава - в първия случай - „паднаха ми задръжките“, а във втория случай: „не съм наясно какво да правя, не се ориентирам в ситуацията“.

В книгата си „С други думи: Учебник по превод“ (“In other words: A Coursebook on Translation” 1992) Мона Бейкър говори за това, че „замразените“ модели на идиомите не допускат превод на отделните части и разглежда пет условия за превода на идиоми:

- 1) Редът на думите в идиома не може да се променя. Начинът на сглобяване на думите е фиксиран и те не могат да променят мястото си. (напр. „да се разори“, а не „се разори да“)
- 2) Думите в идиома не могат да се изпускат, иначе той губи смисъла си. Например, казваме „да плачеш с крокодилски сълзи“, не само „плачеш сълзи“, когато искаме да използваме идиом.
- 3) Не можем да добавяме думи към идиоматична фраза, или рискуваме да я изменим излишно. Например, „да избягам на косъм“, не „да избягам бързо на косъм“.
- 4) Нито една от съставните части на идиома не може да се замени с друга дума. Например, можем да кажем „далеч от погледа, далеч от ума/сърцето“, но не можем да получим същия смисъл и звучене с тази конфигурация: „извън очите, извън мозъка“.

- 5) Граматичните структури на даден идиом също не могат да бъдат променяни. Имаме фразата „звъни (се) на звънеца“, но нямаме „звънецът се бие“. (Векар 1992: 63)

Разграничаването на идиоматичните от неидиоматичните изрази изисква много добри познания не само на даден език, но и на културата. Компетентностите на преводача включват и елементи от културите, които се „превеждат“, „преизразяват“ на езика на превода. Затова е необходимо осмисляне на задтекстовата реална ситуация, на реалността, за която става дума в преведения текст. Идиоматичните изрази могат да бъдат разговорни изрази, пословици, алюзии, арго и др.

Пословиците и поговорките се използват широко, за да изразят някаква утвърдена истина, мъдрост или факт. („голям ум в малка реч“, по думите на Константин Философ.) Понякога те се включват в речта, за да придадат по-голяма тежест на думите на персонажа или за да привлекат интереса на аудиторията с нещо познато и утвърдено.

В статията са използвани примери от два епизода на сериала *Mind Your Language* (с български превод „Внимавай какво говориш“), който е британски комедиен телевизионен сериал, чиято премиера се е състояла по ITV в края на 1977 г. Продуциран е от London Weekend Television и е режисиран от Стюарт Алън. Преводът на български е извършен от Весела Прошкова.

Действието се развива в Лондон, в колеж за обучение на възрастни, където се преподава английски като чужд език. Класът е съставен от чужденци от различни краища на света, с различни религии и различно владеене на английски език. На чуждестранните курсисти преподава мистър Джерами Браун, наричан в сериала просто мистър Браун.

Още в първия епизод на сериала „Внимавай какво говориш“ обърнатото използване на познат израз „не гледам къде вървя“ (един от курсистите, Али, казва: „Не вървя, където гледам“ (I am not going, where I am looking) е в основата на хумора и именно с тази ситуация започва обучението под формата на пояснение от страна на мистър Браун. (епизодът „Първият урок“).

В епизод 5 на първия сезон се разиграва следната ситуация. Али мисли, че печели от футболен залог и идва в час, за да каже, че повече няма да посещава класа. Ето и диалога в оригинал:

Ali: 'Scuse me, please

Mr. Brown: Just sit down a minute, Ali, will you?

Ali: No, thank you, I am only coming to tell you I am not coming.

Mr. Brown : Not coming?

Ali: Yes, please.

Mr. Brown: You can't leave in the middle of a term. I mean you were doing quite well! Why do you want to leave?

Ali: **Oh blimey, I am coming up on the puddles.**

Mr. Brown: Coming up on the puddles?

Ali: Yes please, the football puddles?

Mr. Brown: The football pools.

Ali: Yes, please! I am getting eight scoring draws

Тук в подчертания откъс е използвана играта на думи. Буквално преводът трябва да гласи:

Али: О, майчице, идвам от локвите.

Мр Браун: Идваш от локвите?

Али: Да, моля, футболните локви?

Мр Браун: А, футболните залози.

Тъй като на български се губи играта на думи (между pools „залози“ и puddles „локви“), българската преводачка е предпочела да преведе „**I am coming up on the puddles**“ с идиома „ударих къравото, ударих джакпота“.

След като смятат Али за забогатял, всички курсисти искат да са му приятели, включително Раджит, с когото обикновено непрекъснато се карат. Когато мистър Браун изразява съмнение, Раджит му казва, че той и Али са „кървави братя“ (*We are practically bloody brothers!*) вместо да използва идиома „кръвни братя“.

Малко по-късно в същия епизод, мистър Браун пита Али какво ще прави. Али отговаря:

Ali: Oh blimey, **I am going to bed.**

Mr. Brown: To bed?

Ali: Yes, please. With all that money, I'm not needing to be working.

Mr. Brown: You mean you're **going to retire**?

Ali: Most definitely.

Тук Али употребява **I am going to bed** в смисъл на пенсионирам се, отдвам се на заслужена почивка. Изразът **going to retire** има на англ. и значението **лягам си, отивам да почивам**. Но Али употребява вместо него израза **going to bed**. Играта с двусмислицата също е трудно да се предаде при превод. Преводачката на

българския вариант е решила това с използването на пароними, при това предизвикващи допълнителен хумористичен ефект:

Али: Знам ли, **ще се понасирам**.

Мистър Браун: Какво?

Али: Да, моля. С толкоз мого пари **ще се понасирам**.

Мистър Браун: Ааа, **ще се пенсионираш!**

Али: Сто процента!

Когато Мистър Браун казва, че Али не печели нищо, всички курсисти се отдръпват от Али, а Раджит му казва, че „няма грам мозък“ („No brains whatsoever“).

Али му напомня за предишните думи:

- Егати, **друга песен запя!** (в оригинала: „Oh blimey, you are **changing tune**,“ което може да се преведе като „смени тона“, но с идиома, който използва българската преводачка, смисълът е по-ясен.)

По-късно в епизода, докато разиграва ситуации с курсистите, в които да използват разговорна реч, мистър Браун казва на французойката Даниел да си представи, че трябва да пусне писмо в пощата.

Следва диалогът:

Danielle: How much is it a letter to post?

Mr. Brown: Is it someone in England?

Danielle: No, no, it's a **Swiss letter**.

Mr. Brown: A Swiss letter?

Danielle: Yes, I write to my boyfriend in Switzerland.

Mr. Brown: Well, it's more correct to say you want to send a letter to Switzerland not a Swiss letter. It could be very embarrassing if you were writing to somebody in France.

В този диалог Даниел заменя името на държавата Швейцария с прилагателното **швейцарско** (писмо). Мистър Браун ѝ прави забележка, че не се казва така, защото ако пишеш на приятел до Франция и кажеш „френско писмо“ (което означава кондом на английски), може да стане много неудобно.

Тъй като фразата „швейцарско писмо“ не говори нищо на българския зрител, преводачката на български е предпочела малко да съкрати сцената, за да може по-лесно да предаде смисъла на неудобството. В превода играта на думи е между „френско писмо“ и „френска любов“. По този начин много по-лесно и удачно е предаден за българския зрител смисълът на грешката на курсистката.

Преводът на идиоми е може би най-сложната задача за преводачите, защото идиомът е труден за правилно декодиране от някой, който знае само обикновените значения на съставните му елементи. В показаните примери виждаме и нещо, което Ларсън препоръчва във връзка с предаване на целевия език на по-жива и по-естествена реч. Така, развивайки своята чувствителност дори когато в изходния език не са използвани идиоми, преводът с идиом е много добро решение. (Larson 1984:116)

От по-горните примери виждаме, че когато преводачът разпознае идиоматичен израз, особено важно е да избере подходящ начин за превод, подходяща стратегия. Тъй като в повечето случаи на целевия език няма същия еквивалент, трябва да се използва такава стратегия, че изразът да не загуби културното си значение, да бъде перифразиран, така че да се запази въздействието на идиома. Понякога може да съществува подобен аналог, но контекстът, в който той се използва да е друг.

Често преводачът не може да намери съответния идиом и променя превода в неидиоматичен израз. Буквалният превод обаче в повечето случаи носи объркване за читателя и може да се стигне до погрешно предаване на идиоми и объркване. Затова е важно да бъдат избирани такива еквиваленти, които създават същия културен ефект като този на оригинала.

Цитирана литература

Baker, M. (1992). *In Other Words: A Course Book on Translation*. London and New York: Routledge.

Larson, M.L. (1984) *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. University Press of America, Lanham, MD.

Longman Dictionary of Idioms. (1998). UK: Longman.

Интернет ресурси

Линк към епизод 1 сезон 1 на сериала „Внимавай какво говориш“
https://www.videoclip.bg/watch/1548421_vnimavaj-kakvo-govorish-sezon-1-epizod-1-bulgarsko-audio

Линк към епизод 5 на „Внимавай какво говориш“ -
https://www.videoclip.bg/watch/1549623_vnimavaj-kakvo-govorish-sezon-1-epizod-5-bulgarsko-audio

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.14>

Volume 7/2

2023 p. 216-236

SOCIO-CULTURAL ADAPTATION AND FUTURE EXPECTATIONS OF INTERNATIONAL STUDENTS: THE CASE OF KÜTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN SOSYOKÜLTÜREL UYUMU VE GELECEK HEDEFLERİ: KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Zeynep HİÇDURMAZ*
Işıl GÖKTÜRK**
Gökhan GÖKTÜRK***

ABSTRACT

In line with the goal of internationalization in education, one of the important strategies of Turkish universities is to become a center of attraction for international students. With the initiatives taken in this direction, Turkey has recently been hosting an increasing number of international students from many different countries. The number of international students studying at Kütahya Dumlupınar University is also increasing day by day. For this reason, it is extremely important to understand the educational and social adaptation of international students to identify the problems they experience, if any, and to lay the groundwork for the steps to be taken to find solutions to the problems. The aim of this study is to understand the educational and social adaptation levels and future goals of international students studying at Kütahya Dumlupınar University. For this purpose, the educational experiences of international students, their relations with the university and the city, their perceptions of Turkey and the country of origin, and their future expectations are revealed. Within the scope of the study, semi-structured interviews were conducted with 21 international students studying at Kütahya Dumlupınar University. Based on the data, 7 themes were obtained: (1) The reason for choosing Turkey, (2) The reason for choosing the university, (3) Sociocultural adaptation, (4) Educational situation, (5) Views about the university, (6) Views about the city, (7) Future expectations.

Key Words: *International Students, Educational Adaptation, Sociocultural Adaptation, Kütahya Dumlupınar University*

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, E-mail: zeynep.demirci@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8695-8484, Kütahya, Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, E-mail: isilay.gokturk@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4972-8217, Kütahya, Türkiye.

*** Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, E-mail: gokhan.gokturk@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2375-6823, Kütahya, Türkiye.

ÖZ

Türkiye'deki üniversitelerin, eğitimde uluslararasılaşma hedefi doğrultusundaki önemli stratejilerden biri, uluslararası öğrenciler için bir çekim merkezi haline gelmesidir. Bu yönde yapılan girişimlerle Türkiye son zamanlarda çok farklı ülkelerden gelen ve sayıları gittikçe artan uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrenci sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle, uluslararası öğrencilerin eğitim ve sosyal uyumlarının anlaşılması, varsa yaşadıkları sorunların tespit edilmesi ve bu sayede sorunlara çözüm önerisi oluşturma yolunda atılacak adımlara bir zemin hazırlanması son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde eğitim gören uluslararası öğrencilerin eğitim ve sosyal uyum durumunun ve gelecek hedeflerinin anlaşılmasıdır. Bu amaçla çalışmada, uluslararası öğrencilerin eğitim deneyimleri, üniversite ve şehir ile kurdukları ilişkiler, Türkiye ve köken ülkeye ilişkin algıları ve gelecek yönelimleri ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'ndeki öğrenim gören 21 uluslararası öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Verilerden hareketle 7 tema elde edilmiştir: (1) Türkiye'yi tercih nedeni, (2) Üniversiteyi tercih nedeni, (3) Sosyokültürel uyum, (4) Eğitim durumları, (5) Üniversiteye ilişkin görüşler, (6) Kente ilişkin görüşler, (7) Gelecek hedefleri.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Öğrenciler, Eğitim Uyumu, Sosyokültürel Uyum, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi*

Introduction

In line with the goals of internationalization in education in Turkey, the number of international students studying at universities is increasing day by day. According to the data of YÖK (2023), there are 301.694 international students in Turkey for the academic year 2022-2023. In the USA, France, and some other European countries, where the experience of international student mobility goes back much further, many studies have been conducted on the adaptation of international students to the country of study. These studies are important for countries and institutions aiming to become a center of attraction for international students. Determining the factors that are important in the social and academic adaptation of students through these studies is also very important in terms of understanding the problems in this direction.

There are many factors affecting the adaptation and future expectations of international students. Therefore, investigating the adaptation of students to their new environments requires a two-way perspective. The first one is the social adaptation of students, which refers to their participation in the city life, social interaction, and intra-university relations (relations with students, faculty members and bureaucratic structure), and the other one is to address academic achievement and the relationship with academic culture. In this context, three indicators can be identified for students' social adaptation: indicators related to the structural dimension (number of student networks, sociodemographic characteristics, gender distribution, age distribution), indicators related to the functional dimension (behaviors within the network, study activities within the group and out-group personal development activities not directly linked to school work) and indicators related to the subjective dimension (student satisfaction with the quality of the network to which they belong) (Berthaud, 2017: 65-67). Thus, the main questions to be investigated regarding students' social adaptation are as follows: Is the university a socializing place

for international students? What are the socialization areas outside the university? What are the socialization problems within the university and the classroom (student-student and student-faculty relations)? It is possible to evaluate the studies on international students in a wide range. The aim of this study is to reveal the adaptation situation and the problems of international students studying at Kütahya Dumlupınar University, an institution that has significantly increased the number of international students, in their educational and social life, and the future expectations of the students. For this purpose, firstly, the problems experienced by international students in their educational adaptation and the bond established with the university and the city, which is an important part of the social adaptation process, were examined and the demands of the students were revealed. In addition, by revealing the future expectations of international students, the bond established with both the country of origin and Turkey is discussed.

Literature Review on International Students

In the international literature, one of the most important indicators of international students' educational adaptation is their academic achievement. For this reason, studies on the educational adaptation of students mostly focus on their educational achievement. The fact that the educational achievement of international students is low compared to the general level makes it necessary to examine the factors affecting this. In the literature, the factors that negatively affect educational achievement can generally be categorized under the following headings: language, academic system differences, student-teacher relationship, social context, inter-student relations (relations with local students), learning style and cultural context differences (The National Education Association). Martins (1974: 19), in his field study on the integration of international students in France in 1970 and 1974, revealed that school achievement is closely related to the social environment at school and emphasized that students who actively participate in activities away from social isolation comprehend learning methods and norms more easily. Another important factor that strengthens school adaptation is the similarity between the education received in the country of origin and the education in the host country. As the difference between the educational structure of the two countries increases, school adaptation becomes more difficult. In Ali's (1982) study, it was stated that the pedagogical culture and school habitus of international students are effective in their interactions in the classroom and in their relationship with the teacher. The same emphasis is also found in Patel's (1975: 30) study. In his study on Indian students in France, he reveals that international students who come to a country with a very different education system experience problems especially in relationships and practices within the university. In another study on the academic achievement of international students at İnönü University (Şahin & Demirtaş, 2014: 98), it was stated that the average of the General Weighted Grade Point Average (GPA) of international students was low, and the most important reasons for this were the language problem, untreated subjects that they did not see before coming to the university, and discrimination by the professors. Perceived discrimination among international students is also one of the factors of acculturation stress (Torun & Bozkurt, 2019: 415). Acculturation stress refers to the psychological and physical discomfort experienced by the individual because of adaptation to the new cultural environment (Torun & Bozkurt, 2019: 409).

Cultural dimension is an important factor to be taken into consideration in the adaptation of international students. Chevrollet (1977) found that students' adaptation level to

university is affected by the cultural difference between the country of origin and the host country. Students who have experienced a significant break in the pedagogical context experience the effect of this and this difference can be revealed based on research on international students from different countries of origin (Tagawa, 2005). The educational culture at the university also affects international students' participation in classes, their attempts to ask questions, and their relationship with the teacher. The university culture in the country of origin and the culture in the country of origin do not have the same behavioral norms. When language problems are added to this situation, the communication with the teacher is also significantly affected. Therefore, language is a determining factor for students (Tagawa, 2005: 132). Teachers also play an important role in students' educational adaptation. According to Lawrence (2001), despite an increasingly diverse student population, academics still teach 'elite' rather than 'real'; they limit themselves to 'pure' teaching rather than a 'value-added' teaching style that supports students in the learning process (Lawrence, 2001: 4). One of the important points in this context is to analyze the cultural issues underlying the higher education academic skills of international students and to formulate recommendations for 'value-added' pedagogical strategies for the development of intercultural competences essential for success in higher education (Carroll & Ryan, 2007).

In addition to the factors affecting the educational success of international students, the relationships they establish with the university and the city are also important for understanding their educational adaptation in a holistic perspective. In the resettlement movement of individuals who migrate for the purpose of education, partly personal motivations and partly structural factors play a role. International students leave their country of origin and come to a country with a different education system, administrative system, cultural and social environment. Although the degree of this difference varies from country to country, there is a break in their life cycle for international students. This break brings along problems of adaptation to the new cultural and educational environment. However, international students have the potential to be an important actor of transformation both in Turkey and in the countries of origin in terms of their future expectations. Therefore, international students are also analyzed in terms of their perceptions of Turkey and soft power in the field of education.

Studies on international students in Turkey have mostly addressed the integration problems of international students. In this context, the most emphasized problem is the language problem (Zavalsız & Gündag, 2017: 3174; Şahin & Demirtaş, 2014; Sungur et al., 2016; Musaoğlu, 2016: 19; Türk, Topçu & Yaşar, 2018: 1860; Başaran Alagöz & Geçkil, 2017: 284; Ünal, 2017: 240). International students who have difficulty in using Turkish face problems in establishing direct friendships and creating a social environment for themselves. This situation causes international students to be friends with other students who speak the same language and their communication with Turkish students remains limited. International students prefer their friends to be of the same ethnicity and culture (Güllü, 2010: 219; Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 233; Ünal, 2017: 252). Their language difficulties also create significant difficulties in understanding the course and in daily life (Zavalsız & Gündag, 2017: 3182; Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 239). Especially in verbal courses, international students have expressed that they had great difficulty (Başaran Alagöz & Geçkil, 2017: 284). Students also stated that they had difficulties in written exams due to language problems (Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 240). Language deficiency constitutes an important obstacle in communicating

with the lecturer and participating in the course. Not knowing the language of the country, they are studying sufficiently is also a source of acculturation stress for students (Torun & Bozkurt, 2019: 407).

Another problem that students encounter in social adaptation processes is the difficulties arising from cultural differences (Türk, Topçu & Yaşar, 2018: 1860). Dressing difficulties for students with local clothing styles and differences in food cultures can be counted among these (Zavalsız & Gündoğ, 2017; Kıroğlu, Kesten & Elma, 2010; Musaoğlu, 2016: 19; Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 235). The relationships that students establish with the city they live in also have an important place in their social adaptation. In this relationship, the characteristics of the city of origin play an important role. While a medium-sized city is considered small and inadequate for students who previously lived in a larger city, students from a smaller settlement like the city (Zavalsız & Gündoğ, 2017: 3185).

Students face some difficulties in the cities where they live. These are factors such as transportation problems, high cost, accommodation problems, lack of social activities, inadequate social facilities, negative view of students, insufficient parks and playgrounds (Şahin & Demirtaş, 2014: 107; Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 241). Other difficulties experienced in adaptation to social life are the problems of housing, residence, and benefiting from health services (Başaran Alagöz & Geçkil, 2017: 284; Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 234).

The most important actors in the educational adaptation of international students are students and lecturers. In-class communication can be ensured through both the relationships they establish with Turkish students and the interaction with the lecturer. In this context, international students have certain expectations from Turkish students. Turkish students are expected not to exclude themselves, be respectful and help them overcome some difficulties, and this support significantly affects the success of international students (Zavalsız & Gündoğ, 2017: 3188; Bayramdurdyeva, 2019: 517). It is important that the way the lecturer conducts the course facilitates international students' understanding of the lessons and makes them active. In this context, adapting intercultural communication with international students to new conditions is an important element of educational activity. Therefore, it is important that the behavior and attitude of the lecturer should be in a way to take into account cultural differences. The intercultural communication skills of faculty members have a significant impact on the social adaptation of international students who are in the first stage of their acquaintance with the country (Latipov, Ziyatdinov, Demidova, Gerasimov & Zaostrovvtseva, 2017). In the field study (Şahin & Demirtaş, 2014: 100), good communication with the lecturer is one of the main suggestions that students offer about the lecturers in order to increase their academic success levels.

There are studies on the reasons why international students prefer Turkey and their future expectations. In these studies, the most important reasons for preferring Turkey are that Turkey is a good education center and an Islamic country, that they have enough points, that they think they will receive a good education, and that they have positive feelings about Turkey (Yıldıran, Özkan & Büyükyılmaz, 2016; Şahin & Demirtaş, 2014; Türk, Topçu & Yaşar, 2018; Yardımcıoğlu, Beşel & Savaşan, 2017: 231). The Turkish TV series and film sector also plays a very important role in their preference for Turkey (Türk, Topçu & Yaşar, 2018). According to the findings of the studies, a significant number of

international students want to continue living in Turkey after their education (Yıldıran, Özkan & Büyükyılmaz, 2016: 27; Türk, Topçu & Yaşar, 2018: 1856). International students' views on Turkey also provide important clues in terms of its soft power potential. In a study on international students at Gazi University (Türk, Topçu & Yaşar, 2018: 1859,1861), 37.2% of international students stated that if there was only one superpower in the world, they would like it to be Turkey, and 53.5% stated that Turkey could be a model of progress for their countries.

In line with the findings in the national and international literature, international students' adaptation problems can be evaluated from many different perspectives. Such studies are also important in terms of developing innovative approaches at the institutional level in the era of internationalization.

Method

The aim of this study is to reveal the current situation, problems, and future expectations regarding the educational and social adaptation of international students at Kütahya Dumlupınar University. In this context, it is aimed to reveal the social, cultural, and educational experiences of international students, their perceptions of Turkey and Kütahya in particular, the bond they have established with Turkey and Kütahya, the problems they face and their future expectations. The study is based on the qualitative analysis of semi-structured interviews with international students at Kütahya Dumlupınar University. Semi-structured interviews are a problem-centred interview technique, and the researcher knows which phases will be followed throughout the interview, but the participant is left free to give answers during the interview (Mayring, 2011: 75). Qualitative research aims to collect in-depth information on a subject. In this research, capturing diversity is at the forefront. The aim is not to interview a large number of participants, but to provide data richness through participants of different qualifications. In the research, the sample was formed through purposive and snowball sampling. Purposive sampling aims to conduct research on individuals and groups selected based on a specific criterion or characteristic and aims at an approach that includes different qualities of the universe based on a small sample (Kümbetoğlu, 2017: 99). While selecting the participants, gender, country of origin, university year, and departments of education were taken into consideration in order to achieve diversity. Interviews were conducted between June 2020 and March 2021. Due to the difficulty in finding participants due to the pandemic, the snowball sampling technique was functional in reaching other students through the students reached. Most of the interviews were conducted online with students from different countries due to the pandemic. The interviews were video recorded with the permission of the participants and the interviews were transcribed into written text. Interviews were conducted in Turkish with students who had reached the level of expressing themselves in Turkish. Therefore, international students receiving language education at TÖMER were not included in the study. The interview form was used in order to keep the researcher within the boundaries of the research topic. At the same time, ethics committee approval was obtained to conduct the study. Within the scope of the study, semi-structured interviews were conducted with 21 international students from different countries at Kütahya Dumlupınar University. Qualitative data were obtained at the end of the interviews. Qualitative data do not have a feature that is expected to give a numerical result, but are singular and subjective experiences that include opinions, perceptions, and emotions (Kümbetoğlu, 2017: 44). For this purpose, the raw data

obtained after the audio recording analyses were first coded according to the themes and categories created by the researchers in MAXQDA, qualitative data analysis program, the coding made to reduce the margin of error were checked again and the data were subjected to descriptive analysis. The data were coded by creating themes and categories in the light of the literature. In descriptive analysis, a descriptive analysis based on the narratives of individuals was carried out by quoting what they said in the interviews (Kümbetoğlu, 2017: 154).

Findings

Within the scope of the study, 7 themes were obtained: (1) Reasons for choosing Turkey, (2) Reasons for choosing the university, (3) Sociocultural adaptation, (4) Educational situation, (5) Views on the university, (6) Views on the city, (7) Future expectations.

Sociodemographic Characteristics of Students

The international students interviewed in the study were categorized as gender, age, country of origin, department, and class in terms of sociodemographic characteristics. A total of 21 international students, 17 male and 4 female, were interviewed. The age of the interviewed students is between 18 and 35 years old. When the countries of origin are analyzed, students from Syria (n=6) come first, followed by Somalia (n=4), Azerbaijan (n=3) and Arabia (n=3). In total, there are participants from 9 different countries. In terms of the departments in which they are studying, there are participants studying in 13 different departments in total, with Business Administration (n=4), Political Science and International Relations (n=4) in the first place. Although the distribution of the departments of the participants varies between the departments within the Faculty of Arts and Sciences and the Faculty of Engineering, the highest number of participants are in the Department of Political Science and International Relations. A significant number of the participants are 1st year students (n=12). Apart from this, there are also associate degree, 2nd year, 3rd year, 4th year, master's and doctoral students.

Reasons for Choosing Turkey

The reasons for the participants' preference for Turkey are shaped around six themes. These themes are rational conditions, cultural affinity, quality of education, necessity, friends/relatives and religious affinity. In terms of the frequencies of the codes, the most common code is rational conditions (n=11). Rational conditions include the cost of studying in another country, the ease of living in Turkey, and the lack of other available country options.

"According to my opportunities, if I were the child of a high-level family, I would not be here, but somewhere else, in Istanbul, for example, in Europe" (P4, Azerbaijan).

"We go to Egypt for holidays, but it is very difficult to live there. It is very difficult for us because we have never lived there, so we prefer Turkey". (P9, Arabia).

In the category of cultural proximity, it is seen that religion, language and culture constitute a common denominator for students to choose Turkey. Turkey's recognition in foreign countries, geographical proximity, common religion, and culture are important reasons for preference.

"Because Muslims love us very much, they help us a lot, that's why I chose Turkey." (P12, Somalia).

"Anyway, before I came here, there were TV series in Azerbaijan." (P17, Azerbaijan).

"It is close to our culture and Islam. People are closer to us. For example, if we think about Germany, I don't like it at all." (P6, Syria).

"If I had a choice, I would choose Turkey because Turkey was our neighboring country, and our culture was very close. Therefore, Turkey is very important for us, and we feel very close" (P19, Iraq).

The quality of education in Turkey is another reason for choosing Turkey. The quality of education in Turkey includes the innovative nature of education, the existence of rules and order, following the developments in the field of education, the fact that education is much more institutionalized compared to the country of origin, and the quality of the teaching of the courses. However, the fact that the language of education is not English causes students to prefer other countries. One of the main reasons for coming to Turkey compulsorily is the war environment in their countries of origin. This is especially the case for students from Syria.

The presence of friends and relatives in Turkey is an important reason for students to choose Turkey. The fact that their close relatives or friends previously studied in Turkey and provided positive feedback about the education system in Turkey creates a potential international student mobility. The circle of friends and relatives was identified as one of the determining themes affecting student mobilization at all levels.

"My friends were very satisfied with Turkey. They were very satisfied with the university and the courses offered. I also made an effort to come to Turkey and I was very excited. Now I am here." (P7, Somalia).

Finally, sharing a common religion is among the reasons why international students prefer Turkey for education. Religious affinity also creates a sense of common sharing intertwined with culture.

"My father preferred Turkey because it is a Muslim country, and it is closer in terms of religion" (P11, Arabia).

Migration networks are interpersonal ties, such as friendship, that connect the migrant in the destination country with the non-migrant in the country of origin (Massey, 1988). These networks function to reduce the social, emotional and economic costs of migration and ensure the continuity of a potential wave of students. Thus, as a meso-level factor, these migration networks form the basis of student flows by influencing the choice of destination country through interpersonal ties and connections, such as friendship or members of the community of origin.

Reasons for Choosing the University

The reasons why the participants preferred Kütahya Dumlupınar University are shaped around four main themes. It is possible to group these themes within the framework of rational conditions, influence of friends/acquaintances, promotional activities, and quality of education/training. The most frequently encountered code is rational conditions (n=19). Rational conditions were expressed by the participants as not getting enough points from YÖS to choose big city universities, the high cost of these cities, the fact that

Kütahya is a cheap city to live in, and that the department they want to study is not available in other universities. In some cases, more than one reason may be effective in the decision to choose a university.

"My family lives in Istanbul, but it is very difficult to study at universities in Istanbul. There is no room for international students, or they take Syrians at most. So, we have to go to private universities for other foreigners. They are also very expensive" (P9, Arabia).

"I took two exams, one for Isparta and one for Kütahya. I won both, but I chose Kütahya because I wanted to be a mining engineer, it was my dream. That's how I chose Kütahya" (P2, Somalia).

"I normally wanted Ankara, but my exam score was not enough for Ankara. Kütahya and Eskişehir were the closest to Ankara. I chose Kütahya among them" (P20, Kyrgyzstan).

Friends/acquaintances who have or have had previous education at the university can be effective in university selection. Rational conditions can also create a reinforcing effect in the decision-making process together with the influence of friends.

"Firstly, when I applied, I wanted to study Computer Engineering. Then there was a friend who studied Civil Engineering. He recommended me. Dumlupınar University was open at the time of application. That is how I applied to Kütahya" (P11, Arabia).

"My friend was studying here, he won here. He also won here from Arabia. He is from Afghanistan. After he won here, he preferred it. He said come. I thought of going to Bursa, but I did not win the university there. I preferred here and came here" (P3, Arabia).

"Most of my friends from Kyrgyzstan are here. So, I am satisfied". (P20, Kyrgyzstan).

Promotional activities were expressed as one of the reasons that influenced the participants' preference for the university. Promotional activities carried out on behalf of the university in their countries of origin, the university's website, activities promoting the city, excursions, and the recognition of the academic staff within the university are among the reasons for the participants to choose the university. The promotion of the university through social media platforms has an important effect.

"We travelled around Kütahya. I liked it. I saw the images of the university. We watched the promotional video of the school." (P10, Syria).

"I have never seen it; I only saw it in photographs. I watched the video, that's it." (P21, Syria).

"I did research on the internet and found a teacher I liked very much in terms of his expertise." (P19, Iraq).

"Afterwards, I gathered information about Kütahya on Youtube. I also looked at the university, and I actually liked it." (P5, Azerbaijan).

The quality of education and training at Kütahya Dumlupınar University is a factor in the participants' choice of the university where they will study. Both the physical

characteristics of the place of education and the approach of the faculty members to the students and their competence in their fields of expertise make the university attractive for prospective students.

Sociocultural Adaptation

It is possible to mention certain categories that define the sociocultural adaptation processes of the participants. These are network-type socialization, social relations, language in socialization, social acceptance, social activities and culture. One of the most important processes that characterize the participants' sociocultural adaptation is network-type socialization (n=49). The concept of network-type socialization was used to express the fact that the majority of the participant's interactions in his/her daily life were with individuals from his/her country of origin. This situation also emphasizes that social interaction with Turkish students is low. It means that students from the same country of origin help each other, seek solutions to existing problems within such informal networks rather than in a formal framework, and that the circle of friends is mostly composed of individuals from their own country of origin, and newcomers are also included in this group.

"For example, I did not understand homework, I asked a friend to help me, we both didn't understand, but we called a lot of friends, they all made excuses, no one helped us, and we constantly supported each other among the internationals" (P15, Turkmenistan).

"My circle of friends is mostly friends from Syria. I want to find more Turkish friends to improve my Turkish, but they, for example, stay in the dormitory, I don't know, there is not much time to meet. To be honest, I didn't talk much either." (P13, Syria).

"Yes, we have a Yemeni student association here. We are interested in newcomers. For example, someone comes here, I pick him/her up and send him/her home from the bus station, he/she stays with us for two or three nights. I bring him to the university with me, I register him to TÖMER, I help him, and then he stays in the dormitory. Or we rent another house for him. In other words, we take care of newcomers" (P1, Yemen).

Among the social activities of the participants; football activities, weekend trips, activities with other students from different countries and Turks, city trips, visiting historical places, participating in activities through different student communities. In their social interactions, they generally have social relations with other international students from their countries of origin and other international students, as well as social exchanges with Turkish students in the classroom. In particular, student societies function as an important factor in both creating social networks and participating in social activities.

The most important factor affecting the socialization of the participants is language. Language-related difficulties were expressed in the socialization areas where they interact with Turks. Participants stated that they tried ways such as being in different social spaces and watching Turkish TV series to improve their Turkish. Having Turkish friends in their country of origin and having a closer interaction with Turkish also strengthens the use of language in the field of socialization.

"I cannot say that education or Turkish friends contributed to the language. When I came the first year, I was going to a Turkish language course. I didn't understand anything there. The things you learn in life are completely different and I started to work. I was working as a babysitter or something like that during the summer holidays for a rich family in Istanbul. The child was a three-year-old boy who was just starting to speak. I was asking him what this is and so on. I was able to improve my language mostly because of work. After that, I went to Antalya, Çanakkale and so on during my summer holidays, and I improved it by working." (P15, Turkmenistan).

"When I was in Somalia, I was watching Turkish TV series and that is how I improved my Turkish." (P7, Somalia).

"There are Turks there, there are Turks who were my friends and even classmates with me in high school. I learnt it from them. We even have Turkish channels and that is how I learnt it." (P5, Azerbaijan).

Sociocultural adaptation is a two-way process. Although international students have the motivation to adapt to the society they live in through language and education, the successful continuation of the adaptation process is closely related to social acceptance. The participants mentioned different experiences of social acceptance based on their relations with Turks. Although they thought that Turks were generally friendly and hospitable, they reported that they had negative experiences especially in finding a house.

"Yes, they are open, but I saw something, I mean, there was racism in Istanbul, I mean, I saw it, of course, every place is human, and every person is different." (P8, Somalia).

"I didn't feel any exclusion inside or outside the school, I didn't see any exclusion. Only some teachers are helpful, and some are not. Some people did not want Syrians, but I have not witnessed that in recent years." (P11, Arabia).

"People are not very sincere about foreigners and giving them houses. I have foreign friends who have just arrived. They are not giving them houses right now. Both on behalf of my friends and on my own behalf, we could not find a house easily." (P7, Somalia).

Culture closely affects sociocultural adaptation. In different studies, among the most attractive features of Turkish culture in the perception of international students are that Turkish people are friendly, warm-blooded, helpful, and hospitable (Özek, 2019: 99; Delikkulak Sak, 2019: 75). In this study, the participants' sociocultural perception of Turkey, Turks and Turkish culture is based on "belonging" and "closeness". Feeling culturally close to Turks, feeling like in the country of origin in Turkey due to cultural proximity, adapting to Turkish culture through learning the language through TV series, and common feelings based on the similarity between the two countries are the prominent expressions in the culture category.

Educational Situation

There are five themes in the analysis of the educational status of the participants. These themes are academic achievement, the way the course is taught, relations with lecturers, language in education, and in-class relations. Academic achievement was the most

frequently recurring category (n=37). In general, the academic grade point average of the participants is low, and they have difficulties in the lessons. Although language is one of the reasons for this failure, apart from language, it is also difficult to understand the scientific aspect of the department they are studying. When language and the scientific framework of the courses are combined, it becomes difficult to achieve good success in the courses. On the one hand, language and on the other hand, academic achievement remains low due to difficulties in understanding the content of the courses.

In parallel with their academic success, the way the course is taught is also an important factor for the participants in understanding the course. The use of the same lecturing and questioning techniques for international students as for Turkish students, the lack of a lecture style adapted to international students, especially the lecturer's fast speech in the lecture, and the lectures being taught in Turkish and in a difficult language are some of the difficulties expressed. At this point, in cases where the lectures are given in English, it has a positive effect on the success of the course for the student.

"They treat foreigners like Turks" (P14, Palestine).

"And also, I mean, the department of mechanical engineering is difficult, I mean, we know that, right? Mechanical engineer, I mean, it is insufficient to write, I mean, it needs to be practical." (P8, Somalia).

"Of course, I have some problems. Some lecturers explain well, some do not. They speak fast." (P3, Arabia).

"Even though I want to raise my average, I cannot do it even if I try to study because the course given to me is in Turkish and it is taught in a difficult language. Because I have to translate." (P11, Arabia).

One of the important factors affecting the educational status of the students is the relationship with the lecturers. The communication with the lecturers and the approach of the lecturer have a positive effect on the students' understanding of the course.

"My communication with the lecturers is very good, from my own point of view, the lecturers help me. On the contrary, when I went to his/her room, they had a warm approach. Of course, I cannot say all of them, but I can say that most of them are good, they welcome me with warmth. On the contrary, they were asking if there were international friends starting from the first class. You raise your hand, you get acquainted, and then the teacher says, "Do you understand? If you don't understand, we will explain it a little slower for you, you know, I didn't do anything in that respect." (P15, Turkmenistan).

"Very good, it was really good. It was very understandable. Since we are internationals, they were explaining in English. They were trying to explain." (P9, Arabia).

"I mean, the teachers here are more helpful. When the lecturers here recognize the international student, they try very hard to help." (P13, Syria).

The fact that the courses are in Turkish is cited as one of the difficulties encountered by the participants in understanding the course. The participants, who see Turkish as a difficult language, especially have difficulty in understanding the academic language. For

this reason, they need to spend more time studying than Turkish students in order to understand the course. They also have difficulty in understanding the assignments given.

"Because Somalis always do education in English. Then I know 'two plus two', I mean I understand it, but they say 2+2 in Turkish..." (P12, Somalia).

"I think the lecturer should pay special attention. The rest are situations that concern the student. Convenience should be provided. For example, the name of a book is given in the lesson. If I talk about 1st grade, the book is written in an academic language, and it takes a long time to translate it." (P11, Arabia).

"I don't understand what the teacher wants in that homework. I translate it into Arabic, it doesn't come out in Arabic. I translate it into English, and it doesn't work there either." (P3, Arabia).

Another effective factor in educational situations is classroom relationships. There are positive and negative experiences about the relationship with Turkish students. While some participants stated that there was co-operation with Turkish students in terms of lecture notes, some participants stated that there was no co-operation, and the level of social relationship was very low. In some cases, it was stated that there was no communication on any subject other than the course.

"Yes, I help Turkish students. There is no internationalization anyway." (P2, Somalia).

"Yes, we get a lot, a lot... help." (P12, Somalia).

"Yes, some of them helped us a lot and even gave us their lecture notes. Some of them looked after me and I experienced a lot of discrimination because I was Syrian." (P6, Syria).

"I know most of my classmates, but I don't talk to them much, I only ask questions about the lessons." (P20, Kyrgyzstan).

"For example, I don't understand the homework, I ask a friend for help, we both don't understand, but we called a lot of our friends, they all made excuses, no one helped us, and we are constantly supporting each other among the internationals. Did you make it? If you have homework, I will give you the computer, it was free today, I do this from my point of view. In that regard, I have seen wrong reactions from Turks." (P15, Turkmenistan).

When the participants encounter any problem during the education period and in their daily lives, they have individual ways of producing solutions other than institutional solutions. When they have any problems in the courses, they consult with their lecturers, and when they have a problem outside the university, they look for someone to consult. They primarily get help from their friends or seek solutions to their problems on the internet. When they have problems in understanding the lecture, they take audio recordings of the lectures and repeat the lectures by listening to them over and over again. When they look for someone to consult as a lecturer, they prefer lecturers who can speak their own language.

Views on the University

It is possible to classify the opinions of the participants about the university under six themes: Social activities at the university, characteristics of the campus, education and training functioning of the university, library services, cafeterias and canteens, office services. When the social activities at the university are evaluated in terms of the activities organized for international students, there are different participant opinions. While some participants find the activities for international students insufficient, some participants see the existing communities for international students as sufficient to produce solutions to problems. While the participants use natural areas such as sports fields and sightseeing places at the university as social activity areas, social areas such as cafes on the campus are considered insufficient.

"The landscapes at the university are very good for people. Sometimes I really think that I will go to school, but at the same time I will go for sightseeing. We go sightseeing in between. We go to the lake, we take photos there. We ride bicycles. We collect good memories." (P9, Arabia).

"There are no activities for international students at the university." (P11, Arabia).

"I mean, I know that there is everything at the university. I think there are places to sit, do sports, etc. everything. I think it is not lacking in this regard." (P3, Arabia).

"Otherwise, there are very nice activities, for example, when I recently arrived, stands were opened in the garden of the university. I asked about the things I was curious about." (P5, Azerbaijan).

"There is a community for all foreign students at the university. If we have a problem there, we communicate." (P19, Iraq).

The most positively perceived feature of the campus by the participants is its physical structure, nature, and environmental features. Participants can do many activities such as walking and taking photographs in the campus, which has a large and wide area.

"The campus is very beautiful. We go to play football. I like Kütahya very much. We do all our activities at the university. It is a large place, and the weather is very nice." (P1, Yemen).

"It is very beautiful in terms of appearance. As an Azerbaijani, I was surprised when I first came here, it has a very large area." (P5, Azerbaijan).

The participant views on the functioning of education and training at the university have a positive approach in terms of the academic quality of the faculty members, their approach to students, university administration and education system.

"There are good professors, there is a good rector, so I will try to reach a good level next year, I will struggle, I will bring students." (P14, Palestine).

"For example, I looked at the university in Mersin and it is really not comfortable. My friends took me to Mersin University for a tour and it is not comfortable at all. In one building, there were both Finance and International Relations departments. The classes were small and even the

behavior of the lecturers there was not very good. It is the opposite of our university." (P6, Syria).

"I don't know, I think I got a good education. Of course, I can't say it was perfect, but I think I got a good education. I mean, when I compare it with my friends in Russia or Turkmenistan, I think my education is superior to them." (P15, Turkmenistan).

While the majority of the participants expressed their satisfaction with the food served in the student canteens in Bedesten, there were also participants with negative opinions about the canteens. Although they stated that they are generally accustomed to Turkish food, they are in favor of the idea of having food from their own culture.

The most important issue that determines the participants' university image is the recognition of the university in the country of origin. This is also a situation that is evaluated in terms of the potential to create job opportunities in the country. The statements of the participant who expressed the university image are as follows:

"There is a ranking. For example, they say Istanbul is the best. There is a ranking like Kütahya ranks 15th. Unfortunately, Kütahya is not in that ranking. (...) We can work in the private sector, or we can establish a business and work, but not in the state. If I had received a diploma from Istanbul University or Ankara, it would have provided an opening." (P11, Arabia).

Although there are those who benefit from the library facilities of the university and are satisfied with them, there is a desire for more foreign language resources. At the same time, the need for a counselling office that can help international students especially during registration times, obtaining student cards, etc. was expressed.

Views on the City

Participants' views on the city can be evaluated in terms of the size of the city, socialization opportunities, belonging to the city, city-specific qualities, social structure of the city and transportation. The fact that Kütahya is a small city fosters the perception of a safe city compared to big cities such as Istanbul. This situation is expressed by the participants that life in Kütahya is calmer, safer, and easier. The reasons such as being a quiet city, the people being more friendly, the lack of traffic, and the fact that it is not a very active city encourage students to focus on their studies and that they do not encounter many problems are seen as positive features of Kütahya.

"For example, I do not like Istanbul because it is crowded and noisy. I mean, too big a city is not good." (P14, Palestine).

"I don't like crowds anyway, I like calmness, so Kütahya is good for me." (P7, Somalia).

"I would recommend Kütahya for those who come for education for school purposes. Why? Because in a city like Istanbul, you will always be in a crowd. I don't know what it is, traffic, lifestyle, people's things, you have to be active all the time. You can't be comfortable, so you have to constantly think about how much money I have left to go from there to there or how much I have left to pay my rent, and because you are a foreigner, you have

to constantly think about these things. Or, I don't know, you have to work, etc. I realized that I would have a lot of difficulties there, but of course, after years, I understood this after a year or two, otherwise, at first I was wondering if I had come to the village, don't get me wrong, when I really came to Kütahya, I wondered if I had come to the village, but now I really don't regret in any way that I chose Kütahya. More precisely, since I have been here for eight years, it has become like my own hometown. I mean, I know every single street and everything. I know where I can go, how I can reach everything. In the same way for the school, I mean, I don't regret it at all, in short, because I chose this place." (P15, Turkmenistan).

However, the small size of the city, the lack of social activity areas and the lack of diversity in leisure time evaluation areas were emphasized by the participants among the insufficient features of the city. Stating that socialization opportunities are limited to shopping malls and historical sites, the participants expressed the need to develop entertainment activity areas. Participants who spend a certain period of time in Kütahya also strengthen their belonging to the city.

"Actually, as I said, I got used to this place like my hometown, like my own city." (P15, Turkmenistan).

"I miss Kütahya even in my own hometown (...) If I had the opportunity, I would choose Kütahya again." (P17, Azerbaijan).

"We went to Eskişehir with friends. When I came to Kütahya, I felt very comfortable, like I was back home." (P1, Yemen).

One of the most important categories in which negative opinions about the city are expressed is transportation. Expensive bus fares for students, crowded buses and inadequate routes are some of the deficiencies mentioned. Despite the problems in terms of transportation, the fact that the city is economically cheap, especially for international students, makes living in the city more possible in terms of rent expenses, food, etc. compared to other cities. In terms of security, there is a perception that it is a safer city compared to a big city like Istanbul. Apart from the calmness and cheapness of the city, the most emphasized characteristic of the city is that Kütahya is a cold city. The deficiencies in the city were evaluated on the axis of the city-university relationship in a perspective that also negatively affects university life.

Future Goals

Participants' goals for the future are organized around four themes: Staying and working in Turkey, maintaining the relationship with Turkey, returning to the country of origin, and travelling to Europe/America. Staying and working in Turkey is the most frequently repeated category (n=23). Participants plan their professional life in Turkey by establishing their own business or finding a job in Turkey after the end of their education. There are also participants who plan to start their own business in Turkey after travelling to another country and accumulating capital. The more time they spend in Turkey, the stronger their sense of belonging to the country and the greater the tendency to build a future in Turkey. In some cases, both belonging to the country of origin and Turkey coexist.

"I plan to go to another country to earn better money and then return to Turkey to establish a business for myself. I do not plan to return to Kyrgyzstan, I only go there on holidays. In general, I plan to stay in Turkey." (P20, Kyrgyzstan).

"I will never return to Syria anymore. Because I got used to Turkey, I liked it, it became my culture, and I forgot my original culture." (P6, Syria).

Some participants, on the other hand, expressed their desire to maintain their relations with Turkey after returning to their country of origin, even though they do not have any future plans for Turkey. It is possible to say that they have a perspective at the intersection of belonging to Turkey and rational career planning. In particular, maintaining trade relations was expressed as one of the prominent future goals in this sense. Among the reasons for maintaining relations with Turkey, there is also an effort to create an alternative for the future professional life of the individual.

The most important motivation of the participants who want to return to their country of origin after completing their education in Turkey is to contribute to their country in the fields of labor needed. One of the most important conditions that will ensure the return of the participants, especially those from Syria, is the stabilization of their countries. A small number of participants expressed their desire to continue their professional life in America or Europe after completing their education in Turkey.

"Yes, teacher, if possible. I am studying for Somalia." (P8, Somalia).

"After school, wherever I find an opportunity, I want to be in Turkey more. I love this country very much, my heart is very attached to it. If the war ends, of course we want to return, but there will be more time, that is, the country has much more time to get back on its feet. As the situation improves, my father will return anyway." (P13, Syria).

"That's why I don't think I will stay here, I don't think I will go to my hometown and work there. What I am thinking about right now is going abroad. Either going to England or Dubai to work as an interpreter." (P15, Turkmenistan).

Conclusion

In this study, the reasons why international students choose Turkey and the university, their sociocultural adaptation, their educational situation, their views on the university and the city, and future expectations are discussed. Rational conditions and cultural proximity come to the fore in the reasons for choosing Turkey. While rational conditions and the circle of acquaintances have an impact on the reasons for choosing the university, promotional activities play an important role. In both choices, networks appear to be one of the most important meso factors that sustain educational migration.

In the study, it was determined that students' sociocultural adaptation levels developed in relation to social belonging. Language is the most important factor affecting students' socio-cultural adaptation and academic achievement both positively and negatively. When the relationship between the codes is examined, it is seen that there is a close relationship between social relations and network-type socialization codes. The most

prominent form of socialization that international students have is network-type socialization and this form of socialization also gives an idea about the social relations they have. It is concluded that students exhibit network-type socialization behavior as a dominant element in their social relations. Network type socialization is a concept that refers to the network of social relations that students establish with other international students, especially with their friends from their countries of origin. In this respect, it has been determined that international students primarily use network-type socialization channels in social relations, educational activities, lessons, and problems they encounter. Therefore, many tasks fall on universities as institutions, cities as structures, and policy makers in Turkey at macro level in order to solve the behavior patterns of international students to resort to network-type social relations. These solution channels will both increase the level of belonging of international students and increase their level of success.

Culture emerges as a determining factor in the study. Culture stands out as a determining factor in international students' reasons for choosing Turkey and their sociocultural adaptation. The determinants of the prominence of the culture factor are located in a wide range from Turkish TV series to sharing the same religion. For international students, cultural diffusion and interaction have been the main determining factor in different dimensions. On the other hand, the experiences gained by international students as a result of cultural interaction during their education in Turkey have created an intense emotional belonging related to cultural adaptation processes.

International students are social subjects who carry their experiences about the country, education, university, city, or social structure on behalf of both the country of origin and the country of experience. Therefore, international students act as carriers of culture, politics, trade, and many other elements in the international recognition of countries. In this respect, it is important for international students to have positive experiences in education and sociocultural adaptation processes. Students' expectations regarding the educational process and socialization, as well as institutional expectations, provide a framework for improving international students' adaptation to the educational system and the sociocultural environment.

International students have potential to increase, carry and direct intercultural communication across borders, cultures, and languages. The role of international studentship is one of the main potentials of today's human-centered age and international students are the determining and guiding force in intercultural and intercommunal relations. In this respect, the social, cultural, economic, and political mobilization of international students between the country of origin and the country of study has a strong potential for discussion in the context of internationalization and 'soft power'.

Turkey has a very high potential to be a center of attraction for international students due to its geopolitical location. The most important advantage of Turkey's geopolitical location is that it is a center of attraction based on cultural geography. One of the most important channels to increase international student potential in terms of Turkey's internationalization strategies and university programs is promotional activities. It is a necessity to develop an institutionalization process that puts international students at the center. In order for this institutionalization process to be successful, there is a need for studies addressing the sociocultural adaptation levels and problems of international students.

Bibliography

- Ali, M. (1982). *Réussite universitaire et relation aux organisations étudiantes: les Irakiens en France*. (Thèse de doctorat). Université de Strasbourg.
- Başaran Alagöz, S., & Geçkil, T. (2017). Yabancı uyruklu üniversite öğrencilerinin sorunlarının incelenmesi: Konya ili örneği. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(4), 279-285.
- Bayramdurdyeva, G. (2019). Uluslararası öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörler. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 509-524.
- Berthaud, J. (2017). *L'intégration sociale étudiante: relations et effets au sein des parcours de réussite en licence education*. (Thèse de doctorat). Université Bourgogne Franche-Comté.
- Carroll, J., & Ryan, J. (Eds.). (2007). *Teaching international students: Improving learning for all*. Routledge.
- Chevrolet, D. (1977). Les problèmes d'adaptation des étudiants étrangers au système universitaire français, *Revue Française de Pédagogie*, 40, 30-44.
- Delikkulak S. H. (2019). *Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde ytb burslusu uluslararası öğrencilerin yeri: eskişehir osmangazi üniversitesi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Date of access: 04.05.2023.
- DeWit, H. & Altbach, P. G. (2021). Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future. *Policy Reviews in Higher Education*, 5 (1), 28-46.
- Güllü, İ. (2010). İlahiyat fakültelerinde okuyan yabancı uyruklu öğrencilerin dini sosyalleşmeleri üzerine bir araştırma (erciyes üniversitesi örneği). *Toplum ve Bilim Dergisi*, 4(7), 211-227.
- Kıroğlu, K., Kesten, A. & Elma, C. (2010). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Latipov, Z. A., Ziyatdinov, A. M., Demidova, L. A., Gerasimov, V., & Zaostrovstseva, M. N. (2017). The problem of adaptation of foreign students studying in russian universities. *Revista ESPACIOS*, 38(56).
- Lawrence, J. (2001). Academic and first year students: collaborating to access success in an unfamiliar university culture. *Widening Participation and Lifelong Learning: The Journal of The Institute for Access Studies and The European Access Network*, 13(3), 1-15.

- Massey, Douglas S. (1988). Economic development and international migration in comparative perspective. *Population and Development Review*, 14, 383-413.
- Martins D. (1970). *Facteurs psycho-sociologiques de réussite et d'échec scolaires chez les étudiants étrangers inscrits à la faculté des sciences de paris en 1967-68*, (Thèse de doctorat). École des hautes Études en Sciences Sociales.
- Martins D. (1974). L'isolement pédagogique et social des étudiants étrangers et leur échec scolaire. *Revue Française de Pédagogie*, 26.
- Mayring, P. (2011). Nitel sosyal araştırmaya giriş: nitel düşünce için bir rehber. Bilgesu Yayıncılık.
- Musaoğlu, B. N. (2016). Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin entegrasyon süreci. *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 12-24.
- National Education Association (NEA), The Changing World of International Students <http://www.nea.org/home/34712.htm>. Date of access: 04.04.2023.
- Özek, M., (2019). *Yumuşak Güç Bağlamında Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Hareketliliği*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: Yükseköğretim Kurulu, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Date of access: 05.03.2023.
- Özer, M. (2017). Türkiye'de yükseköğretimde uluslararasılaşmanın son on beş yılı, *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 177-184.
- Patel, D. (1975). *Les étudiants indiens en france*. (Thèse de doctorat). Université Paris V.
- Sungur, M. A., Şahin, M., Can, G., Şahin, M. F., Duman, K., Pektaş, B., Doğan, S., Alkan, A.Ö. & Onuk, H. (2016). Düzce üniversitesinde yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin yaşam doyumları ve sosyal uyumlarını etkileyen faktörler. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 101-109.
- Şahin, M. & Demirtaş, H. (2014). Üniversitelerde yabancı uyruklu öğrencilerin akademik başarı düzeyleri, yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 44(204), 88-113.
- Tagawa C. (2005). L'adaptation à l'environnement universitaire: le cas d'étudiants étrangers à Paris 8. Mémoire de DEA, Université Paris 8.
- Torun, B. U. & Bozkurt, E. (2019). Uluslararası öğrencilerin kültürleşme stresi: selçuk üniversitesinde okuyan afrikalı öğrenciler üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12(1), 405-424.
- Türk, M. S., Topçu, Z. & Yaşar, H. N. (2018). Türkiye'de öğrenim görmeye yeni başlayan yabancı uyruklu üniversite öğrencilerine yönelik softpower araştırması: Gazi Üniversitesi Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 13(19), 1843-1866.
- Ünal, S. (2017). The new actors of international migration: a comparative analysis of foreign students' experiences in a medium-sized city in Turkey. In I. Muenstermann (Ed.) *People's Movements in the 21st Century-Risks, Challenges and Benefits*,

People's Movements in The 21st Century-Risks, Challenges and Benefits (pp. 232-257), IntechOpen.

Yardımcıoğlu, F., Beşel, F. & Savaşan, F. (2017). Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (sakarya üniversitesi örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(1), 203-254.

Yıldıran, C., Özkan, D. & Büyükyılmaz, O. (2016). Yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin durum analizi: Karabük Üniversitesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 1(1), 20-34.

Yükseköğretim Kurumu, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, Uyuşma Göre Öğrenci Sayıları, <https://istatistik.yok.gov.tr/> Date of access: 29.07.2023.

Zavalsız, Y. S. & Gündoğ, E. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyo-kültürel entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 3168-3192.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.15>

Volume 7/2

2023 p. 237-248

ÇEVİRMENİN ÇOKLU HABİTUSU¹

TRANSLATOR'S MULTIPLE HABITUS

Gamze GÜLER*

ÖZ

Çeviri sosyolojisi alanında son dönemde yapılan çalışmalar çeviriyi metnin dışına taşıyarak, ilgiyi metnin arkasında yer alan eyleyenlere yönelmektedir. Özellikle bu alanda eyleyenlere yönelik yapılan çalışmalar; Bourdieu'nün habitus kavramını, çevirmen ve diğer eyleyenlerle ilintilendirmektedir. Sosyal bir eyleyen olarak çevirmenin geçmişin emareleriyle örülü makro kozmosa özgü davranış, tutum ve yatkınlıklarının, çeviri sürecinde vermiş olduğu kararlara yansımalarının analizinde habitus kavramı önemli veriler sunmaktadır. Bu yeni çalışma alanının derin meselelerinden biri çevirmenin sosyo-kültürel kimliğinin tarihsel analizinin yapılması ve eldeki verilerin çeviriye, çevirmen kararlarına yansımalarına bakılmasıdır. Bu çalışmada çevirmenin habitusuna yönelik tarihsel bir analiz yapılacaktır. Sosyal bir eyleyen olarak çevirmen habitusunun makro kozmos (toplum), mikro kozmos (çeviri alanı), mezo kozmos (çevirmenin psikolojisi) ve çoklu kozmos yapılarla olan ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda çevirmen habitusuna yönelik yapılacak bir gözlem çeviri eyleminin arkasındaki çoklu habitus ilişkilerinin varlığına ayna tutacaktır. Bu çalışmanın bir diğer hedefi ise çeviri eylemine ilişkin bu karmaşık ilişkiler ağının sadece metin üzerinden gidilerek değil, aynı zamanda çevirmenin çoklu habitusunun çoklu tarihsel analizinden elde edilen verilerle, metinle bir ilişki kurulabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Çevirmen habitusu, çevirmenlerin genetik hikâyelerinde, sosyal gidişatlarında ya da biyografilerinde saptanabileceği gibi, çevirmenin çeviri metni metinselleştirme boyutundan, dilsel ve çeviri tercihlerinde de anlaşılabilir. Çalışmada çevirmen habitusuna ilişkin bir gözlem yapılacaktır. Çevirmen habitusunun izleri makro kozmos düzeyde olduğu gibi mikro kozmos ve mezo kozmos düzeyde de sürülecektir. Bu sayede çevirmenin toplumsallığının

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Sergül VURAL KARA danışmanlığında 2022 yılında tamamlanan 'Çeviri Sosyolojisi Bağlamında Çevirmenler ve Yayınevlerine Yönelik Eleştirel Bir İnceleme' başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*Dr. Arş. Gör. Gamze GÜLER, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, E-mail: gamzeozzer@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2724-000X, Mersin, Türkiye.

çeviri metnin toplumsallığına yansımaları incelenecek, diğer bir deyişle makro kozmos belirlenimlerin mikro kozmos belirlenimlere yansımaları gözlemlenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çevirmen, Habitus, Makro Kozmos, Mikro Kozmos, Mezo Kozmos*

ABSTRACT

Recent studies in the field of translation sociology take the translation beyond the text and direct the attention to the actors behind the text. Studies in this field associate Bourdieu's concept of habitus with the translator and other actors. The concept of habitus provides very important data in the analysis of the reflections of, as a social actor, the translator's behaviors, attitudes and predispositions which belong to the macrocosm, to the decisions during the translation process. One of the deep issues of this new study field is to make a historical analysis of the socio-cultural identity of the translator and to look at the reflections of the available data on translation and translator decisions. In this study, a historical analysis of the translator's habitus will be made. It is aimed to analyze the relationship of the translator's habitus as a social actor with macrocosm (society), microcosm (translation field), mesocosm (translator's psychology) and multiple cosmos structures. At the same time, an observation on the translator's habitus will mirror the existence of multiple habitus relations behind the act of translation. Another aim of this study is to show that this complex network of relations related to the act of translation can be associated with the text not only by going through the text, but also by the data obtained from the multiple historical analysis of the translator's multiple habitus. The translator's habitus can be determined in the genetic stories, social trajectories or biographies of the translators, as well as in the linguistic and translation preferences of the translator from the textualization dimension of the translation text. In the study, an observation will be made about the translator's habitus. Traces of the translator's habitus will be traced at the microcosm and mesocosm level as well as at the macrocosm level. In this way, the reflections of the sociality of the translator on the sociability of the translated text will be examined, in other words, the reflections of macrocosmic determinations to microcosmic determinations will be observed.

Key Words: *Translator, Habitus, Macro Cosmos, Micro Cosmos, Mezo Cosmos*

Giriş

Çeviri sosyolojisi bakış açısı çeviri alanının sorunlarına yönelik derin bir sorgulama içerisine girmektedir. Çeviri alanında kabul gören birçok konuya eleştiriler getirmektedir ve bu konuları yeniden irdelemektedir. Bu alan, çeviri alanına ilişkin gözlem ve eleştirilerini sosyoloji alanında kabul gören ve topluma ilişkin konulara açıklık getiren kavramlar ışığında gerçekleştirmektedir. Sosyoloji alanda ses getirmiş önemli isimlerden biri Pierre Bourdieu'dür. Bourdieu'nün toplumsal hayatı gözlemlemek için kullandığı alan, habitus, sermaye, illusio (çıkar) ve doxa (kural) gibi kavramları, çeviri sosyolojisinin çeviri alanının sorunlarına yanıt bulmak için başvurduğu kavramlardandır. Çeviri sosyolojisinin bu kavramlar ışığında irdelediği

meselelerden biri çevirmenin² kimliği ve konumuna yöneliktir. Çevirmenin konumu ve kimliğine yönelik habitus kavramı önemli veriler sunmaktadır. Çevirmenin ait olduğu toplumda edinmiş olduğu yatkınlıklarını, çeviri alanında eğitim alarak ya da almadan edindiği yatkınlıklarını, bir birey olarak sahip olduğu psikolojisini hesaba katarak, çevirmeni farklı bir konuma yerleştirmektedir. Çevirmeni; edinmiş olduğu yatkınlıklar, kimlikler bağlamında gözlemlemektedir. Çevirmenin çevirisi sırasında aldığı kararları edindiği habitusları boyutunda irdelemektedir. Çevirmen ele aldığı metni habitusları ekseninde okuyan, anlayan ve aktaran bir eyleyendir. Tüm çeviri süreçlerinde aktif rol oynayan bir eyleyen konumundadır. Bu anlayışla birlikte çevirmen bir eyleyen olarak çeviri alanında görünür bir kimlik kazanmıştır. Çevirmenin görünürlük kazanan kimliğine ilişkin bir gözlem ve analiz kuşkusuz bu alanın kafa yorduğu konular arasında olacaktır, çünkü çevirmen bu alanda kimi zaman metnin arkasına gizlenen dilsiz bir eyleyen, kimi zaman kiralık bir işçi, kimi zamansa tarihsel koşulların dayattığı doxalara boyun eğen bir eyleyendir (Rakova, 2016: 27). Bu bakış açılarının çevirmeni alanda değersiz bir konuma hapsettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kendi alanına hizmet eden bir eyleyenin, çevirmenin, birtakım doxalar tarafından hem metinsel boyutta hem de sosyo-ekonomik boyutta susturulmasına karşı bir duruş sergilemektedir. Bu bakış açısının değiştirilmesi gerektiğini çevirmeni odağına olarak yapmaktadır. Edindiği habituslarıyla bir duruş sergileyen çevirmen bu çalışmada çoklu kimliğiyle varlık göstermektedir. Çevirmenin çoklu habitusu ve habituslarının birbirleriyle olan işbirliği Pierre Bourdieu'nün kavramları ekseninde ve çeviri sosyolojisi alanında çevirmen kimliğine yönelik yapılan çalışmalar örneğinde ele alınmıştır. Çalışmada habitus kavramı diğer kavramlardan (alan, sermaye, illusio ve doxa) bir adım önde tutulmuştur. Çevirmenin çoklu kimliğine yönelik bir takım kavram önerilerinde bulunulmuştur. Çalışmada betimleyici yöntem ön plandadır.

Çevirmenin Makro Kozmos³ Habitusu

'Hexis' kavramıyla Aristoteles'te anlamsal çerçevesini çizen habitus kavramı daha önce birçok kişi (Hegel, Husserl, Mauss, Panofsky vd.) tarafından tanımlanmıştır. En genel haliyle derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler, zihinsel alışkanlıklar, düzenli doğaçlamaların üretici ilkesi, zihinsel ve bedensel algılar, yatkınlıklar bütünü olarak tanımlanabilir. Habitus çok uzun bir süre, hatta eyleyenin yaşamı boyunca devam edebilir ve farklı faaliyet alanlarındaki belirli durumlara uygun eylem şemaları üretebilen bir kavramdır (Minhui Xu ve Chi Yu Chu, 2015: 174). Bourdieu, alan kavramının önemli tamamlayıcılarından biri olan bu kavramı ilk olarak şöyle tanımlamıştır:

² Çeviri sosyolojisinin çevirmen kimliğine ilişkin gözlemleri hem yazılı hem sözlü çeviri yapan çevirmenleri kapsamaktadır. Çevirmenlere yaşlarına ya da çeviri türlerine ilişkin bir kısıtlama getirmemektedir.

³ Çalışmanın kavram örgüsünün kurgusu gereği makro kozmos kavramı toplumu, toplumsal olanı ifade etmektedir. Makro kozmos mikro kozmosu içine alan çatı bir kavramdır.

‘Geçmiş deneyimlerini bütünleştirerek, her an bir algılar, beğeniler, eylemler matrisi işlevi gören ve şemaların analogik biçimde aktarılmasıyla, benzer sorunların çözümüne imkân vererek sonsuz çeşitlilikteki görevin yerine getirilmesini mümkün kılan, kalıcı bir yatkınlıklar sistemidir (akt. Swartz, 2011: 144)’.

Bourdieu’nün habitus kavramı tanımlanması zor, karmaşık, kuramsal dayanakları olan ve kendi sosyolojisini tasvir eden bir tasarıdır (krş. Bourdieu, 1992; 2005). Bourdieu’nün bu tanımından hareketle, habitus kavramı eyleyenin hangi kozmostan, kültürden, gruptan ya da sosyal sınıftan geldiğini gösteren ve sorunların çözümüne yönelik bedenine yerleşen tutum, davranış, düşünme, jest, mimik, algılama ve alışkanlıklar bütünüdür yansıtan bir kavramdır. Eyleyenlerin ait oldukları kozmoslardaki toplumsal öğrenme ve bunları bedene dâhil etme süreçlerinde farkında olmadan edindikleri özelliklerin, davranış örüntülerinin toplamıdır.

Makro kozmos habitus en genel haliyle bir eyleyenin ait olduğu kozmosa özgü bedenselleştirdiği yatkınlıklar, alışkanlıklar ve eğilimler sistemi olarak tanımlanabilir. Makro kozmos habitus, eyleyenin makro kozmosla olan sıkı bağına, aralarındaki karşılıklı ilişkiselliğe dikkat çekmektedir. Her eyleyen karmaşık ilişkiler ağıyla örülü bir yapı içerisinde kendini bulmaktadır. Eyleyen içinde bulunduğu bu ortamda hayatta kalmak ve karşısına çıkan olaylarla baş etmek ve içinde bulunduğu yapıya uygun eylemlerde bulunmak için bir takım mekanizmalar, sistemler üretmeye başlamaktadır. Doğuştan gelmeyen ancak bir kozmosun içine doğumla başlayan mekanizma, sistem, şema üretim süreci tamamen makro kozmos belirlenimlerle ilintilidir. Makro kozmos habitus, eyleyenin bedeninde oluşan yapıların, sistemlerin ya da algı şemalarının dahası eyleyene özgü görünenin bile makro kozmosa ait kolektif yapılarla inşa edildiğini vurgulamaktadır. Makro kozmosa ait kolektif yapılar o kozmosa ait tarihin emareleriyle örülüdür ve örülmeye devam etmektedir. Kolektif yapıların geleceği, geçmişin ışığında ve kozmosun şimdiki koşullarıyla güncellenerek yapılanmaya sürekli devam etmektedir. Kozmosta sürekli işleyen bu yapılar eyleyenlerin eylemlerini de mevcut güncellemeler dâhilinde yapılandırmaya devam etmektedir. Aynı zamanda makro kozmosta bu eylemler tarafından yapılanmaktadır.

Makro kozmos habitus kavramını çevirmen boyutunda ele aldığımızda, çevirmenin ait olduğu makro kozmosa özgü habitusu doğrultusunda eylemlerde bulunan sosyal bir eyleyen olduğu söylenebilir. Sosyal ve kültürel bir geçmişe sahip olan, yaşamsal yörüngelerini, içinde bulunduğu makro kozmosa özgü belirlenimler çerçevesinde çizen bir eyleyenden bahsetmekteyiz. Makro kozmos içerisinde konumlanan her eyleyen gibi çevirmen de kendi kişisel geçmişine ve içinde bulunduğu kozmosun sosyo-kültürel bağlamına uygun eylemler üreten bir mekanizmaya sahiptir. Çevirmenin bedenindeki sistemleri, yatkınları ve alışkanlıkları yapılandıran makro kozmos mekanizmalarıdır. Çevirmenin makro kozmos habitusu, makro kozmos yapıların çevirmenin bedenine yerleşmesiyle oluşmaktadır. Makro kozmos habitus eyleyenlere özgü ve aynı zamanda eyleyenler için ortak olan tarihin bir ürünüdür. Simeoni bu habitusu sosyal ve kültürel

tarihin kişiselleştirilmesinin detaylı bir sonucu olarak tanımlamaktadır (Simeoni, 1998: 32).

Çeviribilim bir mikro kozmos olmadan önce makro kozmos habitus, eyleyenin ait olduğu kozmosta edindiği yatkınlıklar sistemi, kişiselleştirilmiş tarihi çevirmen habitusuna denk gelmekteydi. Bunun nedeni olarak çeviri eğitimi veren enstitülerin 1930'larda birkaç tane olması, sayının 1960 ve 1970'lerde artmaya ve coğrafik olarak yayılmaya başlaması gösterilebilir. 1980'lerden sonra bu sayılarda büyük bir patlama yaşanmıştır. Reine Meylaerts (2008) insanlık tarihindeki çevirilerin büyük çoğunluğunun çevirmenlerin makro kozmos habitusu doğrultusunda gerçekleştirildiğine değinmektedir. Ayrıca çeviribilimin özerkliğini ilan etmesi ve çeviri eğitimi veren kurumların sayısının artmasıyla birlikte çevirmenlerin bu alanın belirlenim ve nesnel yapılarına karşı bir yatkınlık, alışkanlık ve tutum geliştirmeye başladıklarını ifade etmektedir (Meylaerts, 2008: 94). Çevirmenlerin bu tarihten sonra yeni yarı özerk mikro kozmosa özgü yeni bir mikro kozmos habitus edinmeye başladıkları dile getirilmektedir. Bu nedenle çevirmen habitusuna yönelik yapılacak tarihsel analizlerde dönemlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kimi dönemlerde çevirmen kararlarına yönelik tek bilgi kaynağı makro kozmos habitusken kimi dönemlerde hem makro kozmos hem de mikro kozmostur.

Çevirmenin Mikro Kozmos⁴ Habitusu

Kozmoslarda oynanan oyunların yöneticisi habitustur. Makro kozmos içerisinde konumlanan yarı özerk bir mikro kozmos olan çeviri alanında oynanan oyunların yöneticisi çevirmenin mikro kozmos habitusudur. Çevirmen mikro kozmos habitusunu çeviri alanının belirlenimleri, nesnel yapıları doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu sayede çeviri alanında oynanan oyunlara dâhil olmakta ve alana özgü eylemlerde bulunma yetisi kazanmaktadır. Çevirmenin mikro kozmos habitusu, dâhil olduğu oyunlar sayesinde alana özgü algı ve yatkınlık şemaları üretmeye başlamaktadır. Çevirmenin çeviri alanına özgü edinmeye başladığı bu yeni habitusu mikro kozmos habitusudur. Çeviri alanı içerisinde hareket etmesini sağlayan, oynanan oyunlarda stratejiler üretmesini ve bu sayede bir konuma sahip olmasını sağlayan mikro kozmos habitusudur. Çevirmenin mikro kozmos habitusu makro kozmos habitusu doğrultusunda şekillenmektedir. Çünkü mikro kozmoslar makro kozmos içerisinde konumlanan ve ondan tamamen bağımsız olmayan yarı özerk alanlardır.

Gouanvic Is Habitus as Concieved by Pierre Bourdieu Soluble in Translation Studies? (Pierre Bourdieu'nün Tasavvur Ettiği Habitus Çeviribilimde İşe Yarar mı?) isimli çalışmasında toplumsal bir eyleyen olan çevirmenin yabancı bir dile, kültüre ve çeviri alanına yönelik aldığı eğitimleri mikro kozmos habitusunun oluşum evresi olarak

⁴ Mikro kozmos kavramı çalışmada makro kozmos (toplum) içerisinde konumlanan yarı özerk alanları (sağlık, tıp, hukuk, çeviri gibi) ifade ederken kullanılmaktadır. Mikro kozmos habitus ise eyleyeninin çeviribilimin/çeviri alanının belirlenimlerinin, nesnel yapılarının bedenselleştirilmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda eyleyenin bir başka dile ve kültüre ilişkin edindiği yatkınlıklarını kapsamaktadır.

yorumlamaktadır. Çevirmenin mikro kozmos habitusunun çeviri alanında oynanan oyunlara dâhil oldukça, çeviri yaptıkça ortaya çıkacağını dile getirmektedir. Kuramsal bilgilerin uygulama alanında gün yüzüne çıkabileceğini vurgulamaktadır (Gouanvic, 2014: 32). Alanda yaptığı çevirileri yöneten mikro kozmos habitusu, çevirmene daha fazla oyuna dâhil olma ve oyunu kurallarına göre oynama yetisi kazandırmaktadır. Bu yetiyi oyunlarda etkin kullanma becerisi ise çevirmene bir sermaye birikimi getirmektedir ve aynı zamanda alanda bir konum elde etmesine olanak tanımaktadır. Çevirmenin yaptığı çevirilerle kozmoslarda yarattığı etki, mikro kozmos habitusunun çıktıları bir alanda (hukuk, tıp, iktisat vd.) uzmanlaşmasını ve mikro kozmos habitus birikimini bu doğrultuda gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda mikro kozmos habitus çıktıları ve bu çıktılar doğrultusunda çevirmenin bir alanda uzmanlaşmasını, profesyonelleşmesini kuram ve uygulama boyutuyla ele alan Gouanvic'in çalışmasını (2014) tekrar anmak yerinde olacaktır.

Gouanvic çalışmasında farklı habitus gidişatlarına sahip Marcel Duhamel ve Maurice Edgar Coundreau isimli iki çevirmeni odağına almaktadır ve bu iki çevirmenin çevirmiş olduğu bir eser üzerinden giderek habituslarının izlerini sürmektedir. Edebiyat alanında çeviri yapan iki Fransız çevirmenin farklı türlere yönelmelerini sağlayan mikro kozmos habituslarıdır. Duhamel'in ilkokulu bitirdikten sonra bir otelde çalışırken İngilizceyle yolu kesişmiştir. Daha çok gündelik dil kullanımına hâkim olan Duhamel, bir aktivite olarak edebiyat çevirileriyle uğraşmaya başlamıştır. Gündelik dil kullanımındaki profesyonelliği onu dublaj çevirisine kadar götürmüştür. Bu alanda edindiği birikim onu başarılı bir çevirmen konumuna getirmiştir (Gouanvic, 2014: 33-35). Duhamel boş zaman aktivitesi olarak yaptığı süreçte çeviriye dair bir yatkınlık geliştirmiştir. Bu süreç onun mikro kozmos habitusunun oluşum süreci olarak yorumlanabilir. Dublaj ve dedektif romanları çevirerek alandaki oyunlara dâhil olmuş ve bir başarı elde etmiştir. Mikro kozmos habitusunu uygulama alanında gün yüzüne çıkararak ve bu habitusunu alanın doxalarına göre kullanmıştır.

Maurice Edgar Coundreau, akademisyen kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. İngilizceyi Duhamel'in aksine okulda öğrenmiştir. Gouanvic, Coundreau'nun çevirdiği yazarların çevirmenin makro kozmos habitusuyla bir benzerlik gösterdiğini ve bu nedenle o kişileri çevirmeyi seçtiğini tespit etmiştir. Aynı zamanda Coundreau'nun okulda edindiği mikro kozmos habitusu bu yazarları seçmesinin bir diğer nedenidir. Coundreau mikro kozmos habitusu sayesinde edebiyat alanının felsefe ağırlıklı türlerine ve yazarlarına, realist edebiyata yönelirken, Duhamel daha argo ve gündelik dil kullanımının ağır bastığı polisiye edebiyata yönelmiştir (Gouanvic, 2014: 38-39). Coundreau'nun çeviri alanına yönelik aldığı eğitimi ve bu eğitim sayesinde şekillendirdiği mikro kozmos habitusu hareket alanını genişletmiştir. Mikro kozmos habitusunun sağladığı birikim Coundreau'ya, edebiyat alanında daha fazla sermaye birikimi gerektiren realist edebiyat alanında oyuna dâhil olma cesareti vermiştir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; her iki çevirmen makro kozmos habitusları doğrultusunda mikro kozmos tercihlerini şekillendirmiş ve oynanan oyunlara dâhil

olmuşlardır. Mikro kozmos habitusları çevirmenlerin tercihlerini farklılaştırmıştır. Çevirmenlerin mikro kozmos habituslarına ilişkin analiz çevirmenlerin çeviri yapmaya nasıl başladıklarına (bir eğitim almandan ya da bir eğitim alarak), çeviri olgusuna yaklaşım ve bakış açılarına yönelik fikir verecektir.

Çevirmenin Mezo Kozmos Habitusu

Mezo kozmos habitus kavramı eyleyenin gerçek dünyasını kastetmektedir. Luhmann, bu kavramı insanoğlunun gerçek dünyası ya da gerçek gerçeklik olarak tanımlamaktadır (akt. Vermeer, 2006: 7). Luhmann; bir makro kozmosun etrafını çevreleyen gerçek dünya ile eyleyenin etrafını çevreleyen bir evren olarak gördüğü gerçek gerçekliği ya da gerçek dünyayı birbirinden ayırmaktadır (bkz. Luhmann, 1995). Bu kavram eyleyenin insani boyutuna işaret etmektedir. Eyleyenin bireyselliği, psikolojisi bu habitus içerisindedir. Mezo kozmos habitus eyleyene özgüdür. Eyleyenin biyolojik bir varlık olarak ele alınması, onun mezo kozmos habitusuyla ilintilidir. Duyguları, hisleri, psikolojisi bu habitus içerisindedir. Mezo kozmos habitus eyleyenin hem ekolojik hem bilişsel yönü ile ilgilidir. Mezo kozmos, eyleyenin bilişsel yeteneklerini, davranışsal becerilerini, bireyselliğini, psikolojisini; kısacası insani boyutunu ifade etmektedir (Łepko, 2016: 45). Ön plana çıkan bilişsel becerileri sayesinde başarılı olan eyleyenin benzersizliği, tekliği mezo kozmos habitusundadır.

Mezo kozmos habitus her ne kadar eyleyenin içiyle ilintili olsa da dış ortamdan önemli ölçüde etkilenmektedir. Başka bir ifadeyle makro kozmos ortamın, aile ortamının mezo kozmos habitusu şekillendirmede payı büyüktür. Makro kozmos ortamda ve aile ortamında ılımlı ve güvenli bir hava hâkimse bu durum eyleyenin ruh halinde olumlu bir etki yaratacaktır. Bununla bağlantılı olarak mezo kozmos habitus, eyleyenin insani boyutu olumlu yönde şekillenecektir. Bu olumlu tablo eyleyenin makro kozmostaki tüm eylemlerine yansiyacaktır. Bu habitusu Stefan Zweig örneğinde anlatmak gerekirse, Stefan Zweig 1881 Viyana'sında dünyaya gelmiştir. İçine doğduğu makro kozmosta o dönemde her anlamda (ekonomik, siyasi vb.) güvenilir bir ortam hâkimdi. Bu ılımlı ve güvenilir ortam aile içerisinde de söz konusuydu. Yahudi ve varlıklı bir ailenin çocuğu olması sanata ve edebiyata olan tutkusunun en büyük nedeniydi. Çok küçük yaşlarda edebiyata yönelmesi hem makro kozmos ortamlarıyla hem de aile ortamıyla yakından ilintilidir. Zweig'in çocukluk dönemindeki mezo kozmos habitusuna, kendi yaşam öyküsünü kaleme aldığı eseri *Dünün Dünyası Bir Avrupalının Anıları*'ndan bakıldığında, psikolojisinin olumlu yönde olduğu, bilişsel becerilerinin edebiyata ilişkin olduğu görülmektedir. Ancak ilerleyen yaşlarda Zweig'in iki büyük dünya savaşını deneyimlemesi, içinde olduğu makro kozmos ortamın bozulması, vatanından koparılması ve kimliksizleştirilmesi psikolojisini; yani mezo kozmos habitusunu önemli ölçüde etkilemiştir. Mezo kozmos habitusunun bu denli köklü değişimi mikro kozmos habitusuna da yansımıştır. Yazdığı eserlerde işlediği konular mezo kozmos habitusundan büyük izler taşımaktadır. Ele aldığı konular, bir anda değişen ve bir türlü kabullenemediği mezo kozmos habitusuna ilişkindir. Mezo kozmos habitusunun

Zweig'in kontrolünden çıkması, onu düzeltebileceğine olan inancının yok olması Zweig'ı ölüme sürüklemiştir. İçinin derinliklerinde hapsoldüğü yalnızlığın tüm acısını derinlemesine yaşamış, sorunlar içerisinde kaybolmuş ve sonunda zor bir ölümü seçmiştir. Ona göre bir yazarın ya da bir eyleyenin deneyimleyebileceği en acımasız, talihsiz, vahşi şeyleri görmüş, yaşamıştır ve bu acılar onu intihara itmiştir. Arkasında bıraktığı ölüm mektubu, katlanamadığı zulmün, mezo kozmos habitusunun onu ölüme sürüklediğinin kanıtıdır. Sevdiği insanı, karısını bu zulmün, benzer mezo kozmos habitusun içerisinde hapsedmek istemediği için, ona da aynı şekilde ölümü teklif etmiştir. Eşi de Zweig gibi mezo kozmos habitusunun kurbanı olmuştur.

Çevirmenin Çoklu Makro Kozmos Habitusu (Çevirmenin Kozmoslararası Habitusu)

Çoklu makro kozmos habitus çevirmenin kaynak kozmos ve erek kozmos arasında çeviri metinler aracılığıyla dolaşırken edindiği habitustur. Çoklu makro kozmos habitus çevirmenin çeviri metni üretirken farklı kozmoslarda sayısız ilişki ağı içerisinde yer aldığını, farklı kozmosların eyleme biçimlerine ve yatkınlıklarına ilişkin bir bilinçaltı edindiğini ifade etmektedir. Bu habitus çevirmenin farklı kozmoslarda dolaşmasına, farklı kozmoslardaki eyleyenlerin eyleme biçimlerini anlamasına ve onların toplumsallaşma süreçlerine ilişkin fikir yürütebilmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede kendi makro kozmosu ile başka bir makro kozmos arasında bir bağlantı kurabilmektedir ve kendine yürüyebileceği yeni bir yol açmaktadır. Açtığı bu yeni yolda yönünü bulmasını ve dolaşımını sağlayan çoklu makro kozmos habitusudur. Çevirmen bir araya getirmeye çalıştığı her iki kozmos habitusu bilinçaltında yoğurarak çoklu kozmos habitusunu şekillendirmektedir. Bu habitus ait olmadığı kozmosa karşı bir aidiyet hissi geliştirmesine olanak tanımaktadır. Farklı bir kozmostaki eyleyenler gibi eyleme, düşünme yetisi kazandırmaktadır. Çoklu makro kozmos habitus çevirmene makro kozmos ve mikro kozmos habitusu bir araya getirerek farklı bir kozmos habitusu tanıma, anlama ve aktarma yetisi kazandırmaktadır. Diğer bir deyişle makro kozmos habitusunu oyuna dâhil olduğu çeviri alanının mikro kozmos habitusuyla ilişkilendirme ve bu ilişkisellik/ilişkisizlikten ortaya çıkan eylem şemaları ışığında başka bir makro kozmosu anlama ve kendi makro kozmosuna aktarma yetisi kazandırmaktadır.

Farklı makro kozmoslar içerisindeki eyleyenleri birbirlerine tanıtan, onlarla iletişime ve etkileşime geçmelerini olanaklı hale getiren çevirmenin çoklu makro kozmos habitusudur. Makro kozmoslar devingen bir yapıya sahiptir ve farklı makro kozmoslar arasında oynanan oyunlar sürekli devam etmektedir. Makro kozmoslarda oynanan oyunlara dâhil olabilmek için farklı makro kozmoslarla iletişim kurmak ve etkileşime girmek kaçınılmaz bir durumdur. Çoklu makro kozmos habitus farklı makro kozmoslar arasında ortak bir yapı, eyleyenlerin birbirleriyle iletişime geçmelerini sağlayan ortak bir dil inşa ederek kendi kültür, düşünce, yaşayış ve inanış biçiminden kısacası habitusundan farklı olanlarla buluşma, tanışma ve anlaşma gereksinimini karşılamaktadır. Çevirmenin çoklu makro kozmos habitusu farklı makro kozmoslar

arasındaki sınırları kaldırarak habitus ve sermaye alışverişini olanaklı hale getirmektedir.

Çevirmenin Makro Kozmos Habitusunun Mikro Kozmos Habitusuna Yansımaları

Mikro kozmos habitus, makro kozmos ve makro kozmosta hâkim olan habitustan bağımsız düşünülemez. Mikro kozmos nesnel yapılarını, kendi özerk alanının sınırlarını makro kozmosun çatısı altında inşa etmektedir. Mikro kozmos kendi habitusunu inşa ederken makro kozmos yapılarla sayısız ilişkiler ağı kurmaktadır. Bu ilişkiler ağı yörüngesinde kendi yarı özerk yapısını oluşturmaktadır. Bu yarı özerk yapılar içerisinde oyuna dâhil olan eyleyenlerde makro kozmosta şekillendirdikleri tutum, davranış ve yatkınlıkları ekseninde eylemlerde bulunmaya başlamaktadırlar. Bu eyleme biçimleri onların kim olduğunu resmetmekte ya da hangi kozmosa bir aidiyetinin olduğunu ipuçları vermektedir. Çeviri alanında oyuna dâhil olan çevirmenlerin de çeviriye olan tutumlarında, çeviri yaklaşımlarında makro kozmos habituslarının yansımalarını gözlemlemek mümkündür. Makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusu şekillendirmesi, makro kozmosun mikro kozmosla bir ilişki örmesi ya da oyunda aynı tarafta yer alması beklenen bir durumdur. Ancak makro kozmos habitus ve mikro kozmos arasında bir ilişki örülememesi durumunda, eyleyenin sahip olduğu iki habitusun karşı karşıya gelmesi durumunda eyleyen kim olduğunu ya da nereye ait olduğunu hatırlatan makro kozmos habitusuna yönelik eylemlerde bulunacaktır. Söz konusu durumu daha net anlayabilmek, makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusa yansımalarını gözlemleyebilmek için, Reine Meylaerts'ın 2008 yılında yaptığı *Translators and (their) norms Towards a Sociological Construction of the Individual (Çevirmenler ve Normları Bireyin Sosyolojik İnşasına Doğru)* isimli çalışmasına bakmak yerinde olacaktır. Reine Meylaerts (2008) çalışmasında iki çevirmene ve bu iki çevirmen habituslarının karşılaştırmasına yer vermektedir. Yaptığı karşılaştırmada vurguladığı nokta makro kozmos habitus ve eyleyen ilişkiselliğidir. Aynı zamanda makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusa yansımalarına odaklanmaktadır. İlk olarak Belçika'daki çevirmenlerin çalışma ortamlarına yönelik bilgiler sunan Meylaerts, çalışmasına önemli bir noktadan giriş yapmaktadır. Bu girişte 1930'larda Belçika'da merkez konumundaki dilin Fransızca, çevre, azınlık konumundaki dilin ise Flamanca olduğuna değinmektedir. Meylaerts bu saptamasıyla Fransızca ve Flamanca arasındaki güç ilişkisine, bu ilişkide egemen olan tarafın egemen olunan tarafa uyguladığı baskıya odaklanmıştır. Flamanların azınlık olarak habituslarını sürdürmek ve bir sonraki nesle habituslarını, dillerini aktarabilmek için verdikleri çabaya değinen Meylaerts, her ne kadar Flamanların korunmasına yönelik girişimler olsa da, Flamanlar üzerinde yaratılan baskının ve dilsel olarak daha düşük konumda olduklarının duyumsatılmasının eyleyenlerin habituslarında önemli etkiler yarattığına vurgu yapmıştır (Meylaerts, 2008: 93-94). Çalışmasında merkez/çevre konumunda edinilen çevirmen habituslarına ve bu habituslara yönelik eylemlerin analizine odaklanmaktadır.

Çalışmasında yer verdiği çevirmenlerden ilki Ernst Claes'tir. Meylaerts'in Claes'e (1885-1968) yönelik yaptığı araştırmalarda; ilk Flaman çevirmen olduğu, alanda saygın bir konumda olduğu ve aynı zamanda parlamentoda hukuk çevirmenliği yaptığı bilgilerine ulaşmıştır. Claes'in makro kozmos habitusuna ilişkin yaptığı analizde, Flamanca konuşan yoksul bir ailenin başarılı bir çocuğu olduğu ve üst sınıf Fransızların tercih ettiği ve Flamanca konuşmanın yasaklandığı bir Katolik okuluna gittiği bilgilerine ulaşmıştır. Üniversite eğitimi Fransız filolojisi üzerinedir ve mikro kozmos habitusu Fransız dili ve kültürü ekseninde şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle, mikro kozmos habitusu Fransızcanın üstünlüğünün içselleştirilmesine yöneliktir. Claes her ne kadar Fransızcanın üstünlüğüne yönelik bir mikro kozmos habitus edinse de, kendi makro kozmos habitusunun kaybolmaması, yok olup gitmemesi için edindiği mikro kozmos habitusa karşı bir duruş sergilemiştir. Kendi makro kozmos habitusunun diline ilişkin verilen mücadeleler de hep ön sıralarda olmuştur (Meylaerts, 2008: 98). Parlamento'ya yaptığı iş başvurusu mektubunu bile kendi habitusunca (Flamanca) yazmıştır. İlerleyen yıllarda bu tavrını yazdığı eserlerde de sürdürmüştür. Fransız diline ilişkin bir mikro habitus edinse de, sesini her zaman kendi habitusuyla, makro kozmos habitusuyla duyurmayı tercih etmiştir. Sahip olduğu makro kozmos habitusu doğrultusunda kendi kozmosunun oynanan oyunlarda merkez konuma gelmesi için, Flaman eyleyenlerin habituslarına sürülen kara lekenin silinmesi için çabalamıştır. Geçmişinin izleriyle yapılanmış habitusunu gelecek nesillere aktarmak için çabalamış bir eyleyendir (Meylaerts, 2008: 98). Bu örnek egemen olunan tarafın egemen olan tarafın baskısına yönelik başkaldırısına, çevre konumundaki makro kozmos habitusunun merkez konumdaki makro kozmos habitusa karşı üstün gelme girişimini tasvir etmektedir. Aynı zamanda makro kozmos habitusunun mikro kozmos habitusa yansımalarını betimlemektedir.

Meylaerts'in çalışmasında yer verdiği bir diğer çevirmen Claes'in tam tersi bir habitusa sahiptir. Roger Keryven'in makro kozmos habitusuna ilişkin yaptığı değerlendirmede Meylaerts, Keryven'in Fransızca konuşulan, üst sınıf bir aileden geldiğini ifade etmektedir. Keryven' de Claes gibi Flamanca'nın yasak olduğu okullarda eğitim görmüştür. Keryven, Claes'in aksine Fransızcanın üstünlüğü için çabalamıştır. Keryven, Flamanca'dan Fransızcaya çeviriler yapmayı tercih etmiştir (Meylaerts, 2008: 98). Meylaerts, Keryven'in yaptığı çevirilerde Flamanların gündelik hayatına ve yerel hayatına ilişkin kullanımlarına yer verdiğini, modern Flaman yazarları çevirdiğini gözlemlemiştir. Meylaerts, bu tavrı iki düzlemde yorumlamaktadır: İlkinde Keryven'in makro kozmos habitusunda Flamanca'nın üstünlüğüne yönelik bir kırılmanın olabileceğine ihtimal verirken, ikinci yorumunda Flaman eleştirmenlerin Keryven'in çevirileri üzerine yaptıkları değerlendirmelerine yer vermektedir. Flaman eleştirmenler, Keryven'in Flamanca'yı aşağılamak ve Fransızcanın üstünlüğünü kanıtlamak adına bu yönetime başvurduğunu dile getirmektedirler (Meylaerts, 2008: 100). Bu örnek çevirmenin habitusuna yönelik yapılacak tarihsel bir analiz, çevirmenlerin makro ve mikro kozmos habituslarının izleri sürülerek çeviri kararlarına ilişkin verilere ulaşabileceğini kanıtlamaktadır.

Çalışmaya yönelik genel bir değerlendirme yapılacak olursa, her iki çevirmen de toplumsal birer eyleyen olarak kendi makro kozmos habitusları doğrultusunda eylemlerde bulunmaktadır. Dönemin habitusuyla eyleyenin habitusu bir uyum içindeyse, Bourdieu bakış açısıyla, oyunda her iki habitus aynı taraftaysa (egemen olan ya da egemen olunan taraf), eylemlerde birbirine hizmet etmektedir. Keryven örneğinde, makro kozmos habitus Fransızcanın üstünlüğü yönünde eylemler üretmektedir. Keryven'de makro kozmos habitusunun amacına hizmet eden eylemlerde bulunmaktadır. Ortak bir amaca, ortak bir habitusa hizmet etmektedirler. Ancak Claes örneğinde, dönemin habitusu eyleyenin makro kozmos habitusunu yok etmeye, üstün gelmeye çalışmaktadır. İki tarafın farklı saflarda yer alması durumunda birbirlerine karşı bir mücadele içine girmeleri kaçınılmaz bir hal almaktadır. Keryven örneğinde makro kozmos habitus mikro kozmos habitus ilişkiseliliği gözlemlenirken, Claes örneğinde makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusa olan başkaldırısı gözlemlenmektedir. Her iki toplumsal eyleyen de gözlemlenen şu dur ki: Her iki eyleyen de mikro kozmosta kişisel tarihinin, içselleştirdiği yapıların ona sunduğu makro kozmos habitus ekseninde eylemlerde bulunmuştur. Toplumsal bir eyleyen olarak çevirmenlerin çevirilerinde makro kozmos habituslarının yansımalarını, makro kozmos habituslarının izlerini gözlemlemek mümkündür.

Sonuç

Çeviride metinden makro kozmos ilişkilere geçiş, çeviri olgusunun makro kozmos yaşamın gereksinimlerinden, çevirmen kimliğinden bağımsız ele alınmaması, çeviriye yeni bir boyut kazandırılması sosyolojik bakış açılarının çeviri alanına uyarlanmasıyla söz konusu olmuştur. Çeviri olgusunun kaynak kozmos ve erek kozmos arasında geçen serüvenini, metnin içinde arama düşüncesinden ziyade bu yolculuğu metnin dışında, çevirmen habitusunda arama, metnin dışındaki hareketliliklere odaklanma düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu çalışma ile çevirmen çeviri süreçlerinde sahip olduğu habituslarla görünür bir kimlik kazanmıştır. Çevirmen kimliği habitus kavramı ile detaylı olarak irdelenmiştir ve çevirmen kimliği kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bu alt başlıklarda, kozmoslar arasında eyleyen olarak çevirmenin çoklu kimliğine ilişkin kavram önerilerinde bulunulmuştur. Çalışma bu yönüyle özgündür. Çevirmen kaynak ve erek kültür arasında kaynak metnin kodlarını çözen bir eyleyen değildir. Çevirmen ait olduğu makro kozmosta edindiği habitusuyla, çeviri alanında edindiği habitusuyla, kültürler arasında çeviri aracılığıyla gezinirken edindiği habituslarıyla çevirmen kimliğini inşa etmektedir. Çevirisi sırasında tüm bu habituslarını birbiriyle harmanlayan, uyumlu hale getiren bir eyleyendir. Çok bileşenli çeviri olgusu karşısında çok bileşenli habitusuyla eylemlerde bulunmaktadır. Çalışma Bordieu'nün habitus kavramından hareketle çevirmenin karmaşık çeviri olgusu karşısında geliştirdiği çok bileşenli kimliğine vurgu yapmıştır. Bu sayede çevirmenin çeviri sürecinde çok önemli bir konumda olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

- Bourdieu, P. (1992). *The field of cultural production. Essays on art and literature*. Randal Johnson, (Trans. and Ed.). Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2005). *Habitus. In habitus: A sense of place*. J. Hiller and E. Rooksby (Eds.), (pp.43–49). Aldershot: Ashgate.
- Łepko, Z. (2016). From mesocosmos to cosmos: Man. In *Search of His Oikos*, 37, 4, (pp. 45-54).
- Meylaerts, R. (2008). Translators and (their) norms. Towards a sociological construction of the individual. *Beyond Descriptive Translation Studies*. Benjamins Translation Library.
- Raková, Z. (2016). *Çeviri kuramları*. (Çev. Y.Polat). Ankara.
- Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. In *Target, International Journal of Translation Studies*, 10(1) (pp. 1-39).
- Vermeer, H. J. (2006). *Luhmann's 'social systems' theory: Preliminary fragments for a theory of translation*. Berlin: Frank&Timme.
- Xu, M and C, Yu Chu. (2015). Translator's Professional habitus and the adjacent discipline: The case of Edgar Snow. *Target* 27: 2, (pp. 173–191).

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.16>

Volume 7/2

2023 p. 249-264

ALBERT CAMUS'NÜN *VEBA* VE ORHAN PAMUK'UN *VEBA GECELERİ* İSİMLİ ESERLERİNİN BENZERLİKLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

A COMPARISON OF ALBERT CAMUS' *PLAGUE* AND ORHAN PAMUK'S *NIGHTS OF PLAGUE* IN TERMS OF THEIR SIMILARITIES

Asena ÇAĞIĞAN*

ÖZ

Tarihte iz bırakmış salgın hastalıklar arasında veba, büyük acılara neden olmuş ve tarihin akışını değiştirmiştir. Veba, insanlığı hem fiziksel olarak etkilemiş hem de toplumun yapısında kökten değişimlerle ruhsal, ahlaki, politik ve ekonomik sonuçları beraberinde getirmiştir. Yüksek ölüm oranlarıyla ülkelerin demografik yapısını değiştiren veba, ekonomik faaliyetlerin azalmasına ve toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Veba salgınları, yaşamın her alanına etki ederken ortaya çıkardığı ölüm korkusu, hayatın anlamının sorgulanması, ötekileşme ve keder gibi izlekler ile edebiyata da konu olmuştur. Edebiyatta veba, tarihsel bir gerçeklik biçiminde ele alındığı gibi toplumsal eşitsizlikleri vurgulamak, yozlaşmayı gözler önüne sermek ya da insanın içinde taşıdığı yaşama umudu ile ölüme başkaldırışını anlatmak amacıyla da işlenmiştir. Albert Camus ve Orhan Pamuk, vebayı eserlerine konu eden yazarlar arasındadır. Camus, II. Dünya Savaşı'nın ardından 1947 yılında yayımlanan *Veba* romanında, Cezayir'in Oran kentinde salgının ortaya çıkışı, ilerleyişi ve yok oluşunu ele alır. Pamuk ise 2021 yılında, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını sırasında yayımlanan *Veba Geceleri* romanında, XX. yüzyılın başında, kurgusal bir Akdeniz adası Minger'de yaşanan veba salgınına pek çok tarihi olay, polisiye gizemler ve aşk hikâyeleri eşliğinde anlatır. Çalışmamızın amacı, alanyazın taraması, metin inceleme ve karşılaştırma yöntemlerinden faydalanarak Camus ve Pamuk'un veba salgınına merkezine alan eserlerini biçim, konu ve izlekler açısından karşılaştırmak ve benzerliklerini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: *Albert Camus, Orhan Pamuk, Veba, Veba Geceleri, Salgın Hastalıklar*

* Öğr. Gör., Bilkent Üniversitesi, Uygulamalı Yabancı Diller Meslek Yüksekokulu, E-mail: asena.cagigan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8925-2700, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

Among the epidemics that have left their mark in history, plague has caused great suffering and changed the course of history. The plague not only affected humanity physically but also brought spiritual, moral, political and economic consequences by causing radical changes in the structure of society. The plague, which changed the demographic structure of countries due to high mortality rates, led to the deepening of social inequalities with the decrease in economic activities. While plague epidemics affected every aspect of life, it was also the subject of literature with themes such as fear of death, questioning the meaning of life, marginalization and grief. In literature, plague has been treated as a historical reality, as well as to emphasize social inequalities, to reveal corruption, or to explain the hope of life and the rebellion against death. Albert Camus and Orhan Pamuk are among the writers who make plague the subject of their works. In his novel *The Plague*, published in 1947 after World War II, Camus deals with the emergence and progression of the epidemic in Oran, Algeria. Pamuk, on the other hand, in his novel *Nights of Plague*, published in 2021 during the Covid-19 pandemic that affected the whole world, tells the story of the plague epidemic in the fictional Mediterranean island of Minger at the beginning of the twentieth century, accompanied by many historical events, detective mysteries and love stories. The aim of our study is to compare the works of Camus and Pamuk, which center on the plague epidemic, in terms of form, subject and themes, and to determine their similarities by making use of literature review, text analysis and comparison methods.

Key Words: *Albert Camus, Orhan Pamuk, Plague, Nights of Plague, Epidemics*

GİRİŞ

Büyük salgınlar, etkiledikleri toplumlarda kalıcı değişikliklerle sonuçlanan, güç dengelerini bozan ve sınıfsal eşitsizlikleri daha da belirginleştiren olaylardır. 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından salgın hastalık olarak ilan edilen Covid-19 (World Health Organization, 2020), XXI. yüzyılın ilk yarısında teknolojik ve tıbbi gelişmelerin eşliğinde bile insanın salgın hastalıklara karşı ne kadar hazırlıksız ve savunmasız olabileceğini gözler önüne sermiştir.

Salgın hastalıklar içinde makalemizin konusu olan vebanın tarihini incelediğimizde söz konusu felaketin hem ekonomik ve siyasi olumsuz sonuçlarının hem de ölüm kaygısından kaynaklanan psikolojik etkilerinin geçmişten günümüze değişmeden geldiği görülür.

Veba ile ilgili ifadelerin bulunduğu en eski yazılı kaynak, MÖ 2330-2100 yılları arasında yazıya geçirilen ve Babillilerin ulusal destanı olan Gılgamış Destanı'dır. Ölümsüzlüğü arayan Gılgamış, bilgi almak için tanrılar tarafından sonsuz hayatla ödüllendirilen Ut-Napiştım'e gider. Tanrıların yardımıyla bir tufandan kurtulan Ut-Napiştım, Gılgamış'a başından geçenleri anlatır. Söz konusu bölümde tufan dindikten sonra koruyucu ve bilge tanrı Ea, toprak, hava, rüzgâr ve zekâ tanrısı Enlil'e insanlara böylesine korkunç bir felaket gönderdiği için kızar ve tepkisini şu sözlerle ifade eder: "Sen Tanrıların en bilgesi, sen Yiğit, nasıl saldın Tufanı düşüncesizce? [...] daha yeğdir bu Tufan'dan ülkenin

kıtlıkla boşaltılması, daha yeğdir bu Tufan'dan Era'nın insanları kırıp geçirmesi!" (Anonim, 2022: 113). Destanda Mezopotamya'nın veba ve ölüm tanrısı olan Era'nın anılması nedeniyle söz konusu dönemde bir veba salgını yaşandığı düşünülmektedir (Özdemir Çiçeklitaş & Özdemir, 2023: 838).

Veba hakkındaki ilk arkeolojik bulgular, MÖ 14. yüzyılda Hitit Medeniyetinde karşımıza çıkar. Yaşanan afet ve hastalıkların, tanrıların öfkesinden kaynaklandığına inanan Hititlerin, MÖ 1345 yılında tahta geçen kralı II. Murşili, tanrıların isteklerini yerine getiren ve dini buyruklara her zaman uyan bir hükümdardır. Buna karşın ülkesinde veba salgını yayılır. II. Murşili, halkının başına gelen bu felaketin babası I. Şuppiluliuma'nın günahlarından dolayı yaşandığını düşünür ve veba duaları eder. Kil tabletlere yazılan duaların bir bölümü şöyledir: "Ben kötülük yapmadım ve önceden kusur işleyenlerden, kötülük yapanlardan bugün kimse kalmadı; hepsi öldü. Ancak böyle olmakla birlikte, babamın günahları bana da sirayet ettiği için, size, tanrılara ülke için vebadan dolayı günahlarımı ödeyeceğim. Sizin rahibiniz ve hizmetkarınız olduğum için bana karşı iyi duygular besleyin ve kalbimden bu sıkıntıyı kovunuz, ruhumdan bu korkuyu alınız" (Akurgal, 1999: 85-86). Tıbbi tedavilerin henüz gelişmediği dönemlerde, acı dolu ve ani bir ölüm gerçeği ile yüzleşen insanın, yaşama umudu ve ahiretle ilgili beklentileriyle ibadete daha fazla yöneldiğini belirtebiliriz.

Tarihte veba bakterisinden kaynaklı üç büyük kitlesel veba salgını anılır. Her biri milyonlarca insanın ölümüne neden olan bu salgınlar; "Jüstinien Vebası" olarak kayıtlara geçen ve 541 yılından 750 yılına kadar devam eden birinci salgın, 1343-1346 yılları arasında Avrupa'da meydana gelen "Kara Ölüm" olarak isimlendirilen ikinci salgın ve 1924 yılında Hong Kong'da başlayarak küresel ölçekte devam eden üçüncü veba salgınıdır (Saribaş, 2019: 2471).

541 yılında başlayan Jüstinien Vebası, İskenderiye'de ortaya çıkmış ve 542 tarihinde tahıl taşıyan gemiler vasıtasıyla Mısır ve İstanbul'a yayılmış, özellikle Akdeniz kıyıları etkisi altına almıştır. Kuzey Afrika, Filistin, Suriye ve ardından İstanbul, İtalya, Galya ile Germania bölgelerinde VIII. yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdürmüştür. Bu yıkıcı salgında 100 milyon insanın hayatını kaybetmiş olduğu düşünülmektedir (Levent Mentşe, 2019: 79). Yaklaşık 200 yıl boyunca etkisini gösteren salgın, ismini 527-565 yılları arasında imparator olan I. Justinianus'tan alır. Batıda kaybedilen toprakları geri alarak Roma İmparatorluğu'nu yeniden eski gücüne kavuşturmak isteyen imparator, önemli askeri başarılar elde eder. Ancak vebadan ekonomik, ticari ve askeri anlamda zarar gören imparatorluk güçsüz kalır. Salgın sırasında Avrupa'da ilerleyen askerlerine ödeme yapamayacak duruma gelen I. Justinianus, ordusunu geri çağırarak zorunda kalır. İstanbul'da yaşayan nüfusun neredeyse yarısını yok eden veba, Bizans İmparatorluğu'nda büyük bir gerilemenin başlangıcı olur.

İkinci büyük veba salgını olan ve Avrupa'da "Kara Ölüm" olarak anılan felaketin ortaya çıkışı, Kefe kuşatması ile ilişkilendirilmektedir. Kefe, 1266 yılında Cenova ile Altın Orda

Devleti arasında yapılan bir anlaşma sonucunda ticari bir merkez olarak kurulur ve kısa zamanda ticaret gemilerinin uğrak yeri olan bir ana limana dönüşür. Moğol ordusu, Cenevizliler ile yaşanan ticari anlaşmazlıklar sonucunda 1346 yılında Kefe'yi kuşatır. Uzun süren kuşatmaya rağmen Kefe'ye giremeyen ordu, hızla yayılan veba ile de zayıf düşer. Moğollar, şehrin savunmasını aşmak için vebadan ölmüş askerlerini mancınıklarla kale duvarlarının içine fırlatırlar (Wheelis, 2002: 973). Kuzey İtalya'da Piacenza şehrinde noter olan Gabriel de Mussi'nin Latince'den İngilizce'ye tercüme edilen anıları, kuşatma hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir:

Ölmekte olan Tatarlar, hastalığın yol açtığı felaketin büyüklüğü karşısında sersemlemiş ve hayrete düşmüşlerdi, kaçma umutlarının olmadığını fark ettiklerinde kuşatmaya olan ilgilerini kaybettiler. Ancak dayanılmaz pis kokunun oradaki herkesi öldüreceği umuduyla cesetlerin mancınıklara yerleştirilmesini ve şehre fırlatılmasını emrettiler. Şehre yığınlarca ölü atıldı ve Hıristiyanlar mümkün olabildiğince çok cesedi denize atmalarına rağmen ne saklanabildiler ne de kaçabildiler. Kısa süre içinde çürüyen cesetler havayı kirletti, su kaynaklarını zehirledi ve koku o kadar ağırdı ki, Tatar ordusundan geriye kalan birkaç bin kişiden ancak biri kaçabildi. Dahası, hastalık bulaşmış bir adam zehri başkalarına bulaştırabilir, yalnızca bir bakışıyla insanları ve yerleri kirletebilirdi. Kimse bir savunma yolu bilmiyor ya da bulamıyordu (Mussi'den aktaran Wheelis, 2002: 973).

Kefe ile ticaret yapan Ceneviz gemilerinin Kefe'den aldıkları malları, Sicilya Messina limanına getirmesiyle salgın Avrupa'da yayılmaya başlar. İtalya limanlarına alınmayan bir Ceneviz gemisinin Marsilya'ya ulaşmasıyla veba, Fransa'ya geçer (Levent Menteşe, 2019: 82). Böylece Moğolların Kefe surlarını aşmak için kullandıkları biyolojik silah, yayıldığı bölgelerde nüfusun büyük bir kısmını yok eden ikinci veba salgınının başlangıcı olur.

“Bombay Vebası” ismiyle bilinen üçüncü büyük salgın, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Güneydoğu Asya'dan çıkarak deniz ticareti ile kısa sürede bütün dünyaya yayılmış ve XX. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Veba vakaları, XX. yüzyılda azalsa da ancak 1960'lı yıllarda antibiyotik kullanılmaya başlanması ile kontrol altına alınmıştır (Varlık, 2016: 151). Tarihte yaşanmış salgınlar, hastalığın yayılmasını önleme bilincinin gelişmesi, hükümetlerin kriz yönetimi süreçlerini daha etkili hale getirmesi ve yeni tedavilerin bulunması gibi pek çok olumlu gelişmeye de vesile olmuştur.

Edebiyatta veba, sıklıkla insan psikolojisini keşfetmek amacıyla işlenir. Veba, kahramanların karakterlerinin gelişiminde keskin değişimlere yol açar. Hastalık sırasında kahramanların zorluklar karşısında dayanma güçleri, cesaretleri, fedakârlıkları ya da umutsuzlukları ve fırsatçılıkları gibi özellikleri gözler önüne serilir. Veba, edebi eserlerde bireysel özellikleri belirginleştirmesinin yanı sıra toplumsal eleştiri yapmak amacıyla bir eğretileme olarak da kullanılır. Salgınlar, toplumun zayıflıklarını, insan doğasının karanlık yönlerini ve adaletsizlikleri meydana çıkarır.

VEBA VE VEBA GECELERİ ROMANLARININ ORTAK ÖZELLİKLERİ

Albert Camus ve Orhan Pamuk, vebayı romanlarına konu eden yazarlardandır. Veba adlı eserde “Camus, saçmalık, başkaldırı düşüncesini, salgın hastalık figürüyle sergilemiştir [...] Bu roman, 1940’lı yıllarda belli bir tarihte, coğrafyada yeri belli olan bir mekânda Cezayir’in Oran şehrinde tarihi kayıtlara göre gerçekte vuku bulmamış salgın hastalık vebanın şehri düşman orduları gibi kuşatıp insanlara nasıl kâbus yaşattığını anlatmaktadır. Bu özel olay, Fransa’nın Alman Nazi askerleri tarafından işgaline, insanlığın maruz kaldığı kötülük sorununa, insanın evrendeki metafizik yalnızlığına, genelde tarihte olmuş ya da gelecekte olabilecek savaşlar ve katliamlara simgesel olarak çağrışımlar yapar” (Boyacıoğlu, 2012, akt. Delibaş & Delibaş, 2017: 571). *Veba Geceleri* ise Pamuk’un kendi sözleri ile “eski düzenin aristokrasisinin, kralların, ağaların, paşaların düzeninin bitip [...] daha demokratik, daha laik, dinden çok bürokrasiye ve modernliğe dayanan yeni milletlerin ortaya çıkmasının zorunluluğunun alegorisi”dir (Madra ve Özbay, 2021: parag. 10). Romanlarda veba, neden olduğu acı, ölüm, yalnızlaşma, iletişimsizlik ve yozlaşma gibi temalar ile toplumsal eleştirileri ifade etmeye imkân tanımıştır.

1940’lı yıllarda Oran şehrinde ortaya çıkan bir veba salgını konu edinen Camus’nün *Veba* romanının ilk bölümünde, okuyacağımız satırların yaşananlara tanıklık eden anlatıcının güncesine ait olduğu belirtilir.

Kaldı ki, kaderin cilvesiyle belli sayıda tanıklıkları derleme olanağı bulmasaydı ve anlattığını ileri sürdüğü şeylere ister istemez karışmasaydı, zamanla tanıyacağımız anlatıcı bu tür bir girişim içinde bir değerlendirmede bulunma sıfatını pek kazanamazdı. İşte ona bir tarihçi yapıtını ortaya koyma hakkı tanıyan da budur. Tabii ki, amatör de olsa bir tarihçinin her zaman belgeleri vardır. Bu öykünün anlatıcısının da kendi belgeleri var (Camus, 2013: 16).

Veba’da anlatılan olaylar, belgelere ve tanıklıklara dayandırılır. Bu bağlamda roman, kurmaca içinde kurmaca olarak tanımlanabilen, anlatıcının metne dâhil olduğu ve yazma sürecini yazının konusu haline getiren postmodern edebiyatın önemli yazım tekniklerinden üstkurmaca özelliği taşır.

Veba Geceleri romanının giriş bölümünün ilk cümlesinde de anlatıcı, “bu hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir” (Pamuk, 2021: 11) sözleriyle üstkurmaca tekniğine işaret eder. Giriş kısmında okuyucuya romanın ortaya çıkışına neden olan olaylar anlatılır. Roman kahramanlarından Padişah II. Abdülhamit’in yeğeni olan Pakize Sultan, veba salgını sırasında Minger adasındadır. Pakize Sultan adadan, ablası Hatice Sultan’a 113 adet mektup yazar. Romanın kurgusuna göre yaşanan olaylardan 116 yıl sonra yani 2017 yılında bu mektupların kitaplaştırılması gündeme gelir ve bir tarihçi olan Mina Mingerli’den bu kitaba bir önsöz yazması istenir. Ancak yapılan araştırmalar çeşitlenince önsöz olarak başlanan metin, bir romana dönüşür.

Olayların belgelere dayandırılmasına paralel olarak görülen diğer bir ortak nokta, anlatıcıların kimlikleri ile ilgili detayların romanların sonunda açıklanmasıdır. *Veba*’nın sonunda anlatıcının, romanın önemli kahramanlarından Doktor Rieux olduğu açıklanır.

Kimliğinin başta açıklanmamasının nedeni, Rieux'nün bir tarihçiden beklenen biçimde tarafsız olmak istemesidir.

Bu günce burada sona eriyor. Doktor Rieux'nün bunun yazarı olduğunu belirtmenin zamanı geldi. Ama son olayları aktarmadan önce, en azından niçin araya girdiğini açıklamak ve tarafsız tanık üslubunu seçmeye özen göstermesinin anlaşılmasını istiyor (Camus, 2013: 296).

Pamuk'un romanının son kısmında ise Mina Mingerli, romanında diğer kahramanlara göre Pakize Sultan ve Doktor Nuri Bey'i daha yakından ve derin bir biçimde ele almasının, kendisi ile kahramanlar arasındaki akrabalıktan ileri geldiğini açıklar.

Dikkatli okurlarım kitabımda Pakize Sultan ve Doktor Nuri'ye herkesten daha anlayışla yaklaştığımı fark etmişlerdir. Onların kızlarının torunuyum ben. Doktoramı Cambridge Üniversitesi'nde 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki Girit ve Minger adaları üzerine yaptığım için, mektupların yayına hazırlanmasını benden istemeleri kadar doğal bir şey olamaz (Pamuk, 2021: 499).

Camus'nün ve Pamuk'un veba konulu romanlarında yaşananların bir tarihçi bilinci ile aktarıldığının vurgulandığı görülür. Albert Camus, Cezayir'de kendisinin felsefe öğretmeni olan Jean Grenier'ye yazdığı 22 Eylül 1942 tarihli bir mektupta veba hakkında bir roman üzerinde çalıştığını, bunun için tarihi ve tıbbi açılarından ciddi bir araştırma yaptığını ifade eder (Gallimard, t.y.). Pamuk ise uzun süredir planlayıp beş yılda yazdığı romanında hikâyesini kurmak için tarih kitaplarından ve geçmiş veba salgınlarındaki sağlık müfettişlerinin raporlarından faydalandığını belirtir (Öztürk, 2021: parag. 16).

Her iki romanda da salgının nedeni dış etkenlerde aranmaktadır. *Veba* romanında Doktor Rieux, oturduğu binanın girişinde ölü bir fare görür ve bina görevlisine haber verir. Ancak görevli, fareleri dışarıdan birinin kötü bir şaka olsun diye bıraktığını düşünür:

[...] kapıcıya haber vermek üzere geri döndü. Yaşlı Mösyö Michel'in tepkisi karşısında bu gördüğünün alışılmadık olduğunu daha iyi hissetti. Bu ölü farenin varlığı ona yalnızca tuhaf gelmişti, oysa kapıcı için bir rezaletti. Kesinlikle emindi. [...] Apartmanda fare yoktu, o zaman biri bunu dışarıdan getirmiş olmalıydı. Sözün kısası, bir şaka söz konusuydu (Camus, 2013: 17).

Veba Geceleri'nde ise hastalığın ilerleyişine komplo teorileri eşlik eder. Bunların arasında vebanın, adadaki Müslüman nüfusunu azaltmak için bilinçli olarak yayıldığı düşüncesi baskındır.

“Aslında Vali Paşa'nın salgından sandallarla kaçan Rumların adadan çekip gitmelerinden hiç şikâyeti yoktu!” diyen Yunanistanlı tarihçiler de vardır. [...] Ama adada kalan Müslümanlar kırılıp azaldıktan sonra, kaçan Rumların geri geleceğini ve böylece Rumların adada esaslı bir çoğunluk yakalayıp önce bağımsızlık sonra Yunanistan'ı isteyeceğini söyleyen Müslümanlar da vardır (Pamuk, 2021: 235).

Vebanın sonuçları, insanlar için yıkıcıdır. Böyle durumlarda yaşanan felaketi anlamlandırmak için bir sorumlu arayışına girildiği görülür. Vebanın sorumlusunun tespit

edilmesi ile suçlamalar, öfke ve korku hisleri bir hedefe yönlendirilir. Ayrıca toplumda yaygın olan dışlayıcı veya önyargılı fikirler, salgın hastalıklar sırasında bir suçlu aranmasına neden olabilir. Söz konusu düşünce biçimi, farklı grupları suçlamak veya hedef göstermek için salgın hastalıkları bir fırsata dönüştürür.

Her iki romanda da valilikler, karantina ilan etmekte geç kalır ve bu kararı vermektan âdeta kaçınırlar. *Veba* romanında Doktor Rieux ve Doktor Castel karantina ilan edilmeden önce, hastalığın belirtilerine bakarak, veba ile karşı karşıya olduklarını zaten anlamışlardır. Oysa valilik, salgın haberinin yayılmasından endişe duyar ve durumun ciddiyetini halka yansıtmamaya gayret eder.

Rieux, valiliğin kentin en ücra köşelerine alalecele yapıştırdığı küçük beyaz duyuruları okuyabiliyordu. Bu duyurulara bakarak yöneticilerin durumu açıklıkla değerlendirdiğini söylemek güçtü. Önlemler çok ciddi değildi ve kamuoyunu telaşlandırmamaya özen gösterildiği belliydi. Gerçekten de duyurunun giriş bölümünde, henüz bulaşıcı olup olmadığı bilinmeyen birkaç tehlikeli ateş vakasının Oran kentinde ortaya çıktığı belirtiliyordu. Bu vakalar gerçek anlamda endişeye kapılmak için yeterli özellikler göstermiyordu ve halkın soğukkanlılığını koruyabileceğinden kuşku duyulmuyordu (Camus, 2013: 60).

Veba Geceleri'nde hıyarcıklardan alınan numuneler, İzmir'e gönderilmiştir. Tecrübelerine dayanarak hastalığın veba olduğunu anlayan Bonkowski Paşa, İzmir'den gelecek sonuçları beklemeden bir an önce karantinanın başlatılmasını ister. Ancak Vali, Karantina Heyetini toplamamak için bahaneler bulur.

Bütün telaşa rağmen Minger Karantina Heyeti ertesi sabah toplanamadı. Müslüman üyeler hazırды ama Fransız konsolosu Girit'teydi, heyet başkanı Doktor Nikos evinde yoktu, paşanın dostluğuna güvendiği İngiliz konsolosu beklenmedik bir bahaneyle affını istedi. [...] Bonkowski Paşa'yı Vali makamına davet etti ve ona önce sabırsızlığa kapılmamasını söyledi (Pamuk, 2021: 49).

Salgınlar sırasında karantina kararı, bulaşıcı hastalığın yayılmasını önlemek için son derece gerekli olmakla birlikte söz konusu süreç, insanlarda yalnızlık ve çaresizlik duygularının yoğunlaşmasıyla yaşanan psikolojik sorunlara neden olur. Bunun yanı sıra işletmelerin kapanmasıyla ortaya çıkan işsizlik gibi ekonomik zorluklar da meydana gelir. Özellikle salgın hastalığın ciddiyetinin anlaşılamadığı başlangıç dönemlerinde, toplumun tepkisinden çekinildiğinden ya da olumsuz ekonomik sonuçlardan kaçınmak için gerekli tedbirlerin alınmasında tereddüt edilebilmektedir.

Yönetimlerin tedbir almakta geciktiği iki romanda da kahramanlar, felakete karşı hazırlıksızdır. *Veba* romanında Doktor Rieux ve Doktor Castel arasında geçen konuşma, tıbbi malzemelerin yetersizliğini ortaya koyar:

- "İlde serum bulunmadığını biliyor musunuz?" dedi. "Bu sonuncusu."

- "Biliyorum. Depoya telefon ettim." Müdür şaşkınlıktan donakaldı. "Paris'ten getirtmek gerek" (Camus, 2013: 56).

Veba Geceleri'nde de adada yeteri kadar dezenfektan bulunmamaktadır.

- [...] Adada solüsyon dezenfektan için ne var?
- Askeriye kendi solüsyonunu garnizonda kireç ocağından kendi yapar. Valilik için İzmir üzerinden variller ile dezenfektant getirilir [...].
- Sizde bakır sülfat var mıdır?
- Burada göz taşı derler... Ben birkaç gün içinde zatıalinize öteki eczanelerden solüsyon yapacak kadar bulabilirim. Ama adada karantina siyaseti mahiyetinde devamlı temin edebileceğimizi sanmıyorum (Pamuk, 2021: 57).

Vebanın acımasızca can aldığı iki romanda da mektupların mikrop taşıyabileceği endişesi görülür. *Veba* romanında mektuplaşmanın verdiği küçük mutlulukların bile insanların elinden alındığına şu sözlerle dikkat çekilir:

Mektup yazmaktan duyulan hafif sevinç bile elimizden alınmıştı. Gerçekten de geleneksel haberleşme olanakları, kentin ülkenin geri kalan bölümüyle iletişimini sağlayamaz olmuştu. O sırada alınan yeni bir karar, mektupların enfeksiyon taşımasını engellemek için, her tür yazışmayı yasakladı (Camus, 2013: 74).

Veba Geceleri'nde de mektupların mikrop taşımadığı bilim insanları tarafından kanıtlanmış olmasına rağmen dışarıdan gelen evrak ve mektuplar tütsülenmektedir. Doktor Nuri, bu tür önlemlerin uygulanmasının halkı dezenfeksiyon konusunda bilinçlendireceğine inanır.

“Bakınız ben de herkes gibi postadan çıkan evrakı, aldığım gazeteyi, bozuk parayı bazan tütsülüyorum” dedi. “Ama son Venedik Karantina Konferansı'nda hastalıklı yerden gelse bile kâğıdı, mektubu, kitabı dezenfekte etmeye gerek olmadığına karar verdiler. Ama yine de hastalara, hastane avlusundaki çaresizlere, bir umut bekleyenlere ‘tütsü bir işe yaramaz!’ demiyorum” (Pamuk, 2021: 118).

Veba romanında Oran halkı ve *Veba Geceleri*'nde Minger adası sakinleri, dış dünya ile iletişimlerinin kesilmesinin yanı sıra yaşadıkları küçük alanlara da hapsedilerek esaretten kaynaklanan sıkıntıya maruz kalırlar. Oran'da valilik kararının yayınlanmasından birkaç saat önce kentin kapıları zaten kapatılmıştır. İnsanların şehir dışındaki yakınlarından ve sevdiklerinden ayrı kalmaları, çaresizlik duygusunu yoğunlaştırır.

Aslında kentin kapılarının kapatılmasının en dikkat çeken sonuçlarından biri de ayrılığa hazırlıksız yakalanan kişilerin içinde buldukları durumdu. Birkaç gün önce, geçici bir ayrılığa göre kendilerini hazırlayan, birkaç hafta sonra birbirleriyle görüşeceklerinden emin, garımızın peronlarında iki üç tavsiyede bulunarak kucaklaşan ve bu ayrılıkla günlük uğraşlarından birazcık olsun başını kaldırmış anne ve çocuklar, eşler, sevgililer kendilerini, birdenbire çaresiz bir biçimde birbirinden uzak düşmüş, herhangi bir buluşma ya da haberleşme olanağından yoksun bırakılmış bir halde buldular (Camus, 2013: 73).

Veba Geceleri'nde karantina kurallarına uymakta zorlanan Minger halkı için adanın İngiliz ve Alman gemileri tarafından ablukaya alınması, umutsuzluğu ve korkuyu arttıran

bir gelişme olarak karşımıza çıkar. Adadan kaçak olarak sandallarla ayrılan birinin Atina'ya veba mikrobu götürdüğü haberinin yayılması üzerine Avrupalı devletler adaya ablukaya alırlar. Başlangıçta bu durumdan haberdar olmayan halk, adaya hapsedildiğini fark ettiğinde kapalı bir alanda ölüme terkedildiği duygusuna kapılır.

Haziran ortalarında şehre sinmeye başlayan umutsuzluk duygusunu anlatabilmek için tarihçi hatta romancı değil şair olmalı insan! Kişiyi dikkatli olmaktan, kafasını çalıştırmaktan, önlem almaktan alıkoyan bir umutsuzluktu bu. “Nasıl olsa işimiz bitmiş” duygusuydu. Herkes şu anda ölmüyordu ama herkes adaya sıkıştığını, ölümün eninde sonunda kendisini bir köşede bulacağını hissediyordu (Pamuk, 2021: 259-260).

İletişimin sona ermesi ve hapsedilmişlik duygusu beraberinde her iki anlatıya da ahlaki çöküş getirir. *Veba* romanında kapatılan şehir kapılarından çıkmak isteyenler önce hafif kuvvetlerle, sonra silahlı gruplarla kapılara saldırır. Şehirde hırsızlıklar artar.

Kent kapılarında kopan ve jandarmaların silaha başvurmak zorunda kaldıkları kavgalar sessiz bir tepki yarattı. Kuşkusuz yaralılar vardı, ama her şeyin sıcak ve korkunun etkisiyle abartıldığı kentte ölümlerden söz ediliyordu. Gerçekten de durum ne olursa olsun, hoşnutsuzluğun durmadan arttığı, yöneticilerin en kötü durumdan korktukları ve felaket altındaki halkın isyana kapılması durumunda alınacak önlemleri ciddi ciddi düşündükleri bir gerçektir (Camus, 2013: 117).

Benzer bir biçimde *Veba Geceleri*'nde hastalıktan dolayı boşalan evler yağmalanır. Arkaz kasabasında, “evlerin, dükkânların tahtalarla kapatılması, aslında mikroplar ve epidemiyoloji çağında belki gerekli değildi[r] ama bu önlem gittikçe artan hırsızlık, işgal, ev boşaltma gibi suçlara karşı da” (Pamuk, 2021: 259) alınmaya başlanır.

Salgınlarda ölüm korkusu ve belirsizlik, yoğun bir kaygının ortaya çıkmasına yol açar. Geleceğin muğlaklığı ve umutsuzluk, toplumun ahlaki değerlerinden vazgeçilmesiyle sonuçlanır ve bencilce kararlar verilmesine neden olur. Kaynakların kıtlığı sonucunda insanlar, yaşanan felaket karşısında birlik olmak yerine yalnızca kendisi korumaya odaklanır.

Salgın hastalıkların gelişim sürecinde doktorlar da suçlanarak hedef alınabilmektedir. Hasta sayısının artmasına karşın tıbbi malzeme yetersizliği sağlık sektöründe çalışanların zor kararlar almasını gerektirir. Salgınla mücadele için alınan kararlar, toplum tarafından ilgisizlik ve yetersizlik olarak algılanarak eleştirilebilmektedir. Bununla beraber incelediğimiz romanlarda halk tarafından kurtarıcı olarak görülen ve saygı duyulan doktorların veba salgını sırasında hoş karşılanmamasının bir nedeni de vebadan kurtuluşun olmaması ve doktora görünmenin ölümün habercisi sayılmasıdır.

Vebadan önce onu bir kurtarıcı gibi görmüşlerdi. Üç hap ve bir şırıngayla her şeyi düzeltecekti; koridorlar boyunca onun yanında yürürken kolunu sıkıca tutuyorlardı. Bu, insanı şımartan bir şeydi, ama tehlikeliydi de. Şimdiyse, tersine, yanında askerlerle onların karşısına çıkıyordu ve ailenin kapıyı açmaya karar vermesi için dipçik darbeleri gerekiyordu (Camus, 2013: 193).

Veba Geceleri'nde doktorlar güvenlik gerekçesiyle hastalara zırhlı lando¹ ile gideceklerini öğrenirler (Pamuk, 2021: 41). Halk ile askeri güçler, veba olduğu tespit edilen kişilerin yakınlarının zorla kaleye kapatılması sırasında karşı karşıya gelmektedir. Bu kişiler 5 gün kalede kalıp hasta olmazlarsa bırakılmaları gerekirken, çok daha uzun süre tutulmakta ve sağlıklı iken orada hastalık kapmaktadırlar.

“Geldiğinde hiçbir şeyi yoktu, haftalığı tecritte kaptı” lafı hem tecridi hem de karantinayı baltalayan haklı bir söz, bir dedikodu olarak hızla yayılıyor, tecrit Kale'de ikinci bir hapishane-şehir olmaya doğru gidiyordu (Pamuk, 2021: 242).

Salgın hastalıkların tanrıların öfkesinden kaynaklanabileceği, tarihin tüm dönemlerinde karşımıza çıkan bir inanıştır. *Veba*'da Rahip Paneloux ve *Veba Geceleri*'nde Şeyh Hamdullah dini figürlerdir. İki din adamı da salgının başlangıcında vebanın Tanrı'dan geldiği düşüncesindedir. Paneloux, “Kardeşlerim, felaketin içindediniz, kardeşlerim bunu hak ettiniz” (Camus, 2013: 99) sözleriyle hastalığın Tanrı tarafından din düşmanlarını cezalandırmak için gönderildiğini vurgular.

Vebanın hızlı ve yıkıcı etkileri, zaman zaman insanlarda tıbbın yetersiz kaldığı algısını oluşturur. *Veba Geceleri*'nde dini bir merkez olan dergâhın askerler tarafından dezenfekte edilmesi, inananlar için büyük bir hakarettir. Şeyh Hamdullah'a göre “veba Allah'tan gelmektedir ve ondan kaçış hem beyhudedir hem de kaderden kaçmaya kalkmak gibi zor ve tehlikelidir” (Pamuk, 2021: 286).

Oran'da yaptığı kültürel çalışmalarla saygı gören Rahip Paneloux, saygın bir din adamıdır. Vebayla savaşmak için verdiği vaazda, tarihte bu hastalığın ilk ortaya çıkışını Tanrı'ya düşman olanların cezalandırması ile ilişkilendirir ve cemaatinden felaket karşısında diz çökmesini ister. Rahip, insanları buğdaya benzeterek, Tanrı'nın veba aracılığıyla samanı tohumdan ayıracağını yani özellikle günahkârların zarar göreceğini savunur. Bilim dâhil hiçbir gücün insanları Tanrı'nın gazabından kurtaramayacağını belirten Paneloux, kuvvetli inancına rağmen vebadan ölür. Böylece özgürlüğe son derece önem veren Camus, uyumsuzluğu insanın ötesine geçen ve onu kısıtlayan ideolojilerle çözmeye çalışmanın başarıya ulaşmayacağını gösterir.

Minger Adası'nda ise Şeyh Hamdullah'ın tarikati bir darbe ile yönetime geçtiğinde karantina önlemleri kaldırılır. Tıbbi gelişmelere güvenmeyen, kaderci düşüncelere sahip Müslüman kesimin gerekli önlemleri almaktan kaçınması, vebadan ölenlerin hızla artması ile sonuçlanır. Zamanından önce kaldırılan karantina sırasında Şeyh Hamdullah'ın da vebaya yakalanıp hayatını kaybetmesi, batıl inançlar karşısında bilimin değerini vurgular.

¹ Lando: (Fransızca landau) Dört tekerlekli, içinde dingillere paralel olarak düzenlenmiş karşılıklı iki oturma sırası bulunan, üstü açılıp kapanabilen çift körüklü binek arabası. Kaynak: <https://sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi: 10.03.2023

Felaketler sırasında batıl inançlara kapılma ve alternatif yollarla iyileşme umudu *Veba* romanında nazarlık ve muskalar ile karşımıza çıkar.

Deli gibi rüzgârın estiği bir gün rahip ikinci vaazını verdi. Doğruyu söylemek gerekirse, dinleyici topluluğu ilk vaaza oranla daha azdı. [...] insanların çoğu tümüyle dinsel görevlerini bırakmasa ya da bu görevleri iyice ahlaksız bir özel yaşama rastlaştırmasa da sıradan dinsel edimlerin yerine pek mantığa uymayan boş inançları getirmişlerdi. Ayine gitmekten çok nazarlık ya da Aziz Roch muskalarını seve seve takıyorlardı (Camus, 2013: 220).

Veba Geceleri'nde de özellikle adanın Müslüman kesimi, vebadan korunmak için şeyhlerden dua kâğıtları alır.

Bayram Efendiye tatlılıkla gülümsedikten sonra Şeyh dua kâğıtlarının nasıl okunacağını anlatmaya başladı: Gece karanlıkta veba cini belirlediğinde Allah'ın adlarından olan Recep, Muktedik ve Baki otuz üçer kere tekrarlanacaktı. Eğer dua kâğıdı ve muskayı cine doğru tutar, on dokuz kere de okursa beladan uzak durabiliyordu (Pamuk, 2021: 27).

Vebanın toplumdaki bozulmalar sonucunda Tanrı tarafından gönderilen bir ceza olma ihtimali ve tıbbın yetersiz kaldığı algısı, insanların gözünde din adamlarına fazladan sorumluluklar yükler. Veba salgınlarında insanlar, tanrıların lütfunu çekmek için dualar ederler, dini nesnelere kullanarak korunma ve iyileşme umudu ararlar.

İncelediğimiz iki romanın diğer bir ortak noktası, hastalıkla mücadele için gönüllülük esasına dayanan destek gruplarının kurulmasıdır. *Veba*'da salgına hazırlıklı olmayan Oran kentinde sağlık hizmetlerinin ve yönetiminin yetersiz olması, gönüllü sağlık hizmetlilerinden oluşan bir ekibin kurulmasını kaçınılmaz hale getirir (Camus, 2013: 129). *Veba Geceleri*'nde de gönüllü karantina neferleri, "özellikle okuma yazma bilmez Müslümanları karantina kurallarına uymaya" (Pamuk, 2021: 182) ikna ederler. Tıbbi korunma yöntemleri yerine Şeyh Hamdullah'ın hazırladığı dua kâğıtlarına güvenen Müslümanların kadercisi ve cahil oldukları için karantinaya karşı oldukları sıklıkla vurgulanır.

Veba ve *Veba Geceleri* romanlarında, salgın felaketinin yarattığı şokun ardından komşular arasındaki dayanışma sona erer. Acımasız ve amansız bir hastalıkla karşı karşıya kalan, dışarıyla bağlantısı kesilen insanların birbirleri ile iletişimleri de sona erer. *Veba*'da Oran şehrinde "kimse komşusunun yardımını ummaz [...] ve her bir kimse kendi uğraşısıyla yalnız başına ilgilenir" (Camus, 2013: 81). Minger adasında da halk bulabildiği malzeme ve yiyecekler ile evlerine "düşman ordusunu bekler gibi kapanmış, salgının bitmesini" beklemektedir (Pamuk, 2021: 226).

Romanlarımızda vebadan ölenlerin cenazelerinin gerektiği gibi yapılamamaktadır. İnsanların, vefat eden yakınlarına son kez veda etme fırsatını bulduğu cenaze töreni geçmişten günümüze toplumlar için büyük önem taşır. Veda işlevinin yanı sıra

kaybedilen kişiyi tanıyanlar da cenazede bulunarak onun yakınlarını teselli ederler. Böylece birliktelik ve dayanışma ile kaybı olanlara destek olurlar.

Veba romanında, başlangıçta cenaze törenlerinin yasaklanması, ölümlerin kireçlenmesi gibi önlemler ve kayıpların artmasıyla birlikte gömülme işlemlerinin dikkatsizce toplu mezarlara yapılması, insani duyguları incitir. Oranlılar, yakınlarını yitirmenin acısının yanı sıra, ziyaret edebilecekleri ve sevdiklerini anabilecekleri bir mezardan da yoksun kalırlar.

Mezarlığın ucunda, sakızağaçlarıyla kaplı üstü açık bir alanda iki kocaman çukur açılmıştı. Kadınlar ve erkekler için birer çukur vardı. Bu açıdan bakınca, yönetim geleneklere uyuyordu, ancak çok sonraları, olayların gelişmesi doğrultusunda, bu son saygı duygusunun da ortadan kaybolduğu ve hiç utanma duygusuna kapılmadan, kadın ve erkekleri üst üste karmakarışık gömdükleri anlaşıldı (Camus, 2013: 176).

Veba Geceleri'nde de cenaze sayısı arttığında dini geleneklere aykırı uygulamalar tepki çeker. İnsanların ölüm ve yas ile başa çıkmalarına, toplumsal dayanışmayı pekiştirmelerine ve sevdiklerinin hatıralarını yaşatmalarına yardımcı olan cenaze törenleri, gerektiği gibi yapılamaz.

Vali'nin önerisiyle Mecid ve Hadid kardeşler, kireçleme için Yeni Mezarlık'ta nöbete başlayınca, kadın ölümlerin kireçlenirken yüzlerinin örtülmesi, mahrem yerlerinin ve çıplak vücutlarının görülmemesi, gözüdürse de az gözükmemesi, kirecin kürekle bu kadar kaba vurulmaması, cesedin açık gözünün, ağzının, burnunun içine kireç dökülmemesi gibi pek çok nahoş konu, büyümeden, siyasallaşmadan kapandı (Pamuk, 2021: 250).

Uygun olmayan cenazelerin yanı sıra veba kurbanlarının geride bıraktıkları eşyaların yakılması her iki romanda da karşımıza çıkar. *Veba* romanında, belli bir süre sonra hastalıktan ölenlerin de yakılması gerekli hale gelir.

Bir valilik emriyle devletin süresiz olarak halka verdiği topraklara el kondu ve ölümlerden kalan ne varsa büyük fırınlara doğru yola çıktı. Bir süre sonra da vebadan ölenlerin de yakılması gerekti. Ama bu iş için kentin doğusunda, sınırların dışında kalan çöp yakma fırınının kullanılması gerekti (Camus, 2013: 170).

Veba Geceleri'nde ölünün eşyalarının başkaları tarafından kullanılması riski, bu eşyaların yakılarak yok edilmesini zorunlu kılar.

Veba mikrobu bulaşmış kirli şeylerin ve fare ölümlerinin yakılması için bir çukur kazılması fikrini Bonkowski Paşa adadaki ilk gününde Vali Paşa'ya vermişti. İmha edilmesi gereken kirli yünlü kumaşların, yatakların, ketenli giyecek ve hasır eşyanın, şiltelerin çok eskiden yapıldığı gibi herkesin görebileceği bir yerde ibret olsun diye yakılmasının ada halkını karantina ve temizlik konusunda ayrıca eğiteceği görüşündeydi (Pamuk, 2021: 249).

Hastalık ile temas etmiş nesnelere yakılması sonucunda ortaya çıkan duman, her iki romanda da ölümün ve kötülüğün bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. *Veba* romanında yoğun duman, kasaba halkını tedirgin eder ve içlerindeki ölüm korkusunun altını çizer.

Yine de daha sonra, başka çözümler bulmak ve işi daha geniş tutmak gerekti. Bir valilik emriyle devletin süresiz olarak halka verdiği topraklara el kondu ve ölümlerden kalan ne varsa büyük fırınlara doğru yola çıktı. Bir süre sonra da vebadan ölenlerin de yakılması gerekti. Ama bu iş için kentin doğusunda, sınırların dışında kalan çöp yakma fırınının kullanılması gerekti (Camus, 2013: 178-179).

Veba Geceleri'nde ise hasta insanların eşyalarının yakılmasıyla ortaya çıkan duman, halka ölümle iç içe olduklarını hissettirerek âdeta onları boğar.

Çukurda ertesini günlerde pek çok eşya, kumaş, yatak zaman zaman yakıldı ve salgın boyunca gündüzleri bu siyah dumanlar halkı hep korkuttu. Kara dumanlar Mingerlilere, Azrail'in yakınlarda olduğunu, Allah'ın merhametine kaldıklarını ve nedense yalnız olduklarını hissettirdi (Pamuk, 2021: 250).

“Her şeyin yok olduğu, yok olmaktan korktuğumuz ancak yine de yok olmanın varlığında yaşamımızı sürdürmemizin gerekliliği” (Türkyılmaz, 2015: 94) ve kaçınılmaz ölüm korkusu, her iki romanda da belirgindir. Varoluşun anlamını, insanın sonlu bir varlık olmasında arayan Camus'nün eserlerinde ölüm izleği önemli bir yer tutar. “Camus'ye göre, yaşamın ölümle sonuçlanan dramıyla baş edebilmek ve varoluşun derinliğine ulaşabilmek için savaşım vermek gerekmektedir” (Türkyılmaz, 2003: 111). Kendini var etmeye çalışan insan, sürekli olarak geleceğe doğru atılımlar yapar. Ancak geleceğe doğru ilerlemek, bir yandan da ölüme yaklaşmaktır. İnsanın varlığını sorgulaması ve kendi iradesi dışında atıldığı dünya ile arasındaki uyumsuzluk, yabancılaşma duygusunu ortaya çıkarır. “Bunun yanı sıra, insanları bir arada tutmayı sağlayan kültürel, geleneksel ve dini değerlerin yitirilmesi, bu değerlere karşı duyulan güvensizlik ve ait olamama duygularının ardından, düşünen bir ben olarak insanın kendisini yitirdiğini görürüz. Bu durumda güven ve iletişimden yoksun, geçici ve kendisini algılamayan bir varlık olan ve hiçbir şeye tutunamayacağını farkına varan insanın, içine düştüğü yabancılaşmadan bir türlü uzaklaşmadığını açıkça belirtebiliriz” (Türkyılmaz, 2019: 192). İki büyük dünya savaşının neden olduğu zorlukların yaşandığı XX. yüzyılda, başlıca izlekleri yabancılaşma, iletişimsizlik ve anlamsızlık olan “Uyumsuz” felsefenin en önemli temsilcilerinden Camus'ye göre başkaldırı, yaşamın sonlu olmasından kaynaklanan uyumsuzluğun bir sonucudur. *Veba* romanında, vebanın insanlara hak edilmiş bir ceza olarak gönderildiğine inanan ve dolayısıyla onu kabullenen dini figür Rahip Paneloux'nun aksine Doktor Rieux, birlik ve kararlılık ile hastalıkla temsil edilen ölüm, kötülük ve uyumsuzluğa karşı mücadele eder. Doktor Rieux, salgın gerilediğinde kazanılan zaferin geçici olduğunu bilir ancak felaketlerin kabullenilmemesine daha fazla önem verir.

Pamuk'un *Veba Geceleri* romanında da “korkunun asıl kaynağı veba ve dolayısıyla ölüm korkusudur. İnsanlar vebaya yakalanmaktan, ölümün kendilerini veya yakınlarını bulmasından korku ve kaygı duymaktadırlar” (Karabulut, 2023: 145). Pamuk, romanına başlarken varoluşçu felsefenin bakış açısıyla ölüm korkusunu vurgulamak istediğini ifade ederek kahramanlarının bu korku ve kaygı karşısında kendilerini gerçekleştireceğine inanır (Öztürk, 2021: parag. 5). Buna karşın yazar, eserinde Müslüman ve Hıristiyan halk

arasındaki farklılıkları ölüm korkusundan daha fazla ön plana çıkarır. “Bütün kitaplarım Doğu'nun ve Batı'nın yöntem, usül, alışkanlık ve tarihinin karışmasından yapılmıştır ve kendi zenginliğimi de buna borçluyum” (Pamuk, 1999: 155) sözleriyle doğu-batı karşıtlığının kendisi için önemini vurgulayan Pamuk, *Veba Geceleri*'nde de sıklıkla iki kültürü karşılaştırır. Minger'de salgın başladığında zengin Rumlar, kendileri adadan kaçma imkânı bulana kadar, karantinanın ilan edilmemesini arzu ederken eğitimsiz Müslüman halk hastalığı ciddiye almamakta ve Şeyh'in yazdığı dua kâğıtlarının onları koruyacağına inanmaktadır.

SONUÇ

Pamuk, *Veba Geceleri*'ni yazarken Camus'nün *Veba* romanından etkilenmediğini belirtse de (Öztürk, 2021: parag. 10) iki roman arasında pek çok benzerlik bulunmaktadır. Her iki roman da salgın bir hastalığın etrafında şekillenir ve insanların bu zorlu dönemle başa çıkma sürecini inceler. Söz konusu romanlarda vebanın insan psikolojisine etkileri, salgının yayılmasıyla beraber toplumun çöküşü, korku, çaresizlik ve umutsuzluk gibi duygular anlatılır.

İncelediğimiz iki romanda da vebadan hayatını kaybeden ilk birkaç kişi, yönetimler tarafından tedbir almak için yeterli görülmez. Tecrübeli doktorların gelecek tehlikeyi fark ederek valilikleri uyarmalarına karşın gerekli önlemlerin alınmasında geç kalınır. Veba belirtileriyle ölen insanlar arttıkça, halk çaresizliğe ve korkuya kapılır. *Veba* ve *Veba Geceleri* romanlarında gerek yönetimlerin gerekse sağlık kuruluşlarının bir salgına karşı hazırlıksız olduğu vurgulanır. Romanlarda hastalanan bazı kimselerin bunu saklaması ya da doktorlara görünmekten kaçınması, insanın ölümü kabullenemeyişinin bir temsili olarak yansıtılır.

Romanlarımızda kendisine yakalanan herkesi ölüme götüren veba, insanları birbirine eşit kılan bir durum biçiminde karşımıza çıkar. Veba; genç-yaşlı, zengin-fakir ya da iyi-kötü ayrımı gözetmeksizin can alır. İnsanın ırkı, yaşı, mevkisi, zenginliği ya da inancı hayatın akışı içerisinde ayrımcılığa neden olabilmektedir. Oysa tüm bu kavramlar, ölüm karşısında önemini tamamen kaybeder.

XXI. yüzyılda veba, geçmişteki kadar ölümcül bir hastalık olmasa da yeni salgın hastalıkların ortaya çıkma ihtimali her zaman bulunmaktadır. “Belki bir gün, insanların bir mutsuzluk yaşaması ya da bir şeyler öğrenmesi için” veba fareleri, mutlu bir kente gönderilebilir (Camus, 2013: 303). *Veba* ve *Veba Geceleri* eserlerinde hastalığın ortaya çıkışı, yükselişi ve gerileyişi sırasında tespit edilen kabullenmeme, inkâr, bencillik, cehalet ve ahlaki çöküş gibi benzerlikler, insanın başına gelen felaketlerden ders çıkartmadığı bir dünyada her salgının kaçınılmaz bir döngüsü haline gelir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1999). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: TÜBİTAK.
- Anonim. (2022). *Gilgamiş Destanı*. (S. Maden, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Camus, A. (2013). *Veba*. (N. Tanyolaç Öztokat, Çev.) İstanbul: Can Sanat yayınları.
- Delibaş, M., & Delibaş, H. (2017). “Veba” adlı eser ile Türkçe çevirilerinin karşılaştırılması. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 3(5), 568-578.
- Gallimard. (t.y.). 05 04, 2023 tarihinde Histoire d’un livre : La Peste, d’Albert Camus - Entretiens et documents: <https://www.gallimard.fr/Footer/Ressources/Entretiens-et-documents/Histoire-d-un-livre-La-Peste-d-Albert-Camus> adresinden alındı
- Karabulut, M. (2023). Orhan Pamuk’un "Veba Geceleri" Romanında Ütopyadan Distopyaya. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9(1), 139-148. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/littera/issue/75681/1203787> adresinden alındı
- Levent Menteşe, G. (2020). Kara Vebanın Batı ve Doğu Toplumlara Etkisi. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(1), 78-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akaf/issue/55531/729468> adresinden alındı
- Madra, Ö., & Özbay, Ö. (2021, 06 02). “Veba Geceleri”: Orhan Pamuk’la söyleşi. Açık Radyo 95.0: <https://acikradyo.com.tr/acik-gazete/veba-geceleri-orhan-pamukla-soylesi> adresinden alındı
- Özdemir Çiçeklitaş, G., & Özdemir, A. (2023). Hititlerde Bir Salgın Hastalık Örneği: Veba. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 836-849.
- Öztürk, Ş. (2021, 04 08). Orhan Pamuk, Veba Geceleri’ni anlattı: Minger Adası Türkiye’yi gösteren bir alegorinin çıkış noktası değildir. *Gazete Duvar*: <https://www.gazeteduvar.com.tr/orhan-pamuk-veba-gecelerini-anlatti-minger-adasi-turkiyeyi-gosteren-bir-alegorinin-cikis-noktasi-degildir-haber-1518449> adresinden alındı
- Pamuk, O. (1999). *Öteki Renkler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2021). *Veba Geceleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıbaş, S. (2019). Geçmişten Günümüze Veba Hastalığı ve Kolektif Bilinç: "Çağımızın Vebası" Söyleminin Kökenleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(42), s. 2470-2485. <http://www.jshsr.org/DergiTamDetay.aspx?ID=1355> adresinden alındı

- Türkyılmaz, Ü. (2003). Albert Camus'nün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2), 3-12. <https://dergipark.org.tr/pub/dtcfdergisi/issue/66766/1044060> adresinden alındı
- Türkyılmaz, Ü. (2015). *Marguerite Duras'da Varoluşçu İzlekler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Türkyılmaz, Ü. (2019, November 1-3). Albert Camus'de Yabancılaşma Olgusu Üzerine. (A. P. Memiş, Dü.) *International Aegean Symposium On Innovative Interdisciplinary Scientific Researches-II Proceeding Book*, 189-198.
- Varlık, N. (2015). İstanbul'da Veba Salgınları. C. Yılmaz (Dü.) içinde, *Büyük İstanbul Tarihi* (s. 146-151). İstanbul: İSAM. Mayıs 23, 2023 tarihinde <https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/istanbulda-veba-salginlari-110.pdf> adresinden alındı
- Wheelis, M. (2002). Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa. *Emerging Infectious Diseases*, 8(9), s. 971-975. https://wwwnc.cdc.gov/eid/article/8/9/01-0536_article adresinden alındı
- World Health Organization. (2020, 03 11). 03 20, 2023 tarihinde WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> adresinden alındı

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.17>

Volume 7/2

2023 p. 265-288

BONONUN ŞEKİL ŞARTLARI

TERMS AND CONDITIONS OF THE BOND

Ayşe Ecehan KÜÇÜKBEZİRCİ*

ÖZ

Ticaret hayatı güven ve hız gerektirdiğinden kanun ile nitelikleri ve şekil şartları belirlenen kıymetli evrak türleri düzenlenmiş olup kambiyo senetleri de bir kıymetli evrak türü olarak hukuk sistemimizde yer bulmuştur.

Kıymetli evrak TTK m.645 ve devamında düzenlenmiş olup buna göre içerdikleri hak senede sıkı sıkıya bağlı olan, senetten ayrı olarak hakkın ileri sürülemediği ve bu sebeple de senetten ayrı olarak içerdiği hak başkalarına devredilemeyen senetlerdir.

Kıymetli evrak niteliğinde olan kambiyo senetleri TTK m.670 ve devamında düzenlenmiş olup kıymetli evrak ile ilgili kanundaki genel esaslara kambiyo senetleri de tabidir. Bono da kanun düzenlemesinden anlaşıldığı üzere bir kambiyo senetidir ve kıymetli evrak ile ilgili genel düzenlemeler bono için de geçerlidir. Kambiyo senetleri kanunen emre yazılı, sıkı sıkıya şekle bağlı, bir alacak hakkını ve buna bağlı olarak daima bir miktar paranın ödenmesi borcunu içeren yapıcı (ihdasi) kıymetli evraktır. Ayrıca müteselsil borçluluk esası ve imzaların bağımsızlığı (istiklali) ilkesi benimsenmiştir.

TTK m.776'da bononun unsurları düzenlenmiş olup düzenleyen (borçlu) tarafından lehtar (alacaklı) adına kayıtsız şartsız bir borç ödeme vaadini içeren bono, kanunda belirlenmiş olan sıkı şekil şartlarına tabidir. Zira m.777'de unsurların eksikliği hali düzenlenmiş olup bu kapsamda kanunun zorunlu gördüğü şekil şartlarını içermeyen senetlerin bono niteliğine haiz olamayacağı açıkça hükme bağlanmıştır. Kanunda belirtilen bu zorunlu unsurlar dışında bononun geçersizliğine yol açmayan fakat senet üzerine koyulması tarafların tercihinde olan ihtiyari kayıtlar ve senette yer alması halinde senedin geçersizliğine yol açabilecek kayıtlar da söz konusudur.

Bir ödeme ve kredi aracı olan bono ticari hayatta hız ve güveni sağlayan ve yaygın bir şekilde kullanılan kıymetli evraklardandır. Bu bakımdan bononun geçersizliğine

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Konya KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Hukuk Ticaret Anabilimdalı, E-mail: ecehankucukbezirci@gmail.com, ORCID: 0009-0006-2939-464X, Konya, Türkiye.

neden olabilecek haller ticari hayat bakımından ciddi önem arz etmektedir. Bu bakımdan makalemizde bonoya ilişkin şekil şartları zorunlu şekil şartları, alternatif zorunlu şekil şartları ve ihtiyari şartlar olmak üzere üç grupta incelenecek olup akabinde şekil şartlarının eksikliği durumu ve sonuçları açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Bono, Bonoya İlişkin Şekil Şartları, Zorunlu Şekil Şartları, Alternatif Zorunlu Şekil Şartları, İhtiyari Şartlar, Şekil Şartlarında Eksiklik*

ABSTRACT

Since commercial life requires trust and speed, the law regulates the types of negotiable instruments whose qualifications and formal conditions are determined by law, and bills of exchange have found a place in our legal system as a type of negotiable instrument.

Negotiable instruments are regulated under Article 645 et seq. of the TCC, and accordingly, negotiable instruments are the instruments whose rights are strictly attached to the promissory note, the right cannot be asserted separately from the promissory note, and for this reason, the right contained in the promissory note cannot be transferred to others.

Bills of exchange, which are negotiable instruments, are regulated under Article 670 et seq. of the TCC, and bills of exchange are also subject to the general principles of the law on negotiable instruments. As it is understood from the provisions of the law, a bill of exchange is also a bill of exchange and the general regulations regarding negotiable instruments also apply to bills of exchange. Bills of exchange are legally negotiable instruments that are in writing, strictly formalised, constructive (issuance), which include the right to a receivable and the obligation to pay a certain amount of money accordingly. In addition, the principle of joint and several indebtedness and the principle of independence of signatures (independence) are adopted.

Article 776 of the TCC regulates the elements of a bill, and a bill, which contains an unconditional promise to pay a debt by the issuer (debtor) on behalf of the beneficiary (creditor), is subject to the strict formal requirements stipulated in the law. This is because the lack of elements is regulated in Article 777, and within this scope, it is explicitly ruled that the bills that do not contain the formal requirements deemed mandatory by the law shall not have the quality of a bill. Apart from these mandatory elements specified in the law, there are also optional records that do not lead to the invalidity of the bill, but which are at the choice of the parties, and records that may lead to the invalidity of the bill if included in the bill.

As a payment and credit instrument, the bill is one of the negotiable instruments that provide speed and confidence in commercial life and are widely used. In this respect, the situations that may cause the invalidity of the bond are of serious importance in terms of commercial life. In this respect, in our article, the formal conditions regarding the bond will be analysed in three groups as mandatory formal conditions, alternative mandatory formal conditions and optional conditions, and then the lack of formal conditions and their consequences will be explained.

Key Words: *Bond, Formal Requirements For Bonds, Mandatory Formal Requirements, Alternative Mandatory Formal Requirements, Optional Requirements, Deficiency in Formal Requirements*

GİRİŞ

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu üçüncü kitabının dördüncü kısmında “Kambiyo Senetleri”ni düzenlenmiş, akabinde de poliçe (m. 671 vd.), bono (m.776 vd.) ve çek (m.780 vd.) ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. Kanun sistematığına bakıldığında kambiyo senetleri kapsamında poliçeye ilişkin düzenlemeler geniş şekilde ele alınmış, bono ve çek ise kendilerine özgü hükümler dışında, poliçeye ilişkin hükümlere atıf yapılarak düzenlenmiştir. Bunun sebebi ise Türk Ticaret Kanunu’ndaki bu düzenlemelerin, temeli Cenevre Yeknesak Kuralları’na dayanan İsviçre Borçlar Kanunu’ndan aynen tercüme yolu ile alınmasıdır¹. İsviçre Borçlar Kanunu’nda “Kambiyo Senetleri Terimi” için “Wechsel” terimi kullanılmakta olup bu terim İsviçre Borçlar Hukuku’nda bono ve poliçeyi kapsamaktadır. Çek ise bu kapsama dahil edilmemiştir². Ancak Türk Ticaret Kanunu’na baktığımızda çek kambiyo senetleri kapsamında düzenlenerek hükme bağlanmış ve bu noktada mehz kanundan ayrılmıştır. Fakat yukarıda bahsettiğimiz üzere poliçe ve bono düzenlemesi bakımından mehz kanun aynen alınmış, Türk Hukuku’nda uygulamada daha çok kullanılan kambiyo senedi bono olmasına rağmen kanunda poliçeye ilişkin düzenlemeler ayrıntılı bir şekilde yapılmış, bono ise dört tane kendine özgü düzenlenen hüküm dışında poliçeye ilişkin hükümlere atıf yapılarak düzenlenmiştir. Türk Hukuku’nda uygulamada en çok kullanılan kıymetli evrak bono olmasına rağmen kanun düzenlenmesinde ayrıntılı şekilde hükme bağlanmayıp kendine özgü hükümler dışında poliçeye ilişkin hükümlere atıf yapılarak bir kanun sistematığı oluşturulması, uygulamaya pek uygun düşmeyen bir düzenleme yolu olmuştur³.

Kıymetli evrak ile ilgili kanundaki genel esaslara kambiyo senetleri de tabidir. Bono da kanun düzenlemesinden anlaşıldığı üzere bir kambiyo senedir ve kıymetli evrak ile ilgili genel düzenlemeler bono için de geçerlidir. Kambiyo senetleri kanunen emre yazılı, sıkı sıkıya şekle bağlı, bir alacak hakkını ve buna bağlı olarak daima bir miktar paranın ödenmesi borcunu içeren yapıcı (ihdası) kıymetli evraktır. Ayrıca müteselsil borçluluk esası ve imzaların bağımsızlığı (istiklali) ilkesi benimsenmiştir. Soyut bir alacağı içeren kambiyo senetleri takip hukuku bakımından da özel hükümlere ve takip yollarına tabidir⁴.

Bir kambiyo senedi olan bono (emre yazılı senet) belirli şekil şartlarına tabi olup kanunen emre yazılı olarak düzenlenebilen, soyut bir borç ikrarı ve ödeme taahhüdü içeren kıymetli evrak niteliği taşıyan bir borç senedir⁵. Bono bir ödeme aracı olup aynı zamanda kredi işlevine de sahiptir. Bononun kredi aracı olma niteliğini ise şu örnekle açıklayabiliriz: Satıcının satacağı bir malı almak isteyen alıcının malı alacağı anda mal

¹ **Kaya**, Sedat, Bonoya Dayalı Olarak Yapılan Haciz Yoluyla Takipte Ödeme Emrine İtiraz ve Hukuki Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, Erişim Tarihi: 21.12.2020, s. 3; **Ülgen**, Hüseyin/ **Helvacı**, Mehmet/ **Kaya**, Arslan/ **Nomer**, Füsün, Kıymetli Evrak Hukuku, Güncellenmiş 12.Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul,2019, s. 2.

² **Öztaş**, Fırat, Kıymetli Evrak Hukuku, Yetkin Yayınları, 24.Baskı, Ankara, 2020, s. 67; **Poroy**, Reha/**Tekinalp**, Ünal, Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, Gözden Geçirilmiş ve Yeniden yazılmış 23.Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2019, s. 137, N. 151.

³ **Öztaş**, 2020, s. 205.

⁴ **Öztaş**, 2020, s. 68,69,70; **Kendigelen**, **Abuzer/ Kırca**, **İsmail**, Kıymetli Evrak Hukuku, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 161, N. 337-338.

⁵ **Kaya**, s. 3; **Öztaş**, 2020, s. 206; **Poroy /Tekinalp**, s. 301; **Uyar**, Talih, İcra Hukukunda Bono’nun (Emre Muharrer Senet’in) Geçerlilik Koşulları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 74, 2008, s. 290- 325, s. 1.

bedelini peşin ödeyebilecek nakdi yok ise, alıcı satıcıya bir bono düzenleyerek alacağı mal karşılığında bu bonoyu satıcıya verebilir. Satıcı kendisine verilen bonoyu bankaya götürüp iskonto ettirerek (kırdırmak) bankadan bononun bedelini alır. Alıcı ise vade tarihi geldiğinde borcunu bankaya öder. Bu uygulama sayesinde, alıcı yeterli nakdi paraya sahip olmamasına rağmen ihtiyacı olan malı alarak kendi ticari işini yürütmüş, bu şekilde kazandığı para ile borcunu ödeyebilmiştir. Satıcı da sattığı mal ile kendi ticari işini yürütmüş, alıcıdan satış anında nakdi para almamasına rağmen sattığı mala ilişkin ücreti banka kanalı ile tahsil etmiş ve bu yol ile kazanç sağlamıştır⁶. Bu hal dışında satıcı isterse bonoyu bankaya vermeyip vade tarihinde borçlu alıcıya başvurarak da alacağını tahsil edebilirdi. Vermiş olduğumuz örnek ile görüleceği üzere bono, ticaret hayatının aksamadan güvenilir bir şekilde devamını sağlamaya yarayan kıymetli evrak türlerinden biridir.

Türk Hukuku bakımından uygulamada bonolar yukarıda izah ettiğimiz haller dışında hatır senedi ve teminat senedi olarak da düzenlenmektedir. Uygulamada kredi sağlama amacı ile hatır senedi düzenlendiği sıkça görülmekte olsa da hatır senedi Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenmemiştir. Fakat Yargıtay tarafından böyle senetler geçerli sayılmaktadır. Hatır senedinde düzenleyen, çeşitli sebeplerle, gerçekte bir borcu olmamasına rağmen bir bono düzenleyip lehtara teslim edebilir, bu şekilde lehtar gerçekte alacaklı olmamasına rağmen adına düzenlenen bu bono ile alacaklı konumuna gelir. Hatır senetleri şekil bakımından geçerli senetlerdir. Burada senede dışarıdan bakıldığında herhangi bir şekli eksiklik ya da senedin geçersizliğine sebep olacak bir durum söz konusu değildir. Ancak hatır senedini düzenleyen ile lehtar arasında lehtarın düzenleyenden talepte bulunmayacağı veya senedi dolaşıma (tedavüle) çıkarmayacağı konusunda bir anlaşmaya varılmıştır⁷. Teminat senedi ise, taraflar arasında yapılan bir sözleşmede karşı edimi teminat altına almak için verilen çek veya bonolardır⁸.

I. BONOYA İLİŞKİN ŞEKİL ŞARTLARI

TTK bonoya ilişkin şekil şartlarını 776.madde kapsamında düzenlemiştir. Hükme göre bono veya emre yazılı senet; senet metninde “bono” veya “emre yazılı senet” kelimesini, kayıtsız ve şartsız belirli bir bedeli ödemek vaadini, vadeyi, ödeme yerini, kime veya kimin emrine ödenecek ise onun adını, düzenlenme tarihini ve yerini, düzenleyenin imzasını içerir.

1. ZORUNLU ŞEKİL ŞARTLARI

Zorunlu şekil şartlarını bir bononun geçerli bir senet olabilmesi için içermesi gereken asgari şekil unsurları olarak tanımlayabiliriz. Bu unsurlardan birinin eksik olması halinde bono geçersiz olacak, bono niteliğine haiz bir kambiyo senedinden söz edilemeyecektir.

⁶Çamoğlu, Ersin, Kıymetli Evrak Hukukunun Temel İlkeleri, Vedat Kitapçılık, Haziran 2020, s. 99, N. 247; Herdem, Burcu, Senetlerin İspat ve Geçerlilik Şekli, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi: 21.12.2020, s. 131; Öztan, 2020, s. 207; Poroy /Tekinalp, s. 301.302.

⁷ Ülgen vd., s. 156-157.

⁸ Atay, Egemen, Kambiyo Senetlerinde Teminat Kaydı, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara, 2020, s. 35; Mağden Çamlı, Zehra İlgün, Türk Hukukunda Teminat Senetleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 63; Ülgen vd., s. 160.

Zorunlu şekil unsurlarının hangi zamana kadar tamamlanmış olması gerektiği ise, özellikle açık (beyaz) bonolar bakımından, ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

1.1.“Bono” veya “Emre Yazılı Senet” Kelimesi

TTK 776/1-a’ya göre senet metninde “bono” ya da “emre yazılı senet” kelimesi yer almalı ve ayrıca senet Türkçe’den başka bir dille yazılacaksa bono veya emre yazılı senet kelimeleri o dildeki karşılıkları ile yazılmalıdır.

Şayet bu iki kelimedenden biri senet metninde yoksa, senet bono niteliğine haiz olma durumu bakımından geçersiz bir senet olacaktır⁹. Burada şunu da belirtmek gerekir ki bono veya emre yazılı senet kelimesi mutlaka senet metninde yer almalıdır. Senet üzerinde fakat senet metni içerisinde yer almayan bu ifadeler senede bono niteliği kazandırmaz. Kanun koyucunun bu hususu özellikle bu şekilde düzenlemesinin sebebi, daha önce adi senet olarak düzenlenmiş bir senede sonradan bono veya emre yazılı senet kelimeleri eklenerek senedi kambiyo senedi vasfına dönüştürme gibi niyetleri engellemektir¹⁰.

Bir senet bono niteliğini taşımak için gerekli tüm unsurları taşıyor fakat senet metni “bono” veya “emre yazılı senet” kelimelerinden birini içermiyorsa, senedin bono niteliğine haiz olduğundan bahsedilemez. Yani senet metninde emre yazılı senet kelimesinin bulunması ile senedin emre yazılı düzenlenmesi farklı şeylerdir¹¹. Örneğin “İş bu bono karşılığında L’ye 100.000 TL ödeyeceğim.” şeklinde bir metin ile senet, bonoya özgü diğer zorunlu şekil şartlarını da içerdiği taktirde bono niteliğine haiz olacaktır. Ancak örneğin “İş bu senet karşılığında L veya emrühavalesine 100.000 TL ödeyeceğim.” şeklinde bir metin içeren senet, bonoya özgü diğer zorunlu şekil şartlarını içerse bile bono niteliğine haiz olamayacaktır. Burada bono olarak geçerli bir senetten bahsedilemez. Ancak bu şekilde düzenlenen bir senet “emre yazılı ödeme vaadi” olarak değerlendirilebilir¹².

Yargıtay da bir içtihadı birleştirme kararında senet metninde borcun alacaklıya veya emrühavalesine ödeneceği şeklindeki ifadelerin emre muharrer senet kelimesini ifade etmediğini belirtmiştir¹³.

⁹ **Günay**, Erhan, Bononun Unsurları ve Unsurların Bulunmaması, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 12, S. 133, 2017, s. 58-66, s. 59 ; **Kaya**, s. 5; **Öztaş**, 2020, s. 208; **Uyar**, s.292; **Ülgen** vd., s. 141; **Yargıtay 12.HD.**, 2011/2836E., 2011/18167K., 10.10.2011 T., Erişim Tarihi 02.01.2023, <https://www.lexpera.com.tr> ; **Yargıtay 12.Ceza Dairesi**, 2015/4565 E., 2015/6334 K., 16.12.2015 T., Erişim Tarihi 02.01.2023 <https://www.lexpera.com.tr> ; **Yargıtay,12.HD.**, 2002/11593 E., 2002/11982 K., 06.06.2002 T., Erişim Tarihi 02.01.2023 <https://www.lexpera.com.tr> : “...Alacaklı tarafça dosyaya ibraz olunan ve noterlikçe tercümesi yapılan takip dayanağı senette "promissory note" kelimesinin Türkçe karşılığının "bono" olduğu tercüme edilirken emre muharrer senet şeklinde yazıldığı, dolayısıyla TTK. 688/1. maddesindeki unsurları taşıdığı.”; **Coşkun**, s. 388.

¹⁰ **Kendigelen/ Kırca**, s. 164, N. 344, **Uyar**, s. 292.

¹¹ **Kandemir**, Zeynep, Kambiyo Senetlerinde İşlemlerin Ayakta Tutulması İlkesinin Görünüm Biçimleri ve Bu Senetlerde Bulunabilecek Zorunlu ve İhtiyari Unsurlar, Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2011, <https://tez.yok.gov.tr>, s. 34; **Ülgen** vd., s. 141.

¹² **Çamoğlu**, s. 100, N. 250; **Herdem**, s. 132; **Kaya**, s. 6; **Uyar**, s. 292.

¹³ **YİBHKG.**, 1936/6 E., 1936/23 K., 08.07.1936 T., Erişim Tarihi 10.02.2021, <https://www.lexpera.com.tr/>

1.2. Kayıtsız Şartsız Olarak Belirli Bir Bedeli Ödeme Vaadi

Bir senedin bono niteliğine haiz olabilmesi için “kayıtsız” ve “şartsız” miktarı “belirli” bir ödeme vaadini içermesi gerekmekte olup bu husus zorunlu şekil şartlarından olduğundan aksi halde bono geçersiz olacaktır.

Senetteki bedelin muhakkak Türk Lirası olması gerekmez, bedel bir yabancı para ile de ifade edilebilir. Fakat şunu özellikle belirtmek gerekir ki bedelin mutlaka bir para birimi ile belirtilmesi gerekir ki bu husus bononun geçerlilik şartıdır. Bedel yabancı para birimi ile ifade edilmiş ise dikkat edilmesi gereken husus senette aynen “ödeme kaydı”nın bulunup bulunmadığıdır. Şayet senette bu kayda yer verilmişse bedel senette belirtilen yabancı para ile ödenmelidir¹⁴. Buna karşılık senette aynen ödeme kaydı veya bu kayda ilişkin sonucu doğuracak başka bir kayıt yok ise borçlu bu durumda seçimlik hakka sahiptir (TBK m.99/2). Bu halde borçlu isterse senette belirtilen yabancı para birimi ile ödeme yapabilir veya isterse senette belirtilen yabancı para birimini hesap birimi olarak kullanabilir ve ödemeyi yapılacak hesaba karşılık gelen Türk Lirası üzerinden yapar. Eğer borçlu yabancı para birimi ile belirtilmiş bir borca ilişkin senedi ödeme gününde ödemez ise bu defa borcun ödenmesi bakımından seçim hakkı alacaklıya geçer ve alacaklı borcun senette belirtilen para birimi ile aynen ödenmesini ya da bedelin vade veya fiili ödeme günündeki rayiç bedel üzerinden Türk Lirası ile ödenmesini talep edebilir. (TBK m.99/3)¹⁵.

Senet üzerinde belirtilen yabancı para biriminin hangi ülkeye ait olduğu belirlenemiyorsa “ödeme yerindeki para” birimine itibar edilir (TTK m.771/4). Ancak senet içeriğine bakıldığında bu sorun aşılamıyorsa senet geçersiz olur¹⁶.

Kanunun metninden anlaşıldığı üzere ödeme vaadi muhakkak belirli bir bedele ilişkin olmalıdır. Senette belirtilen rakam hesaplanacak biçimde ya da alternatif olarak belirtilemez¹⁷. Senette belirtilen bedel kesin bir rakamı belirtmelidir, örneğin; 130.000 TL, 25.000 Euro gibi. Senet bedeli Türk lirası veya yabancı para birimi dışında örneğin şu kadar gram altın veya şu kadar adet altın şeklinde belirtilemez. Çünkü altın bir para birimi değildir, mal niteliğine haizdir. Bu sebeple ne senet bedeli olarak ne de bedel bakımından hesaplama aracı olarak kullanılabilir. Aksi halde bono geçersiz olacaktır¹⁸.

Bono üzerindeki bedel hem rakam ile hem de yazı ile belirtilmiş fakat ikisi arasında bir fark söz konusu ise yazı ile gösterilen bedele itibar edilir¹⁹. Ancak burada dikkat edilecek husus senet üzerindeki yazı ve rakam ile gösterilen bedelde tahrifat yapılmamış olmasıdır. Şayet tahrifat söz konusu ise bu esas uygulanmaz²⁰. Senet bedeli yalnız rakamla veya

¹⁴ Çamoğlu, s. 101. N. 251; Kandemir, s. 42; Ülgen vd., s. 141; Öztan, 2020, s. 80.

¹⁵ Çamoğlu, s. 101. N. 251; Ülgen vd., s. 141; Öztan, 2020, s. 80.

¹⁶ Kandemir, s. 43; Kendigelen/ Kırca, s. 166, N. 349; Uyar, s. 297.

¹⁷ Çamoğlu, s. 102. N. 251; Kandemir, s. 37-38, 43; Günay, s. 59; Ülgen vd., s. 141.

¹⁸ Çamoğlu, s.102. N.251; Kendigelen/ Kırca, s.165, N.347; Ülgen vd., s.141; Uyar, s.296.

¹⁹ Çamoğlu, s. 101. N. 251; Herdem, s. 133; Kandemir, s. 40; Ülgen vd., s. 141; Uyar, s. 296; Öztan, 2020, s. 209; Yargıtay 12.HD., 2016/29738E.,2018/2830K., 20.03.2018K., Erişim Tarihi 12.01. 2023, <https://www.lexpera.com.tr/>; Coşkun, s. 426.

²⁰ Herdem, s. 133; Kandemir, s. 40; ; Kendigelen/ Kırca, s. 167, N. 350; Öztan, 2020, s. 209; Uyar, s. 296.; Yargıtay 12.HD., 2016/18384 E., 2016/19775 K., 26.09.2016 T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim tarihi, 02.01.2023: “.TTK'nun 778. maddesi göndermesiyle bonolar hakkında da uygulanması gereken aynı Kanunun 676. maddesine göre; bono bedeli hem yazı hem de rakamla gösterilip de

yalnız yazı ile fakat birden fazla defa gösterilmişse ve bunlar arasında farklılık mevcut ise en az bedel geçerli olur (TTK m.778, m.676)²¹.

Senet üzerindeki bedel herhangi kayıt ve şarta bağlanmadan belirtilmesi gerekir. Bonoda senet metninde belirtilen bedel bir hukuki ilişkinin teminatı olarak verilmiş ve senet üzerinde bu husus belirtilmişse, örneğin “eser sözleşmesinin teminatı olarak verildiği” gibi, burada asıl borç ilişkisi ile bağlantı kurulan bir kayıt konulması durumu söz konusu olur ve bono bu halde geçersiz olur²².

Senette belirtilen bedele ilişkin faiz şartı konulması mümkündür. Ancak faize ilişkin şartlar “görüldüğünde” veya “görüldükten belirli bir süre sonra” ödenecek bonolara konulabilir. Bunlar dışında “belirli vadeli” veya “düzenlendikten belli bir süre sonra” ödenecek bonolarda faiz şartı konulamaz. Aksi durum bononun geçerliliğini etkilemese de faiz şartı yazılmamış sayılır²³. Ayrıca senedin üzerinde faiz miktarının gösterilmesi gerekir aksi halde yine faiz şartı yazılmamış sayılır (TTK m.778, m.675/2).

1.3. Kime ya da Kimin Emrine Ödenecekse O Kişinin Adı (Lehtarın Adı)

Bono kanunda da belirtildiği üzere kime veya kimin emrine ödenecekse onun (lehtarın) adını içermelidir. Lehtarın gerçek kişi olması halinde adı ve soyadı, tüzel kişi olması halinde ise ilgili kanun hükmüne uygun olarak ad veya ticaret unvanını içermelidir²⁴. Bono tüzel kişiliği olmayan bir firma adına veya adi ortaklık adına düzenlenemez²⁵. Ancak adi ortaklık için bono düzenlenecek ise tüm ortaklar lehtar olarak gösterilmeli veya ortaklardan biri diğer ortakları temsil yetkisine haiz olacak şekilde lehtar olarak yazılmalıdır²⁶.

Bonoda lehtar gösterilmemiş ise veya senedin hamiline ödeneceği şeklinde bir ifade yazılmışsa senet bono niteliğine haiz olmaz. Dolayısıyla hamiline düzenlenen bonolar geçersizdir²⁷.

iki bedel arasında fark bulunursa, yazı ile gösterilen bedele itibar olunur. Bu kuralın istisnası bedel bölümünde tahrifat yapılmış olmasıdır...” ; **Yargıtay 19.HD.**, 2002/4419 E.,2003/ 1367, 24.02.2003 T., <https://legalbank.net/>, Erişim Tarihi 11.02.2021.

²¹ **Günay**, s. 59; **Kandemir**, s. 40; **Kendigelen/ Kırca**, s. 167, N. 350; **Ülgen** vd., s. 142; **Uyar**, s. 296.

²² **Coşkun**, Mahmut, Hukuki ve Cezai Yönleri ile Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 5.Baskı, Ankara 2019, s. 389; **Kayıhan**, Şaban, Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara 2019, s. 176.

²³ **Çamoğlu**, s. 102. N. 251; **Uzunallı / Yıldırım**, s. 58; **Ülgen** vd., s. 142; **Öztaş**, 2020, s. 80.

²⁴ **Çamoğlu**, s.102. N.252; **Günay**, s.60; **Herdem**, s. 133; **Kendigelen/ Kırca**, s.171, N.358; **Öztaş**, 2020, s.209; **Ülgen** vd., s. 146.; **Uyar**, s. 297; **Poroy /Tekinalp**, s. 304; Bonoda lehtar hanesinde yazılı olan firmanın gerçek veya tüzel kişiliği olmadığından bononun geçersiz olduğu yönünde bkz.; **Yargıtay 12.HD.**, 2014/35078, 28.04.2015, Coşkun, s. 433.

²⁵ **Eriş**, Gönen, Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine Göre Kıymetli Evrak Poliçe Bono Çek Makbuz Senedi, Varant, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2016, s. 727; **Herdem**, s. 133; **Kandemir**, s. 54; Bononun geçerli olabilmesi için lehtarın gerçek veya tüzel kişi olma zorunluluğu yönünde bkz.; **Yargıtay 12.HD.**,2010/20981, 22.02.2011, Coşkun, s. 434.

²⁶ **Kandemir**, s. 54; **Uzunallı, Sevilay/ Yıldırım, Ali Haydar**, Uygulamalı Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2017, s. 55.

²⁷ **Öztaş**, 2020, s. 210; **Poroy /Tekinalp**, s. 304 N.416; **Uyar**, s. 299; **Ülgen** vd., s. 140; hamiline düzenlenen bonoların kıymetli evrak olma bakımından hükümsüzlüğüne ilişkin bkz. **Yargıtay 12HD.**,05.07.2004, 13818/17807; **Yargıtay 12HD**, 0103.2005T., 958/3933, **Ülgen** vd. s. 140.

Bonoya, poliçeye ilişkin hangi hükümlerin uygulanacağı TTK m.778’de belirtilmiş olup bu madde metnine bakıldığında poliçeye ilişkin düzenleme içeren m.673’e atıf yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple bono düzenleyen tarafından “kendi emrine” olacak şekilde düzenlenemez yani bonoda lehtar ve düzenleyen sıfatları birleşemez. Yine kanunun belirttiğimiz düzenlemesi sebebi ile bono bir üçüncü şahıs hesabına düzenlenemez. Aksi halde senet bono niteliğine haiz olmaz²⁸.

Bonoda lehtar olarak birden fazla kişi gösterilmiş olabilir. Bu husus iki farklı durum şeklinde karşımıza çıkabilir.

İlk olarak senette birden fazla kişi “A’ya ve B’ye ödeyeceğim” diye yazılarak birlikte lehtar gösterilmiş olabilir. Bu hal, senedin bölünemez niteliği gereği lehtarlardan birinin diğer lehtar adına yetkili olması veya birlikte senedin tahsilini istemeleri durumları halinde söz konusu olabilir. Burada müteselsil alacak durumunda söz konusu olan gibi lehtarlardan biri senet bedelinin tamamını kendi adına talep edemez. Lehtarlardan biri ancak ödemenin tüm lehtarlar adına yapılmasını talep edebilir. Böyle bir halde borçlu bütün lehtarlar hakkında tevdi talebinde bulunup bu şekilde ödeme yapmak suretiyle borcundan kurtulabilir²⁹. Yargıtay bu durum hakkında daha önceleri 1977 tarihli kararında (Yargıtay 12.HD. 11.10.1997 T.8055/8265)³⁰ lehtarlardan birinin tek başına senedi takibe koyarak talepte bulunamayacağını kabul etmiştir. Ancak daha sonra bu görüşten vazgeçmiş ve bahsettiğimiz gibi senette iki lehtar gösterilmesi halinde, lehtarlardan biri senet alacağını payı oranında yani alacağın ½’sine tekabül eden kısma ilişkin talepte bulunabileceğine karar vermiştir³¹.

Bonoda lehtarın alternatifli olarak gösterilmesi yani “A’ya veya B’ye ödeyeceğim” şeklinde gösterilmesi durumu ise doktrinde tartışmalıdır³². Doktrindeki görüşlerden birine³³ göre bir senette lehtar alternatifli olarak gösterilmez. Aksi durum hem belli bir kişinin lehtar gösterilmesi hususuna hem de mülkiyet teorisine aykırı düşecek ve ayrıca hak senetle var olduğundan (mündemiç olduğundan) ve senet kimin elindeyse hak sahibi de o olduğundan alternatifli lehtar gösterilmesi durumunda kimin senedin sahibi olduğu noktasında sıkıntı çıkacağı görüşündedirler.

Doktrindeki diğer bir görüşe³⁴ göre, bir senette lehtar alternatifli olarak gösterilebilir. Lehtar olarak gösterilen kişilerden herhangi biri senet elinde olmak koşulu ile senetteki borcun ödenmesini diğer lehtardan bağımsız olarak kullanabilir. Burada lehtarın alternatifli yazılması söz konusu olduğu bu sebeple senet düzenlenirken lehtarların bu konuda rızasının var olduğundan ve bu konuda anlaşma sağlanmış olduğundan lehtarın alternatifli olarak düzenlenmesinin mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Önemli olan

²⁸ Herdem, s. 134; Kendigelen/ Kırca, s. 173, N. 361; Öztan, 2020, s. 209; Poroy /Tekinalp, s. 304 N.416; Uyar, s. 299; Ülgen vd., s. 147.

²⁹ Öztan, Fırat., Ticari Senetlerde Birden Fazla Lehtar Gösterilmesi, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 4, Aralık 1978, s.1019-1024, s. 1021,1022.

³⁰ Uyar, s. 300.

³¹ Yargıtay 12.HD, 2010/33703 E., 2011/15725K.,14.7.2011 T., <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 12.01.2023.

³² Kandemir, s. 63; Uyar, s. 300; Öztan, 1978, s. 1022.

³³ Kandemir, s. 63; Öztan, 1978, s. 1022.

³⁴ Kandemir, s. 63; Uyar, s. 300; Öztan, 1978, s. 1022.

nokta senet hangi lehtarın elindeyse senet üzerindeki hak üzerinde o lehtar tasarruf edebilir.

Bonoda birden fazla lehtar söz konusu ise bunlardan biri ciro yolu ile diğerine hakkını devredebilir veya lehtarlardan birinin adının üzeri çizilerek ve adı çizilen lehtarın adının çizildiği yeri paraflaması ile diğer lehtar senet üzerinde tek başına hak sahibi olabilir³⁵.

1.4. Düzenleyenin İmzası

Bonodaki belirli bir miktar parayı ödemeyi vaad eden asıl borçlu ve bonoyu oluşturan düzenleyendir. Bu kapsamda düzenleyenin borçlu olarak belirtilen bedel bakımından senedin kendisini bağlaması ve lehtar veya senet ile ilgili diğer kişilere (ciro edilen, aval veren) karşı sorumlu olabilmesi için senede imzasını koyması gerekmektedir. Aksi halde düzenleyenin imzası bulunmayan bono geçersiz olacaktır³⁶.

Bono üzerine atılan imza muhakkak el ile atılmalıdır. Bunun yerine herhangi bir mekanik araç veya elle yapılan ya da onaylanmış bir işaret veya resmi bir şahadetname kullanılamaz (TTK m.756). Aynı şekilde el ile imza yerine güvenli elektronik imza da kullanılamaz (TTK nm.1526). Kanun açık hükümleri gereği el ile imza dışında mühür, parmak izi, güvenli elektronik imza kullanılması bonoyu geçersiz kılacaktır.

Görme engelliler bakımından Borçlar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle birlikte, görme engelli kişiler talep ettikleri takdirde imzaları şahit huzurunda alınır (13.02.2011 yılında yapılan değişiklikler, TBK m.15/3). Şayet böyle bir talepleri yoksa kendi başlarına bizzat kambiyo senedi düzenlemelerine engel yoktur³⁷.

Okuma yazma bilmeyen kişiler ise bir kambiyo senedi düzenlemek istiyorlarsa kendi adlarına bir temsilci veya vekil atayarak bunlar aracılığı ile kambiyo senedi borçlusuna olabilirler³⁸. Bir görüşe göre ise kambiyo senedi düzenlemek isteyen fakat okuma yazma bilmeyen bir kişinin imza atmasına yardımcı olacak şekilde eli tutularak imza atması sağlanabilir ve bu şekilde düzenlemiş bir bono da geçerlidir³⁹.

Bonoyu düzenleyen imzasını senet metninin altına tüm metni kapsayacak şekilde atmalıdır. Bononun ön yüzüne açığa atılmış imza aval hükmünde olduğundan düzenleyen ve aval verenin imzasının ayrımı bu şekilde yapılabilecektir⁴⁰.

Bir kambiyo senedinin ve dolayısıyla bononun temsilci aracılığı ile de düzenlenmesi mümkündür. Temsilci kendisinin düzenleyeni temsilen bono üzerine imza attığını belirtmelidir. Aksi takdirde temsilcinin kendisi bizzat bonodan sorumlu olur⁴¹.

³⁵ Coşkun, s. 432.

³⁶ Kayıhan, Şaban, Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 6.Baskı, Ankara, 2019, s. 178; Eriş, s. 728; Ülgen vd., s. 148.

³⁷ Coşkun s. 458; Kandemir s. 75; Kendigelen/ Kırca, s. 179, N. 373; Ülgen vd., s. 148.

³⁸ Herdem, s. 134; Uyar, s. 304.

³⁹ Coşkun, s. 45.

⁴⁰ Kayıhan, s. 178; Kendigelen/ Kırca, s. 178, N.372.

⁴¹ Kendigelen/ Kırca, s. 180, N. 375; Ülgen vd., s. 149.

Ticari vekilin ticari işletme sahibi adına bono düzenleyebilmesi için kendisine özel yetki verilmesi gerekir (TBK m. 551/2). Ticari temsilci ise açıkça kendisine böyle bir yetki verilmişse bile ticari işletme sahibi adına bono düzenleyebilir (TBK m.548)⁴².

Yetkisiz temsilin söz konusu olduğu durumlarda temsilci sıfatı ile bono düzenleyen kişi bonodan bizzat kendisi sorumlu olur⁴³. Bu bakımdan TTK m.678 hükmü ile TBK m.47 hükmünden farklı bir sonuç öngörülmüştür. Şöyle ki TBK kapsamında yetkisiz temsilci sadece tazminat ödemek ile yükümlüken TTK kapsamında yetkisiz temsilci yapmış olduğu yetkisiz işlemde bizzat kendisi sorumludur. Ancak belirtmek gerekir ki yetkisiz temsilcinin yapmış olduğu işleme temsil olunan tarafından daha sonra icazet verilebilir (TBK m.46)⁴⁴. Bu kapsamda temsil ile düzenlenen bonolar yetkili veya yetkisiz temsilci tarafından düzenlenmiş olması fark etmeksizin diğer unsurlarında da eksiklik yoksa netice bakımından geçerli bir bono hükmünde olacaktır.

Adi ortaklığın söz konusu olduğu durumlarda, ortaklardan hangisinin adi ortaklığı temsil edeceği belli değilse ortaklardan birinin adi ortaklık adına imza atarak düzenlediği bonodan aksi kararlaştırılmış olmadıkça diğer ortaklar da sorumlu olur (TBK m.638/3)⁴⁵.

Bononun birden fazla kişi tarafından düzenlenmesi mümkündür. Böyle bir durumda borçlulardan her biri senet üzerine ayrı ayrı imza atarak bonodan müteselsil olarak sorumlu olurlar. Bu şekilde birden fazla kişinin imzası bulunan bir bono bakımından tereddüt edilen bir durum mevcutsa yani kimin düzenleyen kimin aval veren olduğu kesin olarak anlaşılamıyorsa, imza atan kişilerin hepsini düzenleyen olarak kabul etmek gerekir⁴⁶.

Bonoda birden çok kişinin düzenleyen sıfatı ile imzası var fakat borç altına giren düzenleyenlerden birinin veya birkaçının imzasının kanunda aranılan şekilde atılmaması halinde (örneğin parmak basılması, mühür kullanılması) bono geçersiz olmaz. Şöyle ki düzenleyenlerden birinin atmış olduğu kanunun aradığı şekilde el yazısı ile atılmış ise bu imza geçerli bir imzadır ve bono imzası geçerli olan kişi bakımından imzaların istiklali ilkesi gereği geçerli bir senet hükmündedir⁴⁷. Bono üzerindeki imzalardan birinin veya birkaçının üzerinin üzeri çizilmesi durumunda, tüm imzaların üzerinin çizilmesi hali hariç, bu durumun diğer imzaların geçerliliği bakımından bir etkisi yoktur.

Bir bononun geçerli olabilmesi için önemli olan düzenleyen tarafından imza atılmış olmasıdır. Bunun dışında düzenleyenin adının soyadının yazılmamış olması veya düzenleyenin gerçek isminin yazılmamış olması ya da hayali bir kişinin adı ile imza atılmış olması önemli değildir, senet geçerlidir⁴⁸.

⁴² Uyar, s. 301; Ülgen vd., s. 149.

⁴³ Coşkun s. 458; Kandemir s. 74; Kendigelen/ Kırca, s. 180, N. 375.

⁴⁴ Ülgen vd., s. 149.

⁴⁵ Coşkun, s. 458.

⁴⁶ Kendigelen/ Kırca, s. 179, N. 373; Öztan, 2020, s. 82.

⁴⁷ Coşkun, s. 458; Kandemir, s. 63; Uyar, s. 301.

⁴⁸ Kandemir s. 73-74; Kaya, s. 12; Öztan, 2020, s. 82.

1.5. Senedin Düzenlenme Tarihi

Bononun geçerli olabilmesi için düzenleme tarihinin muhakkak senet üzerinde yazılmış olması gerekir. Düzenleme tarihi bu anlamda bono için zorunlu şekil şartlarından olup geçerliliğe etki eden bir unsurdur (TTK m.776, m.777).

Düzenleme tarihinin açık ve belli olması gerekir, bu sebeple tarihin gün, ay, yıl şeklinde açıkça yazılması gerekir. Sadece tarih olarak yılın belirtilmiş olması ya da Ramazan Bayramının ilk günü gibi bir tarih yazılması da mümkün değildir. Böyle bir halde bono geçersiz olur⁴⁹. Düzenleme tarihinin miladi, hicri veya başka bir takvim sistemi ile yazılmasına bir engel yoktur⁵⁰. Düzenleme tarihi el ile, kaşe veya benzeri bir yolla doldurabilir, rakam veya yazı ile belirtilebilir. Düzenleme tarihinin nereye atılacağı konusunda kanunda herhangi bir belirleme olmasa da tarihin senet üzerine atılması gerekir, senet alanı sayılmayan senet koçanı veya alonj üzerine düzenleme tarihi yazılamaz⁵¹.

Bono üzerindeki düzenleme tarihinin mümkün olmayan bir tarih şeklinde (30 Şubat, 31 Haziran gibi) yazılması halinde Yargıtay bu durumun senedin bono niteliğini ortadan kaldırmayacağını böyle bir halde tarihin o ayın son günü olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁵². Yine bono üzerinde düzenleme tarihi yazılırken önce gün sonra ay yazılması gerekirken bunun tam tersi şekilde yazılmışsa yani tarih kısmına önce ay sonra gün yazılmışsa Yargıtay böyle bir böyle bir durumda ay ve gün hanesinin açık bir şekilde ters yazıldığı anlaşılıyorsa bononun geçersizliğine yol açmayacağını öngörmüştür.⁵³ Ancak yargıtay son yıllarda aksi yönde de kararlar vermiştir.⁵⁴

Bono üzerindeki düzenleme tarihi, düzenleyenin ehliyetinin tespit edilmesi ve görüldüğünde ödenecek bonolar veya görüldükten belli bir süre sonra ödenecek bonolar

⁴⁹ **Kandemir** s. 66-67; **Kaya**, s. 10; **Öztañ**, 2020, s. 83.

⁵⁰ **Kayıhan**, s. 178.

⁵¹ **Coşkun**, s. 446; **Uyar**, s. 306,307.

⁵² Herdem, s. 135; **Kendigelen/ Kırca**, s. 175, N. 364; **Yargıtay 19 HD**. 2000/5759E, 2000/8600K., T.12.12.2000, <https://www.lexpera.com.tr> , Erişim Tarihi 13.02.2021; **Yargıtay 12. HD.**, 2007/1118E., 2007/4394K., 09.03.2007T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 13.02.2021.

⁵³ **Kandemir**, s. 67; **Kendigelen / Kırca**, s.174; **Yargıtay 12.HD** 1992/ 878E., 1992/7948K., T. 8.6.1992, <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 12.01.2023; bknz aynı yönde **Yargıtay 11.CD.**, 2008/12058E., 2009/458K., 04.02.2009T., <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 11.08.2023; “...Çekte keşide tarihinin hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde açık ve yıl içerisinde var olan bir günün tarihi olması gerekmekte olup zaman ölçü birimi olan takvimde mevcut olmayan, mantığa açıkça aykırı bir tarihte düzenlendiğinin belirtilmesi durumunda çekin geçersizliğini kabul etmek gerekmekte ise de; ay ve gün yerlerinin keşide yerinde ters yazıldığı açıkça belli olduğu durumlarda çekte keşide yerinin bulunmadığını kabul etmenin aşırı şekilcilik sayılacağı ve yasal hamil yönünden hak kaybına, keşideci yönünden de aleyhe sonuç doğurmayacağı cihetle, somut olayda 28.01.2000 tarihinde bankaya ibraz edilen 03.15.2000 tarihli çekte ay ve gün hanesinin maddi yanılığın sonucu ters yazıldığı açıkça anlaşılması ve çekin TTK. nun 692. maddesinde yazılı unsurları taşıması nedeniyle yüklenen suçun sübutu kabul gerekir...”

⁵⁴ **Yargıtay 12. HD**, 2018/9146E., 2018,2018/4123K., 03.05.2018T., <https://www.lexpera.com.tr> , Erişim Tarihi 18.08.2023; “...Somut olayda, takibe dayanak 12.07.2012 vade tarihli ve 32.800 TL bedelli senette, TTK.nun 776/1-f. maddesinde zorunlu kılınan düzenlenme yeri bulunmadığı gibi, düzenleme tarihi kısmında yazan 04.18.2012 tarihi geçerli bir tarih olmadığından düzenlenme tarihi de bulunmamaktadır. Takibe dayanak 02.08.2012 vade tarihli 30.000 TL bedelli senet yönünden ise; düzenleme tarihi kısmında yazan 03.18.2012 tarihi geçerli bir tarih olmadığından düzenlenme tarihi bulunmamaktadır...”

bakımından önem arz eder⁵⁵. Bono üzerindeki düzenleme tarihi vade tarihi ile aynı gün olabilir fakat düzenleme tarihi vade tarihinden sonraki bir tarih olamaz.

Bono üzerine birden fazla düzenleme tarihi yazılmışsa (örneğin 28.01.2020 ve 28.02.2020 gibi iki farklı tarih söz konusu ise) bir görüşe senet bono niteliğine sahip değildir. Bu görüşe göre böyle bir halde yukarıda belirttiğimiz ehliyet ve vade hususlarına ilişkin belirleme yapılamayacağı için senet geçersiz olacaktır⁵⁶. Diğer görüşe göre ise bonoda iki farklı düzenleme tarihinin bulunması senedin bono vasfını etkilemez. Bu görüşe göre bono da iki farklı vade tarihi yazılması halinde kanunda bononun geçersiz olacağına ilişkin hüküm öngörülmüşken, iki farklı düzenleme tarihinin bulunması halinde bononun geçersizliğine ilişkin bir hüküm bulunmadığından bu durumun bononun geçerliliğine bir etkisi yoktur⁵⁷.

Bono açık bono olarak düzenlenmiş olabilir. Böyle bir durumda düzenleme tarihi bono tedavüle çıkmadan önce doldurulmuş olmalıdır. Açık bono halinde düzenleme tarihinin tedavüle çıkmadan doldurulması kaydıyla sonradan yazılmış olması bononun geçersizliğine neden olmaz. Borçlu senedin anlaşmaya aykırı olarak doldurulduğunu iddia ediyorsa bunu yazılı belge ile kanıtlanmalıdır⁵⁸. Burada dikkat edilmesi gereken husus senedin açık bono mu yoksa eksik bono olarak mı düzenlenmiş olduğudur. Açık bono düzenlenmesi halinde düzenleyen senet üzerine imzasını atıp geriye kalan kısımların sonradan lehtar tarafından, aralarındaki anlaşmaya uygun olarak doldurulması söz konusudur. Eksik bonoda ise düzenleyen ve lehtar arasında böyle bir anlaşma söz konusu değildir. Bu sebeple açık bonoda düzenleme tarihinin senet tedavüle çıkana sonradan doldurulman bonoyu geçersiz kılmazken, eksik bono halinde lehtar aralarında anlaşma olmadığından düzenleme tarihini sonradan doldurma konusunda yetkili değildir ve böyle bir halde bono geçersizdir⁵⁹.

2. ALTERNATİF ZORUNLU ŞEKİL ŞARTLARI

2.1. Düzenleme Yeri

Bonoda kanun hükmü gereği düzenleme yerinin de senet üzerinde gösterilmiş olması gerekir. Senet üzerinde düzenleme yeri yazılmamışsa bonoyu düzenleyeninin adının yanında yazılı olan yer düzenleme yeri olarak sayılır. Şayet bonoyu düzenleyeninin adının yanında da böyle bir yer gösterilmemişse bu halde senet bono vasfına haiz olamayacak ve geçersiz sayılacaktır⁶⁰. Senet üzerindeki diğer ilgili kişilerin adresinin bulunmasının bononun geçerli olmasına etkisi yoktur, bononun geçerli olabilmesi için senet üzerinde muhakkak alternatiflerden birinin bulunması şarttır.

⁵⁵ Çamoğlu, s. 102. N. 253; Eriş, s. 727; Öztan, 2020, s. 83; Uyar, s. 310,311.

⁵⁶ Kendigelen/ Kırca, s. 175, N. 365; Uyar, s. 311.

⁵⁷ Coşkun s. 446; Uyar, s. 447.

⁵⁸ Atik, Ebru Tüzemen, Açık Kambiyo Senetleri, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2019, s. 165; Coşkun s.446; Eriş, s. 728; Kandemir, s. 68; Uyar, s. 447; Yargıtay 12HD., 2009/27914, 02.04.2010, Coşkun, s. 449.

⁵⁹ Atik, s. 27,28; Uyar, s. 309.

⁶⁰ Çamoğlu, s. 103. N. 255; Ülgen vd., s. 147; Öztan, 2020, s. 210; Poroy /Tekinalp, s. 305; Uyar, s. 312; Yargıtay 12.HD., 2015/32444 E., 2016/9588 K., 31.3.2016 T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 12.01.2023; Yargıtay 12.HD., 2013/7972E., 2013/17400K., 07.05.2013 T. <https://legalbank.net/>, Erişim Tarihi. 12.08.2023.

Düzenleme yeri muhakkak tam bir adres olmak zorunda değildir. Ancak düzenleme yeri olarak şehir, ilçe, köy gibi idari bir birimin adının gösterilmesi gerekir. Semt, mahalle, sokak adları birer idari birimi ifade etmediğinden düzenleme yeri olarak senet üzerine yazılamaz.⁶¹

Düzenleme yerinin hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde anlaşılır ve ayırt edilir olması kaydıyla kısaltılarak yazılması da mümkündür. Örneğin senet üzerine “İstanbul” yerine “İst.” yazılmış olması halinde bono geçerli olacaktır⁶².

2.2. Ödeme Yeri

Ticaret Hukuku bakımından kambiyo senetlerine dayalı borçlar genel hükümlerden farklı olarak getirilecek borçlardan değil aranacak borçlardandır. Bu sebeple alacaklının borçluyu bulup ödemenin yapılmasını talep etmesi gerekir. Bu bakımdan Ticaret Kanunu’nda da bono üzerinde ödeme yerinin gösterilmesi belirtilmiştir. Ancak ödeme yeri için de alternatifli bir durum benimsenmiştir.

Bono üzerinde ödeme yeri gösterilmelidir fakat ödeme yeri gösterilmemişse bononun düzenlendiği yer ödeme yeri sayılır. Eğer bono üzerinde düzenleme yeri de yazılmamışsa bonoyu düzenleyeninin adının yanında yazılı olan yer ödeme yeri olarak sayılır. Ancak düzenleyeninin adının yanında da böyle bir yer gösterilmemişse senet bono vasfına haiz olmayıp geçersizdir⁶³.

Burada şu hususu da özellikle belirtmek gerekir ki bono üzerinde ödeme yeri yazılmamışsa ve yukarıda bahsettiğimiz şekilde alternatif unsurlardan herhangi biri de bulunmuyorsa senet bono olarak geçersizdir. Diğer senet ilgililerinin örneğin aval verenlerin adlarının yanında bir adres bulunması senedi bono olarak geçerli hale getirmez⁶⁴.

3. BONO ÜZERİNE KOYULABİLECEK İHTİYARİ KAYITLAR

Bono üzerine koyulabilecek ihtiyari kayıtlar, adından da anlaşıldığı üzere isteğe bağlı olarak senet üzerine koyulabilen kayıtlardır. Bu kayıtların senet üzerinde bulunmaması senedin bono vasfını etkilemez. Dolayısıyla senet üzerinde bu kayıtlara yer verilmemiş olması bononun geçersizliğine yol açmayacaktır.

⁶¹ **Kandemir**, s. 98; **Kendigelen/ Kırca**, s. 176,177, N. 369; **Yargıtay 12.HD.**, 1997/102E., 1997/485K., 30.01.1997T., <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 12.08.2023; “...*Takip dayanağı belgede aval veren durumundaki borçlu C.T.’nin ad ve soyadının yazılı olduğu yer (İncirlioiva) olarak belirtilmiştir. İ. ilçe olup TTK. 689/son maddesi gereğince bononun bu yerde tanzim edilmiş olduğunun kabulü gerekir. Diğer borçlunun isim ve soyadının yazılı olduğu yerde ayrıca bir idari birimin belirtilmemesi dayanak belgenin bono vasfını etkilemeyeceğinden itirazın reddine karar verilmesi gerekmektedir...*”.

⁶² **Çamoğlu**, s. 104. N. 255; **KANDEMİR**, s. 101; **Kaya**, s. 13; **İBBGK** 1992/1 E., 1992/5 K., 14.12.1992 T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 12.02.2021.

⁶³ **Coşkun**, s. 485; **Kayıhan**, s. 179; **Kendigelen/ Kırca**, s. 169, N. 354; **Ülgen vd.**, s. 146; **Uyar**, s. 314; **Poroy/Tekinalp**, s. 304.

⁶⁴ **Coşkun**, s. 485; **Yargıtay 12.HD.**, 2022/724E., 2022/7066K., 13.06.2022 T., <https://app.e-uyar.com>, Erişim Tarihi 12.08.2023, “...*Takibin dayanağı olan senedin düzenleme yeri içermediği, düzenleyeninin adının yanında yalnızca “.. Mah. ...Cad. 2036 Sk. D:12” şeklinde ibareler yer aldığı ancak herhangi bir idari birimin bulunmadığı anlaşılmış olup aval vereninin adresi de düzenleme yeri sayılamayacağından bu haliyle dayanak senedin kambiyo senedi vasfında olmadığı...*”.

3.1.KANUNDA DÜZENLENMİŞ İHTİYARİ KAYITLAR

3.1.1. Vade

Kanunda bulunması zorunlu kılınan diğer şartlara haiz bir senedin vade unsurunu içermemesi senedin bono vasfına etki etmez. Vade bononun geçerliliği bakımından senet üzerinde olması gereken zorunlu şartlardan değildir. Bono üzerinde vade gösterilmemiş ise bono görüldüğünde ödenecek vadeli bono sayılır⁶⁵.

Bono üzerinde bir vade gösterilecekse bunların muhakkak birazdan ayrıntılı olarak açıklayacağımız kanunda öngörülmüş dört tür vadeden biri olması gerekir. Örneğin; Kurban Bayramında ödeyeceğim, kışın ödeyeceğim gibi ifadeler veya takvimde olmayan tarihler vade tarihi olarak yazılamaz. Aksi halde bono geçersiz olacaktır⁶⁶.

Bono üzerindeki vade tarihi 01.28.2020 şeklinde gösterilmişse vadenin aslında 28.01.2020 şeklinde yazılmak istenirken sehven bu şekilde yazıldığı kabul edilmeli ve bono geçerli sayılmalıdır⁶⁷. Bono üzerindeki vade tarihi eksik yazılmışsa fakat bu eksiklik herkes tarafından açıkça anlaşılabilir bir eksiklikse, örneğin 24.08.2020 tarihinde düzenlenen bir bonoda vade tarihi 3 Eylül olarak belirtilmiş, yıl belirtilmemişse burada vade tarihinin 03.09.2020 olarak kabul edilmesi gerekir ve durum bononun geçersizliğine yol açmaz⁶⁸. Aynı durum 30.02.2020 ya da 31.04.2020 gibi bir vade gösterilmesinde de söz konusu olur ve burada vade tarihi o ayın son günü olarak, verdiğimiz örneklerde 29.02.2020 ve 30.04.2020 olarak kabul edilir⁶⁹.

Ayrıca belirtmek gerekir ki bonoda vadenin tek ve açık olarak gösterilmesi gerekir. Birden fazla vade durumu söz konusuysa veya gösterilen vade açık değilse senet bono niteliğine haiz değildir (TTK m.778, 703)⁷⁰. Burada iki farklı vadenin yazılmış olması halinde, iki farklı bedelin yazılmış olması durumunda öngörüldüğü gibi yazı ile yazılan ifadeye üstünlük tanınmaz, bono geçerli sayılamaz⁷¹.

Düzenleme ve vade tarihi aynı tarih olabilir. Ancak vade tarihi düzenleme tarihinden önceki bir tarih olamaz. Eğer vade üzerinde bir değişiklik yapılmışsa bu değişikliğin düzenleyen (borçlu) tarafından imza edilmiş olması gerekir. Aksi halde bono geçersiz olur. Eğer vade tarihinde tahrifat söz konusu ise, böyle bir durumda tahrifat öncesinde bonoda gösterilen tarih vade tarihi olarak kabul edilir⁷².

⁶⁵ Çamoğlu, s. 104. N. 258; Eriş, s. 726; Günay, s. 60; Kayıhan, s. 180; Uyar, s. 314; Ülgen vd., s. 142 Poroy/Tekinalp, s. 303.

⁶⁶ Eriş, s. 727; Kayıhan, s. 180; Uyar, s. 316; Ülgen vd., s. 142; Poroy/Tekinalp, s. 303.

⁶⁷ Coşkun s. 488; Kendigelen/ Kırca, s. 233, N. 502; Uyar, s. 317.

⁶⁸ Coşkun s. 488; Kendigelen/ Kırca, s. 233, N. 502; Öztan, 2020, s. 124; Uyar, s. 317.

⁶⁹ Kayıhan, s. 180; Kendigelen/ Kırca, s. 234, N. 502.

⁷⁰ Eriş, s. 726,727; Herdem, s. 136; Uyar, s. 316; Ülgen vd., s. 142.

⁷¹ Coşkun s. 489.

⁷² Coşkun s. 488; Uyar, s. 317,319.

3.1.1.2.Vade Türleri

3.1.1.2.1.Görüldüğünde Vade

Görüldüğünde vadeli olarak düzenlenmiş bonolarda senet üzerinde ödeme zamanını belirten herhangi bir kayıt yer almaz. Bono görüldüğünde vadeli olarak düzenlenmişse borç lehtar veya hamil tarafından düzenleyen veya cirantaya ibraz edildiğinde muaccel hale gelir⁷³.

Görüldüğünde vadeli bonoların düzenleme tarihinden itibaren bir yıl içinde ibraz edilerek ödeme talep edilmesi gerekir. Bu vade türü ile düzenlenmiş bonolar bir yıllık süre içinde ibraz edilmezlerse hamil bonoyu düzenleyen asıl borçlu ve onun adına aval verenler dışındaki diğer senet borçlularına başvuru hakkını kaybeder⁷⁴. Bono ibraz edilmesine rağmen ödenmemişse hamil bu halde ödememe protestosu çekilerek diğer senet borçlularına başvuruda bulunabilir ancak burada dikkat edilmesi gereken husus ödememe protestosunun bir yıllık ibraz süresi içinde çekilmiş olmasıdır⁷⁵.

Düzenleyen kanunda belirlenen bu bir yıllık ibraz etme süresini isterse uzatabilir ya da kısaltabilir. Cirantalara ise bu bir yıllık ibraz etme süresini uzatılma yetkisi verilmemiştir. Onlar yalnızca süreyi kısaltabilirler.⁷⁶

Görüldüğünde ödenecek bonolarda düzenleyen bononun belli bir günden önce ödeme için ibraz edilemeyeceğine ilişkin kayıt koyabilir. Bu halde ibraz süresi düzenleyen tarafından belirlenen o tarihten itibaren başlayacaktır⁷⁷.

3.1.1.2.2.Görüldükten Belirli Bir Süre Sonra Vade

Bu tür vadelerde ödeme bono görüldükten belirli süre sonra yapılır. Burada görülmeden kasıt senedin hamil tarafından ibraz edilmesi düzenleyenin de senedi kabul etmesidir. Nitekim belirli süre senedin görüldüğü (ibraz) tarihten sonra işlemeye başlayacaktır. Bu sebeple görüldükten belirli süre sonra ödenecek vadeli bonolar, bir yıllık ibraz süresi içerisinde ibraz edilmelidir. (TTK m.779/2, TTK m.693/1)⁷⁸.

Senet kendisine ibraz edilen düzenleyen, senet üzerine bononun görüldüğü tarihi yazıp imzalayacaktır. Şayet bono ibraz edilmesine rağmen düzenleyen, senedi kabul edip üzerine görülme tarihini imza etmezse bu halde hamil tarafından bir protesto çekilmelidir. Böyle bir halde belirli süre protesto tarihinden itibaren başlayacaktır.⁷⁹ Hamil tarafın bir protesto çekilmemişse bu halde bono, bir yıllık kabul için ibraz süresi sonunda görülmüş sayılır ve bu tarihten sonra belirli süre işlemeye başlar⁸⁰.

⁷³ Kendigelen/ Kırca, s. 235, N. 505-506; Öztan, 2020, s. 127; Ülgen vd., s. 143.; Pulaşlı, s. 135.

⁷⁴ Bilgili/ Demirkapı, s. 76; Bozer/Göle, s. 92; Ülgen vd., s. 143; Uyar, s. 316; Pulaşlı, s. 135; Poroy/ Tekinalp, s. 303.

⁷⁵ Ülgen vd., s. 143; Pulaşlı, s. 135; Poroy/ Tekinalp, s. 303.

⁷⁶ Kandemir s. 83; Kendigelen/ Kırca, s. 235, N. 506; Ülgen vd., s. 143.

⁷⁷ Bozer/Göle, s. 92; Kendigelen/ Kırca, s. 235, N. 507; Ülgen vd., s. 143; Pulaşlı, s. 135.

⁷⁸ Bilgili/ Demirkapı, s. 77; Kendigelen/ Kırca, s. 236, N.509; Pulaşlı, s. 136; Ülgen vd., s. 143.

⁷⁹ Bilgili/ Demirkapı, s. 77; Bozer/Göle, s. 92; Kendigelen/ Kırca, s. 236, N. 510; Öztan, 2020, s. 128; Pulaşlı, s. 136; Poroy, s. 303; Ülgen vd., s. 143.

⁸⁰ Bilgili/ Demirkapı, s. 77; Bozer/Göle, s. 92; Öztan, 2020, s. 128; Pulaşlı, s. 136; Poroy, s. 304; Ülgen vd., s. 144.

Bir yıllık ibraz süresi düzenleyen tarafından uzatılıp kısaltılabilir ancak cirantalar bu süreyi yalnızca kısaltabilirler, uzatamazlar⁸¹.

3.1.1.2.3.Düzenleme Gününden Belirli Bir Süre Sonra Vade

Düzenleme gününden belirli bir süre sonra vadeli olarak düzenlenen bonolarda belirli süre, bononun düzenlendiği günden sonra yani düzenleme tarihinden itibaren başlayacaktır⁸². Süre hesaplanırken, sürenin başlangıcı olan düzenleme tarihi hesaba katılmaz⁸³.

Bu vade türünde düzenleme tarihinden sonra belirli sürenin geçmesiyle birlikte, hamil açısından senedi ibraz ve bu kapsamda alacağı talep hakkı doğar⁸⁴.

3.1.1.2.4.Belirli Gün Vade

Senet üzerinde ödeme gününün açıkça belirttiği vade türüdür⁸⁵. Düzenleyen, bononun üzerine yazmış olduğu belirli tarihte ödemenin gerçekleştirileceğini belirtir. Dolayısıyla hamil bonoyu senet üzerinde vade olarak yazılan tarihte ibraz edip, senet üzerindeki borcun ödenmesini talep edebilir⁸⁶.

3.1.2. Menfi Emre Kaydı

Daha önce açıkladığımız üzere bono, kanunen emre yazılı senetlerdendir. Bu bakımdan senet üzerinde emre kaydını içermese ve bir şahsın namına yazılsa bile emre yazılı senet niteliği değişmez⁸⁷.

Kanunen emre yazılı bir senet ancak düzenleyen tarafından senet üzerine “emre değildir” veya “ciro edilemez” kaydı konulursa nama yazılı senet haline getirilebilir⁸⁸. Buna menfi emre kaydı denilir (TTK m.654, 681).

Belirtmek gerekir ki bu ifadeler yazılmadan yalnızca senet metnindeki “emrine” veya “emrü havalesine” ifadelerinin üzerinin çizilmesi senedi nama yazılı hale getirmek için yeterli olmaz⁸⁹.

3.1.3. Yerleşim Yeri veya Adres Kaydı

TTK m.778 yollaması ile kanunda poliçeye ilişkin düzenlemeler olan m.674 ve 697 hükümleri bonoya da uygulanabilir.

Bu bakımdan m.674’e göre, “Poliçe, bir üçüncü kişinin nezdinde, muhatabın yerleşim yerinde veya başka bir yerde ödenmek üzere düzenlenebilir.” TTK m.697 hükmüne göre ise, “Düzenleyen, poliçede, ödemenin nezdinde yapılacağı bir üçüncü kişiyi

⁸¹ Öztan, 2020, s. 128; Kendigelen/ Kırca, s.236, N.509; Ülgen vd., s. 144; Pulaşlı, s. 136.

⁸² Bilgili/ Demirkapı, s. 77; Öztan, 2020, s. 127; Ülgen vd., s. 144; Pulaşlı, s. 135.

⁸³ Bilgili/ Demirkapı, s. 75; Ülgen vd., s. 144; Pulaşlı, s. 135.

⁸⁴ Öztan, Kıymetli Evrak, s. 127.

⁸⁵ Bilgili/ Demirkapı, s. 75; Bozer/Göle, s. 91; Öztan, 2020, s. 127; Pulaşlı, s. 134.

⁸⁶ Öztan, 2020, s. 127.

⁸⁷ Kandemir, s. 104; Öztan, 2020, s. 212.

⁸⁸ Bilgili/ Demirkapı, s. 78; Kandemir, s. 103; Pulaşlı, s.137.

⁸⁹ Öztan, 2020, s. 213.

göstermeksizin, muhatapın yerleşim yerinden başka bir yeri ödeme yeri olarak beyan etmişse, muhatap kabul şerhinde bir üçüncü kişiyi gösterebilir. Aksi takdirde, muhatap, ödeme yerinde poliçeyi bizzat ödemeyi taahhüt etmiş sayılır.”

Bono üzerinde bu maddelerde belirtildiği şekilde yazılan adreslere yerleşim yeri veya adres kaydı denir.

3.1.4. Araya Girme Kaydı

Bono hamilinin senet borcu için başvurma hakkının doğmasına rağmen, başvuru borçlusunun ödeme gücü yoksa, bu kişiyi yerine düzenleyen, ciranta veya aval verenler, senetteki borcu ödeyecek kişiyi gösterebilirler⁹⁰. Bu kayda araya girme kaydı denir.

Bu kayıt sayesinde hamilin ödeme gücü olmayan başvuru borçlusuna başvurusunun önüne geçilmiş olur. Ayrıca başvuru halinde ödenecek olan bedelin artması engellenmiş olacaktır⁹¹.

3.1.5. Protestodan Muafiyet Kaydı

Düzenleyen veya ciranta gibi diğer senet ilgilileri senet üzerine, “protestodan muafıtır” veya “masrafsız iade” gibi ifadeleri içeren kayıtları koyarsa, hamil bononun ödenmemesi halinde herhangi bir protesto çekmeden başvuru hakkını kullanabilir⁹².

Belirtmek gerekir ki bu kaydın düzenleyen tarafından konulması halinde, bu kayıt senetten sorumlu olan herkes için geçerli olur. Buna karşın, bu kayıt düzenleyen tarafından değil de diğer sorumlular tarafından konulmuşsa, senet üzerine koyulan bu kayıt sadece kaydı koyan kişi bakımından hüküm doğurur⁹³.

3.1.6. Aval Kaydı

TTK m.700 ve devamında düzenlediği üzere, senet üzerine veya alonj üzerine yazılan “aval içindir” ya da bu anlama gelecek bir ifadenin bunu yazan kişi tarafından imzalanması halinde⁹⁴, bu kişi senet bedelinin ödenmesini teminat altına almış olur. Aval bu anlamda kambiyo senedinin ödenmesine ilişkin olarak verilen kişisel bir teminattır⁹⁵. Bu kapsamda bu kişi aval veren kişi olup senet bedelinden sorumlu olur. Senet üzerine koyulan bu kayda da aval kaydı denir.

3.1.7. Retrete İlişkin Kayıt

TTK m.729 düzenlemesine göre, aksine bir şart olmadığı sürece, senet dolayısıyla başvuru hakkına sahip olan herkes, kendisinden önce gelen senet borçlularından birinin üzerine yeni bir poliçe çekebilir. Başvuru hakkı sahibinin kendisinden önce gelen

⁹⁰ Kendigelen/ Kırca, s. 261, N. 582; Ülgen vd., s. 247; Pulaşlı, s. 137.

⁹¹ Ülgen vd., s. 247.

⁹² Bilgili/ Demirkapı, s. 78; Çamoğlu, s. 80. N. 189; Kendigelen/ Kırca, s. 188, N.397; Ülgen vd., s. 232; Pulaşlı, s. 137.

⁹³ Çamoğlu, s. 81. N. 189; Kandemir, s. 117; Ülgen vd., s. 232.

⁹⁴ Kandemir, s. 114; Özkan, Raziye Aksu, Aval Kurumu, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2019, s. 47.

⁹⁵ Özkan, s. 21.

borçulya çektiği bu ikinci poliçeye “retret” denir.⁹⁶ Retret, üzerine poliçe çekilen borçlunun yerleşim yerinde ve görüldüğü anda ödenmek şartı ile çekilir. Ancak kanun metninde düzenlendiği üzere, retret çekilebilmesi için senet üzerine aksine bir kayıt konulmaması gerekir⁹⁷.

Poliçeye ilişkin hükümler kapsamında düzenlenen retret TTK m.778 yollaması ile bonolar içinde uygulanabilecektir.

3.1.8. Aynen Ödeme Kaydı

Senet bedeli yabancı bir para olarak yazılmışsa, kural olarak TTK m.711/1 hükmü gereği senet üzerindeki yabancı para ile yazılan bedel vade veya ödeme günündeki kur değerlerine göre ülke parası karşılığına çevrilerek ödenir.

Ancak düzenleyen senet üzerine bedelin, senet üzerinde yazılı olan para ile yapılmasına ilişkin şart yazmışsa artık senet bedeli üzerinde yazılı olan yabancı para ile ödenecektir⁹⁸(TTK m.711/3). Senet üzerine yazılan bu kayda “aynen ödeme kaydı” denir.

3.1.9. Faize İlişkin Kayıtlar

Faiz kaydı belirlilik ilkesi gereğince kural olarak poliçe ve dolayısıyla bonoya konulması caiz kayıtlardan değildir. Ancak kanunkoyucu TTK m.675 ile bu duruma bir istisna getirmiştir. Hükme göre, görüldüğünde veya görüldükten belli bir süre sonra ödenecek vadeli senetlerde düzenleyen senet üzerine faiz kaydı koyabilir. Buna karşın madde metninde belirtildiği üzere diğer vade türleri ile düzenlenmiş senetlerde faize ilişkin kayıt konulamaz, aksi halde senet geçersiz sayılmaz fakat faiz kaydı yazılmamış sayılır⁹⁹.

Belirtmek gerekir ki faiz kaydının geçerli olabilmesi için belirlenen faiz oranının senet üzerinde gösterilmesi gerekir. Aksi halde faiz kaydı yazılmamış sayılır (TTK m.675/2). Ayrıca senet üzerinde belirtilen faizin ne zaman işleyeceğine ilişkin herhangi bir belirleme yapılmamışsa, faiz senedin düzenleme tarihinden itibaren işlemeye başlayacaktır (TTK m.675/3)¹⁰⁰.

3.2. KANUNDA DÜZENLENMEMİŞ İHTİYARİ KAYITLAR

İhtiyaç sebebi ile orya çıkan ve bono üzerine koyulan bazı kayıtlar kanunda düzenlenmemiştir. Ancak her ne kadar kanunda düzenlenmemiş olsalar da bononun mahiyetine aykırı düşmedikleri sürece senet üzerine koyulup uygulanmasında herhangi bir sakınca yoktur¹⁰¹.

⁹⁶ **Kandemir**, s. 118; **Kendigelen/ Kırca**, s. 261, N. 581; **Öztan**, 2020, s. 153,154.

⁹⁷ **Kandemir**, s. 118; **Öztan**, 2020, s. 153,154.

⁹⁸ **Bilgili/ Demirkapı**, s. 68; **Kendigelen/ Kırca**, s. 188, N. 396; **Ülgen vd.**, s. 141.

⁹⁹ **Bilgili/ Demirkapı**, s. 69; **Çamoğlu**, s. 50, N.101; **Kandemir**, s. 118; **Kendigelen/ Kırca**, s. 187, N. 393; **Pulaşlı**, s. 125.

¹⁰⁰ **Bilgili/ Demirkapı**, s. 69; **Kandemir**, s. 118; **Kendigelen/ Kırca**, s. 188, N. 395; **Pulaşlı**, s. 125,126.

¹⁰¹ **Kendigelen/ Kırca**, s. 189, N. 399; **Öztan**, 2020, s. 213.

3.2.1. Yetki Kaydı

Yetki kaydı, taraflar arasında senet ile ilgili bir uyuşmazlık meydana gelmesi halinde, hangi yer mahkemesinin ya da icra dairesinin bu uyuşmazlığa bakmada yetkili olduğunun belirlenmesidir¹⁰². Ancak yetki kaydı kanunda düzenlenen kayıtlardan değildir.

Doktrinde ağırlıklı olan görüşe göre, senet üzerine konulan yetki kaydı geçerlidir¹⁰³. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus yetki kaydının HMK'da düzenlenen yetki sözleşmesine ilişkin hükümlere uygun şekilde yapılmış olmasıdır¹⁰⁴. Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda senet üzerindeki yetki kaydının HMK hükümlerine uygun şekilde yapılması halinde geçerli olacağı görüşündedir.¹⁰⁵

3.2.2. Tahkim Kaydı

Bono ile ilgili çıkacak olan uyuşmazlıkların hakem tarafından çözümlenmesi kararlaştırılabilir¹⁰⁶. Uyuşmazlığın hakem önünde çözüleceğine ilişkin senet üzerine konulan bu kayıtlara tahkim kaydı denir. Tahkim kaydı senet üzerinde imzası olan herkesi bağlar¹⁰⁷.

Senet üzerinde tahkim kaydı yer almasına rağmen uyuşmazlık mahkeme önüne çıkarılmışsa, tahkim kaydı ilk itiraz olarak ileri sürülmedikçe mahkeme resen bu hususu dikkate alamaz¹⁰⁸.

3.2.3. Masraf ve Vekalet Ücreti Kaydı

İcra ve İflas Kanununda düzenlendiği üzere aksine bir hüküm olmadığı sürece, harç ve masraflardan borçlu sorumlu olacaktır (İİK m.15, m.59). Genel kural bu olmakla birlikte alacaklı yalnızca 2548 sayılı Kanunun m.1'de düzenlenen harç alacaklı tarafından ödenir, borçlu üzerine yükletilemez. Bu kapsamda eğer senet üzerine bu harcın borçlu tarafından ödeneceği şeklinde kayıt düşülürse, 2548 sayılı Kanun hükmüne aykırı olan bu kayıt geçersiz sayılacaktır¹⁰⁹.

¹⁰²Börü, s. 152; **Kandemir**, s. 132,133; **Kendigelen/ Kırca**, s. 189, N.400; **Pulaşlı**, s. 139.

¹⁰³ **Börü**, s. 152; **Coşkun**, s. 509; **Ülgen vd.**, s. 152; **Pulaşlı**, s. 139.

¹⁰⁴ **Börü**, s. 153; **Coşkun**, s. 509; **Kendigelen/ Kırca**, s. 189, N. 400; **Ülgen vd.**, s. 152.

¹⁰⁵ **Yargıtay 12.HD.**,2017/4352 E.,2018/5512 K., 30.05.2018 T., <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi 2021: "6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yetki sözleşmesini düzenleyen 17. maddesinde ise; "Tacirler veya kamu tüzel kişileri, aralarında doğmuş veya doğabilecek bir uyuşmazlık hakkında, bir veya birden fazla mahkemeyi sözleşmeyle yetkili kılabilirler. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, dava, sadece sözleşmeyle belirlenen bu mahkemelerde açılır" düzenlemesine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere, yetki sözleşmesi düzenleyebilecek şahıslar, sadece tacirler veya kamu tüzel kişileri olarak belirlenmiştir. Somut olayda; takip dayanağı bonoda keşideci ve lehtar gerçek kişi olup dosyada tacir olduklarına ilişkin belge bulunmadığına göre, ... Mahkemelerinin yetkili kılındığına dair yetki kaydı geçersizdir..."; aynı yönde, **Yargıtay 12.HD.**,2016/29320E.,2018/1765K.,22.02.2018T.,<https://karararama.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi 2021; **Yargıtay 12.HD.**,2016/24745 E.,2017/15353 K.,11.12.2017 T., <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi 2021.

¹⁰⁶**Coşkun**, s. 509; **Ülgen vd.**, s. 151; **Pulaşlı**, s. 139.

¹⁰⁷**Coşkun**, s. 509; **Ülgen vd.**, s. 152.

¹⁰⁸ **Kandemir**, s. 133; **Pulaşlı**, s. 139.

¹⁰⁹ **Uyar**, s. 323.

Senet üzerine, borcun vadesinde ödenmemesi halinde avukatlık vekalet ücretinin borçlu tarafından ödeneceğine dair kayıtlar geçersiz sayılır. Her ne kadar senet üzerine yazılan bu kayıt vekalet ücreti olarak adlandırılrsa da nitelik itibari ile bir cezai şart sayılır¹¹⁰. Senet üzerine yazılan cezai şartlar ise geçersizdir¹¹¹.

Dolayısıyla bono üzerine masraf veya vekalet ücretine ilişkin konulan kayıtlar, bononun geçerliliğine etki etmese de bu kayıtlar geçersiz sayılır¹¹².

3.2.4. Muacceliyet Kaydı

Uygulamada çoğunlukla farklı sebeplerle aylık periyotlarda yapılacak ödemelere ilişkin birden çok bono verildiği sıkça görülmektedir. Bu kapsamda taraflarca bononun üzerine, bonolardan biri vadesinde ödenmezse diğer bonoların da muaccel hale senet üzerine bonolardan biri ödenmezse diğer bonoların muaccel hale geleceği şeklinde kayıtlar konulmaktadır¹¹³. Konulan bu kayıtlara mucceliyet kaydı denilmekte olup bononun geçerliliğini etkilemeyen bu kayıtlar yazılmamış sayılır. Nitekim bononun geçerli olabilmesi için kanun gereği muhakkak bir tane vade tarihi içermelidir, aksi halde bono hükümsüz olur. Mucceliyet kaydında ise her ne kadar senet üzerine bonolardan birinin vadesi gelmesine rağmen ödenmemesi halinde diğer bonoların muaccel hale geleceğine ilişkin kayıt düşülse de senetlerin üzerinde tek bir vade vardır¹¹⁴. Bu sebeple mucceliyet kaydı, bonoyu hükümsüz hale getirmese de senet üzerine düşülen bu kaydın kendisi geçersizdir¹¹⁵.

Ancak belirtmek gerekir ki düzenleyen ve lehtar aralarında bonolardan biri vadesinde ödenmezse diğer bonoların muaccel hale geleceğine ilişkin hüküm içeren ve bu kapsamda bonolara atıf yapılan ayrıca bir sözleşme yapmışsa bu sözleşme yazılı olması koşulu ile geçerlidir. Bu bakımdan yazılı olarak yapılan bu sözleşmeye dayanılarak, kambiyo hukuku kapsamında olmamakla birlikte, vadesi geldiğinde ödenmeyen bono ile bu sebeple muaccel hale gelen diğer bonoların bedeli talep edilebilir¹¹⁶.

3.2.5. Bedel Kaydı

Uygulamada sıklıkla senet üzerine “bedeli malen alınmıştır” ya da “bedeli nakden alınmıştır” şeklinde kayıtlar düşüldüğü görülmektedir. Bu kayıtlar esasen düzenleyen ile lehtar arasında, temel ilişkiye ilişkin olarak düzenleyen tarafından verilen bononun karşılığında bir mal, para veya hizmet alındığını, bononun bir hatır senedi olmadığını ya da karşılıksız olmadığını gösterir¹¹⁷. Senet üzerine koyulan bu kayıtlar kambiyo hukuku bakımından bononun soyutluğuna etki etmez¹¹⁸.

¹¹⁰ Uyar, s. 324..

¹¹¹ Uyar, s. 324; Ülgen vd., s. 152.

¹¹² Ülgen vd., s. 152.

¹¹³ Uyar, s. 318, Ülgen vd., s. 150; Pulaşlı, s. 224.

¹¹⁴ Ülgen vd., s. 151; Pulaşlı, s. 224.

¹¹⁵ Coşkun, s. 510; Herdem, s. 136; Uyar, s. 319; Uzunallı/ Yıldırım, s. 52; Ülgen vd., s. 150; Pulaşlı, s. 224.

¹¹⁶ Kandemir, s. 129; Ülgen vd., s. 151; Pulaşlı, s. 225.

¹¹⁷ Herdem, s. 137; Kendigelen/ Kırca, s. 189-190, N. 401; Ülgen vd., s. 150; Pulaşlı, s. 223.

¹¹⁸ Coşkun, s. 510; Ülgen vd., s. 150.

Bu kayıtlar daha çok bononun karşılıksız kaldığı hallerde veya bononun bir hatır senedi olarak verildiği iddia olunan hallerde açılan davalar açısından önemlidir. Fakat belirtmek gerekir ki bononun hatır için verildiği şeklindeki iddiaların yazılı delillerle kanıtlanması gerekir¹¹⁹.

4. BONUNUN ŞEKİL ŞARTLARINDAKİ EKSİKLİKLER VE SONUÇLARI

Bir senedin bono olarak hüküm ifade edebilmesi için taşıması gereken şekil şartları TTK m.776'da gösterilmiş olup devam maddesi olan m.777'de unsurların bulunmaması hali düzenlenmiştir. Bu kapsamda bu iki madde birlikte ele alındığında senet metninde bono veya emre yazılı senet ifadesi yer almıyorsa, kayıtsız ve şartsız bir ödeme vaadi içermiyorsa, lehtarın adını, düzenleme tarihini ve düzenleyenin imzasını içermiyorsa, ayrıca alternatif zorunlu şekil şartı olan düzenleme yeri ve ödeme yeri m.777 kapsamında da belirlenemiyorsa, o senet bono niteliğine haiz değildir. Daha önce açıkladığımız üzere vade bono için ihtiyari şekil şartıdır ve vadenin bulunmaması senedin bono niteliğini etkilemez¹²⁰. TTK m.777 düzenlemesine göre de bono üzerine vade yazılmamışsa, bu tür bonolar görüldüğünde ödenecek bonolardır.

Belirtmek gerekir ki bir senet bono kelimesini içermemesine rağmen açıkça emre yazılı düzenlenmiş ve bono niteliği için gerekli olan diğer şekil şartlarını taşıyorsa bu senetler bono niteliğine haiz olmasalar da TTK m.830 gereği “emre yazılı ödeme vaadi” niteliğine haiz olurlar¹²¹.

Kanunda belirtilen senedin bono niteliğine haiz olması için taşıması zorunlu olan şekil şartlarının bulunmaması halinde senet bono niteliğine haiz olmayacak ancak adi senet olarak kabul edilebilecektir¹²². Bunun sonucu olarak da kambiyo senetlerine özgü hükümler ve hukuk yolları bu senetler açısından geçerli olmayacaktır.

SONUÇ

Uygulamada en çok karşılaşılan kambiyo senetlerinden biri bonodur. Bir senedin bono niteliğinde olabilmesi için kanunda belirtmiş olan zorunlu unsurları taşıması gerekir (TTKm.776). Bu kapsamda bir senedin bono niteliğine haiz olabilmesi için her şeyden önce senet metninde “bono” veya “emre muharrer senet” ifadesinin bulunması gerekir. Bunun yanında kanunda belirtilen diğer unsurları da taşıması gerekir. İfade ettiğimiz üzere bazı şekil şartları kanunda alternatif zorunlu olarak düzenlenmiş olup bunların alternatif şekilde dahi senet üzerinde yer almaması halinde bono geçerli olmayacaktır (TTK 776/3,4). Bu zorunlu şartların haricinde bir kısmı kanunda düzenlenmiş olan ihtiyari unsurların ise senet üzerinde olup olmaması, senedin bono niteliğini etkilemez.

Belirtmek gerekir ki bonodan kaynaklanan alacağı talep etmek ve kambiyo senetlerine özgü takip yollarına başvurabilmek için Kambiyo Hukuku açısından geçerli bononun

¹¹⁹ Coşkun, s. 510; Ülgen vd., s. 150; Puluş, s. 223.

¹²⁰ Kendigelen/ Kırca, s. 181, N.377; Öztan, 2020, s. 211; Ülgen vd., s. 153.

¹²¹ Herdem, s. 136; Öztan, 2020, s. 211 Ülgen vd., s. 153.

¹²² Herdem, s. 137; Öztan, 2020, s. 211; Ülgen vd., s. 153.

varlığı şarttır. Bu bakımdan senedin bono niteliğine haiz olabilmesi için muhakkak kanunda sayılan zorunlu şartları taşıması gerekir.

KAYNAKÇA

ATAY, Egemen, Kambiyo Senetlerinde Teminat Kaydı, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara, 2020.

ATİK, Ebru Tüzemen, Açık Kambiyo Senetleri, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2019.

BİLGİLİ, Fatih/ DEMRİKAPI, Ertan, Kıymetli Evrak Hukuku, Dora Yayınları, 3. Baskı, Bursa, 2012.

BOZER, Ali/ GÖLE, Celal, Kıymetli Evrak Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 3.Baskı, Ankara, 2013.

BÖRÜ, Levent, Bonoya Dayalı Kambiyo Senetlerine Özgü Haciz Yolu İle Takipte Yetki, Ankara üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 65, 2016, <https://dergipark.org.tr/>, Erişim Tarihi 30.10.2020.

ÇAMOĞLU, Ersin, Kıymetli Evrak Hukukunun Temel İlkeleri, Vedat Kitapçılık, İstanbul, Haziran 2020.

COŞKUN, Mahmut, Hukuki ve Cezai Yönleriyle Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 5.Baskı, Ankara 2019.

ERİŞ, Gönen, Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine Göre Kıymetli Evrak Poliçe Bono Çek Makbuz Senedi, Varant, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2016.

GÜNAY, Erhan, Bononun Unsurları ve Unsurların Bulunmaması, *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 133, Eylül 2017, s. 59, <https://www.jurix.com.tr/>, Erişim Tarihi 2021.

HELVACI, Mehmet/ KAYA, Arslan/ ERTAN N. Füsun Nomer, Kıymetli Evrak Hukuku, Vedat Kitapçılık, Güncellenmiş 12.Bası, İstanbul,2019.

HERDEM, Burcu, Senetlerin İspat ve Geçerlilik Şekli, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi 2020.

KANDEMİR, Zeynep, Kambiyo Senetlerinde İşlemlerin Ayakta Tutulması İlkesinin Görünüm Biçimleri ve Bu Senetlerde Bulunabilecek Zorunlu ve İhtiyari Unsurlar, Yüksek Lisans Tezi, 2011, <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi 02.08.2023.

KAYA, Sedat, Bonoya Dayalı Olarak Yapılan Haciz Yoluyla Takipte Ödeme Emrine İtiraz ve Hukuki Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018, <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi 2020.

KAYIHAN, Şaban, Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 6.Baskı, Ankara 2019.

KENDİGELEN, Abuzer/ KIRCA, İsmail, Kıymetli Evrak Hukuku, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2019.

MAĞDEN ÇAMLI, Zehra İlgün, Türk Hukukunda Teminat Senetleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.

ÖZKAN, Raziye AKSU, Aval Kurumu, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2019.

ÖZTAN, Fırat, Kıymetli Evrak Hukuku, Yetkin Yayınları, 24.Baskı, Ankara, 2020.

ÖZTAN, Fırat, Ticari Senetlerde Birden Fazla Lehdar Gösterilmesi, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 4, Aralık 1978, Sayfa: 1021,1022, <https://jurix.com.tr/>, Erişim Tarihi 2020.

POROY, Reha/ TEKİNALP, Ünal, Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, Vedat Kitapçılık, Gözden Geçirilmiş ve Yeniden yazılmış 23.Bası, İstanbul, 2019.

PULAŞLI, Hasan, Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre ve 6273 Sayılı Kanunla Değişik Çek Kanunu'nun Yorumu ile Kıymetli Evrak Hukunun Esasları, Adalet Yayınevi, 3.Baskı, Ankara,2013.

UYAR, Talih, İcra Hukukunda Bononun (Emre Muharrer Senedin) Geçerlilik Koşulları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 74, 2008, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/>

UZUNNALLI, Sevilay/ YILDIRIM, Ali Haydar, Uygulamalı Kıymetli Evrak Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2017.

Yargıtay 12.HD., 2011/2836E., 2011/18167K., 10.10.2011 T., <https://www.lexpera.com.tr>, Erişim Tarihi 02.01.2023.

Yargıtay 12.Ceza Dairesi, 2015/4565 E., 2015/6334 K., 16.12.2015 T., <https://www.lexpera.com.tr>, Erişim Tarihi 02.01.2023.

Yargıtay,12.HD., 2002/11593 E., 2002/11982 K., 06.06.2002 T., <https://www.lexpera.com.tr>, Erişim Tarihi 02.01.2023.

YIBHGK., 1936/6 E., 1936/23 K., 08.07.1936 T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 10.02.2021.

Yargıtay 12.HD., 2016/29738E.,2018/2830K., 20.03.2018K., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 12.01. 2023.

Yargıtay 12.HD., 2016/18384 E., 2016/19775 K., 26.09.2016 T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim tarihi, 02.01.2023.

Yargıtay 19.HD., 2002/4419 E.,2003/ 1367, 24.02.2003 T., <https://legalbank.net/>, Erişim Tarihi 11.02.2021.

Yargıtay 12.HD., 2014/35078, 28.04.2015, Coşkun, s. 433.

Yargıtay 12.HD., 2010/20981, 22.02.2011, Coşkun, s. 434.

Yargıtay 12.HD, 2010/33703 E., 2011/15725K.,14.7.2011 T., <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 12.01.2023.

Yargıtay 19 HD. 2000/5759E, 2000/8600K., T.12.12.2000, <https://www.lexpera.com.tr>, Erişim Tarihi 13.02.2021.

Yargıtay 12. HD., 2007/1118E., 2007/4394K., 09.03.2007T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 13.02.2021.

Yargıtay 12.HD 1992/ 878E., 1992/7948K., T. 8.6.1992, <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 12.01.2023.

Yargıtay 11.CD., 2008/12058E., 2009/458K., 04.02.2009T., <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 11.08.2023.

Yargıtay 12. HD, 2018/9146E., 2018,2018/4123K., 03.05.2018T., <https://www.lexpera.com.tr> , Erişim Tarihi 18.08.2023.

Yargıtay 12HD., 2009/27914, 02.04.2010, Coşkun, s. 449.

Yargıtay 12.HD, 2015/32444 E., 2016/9588 K., 31.3.2016 T., <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi 12.01.2023.

Yargıtay 12.HD., 2013/7972E., 2013/17400K.,07.05.2013 T. <https://legalbank.net/>, Erişim Tarihi 12.08.2023.

Yargıtay 12.HD., 1997/102E., 1997/485K., 30.01.1997T., <https://legalbank.net>, Erişim Tarihi 12.08.2023.

Yargıtay 12.HD., 2022/724E., 2022/7066K., 13.06.2022 T., <https://app.e-uyar.com>, Erişim Tarihi 12.08.2023.

Yargıtay 12.HD.,2017/4352 E.,2018/5512 K., 30.05.2018 T., <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi 2021.

Yargıtay12.HD.,2016/29320E.,2018/1765K.,22.02.2018T,<https://karararama.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi 2021.

Yargıtay 12.HD., 2016/24745 E.,2017/15353 K.,11.12.2017 T., <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi 2021.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

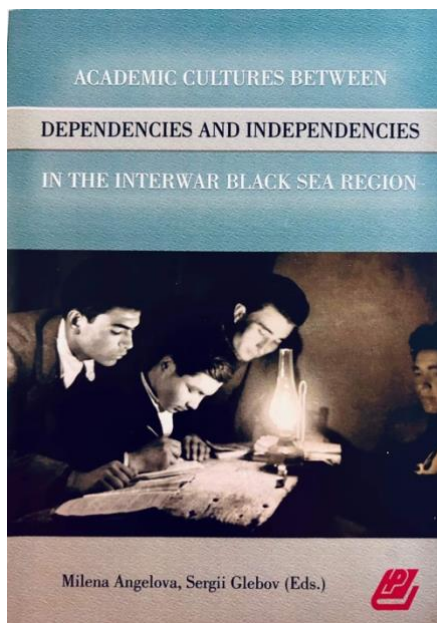
DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.18>

Volume 7/2

2023 p. 289-292

BOOK REVIEW: ACADEMIC CULTURES BETWEEN DEPENDENCIES AND INDEPENDENCIES IN THE INTERWAR BLACK SEA REGION

Antony HOYTE-WEST*

Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region. Edited by Milena Angelova and Sergii Glebov. University Publishing House Neofit Rilski. Blagoevgrad. 2022. 327 pp. ISBN 978-954-00-0303-0.

As a result of its immense geopolitical importance, the Black Sea has been a place of significant economic, sociocultural, and linguistic interactions for millennia. In casting its lens back to almost exactly a century ago, the edited collection reviewed here, *Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region*, provides a series of in-depth analyses of the transfer of knowledge, culture, and ideas across the

region during the eventful years of the 1920s and 1930s. Under the careful stewardship of editors Milena Angelova and Sergii Glebov, the present volume arose from the 2019 conference of the same name, itself part of a prestigious European Commission-funded Horizon 2020 international grant project which charted the historical development of the Black Sea region from the late eighteenth century until the present day and which has

* PhD, Independent scholar, United Kingdom. E-mail: antony.hoyte.west@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-4410-6520, United Kingdom.

already yielded several publications (see Gutmeyr and Kaser, 2018; Michailidis and Antoniou, 2019; and Ristovska-Josifovska, 2021).

The Preface to the book is by co-editor Sergii Glebov, who anchors the volume both within the framework of the project as well as within its historical, sociocultural, and temporal milieu. The role of power and its importance to the dissemination of knowledge in the Black Sea context is highlighted, before he outlines and summarises the diverse contributions to the present book. Divided into thirteen chapters arranged in six thematic sections (predominantly of two contributions apiece), the fifteen scholars whose work is featured in the book are affiliated to institutions in Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Greece, North Macedonia, and Romania. With case studies which cover a range of countries in the interwar Black Sea region, it gives interdisciplinary historical perspectives through the prism of fields as varied as ethnology, museology, cinematography, and education studies.

‘From Ideology to Terror’ is the title of the first section of the book. Here, Kristina Popova provides a succinct overview of the ideological distinctions between Soviet and Western sciences, a theoretical division which proved fundamental in demarcating the transfer of knowledge not only in the interwar Black Sea region but also more widely. This is complemented by Irada Baghirova’s case study of the far-reaching purges which took place in newly-Soviet Azerbaijan. Culminating in the 1936-1938 ‘Great Terror’ under Joseph Stalin”, she profiles the numerous scientists, academicians, and other members of the intelligentsia who were imprisoned or executed for ideological reasons.

The three chapters in the second section, ‘From Knowledge to Patriotism’, foreground the development of intellectual history in the relevant national contexts. Stefanos Kordosis’s chapter highlights the role of the controversial Romanian historian and politician Nicolae Iorga in the rediscovery of *Persica*, an eighteenth-century manuscript by the Ottoman Greek merchant and traveller Vasileios Vatatzes, and which was notable for recording valuable information about Nader Shah, the first ruler of Afsharid Iran from 1736 to 1747. Moving to the Armenian context, Iliya Nedin draws attention to the creation and development of ethnography in interwar Armenia. This is done through profiling the three European-trained scholars who were responsible (Yervand Alexandrovich Lalaian, Khachik Stepanovich Samuelian, and Stepan Danilovich Lisitsian) and locating them in the complex political structures of that time. The third chapter of the second section concerns intellectuals who were adherents of the interwar iteration of the Macedonian Liberation Movement (IMRO). Informed by extensive archival research in the holdings of the British Foreign Office, Ilko Drenkov analyses reports sent to London regarding the activities of these revolutionaries from 1919 until 1941.

The then-new technology of cinema is the subject of the two studies which feature in the volume’s third section, both of which focus on the Caucasus. The first chapter, by Manuchar Loria and Tamaz Putkaradze, analyses two early Georgian films from the period: *Jim Shavante*, a 1930 ethnographic film directed by Mikheil Kalatozishvili which

profiles the rural Svan people, and a 1929 silent newsreel which focuses on the role of women in the historically Islamic region of Ajara. Accordingly, both works are analysed through the worker-oriented and anti-religious Soviet ideology of that time. The second contribution, by Marijana Piskova, zooms out to present a macro analysis of how Soviet cinematographic policies influenced the creation of so-called ‘national’ cinemas in the Armenian, Azeri, and Georgian contexts, noting how over the interwar period these regions were viewed increasingly as being more modern and less ‘exotic’.

The two chapters in the fourth section both deal with women’s education. In the first, Shamil Rahmanzade tracks interwar literacy policies in Azerbaijan, noting that at the beginning of the Soviet era less than 5% of women were literate there. Political and social efforts to increase access to and uptake of literacy among women are presented and discussed within the broader context of school and university education for women at that time. The chapter by Anastasiya Pashova and Petar Vodenicharov discusses women’s access to education and culture through analyses of a Russian academic journal influenced by the New Education Fellowship, an international pedagogical movement originally founded on theosophical principles which eventually became interspersed with the then-new sciences of psychology, psychoanalysis, and sociology. Additionally, Bulgarian perspectives on the movement are offered.

The fifth part of the book is entitled ‘From Knowledge to Institutions’. Biljana Ristovska-Josifovska’s contribution charts attempts to develop and promulgate Macedonian academic and linguistic knowledge at that time, when no corresponding Macedonian geopolitical entity existed. This analysis of contemporary efforts to publish scholarly and linguistic works is viewed through the prism of the unique impact and influence that émigré Russians fleeing Soviet rule had on the nascent community of interwar Macedonian intellectuals. Turning to Romania, the creation of national museological institutions is the subject of Maria Mateoniu-Micu’s study. Noting that initiatives to develop and build these museums accelerated during the interwar period, she profiles the development and construction of the country’s major cultural and ethnographic institutions such as the National Art Museum in Bucharest, the Ethnographic Museum in Transylvania, and the Village Museum in Bucharest.

Noting the then rural and undeveloped nature of the Bulgarian countryside, the sixth and last section of the book centres on the domestic concept of the ‘model village’ in the interwar context. In her chapter, volume co-editor Milena Angelova contextualises and analyses the ‘model village’ scheme advocated by the Bulgarian government in the late 1930s, drawing attention to the context and academic underpinnings to the initiative as well as its ultimate end owing to the political and ideological shift after World War Two. The final contribution, by Markus Wien, complements this analysis by highlighting a parallel model village scheme active in Bulgaria which was originally based on German (later Nazi) ideologies. As such, he explores this initiative and contrasts it with the other schemes outlined in the previous chapter.

To sum up, *Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region* is distinctive for the breadth and depth of the contributions which provide new scholarly perspectives on this important and influential region, representing a strong contribution to deeper understanding of the culture and society of the Black Sea in the years between the two World Wars. In addition, as demonstrated by the wealth of archival sources consulted and the use of resources written in the region's languages, this volume is additionally commended for opening up these findings to English-speaking researchers – similarly to the other publications arising from the project, the book is available Open Access on Zenodo and also via the project website (see KEAC-BSR, 2023). In short, through demonstrating the historical and thematic interconnectedness of the Black Sea region, *Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region* is a key volume which offers clearly-articulated perspectives on issues that are of great interest and value for international scholarship.

REFERENCES

Angelova, M., and Glebov, S. (2022). *Academic Cultures Between Dependencies and Independencies in the Interwar Black Sea Region*. Blagoevgrad: University Publishing House Neofit Rilski. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6402891>

Gutmeyr, D., and Kaser, K. (Eds.) (2018). *Europe and the Black Sea Region: A History of Early Knowledge Exchange (1750-1850)*. Zürich, Lit Verlag.

KEAC-BSR (2023). *Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities. Europe and the Black Sea Region*. <https://blacksearegion.eu/>

Michailidis, I. D., and Antoniou, G. (Eds.) (2019). *Institution Building and Research under Foreign Domination. Europe and the Black Sea Region (Early 19th – Early 20th Centuries)*. Thessaloniki: Epikentro Publishers. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5717500>

Ristovska-Josifovska, B. (Ed.) (2021). *Migration, Knowledge Exchange and Academic Cultures in Europe and the Black Sea Region until World War I*. Skopje: Institute of National History. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5716499>

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.19>

Volume 7/2

2023 p. 293-308

**SIRA DIŞI KAHRAMANLAR, GERÇEKÜSTÜ ATMOSFERLER: GRASS'IN
“TENEKE TRAMPET” VE RUSHDIE’NİN “GECEYARISI ÇOCUKLARI”
ROMANLARINDA BÜYÜLÜ GERÇEKÇİ ÖGELERİN KARŞILAŞTIRILMASI
EXTRAORDINARY HEROES, SURREAL ATMOSPHERES: A COMPARISON
OF MAGICAL REALIST ELEMENTS IN GRASS’S “TIN TRUMPET” AND
RUSHDIE’S “MIDNIGHT’S CHILDREN”**

Derya Koray DÜŞÜNCELİ*
Gonca KİŞMİR**

ÖZ

Gerçek ile fantastik unsurların birleştiği bir akım olarak tanımlanan büyülu gerçeklik kavramı, edebiyatta özellikle 20. yüzyılda sosyo-politik ve ekonomik açıdan yaşananların anlatıldığı sayısız romanda göze çarpmaktadır. Çağdaş Alman Edebiyatı yazarlarından Günter Grass, “Teneke Trampet” (Die Blechtrommel, 1959) romanında İkinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında yaşananları büyümeyi reddeden cüce Oskar Matzerath’in gözünden anlatır. Hint asıllı İngiliz yazar Salman Rushdie, “Geceyarısı Çocukları” (Midnight’s Children) adlı romanında ise telepati yeteneği olan ana karakter Salim Sina’nın hayatı ekseninde Hindistan’ın bağımsızlık süreciyle birlikte politik ve sosyal deĐiŐimlerin izdüşümlerini aktarır. Bu çalışmada büyülu gerçekçiliğin önde gelen kuramcılarından Wendy B. Faris’in büyülu gerçekçilik tanımı ve sınıflandırması kullanılarak, romanlarda politik ve tarihsel olayların büyülu gerçekçilik ögeler ile nasıl kurgulandığı ve bu ögeler arasındaki benzerlikler ile farklılıklar karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalı çalışmada, ayrıca romanlarda doğaüstü durumlarla ve sıra dışı ana karakterlerle politik ve tarihi atmosferin nasıl yeniden biçimlendirildiği ve neye işaret ettikleri de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Büyülu Gerçekçilik, Büyülu Gerçekçi Roman, Günter Grass, Salman Rushdie*

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı, E-mail: kdusunceli@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5491-5095, Konya, Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı, E-mail: donen@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1820-3546, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

The concept of magical reality, which is defined as a movement in which real and fantastic elements are combined, stands out in numerous novels in literature, especially in the 20th century, in which socio-political and economic events are described. Günter Grass, one of the writers of contemporary German literature, in his novel "The Tin Drum" (Die Blechtrommel, 1959) describes the events of the Second World War and its aftermath through the eyes of Oskar Matzerath, a dwarf who refuses to grow up. In his novel "Midnight's Children" (1981) Salman Rushdie, a British writer of Indian origin, conveys the projections of political and social changes with the independence process of India through the life of the main character Salim Sina, who has the ability of telepathy. This study uses the definition and classification of magical realism by Wendy B. Faris, one of the leading theorists of magical realism, to compare how political and historical events in novels are constructed with magical realism elements and the similarities and differences between these elements. In this comparative study, it is also analyzed how the political and historical atmosphere is reshaped by supernatural situations and extraordinary main characters in the novels and what they signify.

Key Words: *Magical Realism, Magical Realist Novel, Günter Grass, Salman Rushdie*

Giriş

"Büyülü" ve "gerçekçi" iki zıt kelimenin birleşiminden oluşan Büyülü Gerçekçilik akımı, ilk defa 1920'li yıllarda Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Franz Roh tarafından "Dışavurumculuk Sonrası, Büyülü Gerçekçilik" "Nach-Expressionismus: Magischer Realismus; Probleme der neuesten europäischen Malerei" adlı kitapta bir tür resim sanatını ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır. Roh'un eleştiri yazılarından büyüülü gerçekçilik olarak adlandırdığı tanım en basit hâli ile ekspresyonist/dışavurumcu resim sanatıdır (Carpentier, 1995: 102). Terimin esin kaynağı ise Alman romantiklerinden Novalis'tir (Guenther, 1995: 34). Büyülü gerçekçilik teriminin ilk defa edebiyat alanında Avrupa'da kendini göstermesi ise İtalyan şair ve yazar Massimo Bontempelli ile başlamıştır (Walter, 1993: 13). Ancak Bontempelli'nin bu terimi Franz Roh'dan alıp almadığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır (Guenther, 1995: 60). Novalis'in büyüülü gerçekçilik kavramını ortaya attığı 18. yüzyıldan sonra Avrupa'da uzun bir süre boyunca büyüülü gerçekçilik ile ilgili tartışmalar durmuştur. Ancak bu tartışmaların ardından büyüülü gerçekçilik kavramının tarihsel gelişiminde ikinci bir dönüm noktası Latin Amerika'da yaşanmıştır. 1920'li yıllarda resim sanatıyla ilgili yapılan tanımlamadan sonra 1940'lar, 1950'ler ve 1960'larda Latin Amerikalı yazarlar ve eleştirmenler hem kendi kültürlerindeki gerçekliği yansıtan hem de Avrupa'da yazılan edebiyat eserleriyle ilişkili olarak çeşitli tanımlamalar yapmışlardır (Özüm, 2013: 180). Özellikle de 1950'lerde Latin Amerika ülkelerinde ortaya "El Boom" adlı verilen edebiyat hareketinde büyüülü gerçekçilik akımı Latin Amerika edebiyatı ve kültürüyle beslenmiştir. Büyülü gerçekçilik kavramı bu dönemde Julio Cortázar, Gabriel García

TOBİDER

Márquez, Carlos Fuentes ve Mario Vargas Llosa gibi Latin Amerikalı yazarların eserlerinin sınıflandırıldığı bir akım olarak kendini göstermiştir (Yağcı, 2021: 65-66).

Büyülü gerçekçilik terimini Latin Amerika edebiyatı için ilk kullanan Arturo Uslar Pietri olsa da bu anlatı tarzı Latin Amerika'da Alejo Carpentier ile yaygınlaşmıştır (Okuyucu, 2019; Yentür, 2021). 1955 yılında edebiyat eleştirmeni Angel Flores'in kaleme aldığı "Magical realism in Spanish American Fiction" adlı makale, büyülü gerçekçilik üzerine yapılmış ilk akademik çalışma olarak bilinmektedir. Flores, bu makalesiyle gerçekçilik ve romantizm akımları üzerinde durarak ortaya çıkan bu yeni akımı büyülü gerçekçilik olarak tanımlayan ilk eleştirmendir (Guenther, 1995: 61). Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in 1935 yılında yayımladığı "Alçaklığın Evrensel Tarihi" (Historia universal de la infamia) adlı eseri, büyülü gerçekçilik çalışmalarının ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Meksikalı yazar Luis Leal, büyülü gerçekçiliğin başlangıcının 1935'e kadar uzandığı fikrine karşı çıkarak 1950'li yıllardan itibaren edebi bir eğilim olarak belirginlik kazandığı görüşündedir (Leal, 2003'ten akt. Okçul, 2022: 129). Akımın en tanınmış yazarı ise Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez'in 1967 yılında yayımlanan "Yüzyıllık Yalnızlık" (Cien Años de Soledad) adlı eseridir. Bu eser, büyülü gerçekçilik terimini "uluslararası edebiyat haritasına yerleştiren" (Faris, 2004: 29) bir romandır. Büyülü gerçekçi eserler nispeten her şeyin olağanüstü bir hâl aldığı savaş veya kriz dönemleri ve sonrasında ilgili olmuş ve en çok bu dönemlerde ortaya çıkmıştır. Gabriel García Márquez'in "Yüzyıllık Yalnızlık" adlı eseri Kolombiya'nın kargaşa ve acılarla dolu tarihini, Salman Rushdie'nin "Geceyarısı Çocukları" Hindistan'ın bağımsızlığı sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik dinsel ve kültürel sorunları, Günter Grass'ın "Teneke Trampet"i ise Nazi Almanya'sı ve sonrasında ele almaktadır. Wendy B. Faris büyülü gerçekçi eserlerin sanki aklın çözemediği kördüğümlere çözüm olabilmek için bu dönemlerde çoğaldığını düşünmektedir (Arargüç, 2016: 18).

Almanya'ya bakıldığında ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyülü gerçekçilik kavramı çoğu entelektüel için, yeni bir durum/olay için duyulan isteği anlatır. Hermann Kasack, Horst Lange, George Saiko, Elisabeth Langgässer, Ernst Jünger ve Alfred Kubin gibi dönemin yazarları ülkelerinin siyasi geçmişinden uzak durmayı, küllerinden yeniden doğmayı umut ederler. Özellikle Üçüncü Reich dönemindeki siyasi ve sosyal olaylar, Alman edebiyatında büyülü gerçekçiliğin geç fark edilmesine neden olur. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Leo Perutz ve Marie-Luise Kaschnitz gibi savaş sonrası yazarları edebiyatta bu kavrama yeni bir yaklaşım sunar. Savaş sonrası yazarlarından Günther Grass, Barbara Frischmuth ve Christoph Ransmayr, özellikle romanlarında karakterlerine büyülü gerçekçilik unsurlarını yansıtarak dikkat çekerler (Schranz, 2009: 28-29).

Büyülü Gerçekçilik Kavramı Üzerine Genel Bir Bakış

Büyülü Gerçekçilik, Batı kültüründe uzun bir geçmişe sahip olan akılcılık ve akıl dışıcılık gibi iki zıt düşünce akımının, Aydınlanma döneminden itibaren Avrupa felsefesinde

yerleşmiş olan çelişkili bir ahlaki ikilem çerçevesinde bir araya geldiği bir edebi akımdır (Schranz, 2009: 9). Bu akım, gerçeklikle fantastik unsurların uyum içinde ve organik bir bütünlük içinde birleştiği bir tarz olarak tanımlanır (Faris, 1995: 163). Büyülü gerçekçilik, genellikle diğer kurgu türlerindeki metinlerin ayrılmaz olan dünyaları, mekânları ve sistemleri birleştirme veya bir arada bulunmalarını kolaylaştırma eğilimindedir ve genellikle kendilerini bu farklı dünyalar arasında veya bu dünyaların sınır bölgelerinde konumlandırırlar (Zamora ve Parkison, 1995: 5).

Büyülü gerçekçilik, “mucizelerin ve olağanüstü olayların, alışlagelmiş olaylar biçiminde algılandığı ve insanların, yaşadığımız dünyanın geçerli yasalarının ötesinde özelliklerle donatılmış olduğu, gizem dolu bir dünyayı ifade eden bir terim” (Toyman, 2006: 26) olarak tanımlanabilir.

Büyülü gerçekçiliğin temel özellikleri arasında, olağan ve olağanüstü olayların bir arada bulunması ve mekânın gerçek dünyaya ait olması yer almaktadır. Bu türde, mucizeler ve olağanüstü olaylar, sıradan olaylar gibi algılanır ve gerçekliğin bir parçası gibi sunulur. Bu özellik, büyülü gerçekçi metinlerin en önemli belirleyicilerinden biridir. Bu anlamda, büyülü gerçekçilik, gerçeklikle fantastik unsurların uyum içinde bir araya geldiği bir anlatı tarzı olarak öne çıkar. Sıradan ve olağan olan ile olağanüstü olan arasındaki denge, büyülü gerçekçi metinlerin temel niteliklerinden biridir (Erdem, 2011: 176). Bu türde, gerçeklik ve hayal gücü birbirine geçişkenlik gösterirken, gerçekçilik ve düşsel ögeler birlikte var olur. Büyülü gerçekçi anlatımla kaleme alınmış eserler, genellikle okuyucuyu şaşırtan eserler olarak bilinir (Özüm, 2013: 180). Büyülü gerçekçi metinler edebiyatın sınırlarını zorlayarak okuyucuyu fantastik bir dünyanın içine çekerken aynı zamanda gerçek dünyanın da sert gerçeklikleriyle yüzleşmesini sağlar. Bu metinlerde mit, efsane ve folklor gibi unsurlardan yararlanılarak fantastik bir boyut oluşturulur. Bununla birlikte büyülü gerçekçi metinler, yalnızca eski masallar, efsaneler ve mitlerden değil, aynı zamanda batıl inançlarla ilişkili halk “bilgeliliğinin” karanlık yönünden de beslenir (Danow, 2004'ten akt. Okçul, 2022: 127). Bu metinlerde esas olan gerçeklikle gerçektışımin ve olağanla olağanüstünün çatışmaya düşmeden uyum içinde yer alabilmesidir. Bu türde, anlamı güçlendirmek amacıyla kıvrımlı, hatta labirentimsi anlatım tekniklerine başvurulur ve metinlerde dil oyunları ile düş ve gerçekçilik daha belirgin hâle getirilmeye çalışılır (Emir ve Diler, 2011). Buna ek olarak yazarın kaleme aldığı konu bağlamında geçen edebi motif ve semboller de anlatılan dönemin duygu ve düşünce dünyasını yansıtmaya ve buna bir eleştiri getirmeye açısından önemlidir.

“Teneke Trampet” ve “Geceyarısı Çocukları” Romanlarında Büyülü Gerçekçi Ögelerin Karşılaştırılması

1959 yılında yayımlanan ve yazarı Günter Grass'a 1999 “Nobel Edebiyatı Ödülü”nü kazandıran Danzig Üçlemesinin ilk romanı “Teneke Trampet”, üç yaşından yirmi iki yaşına kadar cüce Oskar Matzerath'ın perspektifinden Nasyonal Sosyalizm ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi altındaki Almanya'yı özetler. “Tarihi roman” (historischer

Roman), “çağdaş roman” (Zeitroman), “pikaresk roman” (Schelmenroman) ve “gelişim roman”ı (Entwicklungsroman) olarak nitelendirilen bu alegorik roman (Loesch 2010; Balduf, vd. 2015), Aytaç’a (2012: 468) göre “bir gelişim romanı (Entwicklungsroman) parodisidir.” Tarihsel olaylar, mitoloji, politika ve bireysel anılar gibi birçok unsuru içeren bu roman, yazar Grass’ın ustalıklı işlediği çarpıcı bir eserdir. Edebiyat eleştirmeni Marcel Reich-Ranicki’ye göre “Teneke Trampet”, 1924-1954 yıllarının hicivli, zaman eleştirisi içeren bir tablosu olarak tasarlanmıştır (Altınkaya, 1997: 44). Edebiyat tarihçisi Vormweg’in (1996: 17) de belirttiği gibi “otobiyografik öğeler” içeren “Teneke Trampet” romanı, kırk altı başlık içeren üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm on altı, ikinci bölüm on sekiz ve üçüncü bölüm ise on iki başlıkta kaleme alınır. İlk bölüm esas olarak İkinci Dünya Savaşı öncesini, ikinci bölüm savaş zamanını ve üçüncü bölüm savaş sonrası dönemi ele almaktadır. Eserin başı da sonu da Ruh ve Sinir Hastalıkları odasında geçmektedir. Üçüncü bölüm sonunda, Oskar’ın otuzuncu yaş gününde, Oskar’ın hayatını anlattığı şimdiki zaman, anlatıcının geçmişine odaklanır. Romanda anlatılan olay örgüsünün bitiş noktası, romanın anlatısının başlangıç noktasıdır. Bu da romanda üç anlatı düzeyi bulunduğu anlamına gelmektedir (Kaya, 2005: 12). Dolayısıyla anlatı düzeyleri ile okuyucu bir labirentin içine çekilmeye çalışılırken, gerçeklik ve düş “teneke trampet” gibi bir metaforla metne yerleştirilir.

Postmodern ve sömürgecilik sonrası yazının en önemli temsilcilerinden Salman Rushdie tarafından kaleme alınan “Geceyarısı Çocukları” romanı 1981 yılında İngiltere (Midnight’s Children) yayımlanır. Yazarın uluslararası ün kazanmasını sağlayan ve 1981 yılında İngiliz Booker Ödülü’nü kazandıran romanın konusunu Hindistan ve Pakistan’ın 1947 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından yaşanan toplumsal ve siyasi olaylar oluşturmaktadır. Tıpkı Grass’ın romanı “Teneke Trampet” gibi üç bölümden oluşan “Geceyarısı Çocukları” romanın ana karakteri, Hindistanlı bir anne ve babanın oğlu Salim Sina’dır. Romanda Hindistan’ın bağımsızlığını ilan ettiği 14 Ağustos’u 15 Ağustos’a bağlayan gece yarısında ya da hemen sonrasında doğan ve büyülü özelliklere sahip bin bir çocuktan biri olan Salim Sina, on yaşında iken diğer bin gece yarısı çocuğuyla iletişim kurma ve başkalarının hislerini ve duygularını koklama yeteneğini keşfeder. Ben anlatıcı Salim, olağanüstü yeteneklerini kaybedip zorla kısırlaştırıldığında, hayatına hikâye anlatarak anlam kazandırması gerektiğine inanır. Romanın birinci bölümü 1915’te başlar ve Almanya’da eğitim gördükten sonra Keşmir’e dönen dedesi Aziz’in hikâyesinden, doğumda yine bir gece yarısı çocuğu olan Shiva ile değiştirilen Salim Sina’nın doğumuna kadarki süreci anlatır. İkinci bölüm Salim’in Bombay’daki çocukluğunu ve gençliğini ele alır. Hindistan’ın tarihinde Gandhi suikastı, 1957’deki seçim sonucu ve Keşmir Savaşı Salim’in bireysel yaşam hikâyesi çerçevesinde gözler önüne serilir. Üçüncü bölüm Salim’in Cadı Parvati ile evliliği bağlamında Olağanüstü hâl döneminin ilan edilmesini konu edinir. Salim sorgulanır ve hâlâ hayatta olan diğer tüm gece yarısı çocuklarıyla birlikte kısırlaştırılır. Otobiyografik unsurların da yer aldığı romanda yazar Rushdie, 1947 yılında Hindistan’ın Bağımsızlık İlan ettiği gün, 1971 Doğu Pakistan-Batı Pakistan savaşı, Bangladeş’in Bağımsızlığını İlan etmesi ve İndira Gandhi yönetiminin olağanüstü

hâl ilan etmesi gibi yakın tarihin önemli olaylarının sonuçlarını kronolojik olmayan bir biçimde sahneler.

Dolayısıyla Günter Grass'ın "Teneke Trampet" romanı ile Salman Rushdie'nin "Geceyarısı Çocukları" romanında gerek ana karakterlerin sahip oldukları özellikler gerek 20.yüzyılda yaşanan olayların yarı gerçek yarı kurmaca unsurlarla birleştirilmesi büyülü gerçekçilik unsurları da görünür kılar. Grass, romanında ana karakter Oskar Matzerath'ın, teneke trampete olan tutkusunu ve çocukluğunun zorlu dönemlerini açıklarken, gerçeküstü öğelerle iç içe geçmiş bir yaşam öyküsü kurgular. Oskar'ın büyümeyi durdurabilme yeteneği, hatta çevresinde olup biten bütün olayları gözlemledikçe büyümek istememesi ve olanlar karşısında olağanüstü sesiyle camları kırarak tepki göstermesi 20. yüzyıl Almanya'sını özetleyen metaforlar olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan yazar Rushdie "Geceyarısı Çocukları" romanında Hindistan'ın bağımsızlık süreciyle paralel olarak ana karakter Salim Sina'nın hayatıyla 20. yüzyıl tarihine ayna tutar. Tıpkı Oskar'ın kendine özgü bir yeteneğinin olması gibi koku yoluyla iz bulma ve telepati kurma yeteneğine sahip bir karakter olan Salim'in romanda kurgulanması tesadüf değildir. Salim ve farklı doğaüstü yeteneklere sahip arkadaşları örneğinde yazar Rushdie, Hindistan'ın yakın tarihini etkileyen olaylara tanıklık eden bir kuşağı anlatır. Nitekim Grass da İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatının birinci kuşağının bir temsilcisi olarak Oskar örneğinde bireysel deneyimlerini/gözlemlediklerini sorgular. Hem Rushdie hem de Grass romanlarında resmî tarihteki olayları gerçeküstü kişi ve olaylar ile birleştirir.

Bu bağlamda büyülü gerçekçilik öğelerinin her iki romanda özellikle ana karakterlerin kurgulanmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu çalışmada Grass ve Rushdie'nin romanlarındaki bu öğeler "İndirgenemez Öge", "Olağanüstü Dünya", "Sarsıcı/Rahatsız Edici Şüpheler", "Âlemlerin Birleşimi" ve "Zaman, mekân ve kimlik bozulması" (Faris, 1995: 163-186) gibi beş temel özellik dolayımında karşılaştırılmıştır.

a. İndirgenemez Öge

Büyülü gerçekçi roman türünün temel özelliklerden biri olan "indirgenemez öge" (the irreducible element) kavramı, olağanüstü ve gerçeküstü olayların, gerçek dünyada açıklanması güç ve büyülü unsurlar içerdiğini belirtir ki bu unsurlar, evrenin bilinen yasalarıyla açıklanamaz ve sıradan bir gerçeklik içinde yer almazlar. Bu bağlamda, büyülü gerçekçi metinlerde meydana gelen olaylar, "aslında" gerçekleşmeleri imkânsız olan ve normalde gerçek dünyada karşılaşılmayan unsurlardır. Ancak bu metinlerde bu olaylar, "gerçekmiş" gibi sunulur ve okuyucu için gerçeklik algısında bir belirsizlik yaratır. Bir başka deyişle, büyülü gerçekçilikteki olaylar, gerçek ve gerçeküstü arasında bir belirsizlik alanı oluşturur ve bu unsurlar "gerçekten" yaşanmış gibi aktarılır. Bu indirgenemez büyü unsuru, büyülü gerçekçilik tarzının en temel özelliklerinden biridir. Bu nedenle büyülü gerçekçi metinlerdeki olayların gerçek dünyadaki bilinen yasalara

göre açıklanması güç olan büyümlü unsurlar içermesi, türün diğer metin türlerinden ayrılmasını sağlayan en önemli belirleyicidir (Faris, 1995: 167).

Nitekim Grass, “Teneke Trampet”te Oskar Matzerath karakteri ile bu kavramın somut bir örneğini sahneler. Sıra dışı yetenekleri ve ruhsal gelişiminin doğduğu anda tamamlandığı düşüncesi, romanın ana karakteri Oskar’ın büyümlü gerçekçilikteki “indirgenemez öge” kavramıyla ilişkilendirilebilir.

“Şunu baştan söylemek istiyorum: Ben, ruhsal gelişimimi doğumu sırasında tamamlanan ve sadece bunu kanıtlanması gereken eski kulağı keskinlerdenim (...) ebeveynlerimin ilk doğaçlama diyaloglarını da dinliyordum” (Grass, s. 49).

Oskar’ın, büyümlü gerçekçilikte sıradan olarak karşılanan ve olağan kabul edilen bir dünyada sahip olduğu büyümlü güçlerle yaşaması, “indirgenemez öge” kavramının özelliklerini yansıtır. Oskar’ın doğuştan sahip olduğu bu olağanüstü yetenekleri, evrenin bilinen yasaları ile ters düşen büyümlü bir atmosferi temsil eder. Bu sıra dışı özelliklerle romanda gerçeküstü bir karakter olarak kurgulanarak 1959 yılının Almanya’sından İkinci Dünya Savaşı’nı yaşamış bir kuşak gözler önüne serilir. Buna paralel olarak Rushdie’nin romanında da Salim karakterinin olağanüstü koku alma ve telepati yeteneklerinin olması yine “indirgenemez öge” açısından uygun bir örnektir. Grass’ın romanında büyümek istemeyen cüce Oskar’ın aksine, Rushdie’nin romanında ben anlatıcı Salim kendini doğduğu andan itibaren büyümeye odaklı hisseder.

“Bebek Salim’in burnu; devasaydı ve akıyordu. Hayatımın başlangıcının şaşırtıcı yönleri: Kocaman ve tıpsız olmakla yetinmemişim anlaşılır. Daha doğduğum ilk günden itibaren kahramanca bir kendimi büyütme programına girişmişim. (Sanki gelecekteki hayatımın yükünü taşıyabilmek için epeyce büyük olmam gerektiğini biliyormuşum gibi.)” (Rushdie, s. 136).

Hindistan’ın bağımsızlığını kazandığı gün dünyaya gelen Salim’in hayatı Hindistan’ın tarihi ile paralellikler gösterir, ana karakter için Hindistan ikiz kardeş rolündedir. Yazar Salim’in hayatındaki her gelişme ile Hindistan’ın yakın tarihine ait bir olayı romanda ele alır.

“15 Ağustos 1947’de Doktor Narlikar’ın Doğumevinde dünyaya geldim. Ya saati? Saat de önemli. İyi öyleyse: geceleyin. Yok yok, biraz daha ayrıntılı...Aslına bakılırsa saat tam geceyarısını vurduğunda. (...) tam Hindistan’ın bağımsızlığına kavuştuğu anda yuvarlandım dünyaya” (Rushdie, s. 11).

Grass’ın romanına baktığımızda da Oskar’ın duygu ve düşünce dünyasındaki büyümlü unsurların Almanya gerçeği ile örtüştüğü görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşananlara tanıklık eden Oskar’ın deneyimlerinin/gözlemlediklerinin “saf ve çil çil altına dönüştürmek” (Grass, s.679) istenmesinin nedeni de bu toplumsal gerçekliktir. Diğer taraftan Salim çocukluk yıllarında “Geceyarısı Çocukları Kurultayı”nda kendisi gibi 15 Ağustos 1947 yılında dünyaya gelen ve olağanüstü yetenekleri olan çocuklarla iletişim kurar. Böylece yazar, Salim ve arkadaşlarının telepati

yeteneği sayesinde Hindistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarını romanında okuyucuya hatırlatır. Eserde "Delik Çarşaf" adlı bölümde ben anlatıcının "garip bir biçimde tarihe kelepçelenmişim, kaderim kopmazcasına ülkemin kaderine zincirlenmişti" (Rushdie, s. 11) cümlesi kurgulanan gerçeküstü durumların nasıl toplumun politik atmosferini yansıttığının göstergesidir.

b. Olağanüstü Dünya

"Olağanüstü dünya" (the phenomenal world) kavramı büyülü gerçekçiliğin en önemli unsurlarındandır. Bunun nedeni bu unsur aracılığıyla Sav eserde betimlemeler ile alegoriden farklı olarak pek çok durumda/olayda ayrıntıların genişletilmesiyle yaşadığımız dünyaya benzeyen kurgusal bir dünya yaratılır. Elbette bu dönüşüm bir kopuştan ziyade, olağanüstü kurmaca ayrıntılarla geleneğin devamı, yenilenmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle büyülü gerçekçi kurguda, büyülü olaylar/olgular okuyucuyu baştan çıkardığı için büyülü doğa gerçek unsurlarla iç içe geçirilir (Faris, 1995). Sonuç olarak "olağanüstü dünya" kavramı, büyülü gerçekçilikte olağanüstü olayların gerçek dünya içindeki varoluşunu ve detaylı bir şekilde betimlenmesini vurgular. Grass'ın romanında Oskar üzerinden dile getirilen olağanüstü olaylar veya durumlar, Kristal Gece, Yahudi Katliamı, İkinci Dünya Savaşı gibi gerçek olaylarla 1959 yılının bakış açısından kaleme alınır.

"Dünyaya gözlerimi iki adet altmış mumluk ampul gibi açtım. Bu yüzden hâlâ İncil'deki ayet aklıma gelip duruyor: "Tanrı, ışık olsun, diye buyurdu ve ışık oldu." Bu söz bana Osram firmasının en başarılı reklam sloganı gibi geliyor. Perinenin zorunlu olarak yırtılmasının dışında doğumum sorunsuz geçti. Annelerin, embriyoların ve ebelerin eşit derecede önem verdiği baş aşağı pozisyonundan zorluk çıkarmadan kurtuldum" (Grass, s. 49).

"(...) Kristal Gece dedikleri 1938 yılının 9 kasımını 10 kasıma bağlayan gecede (...) Zoppot ve Langfuhr'da olduğu gibi bir sinagog yanıyordu. Sinagog neredeyse tamamen yanmıştı (...)" (Grass, s. 242).

Metinde yer alan diğer bir örnek ise romanın birinci bölümünde, Oskar Matzerath'ın doğum gününde annesinin ona teneke bir trampet vaat etmesidir. Romanda "küçük Oskar, üç yaşına geldiğinde bir teneke trampeti olacak" (Grass, s. 49) cümlesi gerçek dünya ile olağanüstü ögelerin bir araya geldiğinin göstergesidir. Oskar'ın doğumundan itibaren gelişmiş bir ruha sahip olduğunu iddia etmesi ve doğumunda her şeyi, gerçeklikle gerçeküstü arasında bir çizgi çizerek anlatması "olağanüstü dünya" kavramına uygundur. Gerçeküstü bir karakter olarak Oskar'ın teneke trampet aracılığıyla çevresindekilere tepki gösterdiği olaylar ise Almanya'nın resmî tarihinin bir parçasıdır.

"Kulağımla yakaladığım her sözü duyduğum her şeyi tartıp biçtikten sonra, ilkel beynimle aynı anda değerlendirip, falancayı yapmaya, filancayı da yapmamaya karar veriyordum (Grass, s. 49).

“Geceyarısı Çocukları” romanına baktığımızda ise yine gerçekçi betimlemeler olağanüstü/büyülü olaylar ile paralellikler gösterir. Metinde, Salim Sina ve ailesinin hayatı Hindistan’ın bağımsızlığının öncesi ve sonrası bağlamında resmî tarih referans alınarak kaleme alınır. Romanın “Buda” adlı bölümünde Salim Sina’nın Hindistan-Pakistan Savaşı (1971) sırasında hafızasını kaybetmesi olayı olağanüstü bir öge ile birleştirilir. Tarihte yaşanmış olan bu savaş olayına ek olarak, metne hafızasını kaybeden Salim’in Pakistan ordusunda olağanüstü burnu ile koklayarak iz bulma yeteneği yerleştirilir. Böylece yazar, Salim’e yüklediği bu olağanüstü yetenek aracılığıyla Hindistan ve Pakistan’ın yakın tarihine işaret eder. Bu olay örgüsü ile Bangladeş’in Bağımsızlık Savaşı’na da (26 Mart 1971- 16 Aralık 1971) atıf yapılır.

“(…) çalırların kayaların arasında, derelerde en hafif kokuların bile izini süren budanın ardından koştururlarken onun becerisini kabul etmek zorunda kalıyorlardı; (...) Burnu salatalığa benzeyen, kafası anıları aileleri tarihleri reddeden, kokular dışında hiçbir şeyi barındırmayan bu adama ellerinde olmadan hayran kalıyorlardı... (Rushdie, s. 375).

Dolayısıyla metinde büyülü unsurlar, gerçekçi betimlemeler ile olayları gerçeküstü bir boyuta taşır. Hem “Teneke Trampet” hem de “Geceyarısı Çocukları” romanında “olağanüstü dünya” kavramı, 20. Yüzyılda gerçekleşen savaşırlara karşı bir eleştiri niteliğindedir. Grass ve Rushdie, Oskar ve Salim Sina karakterlerinin sahip olduğu sıra dışı özellikler dolayımında, Almanya’nın ve Hindistan’ın geçmişini ve dolayısıyla kendi kuşak kimliklerini sorgular.

c. Sarsıcı/Rahatsız Edici Şüpheler

Büyülü gerçekçilik tarzındaki metinlerde belirsizlik ve şüphe duygusunu ifade eden “rahatsız edici şüphe” (unsettling doubts) kavramı, gerçekçi ve gerçeküstü unsurlar arasında çelişkili duruma işaret eder. Bu çelişkiyi anlamlandırmak okuyucuda bir belirsizliğe neden olur. (Faris, 1995) Bu özellik göz önünde bulundurulduğunda, “Teneke Trampet” romanında ana karakter Oskar’ın kimliği ve geçmişi hakkında belirsizlikler olduğu söylenebilir. Sarsıcı/rahatsız edici şüphe unsuruna Oskar’ın annesi Agnes ile olan ilişkisi, babasının kim olduğu konusundaki soru işaretleri örnek verilebilir:

Oskar’ın “Kendini babam sanan şu Bay Matzerath “Bir oğlan.” dedi (Grass, s. 49) cümlesi ana karakterin kendini anlamakta zorlandığını ve etrafında gelişen olayları yorumlarken tereddüt yaşadığını gözler önüne serer. Bununla birlikte, Oskar’ın teneke trampet ile camları kırabilme yeteneğinin olması da sarsıcı/rahatsız edici şüphe unsuruna örnektir. Oskar’ın bu olağandışı yetenekleri gerçek dünyanın sınırlarını zorlar ve okuyucuyu “bu olaylar gerçek mi, gerçek değil mi?” sorusuna yöneltebilir.

“Sesimle camları kırma yeteneğim vardı. Çılgılığım vazoları öldürüyordu. Şarkı söylediğimde pençeler karşımda diz çöküp içeri giren havanın hâkimiyetine izin veriyordu (Grass, s. 71).

"Geceyarısı Çocukları" romanında da Salim Sina'nın annesi ile ilgili şüpheleri vardır. Annesinin babasını aldatıp aldatmadığı sorusu sürekli belleğini meşgul eder. "Neden yaptığı ziyareti kocasına anlatamadı bir türlü?" (Rushdie, s. 95) sorusuna verilemeyen cevap, Salim'in de gerçek ve gerçeküstü durumlar arasında gelgit yaşamasına neden olur. Salim'in oldukça büyük burnu ile bütün kokuları alma yeteneği ise tıpkı Oskar'ın yeteneği gibi, büyülü gerçekçiliğin unsurlarına işaret eder ve ülkede yaşanan politik ve tarihi olaylar ile eş zamanlıdır.

"1 Kasım'da – HİNTLİLER TOP ATEŞİ EŞLİĞİNDE SALDIRIYA GEÇTİ- burun dehlizlerim akut bir krize girmişti. (...) Ama ne koku duyuyuydu öyle! (...) daha da önemlisi insanlığın geri kalanının yetinmeyi tercih ettiği safi fiziksel esaslı kokulardan çok daha fazlasını alma özgürlüğüne sahipti burnum" (Rushdie, s. 321-328).

Bu rahatsız edici şüphe, büyülü gerçekçilikteki "indirgenemez öge" kavramına da işaret eder. İndirgenemez öge, büyülü gerçekçilikteki gerçekçi ve gerçeküstü unsurların karışımını ifade eder ve bu unsurlar arasında belirsizliğin daha fazla artmasına neden olur. Okuyucunun olayları bir karakterin halüsinasyonu olarak mı yoksa bir mucizesi olarak mı anlamlandıracağına dair ana soru, büyülü gerçekçi metinlerdeki belirsizlik ve rahatsız edici şüphenin temelini oluşturur. Bu kavram, okuyucuyu düşünmeye, yorumlamaya ve metnin anlamını keşfetmeye teşvik ettiği için, büyülü gerçekçi metinlerin en önemli özelliklerinden biridir. Diğer taraftan her okuyucu sarsıcı/rahatsız edici şüphe unsurlarına farklı anlamlar yükleyebilir. Bunun en önemli nedeni ise farklı kültürel bağlamlarda metinlerin çözümlenmesidir. Elbette bu farklılığın da büyülü gerçekçiliğe çok katmanlı bir yapı kazandırdığı söylenebilir.

d. Âlemlerin Birleşimi ya da Bütünleşen Dünyalar

"Âlemlerin birleşimi ya da Bütünleşen Dünyalar" (merging realms) kavramı, büyülü gerçekçi yapıtlarda gerçek dünya ile gerçeküstü dünyanın birleştiği bir durumu ifade eder (Faris, 1995). Aynı zamanda bu birleşme ana karakterlerin gündelik yaşamda gerçek ile büyülü, fantastik veya gerçeküstü olaylar arasında bir etkileşim kurması veya bir tepki vermesi anlamına da gelir. "Teneke Trampet" romanında, Oskar Matzerath'ın teneke trampet ile kurduğu bağ ve onu sürekli çalma isteği, gerçek dünyanın sınırlarını zorlar. Romanda konuya özgü bir motif olarak yer alan trampet, ana karakterin gerçeküstü yeteneğini ortaya çıkarır.

"Trampetim buna dayanırken yetişkinler fazla sabır gösteremiyordu. Trampetimin sesini kesmek, tenekemin yoluna çıkmak, bagetlerimi kırmak istiyorlardı ama doğa ana beni sahipsiz bırakmamıştı" (Grass, s. 71).

Gerçeküstü unsurların varlığının doğal/normal kabul gördüğü büyülü gerçekçilikte gündelik yaşama ait enstantaneler fantastik olayların bir parçasıdır. "Teneke Trampet" romanına baktığımızda, Oskar'ın trampeti elinden alınmak istenir ve buna öfkelenen Oskar güçlü sesiyle evdeki saati paramparça eder. Fakat Oskar'ın ses titreşimlerine

hükmederek camları kırabilmesine ailesi hiç tepki vermez, aksine bu fantastik olay normal bir durum gibi kabul görür.

“O güne kadar sessiz ve uslu bir çocuk olarak bilinen Oskar, ilk yok edici ve etkili çığlığını attı: Ayaklı saatimizin bal sarısı kadranını koruyan daire şeklinde traşlanmış camı parçalandı (...) ‘Saat bozuldu!’ diye bağırды Matzerath ve trampeti bıraktı” (Grass, s. 74).

“Geceyarısı Çocukları” romanında ise “Kolynos Kid” adlı bölümde Salim, toplumsal olaylar ile bireysel yaşanmışlıkları arasında bir bağlantı kurar. Böylece büyülü gerçekçiliğin bir unsuru olan “alemlerin birleşimi” kavramının tanımında da belirtildiği gibi, toplumdaki gerçek olaylar ile “Geceyarısı Çocukları Konferansında” yaşanan gerçeküstü durum/iletişim bir zincirin halkaları gibi içi içe geçer. Salim’in fiziksel gelişiminin yaşadığı coğrafya ile olan bağlantısı romanda “bebek devlet” ve “ben anlatıcının orta parmağının kopması” metaforu ile verilir.

“Pasif ve metaforik birleşimi, sırf var oldukları için beni metaforik olarak etkileyen bütün sosyo-politik eğilimleri ve olayları kapsıyor- mesela “Balıkçının İşaret Parmağı” bölümünün satır aralarını okursanız bebek devletin aceleyle yetişkin büyüklüğüne gelme çabalarıyla benim büyümeme aşırı gayret arasındaki yadsınamaz bağlantıyı görebilirsiniz... (...) parmağım gövdemden ayrıldığında ve kanım çeşmeden akar gibi aktığında tarihin de başına benzer bir şey gelmişti...” (Rushdie, s. 256).

Dolayısıyla büyülü gerçekçilikte, gerçek dünyadaki olaylar ve gerçeküstü unsurlar arasındaki sınır net değildir ve bu iki dünya birbiri ile bir bütün hâindedir. Hem Grass hem de Rushdie eserlerinde gerçek dünya ile hayalî unsurların birleşimini, ana karakterlerinin özellikleri aracılığıyla okuyucuya aktarır. Buna ek olarak her iki romanda “Âlemlerin Birleşimi” kavramı bağlamında, gerçek olaylar ile gerçeküstü durumlar arasında bir dengenin söz konusu olduğu da açıktır.

e. Uzam, zaman ve kimliğin bozulması

Büyülü gerçekçi metinlerde sıkça görülen “uzam, zaman ve kimlikteki bozulmalar” (the disruptions of space, time, and identity) kavramı, geleneksel olarak kabul görmüş olan uzam, zaman ve kimlik kavramlarına dair beklenmedik ve alışılmadık değişikliklerdir. Uzamda bozulma, gerçek dünya ile gerçeküstü dünya arasındaki sınırların belirsizleştiği ve farklı mekânların iç içe geçtiği durumları ifade eder. Büyülü gerçekçilikte, farklı mekânlar birleştirilir veya bir mekân birden fazla gerçeklik içerir. (Faris, 1995) Bir büyülü gerçekçi romanda, gerçek dünyada var olan bir mekânın birdenbire farklı boyutlara açılan kapılarla farklı gerçekliklerle bağlantı kurması “uzamda bozulma” kavramına örnek verilebilir. “Teneke Trampet” romanında, uzamın sıradan gerçeklikle büyülü öğelerin birleştiği bir alana dönüştüğü görülür. Özellikle Oskar’ın doğaüstü yetenekleri ve olayların gerçek dünyanın sınırlarını aşarak, gerçeküstü dünyada gerçekleşmesi uzamın, bir başka ifadeyle, mekânın karmaşıklığını ve sıra dışılığını gösterir.

“Durum nasıl olursa olsun, trampetimin sözleri şöyle devam ediyor: bin sekiz yüz doksan dokuz yılının o ekim ikindisinde, Güney Afrika’da (...) (Grass, s. 22), (...) ve sadece hayalinde canlandırdığı teneke trampeti düşleyerek, tekrar eski embriyo hâline geri dönme istediğini daha da belirgin hâle gelmeden engellemiştir. Ayrıca ebem aramızdaki kordonu çoktan kesmişti. Yapacak bir şey kalmamıştı” (Grass, s. 51).

“Geceyarısı Çocukları” romanında ise, Hindistan’ın Bağımsızlık Günü dünyaya gelen çocuklar “Geceyarısı Çocukları Konferansı”nda (Rushdie, s. 272-273) telepati yetenekleri sayesinde birbirleriyle iletişim kurar. Tanık oldukları siyasi olaylar somut ve gerçek iken, sanal bir ortamda düşüncelerini aktarmaları soyut ve gerçeküstüdür; yani “Geceyarısı Çocukları Konferansı” bir uzamın farklılaşması/bozulması unsuruna örnek verilebilir. Zamanda bozulma ise, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki sınırın net olmadığı ve zamanın doğrusal olmaktan çıktığı durumları ifade eder. Büyülü gerçekçilikte, zaman içinde ileri (Vorblende) ve geriye doğru sıçramalar (Rückblende), geçmiş ve gelecek arasında etkileşimler ve zamanın döngüsel bir yapıya sahip olması sıkça görülür. Örneğin romanda ana karakter Oskar’ın yaşadıkları retrospektif bir anlatımla dile getirilir. Oskar’ın akıl ve ruh hastalıkları hastanesinde başlayan anlatımı zaman dilimlerini değiştirir ve zamanın normal akışı bozulur. Geçmiş ve şimdiki zaman, romanda iç içe geçer.

“İtiraf ediyorum: Bir akıl ve ruh hastalıkları hastanesinin sakiniyim ve bakıcımın gözetimi altındayım (Grass, s. 9), Kendimden çok önceki bir zaman diliminden başlıyorum (Grass, s. 12), Yıllardan bin sekiz yüz doksan dokuz yılıydı (Grass, s. 13), Güneşli bir Eylül günü, benim üçüncü yaş günüm” (Grass, s. 68).

Diğer taraftan yazar Rushdie ben anlatıcı Salim’in bireysel yaşanmışlıklar dolayımında 1947 yılından 1977 yılına kadarki politik ve sosyal durumu geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir köprü kurarak anlatır. Salim, başından geçen bütün hikâyeyi Padma adlı dinleyicine anlatır. Romanın “Hokkayı – Vurmaca” adlı bölümünde Salim, dedesinin hayat hikâyesini anlatırken, anne ve babasını anlatmak için “önümdeki zamanın kısıtlılığını hatırlayarak Merkürökromdan 1942’ye sığıyorum” (Rushdie, s. 43) ifadesini kullanır. Eserde geçen bu ifade, zamanın belirli bir düzeninin olmadığı göstergesidir. Ayrıca kronolojik bir şekilde anlatılmayan olay örgüsü, mekânlar arasında yaşanan gerçek ve gerçeküstü olayların geçişine de işaret eder. Örneğin Salim karakterinin aile öyküsü aracılığıyla arka planda devam eden II. Dünya Savaşı’na dikkat çekilir.

Kimlikteki bozulma, karakterlerin veya nesnelerin sabit kimliklerini kaybetmeleri veya farklı kimliklere bürünmeleri anlamına gelir. Büyülü gerçekçilikte, ana karakterler gerçeküstü güçlere sahiptir; farklı kimliklere bürünebilir veya varoluşları sıra dışı olabilir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde kimlik karmaşası yaşayan Oskar, fiziksel olarak çocuk kalmayı seçer ve yetişkinlerin dünyasına katılmamaya karar verir.

“(…) ben, üç yaşındaki çocuk, cüce, parmak çocuk, üzerine kat çıkılamayan bir bacaksız olarak kaldım. Amacım, hikâyelerdeki küçük ve büyük karşılaştırmaların üzerinde olmak, bir yetmiş iki boyunda, yetişkin, aynanın karşısında traş olurken

kendini babam diye tanıtan bir adama teslim olmamak ve Matzerath'ın isteğine göre yirmi bir yaşındaki Oskar'a yetişkinlerin dünyasına açılacak kapı olan bir bakkal dükkânının başına geçmemekti" (Grass, s. 66).

"Geceyarısı Çocukları" romanında ise Hindistan'ın bağımsızlığını elde ettiği 15 Ağustos 1947'de gece yarısı ya da hemen sonrasında doğan çocukların her birinin farklı fantastik özelliklere sahip olması kimliklerin bozulması unsuruna örnek olabilir. Romanın "Onuncu Doğum Günüm" adlı bölümünde Salim, kendisi gibi 15 Ağustos 1947 yılında gece yarısı dünyaya gelen çocukların özelliklerini özetler.

"Çocukların hiçbiri doğdukları saatin, yetenekleriyle ilgili olduğunu akıllarına getirmediği için benim bu keşfi yapmam da biraz zaman aldı. (...) beş yüz seksen bir çocuğun hepsi birbirinden farklı, (...) Geceyarısı Çocukları!... Keşmir'de gerçek cinsiyeti asla anlaşılmayan mavi gözlü bir çocuk vardı çünkü suya girerek cinsiyetini istediği gibi değiştirebiliyordu" (Rushdie, s. 215).

Ayrıca metinde Salim ve Shiva'nın doğumda ebeveynlerinin değiştirilmesi olayı aracılığıyla zihin ve beden ayrı ayrı temsil edilir. Shiva, küçük yaşta babasız, yoksul bir şekilde yaşam sürer, tek başına kendi başının çaresine bakmak zorunda kalır ve yine de güçlü bir savaşçı olarak ölür. Salim, tüm aile üyeleri vefat edene kadar korunaklı bir ailede büyür. Burnu ve karşıdaki kişinin düşüncesini okuma yetisi onu zihinsel olarak Hindistan'ın her köşesine götürür. Salim'in devasa burnu, Shiva'nın ise dizi onun iddialılığını ve gücünü sembolize eder (Schranz, 2009:65). Eserde kimliklerin karmaşık ve çok yönlü olması, özellikle ele alınan dönemin politik ve toplumsal sorunlarına da işaret eder. Hem Oskar hem de Salim karakteri aracılığıyla toplumda derin izler bırakan savaş, göç gibi olaylar metinde okuyucuya hatırlatılır. Gerek Alman toplumunun gerekse Hindistan-Pakistan toplumunun yakın tarihine ait yaşanmışlıklar gerçeküstü ve fantastik karakterlerle kurgulanır.

Sonuç

20. yüzyılın sonlarına doğru yarı kurmaca yarı otobiyografik unsurların retrospektif bir anlatımla kaleme alındığı büyülü gerçekçi romanlar "Teneke Trampet" ve "Geceyarısı Çocukları" yakın tarihin önemli sosyo-politik kırılma anlarını anlatır. Her iki romanda sadece tarihi olayların şekillendirdiği ana karakterlerin hikâyeleri değil, aynı zamanda bir toplumun zaman içinde geçirdiği gelişim/dönüşümü de ele alınır. Her iki romanda savaşın ve sonuçlarının neden olduğu olaylar karşısında bireylerin mücadelesi dile getirilir. Her iki yazar toplumlarında derin izler bırakan ve konuşulmayan/eleştirilmeyen konuları edebî eserleri aracılığıyla okuyucuya aktarır. Grass ve Rushdie romanlarında büyülü gerçekçilik unsurlarını kullanarak, toplumda tarihe/geçmişe karşı oluşan suskunluk atmosferini reddederler. Her iki romanda gelecek kuşaklar için, tarihin önemli bir disiplin olduğu vurgulanır ve büyülü gerçekçilik özellikleri bağlamında geçmiş yeniden yorumlanır.

Hem Grass hem de Rushdie romanlarında gerçek dünya ile hayalî unsurların birleşimini, ana karakterlerinin farklı ve sıra dışı özellikleri aracılığıyla okuyucuya aktarır. Dolayısıyla her iki romanda geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki sınır, gerçek tarihi olaylar ve gerçeküstü unsurlar arasında netliğini kaybeder. Ayrıca romanlarda ana karakterlerin aile öyküleri bağlamında sahip oldukları fantastik yetenekleri ile yaşadıkları toplumun gerçekleri bir bütün hâlinde sunulur. Böylece her iki romanda büyümlü gerçekçilik unsurları taşıyan özellikler aracılığıyla arka planda 20. yüzyılda yaşanan savaflara ve sömürgeciliğe işaret edilir. Yazarlar hem Almanya'nın hem de Hindistan'ın geçmişini ana karakterlerin sıra dışı özellikleri aracılığıyla sorgularken, tarihin referans noktaları gerçek dünya ile büyümlü unsurların birleştiği bir zemin olarak belirlenir. Elbette romanlarda Oskar ve Salim'in doğuştan sahip olduğu fantastik güçler/yetenekler birbirinden farklıdır. Fakat iki romanda da bu yetenekler karakterlerin kimliklerinin temel bir parçası hâline gelir ve onları olağan dünyadan ayırır. Hem Oskar'ın hem de Geceyarısı çocukları olarak adlandırılan Salim'in en önemli ortak noktası kimliklerinin karmaşık ve çok yönlü olmasıdır. Bunun nedeni ise kurgulanan ana karakterler bağlamında toplumda derin izler bırakan savaş, göç gibi olaylar ve bu olayların sonuçlarının politik ve toplumsal açıdan gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Buna ek olarak yazarlar romanlarında gerçek ve gerçeküstü olayların iç içe geçtiği bir atmosfer kurgulayarak, 20. yüzyıl tarihinin dönüm noktalarının toplumsal haritasını okuyucuya özetlerler.

Kaynakça

- Albayrak, K. (2017). Heterokroni Olarak Ev: Andreas Maier'in "Das Haus" Adlı Eserinde Mekân ve Bellek. *Idil Sanat ve Dil Dergisi*, 39 (6), s. 3075-3089. DOI: 10.7816/idil-06-39-06 [12.09.2023].
- Altinkaya, A. (1997). Phantasie und Wirklichkeit im Roman Die Blechtrommel von Günter Grass (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arargüç, M. F. (2016). Büyümlü Gerçekçilik ve Louis de Bernières'nin Latin Amerika Üçlemesi. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Aytaç, G. (2012). Çağdaş Alman Edebiyatı. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Balduf, A., Nunzio, N. D., Plütz, M. ve Neuhaus, L. (2015). Realität vs. Fiktion. Günter Grass' "Blechtrommel" als autobiographischer und historischer Roman. München: GRIN Verlag.
- Carpentier, A. (1995). The Baroque and The Marvelous Real. In: L. P. Zamora & W. B. Faris (Eds.) *Magical Realism: Theory, History, Community* (p. 89-108). N.C.: Duke University Press.

- Döner, G. (2013). Uwe Timm'in "Sıcak Yaz"ında Konu, Sembol ve Motif Yapısı (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emir, D. ve Diler, H. E. (2011). Büyülü Gerçekçilik: Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm ve Angela Carter'in Büyülü Oyuncakçı Dükkânı İsimli Eserlerinin Karşılaştırması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), s. 51-62. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4772/65677> [11.09.2023].
- Erdem, S. (2011). Büyülü Gerçekçilik ve Halk Anlatıları. *Milli Folklor Dergisi*, 91, s. 175-188. Erişim adresi: <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=L-AgDXUBu-adCBSEKRZ5> [5.08.2023].
- Faris, W. B. (1995). Scheherazade's Children: Magical Realism and Postmodern Fiction. In: L. P. Zamora & W. B. Faris (Eds.) *Magical Realism: Theory, History, Community* (p. 163-190). Durham & London: Duke University Press.
- Faris, W. B. (2004). *Ordinary Enchantments: Magical Realism and The Remystification of Narrative*. Nashville: Vanderbilt University press.
- Grass, G. (2016) *Teneke Trampet* (Çev. Fikret Çalışlar). Ankara: Akılçelen Yayıncılık.
- Guenther, I. (1995). Magic Realism, New Objectivity, and the Arts during the Weimar Republic. In: L. P. Zamora & W. B. Faris (Eds.) *Magical Realism: Theory, History, Community* (p. 33-74). Durham & London: Duke University Press.
- Kalay, F. ve Akar, M. (2013). Rushdie'nin Geceyarısı Çocukları ve Grass'ın Teneke Trampet Adlı Romanlarında Tarih ile Bütünleşmiş Bedenler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), s. 155-176. DOI: 10.14520/adyusbd.500
- Kaya, Ü. (2005). Strukturelemente in der Blechtrommel. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45 (1), s. 11-25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66771/1044159> [08.08.2023].
- Kişmir, A. (2018). *Pakistan'ın Bedbaht Nesillerini Okumak, Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Demavend Yayınları.
- Loesch, S. (2010). *Moderne Pikareske Romane? Ein Vergleich Zwischen Günter Grass' Die Blechtrommel und Saul Bellows The Adventures of Augie March* (Yüksek Lisans Tezi) Alabama Üniversitesi, Alabama.
- Okçul, M. (2022). Büyülü Gerçekçilik ve Bazuka Kitabındaki Yansıması. *Küllüye*, 3 (2), s. 125-141. DOI: 10.48139/aybukullüye.1162927

- Okuyucu, E. D. (2019). Büyülü Gerçekçilik ve İhsan Oktay Anar'ın Romanlarındaki İzleri (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özüm, A. (2013). Onat Kutlar'ın İshak ve Bilge Karasu'nun Göçmüş Kediler Bahçesi'ndeki Büyülü Gerçekçi Ögeler. *Bilig, Yaz 2013/ 66*, s. 179-204. Erişim adresi: <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2405-published.pdf> [5.7.2023].
- Rushdie, S. (2000). *Geceyarısı Çocukları* (Çev. Aslı Biçen). İstanbul: Metis Yayınları.
- Schranz, H. C. (2009). *Von Magischen Realisten und Weißen Tigern*". Die Entwicklung der indo-englischen Literatur nach Salman Rushdies *Midnight's Children* (Doktora Tezi), Viyana Üniversitesi, Viyana.
- Toyman, Y. Ö. (2006). Nazlı Eray'ın Roman Dünyasında Düşü ve Büyülü Gerçekçiliğin Kurgusu ile Fantastik Unsurlar. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turgut, C. Ö. (2003). Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Walter, R. (1993). *Magical Realism in Contemporary Chicano Fiction*. Frankfurt am Main: Vervuert Verlag.
- Wormweg, H. (1996). *Günter Grass mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Yağcı, N. K. (2021). Psikanalistik Edebiyat Kuramı Bağlamında Julio Cortazar, Cristina Fernandez Cubas ve İnci Aral Öykülerinde Tekinsizlik (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Yentür, H. (2021). Animasyon ve Büyülü Gerçekçilik (Sanatta Yeterlik Tezi). Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir.
- Zamora, L. P. (1995). *Magical Romance / Magical Realism: Ghosts in U.S. and Latin American Fiction*. In: L. P. Zamora & W. B. Faris (Eds.) *Magical Realism: Theory, History, Community* (p. 497-550). Durham & London: Duke University Press.
- Zamora, L. P. ve Faris, W. B. (Ed.). (1995). *Magical Realism – Theory, History, Community*. Durham & London: Duke University Press.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.20>

Volume 7/2

2023 p. 309-327

‘VAHDET-İ VÜCUD’A KAYNAKLIK EDEN AYETLER

VERSES OF THE QURAN WHICH ARE ARGUMENT OF “VAHDET AL-VUCUD”

Melahat BEKİ*

ÖZ

Vahdet-i vücûd düşünce sistemini savunanlar, tüm Kur’an-ı Kerim’i, vahdet-i vücûd nazarıyla okudukları için tüm ayetleri, bu ekolün düşüncesine birer argüman olarak kabul ederler. Ancak bu çalışmada, vahdet-i vücûd’a delil olarak gösterilen ve kaynaklık ettiği savunulan bir çok ayetten öne çıkanları ele alınıp incelenmiştir. Ve bu ayetlere, vücudun birliğini savunanların nasıl anlam verdiğine dair örnekler sunulmuştur. Bu nedenle, ayetlerin tefsirinde, siyasi, sosyal, yahut fikhî boyutlar bir yana bırakılarak, tefsirlerdeki vahdet-i vücûd eksenindeki yorumlardan bazılarına yer verilmiştir.

“Vahdet-i vücûd” düşüncesine kaynaklık ettiği savunulan bazı ayetler ve onlara ilişkin özellikle İbn’ül Arabî ve onun ekolünden olan şârihlerin yorumu, bu düşünce sisteminin naslara dayandırılabilmesine dair incelikli deliller öne sürmektedir. Özellikle Ahmet Avni Konuk’un Füsüs şerhinde yer verdiği ayetlerin yorumları öncelikli olmak üzere, öne çıkan ayetlerin nasıl vahdet-i vücûd düşüncesi bağlamında temellendirildiğine örnekler verilmeye çalışılmıştır. Kuşkusuz, Kuran-ı Kerim’in tamamında yer alan ayetleri, vahdet-i vücûd nazarı ile okuyan vücûd ehli şârihleri, kutsal kitabın tüm ayetlerinde varlığın birliği düşüncesinin yansımalarını görmektedirler. Ancak biz bu çalışmamızda, söz konusu ayetler arasından en çok öne çıkan ve vahdet-i vücûd düşüncesini savunan kimselerce ilk olarak öne sürülen ayetleri ele almayı uygun gördük. Bu ayetlere dair, vahdet görüşünü benimseyen bir çok şârihin, işârî tefsirine yahut batınî yorumlarına yer vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: *Vahdet-i Vucûd, Tasavvuf, Ayet, Tefsir*

ABSTRACT

This research focuses on some of the Quranic verses that are brought as proofs to the oneness of Being. It also evaluates how the interpretations of the same verses are reflected to the interpretations of defenders of the principle as well as of those who

* Dr., Araştırmacı, E-mail: melahatbeki@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6226-4317, İstanbul, Türkiye.

reject the principle. In the investigation of the different commentaries of these verses, the political, social or religious canonical side of the issue are not taken into consideration.

What we find out from the idea that Quranic verses establish sources of the principle of oneness of being, is that Ibn Arabi and commentators among his followers can be used as a sign that this system of thought is built on the religious sources of Quran and Hadith. Espacially, the commentaturs among İbn Arabi whose name is Ahmet Avni Konuk, the one of our consideration about his idea and thoughts on İbn Arabi's idea of oneness of Being. Also, we put some verses of Quran in our article without commentators because we believed, these verses are very important about to be sample of the principle of oneness of being. Because of our article is not very large as a book, so we put these verses just to be an a deep sample which related of the principle of oneness of being. But the other verses of Quran which are more clear argümant about the principle of oneness of being, we gave their commentators from İbn Arabi's followers. Which verses and commentary we used in this article are very basic argument about the principle of oneness of being is comes from verses of Quran by İbni Arabi' followers.

Key Words: *Oneness of Being, Sûfism, Quranic Verses, Commentary of the Quran*

Giriş

Vahdet-i Vücûd meselesi geçmişte ve günümüzde bilginlerin hakkında pek çok şey söylediği, tartışmaların odağında kalmış ve ilgi odağı olmaya devam etmiş bir konudur.

Arapça'da varolmak ve varlık bulmak anlamında kullanılan kelime "vücûd"dur. Tasavvuf ıstılahında, özellikle vahdet-i vücûd düşüncesinde, seyr-i süluk yapan sâlik, beşeri sıfatlarından sıyrıldıkça ve Hak'ta fani olunca Hakk'ı bulur. Vücûd-ı külli; "külli varlık", anlamına gelirken, vücûd-ı mutlak, "mutlak varlık" manasında kullanılır. Sonradan var olanın kendisine dayandığı özü gereği zorunlu varlık olmalıdır ki O da ancak Hak'tır.¹ Vücûd-ı mukayyed ise; varlığı 'vücûd'u mutlak'a bağlı olan gölge varlık, zahir-i Hak gibi anlamlarda kullanılır.²

Hak, zâtı hakkında çokluk düşünilemeyen gerçek birdir.³ Zâtı; sıfatlarının, sıfatları, isimlerinin aynıdır. Hak, kendisiyle taayyün etmediği halde, taayyün eden her şeyde zuhur edendir.⁴

İbnü'l-Arabi, vücûdu kadime tahsis etmiş ve yaratılmışın varlığını reddetmiştir. Yani, İbnü'l-Arabi'ye göre; sonradan yaratılmış varlık değil, sonradan yaratılmış mevcutlar söz konusudur. Ona göre mevcutlar, yok hükmündedir. Ancak, Hakk'ın sürekli yaratıcı

¹ İbnü'l Arabî, *Fususul Hikem*, çev. Ekrem Demirli, Kabala Yayınevi, İstanbul 1999, s.29.

² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınevi, İstanbul 2005, s.704-705.

³ Ebu'l Alâ Afîfî *Fususul Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002, s.53.

⁴ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.577-583.

olması açısından sürekli muhtaçtırlar. Böylelikle İbnü'l Arabi, yaratılmışların varlığı sorununu ortadan kaldırmıştır.⁵

Arapça'da vahdet-i vücûd; varlıkta birlik anlamına gelmektedir. Tek mutlak varlığın Allah olduğunu, O'ndan başka bir varlık olmadığını ifade eder. Bütün mevcudat, o Bir'in görünümünden, tecellilerinden ibarettir ve hakikatte O'ndan başka bir şey yoktur.⁶

Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, Hak her an bir yaratıştadır ve bu yaratma eylemi sayesinde mevcudat, yokluktan varlığa çıkar, Hakk'ın kendilerindeki zuhuruyla varlık elbisesi giyer bir nevi var olurlar.⁷

Vahdet-i vücûd düşüncesinin naslara dayandırılıp dayandırılmayacağı üzerine birçok tartışma söz konusu olmuştur. Biz bu çalışmamızda, bu düşüncüyü savunan sûflerin referans aldıkları Kur'an ayetlerinden en öne çıkanlara şerhleriyle birlikte yer vermeye çalıştık.

1. 'Vahdet-i Vücûd'a Delil Olarak Gösterilen Ayetler

Mutasavvıfların vahdet-i vücûd'a delil olarak gösterdiği ayetlerden bazıları şunlardır:

1.1 *"Göklerin ve yerin sırrı yalnız Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na dayan. Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir."*⁸

Bu ayete dair, İbn'ül Arabi'nin yorumunu şerheden Ahmet Avni Konuk, Hak âlemin hüviyeti ve aslı olunca, bütün hükümlerin sadece O'nda toplandığını ve O'nda zâhir olduğunu belirtir. 'Her şey O'na rücu eder' ayetiyle bu hükmün sabit olduğunu altını çizen Konuk; ayrıca bu anlayışın hakikat ve keşf yoluyla mümkün olduğunu dile getirir. Ölüm ile kulun Hakk'a rücu edeceğine delil olarak Hud suresi 123. Ayeti gösteren İbn'ül Arabi, emrin küllisinin O'na râci olduğunu altını çizer. Bu yorumu şerheden Konuk, bu sözde muhakkak, Hak'ın emrin 'ayn'ı olduğuna işaret olduğunu söyler. Çünkü kulun suretinde mukayyed olan hüviyet-i Hak, ölüm ile kulun o mukayyed sureti çözüldüğünde, hüviyet-i mutlakasına rücu' eder. Vahdet-i vücûd düşüncesinin temel bakış açısından hareketle Konuk, tam da bu noktada, kulun vücudunun, vücûd-i Hakk'ın tenezzül ederek, o surette müteayyin ve mütekayyid olduğunu dile getirir. Ve o taayyün bozulduğu ve o kayıd çözüldüğü zaman, ıtlaka rücu edeceğini belirtir.⁹

1.2- *"O'nun için nereye döner, yönelirseniz, Allah'ın yüzü (kıblesi) işte oradadır."*¹⁰

⁵ Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabi Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s.690-693.

⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.683.

⁷ Suad el-Hakîm, *"İbnü'l-Arabi Sözlüğü"*, s..641-649.

⁸ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Hazırlayanlar: Halil Altıntaş, Muzaffer Şahin. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Hud, 11/123.

⁹ Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme Ve Şerhi*. Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000) 3/309.

¹⁰ el-Bakara, 2/115.

Tefsirlerde, ayette geçen 'vecih' yani 'yüz' kelimesi, Allah'ın kiblesi olarak açıklanmıştır. Nitekim bu ayeti tefsir eden Elmalılı Hamdi Yazır bu ayeti, her nereye dönülürse dönülsün, orada Allah'a çıkan bir yön, bir cihet olduğunu, Allah'ın bir mekânı olmadığını, O'nun, aslında yönden de cihetten de münezzehtir olduğunu belirtir. Bütün yönler, bütün cihetler O'nun olduğu için, namaz kılmak için, mutlaka bir mescide bulunmanın mecburi olmadığını, yeryüzünün her tarafında, hatta zaruret halinde de her yana, her cihete namaz kılınabileceğini söyler.¹¹

Ayetle ilgili olarak İbnü'l Arabî'nin Tedbirat-ı İlahiye adlı eserini şerheden Avni Konuk'un yorumu dikkat çekicidir. Konuk, dünyanın uzaklıkla algılanmasının, maddi değil manevi bir hüviyeti olduğunu söyler, zira dünya Hakk'ın varlığının mertebelerinden bir mertebedir. Ve yukarıda zikrettiğimiz Bakara 115. Ayetin gereğince, Hak; zâtı, esması ve efali ile onda zahirdir. Bu bakımdan uzaklık, ancak gerçekten cahil ve gafil olanlara nazardır. Çünkü cahil kişi, kendisinin ve âlemin varlığını müstakil bir varlık olarak algılar ve Hakk'ın vücudundan ayrı görür.¹²

Bu ayete, Abdürezzak Kâşânî'nin yaklaşımı da ilginçtir.¹³ O bu ayeti şöyle tefsir etmiştir:

"Ve lillâhil meşriku", bu ifadeyle Hristiyanların cenneti ve hakikatte batı, Hristiyanların cenneti ve hakikatte bâtını, Hristiyanların kiblesi olan nur ve zuhur âlemi; "Vel mağribü" ifadesiyle de Yahudilerin cenneti ve hakikatte zahiri, Yahudilerin kiblesi olan zulmet ve ihtifa (gizlilik) âlemi de Allah Teala'nındır. "Fe eynema tüvellü fesemme vechullah)" yani "Nereye dönerseniz Allah'ın kiblesi oradadır" ifadesi de siz, zahir ve batından hangi cihete teveccüh ederseniz, işte cemi-i sıfatıyla mütecellî olan Zâtullah oradadır, anlamına işaret etmektedir. Kâşânî aynı zamanda bu ayeti, şuhud ve fena hallerinde, kalpte meydana gelen cemal tecellisi ve fenadan sonra beka halinde celal sıfatının tecellisi nedeniyle, kalplerin hicap ve tesettüre girmesi ve nihayetinde kalplerdeki gurubun dahi Allah'tan olması şeklinde bâtînî bir yorumla tefsir eder. Ve hangi cihete teveccüh etseniz, vechullah oradadır, sırf Ondan başka bir şey yoktur, diyerek de ekler.¹⁴

1.3- "Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, onu ancak Allah attı."¹⁵

Bu ayeti Kâşani, Te'vilat-ı Kâşaniyye'de bâtînî bir yorumla tefsir eder. Bu ayet ile Allah'ın müminleri te'dip ederken aynı zamanda, filleri kendilerinden selb edip, Allah'ı ispat ile, onları tevhid-i ef'ale hidayet ettiğini söyler. Nebi aleyhisselamın ise Hak ile beka makamında olduğundan, bu birlik makamının manasını ifade etmek için 'habibim,

¹¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştiren: Nusrettin Boleli, (İstanbul: Azim Dağıtım, Zehraveyn Yayınvei, 1992)1/394.

¹² Ahmet Avni Konuk, *Tedbirat-ı İlahiye Tercüme Ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı, (İstanbul İz Yayıncılık, 2004), 164.

¹³ Kemaleddin Abdürezzak Kâşâniyyüs Semerkandî, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, terc. Ali Rıza Doksanyedi, (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988) 1/50.

¹⁴ Semerkandî, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 1/ 50.

¹⁵ el-Enfal, 8/ 17.

küffara toprağı attığın vakitte sen atmadın ve lakin Allah attı' buyurup, 'sen atmadın' demekle, Habibi'nden atmak fiilini selb, 'Lakin Allah attı' sözüyle, atmak fiilini Nebi Aleyhisselama nisbet ettiğini vurgular. Kâşânî'ye göre, o halde toprağı atan Hz. Muhammed'dir. Fakat nefsiyle değil, Allah ile atan Hz. Muhammed'dir. Ayrıca ayette, Allah, 'onları biz katl ettik' diyen müminlerin nefislerinin sözünü işitince, her ne kadar katl fiili, müminlerin mazharlarında zahir oluyorsa da, katl edenin ancak kendisi olduğunu vurgulamıştır.¹⁶

Ayeti tefsir eden Elmalılı Hamdi Yazır ise, Kureyş ordusuna karşı kazanılan zaferin, aslında Müslümanların müşrikleri öldürmesiyle değil, hakikatte onları Allah'ın öldürmesiyle olduğunu açıklamaktadır. Ve buna da Cebrail'in peygamberimiz gelerek bir avuç toprağı müşriklere doğru atmasını istemesinin vesile olduğunu belirttikten sonra, bu ayetten vahdet-i vücûd görüşü çıkarılmasına karşı çıkmaktadır. Bu ayetin vahdet-i vücûd görüşüne delil olarak kullanılmasını doğru bulmadığını belirten Yazır, ayetin ittihad değil, fiillerin yaratılışı, görünüşteki etkilerinin ötesinde ve üstünde olan gizli ve hakiki etkinin ispatı ve gerçek etken olan Allah'ın gücü ve kuvvetini vurguladığını söylemektedir. Yazır'a göre, aslında ortada atan ve atılan, gazi olan ve ölen değil, ancak bütün bunların üstünde mutlak kudret sahibinin emrinin ve iradesinin geçerliliği söz konusudur. Yani bunların hiçbiri tek tek veya hepsi birden Allah değildir. Fakat hepsi üzerinde hükümler bir Allah vardır ki bütün sebepler ve âmiller, gizli ve açık tesirler ve bunların sonuçları netice itibarıyla O'nun hükmü altındadır.¹⁷

Ancak Elmalılı'nın vahdet-i vücûdla ilgili başka açıklamalarına bakıldığında, onun hakiki manasıyla vahdet-i vücûd'u; (eleştirmekle beraber) genel olarak, -sadece keşif yoluyla marifet yolunda merhaleler katedmiş seçkin kimseler için mevzu bahis olacak şekilde-olumlu gördüğünü de belirtmek gerekir.¹⁸

Bu ayeti vahdet-i vücûdçu bir yaklaşımla ele alanlara gelince:

Tedbirât-ı İlâhiye şerhinde bu ayetin yorumuna yer veren Avni Konuk, ayeti şu şekilde yorumlamaktadır: Hz. Peygamber, 'Beni gören muhakkak Hak'ı gördü' sözü ile yüksek hüviyetinin, zât-ı Hak ve taayyünün dahi zât ve sıfat ile Hak olduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim, Hz. peygamberin hüviyetiyle taayyünü arasında olan emr-i muta'ı ilahidir. Kur'an-ı Kerim'de kendi hüviyetlerinin hak olduğuna 'Attığın vakit sen atmadın fakat Allah attı' (Enfal 8/17) ayet-i kerimesinde ve taayyünün kul olduğuna da, 'Habibim de ki, Ben de ancak sizin gibi bir beşerim' (Kehf 18/110) ayet-i kerimesinde işaret edilmiştir. Bu hakikat tüm varlıklar hakkında da böyledir. Nitekim Hak Teala hazretleri Kur'an-ı Kerim'de tüm müminlere 'Onları siz katletmediniz velakin Allah katl etti' (Enfal 8/17) buyurmuştur.¹⁹

¹⁶ Semerkandi, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 2/59-60.

¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/ 212-213.

¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/475.

¹⁹ Konuk, *Tedbirat-ı İlâhiye Tercüme Ve Şerhi*, 269-270.

Mevlana'ya göre de “Ve ma rameyte iz rameyte”, “Attığın zaman da sen atmadın, onu ancak Allah attı” hitabı nisbet cihetindedir. Ve hem nefiy vardır hem de ispat vardır. Ve ikisi de yerindedir. Peygamberimizin Bedir gazasında müşrikler tarafına bir avuç taş kırığı attığını belirten Tahir'ül Mevlevi, Mevlana'nın bu ayetle ilgili yorumunu şöyle şerh etmektedir: Cenab-ı Hak'ın ‘ya Muhammed attığın zaman sen atmadın. Ancak Allah attı’ hitabında hem nefiy hem de ispat vardır. ‘Attığın vakit’ ifadesiyle taşların, taraf-ı Nebeviden atıldığı ispat ediliyor. ‘Sen atmadın’ ifadesiyle de atma işi, Resulullahtan nefyolunuyor ki, her ikisi de doğrudur ve sabittir. Çünkü zahirde taşları atan Resulullah iken hakikatte atan ve o taşlara müşrikleri sersemletmek özelliğini verense Allah'tır. Hz. Mevlana, bu ayeti tefsir ederken beyan edilen nefiy ve isbatın yerinde zikredildiğini söylüyor. Yani bir avuç toprak ve taş bir ordunun kırılıp bozulmasına nasıl sebep olur? Avuç Hz. Peygamberin avucudur ama atış Allah'tandır. Bu iki nisbetin nefiyi de isbatı da yerindedir.²⁰

Abdulgani en-Nablusi'den naklen, İbn'ül Arabi Futuhat'ı Mekkiye'nin 131. babında bu ayetle ilgili olarak şu yorumda bulunmuştur: ‘Sen atmadın, fakat Allah attı...’ Bu ifade ile Allah, atanın Hz. Muhammed olmasını nefyetmiş, kendi nefsinin Muhammed'in aynısı olarak ispat etmiş, onun yerine Allah ismini koymuştur. İşte bu, bu meselenin hükmü ve özüdür.²¹

1.4- “Sana gerçek surette biat edenler, Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üstündedir.”²²

Bu biat İslam tarihinde ‘Biatü'r-Rıdvan’ ismiyle anılır. Bin dörtyüz kadar ashap, Mekke civarında, Hudeybiye köyünde bir ağaç altında Peygamber'e biat etmişlerdi. Müfessirler, ‘Yedullah'ı Allah'ın inayeti, yardımını, kudreti diye tevil etmişlerdir.²³

Kâşâni bu ayeti ‘vahdet-i vücûd’un delili olarak sunulabilecek şekilde şöyle yorumlamıştır. Sana biat edenler ancak Allah'u Teala'ya biat ederler ifadesi, fitratın başlangıcında, kullardan alınmış eski sözün neticesidir. Resule biatın, Allah'a biat olmasının nedeni onun vücudundan fani olması ve zâtında, sıfatında, ef'alinde Allah'ın tahakkuk etmesidir. Bu nedenle, her ne ki Nebi'den sadır olur ve ona nisbet olunursa hakikatte Allah'tan sadır olmuş ve Allah'a nisbet olunmuştur. Bu durumda Nebi'ye biat, Allah'a biattir.²⁴

Elmalılı İbn Cerir'in tefsirine dayanarak bu ayetteki ‘Allah'ın eli’ tabiriyle ilgili şu yorumlarda bulunur: Bunda iki vecih vardır. Birincisine göre bu ifade ile peygamber, Allah Teala'nın bir elçisi, hükümlerini uygulamaya memur bir aleti olmak itibariyle

²⁰ Tahir'ül Mevlevi, *Şerh-i Mesnevi*, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1969) 11/ 957-958.

²¹ Abdulgani en-Nablusi, *Gerçek Varlık*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003),171.

²² el-Fetih, 48/10.

²³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, (İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004), 239.

²⁴ Semerkandi, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 3/108.

Allah'ın eli gibi tasvir ettirilmiştir. Çünkü Allah, kendisinden bir cüz olmak manasında uzuvlardan münezzehtir. İkinci manaya göreyse başlangıç cümlesi olarak 'el' kuvvet ve kudret veya nimet manasında tevil edilebilir ki netice olarak ikisinin de sonucu bu beyattan oluşan asıl faydanın beyat edenlere ait olacağını açıklamaktır.²⁵

Bu ayetin şerhiyle ilgili olarak Avni Konuk'tan naklen, Muhyiddin'i Arabi'nin yorumu şöyledir: Rabbani tecelli iki çeşittir, biri zâti, diğeri sıfatidir. Zâti tecelli uluhiyet ve rububiyet olup, tecelli-i uluhiyet Hz. Peygambere olmuştur ki Fetih Suresi 10. ayet-i kerimesiyle işaret olunmuştur."²⁶

Mutasavvıflara göre, biat esnasında Peygamber efendimizin eli, ashabın elleri üzerindeydi. Allah, onun elini kendisine nispet ederek, kendi kudret ve atâsı durumunda tutmuştur. Çünkü Peygamber, kendi nefisinden fani ve Rabbiyle bakidir. Allah Teala'nın naibi ve ism-i a'zâmın mazharıdır.²⁷

Mevlana Celaleddin Rumi de bu mutasavvıflardan biridir. Mevlana, mesnevisinde "Allah onun elini kendi eliyle isimlendirdi. –Allah'ın eli, onların eli üzerindedir- ayetini vahyetti"²⁸ beytiyle bu görüşte olduğunu beyan etmiştir. Bu beyti şerh eden Tahir'ül Mevlevi de şu yorumda bulunmuştur: Allah'a yakınlığın nafilelerle yakınlık ve farzlarla yakınlık şeklinde iki derecesi vardır. Peygamberimiz, farzlarla yakınlık mertebesinde bulunduğu ve zâtını, Zât-ı Hak'ta fani kılmış olması cihetiyle, kendisi şununat-ı Hakk'a vasıl olmuş ve Allah'ın kudreti, onun eli vasıtasıyla tecelli etmişti. Bu tecelli Hz. Peygamberde zuhura geldiği gibi, onun feyz-i veraseti ile ehlullahın kâmillerinde de meydana gelir. Nitekim Hazreti Mevlana mürşid-i kâmilî tarif etmek için ayet-i kerimeden iktibasta bulunmuştur."²⁹

1.5- "*Kullarım sana beni sorunca haber ver ki, işte şüphesiz ben yakınımıdır. Bana dua ettiği vakit dâinin duasına icabet ederim.*"³⁰

Kâşânî bu ayeti tefsir ederken, sülûk ehli sâlik ve talipler açısından ele alıp batınî bir yorumda bulunmuş, Allah'tan marifet isteyenlerin hal ve istidatları lisanı ile ettikleri duaları O'nun kabul edip karşılığını vereceğini bu ayetle dile getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca zühd ve ibadetle istidatlarını tasfiye eden ve Allah'ın icabet etmesini dileyen kulların, tasfiye olması halinde kalp aynalarından Allah'ın tecelli edeceğini ve O'nun müşâhade edileceğini söylemiştir.³¹

Ayetle ilgili Elmalılı ise vahdet-i vücûd düşüncesi dışında ayetin zahirinden hareketle şu şekilde bir yorumda bulunmuştur: Allah'ın yakınlığının manasının yer yakınlığı, cihet

²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/161.

²⁶ Konuk, *Tedbirat-ı İlahiye Tercüme Ve Şerhi*, 392.

²⁷ Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, 239.

²⁸ Tahir'ül Mevlevi, *Şerh-i Mesnevi*, 5/ 1394.

²⁹ Tahir'ül Mevlevi, *Şerh-i Mesnevi*, 5/1394-1395.

³⁰ el--Bakara, 2/186.

³¹ Semerkandi, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 1/72.

yakınlığı olmadığını, Allah'ın zâtını bu şekilde vasıflandırmasında, Allah'ı zor bilir, zor işitir gibi zannedip de dua ve ibadetinde bağırp çağırarlara, gürültü, patırtı edenlere red olduğunu söylemektedir.³²

İbnü'l Arabî'nin Fusûs kitabını şerh eden şârihlerden Ahmet Avni Konuk ise ayeti, vahdet-i vücûdçu ekolün görüşüne göre yorumlarken, hem dua eden hem de dua edilennin hüviyeti açısından bir ikilik var ise de dua edenin zahir, cevap verenin ise bâtın olması itibariyle, aslında vücûd-u vahidin ayrı ayrı iki sureti olduğunu söylemektedir. Ona göre bu suretle cümlesi Zeyd'in azasına benzer çünkü bu suretlerin hepsi vücûd-i vahid-i Hakk'ta zahir ve onun üzerine taridir, dolayısıyla Hakk'ın azası gibidir.³³

Aşağıda yer alan şu ayetler de, Fûsus-ul Hikem şerhinde Avni Konuk tarafından vahdet-i vücûda delil gösterilmiştir:³⁴

2. 'Tenzih ve Teşbih Yönüyle' 'Vahdet'e Delil Gösterilen Diğer Ayetler

2.1- "Her kim bunu duyduktan sonra onu değiştirirse, her halde vebali sırf onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allah işitir, bilir."³⁵ Bu ayet, işitme ve bilme gibi teşbih sayılabilecek sıfatların vahdet-i vücûd düşüncesi içerisinde tenzih yorumlarıyla mütelâ edilmediğinde anlaşılmasında sıkıntılar doğurması bakımından önemlidir.

2.2- "Korkmayın 'buyurdu; 'çünkü ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm..'".³⁶ Yine ilahi sıfatlarda teşbihe işaret eden bu ayet, tenzih düşüncesiyle cem edilerek düşünülmediğinde, vahdet-i vücûd düşüncesi bağlamında okunup yorumlanmadığında, tanrı tasavvuru açısından anlaşılması zorlaşmaktadır.

2.3- "Sizin yaratılmanız da diriltiğiniz de ancak tek bir nefis gibidir. Hakikat, Allah Semi'dir, Basirdir."³⁷ Tenzihde teşbih, teşbihte tenzih olduğunu öne süren İbnü'l Arabî yorumları eksik kaldığında bu ve benzeri tebihî sıfatları öne çıkaran ayetlerin anlaşılması eksik kalmaktadır.

2.4- "Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur, kim de, yan bükürse üzerlerine seni gözcü göndermedik".³⁸ Vahdet-i vücûd düşüncesinde hakikat-ı Muhammediyye'nin ilahi isimlerin cem olduğu Allah isminin bir tecellisine işaret olduğu düşünülmekte, bu ayet bu nazar itibariyle değerlendirildiğinde, vahdet düşüncesi için önemli bir argüman olmaktadır.

³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/ 545-546.

³³ Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 4/46-47.

³⁴ Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 1/152-153.

³⁵ el-Bakara, 2/181.

³⁶ et-Taha, 20/46.

³⁷ Lokman, 31/28.

³⁸ en-Nisa, 4/80.

2.5- “Evet onlardan evvelkiler de mekrettiler, fakat binnetice bütün mekr Allah’ındır! O bilir her nefis ne kesbediyor! Yarın kafirler de bilecek ki o yurdun ukbası kimin!”³⁹

2.6- “Bununla beraber mekrettiler, Allah da mekirlerine mekretti. Öyle ya, Allah hayru’l makirindir!”⁴⁰

Yukarıda zikredilen ayetlerin her biri, vahdet-i vücûd düşüncesi açısından özellikle tenzih- teşbih ilişkisi göz önüne alınarak nasıl yorumlandığına bakılacak olursa ayrı bir makalenin hatta kitapların çalışma konusu olacak vüsatte olduğu görülmektedir. Bu nedenle, genel bir fikir ve ipucu vermesi açısından, sadece yukarıdaki ayetlerden Allah’ın mekretmesinden bahseden Âl-i İmran 54. ayeti ve Ra’d suresini 13. ayetini mercek altına almak istiyoruz. Son ayetle ilgili olarak klasik tefsircilerin bakış açısında bir örnek olarak Elmalılı Hamdi Yazır’ın görüşüne yer vermek istiyoruz. Yazır, Allah’tan gizli olan bir şey olmadığı için Allah’ın mekrine göre, diğerlerinin yaptığı mekirlerin bir hiç niteliğinde olduğunu, bir kesibten başka bir şey olamayacağını belirtir.⁴¹

Mekir gibi istihzanın da Allah’a izafe edilmesi hem klasik tefsircileri, hem de vahdet-i vücûd düşüncesine sahip şârihleri düşündürmüş ve farklı yorumlara yönlendirmiştir.

2.7- “Allah onlarla istihza ediyor da, tuğyanları içinde bocalarken kendilerini sürüklüyor. Bunlar işte öyle kimselerdir ki, hidayet bedeline dalaleti satın almışlardır da ticaretleri kar etmemiştir, yolunu tutmuş da değillerdir.”⁴² Bu ayet de tıpkı Allah’ın mekri gibi farklı yorumlara yol açmıştır.

Kaşâni’nin bu ayetle ilgili tefsirinde teşbih ve tenzih konusunu nazar-ı dikkate almadığını ancak ayete oldukça farklı vahdet-i vücûd doktrinine uygun bir yorum getirdiğini görüyoruz: Ona göre, Allah; münafıkları alaya alır ve onları küçümser; çünkü ilahi mertebedeki nûriyyet yönü onlarda yok olmuştur.⁴³

Elmalılı ise, bu ayeti, ‘Allah’a alay yakışır mı?’ sorusuna cevap arayarak tefsir etmiştir ve ilahi adalet gereği Allah’ın rızasının dışına çıkanlara karşı Allah’ın onları hor görmekle rezil edebileceğini söylemiştir.⁴⁴

Bakara 15. ayette geçen, ‘istihza’, Al-i İmran 54. ayette geçen ‘mekr’ gibi sıfatlar, kesif âlemde ortaya çıkan işlerdendir. Ve Allah bunları çirkin görür. Nitekim âlemde mevcut olan sıfattan bazıları kötü bazıları iyidir. Ve âlem Allah’ın sıfatı üzerine olduğu için, Hak tüm fiilleri kapsayıcı olduğu gibi âlem de kapsayıcıdır. Hakk’ın ve âlemin sureti üzerine

³⁹ er-Ra’d, 13/42.

⁴⁰ Al-i İmran, 3/54.

⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/163-164.

⁴² el-Bakara, 2/15-16.

⁴³ Semerkandi, *Te’vilât-ı Kâşâniyye*, 1/ 12.

⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/ 216.

yaratılan insan da ilahi sıfatların hepsinin meclasıdır. Ve bu nedenle de kötüyü ve iyiyi içerir.”⁴⁵

3. 'Müsebbibü'l Esbab'lık Vurgusuyla 'Vahdet'e İşaret Eden Ayetler

Aşağıdaki birkaç ayet de Allah'ın sebeplere atfedilen fiilleri kendisine nispet etmesi yani Müsabbibü'l esbab olması açısından 'vahdet-i vüc'ud'a delil olarak ileri sürülmüştür:

3.1- “De ki, size müvekkel olan ölüm meleği canınızı alacak. Ondan sonra da rabbinize döndürülüp götürüleceksiniz.”⁴⁶ Bu ayet, vahdet-i vücûd düşüncesinde tek ve mutlak failin Allah olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

3.2- “Kullarının üstüde galip olan O'dur. Ve O üzerinize muhafaza melekleri gönderir. Sonunda birinize ölüm geldiği zaman onu gönderdiğimiz melekler vefat ettirirler.”⁴⁷ Yine bu ayet de yukarıdaki ayet gibi fail-i mutlak'ın Allah olduğunu, sebeplerin sadece bir perde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Vahdet-i vücûd ehli sûfiler yukarıdaki ayetler ile Allah'ın melekten meydana gelmiş fiilin hakiki müsebbibinin kendisi olduğunu, zahiren meleğin yaptığı işin bâtinen Allah'ın Mümit isminin tecellisi olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁸

Bu iki ayet birlikte okunduğunda, birinde Allah'ın ötekisinde ölüm meleğinin öldürdüğü gibi bir yanlış anlama ihtimali vardır. Ancak Elmalılı Hamdi Yazır, konuya şöyle açıklık getirmiştir: İnsandaki bedenden hayvani ruhu alan ölüm meleğidir. Ancak Allah'ın ona kendimden ruh üfledim dediği insanî ruhu kabzedip alan direk Allah'tır.⁴⁹

3.3- “Kullarından sadır olan tevbeyi kabul etmekle, sadakaları almakta olan ancak Allah'ın kendisidir. Ve hakikatte Tevvab ve Rahim yalnız O Allah'tır.”⁵⁰ Tevvab olan Allah'ın sadakaları kabul edici olduğunu vurgulayan bu ayet de yine beşerin eliyle işlediklerinin aslında mutlak olan fâile işaret ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

3.4- “Şimdi bana ekmekte olduğunuz (tohumu) haber verin. Onu siz mi biliyorsunuz, yoksa bilenler biz miyiz?”⁵¹

Selçuk Eraydın'ın naklettiğine göre, Beyzavi tefsirinde bu ayeti: “Siz mi bitirirsiniz yoksa biz mi bitiririz?” şeklinde açıklamıştır.⁵² Bu ayet de ancak vahdet-i vücûd düşünce sistemi içerisinde okunup anlaşıldığında tam olarak idrak edilebilecek ayetlerdendir. Çünkü

⁴⁵ Konuk., *Fusûsu'l Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 4/367.

⁴⁶ es-Secde, 32/11.

⁴⁷ El-En'am, 6/61.

⁴⁸ Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, 239.

⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/498.

⁵⁰ et-Tevbe, 9/104.

⁵¹ el-Vakı'a, 56/63 .

⁵² Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, 239.

yapanın da yaptırının da, beşerin gölge varlığının ardındaki gerçek mutlak varlık olan Allah olduğunu ilan etmektedir.

3.5- “İçtiğiniz suya dikkat ettiniz mi? Onu bulutlardan yağdıran siz misiniz, yoksa biz mi?”⁵³

Tefsirlerde, bulutlardan yağmuru yağdıran dış sebep rüzgarlar olsa da, bu fiili meydana getiren asıl sebebin Allah olduğuna dikkat çekilmiştir.⁵⁴ Müsebbibü'l esbab olan Allah'ın ayette bu şekilde anlaşılması vahdet-i vücûd düşüncesini desteklemek için bir argüman oluşturmaktadır.

3.6- “Bunlar Allah'ın ayetleridir ki, onları sana hak olarak okuyoruz.”⁵⁵

Elmalılı tefsirinde, bu ayetteki ‘okuma’ filine, ‘Cebrail aracılığıyla okuma’ manasını vermiştir.⁵⁶ Ancak ister Cebrail aracılığıyla olsun isterse Hakk'ın bizzat okuması kastedilsin, sebepler aracılığıyla yahut bizatihi dolaysız olarak ayetleri indiren ve hem Hz. Peygamberin kalbine hem de tüm müminlere okuyanın mutlak gerçek varlık olduğu düşüncesi, vahdet-i vücûd bakış açısını destekler mahiyettedir.

3.7- “Kur'an'ı O çok esirgeyici Allah öğretti.”⁵⁷

Elmalılı, ‘öğretmek’ fiilinin, hem Cebrail'e hem peygambere hem de hem ümmete, öğretimin kendisini ifade ettiğini belirtir. Ve kimi müfessirlerin de bu kelimeyle öğretmenin değil ‘Kur'an'nın âlâmet kılınmasının’ kastedildiğini dolayısıyla ‘âlâmet’ manasında anlaşıldığını söyler.⁵⁸

Öte yandan Şuâra suresindeki aşağıda yer alan ayet kimi yorumculara göre ‘Kur'an'ı Rahman olan Allah öğretti’ ayetinin anlaşılması açısından anlamlıdır:⁵⁹ Yine bir önceki ayette olduğu gibi fâil-i mutlakın Allah olduğunu ilan eden bu ayet, öğretmek gibi bir teşbihten mutlak varlığın öğreticiliği şeklindeki bir tenzihi de içererek, vahdet-i vücûd düşüncesine delil olan ayetler arasında yer almaktadır.

3.8- “Muhakakki o (Kur'an), âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Onu Ruh'u'l Emin (Cebrail), uyarıcılardan olası diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.”⁶⁰ İster sebepler eliyle olsun ister sebepler aracılığı olmadan olsun fiilleri yaratanın Allah olduğunu belirten bu ayet, vahdet-i vücûd düşüncesine göre; Kur'an'ı Cebrail aracılığıyla

⁵³ el-Vakı'a, 56/68.

⁵⁴ İsmail Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücut ve Muhyiddin-i Arabi*, (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1928),39.

⁵⁵el- Bakara, 2/252.

⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/146.

⁵⁷ er-Rahman, 55/1-2.

⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/ 364.

⁵⁹ Niyazi Beki, *Celal ve Cemal Sıfatları Işığında Rahman Suresi*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2003),28,47.

⁶⁰ eş-Şuara, 42/24.

indirmek gibi bir teşbihten, Allah'ın tüm sebep ve araçlardan münezzehtir olduğu tenzih düşüncesini de kapsamaktadır.

3.9- "Allah ölüm zamanında, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır."⁶¹

Yukarıdaki ayetin tefsiri kimi Füsüs şârihi Ahmet Avni Konuk tarafından şu şekilde yapılmıştır: İnsanı, ruhen, bedenen ve nefis olarak; Allah kendi sureti üzere yarattı. Bu nedenle onun bulunduğu halden başka bir hale dönüşmesine onu yaratandan başkasının gücü yetmez.⁶² Bu ayet, ölüm meleşinin aracılığını yok sayarak, sebeplerin ötesindeki hakiki fail olan Allah'a işaret ederek, vahdet-i vücûd düşüncesindeki, vehmi ve gölge varlıkların yok hükmünde olup, onların arkasındaki hakiki varlığın Allah olduğunu ilan etmektedir.

3.10- "Andolsun sizi imtihan edeceğiz. Ta ki, içinizden mücâhidleri, sabır ve sebat edenleri bilelim."⁶³

Bu ayeti ilk anlamıyla yorumlayan Elmalılı, ayeti; imtihan meydanında sabır ve imanını gösterenlerin birer örnek olması yönünden ele almış, Allah'ın ezeli ilmiyle herşeyi bilir olduğu halde söz konusu ayette imtihan edilenlerden sabır gösterenleri ilmiyle bileceğine dair hitabını yorumlamamıştır.⁶⁴

İbnü'l Arabi şârihlerinden Avni Konuk ise bu ayetin Füsûs kitabında Fass-ı Şisi ile tefsir edildiğine dikkat çekmiştir. Ve o bölümü şerhen, Hak ilminin iki çeşit olduğunu, birinin 'ilm-i zâti' diğeri ise sıfat ve isimlerim ilmi olduğunu söylemektedir.⁶⁵

Bu ilmin zevk ilmi olduğunu belirten Muhyiddin İbn-ül Arabi Fass-ı Lokman'da, Allah'ın işin iç yüzünü bilmekle birlikte, kendi nefisini bu ayette müstefid kıldığını belirtmektedir.⁶⁶

Ebul Âla el-Afifi ise Şeyhül Ekber'in bu yorumuna aynen katılarak şerh etmiştir.⁶⁷

Yukarıda zikredilen ayetlerin genel ortak manasına bakılacak olursa, Allah'ın ilim, işitme, görme, fiillerde bulunma ve benzeri birçok hususta yaratılmışlardan sadır olan fiilleri kendisine nispet ettiği görülmektedir. Sûfîlere göre bunun nedeni Hakk'ın varlığıyla kaim olan tüm varlıkların yine ancak O'nda zahir olmasıdır. İşin aslına

⁶¹ ez-Zümer, 39/42.

⁶² Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 3/290.

⁶³ Muhammed, 47/31.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7 /148.

⁶⁵ Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 4/82-83.

⁶⁶ Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, 240, Muhyiddin İbn'ül Arabi, *Fusus'ül Hikem*, çev. Nuri Gençosman,(İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1971), 208.

⁶⁷ Ebu'l Ala Afifi, *Fusus'ul Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Dumanlı, (İstanbul: İz Yayıncılık,2002), 420.

bakıldığındaysa hakikatte tüm bu fillerin yegâne mutlak varlık olan Hakk'ın kudretiyle meydana geldiğine kuşku yoktur. Nitekim aşağıdaki ayet de bunu ilan eder:

3.11-“*Bütün kuvvet ve kudret münhasıran Allah'a aittir.*”⁶⁸

Sûfiler yukarıdaki ayeti yorumlarken Allah'ın sıfatlarından biri olan kudret sıfatının zatından ayrılamayacağı için ilahi Zâtın da her yerde mevcut olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹

3.12- “*O, gökleri ve yerleri Hakk'ı n ikametine sebep olarak yarattı*”.⁷⁰ Bu ayet de yine teşbih içinde tenzih içererek fail-i mutlak olan Allah'a işaret ederek vahdet-i vücûd düşüncesini desteklemektedir.

3.13- “*Allah göklerin ve yerin nurudur*”.⁷¹

Abdulgâni en-Nablusi, bu ayeti kendisinden başka bir varlığın olmadığı Hakk'ın vücudunun delili olarak sunmuştur.⁷²

3.14- “*Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız.*”⁷³

3.15- “*Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz.*”⁷⁴

Yukarıdaki zikredilen son iki ayet Kâşâni'ye göre manevi yakınlığın müşâhade olunan hissi suretine dair bir temsildir. Hakikatte ise yakınlaşan ve yakınlaşılan arasında ikilik yoktur.⁷⁵

Elmalılı, bu ayetle ilgili olarak ‘yakınlığın’ ilmen bir yakınlık olduğunu ve Arap bilginleri arasında bu ayetten zâtın yakınlığı manasını anlayan olmadığını belirtmiştir.⁷⁶

Elmalılı, müfessirlerin bu görüşlerini belirttikten sonra aynı ayetle ilgili olarak Muhyiddin-i Arabi'nin Futuhat-ı Mekkiye'sinin Esmâ-i Hüsnâ babında ‘Akreb’ ism-i şerifi ile ilgili yorumları bahsinde şu sözlerine yer verir: O, hem ‘Karib’ (yakın) ve hem de ‘Akreb’ (daha yakın)dir. Bize bizden daha yakındır çünkü şah damar, bizdendir ve damar bize bitişiktir. Yani bitişme ancak O'nunladır.⁷⁷

Avni Konuk'un Tedbirat-ı İlâhiyye şerhinde son iki ayetle ilgili yorumu şöyledir: Senin hakikatin, latif olan vücud-u hakikindir ki sana şah damarından, yani iç ve dış

⁶⁸ el-Bakara, 2/165.

⁶⁹ Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*,41.

⁷⁰ en-Nahl, 16/3.

⁷¹ en-Nur, 24/35.

⁷² Abdulgani en-Nablusi, *Gerçek Varlık*,23.

⁷³ Kaf, 50/16.

⁷⁴ el-Vakı'a, 56/85.

⁷⁵ Semerkandi, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 3/115.

⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/236.

⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/237.

uzuvlarından daha yakındır. Kaf Suresi 16. ayet ve Vakıa 85. ayet-i kerimeleri bunun delilidir. Manen temizlenip senliğin kalmadığı ve sana ait bir varlık göremediğinde, kesif varlığın yerinde durduğu halde Allah'ın hakikatinde müstağrak olursun.⁷⁸

3.16- "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi, O'ndan isterler. O her gün (her an) bir iştendir."⁷⁹

Ayetle ilgili olarak Kâşânî meleklerin, cinlerin ve insanların, istidat lisanıyla her an rablerinden bir şey istediklerini ve O'nun da bu isteklere cevap verdiğini her an bir şey de olduğunu belirtir.⁸⁰

Ahmet Avni Konuk ise Rahman 29. ayet-i kerimesini tefsir ederken Hakk'ın mukaddes zatının ve ilâhi isimlerinin her an tecelli etmekte olduğunu belirtir. O, rahmeti ve rahmaniyyeti gereğince eşyaya vücut vermekle kalmaz, her an onları yokluktan varlığa getirir ve çeşitli isimlerinin tecellileriyle onlar üzerinde her an bir yaratıştıdır.⁸¹ Ve bu tecelli ve yaratış Rahman 29. ayet-i kerimesindeki gibi ebediyen devam eder."⁸²

3.17- "Ancak azamet ve ikram sahibi olan Rabbinin zâtı baki kalacaktır."⁸³

Yukarıdaki ayette geçen 'vech' kelimesine sûfîler zât manası vermiştir. Mevlana 'vech'i tecelli olarak tefsir eder. Hz. Peygamberin gazap ve şehvetten arındığı için nereye baksa Hakk'ın veçhesini yani tecellisini gördüğünü belirtmiştir.⁸⁴ Ayetteki 'vech' ifadesi vahdet-i vücut düşüncesine göre yine teşbih içinde tenzihi içermektedir.

3.18- "O'nun vechinden başka her şey helaktedir. Hüküm O'nun ve nihayet döndürülüp O'na götürüleceksiniz."⁸⁵

Bu ayetin açıklamasında, İbn'ül Arabî'nin yorumunu şerh eden Avni Konuk şöyle demektedir: Hakk'ın varlığını örten taayyün perdesi söz konusu ayette işaret edildiği gibi Hakk'ın nuru karşısında yırtılır. O nur an be an bu perdeleri yırtar.⁸⁶

Füsusü'l Hikem'in ikinci cildinde 6 yerde aynı ayet vahdet-i vücudun delili olarak gösterilmiştir. Bu bölümlerden birindeki yorum şöyledir: Kayıt altına alınmış varlığımız, ilahi isimlerin suretleri olan â'yân-ı sabitenin suretleridir. Bizim suretlerimizde ve varlık zannettiğimiz geçici varlığımızda ortaya çıkan ise Hakk'ın vücududur. İzafî varlıklar olan

⁷⁸ Konuk, *Tedbirat-ı İlahiye Tercüme Ve Şerhi*, 52.

⁷⁹ er-Rahman, 55/29.

⁸⁰ Semerkandi, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 3/141.

⁸¹ Konuk, *Füsus 'ül Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 3/42-43.

⁸² Konuk, *Füsus 'ül Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 2/33.

⁸³ er-Rahman, 55/27.

⁸⁴ Tahir'ul Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, 3/1396; Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, 242.

⁸⁵ el-Kasas, 28/88.

⁸⁶ Konuk, *Füsus 'ül Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 1/167.

bizlerin kendine ait bağımsız bir varlığı yoktur. Bizim izafi varlığımız her an eriyip yok Hakk'ın zâtı baki kalmaktadır.”⁸⁷

Sonuç

Vahdet-i vücûd düşüncesinin doğmasına ve temellendirilmesine kaynaklık eden onlarca ayet bu ekolün mensubu âlimlerce incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Aslında vücûd ehli sûfiler tüm Kur'an'ı bu nazarla okudukları için, hemen her ayette vahdet-i vücûd düşüncesine işaretler bulmaktadırlar. Çalışmamızda bu çok sayıdaki ayetin her birini mercek altına alıp incelemek bir makale sınırları içinde yetersiz kalacağı için sadece bazı öne çıkan ayetler, vahdet-i vücûd düşüncesini delillendiren ayetlere örnek olmak üzere ele alınıp, üstüne yapılan yorumlar incelenmiştir. Bir kısmını şerhleri ve yorumlarıyla verebildiğimiz birçok ayet vahdet ehli tarafınca, vahdet-i vücûd düşüncesinin naslara dayandığını gösteren en temel argümanlardandır. Ve görülmektedir ki bu ayetlerin işâri tefsir tarzında yorumlanması, vahdet-i vücûd düşüncesiyle örtüştüğü taraflarını kolaylıkla açığa çıkarmaktadır. Bu anlamda başta İbn'ül Arabi ve şârihleri olmak üzere bu bağlamdaki bâtinî tefsircilerin yorumu, ayetlerin farklı bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde vahdet-i vücûda kaynaklık edebildiğini ileri sürenler için, anlamlı argümanlar oluşturmaktadır.

Örneğin, vahdet-i vücûd düşüncesine işaret eden en güçlü argümanlardan biri kabul eden naslardan biri de Enfal suresininin 17. Ayetinde geçen şu ifadedir: *'Attığın vakit sen atmadın fakat Allah attı'*. Bu ayet vahdet ehli için o kadar açıktır ki, Kur'an-ı Kerim'de Allah bu ayetle adeta Hz. Muhammed'in kendi hüviyetinin Hak olduğunu ve taayyünün kul olduğunu ilan etmektedir. Hz. Peygamberin, 'Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü' hadisi de yüksek hüviyetinin, zât-ı Hak ve taayyünün ise zât ve sıfat ile Hak olduğuna işaret etmektedir. Nitekim 'Habibim de ki, Ben de ancak sizin gibi bir beşerim' (Kehf 18/110) ayet-i kerimesinde de bu kulluğa işaret edilmiştir. Bu hakikat tüm varlıklar hakkında da böyledir. Allah Kur'an-ı Kerim'de tüm müminlere 'Onları siz katletmediniz velakin Allah katl etti'(Enfal 8/17) buyurmuştur. Bu ayetin yorumuna yer veren Ahmet Avni Konuk gibi İbnü'l Arabi şârihleri, mutlak fail ve müsebbibü'l esbabın ancak Allah olduğunu, varlığın mevcudiyetini Hakk'ın varlığına nispetle adeta bir hayal ve gölge olduğunu ifade etmişlerdir. Peygamberimizin Bedir gazasında müşrikler tarafına bir avuç taş kırığı attığını belirten Tahir'ül Mevlevi de Mevlana'nın bu ayetle ilgili yorumunu şöyle şerh etmektedir: Cenab-ı Hak'ın 'ya Muhammed attığın zaman sen atmadın. Ancak Allah attı' hitabında hem nefiy hem de ispat vardır. 'Attığın vakit' ifadesiyle taşların, taraf-ı Nebeviden atıldığı ispat ediliyor. 'Sen atmadın' ifadesiyle de atma işi, Resulullahtan nefy olunuyor ki, her ikisi de doğrudur ve sabittir. Çünkü zahirde taşları atan Resulullah iken hakikatte atan ve o taşlara müşrikleri sersemletmek özelliğini verense Allah'dır. Hz. Mevlana, bu ayeti tefsir ederken beyan edilen nefiy ve isbatın yerinde zikredildiğini söylüyor. Yani bir avuç toprak ve taş bir ordunun kırılıp

⁸⁷ Konuk, *Füsus 'ül Hikem Tercüme Ve Şerhi*, 2/135.

bozulmasına nasıl sebep olur? Avuç Hz. Peygamberin avucudur ama atış Allah'tandır. Bu iki nisbetin nefyi de, isbatı da yerindedir.

Vahdet-i vücûd düşüncesine açıkça işaret ettiği düşünülen ayetlere bir başka örnek de, Allah'ın akrebiyetini ilan ettiği şu ayetlerdir:

*“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız.”*⁸⁸

*“Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz.”*⁸⁹

Abdulgani en-Nablusi, bu ayetleri kendisinden başka bir varlığın olmadığı Hakk'ın vücudunun delili olarak sunmuştur.⁹⁰ Kâşânî'ye göre bu ayetler manevi yakınlığın müşâhade olunan hissi suretine dair bir temsildir. Hakikatte ise yakınlaşan ve yakınlaşılan arasında ikilik yoktur.⁹¹

Vahdet-i vücûd düşüncesini savunanların naslardan açık delil olarak gösterdiği bu ayetlerin yanısıra, tenzih-teşbih ilişkisi açısından vahdet-i vücûd düşüncesine işaret eden ayetlerden bir kaçı da tebit edilerek çalışmamızda örnek olarak sunulmuştur. Özellikle, tanrı tasavvuru açısından tenzihte teşbih, teşbihte tenzih gören vahdet-i vücûd nazarıyla okunmadığında çok problematik olan bu ayetlerin, ancak tenzih ile teşbihi cem eden vahdet anlayışı ile okunduğunda açıklık kazandığı, çalışmamızda ortaya konmuştur. Bu ayetlerden birkaç örnek şöyledir:

*“Korkmayın 'buyurdu; 'çünkü ben sizinle beraberim, iştirim ve görürüm.”*⁹² İlahi sıfatlarda teşbihe işaret eden bu ayet, tenzih düşüncesiyle cem edilerek düşünülmediğinde, vahdet-i vücûd düşüncesi bağlamında okunup yorumlanmadığında, tanrı tasavvuru açısından anlaşılması zorlaşmaktadır.

*“Sizin yaratılmanız da diriltilmeniz de ancak tek bir nefis gibidir. Hakikat, Allah Semi'dir, basirdir.”*⁹³ Tenzihte teşbih, teşbihte tenzih olduğunu öne süren İbnü'l Arabi yorumları eksik kaldığında bu ve benzeri tebihî sıfatları öne çıkaran ayetlerin anlaşılması eksik kalmaktadır.

*“Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur, kim de, yan bükerse üzerlerine seni gözcü göndermedik”*⁹⁴ Vahdet-i vücûd düşüncesinde hakikat-ı Muhammediyye'nin ilahi isimlerin cem olduğu Allah isminin bir tecellisine işaret olduğu düşünülmekte, bu ayet bu

⁸⁸ Kaf, 50/16.

⁸⁹ el-Vakı'a, 56/85.

⁹⁰ Abdulgani en-Nablusi, *Gerçek Varlık*, 23.

⁹¹ Semerkandi, *Te'vilât-ı Kâşâniyye*, 3/115.

⁹² et-Taha, 20/46.

⁹³ Lokman, 31/28.

⁹⁴ en-Nisa, 4/80.

nazar itibariyle değerlendirildiğinde, vahdet düşüncesi için önemli bir argüman olmaktadır.

“Evet onlardan evvelkiler de mekrettiler, fakat binnetice bütün mekr Allah ’ındır! O bilir her nefis ne kesbediyor! Yarın kafirler de bilecek ki o yurdun ukbası kimin!”⁹⁵

“Bununla beraber mekrettiler, Allah da mekirlerine mekretti. Öyle ya, Allah hayru’l makirindir!”⁹⁶

“Allah onlarla istihza ediyor da, tuğyanları içinde bocalarken kendilerini sürüklüyor. Bunlar işte öyle kimselerdir ki, hidayet bedeline dalaleti satın almışlardır da ticaretleri kar etmemiştir, yolunu tutmuş da değillerdir.”⁹⁷

Yukarıda zikredilen ayetlerin her biri, vahdet-i vücûd düşüncesi açısından özellikle tenzih- teşbih ilişkisi göz önüne alınarak nasıl yorumlandığına bakılacak olursa ayrı bir makalenin hatta kitapların çalışma konusu olacak vüsatte olduğu görülmektedir. Bu nedenle, genel bir fikir ve ipucu vermesi açısından, vahdet ehlinin bu ayetleri nasıl yorumladığına bakılacak olursa, özetle görülür ki, Bakara 15. ayette geçen, ‘istihza’, Al-i İmran 54. ayette geçen ‘mekr’ gibi sıfatlar, onlara göre, kesif âlemde ortaya çıkan işlerdendir. Ve Allah bunları çirkin görür. Nitekim âlemde mevcut olan sıfattan bazıları kötü bazıları iyidir. Ve âlem Allah’ın sıfatı üzerine olduğu için, Hak tüm fiilleri kapsayıcı olduğu gibi âlem de kapsayıcıdır. Hakk’ın ve âlemin sureti üzerine yaratılan insan da ilahi sıfatların hepsinin meclasıdır. Ve bu nedenle de kötüyü ve iyiyi içerir.

Yukarıda zikredilen ayetlerin genel ortak manasına bakılacak olursa, Allah’ın ilim, işitme, görme, fiillerde bulunma ve benzeri birçok hususta yaratılmışlardan sadır olan fiilleri kendisine nispet ettiği görülmektedir. Sûfîlere göre bunun nedeni Hakk’ın varlığıyla kaim olan tüm varlıkların yine ancak O’nda zahir olmasıdır. İşin aslına bakıldığında hakikatte tüm bu fiillerin yegane mutlak varlık olan Hakk’ın kudretiyle meydana geldiğine kuşku yoktur. Nitekim aşağıdaki ayet de bunu ilan eder:

“Bütün kuvvet ve kudret münhasıran Allah’a aittir.”⁹⁸

Sûfîler yukarıdaki ayeti yorumlarken Allah’ın sıfatlarından biri olan kudret sıfatının zatından ayrılamayacağı için ilahi Zâtın da her yerde mevcut olduğunu belirtmişlerdir.

Özetle, çalışmamızda, vahdet-i vücud düşüncesini savunanların bu düşünceye referans olarak Kur’an’dan delil gösterdikleri ayetlerin küçük bir numunesini bu makalenin boyutlarının elverdiği ölçüde ortaya koymaya çalıştık. Vahdet ehlinin bâtinî tefsirleri yok sayıldığında birçok ayette tanrı tasavvurunun anlaşılmasının eksik kaldığını, özellikle

⁹⁵ er-Ra’d, 13/42.

⁹⁶ Al-i İmran, 3/54.

⁹⁷ el-Bakara, 2/15-16.

⁹⁸ el-Bakara, 2/165.

tenzih-teşbih içeren ayetlerin neredeyse anlaşılmaz halde kaldığını tespit ettik. Bu bağlamda vahdet ehlinin tefsirlerinin ve yorumlarının, birçok ayetin vahdet-i vücuda kaynaklık ettiği ve delil olduğuna dair argümanlarının tutarlı ve anlamlı bir düşünce sistemi içerisinde açıklandığını belirledik. Çalışmamızın bu konuda yapılacak daha geniş kapsamlı çalışmalar için bir başlangıç noktası oluşturmasını ummaktayız.

Kaynakça

Afîfi, Ebu'l Alâ Afîfi *Fususul Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002.

Beki, Niyazi. *Celal ve Cemal Sıfatları Işığında Rahman Suresi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2003.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınevi, İstanbul 2005.

En-Nablusi, Abdulgani. *Gerçek Varlık*. İstanbul, İz Yayıncılık, 2003.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf Ve Tarikatlar*. İstanbul Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004.

Ertuğrul, İsmail Fenni. *Vahdet-i Vücut ve Muhyiddin-i Arabi*. İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1928.

Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Konuk, Ahmed Avni. *Fususul Hikem Tercüme Ve Şerhi*. Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın. 4 Cilt. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000.

Konuk, Ahmed Avni. *Tedbirat-ı İlahiye Tercüme Ve Şerhi*. Haz. Mustafa Tahralı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Kur'an-ı Kerim Meâli, Hazırlayanlar: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Muhyiddin İbn'ül Arabi. *Fusus'ül Hikem*, çev. Nuri Gençosman. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1971.

Semerikandi, Kemaleddin Abdürrezzak Kâşânî. *Te'vilât-ı Kâşâniyye*. terc. Ali Rıza Doksanyedi. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988.

Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabi Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

Tahir'ul Mevlevi. *Şerh-i Mesnevi*, 14 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1969.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sadeleştiren: Nusrettin Boleli. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, Zehreveyn Yayınevi, 1992.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.21>

Volume 7/2

2023 p. 328-346

TÜRKİYE’DE CEMAAT MEDYALAŞMASINA DAİR İLİŞKİSEL BİR SÜREÇ OKUMASI

A RELATIONAL PROCESS READING ON COMMUNITY MEDIAIZATION IN TURKIYE

Hasan SARI*

ÖZ

Din, kamusal alana nüfuz ettikçe önemli bir siyasi meşruiyet kaynağı haline gelmektedir. Dinî söylemin toplumsallığa dayanan gücünü kitle üzerinden “harekete geçirmek” ise klasik anlamda medya teorisi ile açıklanabilir. Dinî cemaatlerin Batı modernleşmesi ile esasen çatışma içinde olsalar da Batılı medya teknolojilerinin tümünü, erişilecek hedef haline getirmeleri böylece anlaşılabilir. Bu çalışmada Türkiye’nin siyasi dönemeçleri ve dinî cemaatlerin etkinliği arasındaki bağlantının yanı sıra medyalaşmaya da dikkat çekilmiştir. Betimsel bir analiz yapılarak medyanın güç oluşturma özelliği vurgulanmıştır. Ayrıca her dönem elde edilen medya kazanımlarının bir sonraki döneme ivmelenmesiyle cemaatlerin etki katsayılarının arttığı bir dönemsel şema çizilmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından artarak devam eden dergiciliğin yanı sıra 1970’lerdeki günlük gazete yayınları, 1993’ten itibaren özel radyo ve televizyon yayını ve 2003’te kullanılmaya başlanan sosyal medya platformları cemaatlerin medyalaşma dönemleri için kıstas alınmıştır. Medya teknolojileri, cemaatlerin alan kazanmaları ve güçlenmelerini sağlamanın yanı sıra fonksiyonel dönüşüme uğramalarına da yol açmış görünmektedir. Bu anlamda dergi yayınları, 1970 öncesinde dinî çevrelerin toplumsal muhalefetine ve fikrî gelişimine zemin oluşturmuştur. Gazete ile kazanılan tecrübe ise radyo ve televizyonların İslami anlamda ideolojik kullanımını kolaylaştırmış ve bazı kanalları din eksenli muhalefetin odağı haline getirmiştir. 1990’ların çetin ideolojik mücadelesi medyanın siyasal işlevini artırırken 2003’le beraber muhafazakâr iktidar dönemine denk gelen sosyal medyanın yaygınlaşması dinî dijitalleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu “din-medya-güç” üçgenini diğer cemaatlerde gözlemlemekle beraber belki de en iyi örnekleyen bir medya cemaati sayılabilecek Nurcu kolektivite olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde bazı istisnai gruplar dışında bu din ekolü, medya üzerinden gelişkin bir ağ kurmuş ve medya araçları marifetiyle kendi bünyesinden farklı fraksiyonlar üretebilmiş, postmodernitenin karakteristiği olan çoğullaşmayı deneyimlemiştir. Her halükârda toplumsal güç bağlamında meşrulaştırıcı bir sosyalleşme ajanı olarak medya, dinî

* Dr., Araştırmacı, E-mail: hasanalperen0133@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6355-4516, Konya, Türkiye.

cemaatler için cazibe merkezi olmuştur ve olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Anahtar kelimeler: *Din Sosyolojisi, Dinî Cemaat, Medyalaşma, Siyasi Dönem*

ABSTRACT

As religion permeated the public sphere, it has become an important source of political legitimacy. The role of religious discourse here is to provide social control and this role can be explained by media theory in the classical sense. With this in mind, this study resorts to a descriptive analysis whose sole purpose is to shed light on the connection points between Türkiye's political periods and the media practice of religious communities. In addition, as the positive results in each period are accelerated to the next period, a periodic diagram is drawn in which the effect coefficient increases. Media technologies also seem to play an important role in strengthening religious communities, dominating public life and supporting their functional transformation. In addition to the journalism that continued to increase after the foundation of the Republic, daily newspaper publications in the 1970s, private radio and television broadcasts from 1993 and social media platforms that began to be used in 2003 were taken as criteria for the mediaization period of religious communities. The experience gained with the newspaper facilitated the Islamic use of radio and television. While the tough ideological struggle of the 1990s increased the political function of the media, the spread of social media coincided with the conservative ruling period. Although we observe this "religion-media-power" triangle in other communities, the Nurcu Community is perhaps the best example of this. Ultimately, this ecocle of religion, established a developed network, was able to be divided into fractions, and experienced pluralization, which is the main feature of postmodernity, through media and media tools. In any case, the media has been a center of attraction for religious communities, and this is likely to continue religiously.

Keywords: *Sociology Of Religion, Religious Community, Mediaization, Political Period*

Giriş

Bireylerin sosyalleşip kimlik kazanmakta başvurduğu dilsel şemalar seti olarak düşünülebilecek dinî söylem, diğer söylemlerle girdiği toplumsal güç mücadelesinde medyayı kullanmak suretiyle varoluşunu pekiştirir. Mardin'in ifadesi ile (2017, s. 13) tekke ve medrese geleneğinin dili olan "Osmanlı kültürel lehçesi" dindarların kullandığı hâkim dilin taşıyıcısı olmuş ve aynı zamanda bir araç (medium) olarak ideoloji de ihtiva etmiştir. İşte bu özel dilin teknik ve teknoloji ile buluşması, söylemin aktörleri için etki alanlarının değişmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu çalışmanın amacı da Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan siyasi-toplumsal kırılmalarla dinî cemaatlerin medya araçları edinimi ve kullanımı arasındaki bağlantı noktalarını tespit ederek toplumsal değişimin bir izleğini sunmaktır. Git gide modernleşen Türkiye'de dinî cemaatler de kaynaklara yakınlaşırken siyaset kurumu ile ister istemez ilişki kurmak durumundadır. Tersî düşünülürse kozaya çekilmiş, içe dönük bir maneviyat mücadelesi ile literatürde "büyük cihat" diye tabir olunan "nefsle mücadele" sonucu dinî/uhrevî kazançlar elde edilse bile etkin bir grup

yapısı oluşturulamaz veya bir hareket başlatılamaz. Zira gizli kaldıkça dinî faaliyetin kazandırdığı sosyalleşme pratiği gerçekleşemeyecek, beşerî ve sosyal sermaye oluşturulamayacaktır. Dinî cemaatlerin sivil toplum olabilmesi ya da birey ile devlet arasında kamu yararına bir konumu kabullenip kabullenmedikleri onların siyasal sistem açısından meşruluğunu gösterir. Bu meşruluğun turnusol kâğıdı sayılabilecek medya, dinî cemaatler için her dönem vazgeçilmez derecede önem arz etmiştir. Nitekim medyaya sahip olma biçimi kadar medyayı kullanım biçimi de cemaatlerin hedeflerini açık etmektedir.

Çalışmada Depelteau’ya atfen “ilişkisel sosyoloji”nin süreçsel düşünme ilkesinden yararlanılmıştır (Demir 2020:14). Nitekim toplum, insanların ve kurumların çeşitli konumlanış biçimleri ve bu konumlar üzerinden yürütülen etkileşimlerinden oluşmaktadır. Buna göre din alanındaki oluşumlar ile siyaset kurumu arasında kendiliğinden bir güç odağı oluşturan medya, ilişkisel bir durum arz etmektedir. Diğer yandan medyalaşma kavramı, grupların medya tekniklerini elde etmeleri ve yöntemlerini bu araçlara göre şekillendirmelerini özetler. Medyalaşma teorisine göre din, başta kutsal metinler olmak üzere çeşitli araçlar üzerinden anlaşılabilir (Çiçek, 2022, s. 463). Bu minvalde düşünülebilecek merkezî bir kavram olarak “cemaat medyalaşması”, dinî cemaatlerin daha büyük kitlelere mesajlarını ulaştırmaları için medyayı yeni bir mekân gibi kullanmalarındır. Burada maddi ve manevi imkânları genişleyen modern toplulukların örgüt kurma potansiyelinin de artacağına dair kaynak mobilizasyonu teorisi (McCarthy & Zald, 1977), dikkate alınan bir başka kuramsal görüş olmuştur.

Cemaat kavramı sosyolojide içten dayanışmayı ve birlikteliği içeren daha geniş anlamıyla kullanılsa da bu çalışma, Türkiye’de hâkim dinî söylemi temsil eden Sünni orijinli cemaatlerle sınırlandırılmıştır. Daha özeldir ise -Yazıcılar, Kurdoğlu grubu ve Aczmendiler¹ gibi birkaç fraksiyonu dışında- “medya cemaati” olduğu söylenilebilecek Nurculuk örneğinden hareket edilmiştir. Bu çalışmada özellikle de Nesil grubu, Yeni Asya ve Meşveret cemaatlerinin kolektif tutumları takip edilmiştir. Makalenin el verdiği ölçüde diğer dinî cemaatlere de yer verilmiştir. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel analiz çerçevesinde ele alınmış, nihayetinde cemaatlerin takındıkları sosyo-politik tutumların tiplendirilmesinin yanı sıra “kazanılmış medya”dan hareketle medyalaşma dönemleri de tasnif edilmiştir.

1. Türkiye’de Dinî Cemaatlerin Sosyo-Politik Tutumları ve Medya

İnsanlar kutsalla daha yoğun temas kurmak, belli dinî ritüelleri öğrenmek ve bunları gelecek kuşaklara aktarmak gibi maksatlarla doğal dinî grupların yanında sırf dinî gruplar da oluştururlar (Wach, 1987, ss. 17-23). Türkiye’de sık kullanıldığı karşılığı ile “cemaat”

¹ 28 Şubat döneminin görsel ve yazılı medyası bu grubu, farklı giyimleri ve radikal söylemleriyle Türkiye’nin gündemine taşımıştır (Cevizoğlu, 1998). Aczmendiler, Risale-i Nur’da geçen “tarikat-ı Ahmediye” tabirinden hareketle ve daha yoğun buldukları Elâzığ-Malatya yöresindeki tarikat geleneğine de yaslanarak Nur Cemaati’nin farklı bir yorumunu temsil etmektedirler. Nur Cemaati’nin belli bir geçmişe sahip merkezî grupları, tıpkı Fethullahçılar gibi Aczmendileri de Nurcu kabul etmezler.

olgusu, tıpkı bu grupların yapısallığında olduğu gibi farklı dönemlerde farklı anlam derinlikleri kazanmıştır. Belli bir periyotta değişen dinî gruplaşma eylemini siyasi değişimlerden ayrı düşünmek özellikle geçiş özelliği sergileyen toplumlarda oldukça zordur. Üstelik dinî cemaatler, dinî sosyalleşmenin yanında toplumsal kabul edilirlilik için de kullanışlı olabilmektedirler. Nitekim tabakalaşmanın üst katmanlarında yer tutmak ile siyaseten merkezde olmak arasında sıkı bir bağ olduğu düşünüldüğünde toplumsal muhayyile ister istemez siyaseti gündemine alacaktır. Ayrıca siyaseten mücadele değeri olmayan bir düşüncenin toplum içinde de destekçi kazanmasının zorlaştığı bilinir. Türkiye’de kültürel değişimi, sosyo-politik kırılma noktaları ile analiz eden çalışmalar bu yönüyle anlamlıdır.

İslamcılığın ideolojik bir hüviyete büründüğü Osmanlı’nın son döneminden sonra Türk modernleşmesinin kimlik kazandığı Cumhuriyet’in ilk yılları, dinî cemaatlerin bilinçli politik tutum alışları için milat kabul edilebilir. Ardından Türkiye’de yaşanan sosyo-kültürel dalgalanma konusunda 1950, 1970 ve 1980 yıllarını işaret eden Tatar’ın (1999) yanı sıra Kirman (2004) ve Atay (2017) 1950’ye kadar, 1950-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere üçlü dönem vurgusu yapmıştır. Dönemlere göre iktidarların tehdit algısındaki farklılıklardan dolayı dinî cemaatlerin tutumunda da değişimler görülmüştür. Bu süreci takip ederek kavramları sosyal hayata genelleştirmek suretiyle doğrusal düzlemde dört politik tutum tespiti elde edilebilir: “inziva, yeniden yerleşme, hareketlenme ve yayılma”. Bu tutumların bir grup ya da belli bir periyot özelinde helezonik tekrar edebileceğini de göz önünde tutmak gerekecektir.

Bu tutumlardan ilki; bir zamanlar Sovyet Rusya’da da yaşandığı üzere (Bennigsen, 1988) evrensel bir tema olan “inziva”, diğer bir deyişle yer altına çekilmek, Aktay tarafından “sosyal diasporada yaşamak”, Mardin tarafından “sosyal kozaya çekilmek” olarak adlandırılır ki bu durum, yönetimin baskısına karşı dinî cemaatlerin ilk tepkisini oluşturur (Çağlar, 2016, s. 3). Diğer yandan nasıl ki tıp eğitimi kaldırılmış olsa yine de tababet (tıp ilmi) halk içinde uygulama bulur ise aynı şekilde din eğitimi yasaklandığında bir ihtiyaç olan din uygulamaları son bulmamıştır. Dağ köylerinde, ücra mezralarda, tren vagonlarında bile gizli din eğitimi bazen de tam eğitimli olmayan insanlarca yaygınlaştırılmıştır. Hatta yerleşim yerine uzak, çalı diplerinde gizlice ders veren hocalar için Adana yöresinde pejoratif anlamlara da gelecek şekilde “çalıfakı” tabiri kullanılmıştır. Geleneksel metinler üzerinden eğitim veren yetkin bazı din adamları ise adeta dindar halk tarafından kahramanlaştırılmıştır. Böylece bu isimler etrafında yeni bir cemaatleşme hareketi başlamıştır. Dinî otorite olarak da görülmeye başlanan bu aktörler, İslam’ın devlet eliyle öğretiminin yasaklanması sonucu oluşan eğitim boşluğunu doldurmanın yanı sıra toplumun ihtiyaç duyduğu manevi hizmetleri de sunmak istemişlerdir. Muhalefet anlamında oluşan boşluk dolayısıyla bu tavırlar, halk içinde meşru hale de gelmiştir. Bir anlamda resmî makamların laiklik uygulamaları, yer altına çekilen cemaatler için gelecek motivasyonuna dönüşmüştür. Buna göre temel amaç, dine karşı oluşan söylem ve politikaların etkisini kırmak ve en önemlisi de tıpkı Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet’in I. Meclis yıllarında olduğu gibi devletin tekrar dine karşı

olumlu politikalara dönmesini sağlamaktır (Yıldırım, 2019). Ancak cemaatlerin seslerini duyuracakları yayın teknikleri yok denecek kadar kısıtlanmıştır.

Dindar bireyi kendi dar alanına hapseden iktidara direnmenin zorluğu da nazarıdikkata alınarak cemaatlerin “inziva-sosyal kozaya çekiliş” tutumu açıklanabilir. Nitekim Said Nursî yeni devlet aygıtının takip ettiği Batılı usulün “münzevilerin çilehanelerine girmeye hiçbir hakkının olmadığını” söyler (2016, s. 350). Nursî keşfettiği bu “özel alanı” eserlerinde alabildiğine geliştirme ve yeni anlamlar inşa etme peşine düşmüştür. Nursî, esasen Barla’da keşfettiği ve tahkim ettiği bu alandan modern seküler dünyaya adeta meydan okuma gayreti içerisindedir. Bu tavır, Foucaultcu öznenin iktidar dispozitifleri karşısında takındığı tavra çok benzer ki Nursî’de de bedensel ritüeller üzerinden bir karşı koyuş gözlenir. Zira postyapısalcı söylemde iktidara karşı ancak mikro alanlarda bir direniş imkânı vardır, aksi takdirde iktidar ilişkileri söz konusu olamaz (Foucault, 2021, s. 229). Nursî bu alanı, muhteviyatındaki mesajın insanlara ulaştırılması ve dağıtım yöntemleri ile klasik anlamda bir medya örneği sayılabilecek “Risale” adını verdiği kitapların çoğaltılması ile tahkim etmeye çalışmıştır.

İkinci sosyo-politik tutum “sosyal kozadan çıkış” ya da “yeniden yerleşme” olarak adlandırılabilir bir ara dönemdir. Bilindiği gibi Türkiye, 1952 yılında NATO’ya kabul edilmesi ile Batı bloğu içinde yerini alır ve devlet mekanizması Batılılaşma konusunda bir merhale daha geçmiş olur. Zira siyasetin sürdürülebilir şekilde dinle yollarını ayırma ve özerklik kazanma tecrübesini Batılı demokrasiler içinde bulmaktayız. Bu yıllarda tarımda makineleşmenin itici güç olduğu kırdan kente göç hareketiyle Türkiye; ekonomiden eğitime, siyasetten sanata, mimariden toplumsal yapıya köklü bir değişime uğramaktaydı. Bu dönemde dinin toplumsallaşma açısından dönüşüme uğradığı ve yeni fonksiyonlar kazandığı görülmektedir. Geleneksel kurum ve örgütlerin yeni mekân ve şartlarla karşılaşma süreci, Giddens’in “yerinden çıkarma” düzenekleri (2016, s. 82) dediği sosyal güçlere işaret etmektedir. Öyle ki dinî cemaatler bu değişimler sonunda dinî-mistik işlevlerinden ziyade yeni sosyal-kültürel görevler üstlenmeye (Kirman, 2004, s. 62), diğer bir deyişle “yeniden yerleşme”ye başlayacaklardır. Dinî cemaatler birer yer altı örgütlenmesi hüviyetindeyken bitmez tükenmez insan kaynağı ve çeşitli yayın atılımlarıyla kitleselleşecekler ve modern kent cemaatlerine dönüşmeye yüz tutacaklardır. Cemaatlerin kazanımları ve bunun toplumsal bir görünüm alması Demokrat Parti’nin sosyal politikalarının ilerleyen on yıllarda sonuç vermesi ile ilişkilendirilebilir. Zira halk içindeki dinî örgütlenmeyi yadsıyan ve bunun için çeşitli kontrol mekanizmaları geliştiren tek parti dönemine karşın dinî örgütlenme açısından çok partili hayatta kısmi bir rahatlama atmosferi doğmuştur. İşte inzivadan çıkış, dinî cemaatlerin yayın alanında kendini ispata mecbur hissettiği bu döneme denk gelmektedir. Özellikle dergicilikteki atılımlar ve askeri darbelere rağmen cemaatlerin gazete rüyasının gerçekleşmesi buna verilecek somut örneklerdir. Tüm bu medya kazanımları, siyaset kurumu ile cemaatlerin faydacılık anlamında ilişkisel eylemlerinin sonuçlarıdır. Nitekim dinî muhalefetin bazı tarikat ve cemaatlerin desteğini alarak Necmettin Erbakan önderliğinde ilk kez partileşme tecrübesi yaşaması da aynı yıllara denk gelmiştir.

Üçüncü tutum ise medya kanallarının aktif katılıma açıldığı toplumsal “hareketlenme” durumudur. Devletin (de)regülasyonu, diğer bir deyişle kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirmesi ve sosyal devlet hizmetlerinden geri çekilmesiyle kendini gösteren siyasi ve ekonomik liberalleşme; “devlet ötesi cemaat yapılarının, hemşehrilik gruplarının, dinsel ve etnik yakınlık gruplarının iyice güçlenmesini ve faaliyet alanlarını genişletmelerini” (Kahraman, 2007, ss. 65-66) sonuç vermiştir. Elbette hukuksal otorite de bu zihniyet değişimine ayak uyduran yeni adımlar atmıştır. Dinî cemaatleri kısıtlayan, dernek kurmalarını zorlaştıran, medya organları da dahil dinî telkin ve propagandalarına ceza verilmesini içeren TCK’nın 163. maddesi 1991 yılında kaldırılmıştır. Bu maddenin kaldırılması; dinî faaliyetlerin görünürlüğünü artıracak, “diriliş” retoriklerinin yükselişine zemin hazırlayacaktır. Yeni gelişmelerden yararlanmasını bilen siyasi İslam’ın temsilcisi Refah Partisi, “adil düzen” sloganıyla 1992 ara yerel seçimlerinden başlayan bir dizi seçim zaferiyle adından söz ettirecektir. Türkiye’de tarikat çevrelerinin ekonomi ile ön plana çıkması ve sermaye birikimlerini holdingleşme ile neticelendirmeleri 90’larda yaşanan bu siyasi gelişmelerle ayyuka çıktığı iddia edilebilir (32.Gün, 2020). Dinî cemaatlerle ilişkilendirilen Özal ve Erbakan, bir araya gelmesi pek mümkün olmayan grupları siyasi anlamda buluşturmasını bilmiştir. Bu gruplar böylece ‘80 öncesi sağ-sol restleşmesiyle sertleşen politik atmosferde çekildikleri yer altından ikinci kez çıkmışlardır. Özellikle ‘90’lar, dindarlığın cemaat boyutundaki değişimi için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihe kadar cemaat dindarlığı dışarıya kapalı bir görünüm arz ederken bu tarihten sonra görünürlük artacaktır (Bilgin, 2014, s. 129). Bilhassa “analog-karasal” radyo ve televizyon kanalları edinilmesi, dinî cemaatleri popülerlik olgusu ile tanıştıracak ve toplumsal hareketlenme doğuracaktır.

Dördüncü tutum “yayıma”dır. Esasında bu tutumun gelişimi politik anlamda oldukça gerilimli bir zaman diliminin ardından ortaya çıkmıştır. Bir generalin siyasi jargonla “demokrasiye balans ayarı” şeklinde ifade ettiği “28 Şubat 1997” tarihli Millî Güvenlik Kurulu kararlarının uygulanışında Türkiye, siyasi açıdan kamplaşmış ve ekonomik olarak yıpranmış bir toplumsallığa maruz kalmıştır. Bu süreçte İmam-Hatiplerin orta kısımları kapatılıp Kur’an kurslarına sınırlama getirilince yaşanan dinî eğitim boşluğu, tıpkı Cumhuriyet’in ilk yıllarında olduğu gibi bazı cemaat ve tarikatlarca fırsata çevrilmiştir. Güç odağındaki sistemle yaşanan bu sorunlar, dindar kesimin mağduriyet algısını güçlendirerek yeni bir toplumsal harekete yol açar. AK Parti, dinî cemaatlerin yanı sıra sivil toplum kesimlerinden de destek bularak 2002 seçimlerini kazanır. AK parti döneminde yakalanan siyasi istikrar ve yapısal iktisadi reformlar 2010’lara gelindikçe ekonomik açıdan bir genişlemeyi beraberinde getirecek ve değişim, dindar kesimin toplum hayatındaki hareketliliğinin farklı kamusal ve özel alanlara yayılmasını sağlayacaktır (Sungur, 2014, s. 133). Artık bürokraside, mecliste, kamusal alanda dinî simgelerin varlığı yadırganmaz olmuş dinî cemaatler de çeşitli iş birlikleri ve müzakerelerle faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Ayrıca karşılıklı etkileşim imkânı sağlayan tablet, telefon, bilgisayar gibi yeni medya teknolojilerinin kullanımı ve dijital depolama kapasitelerinin artmasıyla iletişimde yeni bir çığır açıldığı izlenimi ortaya

çıkılmaktadır. Bu olgunun hemen hemen her bireyin günlük hayatında görünür olması ve bu kanalın dinî cemaatlerce etkin kullanılması “yayıma”yı artıran bir başka faktördür.

2. Dinî Cemaatlerin Medyalaşma Dönemleri

Dinî bağlamda medyalaşmak, toplulukların kutsal amaçları uğruna medya teknik ve teknolojilerine sahip olması, bunları kaynak hareketliliği çerçevesinde seferber etmesidir. Yukarıda çizilen devlet ile dini örgütlenmeye dair etkileşim, cemaatlerin medyalaşmasına da etki etmiş görünmektedir. Zira bu grupların günlük gazete edinimi diğer özel gazetelere göre nispeten geç bir tarihe, toplumsal örgütlenmenin görece kolaylaştığı ‘70 ve sonrasında denk gelmektedir. Dinî cemaatlerin analog yayınları kullanması ve TV kanalı açmaları ile devletin dışı açılması ve liberalleşme arasında bağlantı kurmak pekâlâ mümkündür. Muhafazakâr iktidar dönemine de denk gelen medyanın dijitalleşmesi, dinî cemaatlerin yayılmasını kolaylaştırdığı düşünülebilir. En azından iletişim kabiliyetleri hiç olmadığı kadar artmış görünmektedir. Türkiye’de dinî örgütlenmenin şekillenmesinde siyasi gelişmeler kadar medya teknolojilerinin stratejik kullanımının da etkili olduğu fikri, daha anlaşılır olması için aşağıdaki tabloda “ideal tip”ler şeklinde tasnif edilmiştir.

Tablo 1. Dinî Cemaatlerin Medyalaşma Dönemleri ve Sosyo-Politik Tutumları

TARİHİ DÖNEM	1923-1970	1970-1993	1993-2003	2003 Sonrası
Kullanılan Baskın Medya	-Dergi	-Dergi -Gazete	-Analog Yayınlar	-Dijital Yayınlar
Sosyo-Politik Tutum	-İnziva	-Yeniden Yerleşme	-Hareketlenme	-Yayıma

2.1. 1970 Öncesi: İnziva ve Yayıncılıkta İslami Filizlenmeler

Cumhuriyet’in ilk yıllarında çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunuyla beraber Millî Mücadele döneminin Hıyanet-i Vataniye kanununa eklenen, “halkın dini hissiyatını yayımlar yoluyla etkilemenin yasak olduğuna” dair cümle, ucu açık bir şekilde yapılacak her türlü dinî yayının ortaya çıkmasına mani olmuştur (Erken, 2018, s. 46). Dünya genelinde etkili olan büyük ekonomik bunalıma (1929 buhranı) ve sıkı sansür uygulamalarına rağmen kültürel sahada ilerlemeler de yaşanır. Bu yıllarda Türkiye’de gazete yükselişindedir ve yeni dergiler çıkarılmaktadır. 1933 yılında 118 gazete ve 107 dergi yayımlanırken, 1947’de 227’si günlük olmak üzere toplam 322 gazete ve 379 dergiye ulaşılabilecektir (Güz, 2006). II. Dünya savaşı ile matbuat alemi hususi bir gelişme gösterir. Bu gelişmelere paralel 1939 yılında Nurettin Topçu’nun çıkarmaya başladığı *Hareket* dergisi, İslami muhalefetin ilk yasal yayın organı olmuştur (Göçeri, 2018, s. 35). Dergi çeşitli aralıklarla yedi dönem yayımlanır. Necip Fazıl Kısakürek’in ilkinin 1943 yılında çıkardığı *Büyük Doğu* dergisinin etkisi siyasi polemiklere de girmesi nedeniyle uzun süre devam eder. II. Meşrutiyet’in *Sebilürreşad*’ı 1948 yılında yeniden yayımlanmaya başlanır. Yanı sıra *Selamet*, *Millet*, *İslam Dünyası*, *Serdengeçti* gibi İslami dergiler (Azak, 2019, s. 119) çok partili hayata geçilmekle beraber etki sahasını artırır, İslami düşüncenin devamlılığına destek

oluştururlar. Tek parti döneminin sonlarına doğru İslami dergilerde (İslami Dergiler Projesi, t.y.) büyük bir artış gerçekleşir: *Din Yolu*-1950 (İsmail Hakkı Baltacıoğlu), *Selamet*-1947 (Ömer Rıza Doğrul), *Sebilürreşad*-1948 (Eşref Edip), *İslam'ın Nuru*-1951 (Ali Kemal Belviranlı), *Serdengeçti*-1948 (Osman Yüksel Serdengeçti). Dergi atılımı, köklerini geniş çaplı kültürel canlanmanın yaşandığı II. Meşrutiyet döneminde arayabileceğimiz entelektüel İslamcılığın Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir süre durulduktan sonra gün yüzüne çıkmaya başladığına işaretler. Dergicilik özellikle 1950'lerden sonra İslami hareket tarafından adeta fethedilir. Diğer yandan İslamcılarının henüz gazetesi yoktur. İlk radyo bu dönemde bir devlet organı olarak yayın hayatına başlamış ancak henüz yaygınlaşmamıştır. Diğer yandan toplumsal hayatta yapılan atılımlar ve devrimler halk katında henüz aksisedasını bulmuş da değildir. Her hâlükârda ötekileştirildiğini düşünen dindar halk kitlesi, yaşadığı farklılıkları vurgulamak istemesine devrimlerin şekli ayrıntılarında takılı kalmış ve dinî söylemi dillendiren dergilere itibar etmiş ve yayılmasına destek olmuştur.

Özellikle 1950 sonrası görünürlükleri git gide artsa da bu yıllar halen dinî cemaatler için örgütlü oluşlarından dolayı temkinli oldukları bir süreç işlemektedir. 1970 öncesinde dinî cemaatlerin bilindik anlamda medya araçları yok denecek kadar azdır. Bunun yerine daha çok din orijinli çıkan yayınlara destek olunmakta ya da eski dinî kitaplar yeniden basılıp temin edilmektedir. Öte yandan mesajlarını halka iletmenin diğer bir yöntemi, mekânı işlevselleştirmektir. Osmanlı'nın son döneminde müderrislik yapmış olan Süleyman Hilmi Tunahan, Kur'an kursları üzerinden böylesi bir örgütlenme ağı içerisine girer. Öncesinde medreseler kapatıldığı için gizliden din öğretimi yapmaya çalışan Tunahan, resmî kursların açılmasıyla yeni bir aşamaya geçmiş ve 1959'da vefat ettiğinde kursların sayısını bine yükseltmiştir (Aytepe, 2016, s. 182) "Süleymancı" olarak addedilen grup, geleneksel medrese kitaplarının talim edildiği mekânlar olan kursları kitleye mesaj niteliği taşıyan bir ortam olarak işletmiştir. Yine İstanbul'da Nakşibendiliğin kollarından "İskenderpaşa", "İsmailağa" ve "Erenköy" cemaatleri belli başlı camileri ve çevresini, kendi cemaatleşmelerinin temeli yapmışlardır. Böylece 1970'lere doğru sosyal kozadan çıkmaya ve toplumsal faaliyetlerini arttırmaya başlamışlardır.

İslami hareket basın alanında kendini var etmeye çalışırken ve henüz dergiyi tecrübe edebilmişken radyo git gide popülerleşmektedir. Evlerin birçoğunda artık radyo bulunmaktadır. Nur Cemaati daha önce Risaleler² dışında bir yayın tarzı denememiştir. Nurculardan yayın işleri ile meşgul olan Said Özdemir (ö. 2016), TRT Ankara Radyosunda Risalelerin reklamını her kelimesi on lira karşılığında yaptırdıklarını anlatır (Feyyaz Tube, 2012). Yayın görevlisinin dalgınlığından istifadeyle yapıldığı anlaşılan 1958 yılındaki bu eylem, yeni icat her türlü teknik cihazın dinî söylemin yayılması için fırsata çevrilmesi pratikliğine delalettir. Ayrıca inziva tutumlarının istisnaları olduğunu

² Dinî yayınların yasak olduğu dönemlerde Risale adı verilen kitapçıklar zor şartlarda elle çoğaltılarak dindar halka ulaştırılıyordu. Nurcular teksir (çoğaltma) makinesi temin etmişlerse de asıl yaygın basım faaliyeti 1956'dan sonra matbaanın kullanılmasıyla başlamıştır (Eratilla, 2023).

gösterir. Anlatılanlardan yola çıkılarak temelde bir metin cemaati olan Nurculukta, her türlü yayıncılığın tebliğ faaliyetine dönüştürülmesi için fırsat kollandığı anlaşılmaktadır.

2.2. 1970-1993: Darbeler Gölgesinde Cemaat Medyası ve Yeniden Yerleşme

1961 Anayasası’nın “temel hak ve özgürlükler” vurgusundan istifadeyle Nur Cemaati’nin Okuyucular kolu farklı iletişim kanallarından kamuoyuna kendilerini “anlatma ihtiyacı” hissetmiş olacaklar ki “ah! lahana yaprağı kadar gazetemiz olsa” serzenişleri artar (Bengisu, 2001’den akt. Arslan, 2012, s. 62). Ankara’da *İrşad* (1962) ve *İhlas* (1963) isimleri ile haftalık gazete yayını teşebbüslerinde bulunulmuştur. İzmir’de *Zülfikar* (1964), sonra da *Uhuvvet* (1964) ismiyle günlük olmayan ve bir süre yayımlandıktan sonra kapatılan iki gazete daha vardır. İzmir’deki bu haftalık gazeteler *Hareket* adıyla Erzurum’da da basılmıştır. Ayrıca Trabzon’da *Vahdet* (1964) adıyla sadece üç sayı çıkarılan bir haftalık gazete daha bulunmaktadır (Kaya, 2015). Bu yerel girişimlerin ardından 1967’de Gündüzalp’in ismini *İttihat* koyduğu ve başında Mehmet Kutlular’ın yer aldığı ilk ciddi yayın işine girilir. Gazete sıkıyönetim mahkemesince kapatılınca yayıncılık işleri, 1970’de “Asya’nın bahtının miftahı meşveret ve şuradır” mottosuyla kurulan *Yeni Asya* gazetesine taşınmıştır ve cemaat zamanla bu isimle anılmaya başlanacaktır (Özel, 2012, s. 274; Arslan, 2012, ss. 62-67). Bu yayını düzenli çıkarılan ilk günlük gazete olmasından dolayı Nurcuların ve hatta İslami kanadın gazete rüyasının gerçekleştiği yayın olarak görmek mümkündür. Zamanla gazetenin cemaat içerisindeki etkinliği o denli artacaktır ki bizatihi yayının kendisi birtakım olaylarda belirleyici hale gelecektir. Öyle ki araç olarak düşünülen medya, cemaatin politikalarını etkileyip amaçlarını belirler duruma gelir. Nitekim Kurdoğlu grubu, gazete çevresinde gelişen neşriyatın siyasi söyleminden rahatsız olarak daha içe kapanmacı ve tedbirli bir yol izlemeye karar verir. Bu grup, Nurcu kolektivizm içinde gazete okumayan, radyo ve televizyon takip etmeyen medyanın uzağında bir gruptur. Böylelikle Yazıcı olarak addolunan grubun ayrılmasının ardından medya ikinci kez, cemaatte ayrışmanın katalizörü olmuştur.

1969 yılında Bekir Berk’in araştırıp Mustafa Polat’ın yazdığı, *Tarihî Vesikaların Işığı Altında İslâmî Hareket ve Türkiye* adlı kitap *İttihat* gazetesince de desteklenmiştir. İslamcılarla milliyetçiler arasında soğuk rüzgarlar esmesine neden olan eser (Polat, 1969), Nurcuların ilk siyasi kitabıdır. 1972’de Erbakan’ın esasen Nakşi tarikatların desteğinde, ama içinde Nurcu isimlerin de olduğu Millî Selamet Partisini kurmasıyla İslamcılığın demokratik yapıya eklenme süreci de başlamış olur. *Yeni Asya* gazetesi de bazı yazar ve okuyucularıyla siyasi tartışmaların merkezinde kendisini bulur. İzmir’de çok ağlamaklı vaazları ile dikkat çeken ve öğrencilerine Risaleleri okutan Fethullah Gülen³

³ Nurcular arasında o dönem de tartışmalı bir isim olan Gülen, bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin meşru hükümetini devirmeye çalışan bir darbe girişimi ile anılmakta ve oluşturduğu yapı, terör örgütü (FETÖ) olarak adlandırılmaktadır. Dinî gruplaşmanın Türkiye’de din istismarına dayanan en olumsuz örneklerinden biri sayılabilecek bu yapı hakkında detaylı bilgi için bkz. *Dinî İstismar Boyutuyla 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arka Planı, Teolojik, Tarihsel ve Sosyolojik Analizler*, Editörler: Osman Güman-Hülya Terzioğlu, Sakarya Üniversitesi, 2017.

de gazete çevresiyle görüş ayrılığına girerek artan otoritesini bu aşamada gösterir. Yine Sakarya Grubu olarak anılan Nurcular, *Zafer Dergisi*'ni çıkarmaya başlayınca bu dergi, Mehmet Kutlular başta olmak üzere “meşveret heyeti”nin önde gelen ağabeyleri tarafından kapatılmak istenir (Arslan, 2012, ss. 172-173). Her iki olayda da söylem değil taşıyıcı olan medyanın niteliği tartışılmakta ve ortam söylemin önüne geçmektedir. Böylece ana gövdeden iki parça daha kopmuş olur.

Yukarıda anlatılan *İttihat* ve *Yeni Asya* yayımlanmaya başlanmışken Işık cemaati lideri Hüseyin Hilmi Işık'ın damadı Enver Ören, 1970'te üniversitedeki görevinden ayrılarak gazeteciliğe başlar. İlk başta *Hakikat* adıyla çıkarttığı gazetenin adını daha sonra değiştirecek *Türkiye Gazetesi* olarak çıkartmaya devam edecektir (Tekin, 2017, ss. 86-87). Aynı zamanda milletvekilliği de yapmış olan Hasan Aksay, “Millî Görüş” hareketine 1973'te *Millî Gazete* ismiyle bir yayın kazandırır. Diğer yandan çok sayıda İslami dergi bu dönemde yayın hayatına başlamıştır. Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu*'su tiraj rekorları kırarak etkisini artırmış ve 1978'e kadar aralıklarla yayımlanmıştır. Dergi, 60'lardan sonra “komünizm tehdidine” karşı konumlanmıştır. Nurcuların *Köprü* ve *Bizim Aile*'si, Nakşibendilerin *İslam* dergisi (Göçeri, 2018) bu dönemde irşat ve tebliğ faaliyetlerinin basın üzerinden yapılmasına örneklerdir. Gündeme getirilen her konuyu dinî bir süzgeçten değerlendirme eğiliminde olan bu dergiler aynı zamanda dinî cemaatlerin artık inzivadan çıkmaya başlamalarının ve yeniden yerleşme iradelerinin somut göstergeleridir.

80 darbesiyle yaşanan kırılmadan sonra 1990'da Nurcular arasında dördüncü büyük ve netameli ayrılık “Üç Mehmetler” arasında yaşanır. Darbenin ardından *Yeni Nesil* adıyla yayımlanan gazetenin merkez binasına gelen Mehmet Kutlular ve ekibi, kendilerini içeri almamak üzere tertibat almış polislerle karşılaşır. Gazetenin ve yayınevinin “sözde” sahibi sayılan ve lider konumundaki Kutlular'ın gazetenin ve yayınevinin hukuken “özde” sahibi durumundaki diğer iki Mehmet'e karşı yapabileceği pek bir şey yoktur. Buna rağmen Kutlular, darbeden sonra kapanan *Yeni Asya* gazetesini yeniden açarak yoluna devam edecektir. Yeni Nesil Grubu, *Yeni Nesil* gazetesini bir süre çıkarmayı denemişse de karşılarında hitap edecekleri bir kitle bulamamaları nedeniyle gazeteyi devretmek zorunda kalmış ve şirketleşmeye ağırlık vermişlerdir. Kendilerine kalan ve Nurcuların en güçlü ve tanınmış yayınevi olan Yeni Asya Yayınlarının adını da Nesil Basım Yayın olarak değiştirirler (Arslan, 2012, ss. 195-196; Şentürk, 2019, s. 64). Görülüyor ki medya-yayın faaliyetleri cemaat içerisindeki ayrışmanın bir kez daha müsebbibi olmuştur.

Bu yıllarda İslami camiada dergi yayını konusunda şahsına münhasır örnekler artmaya başlar. Dergilerin içeriğine bakarak yurt dışından yapılan çevirilerin de katkısıyla “İslami radikalizm”in arttığını söylemek zor değildir.ERCÜMENT ÖZKAN'ın sahiplendiği ve “fikir verir” sloganıyla çıkan *İktibas* dergisi, yükselen siyasal İslam'ın ilk habercilerinden olmuştur. Derginin '80 darbesinden sadece üç ay sonra çıkmaya başlaması da altı çizilmesi gereken bir ayrıntıdır. Radikal İslami çizgiden sayabileceğimiz ÖZKAN, İslam'ı bir ideoloji olarak kabul etmiş ve “diğerleri gibi iktidara gelmek istediğini, bunun tek

yolunun da örgütlenmek olduğunu” söylemiştir. (Erkilet, 2017, s. 200). “İslami Militan dergi” etiketi ile çıkan *Ak-doğuş* kapağında kaleşnikof ve ak bayrak ile dikkatleri çekmektedir. *Haksöz* dergisi, 1991 yılında dönemin din politikalarına ve bu politika doğrultusunda din adamı yetiştirmek üzere kurulu olan eğitim sistemine karşı olan bir grup ilahiyat fakülteli genç tarafından çıkarılmıştır. Derginin çekirdek grubu etrafında oluşan topluluk daha sonra dernekleşmiştir. Diğer yandan İsmet Özel, Nazan Bekiroğlu, Süleyman Çobanoğlu gibi entelektüel donanımlı yazarlara yer veren *Dergâh* dergisi; kültür ve sanat vurgusu ile ön plana çıkmaktadır (*idp.org.tr*, t.y.). Kurdukları mikro örgütlenme ağıyla dikkatleri çeken Fethullahçılar genellikle soyut bir dil kullandıkları *Sızıntı* dergisi, o yıllarda renkli-imalı tasarımları ve baskı kalitesiyle farklılaşır. ‘90’lara gelindiğinde neredeyse her dinî grubun bir vakfı/derneği ve yayın organı var gibidir. Yeni oluşumlar başta olmak üzere dinî cemaatler, iktidar üzerinde baskı grubu oluşturarak tekrar lehlerine dinî politikalar üretilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu gruplardan bazıları ve dergileri: Erenköy cemaati (*Altınoluk*), Menzil cemaati (*Semer kand*), Millî Görüş hareketi (*Anadolu Gençlik*), İslamoğlu grubu (*Akev Bülteni*) Yeni Asya cemaati (*Köprü, Bizim Aile, Can Kardeş*), İskenderpaşa cemaati (*İslam, Kadın ve Aile*), Sakarya grubu (*Zafer*) vs. Bazı İslami dernekler; kadınlar, çocuklar ve gençler için ayrı ayrı yayınlar çıkarmışlardır. Bu da grupların kendi içerisinde dergileri bir iletişim ortamına dönüştürdüğünü gösterir örneklerdir.

2.3. 1993-2003: Analog Yayınların Yükselişi ve Hareketlenme

Devlet tekeliyle ilk televizyon yayını 1968 yılında başlar (Demir, 2014, s. 180). Dinî yayıncılığa bakılacak olunursa ‘80 darbesinin ardından TRT’de uzun yıllar devam edecek, Dr. Asaf Demirbaş tarafından hazırlanan *İnanç Dünyası* programının yayımlanmaya başladığını ve seyirci istekleri doğrultusunda dinî programların süresinin artırıldığını görürüz (Çuhadar, 2019, s. 241). 1993 Temmuz’una gelindiğinde iktidarla muhalefet arasındaki yoğun tartışmaların ardından ‘82 Anayasasının 133. maddesi, "radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir" şeklinde değiştirilmiş, böylece radyo-televizyon yayıncılığındaki devlet tekeli kalkmıştır (Demir, 2014, s. 186). Ardından tıpkı seküler girişimciler gibi dinî cemaatler de yayın bandından yer kapma telaşına düşer. Böylelikle İslami söylem, dergi ve gazete ile devşirdiği gücü, radyo ve televizyonlarla da başarıya motivasyonu elde etmiştir. Hatta dergi ve gazete tecrübesi olan cemaatler, bu tür yayınlara ilk elden ulaşarak medya holdingleşmesi yoluna gitmiştir. Medya teknolojileri ile gelen “geç modernleşme” denilebilecek bir sürecin cemaatlerin medyalaşmasını başka bir forma dönüştürdüğü iddia edilebilir. Işık cemaatinden Enver Ören, *Türkiye Gazetesi*’nin yanına radyo ve televizyonu da ekleyerek TGRT ile karşımıza çıkar. Yine Cihan Haber Ajansını kuran Fethullahçılar, *Zaman Gazetesi*’nin yanına Burç FM ve Samanyolu TV’yi eklemişlerdir. Refah partisi ekseninde yayın yapan *Millî Gazete*, “Türkiye’nin birikimi” sloganıyla çıkan *Yeni Şafak* gazetesi ve önce *Vakit* sonra da *Akit* adını almış olan gazeteler; 1995 yılında İslamcı muhafazakâr bir TV kanalı olan Kanal 7’yi kendilerine kardeş edinmişlerdir. Nesil Yayınları ile yayıncılıkta adını duyuran Yeni Nesil Grubu 1993’te

Moral FM’i kurmuş; radyo, özellikle dindar çevrelerce yoğun ilgi ile karşılanmıştır. Görülüyor ki grup duygusunu pekiştiren ve müntesiplere “kolektif ruh” aşıl原因an modern medya araçları, modernite karşıtı olan cemaatler için bile işlevseldir: “Cemaatler, propaganda aracı olarak dergi, gazete, TV ve özellikle radyo kullanmaktadır. Cemaat dindarlığının oluşup pekişmesinde bu yayın organlarının oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü cemaatlerin büyük oranda sadece kendilerine ait basılı ve görsel yayın organlarını takip etmeye çalıştıkları söylenebilir.” (Efe, 2017, s. 299)

Ayrıca belirtmek gerekir ki özel radyo ve televizyonlar, dini medyalılaştırırken dinî yayın tekeline de kırmışlar ve farklı dinî görüşlerin temsiline olanak sağlamışlardır. Öbür taraftan görsel kültürün halkta makes bulduğu bu yıllarda, dinin popülerleşmesine örnekler her geçen gün artmıştır. Dindarlar, bu dönemde wanderlust (seyahat tutkusu) gibi eğlenceyi de içerecek şekilde boş zaman olgusunu adeta televizyonla keşfetmiştir. TGRT kanalında yayımlanan “Huzura Doğru” programı büyük ilgi görür. Kanal 7, STV gibi televizyon kanalları dinî duyarlılık barındırdığı söylenen programların ve dizi filmlerinin yanında seyahat programlarına da yer verirler. Yaşar Nuri Öztürk gibi ilahiyatçıların davet edildiği ana akım medyanın TV programları yüksek reytingler alır. Bir tarafta ekranlara bazı tarikatların cehri zikir törenleri yansımaya başlamışken diğer taraftan Tekbir Giyim’in tesettür defileleri görsel ve yazılı basında yer almaktadır. Yine bu yıllarda “yeşil pop” tabir olunan ezgi ve marşlar alternatif müzik piyasası oluşturmaya başlamıştır. Dindar kitle, *Minyeli Abdullah*, *Bize Nasıl Kıydınız* gibi romanların beyaz perdeye yansıtılması ile medya-politiği çok boyutlu deneyimlemeye başlamıştır. Bazı gazetelerin öncülüğünde satılan ve el altından da dağıtılan teyp kasetlerinden özellikle radyo tiyatrosu formunda olanları, dinî mesajların yanında siyasi-ideolojik mesajlar da ihtiva etmektedir. Toplum içinde farklı yansımalar ve sonuçlar doğuran İslami canlanma, medya üzerinden hissedilmektedir.

Kültürel, beşerî ve ekonomik sermayesi olan dinî cemaatlerin daha da büyüdüğü ve medya ağlarını her geçen gün arttırdıkları bu dönemi, o günlerde toplumu ne yönde dönüştüreceği bilinmeyen internetin çıkışı takip eder. Bu mecrada ilk dinî tecrübelerden biri, Kur’an metninin okunuşu ve mealinin internet sayfasına aktarılması ile gerçekleşmiştir. 1996 yılındaki bu olayı, sekülerist hassasiyetleri ile bilinen *Cumhuriyet Gazetesi* laikliğe saldırı olarak nitelendirir: “Bilgisayarda Kuran: Laikliğe Karşı Köktenci Saldırganlık” (Çağlar, 2013, s. 111). Başlığın kışkırtıcılığı dönemin siyasi atmosferinin bu abartılı yorumda etkili olduğunu düşündürmektedir. Zira muhalefet için “siyasal İslam tehlikesi” her geçen gün büyümekte, devlet kademelerine sızmakta ve ülkeyi “geri bir zihniyete” (irticaya) doğru götürmektedir. *Cumhuriyet Gazetesi* yazarı Doğan Kuban’a göre “lâiklik, Orta Çağ rasyonelliğinin hakimiyetinden kurtulmanın tek yolu”dur. Çünkü Atatürkçü düşüncede, “din yalnızca kul ile Tanrı arasında bir vicdan meselesi olarak kalmalı, kamusal alandan dışlanmalıdır (Tanfer, 1999, ss. 42-48)”. Bu görüş ve yorumlar askerî ve bürokratik oligarşiyi harekete geçirecek ve gösterilmek istenen her şeyin televizyon simülasyonuna dönüşmesi, gazete manşetlerinin adeta Demokles’in kılıcı gibi kullanılması sonucu “28 Şubat postmodern darbesi” olarak

adlandırılan olaylar dizisi yaşanacaktır. Nihayetinde hükûmet düşürülmüş, Refah Partisi kapatılmış, parti yöneticilerine yasak getirilmiş, dinî eğitime yönelik yeni düzenlemeler yürürlüğe konmuş, İslami dernekler kısıtlanmıştır. Ancak muhafazakâr kitleyi bu yaşananlar konsolide edecek ve patlak veren ekonomik krizin de etkisiyle Millî Görüş’ün yenilikçi kanadından doğan Adalet ve Kalkınma Partisi, bir yılını henüz doldurmuşken meclis çoğunluğunu kazanarak iktidara gelecektir. Bu siyasi dönüşümde dinî cemaatlerin medyalaşma tecrübelerinin payı gözlerden kaçmamalıdır.

2.4. 2003 sonrası: Cemaat Medyalaşmasında Niceliksel Artış ve Yayılma

Medya teknolojileri düşünülecek olursa Said Nursî, söylemin yayılması misyonu için kendi zamanında radyoyu hedef göstermişti: “Radyo öyle bir nimeti ilahiyedir ki ona mukabil şükür ise radyo milyonlar dilli bir külli hafız-ı Kuran olup bütün zemin yüzündeki insanlara dinlettirsin.” (Nursî, 2016, s. 367). O, bugünkü dijital çağda yaşamış olsaydı muhtemelen radyo için kurduğu cümleleri sosyal medya için de kuracaktı. Bugün RNK Radyo, Nur Radyo, Moral FM, Bizim Radyo gibi radyo istasyonlarına sahip olan Nurcu kolektivitinin yeni “kızıl elması” artık sosyal medyadır. Dinî cemaatlerin medyadaki mevcudiyetine dönülecek olursa 2002 sonrası toplumun birçok kesiminde hissedilen göreceli özgürlük, dindar muhafazakârların medyaya dönük atılımlar yapmalarını kolaylaştırmıştır. 1960 sonrası dergicilikte yaşanan niceliksel artış dijital teknolojiye geçilmesiyle 2010’lara doğru radyo ve televizyonda yaşanır. Bunda karasal yayından dijital uydu yayıncılığına geçişin ve lisans teminindeki kolaylığın da etkisi olmalıdır. Nerdeyse her dinî cemaatin gerçek ya da tüzel kişiler üzerinden bir radyo ve/veya televizyon sahipliği kazandığı bir dönemden bahsedilebilir: Hilal TV, Semerkand TV, A9 TV, Meltem TV, Dost TV, Lalegül TV, Mesaj TV televizyon kanallarına; Erkam FM, Moral FM, Lalegül FM, Beyzade FM, Dost FM, Akra FM, Furkan Radyo, Rufai FM radyo kanallarına verilebilecek popüler örneklerdir⁴. Ayrıca çok sayıda yerel radyo istasyonunun yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Diyanet Vakfince kurulan Diyanet TV ve Diyanet Radyo’yu da bu listeye eklemekte fayda vardır. Ancak asıl dikkat çekici husus, tüm bu kurumsal yapıların izleyici/dinleyicisinin takipçiye dönüştüğü dijital çağda bir de internet hesaplarının olmasıdır. Burada sadece yayınlara teknik bilgisi değil söylem de dillendirilmektedir. Anlaşıyor ki cemaatlerin dijital medyaya açılmasında diğer medya araçlarının ediniminde yaşanan gecikmeler, engeller ve zorluklar pek yaşanmamıştır.

2003 sonrası, web 2.0 internet teknolojilerinin yükselişine şahitlik edilmiştir. İnternet sözcüğü, İngilizce "inter" (arasında/karşılıklı) ve "net" (ağ) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Sosyal medya ağlarına örnek verilebilecek internet bileşenlerinden “Facebook, Youtube, Twitter” vb. platformlar, günlük hayattaki reel ilişkileri bireylerin kendilerinin belirleyemediği bir çerçevede sanal ortamlara aktarmıştır. “Click kültürü”

⁴ Bu radyo ve televizyon kanallarından bazılarının geçmişini daha eskilere götürmek mümkündür. Özellikle Akra FM, Dost FM, Moral FM gibi radyo kanalları ile Samanyolu TV, Kanal 7 gibi televizyon kanalları dijital uydu yayıncılığından önce de analog (karasal) yayımlar içerisinde yer almışlardır.

adı verilen bir yaşama ve duyum tarzı bugün iktisattan sağlığa boş zamandan eğitime her sahada insanları etkilediği gibi dinî sahada da etkindir. Bilgi ve enformasyonun kolayca toplumsallaşabildiği, bilgi üretiminden daha ziyade bilginin yapılandırılması ve aranması süreçlerinin sorun olarak karşımıza çıktığı postmodern bir çağın kapıları açılmıştır. Dijitalleşme kavramıyla karşılanan bu süreç, dinî cemaatlerin geleceği ile de yakından ilişkilidir. Ülkemizde internetin kullanılmaya başlandığı '90'ların sonundan 2010'lara kadar çok sayıda grup, yayın ve dernek/vakıf tüzel kişilikleri ile internetin büyüdü dünyasına adım atmıştır. Eylem yönü tartışılrsa da dinî söylemin medya-politik boyutu hiç olmadığı kadar yaygınlaşmış görünmektedir.

İsmailağa cemaatinin “ismailaga.org.tr” ve “ihvanlar.net”, Nurcuların Yazıcı koluna ait “hayratvakfi.org”, Süleymancı grubun liderinin tanıtıldığı “tunahan.org.tr” web siteleri dinî cemaatler hakkında bilgi edinilebilen siber mekânlardır. Dünyanın herhangi bir yerindeki “içeriden” veya “dışarıdan” insanlar, bu sitelere girerek üye olabilmekte, tarikat erkan ve adabı hakkında bilgi sahibi olabilmekte, cemaat üyeleriyle haberleşebilmektedir (Efe, 2017, s. 298). Ancak asıl etkileşim mecrası olarak Facebook, Whatsapp, Youtube, Instagram vb. sosyal medya platformları; bir kitle iletişim pratiği olarak geleneksel medyadan çok daha fazla kişiye ulaşma potansiyeli taşımakta ve dinî cemaatler için siber ağların kurulduğu cazibe merkezleri olmaktadır. Bununla Türkiye'deki dinî cemaatlerin yeni şartlar dolayısıyla yapısal ve fonksiyonel değişime uğrayacakları bir zeminin oluştuğu iddia edilebilir. Castells (2017) da sanal cemaatleri fiziksel cemaatlerden etkileşim ve iletişim açısından ayırır ancak bu onların gerçek dışı yapmaz. 2009 yılında bir blog sayfası şeklinde tasarlanan İHL Sözlük yeni görülen bu fenomen için orijinal bir örnektir. Bu yönüyle sosyal medyanın dijital ümmet/e-ümmet oluşumunun da yolunu açtığı (Haberli 2015: 47) söylenebilir. Bu yeni dinî dijitalleşme olgusu, “dinin ve dinî grupların dijital ortamlarla karşılaşması sonrasında ortaya çıkan yeni olgu ve bu olguya konu olan süreç” (Karaarslan, 2015, s. 33) şeklinde tanımlanabilir.

Yeni medya teknolojilerinin her yerde ve herkes tarafından aynı oranda kullanılmasa bile dinî cemaatlere her zaman ve her yerde görünürlük kazandırdığını (Lievrouw, 2016, s. 21) söylemek gerekir. Dinî dijitalleşme konusunda ilk girişimlerden birini Meşveret grubu, “Sorularla İslamiyet” sitesi ile gerçekleştirmiştir (Demiryürek, 2017, s. 78). 2002 yılında test yayınına başlayıp 2003'te aktifleştirilen web sitesi, bugün halen internette dinî soruların en çok yöneltildiği kaynaklardandır. Bu dijital aktivizm “Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği” ismiyle bir yapılanmayı doğurmuştur. Derneğin misyon ifadesine bakılırsa “tüm kitle iletişim araçlarını ve teknolojilerini kullanarak bütün dünya dillerinde iman hakikatlerini ahirzamanın muhtaç gönüllerine ulaştırma” hedefi güdülmektedir (feyyaz.org, t.y.). “İman”, “ahirzaman” ve “gönüllere ulaştırma” ifadeleriyle bu girişim, bir e-cihat ya da e-tebliğ şeklinde nitelenebilir. Bu misyon cümlesi, Nurculuğun örgütlü bir kolu olan Meşveret cemaatini -“teknoloji” ve “kitle iletişim araçları” vurgusuyla- “internette din” (religion on syperspace) (Karaflogka, 2002, s. 285) kapsamına almayı mümkün kılar. Nurculuğun Meşveret kolunun bu erken girişiminden sonra yapılan arşiv incelemelerine göre Yeni Asya grubu da 2006 yılında internet gazeteciliğine başlamıştır.

Ev konforunda takipçiyle etkileşime imkân veren, fiziki aktiviteyi azaltan web 2.0 araçlarının geliştirilmesiyle hızlanan dinî dijitalleşme, “gevşek aktivizm” (slaktivizm) denilebilecek bir eylemsellikle İslami söylemin dijital kolektivizme dönüşmesine fırsat tanımıştır. Alışık olduğumuz, zaten mevcut dinî cemaatlerin siber aleme taşınmasından başka bizatihi siber alemde var olup ardından fiziki dünyada da etkin olan “çevrim içi din” (online religion) (Helland, 2005) kavramıyla karşılanabilecek gruplar da ortaya çıkmıştır. Bunun yaygın bir örneğini, sosyal medya platformlarındaki dinamizmi grup yapısına aktaran, bir ya da birkaç İslami Youtuber etrafında toplanan yeni kuşak dinî oluşumlar göstermektedir. Bu minvalde interneti kullanmaya dair farklı yaklaşımlardan kaynaklı olduğu düşünülen, Nurcular içindeki teknoloji ve gençlik odaklı bu yeni bölünmenin -her ne kadar bölünmenin sahiciliği ve niteliği tartışmalı da olsa- Üsküdar’da bulunan Nur Mektebi İlim ve Kültür Derneği ile başladığı anlaşılmaktadır. İnternette yapılacak detaylı bir gözlem, aynı zamanda sosyal medya hesaplarına da sahip bu derneğin örneklüğünde ortaya çıkan “Sözler Köşkü, Çınaraltı, Maksat 114, Kafile vs.” gibi çok sayıda marka sunumlu mikro cemaat olduğuna işaret etmektedir. Nurculuk içinde dijitalleşmenin en bariz göstergesi olan bu cemaatlerin faaliyetleri özellikle abone/takipçi sayıları ile dikkat çekmektedir. İllüstrasyon teknikleri ve video editleri ile klasik usul vaizliğin fevkine çıkan İslami Youtuber’lar, internet mecrasında yeni bir medyalaşma biçiminin aktörleri durumundadır. Bu yayılma çerçevesine dinî gruplaşma potansiyeline sahip Nurettin Yıldız, Muhammed Emin Yıldırım, İhsan Şenocak, Halil Konakçı gibi çok sayıda popüler İslami Youtuber’ı da dahil etmek mümkündür.

Sonuç

Tarihî seyre bakıldığında gelenekselden moderne geçiş özelliği gösteren Türk toplumu, siyasi liderin çevresinden halk katmanlarına sirayet eden duruşlara göre güç/iktidar karşısındaki tutumunu belirlemektedir. Bununla tamamıyla bir onay ya da pasifist bir toplumsallık anlaşılmamalıdır. Nitekim devletin ideolojik aygıtları ekonomi bağımsız olarak işleyemeyeceğinden dindar çevreler ve dinî cemaatlerin yönetime katılması için Demokrat Parti iktidarından bu yana iktisadi bir kanal açılmıştır. Öte yandan iletişim araçları ne kadar gelişirse bu grupların fikirlerini ifade ve yayma kabiliyeti de o kadar arttığı gözlenmiştir. İslami düşünce her defasında tutunacak yeni bir medya aracı bularak varlığını görünür kılmaya ve etkinliğini artırmaya devam etmiştir. Anlaşılan yurt dışında icat edilen bir medya cihazı önce devlet tekelinde bir ideolojik aygıt olarak kullanılmakta, halk arasında yaygınlaşmakta ve etkileri hissedilmeye başlanınca çeşitli dinî yapılar bu medya ağına dahil olarak söylemlerini yayın akışına yansıtılmaktadırlar. Nitekim bir düşünce sistemi, değişen şartlar dolayısıyla toplumun ihtiyaçları değişse bile, kendi kendini devam ettirmeye eğilimlidir. Bu perspektiften dikkate alınacak diğer görüş, dinî söylemin teknik araçları kullanırken kendini yeni şartlara uydurmasıdır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra dinî cemaatler “sosyal koza”ya çekilmişlerse de modern paradigmanda yer bulan “bireyin vicdanına hasredilmiş din anlayışı” teklifine toplumsal yapıdan getirdikleri bir reaksiyonla karşı çıkmışlardır. Osmanlı “kültürel lehçesini”

öncelikle sözlü kültür ve ardından kitap, dergi gibi tipografik metinlerle sürdürme gayretinde olmuşlardır. Bu dönemde atılan dergicilik tohumu ‘80 darbesine kadar olan sürede gelişerek büyümüş ve 1970’te başlayan günlük gazeteler de bu yayın ağına eklenerek kısmî rahatlama dönemlerinde yeniden toplumsallık kazanma, diğer bir deyişle “yeniden yerleşme” yoluna gidilmiştir. Darbe dönemlerinin çalkantılı siyasi atmosferinden asgari ölçüde etkilenmesini bilen dinî cemaatler, Özal’ın liberalleşme politikalarını fırsata çevirerek 1993 sonrası analog yayınlarla daha fazla görünürlük kazanmalarını sağlayacak etkileşim ağları kurmuşlar, böylelikle toplumsal “hareketlenme” başlatmışlardır. Birtakım çalkantılı süreçlerden sonra iktidara gelen muhafazakâr Ak Parti iktidarı dindar çevrelerin mağduriyet algısını azaltırken kazanımlarını pekiştirmiştir. Bu süreçte dinî cemaatlerce gündemdeki tüm medya araçları kullanılabildiğinden “yayıma” kabiliyetleri de hiç olmadığı kadar artmıştır.

McLuhanesk bir görüşle her medya aracı kendine has bir mesajı dayatmaktadır. Öyle ki her dönemin karakteristik medyası dinî gruplaşmanın niteliğine ve kapasitesine de çeşitli etkilerde bulunduğu izlenimi edinilmiştir. Tipografik yayınlar entelektüalizme ve radikalliğe yol açarken analog ve dijital yayınlar popülizmi teşvik etmekte, alışıldık aktivizm anlayışını da kökten değişime uğratmaktadır. Medya teknolojileri ile gelen “geç modernleşme” denilebilecek bir sürecin cemaatlerin medyalaşmasını başka bir forma çevirdiği düşünülebilir. Nitekim 90’larda televizyon kanalları ile bazı dinî cemaatlerin holdingleşmesi arasında bağlantı noktaları kurulabileceği gibi 2010’lardan sonra dijital medya teknolojileri ile çok sayıda “marka sunumlu mikro cemaat” yapısının ortaya çıkışı beraber düşünülebilir. Dijital medyanın kolaylaştırıcı etki yaptığı bireyselleşme ve çoğullaşma eğilimlerinin din içi farklı yorumları desteklediği düşünülebilir. Anlaşıldığı kadarıyla modern toplumlarda “dördüncü kuvvet” olarak medyadan istifade edilip yoğun teknoloji kullanılması ve dinî yayınların çeşitlenip artması, dinî cemaatlerin akış içerisinde daha çok bulunmak istemelerine hatta bunun için rekabet etmelerine yol açmaktadır.

Son tahlilde dinî cemaatlerin geliştirdiği politik tutumlar olan “inziva, yeniden yerleşme, hareketlenme ve yayılma” ile paralel gelişen “cemaat medyalaşması” olgusunu ilişkişel düzlemde düşünmek gerekir. Medya alanında dergicilik, gazetecilik, radyo-televizyon ve dijital (yeni) medya kazanımları ile dinî söylem kendini diri tutabilmiştir. Üstelik medya ağını genişleten dinî cemaatler, dışarıdan bir gözlemlerle dahi anlaşılabilir üzere toplumsal baskı güçlerini de her dönem daha fazla artırabilmiştir. Bu süreçte söylemin özüne ilişkin fazlaca bir değişim olmasa da eyleme yansıyan yönü ile dinî cemaatlerin kabuk değiştirdikleri, bir asır önceki Osmanlı kültürel lehçesinden ve yaşam tarzından (modus vivendi) farklılaştıkları da iddia edilebilir. Dijital çağa gelindiğinde belki de postmodernitenin en bariz vasıflarından olan çoğullaşmaya rağmen dinî cemaatler kendilerine medyada yer açabilmişlerdir. Öte yandan kaynakların seferber edilmesiyle yayın kapasitelerinin arttığı da anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- 32.Gün. (2020, Ocak 16). *Türkiye’nin tarikatları 1. Bölüm | 1997 | 32. Gün arşivi* [Video]. <https://youtu.be/vncjHBZKoBo>
- Arslan, H. (2012). *Dini Gruplar ve Siyaset: Yeni Asya*. Ankara Okulu Yayınları.
- Aytepe, M. (2016). Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), Article 1.
- Bilgin, V. (2014). Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü. İçinde A. Özbolat & M. A. Kirman (Ed.), *Kültür ve Din*. Karahan Kitabevi.
- Castells, M. (2017). *Ağ Toplumunun Yükselişi / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizoğlu, H. (1998). *Nurculuk*. Beyaz Yayınları.
- Çağlar, İ. (2013). *Good and bad muslims, real and fake seculars: Center-periphery relations and hegemony in Turkey through the February 28 and April 27 processes* [Leiden University]. <https://hdl.handle.net/1887/20443>
- Çiçek, F. (2022). Din Sosyolojisinde Dijitalleşme Teorileri ve Yaklaşımlar. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 5(2), Article 2. <https://doi.org/10.47951/mediad.1188722>
- Çuhadar, M. (2019). Türkiye’de Kamu Hizmeti Yayıncılığı Açısından Dinî Temalı TV Programları ve Diyanet TV Program Türleri Üzerine Bir İnceleme. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Article 2.
- Demir, V. (2014). Türkiye’de Özel Radyo ve Televizyonların Çıkışı ve Bu Konuda Devlet Tekelinin Kalkması. *Marmara İletişim Dergisi*, 7(7), Article 7.
- Demiryürek, A. S. (2017). *Dini Gruplarda Adanma: Meşveret Cemaatinde “Vakıflık”*. Uludağ Üniversitesi.
- Efe, A. (2017). Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı. *İslami Araştırmalar*, 28(3), Article 3.
- Eratilla, M. (2023, Mart 12). Risale-i Nur’un Latin Harfleriyle Basımı Nasıl Yapıldı? *Yeni Asya Gazetesi*. https://www.yeniasya.com.tr/misbah-eratilla/risale-i-nur-un-latin-harfleriyle-basimi-nasil-yapildi_579152
- Erken, M. (2018). 1923-1960 Yılları Arası Türkiye’de İslami Yayıncılık. İçinde “İslam’ı Uyandırmak, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler (C. 1). İlmî Etüdler Derneği.

- Erkilet, A. (2017). *Orta Dogu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*. Büyüyenay Yayınları.
- Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği. (t.y.). Feyyaz. Geliş tarihi 24 Ocak 2022, gönderen <https://feyyaz.org/#hakkimizda>
- Feyyaz Tube. (2012, Mayıs 17). *Said ozdemir radyoda risale reklamı yuksek kalite* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/F0U3fHCNfbM>
- Giddens, A. (2016). *Modernliğin Sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Göçeri, N. (2018). *Dini Grupların Eğitim Anlayışı* (S. Karahan, Ed.). Karahan Kitabevi.
- Güz, N. (2006). Cumhuriyet Döneminde İletişim. *Cumhuriyetin 80.Yılı Sempozyumu Bildirileri*.
- Helland, C. (2005). Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet. *Heidelberg Journal of Religions on the Internet.*, 1(1). <https://doi.org/10.11588/HEIDOK.00005823>
- İDP - İslamcı Dergiler Projesi. (t.y.). [Arşiv]. İslamcı Dergiler Projesi. Geliş tarihi 01 Eylül 2022, gönderen <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/558/dergah>
- Kahraman, H. B. (2007). *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye: 1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm*. Everest Yayınları.
- Karaarslan, F. (2015). Post Seküler Din Halleri: Dinin Dijitalleşmesi. İçinde M. Çamdereli (Ed.), *Dijitalleşen Din (Medya 2)*. Köprü Yayınları.
- Karaflogka, A. (2002). Religious Discourse and Cyberspace. *Religion*, 32(4), 279-291.
- Kaya, M. A. (2015, Şubat 21). Nurcuların gazeteleri. *Yeni Asya Gazetesi*. https://www.yeniasya.com.tr/m-ali-kaya/nurcularin-gazeteleri_322211
- Kirman, M. A. (2004). Türkiye'de Toplumsal Değişme ve "Yeni Dinî Cemaatler". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(2), Article 2.
- Lievrouw, L. A. (2016). *Alternatif ve Aktivist Yeni Medya* (İ. S. Temizalp, Çev.). Kafka Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2017). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim Bütün Eserleri 4* (M. Çulhaoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212-1241. <https://doi.org/10.1086/226464>

Nursî, S. (2016). *Şualar*. Envar Neşriyat.

Özel, C. (2012). *Türkiye’de Çok Kültürlülük, Çoğulculuk ve Din* [Doktora]. Marmara Üniversitesi.

Polat, N. M. (1969). *Tarihi Vesikalar Işığında İslami Hareket ve Türkes*. İttihat Gazetesi.

Sungur, E. (2014). Postmodern Tüketim Kültürü ve Değişen Müslüman Kimliği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), Article 5.

Şentürk, H. (2019). *İslamcılık—Türkiye’de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi*. Çıra Yayınları.

Tanfer, M. V. (1999). Atatürk’ün Din ve Lâiklik Anlayışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), Article 43.

Tekin, M. (2017). Işıkcılık, Bir Dönüşümün Hikayesi. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), Article 2.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.22>

Volume 7/2

2023 p. 347-375

**A NON-FICTIONAL APPROACH TO CURRENT MASS MEDIA:
ASYMMETRY BETWEEN VIOLENCE, RELIGION AND CULTURE**

**GÜNCEL KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINA KURGUSAL OLMAYAN BİR
YAKLAŞIM:
ŞİDDET, DİN VE KÜLTÜR ARASINDAKİ BAKIŞIMSIZLIK**

Mustafa GÜLEÇ*

ABSTRACT

In public discourse, the two typically different concepts “religion” and “violence” are frequently used nowadays in the same context through the agency of mass media. As a result of this process, religion and violence seem so indisputably intertwined that even questioning this combination can be considered meaningless. The conceptual or perceptive connections between religion, violence and mass media as main guiding elements of human perception are illustrated and accordingly discussed in this paper. The perception is managed in such a manner that even intrinsically and ontologically a peace generating institution like religion can smoothly be put and mentioned together with its antonyms such as violence through the medium of mass media. In fact, these two concepts should form the two opposite ends of a dichotomy. However, in this case, the binary opposition concerned is transformed cunningly into the singularity, in which religion is directly equated with violence and terror and vice versa, in which violence and terror can be mentioned in the same breath as religion. The decisive role of mass media in this transformation process is also critically discussed by taking thought control into account. In this respect, probable functions of the use of hard and soft power are brought to the fore in order to exert thought and action control whilst manufacturing necessary consent or dissent.

Keywords: *Religion, Violence, Mass Media, Terror, Culture, Thought Control, Soft and Hard Power*

ÖZ

Kamusal söylemde, tipik olarak birbirinden farklı iki kavram olan "din" ve "şiddet", kitle iletişim araçları vasıtasıyla günümüzde sıklıkla aynı bağlamda kullanılmaktadır. Bu sürecin bir sonucu olarak, din ve şiddet o kadar tartışılmaz bir

* Assoc. Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Dutch Language and Literature, E-mail: mustafagulec1970@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8238-0304, Ankara, Türkiye.

biçimde iç içe geçmiş görünmektedir ki, bu birlikteliği sorgulamak bile anlamsız bir eylem olarak değerlendirilebilmektedir. İnsan algısının ana yönlendirici unsuru olarak din, şiddet ve kitle iletişim araçları arasındaki kavramsal veya algısal bağlantılar, bu makalede gösterilmekte ve bu doğrultuda tartışılmaktadır. Algı öyle bir biçimde yönetilmektedir ki, din gibi özünde ve ontolojik olarak barış üreten bir kurum bile kitle iletişim araçları vasıtasıyla şiddet gibi zıt anlamlılarıyla sorunsuz bir biçimde yan yana getirilebilmekte ve anılabilmektedir. Aslında, bu iki kavramın, bir dikotominin iki zıt ucunu oluşturması gerekir. Ancak, bu durumda, söz konusu ikili karşıtlık kurnazca, dinin doğrudan şiddet ve terörle eşitlendiği ve tam tersinin yani şiddet ve terörün de din ile birlikte bir solukta anılabildiği tekilliğe dönüştürülmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu dönüşüm sürecindeki belirleyici rolü, düşünce denetimi de dikkate alınarak, eleştirel bir biçimde tartışılmaktadır. Bu bağlamda, gerekli rızayı ya da itirazı üretirken, düşünce ve eylem denetimi uygulamak için sert ve yumuşak güç kullanımının olası işlevleri ön plana çıkarılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Din, Şiddet, Kitle İletişim Araçları, Terör, Kültür, Düşünce Denetimi, Sert ve Yumuşak Güç*

1.Introduction

Mass media has become an undeniably significant social force in the 21st century as a result of rapid advancements in communication technology. It plays a crucial role in guiding people's beliefs, norms, principles, values and actions. In this regard, one can observe easily that mass media can execute soft violence (power) in particular by means of propaganda, if any social, cultural or ethnic group is at target, as a result of the force that it gained in a society of which members are generally not trained to show resistance (cf. Güleç, 2019: 498). As a matter of fact, mass media is one of the most important social elements in a modern democracy. Therefore, it is considered as the fourth social force (Öymen, 2014: 11).

In a modern democratic society, the media fulfills the function of keeping people informed in an unbiased manner of current developments in the world, so that the same people can make right choices regarding public problems waiting on the agenda to be handled. Independent as well as critical and objective media are a *sine qua non* for this kind of ideal atmosphere. However, reaching out to alternative ideas and knowledge by the masses has somehow always been a serious problem throughout the history of mankind. The power, that was accumulated around a person or group has perpetually filtered anything new that found an open access to the understanding of the human masses under the threatening motto "knowledge is power". Rivals who have obtained knowledge are dangerous, as they are potentially shifting the present paradigm.

Censorship is one of the most frequently used techniques for blocking and controlling freedom in the media. States may stop the free flow of ideas in the press or in mass media in general. Social or political pressure or maybe sometimes the use of force is a kind of censorship, that can create an obstacle to disseminating independent news, ideas and

knowledge. Guiding is a special kind of thought control in which the media places stress on purpose and specifically on those aspects of an incident so that the “other unwanted” features and contents of the happening may remain on the dark side. Therefore, the attention of readers / listeners / watchers can be kept on and guided through the highlighted side of that incident. It is such an interesting case to see that receivers of that kind of news never take time to question or investigate the dark side of the message. Thus, censorship, pressure and guidance (or manipulation) are three major methods of controlling human thought.

It would not be something special to suggest that in the 21st century thoughts will be controlled in a much more sophisticated manner than the abovementioned methods. A neurocognitive intervention can yield a frightening perspective on controlling the human mind externally by means of an internal neurophysical touch. This way or another, it is clear that the media serves national or cultural interests in one particular country or in many countries. It behaves as if it is the spokesman of the administration of that particular country and exerts tremendous pressure on the countries on target. When public opinion in a given country should be influenced and manipulated, then media actors in that country are at firsthand transferred and embedded into this propaganda machine.

After two world wars, instability on western labor markets stimulated cheap manpower migration particularly to Western European countries. (cf. Saraçlı, 2019: 131). In soft violence, words or language in general are specifically used as weapons in order to put pressure on a group at target and to keep the group concerned under systematic control.

This paper deals with the constructed relation between religion and violence; and within this process the role of the media in guiding and controlling thoughts in a so-called free, democratic western society. It discusses possible causes of that outcome and proposes that a guiding-free approach is much more effective in constructing a trustworthy administration in the long run than a complex behavior of guiding and controlling led by fear of power loss.

2. Violence versus religion

Theologian William Cavanaugh gives a brief description in his lecture¹ about his book on religious violence, in which he elaborated on the problematic issue of whether religion causes violence or not. Cavanaugh argues extensively that religious violence is actually a myth. However, in the introduction to the lecture concerned, Liesbeth Jansen explains that religion and violence are indisputably intertwined concepts, so even questioning this dual amalgam seems rather preposterous. As an argument, she mentions the historical and actual existence of Holy Wars, Crusades, Al Kaida, Islamic State and other killings in the name of God, in such that the fact that religion is intrinsically prone to violence seems to

¹ William Cavanaugh gave this lecture entitled “Does religion cause violence? The myth of religious violence” on the 17th of November 2022, at Radboud University, Nijmegen (The Netherlands) in the framework of lecture series Radboud Reflects; please watch the lecture concerned on YouTube. (<https://www.youtube.com/watch?v=j25qqee61KE>).

be an indisputable and inevitable truth. At that point, Cavanaugh brings to the fore that this type of reasoning and thinking can lead us to the formation of a myth, which obstructs our access to the immediate truth.

He mentions in this context the dichotomy between religious and secular, in which ISIS, 9/11, the Paris attacks, the Crusades, the Inquisition, January 6th, 2021 attempted coup in the United States (the Capitol riot), Hindu nationalist attacks on Christians and Buddhist anti-Muslim violence in Myanmar are on the religious side and politics, economics, nationalism, marxism and atheism are the conceptual categories in the secular distinction. Whether religion causes any violence was reacted to as if it were a redundant question by his audience in his lectures, because a general public tendency tells us that religion does, of course, cause violence.

According to Cavanaugh, some people tried to deny this issue by saying that violence is really economic, political and not of religious source. He believes that this statement is not true, as we can easily trace its truth value in what members of ISIS are saying. It may be argued that Crusaders are not real Christians and members of ISIS are not really Muslims. However, Cavanaugh still thinks that these arguments do not work either, because descriptively or empirically Christians and Muslims cannot excuse their fellow believers, while they perhaps normatively can. He believes that it is true that people use violence in the name of any religion, which he thinks it is indisputable. In this context, Cavanaugh points out that there is a common notion that religion causes predominantly violent behavior in comparison to all other concepts that are not religious. Thus, at the end of the day, it all comes down to the dichotomy between religion and secularism. This duality puts Christianity, Islam, Buddhism, Judaism, Hinduism, Confucianism and Daoism in the column “religious”, while it places politics, economics, nationalism, marxism, atheism, liberalism and capitalism in the other column, which is “secular”. In this setting, Cavanaugh argues that religious concepts are much more frequently associated with violence with respect to those that are secular, because secular issues are more earthly affairs than heavenly or spiritual ones, and because religious matters are absolutist, divisive and irrational, which causes them to be quickly considered violent.

However, one can easily argue that secular affairs too may cause similar problems, because they are absolutist, divisive and irrational as well. If we consider the description of the market in a capitalist economy as a sacred space, then we find ourselves immediately in an absolutist, divisive and irrational context. The artificial debt that grew out of the absolutist character of financial markets and the stock exchange (a debt manufacturing machine) can play at the same time a divisive role because it splits a society synthetically in two as rich and poor (i.e. as haves and have-nots) at the end of the day.

By the same token, we might also argue that it all is quite irrational due to the fact that it is based upon “a holy belief” that the debt that was already created is of a natural kind. As a matter of fact, a huge illusion makes the whole scene seem utterly rational and

natural. The same kind of arguments may be used for the marxism, communism or socialism –which all end obviously with an ism suffix-, as they all reduce the issue in practice to an absolutist, divisive and irrational narrow perspective at the end of the process. It is rather absolutist in the sense that they qualify social problems as oppression of the working class². It is divisive because it creates a different kind of dichotomy within any society based on workers and their employers, which yields a continuous tension between the layers of a society and it is rather deceptive or misleading to call it rational because first of all, something absolutist and divisive can hardly be rational. Also, it is as in religious miracles, expecting a layman or an unskilled worker to initiate a paradigm shift is an irrational act in which a proletarian social revolution could overthrow the hegemony of the governing elites of financial markets at the hands of working-class laborers. This is due to the vicious circle that is permanently producing non-finite debts³ as a result of the fiat monetary system⁴, which makes the change of roles in the setting impossible. While viewing all this from this perspective, capitalism remains a redundant and empty ideology. Thus, arguments for religion concerning being absolutist, divisive and irrational can be easily relativized in the same manner.

As Cavanaugh puts it rightly too, however, recent history presents us enough data to prove the inaccuracy of this classical religious violence⁵ versus secular ideology perspective, as approximately 40 million people (both civilians and military personnel) died under the direct effect of the First World War and its immediate violence. As we know well, the two world wars came to exist under the influence of nationalism, which is a secular ideology by nature. In this case, one can obviously observe that the nationalist, i.e. secular violence, goes far beyond any kind of religious violence. The idea that Cavanaugh brings to the fore in this matter is very remarkable. That includes if there is no force or anything above you that watches over and controls your actions (i.e. if you are an atheist) then you feel absolutely free to do anything you desire to do without any feeling of responsibility or guilt.

² The truth lies actually in the very meaning of this particular expression. If there is a working class, then there is naturally a non-working class too, as in slaves and their masters.

³ The term “non-finite” is specifically used here, as the subject of debts is indefinite, while the object who is burdened with those debts is very clear as a result of the fact that they are settled in time by those objects themselves.

⁴ *Fiat money* is a type of currency that is issued by national governments. This industrial and financial medium of fungibility is not usually backed by a true value or commodity such as gold. This monetary system provides central banks all over the world with huge controlling and decisive power over the overall economy of a country, because they can determine how much money (read the word “money” here as debt) will be printed (or made up) for industrial and financial circulation. Henry Ford once said concerning the overwhelming position of the current system: “*It is well enough that the people of the nation do not understand our banking and monetary system, for if they did, I believe there would be a revolution before tomorrow morning.*” (from: *Introducing The Modern Bank*, by Luke Chittock, October 4, 2021, <https://www.forbes.com/sites/migombank>, downloaded on August 17, 2023).

⁵ The specific question that was used in this subject by Cavanaugh is: “Who has killed more people over the last hundred years? Muslims or atheists?”. This example reveals the cover term “religious violence”, which in fact insinuates “the terror that is produced by Muslims in particular” apart from other religious communities.

In this context, Cavanaugh is citing Christopher Hitchens from an atheistic perspective by expressing that religion poisons everything in social life. According to Hitchens, totalitarian regimes are intending to attain human perfection, which is again in its turn a religious impulse and he reckons that marxism, North Korean and Soviet atheism as well as other violent things should be considered religion. In this vision, religion poisons everything, as everything that is violent has to do with something religious. There is no doubt that we find ourselves in complete conceptual confusion about what religion really is. Also, this kind of thinking pushes us inevitably into a full vicious circle, which creates the ancient chicken or egg paradox. In Hitchens' perspective, everything that is peaceful and non-violent ends up automatically on the secular side. In other words, everything that is problematic has something religious and everything that is good and useful has a secular character from this vantage point.

There are also views that describe politics and religion in a similar functional system. Thus, religion and politics both place the stress on the ultimate concerns of a community, which is then again constructed by both of them. Religion and politics generally make use of myths and symbols, which are embedded in standard protocols, procedures, repetitions and behavioral patterns. This approach equalizes the qualitative features of both religion and politics. And they may be side by side if we browse through the historical record of humanity, but they are fundamentally different from one another on an individual level. Religion is basically there to transform and improve individuals, while politics owes its existence to making societies more developed and prosperous in general. When there is only one individual, we cannot speak of the existence of politics. Somehow we should go up to the social level. However, when there is just one individual, we can still talk about the presence of any religious practices. In fact, when those practices begin to occur on a massive scale, one might observe some social tensions, problems and misunderstandings.

In other words, societies cannot interact with one another without the intervention of politics, but they can perfectly get along with each other without the supervision of religion, although historically speaking this was not the case. Interestingly enough, individuals can interrelate with each other in a more sustainable manner and for a longer time in the visible absence of the effects of religion and politics. Because religion may or may not be performed at a communal level, it is an individual practice in an absolute sense and politics is in fact the art of creating a certain perception through bending the truth. Thus, politics and religion do not match structurally with one another. However, in historical perspective they both formed a firm ground of existence and support for one another. Therefore, current discussions on topics such as religious violence, islamophobia etc. can be better understood and analyzed from this viewpoint.

Cavanaugh puts forth a comparison for consideration along the confused assertions of Jürgensmeyer regarding the relation of anything that is violent with religion. Secular nationalism, like religion, adopts "a doctrine of destiny", fatality in such a worse manner than religion that one can easily assert that secular nationalism is also a religion ("the

secular is a sort of advanced form of religion”). This kind of postulate, however, shoots itself clearly in the foot, as they get the dichotomy secular-religious destroyed by their own hand while they were initially trying to demonstrate how bad religious matters were and how good secular issues were for a society.

As a matter of fact, these arguments indicate clearly that religion as a social institution has a huge army of enemies in modern societies. The situation is so severe in such a grade that even totally unrelated concepts with religion can have such an ascribed status as long as they contain bad qualities. Because any person can tell without any effort that secular nationalism does not have anything to do with religion in the classical sense. In this regard, we can easily notice a serious and deliberate attack on religion as an institution. It seems that anything that has gained a political tone by being the central theme of public discourse, can be put on target and be considered bad and detrimental. And these qualities can, of course, be perfectly accompanied by violence, if one wants to demonstrate a particularly vile profile of something that is not loved.

Cavanaugh argues correctly about the impossibility of an exact definition of the concept of religion. When we consider religion as a belief with the concept of god in the center of that belief system, we see Christianity, Islam, Judaism, Hinduism etc. clearly on the column religion, while other types of belief systems such as Daoism, Buddhism and Confucianism take place on the column secular together with politics, economics, nationalism, atheism, marxism, atheism and capitalism as belief systems without any god. However, Cavanaugh is again right in describing the same phenomena from a different angle: when the same distinction is made on the basis of another criterion such as being transcendent or not transcendent, then the distribution of the phenomena under the dichotomy religious-secular will be different again. Christianity, Islam, Judaism, Hinduism, Daoism, Buddhism, Confucianism, nationalism and marxism will fall under the column religious/transcendent⁶, whereas atheism, capitalism, liberalism, politics and economics will be under the umbrella of secular/not transcendent. Even this enterprise indicates clearly that belief systems are hard to keep separate on the basis of the concepts of religious and secular, because both of them are grounded in various kinds of faith. Only the religious gets more arrows of criticism over itself, because it contains issues, that are mainly not mundane. If an ideology (it does not matter whether it is religious, secular, transcendent or not) exerts coercive power at the communal level, then it should inevitably produce violence, because it aims at absolute dominance over any population.

⁶ Even though nationalism is placed here under the rubric of religion, Cavanaugh knows well how to differentiate specifically between the concepts under the same column. He gives an interesting example in this context: “Is there any good reason why people are more likely to kill for a god than kill for a nation? Even in the United States you will still find very few people that will kill for Jesus, but everybody assumes that you can kill for your country and that is a necessary and laudable thing to do”. Would that make any difference with regard to the discussion around the concept of violence? No, but that would surely make it, as far as the dichotomy between nationalism and religion is concerned. Thus, ideologies and institutions such as nationalism and capitalism can inspire just as much violence, which can then destroy the abovementioned dichotomy of religious/transcendent and secular/not transcendent.

In our times, the tension between ideology and violence pays the price for the weak link in the chain, which is the religion as a belief structure within a cultural system. Nowadays, religion is used in some cases as a scapegoat or a trash can in order to get rid of anything that is undesirable or negative. Cavanaugh pushes this issue to the extreme by quoting Richard Wentz, who considers Christianity, Islam, Buddhism, consumerism, secular humanism, football fanaticism, faith in technology and all things about which people care, as concepts in the column religion. This categorical expansion leaves the secular column totally blank. There is almost nothing significant left to be put in the column secular. This particular approach of Wentz makes obviously a caricature out of the distinction between religious and secular. Again, this step seems to be a sort of gimmick to give religion a bad name by qualifying anything that has a problematic aspect as something religious. That consumerism and football fanaticism have both religious roots, puts readers through a peculiar kind of enlightenment.

In his lecture, Cavanaugh quotes quite appropriately the statement of a business school director who was interviewed in the New York Times. This dean replied to a question such as: “Why do free markets work always better than state control?” with “I believe that premise is a matter of religious faith”. Cavanaugh perceives this statement as functionalists would have interpreted it. However, he somehow does not take into account the probability that both free markets and state control can be quite illusionary and superfluous concepts. They may be in fact such dynamic and changeable categories that they may swap their qualities as in “free control” and “state market”, which can have an immediate consequence on the very structure of the economy. In this scenario, the so-called free market controls everything on the podium of the economy, while the state prepares all suitable conditions so that the free market runs every phase smoothly.

Cavanaugh determines quite accurately that the myth of religious violence fails, because the divide between something religious and something secular is constructed in different ways, places and times according to the interests of those who are doing the construction. Then he gives a brief historical account of the symbiosis of religion and politics by stating that the head of state was, in historical perspective, also the head of the people’s belief, for which he gives the caesar of the Roman Empire. He also argues, on the basis of a vast literature on the topic, that religion as a discrete category of human activity separate from culture, politics etc. is an invention of the modern west and that the division between religious and secular in the medieval era was a distinction between two different Catholic priests. According to him, the current struggle between church and modern state is due to the war of power between the old authority i.e. the church and the new rising hegemony of the nation-state as a new prominent player in the modern political game.

Cavanaugh puts forward that between the 15th and 17th centuries religion was invented in the west as a universal interior private impulse, that is essentially separate from politics and other secular concerns and so henceforth the church’s proper area of concern would be something marginalized from politics. He adds as well that this is a result of the long struggle between church and state. In the abovementioned centuries, the west underwent

a tremendous religious and cultural tumult, which resulted in a massive revolt across Europe against the exaggerated power of the church. In this period, Europe was torn apart by the religious conflict that divided the Catholic Church in two. Nevertheless, the presence of the church and the Christian faith was diminished in European social life. Only the absolute power of the Pope and the Vatican⁷ was seriously questioned by the leaders of this religious revolt. This uproar had certainly put the positions of almost all church leaders under scrutiny. However, it did not change the value and importance of faith in the eyes of ordinary people. In other words, atheism was not even an issue in those times and it is obviously the product of late modern times, e.g. the 20th century. Also, the very existence of Christian democratic political parties in our times can be taken into account when we think about the aforementioned postulates of Cavanaugh. In a nutshell, it can be said that not the religion itself as an institution of faith was interrogated by people who ran riot in the period concerned, but the very representation of the religion or faith.

Cavanaugh carries on with his discussion by stating that the religious-secular distinction was subsequently exported to the rest of the world through the process of colonization. European explorers had reported that the natives had no religion at all. After European colonization, religion became a powerful tool for the control of native cultures, as something totally different from the handling of government. In the case of India, Cavanaugh qualifies to be Indian as being private and to be British as being public. This particular qualification takes, of course, all religious and cultural features with itself. Therefore, this approach insinuates noticeably that assimilation practices begin by means of some manipulations of conceptual perception.

The assertion of Masuzawa, which includes that “the concept of religion as a general, transcultural phenomenon is clearly groundless; it came from nowhere and there is no credible way of demonstrating its factual and empirical substantiality”, is subject to the criticism of Cavanaugh. He argues that religion is not groundless and that it came from Western Europe with its social, political and economic benefits for the colonizers. What is also important in what Cavanaugh brings to the fore is that the religious-secular distinction is used in westernized⁸ societies to marginalize certain kinds of beliefs and practices and authorize others. The question of why this distinction is so widespread in western societies, even if it is inconsistent, is answered by Cavanaugh with the statement that it is convenient in both domestic and foreign policy. According to him, religion was a unifying element in domestic issues (for instance, in court cases in the United States) until the second world war (till the 1940s) and from that date on it was considered divisive factor in society.

⁷ Consider in this case, for instance, the 6th thesis of Martin Luther: “The pope cannot remit any guilt, except by declaring and showing that it has been remitted by God; or, to be sure, by remitting guilt in cases reserved to his judgment. If his right to grant remission in these cases were disregarded, the guilt would certainly remain unforgiven.”

⁸ It is also significant here to note the word choice of Cavanaugh. He does not say “in western societies”, but instead he uses the term “westernized societies”, which comprise countries geographically and mentally outside the western culture, but yet within the influence sphere of the western culture.

The refusal of Jehovah's Witnesses to salute the national flag of the United States based on religious arguments had been a matter of national cohesion. Thus, by the tribunal's decision they should be forced to pay tribute to the national symbols. Their dissent endangered the promotion of national cohesion and national unity was back then the basis of national security. In this case again, religion was patently the troublemaker and its antidote was evidently national unity and nationalism. As a result of this refusal, Jehova's Witnesses as a separate religious group (minority) underwent a lot of pressure and torture to get down on their knees in front of the coercive power of nationalism.

Quite remarkably, however, Cavanaugh points out that the religion was then again found guilty of all harassment and punishment but not nationalism itself. He gives an example from Martin Marty by pronouncing that it became obvious that religion carries risks, can be perceived by others as dangerous and religion can cause all kinds of trouble in the public arena. For Marty, saluting a piece of cloth cannot be counted as religion, but refusing to do so can be seen as religion (cf. relativity and psychological apostasy in human perception). Thus, religion is what one does not want to do what is generally desired in a society⁹. If a religious minority refuses to do what the majority in a society usually does, then one puts the blame first on religion and secondly that minority is found guilty by the majority and the official administration. The analysis of Cavanaugh is very meaningful and accurate here:

“religion is in this case the dangerous thing, even though it is here the Jehova's witnesses that have suffered the violence rather than perpetrated it. So the myth draws attention away from nationalist violence towards something else... If you invoke God in patriotic sense then it is not religion and if you invoke God in other contexts then it is religion... and that brings me finally to foreign policy; the conventional wisdom helps justify western attitudes towards the non-western world, especially Muslims, right? We are peaceful and secular and our violence is rational; they mix religion and politics and therefore they are irrational and dangerous and so our violence is peace-making, their violence is bad and so regrettably we find ourselves forced to bomb them into democracy, whatever we try to bomb them into, right?.. Hitchens was for example an enthusiastic supporter of Iraq war: 'I think the enemies of civilization should be beaten and killed and defeated and I don't make any apologies for it' and for Hitchens the Iraq war was part of a broader war for secularism... and we can't rest until the rest of the world has been converted to secularism by force if necessary. Fellow new atheist Sam Harris' book *The End of Faith* (this award-winning book remained 33 weeks on The New York Times Best Seller list) uses the same double standard; he condemns religious torture of witches, but he provides an argument for torturing terrorists and he says: 'There is no talking to some people, (meaning religious people)... War is what we and other Western powers are bound to attempt, at an even greater cost to ourselves and innocents abroad, elsewhere in the Muslim world. We will continue to spill blood in what is, at bottom, a war of ideas'. Religious people hold irrational beliefs, so you can't talk to them, you can only coerce them. So the myth of religious violence comes with a justification for violence...”.

This approach by Cavanaugh makes it clear that those who perpetually complain about religious violence are in fact themselves the true advocates of violence. While explaining

⁹ This case reminds us of the famous formulation of Jean Jacques Rousseau concerning freedom: “The freedom of mankind does not lie in the fact that we can do what we want, but that we do not have to do that which we do not want” (<https://graciousquotes.com/jean-jacques-rousseau/>).

the problem with Islam, Harris tries hard to justify violence, which he makes it look like a tool in daily use: "...There is little possibility of our having a cold war with an Islamist regime armed with long-range nuclear weapons... In such a situation, the only thing likely to ensure our survival may be a nuclear first strike of our own. Needless to say, this would be an unthinkable crime -as it would kill tens of millions of innocent civilians in a single day- but it may be the only course of action available to us, given what Islamists believe.". Before going over the use of nuclear weapons, Harris finds some form of benign dictatorship necessary to function as a suitable transition phase. He underlines that benignity is the decisive factor here. If it cannot come out of the self-structure of a state, it must be imposed upon all citizens from the outside of that state. According to Harris, the instruments of such obtrusion are necessarily rudimentary and they come down to economic isolation, military intervention (whether open or covert) or a combination of both. If there is anybody who says that this is an extremely conceited method to adopt, one should react by saying that we apparently do not have any alternatives. The lack of alternatives leads one to necessarily focus on one of the already presented methods and these methods (i.e. economic isolation, military intervention -whether open or covert- or a combination) are in fact certain forms of abstract or concrete violence.

Thus, as a matter of fact, Harris proposes to exert another kind of violence, torture, murder and mass destruction on (i.e. inhumane actions against) innocent people in order to get rid of the so-called religious violence. He is trying to solve a problem by causing a disaster and creating a much bigger problem. He is also humble enough to brag about his natural right to interfere with the internal affairs of sovereign states by helping a dictator rise to power or seize power in those states.

Cavanaugh is ironically describing the related book by Harris, which was on the best-seller book list, won a non-fiction award and was enthusiastically endorsed by academic superstars such as Alan Dershowitz, Richard Dawkins and Peter Singer. Cavanaugh tries to keep the balance towards the end of his lecture by clearly stating that he is not denying at all the virtues of freedom, free society, liberal thinking etc. or excusing the devices of other kinds of social orders. He is clearly pronouncing that the Taliban is bad, ISIS is bad, there is a new form of Christian nationalism in Russia and its imitators in Trump's orbit in the US are also bad. They are all dangerous movements. While stating clearly that such actions in Islam and Christianity simply cannot be excused from responsibility, he poses a significant question:

"Were the Russians any less expansionist under atheist rule in the 20th century? Is Trumpism not less imperialistic than liberal American nationalism? What I am trying to do is to level the playing field so that we can examine the violence behind concepts such as *jihād*, *Russkiy mir* (Russian world or Pax Russica). But we also examine the violence that can be generated by ideologies of free markets, free elections; simply put, my argument is just that people kill for all sorts of things like money, flags, oil and freedom that function as gods in people's lives. So I want to challenge the religious-secular dichotomy, that causes us to turn a blind eye to secular forms of imperialism and violence and I want to challenge the idea that religious people have beliefs, but secular people have only facts, right? I think this puts Christians and Muslims at a disadvantage in western society... Violence feeds on the need

for enemies, it feeds on binaries; us versus them, and the myth of religious violence reinforces one of these binaries: religious is bad, secular is good. So, doing away with the myth of religious violence is one way of resisting such binaries and maybe turning some enemies into friends.”.

During this lecture, Cavanaugh discusses the content of his book about the myth of religious violence with Lucinda Dirven, Christoph Hübenthal and Martijn de Koning. Firstly, Lucinda Dirven agrees with Cavanaugh after his lucid explanation with regard to the fact that secular movements have also used violence in history. However, for Dirven it is of paramount importance to determine which one is more dangerous (religious or secular violence?). It seems as if Dirven had not paid sufficient attention to what Cavanaugh had underlined in his lecture. Metaphorically speaking, her response is similar to assessing the severity of a sickness: which one is more dangerous? A physical (read secular) or mental (read religious) illness? At its inception, it would be a wrong step to put all the blame directly on the human soul, when we try to decipher the nature of any sickness. Because mental discrepancies may cause physical disorders in the short and long run, just as a physical sickness may have an impact on the mental health of a person. Thus, originally, physical and mental disorders can both have an effect on each other and can turn into qualifications for each other.

As a solution to the religious-secular problem, Dirven suggests distinguishing between various types of religion and secular ideologies. Any classification between physical and mental phenomena may help us better understand various categories of sicknesses, but it would still be hard to know more about the ontogenesis and ontology of any sickness. The main question should be here: “What is sickness and how is its structure?”. By the same token: “What is violence and how is its structure?”. Whether it is a mental or physical illness, it destroys the focus on illness and shifts it away from the mind or body features of a person. This issue also touches upon the main problem in the science of medicine today. The cure in the health sector focuses on the remedy or removal of effects but not on the ontology of causes.

Whatever people find important with regard to their own interests becomes, in the process, a god for those people (money, flags, oil, power, authority, fame, glamour, glory etc.). Thus, we can detect in almost everything something related to the belief. Therefore, the amateurish question “which one is more dangerous?” becomes immediately redundant in this and other contexts. In his discussion with Dirven, Cavanaugh accepts that it is problematic to use broader terms like religion, politics, culture etc. Therefore, he suggests reducing the discussion to a specific place and time span to be able to get closer to the cause rather than the effect. Obviously, he touches on the heart of the issue here. According to him, it would be very useful and meaningful to scrutinize for instance the 18th-century Wahabist Islam in order to understand much better some problems in some Islamic communities today and that is where you get the origins of some seriously problematic conceptions of *jihād*.

Unfortunately, this serious and appropriate contribution of Cavanaugh does not suffice to meet the expectations of Dirven, who continues with her questions such as: “Is a religion with a clear doctrine that is advocating one particular way of looking at the world inherently more dangerous than a religion that does not do that?”. Evidently, it is crucial for Dirven to track down what is more dangerous. Cavanaugh disagrees with the idea that monotheistic religion is inherently intolerant. Dirven’s response, which includes that monotheistic religions can then be easily misused, has not been bought by Cavanaugh either. The broadness of this kind of argument makes it difficult to elaborate on related problems in order to find proper solutions. Dirven’s criticism with regard to the absolutism of religious paradigms is quite suitably put into perspective by Cavanaugh, who demonstrates that he is a genuine expert on these issues:

“... The standard sort of argument about absolutism is that if you believe in a god, then you have to do what that god tells you to do and that is inherently dangerous, right? But you can make the argument just on the reverse and say, atheism is inherently dangerous in much the same way, because if you don’t think that there is anything above you that’s stopping you from doing what you want, then if Stalin thinks that he is a god, then that can be just as prone to problems. The problem, in other words, what I am trying to get to is a theory of violence and not a theory of religious violence or secular violence. What is really problematic is violence, so theories about where violence comes from usually devolve on some of these sorts of questions like the tendency to create an us versus them, for example. Those seem to me fruitful sorts of arguments. Under what conditions do you get this kind of antagonistic us versus them, where you think that violence can happen. But trying to split up ideologies, institutions, religion, religious and secular around those questions seems very unhelpful.”

Cavanaugh reveals here absolutely the core of the whole discussion that has been going around the topic of religious violence. However, Dirven is drawing the discussion back over to the politics of state, that is governed by a monotheistic religion. If it is so, then it is difficult for that politics to correct itself, but at the same time, she agrees that there are secular systems that are difficult to correct and to discuss with. This point leads everybody in the hall to declare their love for democracy. Cavanaugh underlines how important it is for modern democratic societies to live in a state where we have separation of church and state (this is good for the state and for the church). But then again, the ongoing dissatisfaction of Dirven comes to the fore and she lets the cat out of the bag: “ So you completely agree with this then. But when we talk about the Muslim world, we can no longer say that it is maybe not a good idea that they have mixed up politics and religion there”. Even though Cavanaugh is a full-fledged expert on these issues, he knows how to keep himself modest and elegant when reacting to Dirven’s argument. As a mentally sound person, he naturally does not feel qualified to judge the way of life in other countries. He does not dare to even suggest (let alone order) that Muslims need to be more like people in western countries in order to have a functioning society. First of all, he probably knows the rule well: if you interfere with other people’s lives, then you automatically give them the right to impinge upon your own life system. The cliché that is used everywhere in the western world is to present two extreme examples (i.e. Canada and Iran) in order to highlight differences in life styles (a very secularized society and theocracy) between the western and Muslim worlds. Cavanaugh suggests that we can

possibly find examples in the middle of this spectrum with two extreme (opposing) ends, for instance, Morocco. At that moment, Dirven tries to keep the balance by declaring that “there are many secular systems as well in the Islamic world, of course, not the best examples nowadays, but (she is laughing) Syria, Iraq”. It is noteworthy that Türkiye with its modern, secular character, is not mentioned in this context. Linguistically speaking, it is interesting to describe countries as Islamic or as a part of the Islamic world and yet to qualify them simultaneously as having secular systems. It is also very remarkable to see that the discussion focuses only on the religious-secular distinction in the Islamic and western worlds, while the main topic of this lecture and discussion is religious violence. From the perspective of human perception, it is noticeable to observe that probably peculiar examples (e.g. violence cases in Israel as a theocratic state and in North Korea which is considered an atheist or secular state) have not been given at all during the discussion.

Christoph Hübenenthal works through the matter of religious violence and begins to discuss it with Cavanaugh by stating that Cavanaugh’s approach creates another myth within the myth of religious violence. Hübenenthal explains that during the birth of the concept of the nation-state, there was a shift of power from the ecclesiastical authority to the state authorities, which needed to have a legitimacy with regard to the use of power and violence. Thus, the main concern of the upcoming modern nation-state was how to legitimize power and how to legitimize the use of violence. The fact that Cavanaugh suggests that religious violence is a myth, creates an obstacle for us to think about how to tackle the problem of violence that is already there. Hübenenthal argues that the approach of Cavanaugh contains a lack of ideas on how to deal with power and violence. His criticism touches upon a significant aspect of the discussion, which needs to demonstrate a way out for us to cope with already existing violence and power. Religious violence can be a myth somehow, but what shall we do, if we delete only the adjective “religious” in front of the concept of violence? The violence will still remain there. This is evidently a very fundamental question that should be asked in this kind of discussion. This behavior pattern makes sure that we concentrate on the mental or physical feature of a sickness rather than on the very nature of the sickness itself, i.e. on the effect rather than on the cause.

In reaction to this question, Cavanaugh prefers to mention the sorts of liberalism, in which Charles Taylor categorizes the forms of secularism, i.e. open and closed. In closed secularism, the public and private spheres are clearly kept separate and isolated from one another in order to stay away from violence (e.g. headscarf bans in public sphere). All kinds of religious symbols are banned in the public sphere. For instance, France has recently banned female Muslim students from wearing abayas in state schools¹⁰. In this

¹⁰Pupils will be banned from wearing abayas, loose-fitting full-length robes worn by some Muslim women, in France's state-run schools, the education minister has said. The rule will be applied as soon as the new school year starts on 4 September 2023. France has a strict ban on religious signs in state schools and government buildings, arguing that they violate secular laws. Wearing a headscarf has been banned since 2004 in state-run schools. "When you walk into a classroom, you shouldn't be able to identify the pupils'

way, closed secularism produces a neutral space, which again is trying to deal with the question of violence in a restrictive, coercive and subduing manner. In this setting nobody brings any religious discourse or clothing into this commonly shared neutral space. However, if you are at home, which is by definition a private sphere, then you can wear and say anything that you like. Cavanaugh summarizes the whole issue in a nutshell: “you can be a Muslim at home, but don’t be a Muslim out in public... It is based on the fear that we can’t disagree without killing each other and that is, I think, a really bad idea”. In open secularism, the abovementioned restrictions are replaced by a context in which individuals can behave freely, even in public spheres. You can be a Muslim, a Christian or an atheist in public very easily and you can show it without any obstruction. This is the standpoint that Cavanaugh usually defends. This kind of secularism can make sure that identities are clearly protected, conflicts can be solved and finally, violence can be relatively easily prevented in time.

Martijn de Koning argues that Cavanaugh gives an extensive account of the concept of religion, but unfortunately, he does not do that much for the concept of violence. Cavanaugh claims that he wants to arrive at a theory of violence at the end, but he does not go deep down and interrogate violence as a separate concept. However, he says at the same time that he never claims any expertise on violence issues. Because the definition of violence is very varied according to Cavanaugh. Normally, anybody can assume violence when somebody gets a bullet in his/her head. But Cavanaugh adds that there is something such as psychological violence or gender violence and we can extend it even to the extreme cases of any kind of change in the world that can be perceived as violence (cf. footnote 16). Cavanaugh would like to contribute to the discussion around violence (however that is defined) to obtain a solution concerning the causes and remedies of violence and he suggests that dividing dichotomies such as religious and secular violence are not helpful in our path to a solution.

De Koning states that the analysis of Cavanaugh concerning the religious and secular should also be applied to the rhetoric of the US government, which is related to the war on terror¹¹. His reaction to this statement is that he handles the war on terror in his book,

religion just by looking at them," Education Minister Gabriel Attal told France's TF1 TV, adding: "I have decided that the abaya could no longer be worn in schools." "Secularism means the freedom to emancipate oneself through school," Mr Attal told TF1, arguing the abaya is "a religious gesture, aimed at testing the resistance of the republic toward the secular sanctuary that school must constitute." In 2010, France banned the wearing of full-face veils in public which provoked anger in France's five million-strong Muslim community. France has enforced a strict ban on religious signs at schools since the 19th Century, including Christian symbols such as large crosses, in an effort to curb any Catholic influence in public education. It has been updating the law over the years to reflect its changing population, which now includes the Muslim headscarf and Jewish kippa, but abayas have not been banned outright. <https://www.bbc.com/news/world-europe-66634890>, downloaded on 29 august 2023.

¹¹ Trump calls Obama, Clinton Islamic State 'co-founders,' draws rebuke, AUGUST 11, 2016, UPDATED 6 YEARS AGO (19.1.2023, <https://www.reuters.com/article/us-usa-election-trump-idUSKCN10M146>), By Ginger Gibson, Steve Holland, WASHINGTON/MIAMI BEACH, Fla. (Reuters) - Republican Donald Trump called President Barack Obama and Democratic rival Hillary Clinton the “co-founders” of Islamic State, ratcheting up his assertion that they are responsible for the rise of the militant group and sparking renewed criticism of his leadership ability. Clinton’s White House campaign on Thursday called the

not just by condemning Al Kaida, but also by looking at the American intervention in the Middle East. Again, De Koning insists upon the lack of interrogation and analysis in the aforementioned book (for instance, the term crusade, which was used by George Bush after 9/11), in comparison to the analysis of religious and secular violence. Cavanaugh replies that he went through these issues in Chapter 4 by arguing that the speech act of Bush has mainly a secular tendency, in which he mentions perpetually the concept of freedom. The rhetoric of Bush right after 9/11 contains a pivotal question: “Why do the Muslims hate us?”. Cavanaugh reformulates his answer to this question quite eloquently:

“They hate our freedoms. There are just crazy people over there, who can’t deal with the fact that we are over here having a good time.. and so they want to bomb us. You pass this fog of amnesia over American intervention for the last century in the Middle East, right? I quote Colin Dueck and he says that America fights wars for liberal reasons or they don’t fight them at all. He is basically tracing a line from Wodrow Wilson saying ‘we have to make the world safe for democracy’ through the rest of the century into the Bush era. So, even though Bush himself was a Christian, all of his rhetoric is this kind of liberal language of freedom; expanding freedom. And what that does, of course, is that in 1979 there is the Islamic Revolution, we all look at our tv screens and say what happened. All these crazy religious fanatics are chanting ‘death to America!’ and so we say it’s religious and that then excuses us from having to look at the history of American intervention in Iran, right? 1953 The US and Great Britain fomented a coup that overthrew a democratically elected government in Iran and installed the shah, who spent the next 26 years with full American support torturing and murdering people. And then the Islamic Revolution happens in 1979 and overthrows that and we ignore all of that history and we just say oohh religion! What are going to do? Religion is crazy, religion causes problems! That’s what I am after in the analysis of the war on terror. So this language of the myth of religious violence falls primarily on Muslims. Muslims bear the brunt of that both in foreign and domestic policy.”

Yet De Koning is still questioning how we can meaningfully analyze the violence, which is perpetrated by Islamic State, Al Kaida¹² or The Lord’s Resistance Army. The actions

remarks a “false claim,” in Clinton’s latest response to a series of attacks by Trump in which he has sought to portray America as less safe, blaming Democrats and depicting himself as the only one who can restore security. Democrats, in turn, have used Trump’s often hyperbolic statements ahead of the Nov. 8 election to argue that he is unfit to be president and lacks the temperament to be trusted with matters of national security. “This is another example of Donald Trump trash-talking the United States,” Clinton senior policy adviser Jake Sullivan said in a statement. “What’s remarkable about Trump’s comments is that once again he’s echoing the talking points of Putin and our adversaries to attack American leaders and American interests, while failing to offer any serious plans to confront terrorism or make this country more secure,” Sullivan said, referring to Russian President Vladimir Putin.

¹² America Created Al-Qaeda and the ISIS Terror Group, <https://www.globalresearch.ca>

By Garikai Chengu, Global Research, November 08, 2017, Global Research 19 September 2014

Region: Middle East & North Africa, Theme: Intelligence, Terrorism, US NATO War Agenda

Incisive article originally published by GR in September 2014. Terror attacks in Western cities (Manchester, Paris, Brussels, Nice, Barcelona...) allegedly perpetrated by Al Qaeda-ISIS. Much like Al Qaeda, the Islamic State (ISIS) is made-in-the-USA, an instrument of terror designed to divide and conquer the oil-rich Middle East and to counter Iran’s growing influence in the region. The fact that the United States has a long and torrid history of backing terrorist groups will surprise only those who watch the news and ignore history. The CIA first aligned itself with extremist Islam during the Cold War era. Back then, America saw the world in rather simple terms: on one side, the Soviet Union and Third World nationalism, which America regarded as a Soviet tool; on the other side, Western nations and militant political Islam, which America considered an ally in the struggle against the Soviet Union. The director of the National Security Agency under Ronald Reagan, General William Odom recently remarked, “by any measure the U.S. has long used terrorism. In 1978-79 the Senate was trying to pass a law against international terrorism – in every version they produced, the lawyers said the U.S. would be in violation.” During the 1970’s the

or violence of these groups are justified by themselves in a religious sense. The response of Cavanaugh is quite significant, because the violence that is produced by those terror groups cannot be totally attributed to the whole religion itself, for these groups are taking some inspiration or using their own interpretation from some strands of Islamic or Christian thought. People may get some inspiration from certain religion, philosophy or ideology and apply it in their specific actions after having read and interpreted any book related to that particular thinking paradigm.

If somebody who reads and feels affinity for the Koran, Bible, Tora, the philosophical investigations of Martin Heidegger, Karl Marx or *Mein Kampf* of Hitler, has the inclination to commit violence, then this outcome should tell us something primarily about the personality and the psychological health of that individual, not about the quality of those texts. If someone from another nation commits a crime in your country, this particular action does not naturally give us permission at all to call the whole of that nation criminal. Therefore, a *pars pro toto* approach cannot work for attempts to correlate issues concerning religion and violence. Its inverse form i.e. *totum pro parte* is also not adequate to hold a discussion on the same topic, in which the cover term religious violence stands as a matter of fact only for Muslim violence. This *totum pro parte* attitude can be easily observed throughout the whole lecture and related discussions of Cavanaugh, who says that some inspiration is taken out of Islam or Christianity by those violence-perpetrating groups. Therefore, we cannot say ‘they are not real Muslims or Christians’ and accordingly, he does not buy the argument ‘Islam is essentially a religion of peace or essentially a religion of war’.

Thus, there are elements within religion itself that promote violence. In this context, his suggestion (i.e. ‘let us just trace where Joseph Kony got this bizarre version of Christianity’)¹³ is interesting and justifies to a certain extent my arguments above. Namely, one particular Christian’s actions cannot provide us with a basis to judge the whole of Christianity. This is particularly the case when someone from a certain religious

CIA used the Muslim Brotherhood in Egypt as a barrier, both to thwart Soviet expansion and prevent the spread of Marxist ideology among the Arab masses. The United States also openly supported Sarekat Islam against Sukarno in Indonesia, and supported the Jamaat-e-Islami terror group against Zulfikar Ali Bhutto in Pakistan. Last but certainly not least, there is Al Qaeda. Lest we forget, the CIA gave birth to Osama Bin Laden and breastfed his organization during the 1980’s. Former British Foreign Secretary, Robin Cook, told the House of Commons that Al Qaeda was unquestionably a product of Western intelligence agencies. Mr. Cook explained that Al Qaeda, which literally means an abbreviation of “the database” in Arabic, was originally the computer database of the thousands of Islamist extremists, who were trained by the CIA and funded by the Saudis, in order to defeat the Russians in Afghanistan. America’s relationship with Al Qaeda has always been a love-hate affair. Depending on whether a particular Al Qaeda terrorist group in a given region furthers American interests or not, the U.S. State Department either funds or aggressively targets that terrorist group. Even as American foreign policy makers claim to oppose Muslim extremism, they knowingly foment it as a weapon of foreign policy... ISIS is not merely an instrument of terror used by America to topple the Syrian government; it is also used to put pressure on Iran...

¹³ I think we should precisely do the same for the so-called Islamic terror groups such as Al Kaida, Islamic State etc. Then, we could trace the historical ideological and economic origins of those groups. For Cavanaugh it is much more interesting to analyze social, cultural and economic conditions in East Africa, that make the podium ready for the Lord’s Resistance Army to emerge.

group etc. has done something bad. Then, the whole of that religious institution is held responsible for the irresponsible actions of any member of that religion. However, if the same person has done something good, we do not observe much that the religion of that person gets positive marks on its account and that does not much become the talk of the town. De Koning makes the discussion with Cavanaugh much clearer with his specific question: “If the term religious violence is already mainly about Muslims, is the term Muslim violence then really an improvement?”¹⁴. This question of De Koning demonstrates evidently the *totum pro parte* attitude in the discussion on the myth of religious violence. Cavanaugh reacts to that with the statement that he never used the term Muslim violence in print. He wants to keep the topic as narrow and empirical as possible, but he also adds from the bottom of his heart to keep his conscience clear that, as a Christian, one has to be able to say yes, there are forms of Christian violence:

“We can’t excuse ourselves so easily, you can look at Putin now and say Christian nationalism, we can’t just excuse Christianity and say they are not really Christians, it is really political, it’s not Christians and so on, I’m trying to be as honest as I can about that... Normatively, a Christian has to say that Putin and Patriarch Cyrille have got Christianity way wrong, that they do not understand Jesus Christ, but descriptively you can’t just say ohh they are not really Christians, because they are and that is part of our fault is that Christianity has not been very good at following Jesus... Unfortunately, Christianity is made up mostly of humans.”

3. Biased filtered news guiding thoughts

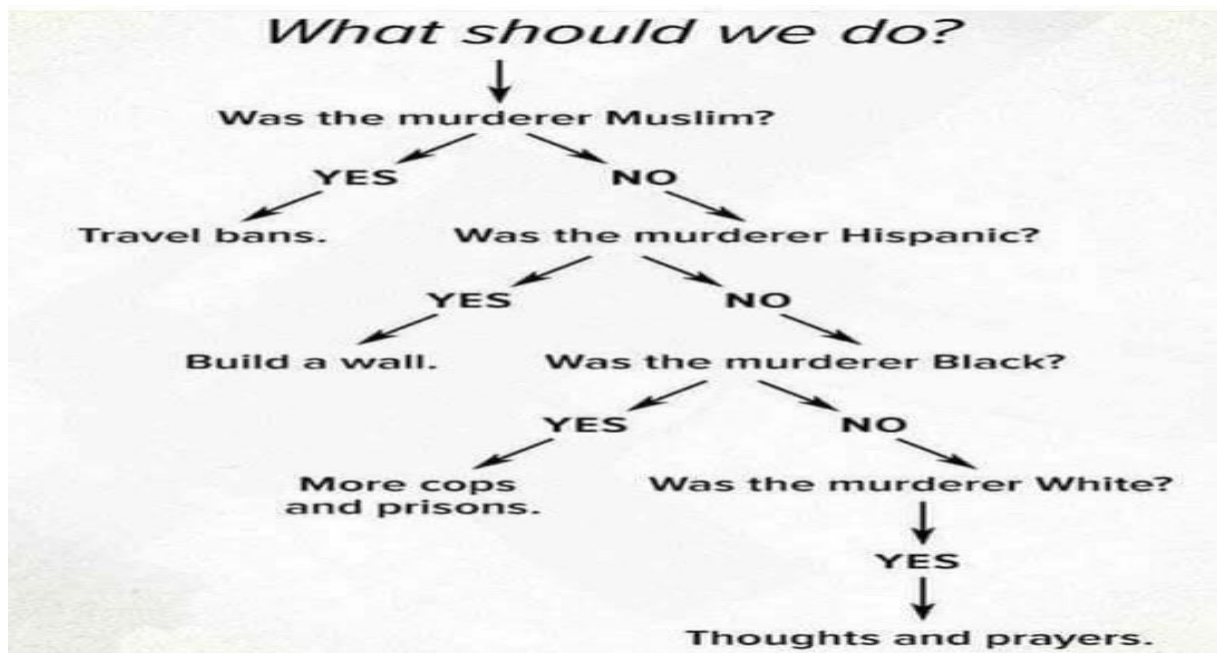
The last sentence of the previous section summarizes the very nature of the long-discussed problems and shows that the human factor plays a crucial role in the creation of violence and in misunderstanding and misinterpreting the message of ideologies and religious and philosophical texts. However, as you probably noticed, the term “radical Islamic terrorism” is easily used almost in the daily discourse of the western media and administrations, while the term extremist or white supremacist is usually pronounced in place of “radical Christian terrorism” (cf. <https://www.nbcnews.com/news/world/christchurch-mosque-attack-suspect-pleads-not-guilty-trial-set-next-n1017466>; for instance, Christchurch New Zealand attacks on Muslims in a mosque during Friday prayers on March 15, 2019 killing 51 people; the

¹⁴ Trump Administration on ISIS, Al Qaeda, <https://www.wilsoncenter.org/article/trump-administration-isis-al-qaeda>, February 6, 2017, in a speech to Coalition Representative and Senior U.S. Commanders

“Central Command and Central [Special] Operations Command are at the very center of our fight against radical Islamic terrorism. America stands in awe of your courage. ...”. “We’re up against an enemy that celebrates death and totally worships destruction – you’ve seen that. ISIS is on a campaign of genocide, committing atrocities across the world. Radical Islamic terrorists are determined to strike our homeland as they did on 9/11; as they did from Boston to Orlando, to San Bernardino. And all across Europe, you’ve seen what happened in Paris and Nice. All over Europe it’s happening. It’s gotten to a point where it’s not even being reported and, in many cases, the very, very dishonest press doesn’t want to report it. They have their reasons and you understand that. ”. “So today, we deliver a message in one very unified voice: To these forces of death and destruction, America and its allies will defeat you. We will defeat them. We will defeat radical Islamic terrorism, and we will not allow it to take root in our country. We’re not going to allow it. ...”

country's worst peace time mass shooting; the attacker broadcast the shooting live on Facebook).

The same thing is the case with the 2011 Norway attacks on immigrants (77 innocent people were brutally murdered) where the attacker Breivik was pictured as a far-right extremist rather than a “radical Christian terrorist”. In other words, concepts such as religion and violence can be straightforwardly and without any attention combined together when it comes to Muslims and Islam in the daily western rhetoric. The same procedure is, however, not applied to a crime with a Christian cultural background. This double-standard way of thinking is illustrated in a funny way in the following algorithm¹⁵:

Recently (on January 21, 2023) a politician in Sweden burned the Koran in the vicinity of the Turkish Embassy in Stockholm as a part of the protests against Türkiye and Sweden's bid to join NATO. This vile attack too has not been considered religious violence, but furthermore, it has yet again been seen as a freedom of “swearing” at a culture or religion in a “very civilized manner”. “Sweden has a far-reaching freedom of expression, but it does not imply that the Swedish Government, or myself, support the opinions expressed,” said by Swedish Foreign Minister Tobias Billström on Twitter. One could probably have used the same freedom of expression argument while talking about the Norway and New Zealand attacks. These far-right extremists or white supremacists must, of course, also have their own freedom of violence and expression in a free, democratic, civilized and progressive western society, when it comes to autochthonous people and immigrants (or to humans and insects). One thing is at least clear: maybe you can burn the substance of the book, but never the content! In fact, looking back in the

¹⁵ This algorithm is used on the 5th of August, 2019 on the following twitter account: <https://twitter.com/SteveKerr/downloaded on 9 september 2023>.

history of mankind, book burning has always been a strong indication of fascist and racist regimes. This action is generally a concrete reflection of the fear of that regime for the influential content of the book concerned.

On a large scale, such as a nation, state, society, community or multinational trade corporations, violence seems to be closely related to trade (remember the 9/11 attacks were on the World TRADE center and the response was with WAR on TERROR, but the background decoration and the podium were built on Islam) and (economic) power¹⁶. Violence becomes a tool, that serves to keep your rival constantly under control. Hard power is usually used in the first or final stage of a process of domination. Today, mostly soft power is generally exerted by means of mass media, the press, academic and cultural publications. But that was also the case in early modern European history. In the early seventeenth century, Jan Pieterszoon Coen, the Dutch East India Company's Governor General in the Indies, explained that trade and war were inseparably linked: "We cannot make war without trade, nor trade without war"¹⁷.

Hard power paves the way for free trade and obedience, which produce control over the whole economic process (consider, for instance, the coercion that Commodore Perry¹⁸ exerted in Japan in 1853 by using heavily equipped ships). Soft power steps in afterwards to make sure that dominance and obedience preserve their continuity by manufacturing

¹⁶ "On 15 March 1599, the people of Banda Island (Banda Lonthoir), in what is now eastern Indonesia, beheld a foreign ship with an unknown flag. It turned out to be the *Geldria*, commanded by Dutch Admiral Jacob van Heemskerck, spearheading a Dutch merchant fleet. About two decades later, a violent and repressive attack landed on Bandanese shores, organized by Jan Pieterszoon Coen, the Governor General of what had by then become the Dutch East India Company (*Vereenigde Oostindische Compagnie*, or VOC). Unprecedented in scope and ruthlessness, Coen's 1621 massacre saw the death of more than ninety percent of the Bandanese population. The subjugation of the Banda archipelago marked a key step in the emergence of the VOC as a major force in global commerce; thereafter, it would control the East Indian spice trade for nearly two centuries... In considering corporations as vehicles for the diffusion and consolidation of capitalism, histories such as that of the VOC on the Banda islands provide fertile ground for understanding processes of corporate domination and coercion. These discussions of dispossession often focus on "hard" power and the use of violence – coercion, harm, or injury—by corporations or the governments that sponsored them. However, hard power rarely provided a direct path to corporate accumulation: violence inevitably invokes backlash and resistance. Corporate accumulation was therefore often accompanied by legal, cultural, or academic discourses which sought to "civilize" these actions. Indeed, legal authority often trailed closely behind marauding adventurism in colonial contexts, ready to narrate and legitimize the seizure of goods..." Cited from: *The Dutch East India Company at the Dawn of Modern Capitalism: "Civilized Dispossession" on the Banda Islands*, October 25, 2021, <https://sites.duke.edu/thefinregblog/2021/10/25/>; downloading on August, 27, 2023

¹⁷ See McKenzie, Francine. 2013. "Introduction: The Intersection of Trade and Conflict Since 1500" in: *A Global History of Trade and Conflict since 1500*. London: Palgrave Macmillan.

¹⁸ "Commodore Matthew Calbraith Perry, representing the U.S. government, sails into Tokyo Bay, Japan, in 1853 with a squadron of four vessels. For a time, Japanese officials refused to speak with Perry, but under threat of attack by the superior American ships they accepted letters from President Millard Fillmore, making the United States the first Western nation to establish relations with Japan since it had been declared closed to foreigners two centuries before. Only the Dutch and the Chinese were allowed to continue trade with Japan after 1639, but this trade was restricted and confined to the island of Dejima at Nagasaki." From: <https://www.history.com/this-day-in-history/commodore-perry-sails-into-tokyo-bay>

consent with regard to the status quo. The internet, mass (social) media, press, academic and cultural publications and broadcastings repeatedly construct simulacra of, for example, religion and violence, so that the causes behind trade, dominance (i.e. power and influence over others) and control can be simply filtered. After a while, you start to think and associate violence, which is perpetrated by some terror groups such as Al Qaeda, ISIS etc. with a certain religion, even though various government officials have openly declared that those groups were supported and equipped by states for their own political purposes. For example, Hillary Clinton explained on Fox News that the US government has helped to create the problem that they were back then fighting¹⁹. She says openly:

“To be fair, we have now helped to create the problem that we are now fighting. When the Soviet Union invaded Afghanistan, we had this brilliant idea that we were going to come to Pakistan and create a force of mujahideen, equip them with stinger missiles and everything else to go after the Soviets inside Afghanistan. We were successful. The Soviets left Afghanistan and then we said ‘great, good bye!’ leaving these trained people who were fanatical in Afghanistan and Pakistan, leaving them well armed, creating a mess frankly, that the time we didn’t really recognize. We were just so happy to see the Soviet Union fall, we thought OK, fine, everything is going to be so much better. Now you look back, the people we’re fighting today, we were supporting in the fight against the Soviets”.

A TV presenter (Reality Check TV series) is commenting on these statements by saying: “Ohh so it’s not a conspiracy theory, it’s history that has been repeated in Libya and now in Syria. But there is a problem here, one that every American should be questioning: we’re fighting Al Qaeda in Afghanistan, but we’re also bombing Al Qaeda targets in Pakistan and Yemen. As we do that, something occurs known as colateral damage. Hundreds of civilians have been killed in the first half of 2012 by US air strikes aimed at Al Qaeda fighters”. Hillary Clinton carries on with her explanation on the same issue:

“The people that we are fighting today we funded 20 years ago. We did it because we were locked in this struggle with the Soviet Union. They invaded Afghanistan and we did not want them to control Central Asia. President Reagan in partnership with Congress, led by Democrats who said that is a good idea, let’s deal with the Pakistani ISI and military, let’s recruit this mujahideen, let’s get some to come to Saudi Arabia and other places importing their Wahabi brand of Islam, so that we can go beat the Soviet Union. They retreated and lost billions of dollars and that led to the collapse of the Soviet Union. Let’s be careful with what we sow, because we will harvest”.

The same TV presenter is underlining what each American citizen should know then and that is heavy. The US government is bombing various places around the world in an ongoing war with Al Qaeda. He adds that in Iraq Al Qaeda had no presence before the US war, but Al Qaeda is now thriving there too, and that at least 13000 civilians in Afghanistan are dead as a result of that war with Al Qaeda. He argues that every American citizen should be demanding an answer from the president, government and Congress to this question: “Why are we giving Al Qaeda fighters money and weapons to overthrow yet another government in the Middle East?”. He states that the government claims to

¹⁹ Watch on youtube, Hillary Clinton: “we have helped to create the problem that we are now fighting” <https://www.youtube.com/watch?v=AwpR6ngoSjQ>

free people in Syria and that tomorrow -if history is not wrong- they will be killing and wounding civilians in air strikes, who will be referred to only as colateral damage in a war with an enemy that they brought to power.

Elsässer argues extensively in his detailed book on the emergence of ISIS, that Islam has been radicalized and used by the West for political purposes and that 11/9 has apparently turned the fronts of the geopolitical struggle between the East and West upside down. The USA and the other NATO allies supported the jihad against the Moscou-backed Kabul government in Afghanistan in the 1980s and in the 1990s they sided with Muslim “guerillas” both in Bosnia and Kosovo (Elsässer, 2015: 311). In this matter, the evaluation of Elsässer and his editor is remarkable:

“Terrorism is an expensive business. Today, terrorist organizations, which are scattered around the world, are recklessly committing acts of hostility to humanity in order to propagate their “ideologies” more effectively. From their training to their basic needs, from the supply of weapons that they use to their other logistical needs, terrorist organizations can only survive with the support of states above a certain scale. They pay the price of this support with their actions. This book by Elsässer, the product of 10 years of journalistic effort, gives a detailed account of the role of western secret services in the rise of ISIS and its present existence. The fog over terror and terrorist organizations disappears once again with the contribution of this book. Terrorism is not the work of a few angry men and religious bigots, but rather the organized crime of “big” states. ISIS is not a jihadist organization; it is the fifth branch of imperialism” (Elsässer, 2015)²⁰.

Taştekin analyzes the European military engagement in the combat against ISIS that has been ensured by dreadful terror (with a religious tint) experiences in major European cities. A forced coalition against ISIS across Europe was formed by the harsh violence with a religious make-up (suicide attacks of ISIS in Europe). For instance, as a retaliatory measure against the Paris terror attacks in November 2015, the French government intensified air strikes against ISIS targets in Syria (Taştekin, 2016: 338-339). And subsequently, France used a discourse of success in combating terror. The French defense minister, Jean-Yves Le Drian, declared that the coalition forces killed 22000 ISIS fighters (Taştekin, 2016: 370).

As a matter of fact, no religion on earth aims to promote and propagate violence. On the contrary, all religions come into existence in order to stop and destroy hard and soft power, violence and injustice that have been going on for a long time in a society. Chaos, destruction and annihilation are by no means in the conceptual field of a religion, which is there solely to construct a better, peaceful, just, fair and sharing society and world with righteousness and conscience. Some members of a religion may, however, give justification for their violent actions under the influence of instinct, ignorance, misunderstanding, misinterpretation or a different interpretation (Aydın, 2012: 139). A different type of logic of war is in action in an imperialistic game and it makes use of all kinds of tools in order to reach its targets (i.e. to capture all useful abstract and concrete sources above and below the ground). These tools can vary from hard to soft power such

²⁰ All translations into English are done by me.

as military threats, use of force and coercion, political influence, threats, sanctions and isolation, cultural pressure, the use of huge possibilities of mass media, and embedded intellectuals who behave like spokespersons of imperialism. Some “big” states may therefore help found and fund a terror group that can help those states in return attain their political goals. There is always significant financial, logistical, intellectual and political support from the secret intelligence service of a “big” state or states behind these terror groups and terror actions (Aydın, 2012: 139). Because terror is a large, very difficult, sophisticated and expensive operation that is absolutely way above the level and capacity of individuals. But at the same time, it surely can make use of certain individuals by misusing their social, cultural and religious values.

4.Soft power: thought control through media

Steven Biko said once that the most potent weapon of the oppressor is the mind of the oppressed. Thus, if you take control of minds, you can have absolute supremacy over bodies. In other words, if you grasp the mind of someone, then his or her legs will come along automatically with you. However, if you had to use any hard power (e.g. any weapon), then obedience would not have been guaranteed; there would always be the probability of showing resistance. Presumably, therefore, in our times, mostly soft power is applied in the process of thought control and manufacturing consent.

Herman and Chomsky analyze extensively how thought control can be executed by the mass media, particularly in the USA. A working propaganda system can hardly be seen when the mass media are in the hands of the private sector and when there is no formal censorship (Herman & Chomsky, 1994: 2). It becomes much more difficult to detect any thought control when the mass media regularly criticize the actions of the public and private sectors, exhibit their shortcomings and paint themselves as the indomitable defenders of national interest, freedom and free speech in the eyes of the public.

The mass media serve as a system for communicating messages and symbols to the general populace. They provide individuals in a society with all kinds of basic and synthetic needs (because needs are also produced) that those individuals believe they have (amusement, entertainment, information, progress, competition, dominance, fear, anxiety, threat, risk etc.). When they are able to create a trusting relationship with their viewers or better said, followers, by means of their criticism concerning any misconduct in the public or private sector, then it means that the necessary conditions are ripe for thought control and the manufacture of consent in the population of those followers. A human is an accumulation of perception through his or her senses. If skepticism is somehow totally erased and trust relationships are firmly built, then human perception is ready for any kind of guidance and manipulation. In this manner, the masses can easily be deceived and manipulated by the mass media as a result of their guiding human perception.

The propaganda model of Herman & Chomsky is based on the inequality of wealth and power and its multifaceted impacts on mass media interests and preferences. Tremendous

money and huge power behind mass media corporations decide which news and, stylistically, in what form is suitable for sharing with the masses. In this process, this conglomeration of money and power knows how to avoid or isolate possible dissenters who are critically approaching the issue concerned.

The model of Herman & Chomsky contains five decisive factors in the field: the size, concentrated ownership, owner wealth and profit orientation of the dominant mass media firms; advertising as the primary income source of the mass media; the reliance of the media on information provided by government, business and “experts” funded and approved by these primary sources and agents of power; strong criticism (flak) as a means of disciplining the media and “anticommunism” as a national religion and control mechanism (Herman & Chomsky, 1994: 2). A propaganda model should surely have more ingredients to keep a highly profitable business going and also some factors in the model can be evaluated as outdated from the perspective of today. However, the owner’s wealth and proportion of profit are significant with regard to the dissipation of the planned effect. In actual fact, thought control and the manufacture of consent (i.e. production of soft power) are much more expensive enterprises than the manufacture of terror (i.e. hard power). Usually, hard power is used to give the last concrete, determinative shape to what soft power has been constructing perceptively and fictively for a long time. The use of hard power is the finishing touch in the process of thought control, i.e. the *crème de la crème* in the guiding of public opinion.

In so far as our topic is concerned, we can presume that the mass media (i.e. soft power) can draw a simulacrum or an image concerning any religion in the minds (perception) of the masses. Then the related terror and concrete violence go into action in order to complete the picture in a concrete sense of what soft power has been painting in the imagination of those masses, who automatically and thoughtlessly (because the thought is under control) will talk like Lisbet Janssen (cf. Section 2; arguing that religion and violence are indisputably intertwined concepts so that even questioning this dual amalgam seems rather preposterous). Thus far, what has been achieved in this process? Guiding public opinion, thought control and finally the manufacture of consent have been masterfully realized.

Herman & Chomsky bring to the fore the features of this self-persuasion process, in which people mentally train themselves in order not to be disturbed by the genuinely wicked content of the whole propaganda construction:

“...The elite domination of the media and marginalization of dissidents that results from the operation of these filters occurs so naturally that media news people, frequently operating with complete integrity and good will, are able to convince themselves that they choose and interpret the news ‘objectively’ and on the basis of professional news values. Within the limits of the filter constraints they often are objective; the constraints are so powerful and are built into the system in such a fundamental way, that alternative bases of news choices are hardly imaginable...” (Herman & Chomsky, 1994: 2).

This analysis refers to a kind of vicious circle in which one deviance from the truth causes another deviance. But the process itself is like a closed circuit, when the news that is fit to dissipate is filtered out, this “fitted” text and its derivatives will be released for free circulation. Any alternative way of thinking can hardly be an option in this streamlined exercise because everything flows on the production line of the news industry according to a fixed procedure of manufacture. If it is decided somewhere that a religion generates violence, then it gives rise to violence; there is nothing we can do about it and alternative views are strictly disqualified where individuals firmly believe (or are truly convinced) that they live in a totally free society. And thought control happens only in those closed, undemocratic, underdeveloped communities that can be called tyrannical, fascist government of FarAwayistan (meaning a faraway, imaginary country) as part of a far-from-my-bed show regarding the news headlines.

Dedeoğlu underlines, however, that it seems possible to define ethical journalism or journalistic ethics as the realization of the function of reporting in a way that includes correct information, protects the social (common) good and does not disrespect or harm a true value. Under this definition, that correct information and its compatibility with the truth directly require a continuous objective approach (Dedeoğlu, 2014: 160).

The function of conveying the phenomenon as it is, without any discrimination, seems to be the main principle of ethical journalism. Dedeoğlu argues further that there are also other significant basic rules to follow, namely: giving the correct news without causing any other harm; respecting personal rights and private life while compiling the news; avoiding to cause unnecessary panic and fear in society; showing sensitivity towards the protection of individual, social, natural and other values while conveying the truth (Dedeoğlu, 2014: 161). In this process, institutional and individual freedom as a news agency and a journalist have vital importance. Otherwise, wealth, power and relations of interest can easily dictate the form and content of the news, as stated by Herman & Chomsky above. The news text should not control and manipulate the thought but simply convey what has happened in the realm of truth.

According to Dedeoğlu, understanding with regard to ethical journalism does by no means differ from the general mentality concerning overall ethics in a society. This ethical attitude, which requires profound respect for fundamental rights and complying with basic obligations, should dominate over the whole of a society where every individual takes another individual, all living entities, concrete and abstract values into account and pays sincere respect to them all (Dedeoğlu, 2014: 161). The formulation of news text too should be considered (perhaps reconsidered) under these conditions. Naturally, Dedeoğlu talks about the theoretical aspects of the issue, but it can be rather different to see things in practice, when they are a part of the daily truth.

It is not very hard to find many awful specimens in the European and North American mass media concerning religion (Islam in particular), hate and violence. Kurnaz & Alsancak discuss, for instance, the remarkable proposal of British journalist Katie

Hopkins after terror attacks in Spain and France, which has a historical reference to the “final solution” of Hitler (*Endlösung der Judenfrage*), meaning the application of the same method on “radical” Muslims in the country (Kurnaz & Alsancak, 2022: 167). They also report and underline that cases, including religious violence and hatred against Muslims in Europe, have significantly increased after terror attacks. Also, in general, across Europe it can be observed that there are fears about islamization and ongoing xenophobia towards immigrants, which somehow cannot be stopped. That all leads undeniably to a repulsive image or simulacrum of Islam throughout the continent (cf. Türkyılmaz, 2021: 108).

As I have mentioned above, the hard power sets up a corridor of thinking towards certain individuals, groups, communities, nations, cultures, religions, ideologies etc. and then the soft power comes along with its reinforcement feature to complete the design of the already opened corridor with a detailed make-up of propaganda. Hard power is always necessary at the beginning and end of a process. The soft power is undeniably needed at the important interfaces for the crucial continuity of the whole process.

Öymen discusses “news framing”, which we can describe as part of the structural organization of soft power. This method requires that a specific aspect of the news text is given more prominence. In this manner, the news agency underlines, highlights and places special emphasis on some features of the news content. For example, the religion of a killer in a murder case can be skillfully brought to the foreground more than the murder itself when the killer is a Muslim. The kind of selective attitude is similar to the one in the algorithm, which I gave under Section 3. As a matter of fact, news agencies, which are governed by wealthy and powerful corporations, decide which news will be selected, framed and accentuated, then presented to the public, which has no background information about the issue and is always ready to believe with good faith in what has been told, as one of the most important headlines of the day in the world. In this process, it may turn out that some other very important news for people, the world, nature etc. has gone by the wayside, been concealed or swept under the carpet. In this regard, Öymen provides us with a very remarkable example from the records of recent history:

“...For instance, during the war between Iran and Iraq, the fact that Iraq made use of chemical weapons was not going to be brought to the fore much, because Western countries were supporting Iraq against Iran. At the same time, however, the fact that the Syrian regime used the same kind of weapons, was definitely going to find its eminent place in the headlines of all mass media broadcasts. In fact, this would even be considered a reason for war (i.e. *casus belli*), because it was already planned to overthrow the Syrian government and its leader. However, the news that opposition forces in Syria also used chemical weapons would be left in the background. Otherwise, the impact of the accusations against the Syrian government could have diminished. Likewise, the cruelty inflicted by the government upon the people in Syria would be highlighted, but the inhumane actions of the armed opposition groups supported by Western countries would be ignored...” (Öymen, 2014: 380).

Öymen explains us the concept of news framing in a very vivid manner, which makes it absolutely clear that even the dumb prince of a king or, to put it nicely, even the mentally handicapped son of a king could understand the whole matter without any effort. Under

this section, I have tried to briefly outline the general structural organization of soft power, which is mainly used to control and manipulate the process of human thinking owing to mass media. Hard power, i.e. violence and coercion, can only maintain its existence and continuity with the permanent support of soft power, i.e. intellectual influence by guiding perception predominantly in the field of mass media (or currently social media).

Conclusion

In this paper, I have tried to deal with the conceptual or perceptive connections between religion, violence and mass media as the main guiding elements of human perception. The perception is managed and directed in such a manner that even an intrinsically and ontologically a peace-generating institution like religion can be smoothly put and mentioned together with its antonyms, such as violence, through the medium (or agency) of mass media. The Latin words “medium” and “media” are perfectly relevant here in this setting because mass media have the exact function of a tool intermediating between the two ends of a process, which yields a binary opposition, i.e. religion and violence. Normally these two concepts should construct the two extreme ends of a dichotomy (i.e. religion on one end and violence on the other). However, with the crucial help of the tool mass media and its perception-guiding capability, which functions as an interface, the related dichotomy disappears and turns into a singularity, which is a kind of fusion. In this mixture, violence becomes religion, which becomes violence in its turn. The pivotal role in the creation of simulacrum (i.e. an aggressive religion) and guiding related thought is played by the mass media, which can simply manufacture dissent as well as consent.

In Section 2, I have tried to support the postulate of Cavanaugh that the combination of religious violence is fabricated by a myth that has been dissipated by the tremendous contribution of mass media. As stated earlier, violence and terror are a costly enterprises. They require a large sum of money, a sophisticated organization, logistical support, supplies and services. In terms of scale, degree, capacity and capability, this is certainly not the kind of work that two religious fanatics can handle. Obviously, it is beyond the scope of a bunch of bigots.

On the other hand, as I have mentioned in Section 3, the existence of religions on earth is by no means compatible with promoting and propagating violence. On the contrary, all religions come into existence in order to oppose, stop and destroy hard and soft power, violence and injustice that have been going on for a long time in a society. If someone says that the word destroying already evokes the idea of violence, then religions or in a general sense human survival depend highly on self-defense and retaliation. If there is a decisive attack on you that makes it a matter of life and death, then the necessary license of self-defense was already given in order to survive by any imaginable ideology, let alone a religion.

A religion is essentially an antithesis of violence. The mechanism of propaganda turns the nature of religion the other way around and makes it look like a terror machine. This

is a simple play on the structure of human perception. People tend to wholeheartedly believe anything that is readily put in front of their noses, and it does not matter whether these people are educated or uneducated because counterproduction costs too much energy both in thinking and action. When there is anything that is already prepared and made fit to consume, it is easy to go along with it instead of taking an original step forward in order to oppose and refute what has just been proposed.

The fact that politicians are habitually prone to telling lies easily does not mean that all political sciences are lie-manufacturing machines. The fact that TV stations, news agencies and newspapers are in general disseminating manipulated information is not supposed to convey that all sciences related to signs and communication are fake and dishonest. If a Christian or a Jew commits a crime, that does not necessarily mean that their religion is automatically the one and only cause of or responsible for their misbehavior. At the end of the day, if we approach the phenomenon in a legal sense, it is necessary to include the rule of individuality in the crime. You are not responsible for the crime that your father or your family committed. Likewise, your entire family is not responsible for the crime that you committed. If you constantly search for religious fanatics, bigots and other dangerous figures in order to use them as a tool in the service of your imperialistic desire, passion and lust, that basically means that you have already lost your soul balance and psychological health. You may call them sick in the brain, but you are unfortunately in no better condition than them.

Bibliography

Aydın, Nurullah. 2012. *Küresel Terör ve Terörizm, Medeniyetler Çatışması mı, Medeniyetler Uzlaşması mı?* İstanbul: Kum Saati Yayın Dağıtım.

Dedeoğlu, Gözde. 2014. *Demokrasi, Basın ve Haber Etiği: Eleştirel Söylem Çözümlemesi Yaklaşımıyla Bir İnceleme.* Bursa: Sentez Yayıncılık.

Elsässer, Jürgen. 2015. *Batılı Gizli Servislerden IŞİD'e Giden Yol.* Çevirmen: Emre Ertem, 2. Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Güleç, Mustafa. 2019. "Hollanda Bağlamında Göçmen Kimliği" in: Semra Kılıç Karatay & Farhad Mikayilov (eds.). *Proceeding Book, Atlas International Congress on Social Sciences IV*, October 18-20, 2019. Ankara: ISPEC Publishing House.

Herman, Edward S & Chomsky, Noam. 1994. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media.* London: Vintage Publishing.

Kurnaz, Atilla & Alsancak, Fatmanur. 2022. "Avrupa'da İslam Karşıtlığına Güncel Bakış" in: *Jass Studies – The Journal of Academic Social Science Studies*, 15 (92) p. 161-182.

Öymen, Onur. 2014. *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın: Dünyada ve Türkiye’de sansür, baskı ve yönlendirme.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Saraçlı, Murat. 2019. “Zenofobi (Yabancı Düşmanlığı) ve İslamofobi Sorunları Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Göç Sorununa Yaklaşımları” in: Bilal Karabulut, Mustafa Nail Alkan, Fırat Purtaş, Kadir Ertaç Çelik (eds.) *Kimlik ve Göç ve Çalışmaları Uluslararası Sempozyum Bildiri E-Kitabı.* Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Taştekin, Fehim. 2016. *Karanlık Çöktüğünde, IŞİD: Din Adına Şiddetin Dünü ve Bugünü.* İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.

Türkyılmaz, Ümran. 2021. *Amin Maalouf’un Penceresinden Göç ve Kimlik.* Ankara: Gazi Kitabevi.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.23>

Volume 7/2

2023 p. 376-390

UNFREED BLACK BODIES: GENERATIONAL PAIN IN *THE BRIEF WONDROUS LIFE OF OSCAR WAO**

TUTSAKLAŞTIRILAN SİYAH BEDENLER: *THE BRIEF WONDROUS LIFE OF OSCAR WAO*'DA NESİLLERARASI ACI

Gamze KATI GÜMÜŞ**

ABSTRACT

In his Pulitzer Prize winning novel, *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*, Junot Díaz narrates the agony and death his characters experience as they transition between various spaces. Starting with Abelard Luis Cabral, three generations of Oscar's family are cursed due to the fukú caused by Abelard's misconduct towards Dominican dictator Trujillo. The fukú that originates from the colonization of Hispaniola and the following enslavement of the natives transforms the family members in the novel into unfreed people. Even though the two generations succeeding Abelard try to overcome the difficulties they experience by seeking spatial transition as a solution, their attempts prove to be futile. The bodies of the protagonist Oscar and his mother Belicia end up tortured in sugarcane fields that are notorious for their connection to slavery. In this context, Díaz introduces diaspora as a means of protection against the violence of institutional hegemonies in the Dominican Republic. The diasporic move from Santo Domingo to the United States, and vice versa, result either in a diasporic alienation or a transition from freedom to unfreedom. Translocality of the Cabrals and de Leóns demonstrates itself through constant movements as family members struggle to survive the pain transcending generations. Oscar cannot detach himself from the fukú that haunts his family as well as from the collective memory of the colonized Hispaniola. This paper addresses the physical pain experienced by Cabrals and de Leóns, and how diasporic spatial transitions cause them to form deeper connections with the colonial and dictatorial past they are struggling to escape from.

Keywords: *Junot Díaz, Oscar Wao, Translocality, Pain, Diaspora*

* A shorter version of this article was previously presented at the 41st International American Studies Conference (November 16-18, 2022).

** Asst. Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, American Culture and Literature, E-mail: gkati@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6416-3218, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Junot Díaz, Pulitzer ödüllü kitabı *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*'da karakterlerinin çeşitli mekanlar arasında geçiş yaparken deneyimlediği acı ve ölümü kaleme almaktadır. Abelard Luis Cabral'dan başlayarak Oscar'ın ailesinden üç nesil, Abelard'ın Dominikli diktatör Trujillo'ya karşı kabahati sebebiyle başlayan fukú ile lanetlenmişlerdir. Hispaniola'nın sömürgeleştirilmesi ve akabinde yerlilerin köleleştirilmesinden kaynaklanan fukú, romandaki aile üyelerini özgürlüğü elinden alınmış insanlara dönüştürür. Abelard'dan sonra gelen iki kuşak karşılaştıkları zorlukları mekânsal geçişlere yönelerek aşmaya çalışsalar da çabaları faydasız kalır. Ana karakter Oscar ve annesi Belicia kölelik bağlantıları sebebiyle kötü bir ün salmış olan şeker kamışı tarlalarında işkenceye uğrarlar. Bu bağlamda, Díaz diasporayı Dominik Cumhuriyeti'nin kurumsal hegemonilerinin şiddetine karşı bir korunma aracı olarak ele alır. Santo Domingo'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne ve tam tersi yönde yapılan diasporik hareket ya diasporik yabancılaşma ile ya da özgürlükten tutsaklığa geçişle sonuçlanmaktadır. Cabral'ler ve de León'ların translokalitesi, karakterlerin nesilleri aşan bir acıdan sağ kurtulmaya çalışırken daimi olarak hareket halinde olmalarından anlaşılır. Oscar, ailesinin peşini bırakmayan fukú ile arasındaki bağlantıyı kesemediği gibi, kendisini sömürgeleştirilmiş Hispaniola'nın kolektif belleğinden de ayıramaz. Bu makale, Cabral'ler ve de León'ların deneyimlediği fiziksel acıyı ve diasporik mekânsal geçişlerin kaçmaya çalıştıkları şiddet dolu sömürgeci ve diktatöryal geçmişleriyle nasıl daha derin bağlar kurmalarına neden olduğunu ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: *Junot Díaz, Oscar Wao, Translokalite, Acı, Diaspora*

Introduction

In his Pulitzer Prize winning novel, *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao* (2007), Junot Díaz narrates scenes of agony, beatings, and death as his characters transition between various spaces. Díaz exposes the reader to the family history of the Cabrals and de Leóns, while demonstrating how the movement from Santo Domingo to the United States, and vice versa, result either in a diasporic alienation or a transition from freedom to unfreedom. Translocality of the Cabrals demonstrates itself through constant movements as family members struggle to perform their Dominican and American identities under various conditions. The main protagonist Oscar cannot detach himself from the fukú-the curse- that haunts his family as well as from the collective memory of pain. This paper will address the pain experienced by three generations of the Cabrals and how spatial transitions allow them to form deeper connections with the colonial past they are struggling to escape from.

The diasporic subjects in Díaz's novel transition to a rather safe place to prevent a generational trauma but end up in pain. There is no way out of the generational trauma for these characters who reexperience the physical suffering of their ancestors. As Lorand Matory suggests, cultural identities have everywhere and always been created in translocal contexts that include multiple alternative and crosscutting collective identities (2005, p. 292). In order to comprehend the pain surrounding the Cabrals and de Leóns,

the fukú on the family should be recognized as a crosscutting curse surpassing generations. So as to examine how this fukú transcends through generations, this article focuses on the patriarch of the Dominican Cabral family; Abelard Cabral, his youngest daughter Hypatía Belicia Cabral, and her American-born son Oscar de León. According to the narrator, the fukú on the Cabral family starts way back with the arrival of Christopher Columbus (aka the Admiral of the Sea) at the New World. The fukú is narrated to come “first from Africa, carried in the screams of the enslaved [...] it is believed that the arrival of Europeans on Hispaniola unleashed the fukú on the world” (Díaz, 2007, p. 1). In this context, the forced subordination of the enslaved Africans by white colonists commences a curse that both results from the pain inflicted on their subjugated body and leads to the pain that will be experienced by generations to come. Achille Mbembe explains how slavery and colonialism act as “specific instances and experiences of unfreedom,” which leads the subjugated being “to experience a permanent condition of “being in pain” (2003, pp. 38-39). The pain inherent in the colonial interaction is a never-ending invasion, and the novel mentions how this fukú that started with the arrival of Columbus affects the lives of three generations of the Cabrals whose lives have been influenced by Rafael Leónidas Trujillo—an “admiral” figure of their own.

Diaspora: The Colonial and Dictatorial History of *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*

Diaspora is usually associated with memory; what is remembered, what is forgotten and what is renounced become the constant subjects of debate. Although diaspora is usually associated with a lost homeland that is associated with a past life, Brent H. Edwards tries to detach the term from deprivation and dispossession to attach it to possibility and potential. According to Edwards, overlapping diasporas exist, where different people intersect, exchange, and assimilate (2007, p. 691). Moreover, he suggests that there is never a first diaspora but a historical overlay of various population movements. Diaspora means divergence and offers new possibilities. Edwards suggests that the potential of diaspora lies in the future, for even though someone needs to lose his homeland initially to be considered a diasporic subject, diaspora also requires a return to the lost homeland. In a similar vein, the novel demonstrates how the diasporic subjects-Belicia and her children- feel the urge to return to their homeland. Once they reach the lost homeland, they realize that it will eventually dispose of them. No matter how illogical the choice of staying in the Dominican Republic seems to be for Oscar, Díaz depicts the imperativeness of the choice for him as a diasporic subject. In correspondence with Edwards’ notion of overlapping diasporas, Lorand Matory draws a similarity between Jews and African Americans depicting both groups as landless, excluded from rights, and far from ancestral home territory (2005, p. 278). Both groups are shown with belief in the nation state, and Matory says that they are struggling to leave the ethnic identity they have before adopting a complete American identity. This idea can be adapted to Oscar’s constant search for an identity to which he will be accepted without being judged. Although he deeply desires to be acknowledged as a Dominican man by those around him, when he gets into trouble

in the Dominican Republic, he utters the words “I am an American citizen” (Díaz, 2007, p. 295). There is no reconciliation between his two identities as he is ostracized by both countries in the end as a diasporic subject.

The diasporic subject in Díaz’s novel is a product of the colonial Hispaniola and the dictatorial Dominican Republic. Therefore, history is an essential part of *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*. Díaz paints a detailed historical context to his novel in such a way that at some points, the line between fact and fiction blurs. In order to understand the obsession with the devaluation of the black skin in the novel and the uprooted position of the Cabral and de Leóns due to the fukú, it is necessary to understand the colonial as well as the dictatorial history of the region. When Columbus landed in Haiti in 1492 en route to India, he renamed it Hispaniola-disregarding the inhabitants in an act of colonial supremacy. The starting point behind the family’s curse is narrated to be this colonial invasion, which opens the door to a curse that follows not only the first colonized people of the island but also the subsequent generations. Díaz presents this situation as a reoccurring experience for his characters. Similar to the suffering of the colonized inhabitants of Hispaniola under the Spanish rule, his characters suffer either directly under the dictatorial regime of Rafael Trujillo or are affected by it. Although Yunior-one of the narrators,

defines the fukú americanus mainly in terms of the violent colonial contact, the ghastly horror, and genocide between people living in what we today call the Global North and the Global South, he also suggests that closer to his own historical time and space, the fukú had its own “high priest” or “hypeman” in the Dominican Republic in the form of the “dictator-for-life” Rafael Leónidas Trujillo Molina” (Saldivar, 2011, p. 126).

In the novel, the colonial and the dictatorial intertwine; the name of the antagonist changes, but the fact that the people lose their identity and their land as a direct result of the governance of the oppressors does not change. As J. T. Richardson discusses, “Díaz pointedly identifies colonization of the island of Hispaniola as the original event that produced a series of traumatic events [...] that would leave both Dominicans and Haitians feeling as though they were cursed, constantly reliving variations of the island’s and people’s original violation” (2016, p. 27). The first colonization of Haiti and the surrounding islands by Columbus started a discourse around the civilized white Spanish father and the devaluated black skin of the colonized islanders perceived to be primitive. This discourse follows the characters in the novel as they struggle to survive under the regime of Rafael Trujillo, who ruled the Dominican Republic from 1930 until his assassination in 1961. Known as El Jefe to his people, “Trujillo tried to ‘whiten’ the population through his immigration policy, which facilitated arrivals from Europe and Puerto Rico, while Haitian immigrants were limited to closely supervised work on sugar estates” (Roorda, 2016, p. 294). Trujillo favored Jewish and Japanese immigrants during his dictatorship for they increased the white population in the country. However, he was not in favor of darker-skinned Haitians, and he started the Haitian Massacre (also known

as the Parsley Massacre) in 1937, “which killed 12.000 to 15.000 people of Haitian ancestry” (Roorda, 2016, p. 149). Trujillo was not fond of black Dominicans as well, and displaying the traits of a true dictator he would make sure that his opponents were tortured or killed. Díaz treats Trujillo as he would Columbus, he turns the dictator into a colonist, a plantation-owner, and presents him with all the harsh reality of the supremacist hegemony:

A portly, sadistic, pig-eyed mulato who bleached his skin, wore platform shoes, and had a fondness for Napoleon-era haberdashery, Trujillo (also known as El Jefe, the Failed Cattle Thief, and Fuckface) came to control nearly every aspect of the DR’s political, cultural, social, and economic life through a potent (and familiar) mixture of violence, intimidation, massacre, rape, co-optation, and terror; treated the country like it was a plantation and he was the master (Díaz, 2007, p. 2).

Trujillo’s known dislike towards people of darker skin becomes one of the central themes in the novel. His political deeds prove his racist attitude towards black people of a darker complexion. In the novel, Díaz pictures Trujillo as a black man pretending to be white in his acts of subjugating, using, and raping black bodies. In this sense, the Trujillo regime becomes an alternative extension of the Spanish colonization of the island. The subjugation that took place during the colonial period in Hispaniola directly affects the descendants of the enslaved inhabitants. For instance, the novel turns the blackness of Beli, Lola, and Oscar into an indicator of an unfree existence, for the darker hue of their skin color leads them to be re-identified or labeled as slaves at certain points in their lives. The connotation of blackness to the slavery of Haitian sugarcane workers, Beli’s past life as a child slave and the constant references to her still being confused for a Haitian field worker because of her dark skin color form an inescapable reality for her. Her blackness turns her into an exotic subject regardless of time and location; in the Dominican Republic her black body will be a burden to her because of its exotic desirability (Díaz, 2007, p. 94). Again in the Dominican Republic she will be humiliated because of the darker hue of her skin color and its connotation to slavery, and when she immigrates to the United States, her black body will not cease to suffer, for it will continue to experience pain through a repetitive cancer even though she expected the country to act as a sanctuary for her beaten body.

The Brief Wondrous Life of Oscar Wao consists of three parts and eight chapters that do not move on a linear timeline and is narrated by multiple narrators, creating a fragmented narrative. This fragmented narrative that forms around the maimed bodies of the Cabral and de León families serves to demonstrate how the hegemonical violence in the institutions of the Dominican Republic break the will of these people by turning them into modern-day slaves. The first generation of Cabrals mentioned in the novel is Abelard Cabral, a renowned doctor and scholar in Trujillo’s regime. In the novel, Trujillo’s sexual appetite is mentioned to be a source of anxiety for families who would hide their daughters from him as a measure. In an attempt to save his daughter Jacqueline from the rape of Trujillo, Abelard loses everyone and everything he has except for one thing: his

last daughter Hypatía Belicia Cabral, also referred as Beli. As he is tortured in prison, his wife Socorro commits suicide shortly after giving birth to Beli and his two daughters die under mysterious circumstances. Jacqueline Cabral drowns mysteriously, whereas Astrid Cabral is hit by a stray bullet while in church. Beli, however, is sold by distant relatives to people in Azua, where she works as a child slave. The father of the family pours boiling oil on her back, something that scars her physically and emotionally. However, the fukú does not lose its grip on the Cabral family even when Beli is rescued by another relative—La Inca. As an exceptionally beautiful young woman, Beli draws the attention of many men. One of these is the Gangster, and when it is revealed that Beli is pregnant with his baby, she is taken out to a sugarcane field, and is beaten severely. In order to escape from an absolute death, Belicia sets on a journey to New York, where she supports her two children when her partner deserts them. Her first-born Lola is depicted as a rebellious teenager against her tyrannical mother. Oscar, on the other hand, gains weight and a distrust to the world outside his home in New Jersey. He is described as an overweight suicidal nerd, who is fond of science-fiction novels and games. This leads to a generally lonely life, which lacks the existence of a woman. The lack of romantic relationships opens the way to the catastrophe awaiting him in the end, because on one of his excursions to the Dominican Republic, he falls in love with an older prostitute named Ybón. Unfortunately, Ybón has a boyfriend, who happens to be a police officer, and when he learns about the affair, his two helpers take Oscar to a sugarcane field and shoot him in the head. Lola moves on with her life, Beli who had lost her breasts to breast cancer dies when the cancer comes back after Oscar's murder. The characters experience similar situations: Abelard is tortured and killed because of his fatherly love for his daughter Jacqueline, Beli is beaten for her love to the gangster, becomes a diasporic subject and eventually loses her breasts—the symbol of motherhood to cancer after her son's death, and Oscar is beaten and killed because of his love for Ybón. The following part will analyze this generational curse and the re-lived pain of the Cabrals and de Leóns in detail as a continuous enactment of the colonial invasion.

Futile Spatial Transitions: Re-experiencing generational pain

The act of relocation plays an essential part in the journey of the Cabrals and de Leóns who strive to prevent inevitable suffering. Nevertheless, the safety these characters seek is away from their reach. Once the spatial transition or the lack of it proves to be futile, the characters lose their identity along with their body integrity. Their existence as humans becomes of no importance once they question an authority figure in the government ranks. The ongoing impact of fukú americanus resurfaces during the Trujillo regime and continues to present itself as police violence in the last generation of tortured de Leóns in the novel. In the novel, Díaz demonstrates not only Columbus but also Trujillo and the contemporary police force in the Dominican Republic as alternative colonizers. The unregulated power of authoritative figures leads to the deaths of Abelard, Beli and Oscar in a similar vein to the millions who lost their lives during the colonization and Trujillo regime.

The first spatial transition in the novel is the one that does not occur. Abelard Cabral, the first generation of the Cabrals mentioned in the novel attempts to save his daughter Jacqueline from being raped by Trujillo. However, an inert Abelard disregards the claims of his wife Socorro about sending Jacquelyn to Cuba. When he receives an invitation from the dictator for the independence day ball, he sees that the name of Jacquelyn is underlined three times. The vehemence of the situation dawns on Abelard, whose wife tells him “Didn’t I tell you to send your daughter abroad while you had the chance? She would have been with my family in Cuba, safe and sound” (Díaz, 2007, p. 229). Abelard’s lack of action, therefore his belief that he could protect his daughter by lying to Trujillo and keeping her away from the spaces surveilled by the dictator lead to the demise of his family. The absence of spatial transition in the case of Abelard creates an obstacle that he cannot overcome. The collective fukú hunts the family, because pain is essential to colonization, and the physical beings of the Cabral family will be in pain for the generations to come at the hands of alternative colonizers. Upon Trujillo’s realization that Abelard does not want to offer his daughter to the president, the secret police arrests and tortures the patriarch of the Cabral family. As a doctor coming from a respectable family with many lawyers, the idea of torture being inflicted on his upper-class body seems out-of-place to Abelard, who cannot conceive the truth about the hegemonical power of Trujillo. As they take him to a torture chamber, he demands justice from the officers by highlighting his status; “[t]his is all a misunderstanding please I come from a very respectable family you have to communicate with my wife and my lawyers they will be able to clear this up I cannot believe that I’ve been treated so despicably I demand the officer in charge here my complaints” (Díaz, 2007, p. 240). The secret police inside the torture chamber identify with the hegemonical power of Trujillo as they humiliate, torture and mutilate Abelard’s body. His being is of no importance to the dictator or the secret police; his body becomes an obstacle that needs to be broken in order to be overcome. After his first days of torture, Abelard is described as looking

frightful. His eyes were blackened; his hands and neck covered in bruises and his torn lip had swollen monstrously, was the color of the meat inside your eye. The night before, he had been interrogated by the guards, and they had beaten him mercilessly with leather truncheons; one of his testicles would be permanently shriveled from the blows” (Díaz, 2007, p. 241).

As seen, the blows his subjugated body receives are aimed at his head and his genitals. A revenge for the daughter he dares to hide from the dictator’s insatiable sexual desire with his cunning mind; his intellect and his manhood are targeted. Transmitted from the security of his house to a death camp in Nigüa, losing his pride, his body integration and intellect; Abelard is described to be the first Cabral in pain. Nevertheless, his wife Socorro’s grandfather is also shown as a victim of the police violence in the Dominican Republic. The narrator mentions how “it was said that Pa Socorro had never recovered from seeing his own father beaten to death by a neighbor who also happened to be a sergeant in the police” (Díaz, 2007, p. 241). This experience is narrated to be of great importance in Socorro’s life. Therefore, in the novel once a family member falls under

the policing gaze of the hegemonical powers, their future generations are shown as reliving the violence and reexperiencing the pain that becomes a generational curse. The torture and the beatings taking place in the novel represent the power of those who use a human medium to represent their possession of the colonized/subjugated bodies. Similar to Abelard's fourteen long years of torture- which will eventually end in an unmarked grave in a field, his daughter and his grandson will also be beaten by the police with the orders of someone situated higher on the Dominican hierarchal power structure. The curse is inherited by his daughter Belicia, who is mentioned to be so black that her birth is considered to be a bad omen by the family (Díaz, 2007, p. 248).

The taxonomy of Belicia's blackness at the time of her birth to the blackness of the Haitian sugarcane workers hints at her upcoming fate as a child slave. Belicia, with her father in prison, and a mother who committed suicide becomes an orphan before she turns two-months-old. She is sold as a child slave because Trujillo's dislike towards people of dark skin echoes in the society. The association of white-skinned people with the white colonist Spanish father grants a higher value to people of lighter-complexions. This, however, devaluates black bodies like those of Belicia and her daughter Lola. "White supremacy," as Gasztold says, "is an infamous legacy of the colonizer's culture imprinted on the post-colonial countries like the Dominican Republic" (2013, p. 215). The supremacist discourse forms a culture that values whiteness as a symbol of beauty, civilization and power. This discourse that associates whiteness with hypervaluation defines blackness as the counter symbol of whiteness. Black bodies become deformed, primitive and inept within this colonial narrative. In the novel, blackness of an even darker complexion is associated with the degradation of the Haitian workers, a notion reminiscent of slavery days. The women in the novel are described in relation to their complexion starting with Belicia's mother Socorro, who is pictured "unable to risk no extra darkness, remained chained to her umbrella's shadow" (Díaz, 2007, p. 213). As seen, the unfreedom that follows the blackness of these characters not only lies in having it but also from trying to avoid it. As an omen, Socorro's daughter Belicia "was born black. And not just any kind of black. But *black* black—kongoblack, shangoblack, kaliblack, zapotblack, rekhablack—and no amount of fancy Dominican racial legerdemain was going to obscure the fact" (Díaz, 2007, p. 248) [original emphasis]. Apparently, Belicia inherited her mother's darker skin, and thus, the security of the light-skin along with the previous refined life of her family are denied to her at the time of her birth. Belicia's daughter Lola's black skin is also described by Yuniór to be inherited from her mother and grandmother; "bitch was almost six feet tall and no tetas at all and darker than your darkest grandma. (My boys said she looked like a slave. Never forgave any of them for that)" (Díaz, 2007, p. 168). Belicia and Lola are both described as big and dark, a reference to enslaved blacks before the amalgamation of races. This blackness associates Lola and her family members to an inherited slavery under the white colonizers; their ties to a generational slavery under the colonization of the Spanish do not cease to exist in the contemporary setting of the novel. Hence, blackness also becomes a generational fukú for their family.

When Belicia wants to attend a rural school at nine years old and thus skips work, the father of the family who bought her pours “a pan of hot oil on her naked back. The burn nearly killing her” (Díaz, 2007, p. 255). Apart from the trauma of being exploited as a child slave, Beli now bears a scar to embody her pain. The disfigurement of her already subjugated body leads her to be found by La Inca, who finds “the burnt girl locked in a chicken coop” (Díaz, 2007, p. 128). La Inca becomes the mother figure in Beli’s life and teaches her that her body needs to be respected, because she is the final daughter of the respected doctor Abelard Cabral. And yet, the transition of Beli from slavery into freedom does not necessarily free her from the abuse of her days in slavery. She makes all the wrong choices—because of the family fukú—and ends up with the wrong men. However, the most dangerous of these men is the Gangster, who unbeknownst to Beli is the husband of Trujillo’s sister. The secret police acts as an extension of Trujillo to discipline and correct her. In order to end her pregnancy, they beat her severely on the sugarcane field. The beating of Belicia is not short of the beating of her father:

They beat her like she was a slave. Like she was a dog. Let me pass over the actual violence and report instead on the damage inflicted: her clavicle, chicken boned; her right humerus, a triple fracture [...]; five ribs, broken; left kidney, bruised; liver, bruised; right lung, collapsed; front teeth, blown out. About 167 points of damage in total and it was only sheer accident that these motherfuckers didn’t eggshell her cranium, though her head did swell to elephant man proportions. Was there time for a rape or two? I suspect there was, but we shall never know because it’s not something she talked about. All that can be said is that it was the end of language, the end of hope. It was the sort of beating that breaks people, breaks them utterly (Díaz, 2007, p. 147).

This time, the blows target her torso and womb, since the baby was the reason behind the beating. After she is beaten, Beli loses her baby right on that field. By this time, she is no longer a child slave; but there is always someone above her that claim authority over her black body and what it reproduces. Her loneliness and her broken body are described in affinity to the broken stalks of cane; “A broken girl, atop broken stalks of cane. Pain everywhere but alive. Alive” (Díaz, 2007, p. 148). Like the bodies working on the sugarcane fields and modern-day Haitian cane workers slaving in inhuman conditions, her body becomes the symbol of the bodies broken collectively to allow docility and submission to the power of those superior only in violent power. Yomaria C. Figueroa states that the violence inflicted on bodies of women in Díaz’s novel is aggravated when compared to other instances of violence in the text. She says that this type of “exacerbated” violence “does not stay on the island but rather is replicated and travels with and within diaspora” (Figueroa, 2015, p. 651). Even though Beli loses a baby to police violence in the Dominican Republic and finds herself forced to immigrate to the United States, she cannot free herself from the curse of her dark skin that follows her. The diaspora is both her savior and tormentor. She will lose another baby to the police violence in the Dominican Republic again, her pain will amplify as she reexperiences the pain of child loss all over again.

As death threats of the secret police to Beli continue, La Inca resolves to send her to New York. This move is thought to be one-way according to Beli at the time of her departure, but diasporas are two-way movements; and the novel reveals that she will grow to miss the place she so desperately escaped from. According to Edwards, the relationship of diaspora with the past and the homeland should be ignored in order to have a new perspective to view possibilities (2007, p. 590). Beli decides to ignore those diasporic roots to offer a chance to her children in the United States, but diaspora has its roots in the past, and the past haunts her children. Abelard, Beli, Oscar and the generations before them all represent overlapping diasporas since they lost the safety of their country because of the existence of a corrupted power holder. Later when Beli visits her hometown with her children, the fukú finds them again, this time setting its eye on the son of the de Leóns, Oscar de León, or Oscar Wao-as goes his nickname.

As a diasporic subject, the story of Oscar tells us that he never belongs. In the United States, people pay attention to how he fails to look like a Dominican man. The constant questioning of his Dominican identity, and yet the constant mention of him being a Dominican leave no room for an American identity. When he goes to college, his experiences with both sides depict an uneasy scene; “[t]he white kids looked at his black skin and his afro and treated him with inhuman cheeriness. The kids of color, upon hearing him speak and seeing him move his body, shook their heads. You’re not Dominican. And he said, over and over again, But I am. Soy dominicano. Dominicano soy” (Díaz, 2007, p. 49). In *Gender Trouble*, Butler says that gender is the repeated stylization of the body, a set of repeated acts (1990, p. 32). It is also performative and constitutes the identity it is meant to be (Butler, 1990, p. 25). In Díaz’s novel, characters are supposed to cling to these performative sexual identities; Dominican men have to be sexually active, and the women have to perform a feminine attitude in order to match their traditional positions in the society. According to Butler, if one fails to perform these gender roles, they are punished by society. In the novel, Oscar is abstracted from his manhood as he cannot fulfill the expected norms of a Dominican man. Oscar is continuously disregarded by the women around him and is treated “like some deaf-mute harem guard” (Díaz, 2007, p. 26). The narrator constantly repeats how Oscar lacks the general tendencies of a Dominican man:

Had none of the Higher Powers of your typical Dominican male, couldn’t have pulled a girl if his life depended on it. Couldn’t play sports for shit, or dominoes, was beyond uncoordinated, threw a ball like a girl. Had no knack for music or business or dance, no hustle, no rap, no G. And most damning of all, no looks. He wore his semi-kink hair in a Puerto Rican afro, rocked enormous Section 8 glasses—his “anti-pussy devices,” Al and Miggs, his only friends, called them—sporting an unappealing trace of mustache on his upper lip and possessed a pair of close-set eyes that made him look somewhat retarded (Díaz, 2007, pp. 19-20).

Identity problem—on national, racial and sexual levels— is one of the main elements in Díaz’s novel. Oscar is a diasporic subject in the United States, who belongs to neither country, but who claims both of them depending on the situation. As Nisa H. Güzel

Köşker argues, “[r]acial slavery brought irremediable wounds to the nationalist imaginations of the United States as it problematised the intersection of national and racial identities” (2023, pp. 231-232). Oscar experiences this situation both in the Dominican Republic and the United States, when his marginal otherness and the connotation of his black skin to slavery causes him to be dispossessed by both countries. The identity problem in the novel is the result of the in-between situation of Oscar regarding his national and diasporic identities, as he belongs to them and is exiled from them at the same time. Characters continuously question Oscar’s manhood for he lacks the assumed characteristics of a Dominican man. When he meets Ybón and thinks that he finally has a chance to be loved by a woman, he grips the semi-platonic affair as a new way to prove his Dominican manhood. Oscar assures himself that, “Ybón, he was sure, was the Higher Power’s last-ditch attempt to put him back on the proper path of Dominican male-itude” (Díaz, 2007, p. 283). However, this affirmation will become an obsession so entrapping that it will cost him his life at the end. This puts an end to his existence not only as a man, but also as an American and Dominican, annihilating both of his national identities.

Right before Oscar is beaten for the first time in the Dominican Republic by the police, he feels the necessity to mention that he is an American citizen. The supposed protection of those words proves to be futile for the capitán (Ybón’s boyfriend) and his men joke about how they bought their American citizenship papers, undermining the validity of Oscar’s American identity as a diasporic subject (Díaz, 2007, p. 295). An extension of the secret police in the past Trujillo years, the capitán carries the torch of exploiting the body of the powerless to guarantee the authority’s hegemonical power. When Oscar is taken out on the sugarcane field for his very personal beating, he expects US Marines to show up and save him. Throughout the story, he looks up to the American governmental institutions and official representatives of those institutions for protection and safety from corrupt Dominican police force. Abelard, his grandfather, had looked up to his lawyers for help, and Beli, had also immigrated to the United States, for protection from the corrupt secret police of Trujillo. Therefore, the family members—except for Abelard, rely on the United States to fulfill its duty as a sanctuary. However, it should be noted that the threat comes from their own, which is a form of “people-of-color self-hate” (Díaz, 2007, p. 264). Similar to the black slave drivers in slavery, these black Dominicans are subjected to physical correction by their own. Once the subject becomes diasporic, he is perceived as rootless by his country of origin. For instance, towards the end of the novel, the narrator reveals the Dominican name of Oscar—Huáscar. Even Oscar himself had forgotten his Dominican name, hence his given Dominican identity. A renowned Inca warrior prince, Huáscar was assassinated by his brother to overcome rivalry (Sarmiento de Gamboa, 1572/2007, p. 202). As Lena Mattheis asserts, “[m]any of the protagonists in translocal texts cross borders and have to leave words, names and languages behind to make room for new ones. Sometimes, the new and the old exist side by side, but quite often the latter is experienced as absent or silent” (2021, pp. 186-187). Forgetting his identity as a warrior prince, Oscar tries to fit into a distorted nationality. When he remembers who he was meant to be, he experiences the betrayal Huáscar experienced at the hands of his brother.

Still, Oscar refuses to “succumb to that whisper that all long-term immigrants carry inside themselves, the whisper that says *You do not belong*” (Díaz, 2007, p. 276) [original emphasis]. He embraces his national identities in an attempt to escape this voice, but the hard truth lies in the attitude of the nations of which he is a member.

Each time the capitán and his friends threaten him, he calls the United States embassy to ask for help and yet his pleas for help are left unanswered (Díaz, 2007, p. 318). Even after he is killed “the embassy didn’t help and neither did the government” (Díaz, 2007, p. 323). He never gets the help he looks for. As the capitán suggests, those citizenship papers are just papers, and he is a black Dominican boy out on a sugarcane field re-living the police violence his grandfather and mother experienced. Times change, spaces change, nationalities change; but the pain is the same. The beating of Oscar is legendary according to the narrator:

All I know is, it was the beating to end all beatings. It was the Götterdämmerung of beatdowns, a beatdown so cruel and relentless that even Camden, the City of Ultimate Beatdown, would have been proud. [...] he *shrieked*, but it didn’t stop the beating; he begged, and that didn’t stop it, either; he blacked out, but that was no relief; the niggers kicked him in the nuts and perked him right up! He tried to drag himself into the cane, but they pulled him back! It was like one of those nightmare eight-a.m. MLA panels: *endless* (Díaz, 2007, pp. 298-299).

After the beating, the narrator, as always gives a list of the physical damage: “Broken nose, shattered zygomatic arch, crushed seventh cranial nerve, three of his teeth snapped off at the gum, concussion” (Díaz, 2007, p. 301). In this last generational beating, the blows aim at Oscar’s head. A foreshadowing element to his death and his existence as a nerd, the last generation of Cabrals is targeted for his thoughts and words. The hope he had about being saved by US forces from the corrupted Dominican police officers proves to be abortive. The experience of the family urges them to send Oscar back to the United States to keep him safe from the corrupted police force. He leaves for New Jersey but ends up coming back to the Dominican Republic like all diasporic subjects. In the end, he is beaten in the cab, taken again to the sugarcane field and is shot in the head. Thus, Díaz creates these characters as subjects crosscutting each other’s history as well as the larger history of the colonized. It is the same story being told over and over again. The story of the Cabrals re-tells not only their family history but also the story of those silenced deep in pain during the colonization of the island.

Starting with Abelard, the freedom of the Cabrals is taken forcefully away from them. Before them, a continent is unfreed by conquistadores. The curse of the conquest and the violent practices of conquistadores on the colonized and enslaved bodies shift into the violence and tortures inflicted upon Abelard’s body by the Trujillo government. Abelard is unfreed, his body reduced to that of the homo sacer. Giorgio Agamben argues that the sovereign power dehumanizes and unfrees the unfit. The sovereign’s victim is transformed into the homo sacer; a body reduced to bare life void of rights and national belonging. The condition of the homo sacer “lacking almost all the rights and expectations

that we customarily attribute to human existence,” except for being alive, limits him to “bare life” (Agamben, 1998, p. 159). The tortures he has to suffer for fourteen years leave Abelard in a state of “imbecilic stupor” (Díaz, 2007, p. 251), reduce him to bare life with no family, no status, and no control over his body.

Beli is unfreed as a newborn. Sold as a child slave only at two-months-old, with neither agency nor power to control her fate, she becomes the parallel image of the black bodies that are unfreed by the colonists. The slave overseers and slave drivers as well as slave holders are represented in the images of the police force members that beat her. As representatives of destructive power on the body of dark-skinned people, these power holders claim superiority on the bodies they subjugate. Beli seeks spatial transition for safety, and yet when her son is killed her cancer returns, this time with fatal consequences. Therefore, the United States border cannot provide for her safety from pain because pain is integral to her body and like the supernatural force of the fukú, it follows her wherever she goes.

Oscar is not much different from his ancestors in this sense. His mother gives him the safety of the United States, but this diasporic safety is only an illusion. When he travels back and forth the United States and the Dominican Republic, he cannot escape his family curse and cannot choose a home for he does not know where he belongs to since he is marginalized in both cultures. When Ybón tells him to go home and he answers that he is already home; she asserts “your real home, mi amor;” which he questions; “a person can’t have two? (Díaz, 2007, p. 318). In the story, Oscar is perceived by other characters as neither Dominican nor American. In the story, Oscar perceives himself to be both Dominican and American. But when he needs them the most, both countries fail to protect him. Therefore, the spatial transition to the United States proves to be futile for Oscar as well. Denied the right to safety, the unfreed bodies of the Cabrals and de Leóns lie out on a sugarcane field at one time or another in their lives.

Junot Díaz demonstrates how the unfreedom of his characters stems from their connection to the Dominican Republic both as national and diasporic subjects. The search for an asylum in the United States proves to be futile, for Díaz’s diasporic subjects-Beli and Oscar- strive to return to their home country. The fukú in the novel, which starts with the colonization of Hispaniola and its byproduct slavery-goes beyond the borders and illustrates the diasporic subject as an inseparable part of the collective memory of the colonized. In the epigraph to the novel, Díaz quotes the *Fantastic Four* comic, asking, “[o]f what import are brief nameless lives...to Galactus?” In the *Fantastic Four*, the antagonist Galactus devours planets as an act of staying alive, unaware of the lives that dwell on those planets. Similarly, in the novel, the inherited influence of colonialism, and the unregulated power of those in authority inflict pain on the unimportant bodies of the Cabrals and de Leóns. First the colonial and then the diasporic body writhes in pain; for their brief invisible lives are of no import to the higher powers of hegemony.

References

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (Daniel Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Díaz, J. (2007). *The brief wondrous life of Oscar Wao*. Riverhead Novels.
- Edwards, B. H. (2007). Langston Hughes and the futures of diaspora. *American Literary History*, 19(3), 689-711.
- Figueora, Y. C. (2015). Faithful witnessing as practice: Decolonial readings of shadows of your black memory and the brief wondrous life of Oscar Wao. *Hypatia*, 30(4), 641-656.
- Gasztold, B. (2013). A Dominican-American experience of not quite successful assimilation: Junot Díaz's the brief wondrous life of Oscar Wao. In J. Fabiszak & E. Urbaniak-Rybicka & B. Wolski (Eds.), *Crossroads in literature and culture* (pp. 209-220). Springer.
- Güzel Köşker, N. H. (2023). Racial identity and the American nation in Langston Hughes' short story "Home." In D. Biswas & P. Eliopoulos & J. C. Ryan (Eds.), *Global Perspectives on Nationalism: Political and Literary Discourses* (pp. 226-240). Routledge.
- Matory, J. L. (2005). Conclusion: The Afro-Atlantic dialogue. In *Black Atlantic religion: Tradition, transnationalism, and matriarchy in the Afro-Brazilian candomble* (pp. 267-294). Princeton University Press.
- Mattheis, L. (2021). Silence, absence and non-place. In *Translocality in contemporary city novels* (pp. 165-193). Palgrave Macmillan.
- Mbembe, A. (2003). Necropolitics. (Libby Meintjes, Trans.). *Public Culture*, 15 (1), 11-40.
- Richardson, J. T. (2016). Enduring the curse: The legacy of intergenerational trauma in Junot Díaz's the brief wondrous life of Oscar Wao. In *The Afro-Latin@ experience in contemporary American literature and culture: Engaging blackness* (pp. 27-48). Palgrave Macmillan.
- Roorda, E. P. (2016). *Historical dictionary of the Dominican Republic*. Rowman & Littlefield.

Saldívar, J. D. (2011). Conjectures on “Americanity” and Junot Díaz’s “fukú americanus” in the brief wondrous life of Oscar Wao. *The Global South*, 5(1), 120-136.

Sarmiento de Gamboa, P. (1572/2007). *The History of the Incas* (B. S. Bauer & V. Smith, Trans. & Eds.). University of Texas Press.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.24>

Volume 7/2

2023 p. 391-411

FEELING THE PAIN YET KEEPING HOPING: EMOTION AND DISCOURSE IN CRISIS JOURNALISM

ACIYI HİSSETMEK AMA YİNE DE UMUT ETMEK: KRİZ GAZETECİLİĞİNDE DUYGU VE SÖYLEM

Zuhal DEMİR**

ABSTRACT

The earthquakes in Kahramanmaraş, which occurred on February 6, 2023, caused serious losses of lives and property in Turkey. This disaster, in which more than 38 thousand aftershocks were experienced, deeply affected people's moods and caused them to feel the pain for their losses. As in all times of crisis, communication has been among the primary needs of the society after this natural disaster, and the media has played a significant role in this regard. From this point of view, this research, which aims to reveal how emotion is included in the scope of newspaper news through discourse, makes use of Teun Adrian Van Dijk's critical discourse analysis. In this context, the first pages of 6 national newspapers with the highest circulation published in Turkey between 7th of February and 13th of February in 2023 were analyzed. As a result of the analysis, it was determined that emotions were conveyed in the news both through the experiences of the people in the earthquake region and from the perspectives of the journalists. In the study, it was concluded that it is not possible to say that crisis reporting is completely apolitical. The effects of the ideological view of the media organ are felt in the victim/criminal opposition established in the newspapers. In addition, it is seen that the ideological views of the newspapers / their relations with the government also affect the positive or negative emotions in the news. When the findings are evaluated within the framework of objectivity, which is one of the normative principles of journalism, it has been shown that newspapers that are not purified from politics and that highlight political actors violate the principle of objectivity. On the other hand, the news that focuses only on human stories and conveys the pain that occurs as a result of a dramatic event with all its reality, is not considered to be against objectivity, and in this context, the research supports previous research which has stated that emotions are not against objectivity in journalism.

Keywords: *News, Emotion, Discourse, Crisis Reporting, Objectivity*

** Dr., Trakya University, Rectorate, Press and Public Relations, E-mail: demirzuhal81@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6275-3820, Edirne, Türkiye.

ÖZ

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Türkiye’de ciddi oranda can ve mal kaybına neden olmuştur. 38 binden fazla artçı sarsıntıya neden olan bu felaket, insanların duygu durumlarını derinden etkilemiş ve kaybettikleri için acı hissetmelerine yol açmıştır. Tüm kriz zamanlarında olduğu gibi bu doğal afet sonrasında da iletişim, toplumun öncelikli ihtiyaçları arasında yer almış ve medya bu hususta önemli işlev görmüştür. Bu noktadan hareketle, duygunun söylem aracılığıyla gazete haberlerinin kapsamına nasıl dâhil edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, Teun Adrian Van Dijk’ın eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanmaktadır. Bu kapsamda 7-13 Şubat 2023 tarihlerinde Türkiye’de yayımlanmış tirajı en yüksek 6 ulusal gazetenin birinci sayfaları analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, haberlerde gerek deprem bölgesindeki insanların deneyimleri aracılığıyla gerekse gazetecilerin bakış açılarından duyguların aktarıldığı tespit edilmiştir. Araştırmada kriz haberciliğinin tamamen apolitik olduğunu söylemenin mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gazetelerde kurulan mağdur/suçlu karşıtlığında yayın organlarının ideolojik görüşünün etkileri hissedilmektedir. Bununla birlikte gazetelerin ideolojik görüşleri/hükümetle olan ilişkilerinin, haberlerde yer alan duyguların olumlu ya da olumsuzluk içermesini etkilediği görülmektedir. Elde edilen bulgular gazeteciliğin normatif ilkelerinden olan nesnellik çerçevesinde değerlendirildiğinde ise siyasetten arındırılmamış, siyasal aktörleri öne çıkaran gazetelerin nesnellik ilkesini ihlal ettiği gösterilmiştir. Buna karşın, yalnızca insan hikâyelerine odaklanan, dramatik bir olay sonucu ortaya çıkan acıyı tüm gerçekliğiyle aktaran haberlerin ise nesnellığe aykırı olmadığı düşünülmekte ve bu bağlamda araştırma, gazetecilikte duyguların nesnellığe aykırı olmadığını söyleyen önceki araştırmaları desteklemektedir.

Anahtar kelimeler: *Haber, Duygu, Söylem, Kriz Haberciliği, Nesnellik*

Introduction

In order for an event to be considered news, it must meet some certain criteria. Exclusivity, bad news with negative implications, events that can be transmitted visually and audibly are some of them (Harcup and O’Neill, 2017, p. 1482). Therefore, socio-political events such as terrorist attacks, assassinations, armed attacks, kidnappings; technological and environmental disasters that trigger crises such as fire, a train derailment, flood, earthquake; Military conflicts and wars (Kramp and Weichert, 2014, p. 21) are important for journalism as events that cause people to experience hard times, losses and damages.

“Crises are sudden and unpredictable events that can pose a danger to society, creating high levels of uncertainty and time pressure.” A crisis situation that requires rapid intervention indicates a real or perceived discomfort in society (Garcia-Aviles, 2021, p. 1241). Therefore, in times of crisis, the media plays a key role in both responding to the event and its consequences in a timely manner and ensuring that people receive information about other people and events. However, the gravity of the current situation may lead to deviations from the traditional practices of the media. The understanding of fast journalism that emerged especially in these periods, while providing the information

needed by the society, can also feed the ambition of journalists to be the first to give striking details, depending on the competition in the media, and may cause exaggeration, speculation, misinformation or intense emotional content in the news. (Ghersetti and Johansson, 2021, p. 1818).

The scope of disasters, unlike traditional journalism practices, makes room for incorporating emotions into the news text and contributes to the formation of collective emotions. The aim of this study, which deals with the news about earthquake disasters by centered on emotions, is to determine how emotions take place in crisis news and to contribute to the literature. For this reason, in this research, which makes use of Teun A. Van Dijk's critical discourse analysis, the front pages of 6 national newspapers with the highest circulation published between 7th of February and 13th of February in 2023 were analyzed. The findings support the studies which propose that the stories produced within the scope of crisis journalism do not contradict with the principle of objectivity, but rather express reality by mediating the transfer of the emotions of others. However, when the relationship between earthquake and politics is in question, the situation may differ and the ideologies of newspapers and their relations with political actors and organs may result in a violation of the principle of objectivity in the production of news.

In the study, the literature on objectivity and emotion studies in journalism will be mentioned first, and the research findings and results will be presented subsequently.

Objectivity as a Normative Principle in Journalism

Objectivity, which is one of the basic principles of journalism, includes the content produced by journalists to be free from their own subjectivity. This means that journalists separate their views and values from reality when reporting (Tong and Zuo, 2021, p. 154). Referring to the epistemological dimension of objectivity, Munoz-Torres (2012, pp. 569-570) draws attention to the meanings of objectivity, "balance", "justice" and "non-distortion". In line with these principles, journalists are expected to include different views equally in their news and not to make any comments.

Objectivity, which is also considered as a “touchstone” in journalism, expresses an ideal for journalists. Nevertheless, some researchers claim that it is not possible to ensure objectivity in some types of journalism such as investigative journalism or environmental journalism (Tong and Zou, 2021, p. 155), and similarly, Tong and Zou (2021) also state that data journalism is a type of journalism in which objectivity cannot be applied. they show. Recent academic studies show that there is a change in the way journalists working in the field also view objectivity. As the journalist Martin Bell expresses below;

Let me start with a heresy. I was trained in a tradition of objective and dispassionate journalism. I believed in it once. I don't believe in it anymore ... What I do believe in still, and hold fast to more than ever, is fairness and impartiality and a scrupulous attention to the facts and a determination to pay heed to the unpopular spokespeople of unfavoured causes (Bell, 1998, s.102'den akt. Munoz-Torres, 2012, s.570).

It can be seen in his speech that the place of objectivity in journalism is being discussed “again”.

Another issue addressed within the framework of objectivity is related to the representation of emotions in journalism. Recently, there has been a trend in research on the subject that its relationship with objectivity and acceptance of the representation of emotions in the news, which traditional journalistic norms reject, points to harmony rather than opposition.

Emotions in Journalism

In the early days, emotion studies in journalism included various topics such as the reflection and construction of emotions through news texts, the analysis of journalistic practices, the emotional interaction of the audience with the news, and these issues were mostly discussed within the framework of commercialization, sensationalism and infotainment (Schmidt, 2021, p. 1175). At the same time, debates on emotions in journalism were frequently brought up in the context of principles such as objectivity and impartiality. While Tudor (2003, p. 243) refers to the individuality of emotions; Berezin (2002, p. 45) pointed out the difficulty of understanding and objectively conveying the emotions of crowds due to the individuality of emotions. For this reason, emotions were excluded from public discussion (Orgeret, 2020, p. 293).

Objectivity in journalism constitutes one of the basic normative and ethical values of professionalism. Hence, while creating a news text, it is expected that the journalist can clearly draw the boundaries between reality and values, and by adhering to these boundaries, only report the facts as they are free of emotions (Kositova, 2020, p. 1713).

Depending on the objectivity norm, a journalist takes care to include all sides of the event in a news report. This method, which is based on rationality, also directs the journalist not to comment on the event and not to distort the event. Professional objectivity is an approach that opposes journalists being influenced by the environment in which they report or empathizing with the people in the story (Kositova, 2020, p. 1713). Rational journalism, which is free from emotions, was named as 'quality journalism', and emotional news aimed at arousing good feelings in people was seen as a regression in the standards of journalism (Pantti, 2010, p. 169).

At the same time, objectivity was considered as a protective principle for journalists, and journalists thought that if they were objective, they could eliminate many pressures and dangers through objectivity. In this context, Tuchman (1972, p. 660) defined objectivity as a 'strategic ritual' that protects journalists from the risks of the profession and attributed the mission of being a tool for journalists to maintain their existence in the profession.

However, in recent years, the views of academicians on the relationship between journalism and emotion point to the change in approaches in terms of the place of emotions in journalism and are a source of inspiration for future studies. For instance,

Karin Wahl-Jorgensen (2012, p. 130), who explains the "strategic ritual of emotionality" based on Tuchman's theory, is one of these leading researchers. According to her, journalists are not always in harmony with objectivity while performing their jobs, and they even experience tension from time to time as they feed their news with emotions and this situation is at the center of the profession as much as strategic objectivity. Nonetheless, the sentimentality pointed out by Wahl-Jorgensen is not that the journalist includes her own feelings in the news. Journalists describe the feelings of others and, in doing so, base them on facts, in which they act in harmony with the strategic ritual of objectivity. Therefore, the researcher does not exclude objectivity. On the contrary, s/he proposes to see emotions as a complement to news production.

The purpose of a news text is not only to allow the message conveyed by the recipients to be understood. Moreover, it is also expected that the receiver believes in what is conveyed through a news text. For this reason, journalists apply some strategies while producing a news. Emphasis on the true nature of the event, creating a strong correlated structure for facts and providing information with attitudinal and emotional dimensions are the strategies at stake. If the facts contain and activate strong emotions, the representation of the facts is transmitted more successfully and is retained in the memory. Natural disasters are also emotionally rich facts and have a greater impact on a large number of people compared to other types of news (Özer, 2015, pp. 232-236).

Reporting disasters, unlike traditional journalism practices, places emotions in the news and assumes the role of a space to express the feelings of those who have feelings about the event that is the subject of the news. Emotions, which are at the center of disaster reporting, thus draw the audience into the news, allow the audience to empathize and facilitate the understanding of the news by the audience (Boelle and Wahl-Jorgensen, 2022, p. 1). Emotions that "nurture the climate of collective rational opinion formation" (Hendy, 2013, p. 38) can create a "sense of grieving community" throughout the country (Pantti and Wieten, 2005, p. 301). At the same time, since it allows the actors of the news to have their voices heard, it also causes the victims to feel comfortable (Hendy, 2013, p. 38). Emotions, which are deemed necessary for the formation of social unity with objectivity, are not as a challenge to objectivity and rationality. Contrary to popular belief, it is considered as a part of the news in order to convey the facts completely and as they are (Huan, 2017, pp. 476-477).

The emotional turn in journalism also points to the cultural change in newsrooms. Especially in times of crisis such as conflicts, natural disasters and epidemics, the priority of journalists is to reach the area where the crisis took place as quickly as possible. For this reason, journalists, who were among the first to arrive on the scene, "witness the dead and injured, people in distress and shock, and great property damage in the worst cases" (Ghersetti and Johansson, 2021, p. 1818). This situation leaves the place of callous and objective journalists to journalists who experience physical and emotional resentment in the face of crises; newsroom managers also have to face the experiences and feelings of

journalists (Beam and Spratt, 2009, p. 421). These changes have also led to changes in scientists' understanding of the role of the media. Scholars representing the culturalist tradition refer to the role of the media as representing socially shared beliefs, understandings and feelings in any circumstance, celebration or mourning, and thus, preserving those beliefs, understandings and feelings. Furthermore, as they discuss the social functions of journalism, they focus on its meaning-creating function rather than reporting (Riegert and Olsson, 2007, p. 144). According to Liebes et al. (2005, pp. 188-189), "... major devastating events, paradoxically, unite the collective, albeit through shared fear and shared mourning. Both types of events pour symbolic meanings into society, and some of these transcend social boundaries to become universal symbols." Hence, the researchers emphasize the function of journalism in ensuring social cohesion.

Emotions can be a mediator between message frames and references in storytelling, as well as a mediator that affects information processing or reasoning. Emotion frames can be used to make narratives interesting while they can manipulate the emotions of the recipients of the message by activating emotions directly (Zhang and Borden, 2023).

Research

This research focuses on the Kahramanmaraş earthquakes since after the 1939 Erzincan earthquake, the Kahramanmaraş-centered earthquakes, which had the highest losses of lives and property in Turkey, affected 10 cities around it, causing thousands of people to die, thousands of buildings to be destroyed and damaged. Therefore, these events, filled with the pain of humans, offer the opportunity to embed emotions in the contents of the news media.

Method

The method used in the research is the critical discourse analysis put forward by Teun A. Van Dijk. "Critical discourse analysis is an interdisciplinary approach that examines how the dominant discourse in a text or speech is constructed through language." (Şimşek, 2015, p. 181).

Teun A. Van Dijk explains the thematic and schematic structure in news analysis. Van Dijk also divides thematic analysis into two. According to this, in the macro structure, "the main or the main title, the title, the subtitle, the spot, the news entries, the news, the stories or the chain of events follow each other hierarchically." (İnceoğlu and Çomak, 2009, p. 32). Thus, the cause and effect relationship is tried to be revealed. In macro structure analysis, it is aimed to reveal what the text means. In the schematic structure, contingency and interpretations are taken into consideration. In microstructure analysis, the sentence structures of the news are emphasized. In sentence structures, simple sentences and complex sentences, active/passive sentences in terms of structure, long or short structures of sentences in the analysis of news in terms of mood and tense (such as Simple Past Tense or Past Perfect Tense) The choice of phrases is structured

systematically and hierarchically, rhetorically (such as pictures, photographs, numerical data, quotations) (İnceoğlu and Çomak, 2009, p. 32; Devran, 2010, p. 65).

Macro Structure		
Thematic Structure	Titles	
	News Introduction	Spot (When there is no spot, the first paragraph of the news text should be taken. If the news consists of a single paragraph, the first sentence can be considered as an introduction to the news)
	Photograph	
Schematic Structure	Situation	Presentation of the Main Event
		Results
		Background Knowledge
		Context Information
	Interpretation	News Sources-Citation Usage
		Interpretations of the Parties to the Incident
Micro Structure		
Syntactic Analysis	Active or Passive Sentence Structures	
	Simple or Complex Sentence Structures	
Word Choices	The Use of Synonyms	
	Making Repetitions	
	The Use of Stereotypes	
News Rhetoric	Photograph	
	Credible Information	
	Statements of Eyewitnesses	

Table 1: Teun A. Van Dijk's Model of Critical Discourse Analysis (Özer, 2011, p. 85).

The Importance of the Study

Discussing emotions in journalism is new. However, while the literature on the subject is expanding day by day with researches conducted abroad, there are few studies dealing with the issue of emotions in journalism in Turkey. These publications conduct the discussion of emotion in journalism within the framework of immersive journalism (Çaba, 2018; Demir, 2023; Yetkin, 2022; Yetkin, 2023), emotional intelligence (Yılmaz, 2008) and constructive journalism (Budak, 2022). For this reason, it is thought that this study will contribute to the literature due to its subject being new and the number of studies concentrating on the subject in Turkey being scarce.

Universe, Sample and Limitations

The universe of the research consists of all national newspapers published in Turkey. However, a one-week period in which the newspapers gave wide coverage to the earthquake news and the event kept its freshness was seen appropriate for the examination. Having considered the place and word restrictions, the first pages of the 6 newspapers with the highest circulation published between 7th of February and 13th of February in 2023 were analyzed within the scope of the research. The newspapers examined in this framework are Akşam, Hürriyet, Milliyet, Posta, Sabah and Sözcü. Among these newspapers, Akşam, Hürriyet, Posta and Sabah have a right-wing ideological view. Milliyet newspaper publishes in a center-right and nationalist line. Sözcü newspaper, on the other hand, is a newspaper that publishes in the Kemalist line. Sabah newspaper is in close relationship with the government, and Sözcü newspaper adopts the approach of publishing opposition to the government. The sample of the research consists of the news on the first pages of the newspapers. The exclusion of the inner pages from the scope of the research reveals the limitations of the study. In addition, crisis reporting does not only include earthquake news. The results of this study are only related to the news about Kahramanmaraş-centered earthquakes that occurred in 2023 in the context of crisis reporting. Newspaper pages were accessed from the website gazeteoku.com. Hence, the findings obtained as a result of the analysis of the first pages of 6 national newspapers in a total of 1 week time period, are provided in the following part.

Findings

The findings obtained in the research will be discussed under two headings as macro analysis and micro analysis. Findings will be displayed in accordance with the alphabetical order of the newspapers.

Macro Analysis

Akşam Newspaper

The title in a news is the determinant of the first meaning that will be formed in the minds of those who read that news. The titles of the news in the headlines of the evening newspaper in the examined period can be seen in table 2.

Date	News Titles
07.02.2023	Disaster of the Century
08.02.2023	85 Million Mobilized
09.02.2023	Earthquake Migration
10.02.2023	Headline on the Wall
11.02.2023	Biscuit Miracle
12.02.2023	Evidence of Destruction
13.02.2023	Came out of the Wreck on Day 6 and Said 'I'm not Hungry'

Table 2: The news titles of Akşam newspaper

Akşam applied deduction of information, which means not including information such as place, time and period in the main headlines. Information deletion can manipulate readers as well as making it difficult to understand what is being said by readers. The headlines of the evening newspaper become more understandable with the introduction and photographs of the news. The newspaper supports the headlines with subheadings. With subheadings such as "She was in the Wreckage of an 8-Storey Building", "She was under Treatment in the Hospital", more precise information is given about the meaning indicated in the main title. In Akşam newspaper, headlines based on indirect quotations are used as well as headlines based on interpretation.

The Akşam newspaper gives a summary of the events in its news entries, thus establishing and clarifying the meaning presented in the title. "The headline is on the Wall", and "The note 'Don't lose hope' written on the wall by the young man who was pulled out of the wreckage 64 hours later became a source of resistance on these bitter days." can be regarded as examples of those expressions.

Background and context information is not included in the news of Akşam newspaper. When we look at the people or institutions on which the news is based, we witness that stories are created based on the statements of those who were damaged in the earthquake in the headlines of the newspaper Akşam. This preference of the newspaper conveys to the readers what the people in the earthquake region experienced and felt. However, photographs and statements of President Recep Tayyip Erdoğan are frequently encountered in the news around the headline.

All of the other news on the first pages of the newspaper are about earthquakes. With the headlines it uses, the newspaper focuses on hope, state-nation unity, and punishment of contractors who are shown to be responsible for the destruction. In the headlines of those news, there are expressions showing the comment of the journalist. In the news titled "The Greedy couldn't Escape" in the issue of the newspaper published on February 13, the phrase "greedy people" referred to the landlords of the buildings destroyed in the earthquake, who demanded high rents from the contractors, looters and tenants. It is seen that the expressions "Responsible Contractors", "Unscrupulous Looters" and "Opportunistic Landlords" are used in the articles added under the 3 photographs used in the news.

Hürriyet Newspaper

The headlines used by Hürriyet newspaper are as follows:

Date	News Titles
07.02.2023	Disasters in Chain
08.02.2023	A Giant Despair
09.02.2023	The 7 Most Distraught Spots
10.02.2023	All of them Deserve the Nobel Prize
11.02.2023	Field Report

12.02.2023	Helin Tells 102 Hours
13.02.2023	The Same Question Everywhere

Table 3: The news titles of Hürriyet newspaper

When the headlines of Hürriyet newspaper's during the 1-week period covered in the study are examined, it is seen that there are expressions that both emphasize desperation and are difficult to understand when only the headline is read. For this reason, there is a loss of information in the Hürriyet newspaper, as in the Akşam newspaper, and the meaning intended to be given in the title of the news is understood with the introduction of the news. Apart from the headline news, the titles of other news announced on the front page include "National Struggle", "The Biggest Volunteer", "Hero Bikers", "We have Seen Our People's Ability to Organize", "Turkey is Talking about this Baby", "All Dormitories are Earthquake Victims", "The 3 Most Urgent Needs in 8 Days", "Beautiful People of a Beautiful Country", "Brother, How Long will it Take", "They do not Collapse when Built Properly", "Emotions are under the Ruins" has been detected that there are expressions based on interpretation.

In addition, as in the title "Brother, How Long will it Take", titles are created without using double quotes and without giving the name of the speaker, and the discourse is transformed into the discourse of the text. This usage is the result of a conscious choice by the media since the journalist shows that he agrees in the statements in that discourse with the headlines created in this way.

Hürriyet mostly refers to national unity and solidarity in its news about the earthquake. Examples of this are the "National Struggle" analogy given with the "Millions Running to Aid" label, the definition of motorcycle riders who went to help the region as "Hero Bikers", and the use of the phrase "All of them Deserve the Nobel Prize" for rescue specialists and volunteers. At the same time, in the newspaper, which conveys the statements that will strengthen national unity and solidarity through experts, the title of the news, which was announced with the headline "We Have Seen Our People's Ability to Organize", It is given by quoting the words of Prof. Dr. İlber Ortaylı. In the news, which also includes Ortaylı's photograph, the title was quoted directly in quotation marks, thus it was aimed to strengthen the message intended to be given to the society through an expert.

When a detailed analysis is carried out, it is also seen that background knowledge and context information is included in the news from time to time. When we look at the people or institutions on which the news is based, it is seen that the news of Hürriyet newspaper is based on the statements of those who were damaged in the earthquake, benefactors, experts and President Recep Tayyip Erdoğan. Some media organs produce stories with positive and solution-oriented information in order to reduce the negative effects of negative events in crisis situations (Overgaard, 2021, p. 1876) and fulfill their duties within the framework of constructive journalism approach. In this context, it is possible

to say that Hürriyet has assumed the role of constructive journalism in its news about the earthquake. The newspaper prefers the use of adjectives in its news headlines.

Milliyet Newspaper

Date	News Titles
07.02.2023	Apocalyptic
08.02.2023	Hope on One Side, Pain on the Other
09.02.2023	Army of Life
10.02.2023	Rebirth
11.02.2023	Have Life
12.02.2023	Our Only Consolation
13.02.2023	Faithful Hope

Table 4: The news titles of Milliyet newspaper

Milliyet is the newspaper that puts the most emphasis on hope. This emphasis in the headlines is supported by the entries and photos of the news. When the titles are evaluated within themselves, it is seen that they are compatible. Arousing positive emotions in the readers is targeted with the news titles.

The newspaper also included news that informed the readers about the government's disaster policy. The headlines of these news are as seen in the examples of "Investigation for Each Signatory", "Rent and Moving Support", "Quick Response for Looters" and "Contractor of the Renaissance Caught". The message given to the readers under these headings is that the government will hold those responsible for the disaster accountable, and the state will lend a hand and support to the victims of the earthquake. In these news, the statements of government officials such as President Erdoğan and the Minister of Justice, through direct quotations, were included.

In the introduction parts of the news in the headlines of Milliyet, emotional content is included by the use of-expressions such as below:

"Thousands of destroyed houses... Thousands of people who lost their lives... The number of injured people is increasing day by day... Schools without students... Hospitals that cannot admit patients because they are destroyed... Mass funerals... Souls reminding us that we need to stand up again with solidarity by resisting the cold and stubbornly against time, while a deep sadness surrounds us... Here are the pictures of the disaster that left 6 days behind, that makes people say "What really matters is life".

The newspaper calls for social solidarity by activating people's feelings with its news introduction based on emotional expressions.

On the contrary to the previous newspaper, Milliyet did not include background knowledge and context information in its earthquake news. When the people or institutions on which the news is based are taken into consideration, it is seen that Milliyet creates its news based on the journalists' own discourse or the statements of public officials.

Posta Newspaper

Date	News Titles
07.02.2023	What a Great Pain
08.02.2023	One Life A Thousand Hopes
09.02.2023	Race Against Time
10.02.2023	Until the Last Voice is Heard
11.02.2023	Anonymous...
12.02.2023	Sixth-Day Miracles May your Name Be Hope
13.02.2023	Have a Life like a River

Table 5: The news titles of Posta newspaper

Posta included headlines highlighting "sadness, hope and struggle" in its news on its front page. There is a lack of information in news headlines. The titles are in harmony with each other. Posta newspaper includes information explaining the expression in the title in its news introductions.

The first word of 8-year-old Ahmet, who was rescued from the rubble of the Narlıkuyu Site in Adiyaman at the 152nd hour of the earthquake, was "Is there water, uncle?" is seen. However, words that add drama are direct quotes in double quotes.

Background and context information is not included in the news of Posta. When the people or institutions on which the news is based are considered, it is noticed that Posta creates its news based on the statements of the journalists or the members of the rescue team and earthquake victims.

Sabah Newspaper

Date	News Titles
07.02.2023	Disaster of the Century
08.02.2023	Pain Hope Salvation Together
09.02.2023	We will not Leave Anyone on the Street
10.02.2023	Wounds are Healed
11.02.2023	1 Year Rental Support for Earthquake Victims
12.02.2023	All Dormitories for Earthquake Victims
13.02.2023	There's Always Hope

Table 6: The news titles of Sabah newspaper

Sabah newspaper mostly included the discourses of the government in its news headlines in the analyzed period. It is seen that it is desired to encourage social unity and solidarity with these titles that are in harmony with each other. Furthermore, it is clearly seen that information has been removed in the titles.

The government discourse in the headlines of the earthquake news is detailed in the news entries. "The state, which went down to the field with all its might in the earthquake regions that were shaken by the disaster of the century, did not leave its citizens on their own from the first moment.", "The Turkish Nation showed a great solidarity from 7 to 70 in order to bind the wounds hand in hand with the state in the disaster of the century."

Erdogan listened to the citizens, shared their pain and gave clear messages as in the following examples: “The institutions of the government are at work. We are in control of the situation. The wreckage work is progressing very quickly.” The newspaper, which included the positive activities of the state, avoided using dramatic expressions in the headlines and news entries, and highlighted the state's support for earthquake victims.

Drawing attention to the cooperation between the state and the nation, the newspaper uses a positive language in the presentation of the news, and chooses the images of children in the photographs as non-dramatic and similar to the images one is accustomed to seeing under normal conditions. There are messages that instill hope throughout the news.

In terms of background knowledge and context information, there is no information provided in the news of Sabah on the front page. When the people or institutions on which the news is based are taken into account, it is seen that Sabah creates its news based on the rhetoric of the benefactors or the statements of President Erdoğan.

Sözcü Newspaper

Date	News Titles
07.02.2023	Save
08.02.2023	Ayşe Baby Came Out of the Wreck After 29 Hours
09.02.2023	Is There a State Vote Time?
10.02.2023	This Is Destiny!
11.02.2023	You Forgive For Money And Votes But Earthquake Doesn't Forgive
12.02.2023	From where to where
13.02.2023	This is how Erdogan announced the Peace of Reconstruction 4 Years ago

Table 7: The news titles of Sözcü newspaper

Sözcü newspaper deals with earthquake news by focusing on two points. The first of these is personalized and promising stories, and the second and weighty one is criticism of the government. At the beginning of the news titled “Baby Ayşe Came out of the Wreck after 29 Hours”, the following statements appeared:

“While Turkey mourns those who died in the two major earthquakes that took place in Kahramanmaraş the previous day, it rejoices for every life saved. Teams work day and night with a superhuman effort in 10 cities hit by the earthquake. They are bringing miracles out of the wreckage. One of those miracles was the baby Ayşe. 6-month-old baby Ayşe and her mother Hülya Yılmaz were trapped under the destroyed apartment building in Antakya, Hatay. Detecting a noise from the wreckage, the teams rescued baby Ayşe and her mother 29 hours later.”

At the beginning of the news titled “Does the Government Exist Only during Elections?”, the following statements were expressed: “Sözcü TV reporters witnessed the drama in Kahramanmaraş, Hatay and Gaziantep, which were hit by the earthquake. A citizen asked, “Does the government exist only during the election time?” and revolted by saying “You are good at asking for votes. My child, my husband are under the wreckage. Where are you?” While some of the headlines have a clear meaning when read alone, some make it necessary to read them together with the introduction of the news.

On the other hand, it has been observed that the newspaper covers the activities of the main opposition party CHP in the earthquake zone and uses a positive language in these news.

There is no background knowledge and context information in the news of the newspaper. When the people or institutions on which the news is based are considered, it is noteworthy that Sözcü newspaper has relied its news on the discourses of earthquake victims and expert opinion.

Micro Analysis

In micro analysis, newspapers will be evaluated under the same title. It was detected that the newspapers applied similar strategies while giving earthquake news.

It has been observed that newspapers use the names of people in the news that convey the stories of those who were damaged by the earthquake. The reason of this is owing to the fact that personalized storytelling causes readers to show more interest in that story and empathize with the person mentioned.

Image 1: 8.2.2023 Sözcü

Image 2: 12.2.2023 Hürriyet

Image 3: 13.2.2023 Sabah

Image 4: 11.2.2023 Milliyet

Image 5: 13.2.2023 Akşam

Image 6: 13.2.2023 Posta

The pain of those who lost their loved ones is also conveyed in the news and the meaning is strengthened with the use of photographs that reveal the same feeling. While more positive expressions are preferred in the headlines and news entries, the photos of those who cry for their relatives make you feel the pain. The fact that women are the ones screaming and wailing evokes the relationship of a mother and a daughter.

Image 7: 08.02.2023 Akşam

Image 8: 13.02.2023 Milliyet

The disaster of the earthquake resulted in quite dramatic stories. The reality of the stories and the feelings they contain are enough to leave a strong impression on the readers. However, it has been detected that increasing the emotionality by using figures of speech in order to make the stories more dramatic than they are, is aimed in journalism. Thus, it is targeted to leave a greater impact on the reader, to attract the attention of the reader or to increase the memorability.

Image 9: 7 Şubat 2023 Sabah

Image 10: 10 Şubat 2023 Sözcü

Image 11: 10 Şubat 2023 Sabah

Image 12: 8 Şubat 2023 Sözcü

It is also seen that newspapers have established a relationship between politics and earthquake, either explicitly or implicitly. The messages given in the news featuring politicians are more concrete and free of emotions. However, when all the pages are examined, implicit messages have emerged. It is possible to say that the ideological structure of the newspaper and its relations with the government are effective in the tone of the emotional content in the news of the newspapers, in other words, the positive or negative emotions. In this context, while the media organs close to the government gave information about the positive actions of the government in the earthquake; It is witnessed that Sözcü newspaper, which publishes the oppositional views, touches on the issue of "construction amnesty" and regards the government as "criminal" in this aspect. Thus, it should be noted that the other issue that earthquake news focuses on, is politics.

It is seen that sometimes context information is included in the transfer of stories. It allows the readers to make a comparison by presenting what happened before and after the event. This feature reveals how 'terrifying' the truth is.

Image 13: 07.02.2023 Hürriyet

Van Dijk talks about the "ideological square" he developed in order to reveal the meanings of the mental processes of news text producers. What is meant by the ideological square is that the producers of the text make their own presentations in a positive way and the others in a negative way. In other words, they establish an opposition between "us and them" (Richardson, 2005, p. 53). It is clear that it does not create the opposition of "us and them" on the front pages of the newspapers. However, even though the earthquake is a natural disaster, the news emphasizes that there are some negligence, creates an opposition between the guilty and the victim, and especially the contractors who do not build in accordance with the regulations are "deviled".

In order to be able to increase the impact of the stories they convey, the newspapers allocated plenty of space to the photographs of the victims. The content was supported by the use of photographs while the pain experienced was being described. Highlighting the stories of children, who are in need of help and in need of protection in society, also makes this dramatic event more dramatic. For this reason, the images of children and babies removed from the wreckage were extensively used in the photographs.

The languages used in all the newspapers examined were simple and understandable. In the news that the newspapers highlight the pain, they aimed to help the society take action and give hope. It has been noticed that the discourse conveyed messages such as "The society is sensitive to the disaster and there is no situation that social unity and solidarity cannot overcome." or "Everyone is playing their parts."

Conclusion and Evaluation

The study focuses on how emotional storytelling takes place in crisis journalism. In order to achieve this purpose, news about the earthquakes of February 6, 2023, as an example of crisis journalism, were analyzed with the use of critical discourse analysis. The reason why the Kahramanmaraş-centred earthquakes were chosen for the analysis is that they are the most striking and devastating earthquakes seen in Turkey since the 1939 Erzincan earthquake in terms of both their intensity and effects. Generally, emotional content seems to concentrate on two aspects of earthquake disaster. These are the grieving people who lost their loved ones and the promising people who survived the wreckage. The stories are mostly about the fear felt at the time of the earthquake, the loss of loved ones, and the joy of survivors.

The newspapers used various techniques in order to make emotions prominent and increase emotionality in earthquake news. In this context, the technique mostly preferred by the newspapers is to include the stories of those who suffered from the earthquake. However, it is seen that these stories are structured in a way that will guide the society not to the feeling of despair but to the struggle for life and hope. The fact that the photographs used by the newspapers are chosen in a way that reflects the pain and the joy also shows that the newspapers avoided creating 'pessimistic' content.

In addition to this, it has been noticed that newspapers undertook the role of providing and maintaining unity and solidarity in the society in this process. All of the newspapers made news emphasizing social assistance. Another technical feature detected in the news is the use of emotional expressions. These findings show how emotions take place in crisis journalism.

Having considered the findings, it is clearly noticed that the contents created by the newspapers so as to highlight the emotions, ensure social integration and direct the society to unity in the face of the disaster are similar in terms of the techniques they use.

In this study, which examines the 6 newspapers with the highest circulation, newspapers other than Sözcü, have a right-wing ideological view. Since Sözcü has a left-wing view, it displays an oppositional stance against the government. It has been seen that the ideological difference and the relationship with the government or other political actors and organs have an impact on both the outsourcing of the newspapers on which they base their news and the positive or negative emotions in their news.

This situation approves that crisis journalism, particularly the news about natural disasters, is not apolitical and contributes to the renewed debate on emotional turn and objectivity in journalism. Consequently, it is thought that the fact that the content provided by the journalists based on the experiences of people in the earthquake area and especially the content that is directly quoted includes "the pain experienced in reality" is not against objectivity, but when it comes to politics, the content in which emotion is included should be subjected to an objectivity filter.

Future research may be needed to focus on studies dealing with how different types of journalism involve emotions in Turkey, as well as giving importance to the emotional labor of journalists in the production process of stories.

References

- Beam, R. A. & Spratt, M. (2009). Managing vulnerability: Job satisfaction, morale and journalists' reactions to violence and trauma. *Journalism Practice*, 3 (4), 421-438. <https://doi.org/10.1080/17512780902798653>
- Berezin, M. (2002). Secure states: Towards a political sociology of emotion. J. Barbalet (Ed.), In *Emotions and Sociology* (pp. 33–52). Blackwell Publishing/The Sociological Review.
- Boelle, J. & Wahl-Jorgensen, K. (2022). Emotionality in the television coverage of airplane disasters. *Journalism Practice*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/17512786.2022.2085618>

- Budak, E. (2022). Haberciliğin odak noktası yapıcı gazetecilik ile değişiyor mu?. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (8), 248-267. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kiad/issue/70627/1107990>
- Çaba, D. (2018). Dijital çağda değişen haber sunumu: Gazetecilikte sanal gerçeklik uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (1), 691-723. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.377120>
- Demir, Z. (2023). Sürükleyici gazetecilik: Değişen roller, değerler ve normlar. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10 (2), 963-980. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1273437>
- Devran, Y. (2010). *Haber Söylem İdeoloji*. Başlık Yayın.
- Garcia-Aviles, J. A. (2021). Journalism as usual? Managing disruption in virtual newsrooms during the covid-19 crisis. *Digital Journalism*, 9 (9), 1239-1260. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1942112>
- Ghersetti, M. & Johansson, B. (2021). To publish or not to publish? Assessing journalism ethics in news about a terrorist attack. *Journalism Studies*, 22 (13), 1814-1831. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.1971104>
- Harcup, T. & O'Neill, D. (2017). What is news? News values revisited (again). *Journalism Studies*, 18 (12), 1470-1488. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1150193>
- Hendy, C. (2013). *Public Service Broadcasting*. Palgrave Macmillan.
- Huan, C. (2017). The strategic ritual of emotionality in Chinese and Australian hard news: A corpus-based study. *Critical Discourse Studies*, 14 (5), 461-479. <https://doi.org/10.1080/17405904.2017.1352002>
- İnceoğlu, G. Y. & Çomak, N. A. (2009). *Metin Çözümlemeleri*. Ayrıntı Yayınevi.
- Kotisoa, J. (2020). When the crisis comes home: Emotions, professionalism, and reporting on 22 March in Belgian journalists' narratives. *Journalism*, 21 (11), 1710-1726. <https://doi.org/10.1177/1464884917748519>
- Kramp, L. & Weichert, S. (2014). Covering the world in despair: A survey of German crisis reporters. *Journal of War & Culture Studies*, 7 (1), 18-35. <https://doi.org/10.1179/1752628013Y.0000000008>
- Liebes, T., & Blondheim, M. (2005). Myths to the rescue: How live television intervenes in history. E.W. Rothenbuhler & M. Coman (Eds.), In *Media Anthropology* (pp. 188-198). Sage.

- Munoz-Torres, J. R. (2012). Truth and objectivity in journalism: Anatomy of an endless misunderstanding. *Journalism Studies*, 13 (4), 566-582. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2012.662401>
- Orgeret, K. S. (2020). Discussing emotions in digital journalism. *Digital Journalism*, 8 (2), 292-297. <https://doi.org/10.1080/21670811.2020.1727347>
- Overgaard, C. S. B. (2021). Constructive journalism in the face of a crisis: The effects of social media news updates about covid-19. *Journalism Studies*, 22 (14), 1875-1893. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.1971107>
- Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji, Eleştirel Söylem Çözümlemeleri*. Literatürk.
- Özer, Ö. (2015). Teun Adrian Van Dijk örneğinde eleştirel söylem çözümlemesi. B. Yıldırım (Ed.). In *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle* (pp. 197-286). Literatürk.
- Pantti, M. & Wieten, J. (2005). Mourning becomes the nation: Television coverage of the murder of Pim Fortuyn. *Journalism Studies*, 6 (3), 301-313. <https://doi.org/10.1080/14616700500131893>
- Pantti, M. (2010). The value of emotion: An examination of television journalists' notions on emotionality. *European Journal of Communication*, 25 (2), 168-181. <https://doi.org/10.1177/0267323110363653>
- Richardson, E. J. (2005). *Analysing Newspapers An Approach from Critical Discourse Analysis*. Palgrave Macmillan.
- Riegert, K. & Olsson, E. K. (2007). The importance of ritual in crisis journalism. *Journalism Practice*, 1 (2), 143-158. <https://doi.org/10.1080/17512780701275457>
- Schmidt, T. R. (2021). 'It's OK to feel': The emotionality norm and its evolution in U.S. print journalism. *Journalism*, 22 (5), 1173-1189. <https://doi.org/10.1177/1464884920985722>
- Şimşek, A. (2015). İletişim araştırmalarında paradigma değişimi. B. Yıldırım (Ed.). In *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle* (pp. 155-196). Literatürk.
- Tong, J. & Zuo, L. (2021). The inapplicability of objectivity: Understanding the work of data journalism. *Journalism Practice*, 15 (2), 153-169. <https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1698974>
- Tuchman, G. (1972). Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen's notions of objectivity. *American Journal of Sociology*, 77, 660-679.

- Tudor, A. (2003). A (macro) sociology of fear? *The Sociological Review*, 51, 238–256.
<https://doi.org/10.1111/1467-954X.00417>
- Wahl-Jorgensen, K. (2012). The strategic ritual of emotionality: A case study of Pulitzer Prize-winning articles. *Journalism*, 14 (1), 129-145.
<https://doi.org/10.1177/1464884912448918>
- Yetkin, B. (2022). Yeni bir tür olarak sürükleyici gazetecilik: Metaverse gazeteciliğine doğru. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2022 Kasım Özel Sayısı, 105-125. <https://doi.org/10.31123/akil.1144071>
- Yetkin, B. (2023). Habercilikte sınırları aşmak: Sanal gerçeklikte mesaja dönüşen zaman, mekân, birey. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (61), 118-133.
<https://doi.org/10.47998/ikad.1140652>
- Yılmaz, S. (2008). Reunderstanding of the concept Parrhesia and emotional feelings in journalism ethic aspect. *Civilacademy Journal of Social Sciences*, 6 (2),
<https://link.gale.com/apps/doc/A203955228/AONE?u=anon~4fce76f6&sid=googleScholar&xid=7de0811d>
- Zhang, X. & Borden, J. (2023). Linguistic inference framing: A linguistic category approach to framing crisis. *Mass Communication and Society*, 1-25.
<https://doi.org/10.1080/15205436.2023.2197884>

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.25>

Volume 7/2

2023 p. 412-426

ANLAM TEMELLİ BİR EŞDİZİM YAKLAŞIMI: F. J. HAUSMANN ÖRNEĞİ A MEANING-BASED COLLOCATION APPROACH: THE CASE OF F. J. HAUSMANN

Fırat ERİKLİ*

ÖZ

Eşdizim (collocation) kavramı ilk defa İngiliz bağlamcılığının (British Contextualism) kurucularından sayılan J.R. Firth tarafından 1957 yılında ortaya atılmış ve bu alanda çalışmalar yürütülmüştür. Türkiye’de yapılan eşdizim çalışmaları ise oldukça yeni tarihlidir. Ülkemizde yaklaşık 15 yıllık bir geçmişe sahiptir olan eşdizim çalışmalarının neredeyse tamamı izlenen yaklaşım bakımından önemli bir ortak noktaya sahiptir. Bu çalışmalar, çerçevesini Firth’in ve öğrencilerinin çizdiği eşdizim tasarısı üzerine kurulmuş ve İngiliz Bağlamcılığı’nın yaklaşımını takip etmiştir. Bu çalışmalarda eşdizimler, sözlükbirimlerin bir dizim içerisindeki ortak bulunabilirlikleri şeklinde değerlendirilerek, dizimlerin tespitinde daha çok derlem destekli araştırmalarda sıklığa dayanan istatistikî ölçütler baz alınmıştır. Oysa eşdizim tespitinde anlam temelli yaklaşımlar da yer almaktadır. Bu yaklaşımlardan biri de Alman dilbilimci ve sözlükbilimci Franz Josef Hausmann’a aittir. Hausmann sıklık derecesi çok yüksek olmayan sözcük birlikteliklerinin de eşdizim olabileceği fikri üzerine yoğunlaşmıştır ve bu tür dizimlerin daha çok yapısal boyutuyla ilgilenmiştir. Bu doğrultudaki bir eşdizim tasarımının da değerlendirilerek çalışmalara konu edilmesi alana farklı bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada, Hausmann’ın anlam temelli eşdizim yaklaşımının açıklanması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Eşdizim, Firth, Temel Birim, Bağlı Birim, Hausmann*

ABSTRACT

Studies on collocation, which is a young field of research, are also quite recent in Turkey. The concept of collocation was first introduced in 1957 by J.R. Firth, one of the founders of British Contextualism, and studies were conducted in this field. Almost all of the collocation studies in Turkey, which have a history of about 15 years, have an important common point in terms of the approach followed. These studies have been based on the collocation design outlined by Firth and his students and have followed the approach of British Contextualism. In these studies,

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: firaterikli@mersin.edu.tr, ORCID: 0000- 0001-6807-8822, Mersin, Türkiye.

collocations were evaluated as the co-occurrence of lexemes in a syntax, and the determination of collocations was based on statistical criteria based on frequency in corpus-supported research. However, there are also meaning-based approaches in the studies conducted in this field. One of these approaches belongs to German linguist and lexicographer Franz Josef Hausmann. Hausmann focused on the idea that word associations that do not have a very high degree of frequency can also be collocations, and he was more interested in the structural dimension of such collocations. Evaluating a collocation design in this direction and subjecting it to studies is important in terms of bringing a different perspective to the field. This study aims to explain the aforementioned collocation approach with Turkish examples.

Keywords: *Collocation, Firth, Base, Collocator, Hausmann*

1. Giriş

Eşdizimlilik olgusu (collocation), bilinen adıyla yaklaşık 75 yıldır dilbilim alanında yoğun biçimde incelenmekte ve bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. Bu çalışmalara rağmen eşdizimlilik olgusuyla ilgili ortak bir kaniye ise henüz varılabilmiş değildir. Bunun en temel sebeplerinden biri olgunun birçok farklı disiplin için önem arz etmesi ve her disiplinin kendi bakış açısına göre bir tasarı oluşturma çabası içinde olmasıdır. Bu doğrultuda dilbilim kapsamı içinde farklı eşdizim yaklaşımları kendini göstermiştir.

Dizin çıktıları bakımından geniş hacimli eşdizim tasarıları olarak adlandırabileceğimiz yaklaşımlar (Firth, 1957; Halliday, McIntosh, & Strevens, 1964; Sinclair J. , 1966) iki ya da daha fazla sözcüğün cümle içindeki ortak bulunabilirliklerine yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşımlar eşdizimleri belirleme yöntemi olarak istatistiki tespitleri (sıklık tespiti) birincil kriter olarak benimsemişlerdir. Bu kritere bağlı olarak araştırmalar derlemeler üzerinden gerçekleşmiş ve derlem dilbilim bu yaklaşımlar için büyük önem arz etmiştir.

Daha sınırlı bir eşdizim çıktısı sağlayan eşdizim tasarıları ise (Benson, 1986a; Cowie, 1978; Mel'cuk, 1989; Hausmann, 1984) bu yapıların oluşturduğu dizim yapısını odak seçerek daha tipolojik, genellenebilir bir yaklaşım oluşturmaya çalışmıştır. Bu bakış açısında dizimi oluşturan sözlükbirimlerin anlamsal bağlılıkları ve kalıplaşma düzeyi ön planda tutulmuş ve yapıların tespitinde anlamsal kriterler önem kazanmıştır. Eşdizimleri diğer kalıp yapılardan ayırmak bu yaklaşımın diğer hedefi olarak öne çıkmıştır.

Birbirlerinden farklı yöntem ve yaklaşımlar benimsenmesine rağmen tüm görüşlerin eşdizimler hakkında örtüşükleri önemli bir nokta vardır. Buna göre eşdizimler bir dizim içinde daha çok tercih edilen ve birbirleriyle daha sık kullanılma eğiliminde olan sözcük birliktelikleridir.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda eşdizimlilik olgusu, daha çok derlem destekli olarak ve sıklığa dayanan istatistikî ölçütler çerçevesinde incelenmiştir. Yani eşdizimleri belirleme ölçütü olarak daha çok İngiliz bağlamcılığının görüşleri ve yöntemleri benimsenmiştir.

Alanda var olan diğer yaklaşımlar Firth ve öğrencilerinin yaklaşımları karşısında oldukça geri planda kalmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de Alman dilbilimci ve sözlükbilimci Franz Josef Hausmann'a aittir. Eşdizim olgusunun incelendiği ilk çalışmalarla büyük bir paralellik gösteren Hausmann yaklaşımına değinmeden önce bu alanda daha önce yapılmış çalışmalara göz atmak çalışmaların tarihi gelişimini görmek ve günümüz çalışmalarıyla bağ kurmak adına yararlı olacaktır.

Firth (1957b, s. 11) *collocation* teriminin dilbilim literatürüne girmesini kendisine mal etmiştir. Ancak bu terimin henüz 1750 yılında olguyu etraflıca açıklamadan da olsa dilbilimsel bir bağlam içinde kullanıldığı görülür (Bartsch, 2004, s. 28).

Bunun yanında eşdizim olgusunun *collocation* terimiyle adlandırılmadan farklı isimler altında ele alındığını da söylemek mümkündür (bkz. Bally, 1909; Porzig, 1934) Bu bağlamda Charles Bally bu oluşumları *séries phraséologiques* (deyim serisi) adı altında incelemiştir. Walter Porzig ise bu olguya *wesenhafte Bedeutungsbeziehungen* (varoluşsal anlam ilişkisi) ismini vermiştir.

2. Charles Bally

Kronolojik olarak bakıldığında bu alanda ilk çalışmanın Charles Bally'ye ait olduğu görülür. Ferdinand de Saussure'ün öğrencisi olan Bally 1909 yılında yayımlanan *Traité de stylistique française* (Fransız Stilistiği Üzerine Bir İnceleme) isimli çalışmasında sözcük birlikteliklerinin farklı sabitlik derecelerine sahip olduğunu tanılamıştır. Gerçekleştirdiği incelemeler sonucunda oldukça keskin bir ayırım yapmayı da başarmıştır. Bu ayırımı göre sözcük birliktelikleri üç gruptan oluşmaktadır: 1) *groupements passagers* (ayrılabilir gruplar), 2) *séries phraséologiques* (deyim serisi) ve 3) *unités (phraséologiques/ indissolubles/ indecomposables)* (üniteler (deyimsel/ çözünmez/ ayrılmaz)) (Bally, 1909, s. 66-87).

Bu başlıklardan *deyim serisi* ve *üniteler* sabitlik cetvelin iki ucundaki başlıklar olarak göze çarpar. İlk başlık altındaki sözcük birliktelikleri asgari bir sabitlik ortaya koyarken ikinci başlıktaki sözcük birlikteliklerinde azami bir kalıplaşa söz konusudur. Bally (1909, s. 67) bu nedenle ilk gruptaki sözcük birlikteliklerini oluşturan sözcükleri *özgür* olarak nitelendirmiştir. Bu türden birliktelikler Bally tarafından geçici birliktelikler olarak görülür, yani serbest sözcük birliktelikleridir.

Üniteler başlığı altındaki sözcük birliktelikleri ise bunun aksine ayrılamayan sözcük birliktelikleridir. En üst seviyede kalıplaşmış olan bu birlikteliklerde sözcüklerin otonom tutumlarından ve anlamlarından bahsetmek mümkün değildir. Bu grupta artık bir sözcük kombinasyonundan, yani bir varyasyon çeşitliliğinden bahsedilemediği gibi sözcük grubunun kendine ait bütüncül bir anlama sahip olduğu vurgulanır (Bally, 1909, s. 67).

Yukarıda bahsedilen iki başlığın arasında yer alan *deyim serileri* ise iki grup arasındaki geçişi temsil eder. *Deyim serisi* başlığı altındaki sözcük birliktelikleri kendini oluşturan

sözcükler bakımından göreceli bir sabitliğe sahiptir (Bally, 1909, s. 68). Bu türden bir sözcük birlikteliğinin oluştuğu sözcükler temelde otonom ya da bireysel işlevli olarak görülmelerine karşın aralarında bir sabitliğin olduğu da belirgin derecede hissedilir. Öyle ki konuşmacı bu sözcük birlikteliğini kullandığında bir dejavu oluştuğu izlenimine kapılır (Bally, 1909, s. 67). Genel olarak bakıldığında *deyim serileri* ve *ayrılabilir gruplar* sözcük birlikteliğini oluşturan öğelerin bireyselliklerini büyük ölçüde korumaları bakımından benzeşmektedir. *Deyim serileri* ve *üniteler* arasındaki bağ ise konuşmacının zihninde hazır veya nispeten hazır kalıplar olarak var olmalarıyla sağlanmaktadır (Bally, 1909, s. 68).

Bu bilgiler ışığında Bally'nin *ayrılabilir gruplar* başlığıyla herhangi bir metinde rastgele ve dil kullanıcısının isteğine göre bir araya gelebilecek ya da getirilebilecek sözcük gruplarını, *üniteler* başlığı altında ise deyimler gibi artık tamamıyla kalıplaşmış ve ayrılmaz bir bütün olmuş sözcük birlikteliklerini betimlediği görülür. *Deyim serisi* ise özellikleri bakımından eşdizimleri kapsamaktadır.

3. Walter Porzig

Walter Porzig ise 1934 yılında yayımlanan *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen* (Varoluşsal Anlam İlişkileri) adlı çalışmasında tümleşik dil kullanımı üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmada collocation terimi kullanmamasına karşın incelenen olgunun tematik açıdan eşdizim olgusuyla örtüşür olduğu görülür. Öyle ki Porzig belirli sözcüklerin içsel olarak başka sözcükleri çağırıldığını/içinde barındırdığını bulgulamıştır. Bu düşünce temelinde bazı sözcüklerin tek başlarına kullanılmalarına rağmen içsel olarak başka bir sözcüğü de taşıdığına vurgu yapmıştır. Örneklendirmelerinde *yürümek*, *görmek*, *duymak*, *öpmek* gibi fiilleri kullanırken bu sözcüklerin sırasıyla *ayak*, *göz*, *kulak*, *dudak* sözcüklerini içerdiğini belirtir (Porzig, 1934, s. 79). *Varoluşsal anlam ilişkisi* olarak adlandırdığı bu olguyu “*kastedilen anlamın varoluşunda tesis olan bir bağ¹*” olarak tanımlamıştır. Yukarıda seçilmiş örneklerden yola çıkılırsa: *görmek* fiili somut bir şekilde *göz* sözcüğüyle birlikte kullanılmamasına karşın içsel olarak hâlihazırda *göz* kavramını içermektedir. Porzig bu yolla söz konusu sözlükbirimlerin arasında her birinin anlam içeriğinden doğan bir bağ olduğunu varsaymıştır. Bu çalışmaya eşdizimlilik bağlamında baktığımızda ise; bir kavramın varoluşsal anlamı, çevresinde hangi kavramların yer alacağı ya da alabileceği yönünde bilgiler taşımaktadır, denebilir.

Porzig için önemli olan bir husus da *Bedeutungsfeld* (anlam alanı) kavramıdır (Porzig, 1973, s. 79). Bu kavram birçok anlam arasından birbirleriyle daha yakın anlamsal ilişki içinde olan anlamların oluşturduğu bir grubu temsil etmektedir. Bu tanım doğrultusunda Porzig (*yazı*) *yazmak* fiiline ait anlam alanı içinde (*yazı*) *yazan insanın*, (*yazı*) *yazan kolun/elin*, (*yazı*) *yazmaya yaran gerecin*, *üzerine* (*yazı*) *yazılan materyalin* ve *yazılan* (*yazı*) *karakterlerinin* olduğunu belirtir (Porzig, 1973, s. 83). Anlam alanını, haricen dile

¹ ... es geht um eine Beziehung, die im Wesen der gemeinten Bedeutungen selbst gründet (Porzig, 1934, s.79).

getirilmiş olsun ya da olmasan, o sözcük içinde var olan anlamların bütünü olarak tanımlayan Porzig (1934, s. 80) *varoluşsal anlam ilişkisi* olarak adlandırdığı olguya da *elementare Bedeutungsfelder (temel anlam alanı)* ismini vermiştir. Çünkü anlam alanını oluşturan öğeler arasındaki en temel bağın iki sözcük arasındaki *varoluşsal anlam ilişkisi* biçiminde olduğunu düşünür.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz iki çalışma, collocation teriminin literatürde geçerli biçimde kullanılmasından önce de bu alanla ilgili çalışmalar yapıldığını açıkça göstermektedir. Bally'ye ait çalışma, bu çalışmanın asıl hedefini oluşturan Hausmann'ın anlam temelli eşdizim tasarısının da temelini oluşturur niteliktedir. Porzig'in çalışması ise anlam temelli olmasına karşın belli bir kavramın çevresinde hangi kavramların ağırlıklı olarak yer alabileceğini göstermesi bakımından Firth'in yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bu benzerliği daha net biçimde ortaya koyabilmek adına Firth ve öğrencilerinin geliştirerek devam ettirdikleri yaklaşımı daha yakından inceleyelim.

4. J.R. Firth, Michael A.K. Halliday ve John Sinclair

J.R. Firth ile birlikte görünür olan İngiliz bağlamlılığı eşdizimlilik olgusuyla yakından ilgilenmiş ve bu alanda önemli katkılar sunmuştur. Teoride mümkün olan dil kullanımlarını incelemekten ziyade araştırmalarını gerçek dil kullanımı üzerinden yürütmeye çalışmıştır. Böyle bir çalışmanın ancak büyük çaplı dil verilerinin derlenmesiyle (derlem) ve bu verilen incelenmesiyle mümkün olabileceğinden çalışmalar ancak bilgisayarların ve veri depolama imkânlarının gelişimiyle birlikte ivme kazanmıştır.

Firth'in yaklaşımının temelini oluşturan anlam analizi ve dolayısıyla da toplanan dilsel verilerin analizi *context, phonetic, grammar* ve *lexis* olmak üzere dört temel başlık altında gerçekleşir bkz. (Firth, 1962). Firth bu doğrultuda gramer (grammar) düzeyinde incelenen dizimi *colligation*, sözcük (lexis) düzeyindeki dizimi de *collocation* olarak tanımlamıştır (Firth, 1962, s. 11-15). Sözcük düzeyindeki incelemelerini yaparken de gramer tabanlı sözcük sınıflandırmalarının değil sözcüklerin kendi aralarındaki ilişkilerinin incelendiği görülmüştür. Firth bu durumu eşdizimliliğin ne anlama geldiğini aşağıdaki gibi tespit etmiştir.

“Collocations of a given Word are statements of the habitual or customary places of that Word in collocational order but not in any other contextual order and emphatically not in any grammatical order. The collocation of a Word or a ‘piece’ is not to be regarded as mere juxta-position, it is an order of mutual expectancy.” (Firth, 1958, s. 181)

Aşağıdaki alıntıda ise Firth yaklaşımının Porzig'in yaklaşımıyla oldukça paralel olduğu ortaya çıkmaktadır.

“The habitual collocations in wich words under study appear are quite simply the mere Word accompaniment, the other Word-material in wich they are most commonly or most characteristically embedded. It can safely be stated that part of the ‘meaning’ of cows can

be indicated by such collocations as They are milking the cows, Cows give milk.” (Firth, 1958, s. 181)

Alıntılarda Porzig’in *temel anlam alanı* olarak adlandırdığı kavramın Firth ile birlikte collocation olarak vurgulandığı görülür; zira Firth için collocation, belirli bir sözcüğün tipik olarak ortaya çıktığı ve bu açıdan beklenebilir olduğu sözlükbirimsel çevreyi nitelemektedir. Bu çevreyi betimlemek için ise *set* kavramını kullanmıştır. Bu yaklaşıma göre *set* belirli bir eşdizim için kullanılabilir olan sözlükbirim çevresini tanımlar ve sonlu bir kümedir (Firth, 1958, s. 195).

Firth’in eşdizimlilik alanında yürüttüğü çalışmalar daha sonra iki öğrencisi Michael A.K. Halliday ve John Sinclair tarafından geliştirilmiştir. Dizimi oluşturan sözcüklerin karşılıklı beklenebilirliğinin ve kullanım sıklığının eşdizimlilik çalışmalarında önemli bir kıstas olduğunu vurgulayan Firth’in bu düşüncelerine ek olarak Halliday, eşdizimliliği ölçülecek dizimin kilit sözcüğüne karşılık gelen *node*, eşdizimlilik aralığını tanımlayan *span* ve eşdizim aralığı içerisinde kilit sözcüğün önündeki ve arkasındaki sözcükleri tanımlayan *collocate* terimlerini literatüre kazandırmıştır. Halliday (1966) bu kurguyla eşdizimlerdeki sıklık dağılımının elde edilebileceği fikrini ortaya atmıştır.

Bu alandaki çalışmalarında Halliday’in yukarıda açıklanan terminolojisini kullanan Sinclair (1966) ise, buna ek olarak bir eşdizim ilişkisi içinde bulunma ihtimali olan sözlükbirim grubunu tanımlamak amacıyla *cluster* sözcüğünü kullanmıştır. Sözlükbirimlerin birlikte kullanımlarının eşdizim olarak değerlendirilebilmesi için eşdizimlilik aralığının ne olması gerektiği konusunda düşünceler geliştiren Sinclair (+/-) 4 sözlükbirimden oluşan bir eşdizim aralığıyla çalışmıştır (Jones & Sinclair, 1974). Sıklık verilerine dayanan bu çalışma biçimi ilk etapta küçük çaplı metinler üzerinde uygulanırken gelişen bilgisayar teknolojileri ile birlikte yine Sinclair tarafından 80’li yılların başında harekete geçirilen COBUILD² projesi ile daha geniş metinler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Firth, Sinclair ve Halliday’in çalışmalarında eşdizim kavramına oldukça geniş bir açıdan bakılmıştır. Bu çalışmalarda eşdizim, sözlükbirimlerin bir metin içerisindeki ortak bulunabilirlikleri şeklinde değerlendirilerek, daha çok derlem destekli araştırmalarda sıklığa dayanan istatistikî ölçütler üzerine kurulmuştur. Bu tip bir bakış açısını eleştirenlerin en başında da Franz Josef Hausmann (2004) gelmektedir. Hausmann çabasını bu yönde bir eşdizim tasarımı geliştirmek üzerine harcamıştır.

Derlemlerin sözlük hazırlama işlemlerine ve dil çalışmaları alanına yaptığı katkılar oldukça büyüktür. Özellikle dilbilim çalışmalarında bu derlemlerin önemi giderek daha da artmaktadır. Ancak ülkemizde yeni yeni oluşturulan derlemlerin sahip oldukları sözcük sayıları ve etiketleme biçimleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Ulusal

² Collins and Birmingham University International Language Database. Harper Collins Publisher vs Birmingham University.

derlemlerimizin, sahip oldukları sözcük sayıları ve sözcüklerin etiketlenme biçimleri bakımından Avrupa’da kullanılan derlemlerin gerisinde kaldığı düşünülürse, başlı başına farklı bir kelime birlikteliği olan eşdizimlerin belirlenmesinde sıklık dağılımına dayalı bu yöntemin pek verimli olmayacağı kanısındayım. Basit bir karşılaştırmayla; *Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)* 50 milyon sözcükten oluşurken³, *Oxford Collocations Dictionary for students of English* adlı eşdizim sözlüğünün oluştuğu derlem olan *Oxford English Corpus*⁴ 3 milyar sözcük içermektedir. Ulusal derlemlerimizden herhangi birinin araç olarak kullanılıp bir eşdizim belirleme çalışmasının yürütüldüğünü varsaydığımızda ve *bıyık bırakmak*, *günlük tutmak* veya *uykusu kaçmak* gibi birlikteliklerin kaynak eksiliği nedeniyle yeterli sıklık değerlerine ulaşamaması durumunda eşdizim tanımının dışında tutulması oldukça yanlış olacaktır. Bu nedenle eşdizim adlı bir kelime birlikteliğini belirlerken yapısal ve anlamsal kriterler yapılandırmak belki de daha doğru olacaktır. Hausmann da bu bağlamdan yola çıkarak bazı çalışmalarda bulunmuştur.

5. F.J. Hausmann

Hausmann sıklık derecesi çok yüksek olmayan kelime birlikteliklerinin de eşdizim olabileceği fikri üzerine yoğunlaşarak bu kelime birlikteliklerini yapı olarak incelemeye çalışmıştır. İngiliz bağlamcılığına kıyasla daha spesifik bir eşdizim tanımı üzerinde duran Hausmann, her şeyden önce kelime birlikteliklerini sınıflandırma çabası içerisine girmiş, *fixierte Wortverbindungen* (sabit dizimler) ve *nicht fixierte Wortverbindungen* (sabit olmayan dizimler) ayrımında bulunmuştur (Hausmann, 1984). Sabit, yani birbirinden koparılamayan kelime birlikteliklerinden meydana gelen *sabit dizimler*, alımlayıcı tarafından tek bir imgeyle karşılanan birleşik kelimeler ve deyimlerden meydana gelmektedir. *Ceza* ve *ev* sözcüklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış *cezaevi* ya da *dalga* ve *kırmak* sözcükleriyle oluşmuş *dalgakıran* gibi birleşik sözcükler tek bir imgeye sahip olması nedeniyle bu türden sabit dizimlere örnek oluşturmaktadır. Aynı şey kalıplaşmış sözcük birliktelikleri olan deyimler için de geçerlidir. Birden çok sözcükten oluşan kalıplaşmış bir dizim olarak karşımıza çıkan *iki ayağı bir pabuca sokmak* ya da *kafayı yemek* deyimleri de tıpkı önceki örnekteki birleşik kelimeler gibi bir imgeyle karşılanabildikleri için sabit dizimler kategorisi içerisine dâhil edilmektedir.

Sabit olmayan dizimler ise üç bölüme ayrılır. Bu dizimleri *Ko-Kreation* (serbest-oluşumlar), *Kollokation* (eşdizimler), *Konter Kreation* (uzak-oluşumlar) oluşturur. Hausmann bu dizim türlerini dildeki olağanlık derecelerine göre de sınıflandırmıştır bkz. (Hausmann, 1984).

Serbest-oluşumlar bir dilin gramer yapısı dâhilinde anlamsal ve dizimsel düzlemde yan yana gelebilecek sıradan sözlükbirim birliktelikleridir. Serbest-oluşumlar “*fark edilmeyecek düzeyde olağan*” oluşumlar olarak tanımlanırlar (Hausmann, 1984, s. 399).

³ <http://www.tnc.org.tr/index.php/tr/anasayfa>

⁴ <https://elt.oup.com/catalogue/items/global/dictionaries/9780194325387?cc=tr&sellLanguage=en&mode=hub>

Beyaz çanta, büyük bahçe, kırmızı araba gibi kelime grupları bu türden oluşumlara örnektir.

Uzak-oluşumlar ise sıradan kullanımlarda bir arada kullanılması mümkün görünmeyen sözlükbirimlerin aynı dizim içerisinde yer almasıdır. Daha farklı bir anlatımla; bir kavramın kendi terkip sınırını dışındaki bir sözlükbirimle kullanılmasıdır. *Ağlayan bulutlar* ve *kederli çınarlar* şeklindeki kullanımlar bu kategoriye girmektedir. Bu birliktelikler anlamsal kuraldışılık arz eden nadir veya bir kerelik birlikteliklerdir. İçlerinde barındırdıkları mecazlar ve anlamsal sapmalar ile biçimsel bir etki doğururlar. Uzak-oluşumlar bu özellikleri nedeniyle kendilerine daha çok edebiyat alanında yer bulurlar. Dildeki olağanlık dereceleri ise “*fark edilir düzeyde olağan dışı*” olarak tanımlanır (Hausmann, 1984, s. 399).

Kısaca tanımlamaya çalıştığımız bu iki oluşum arasında, kendilerini *eşdizimlerden* kesin şekilde ayıran ortak bir özellik vardır. Sabit ve uzak-oluşumları ortaya çıkaran sözlükbirimler, şekil bilgisi kurallarına uymak koşuluyla bir araya gelmek konusunda özgürken, bir başka deyişle bu sözlükbirimleri bir araya getiren kullanıcı bu eylemde yaratıcılığını kullanabilme özgürlüğüne sahipken, bu imkân eşdizimlerde oldukça sınırlıdır. Eşdizimleri oluşturan sözlükbirimlerin bir arada kullanılması kullanıcının isteğine bağlı değildir. Eşdizimi oluşturan temel sözlükbirim kendisiyle dizim içerisinde kullanılacak bağlı sözlükbirimin ne olacağını kendisi belirlemektedir. Başka bir deyişle bu tasarımdaki eşdizimlerde tek yönlü bir etki bağı kurulur.

Bu kelime birliktelikleri bu özellikleri nedeniyle alışlagelmiş eşdizim tanımlamasından bir ölçüde ayrılırlar. Bu yöndeki bir ayırım bu kelime birlikteliklerinin belirlenmesine yardımcı olan tasarımın farklı olmasından kaynaklanır. Farklı bir konseptte göre ortaya çıkan eşdizimleri özellikleri bakımından biraz daha yakından inceleyelim.

Eşdizimleri oluşturan sözlükbirimler temel anlamları bakımından değerlendirildiğinde anlamsal bir ilişki içerisinde değilmiş gibi görünmelerine karşın, dizim içerisinde kullanıldıklarında olağan karşılanırlar. Örneğin *bırakmak* eylemi ile *sakal* sözlükbirimi ayrı ayrı değerlendirilip karşılıklı anlamsal ilişkileri incelendiğinde birbirlerine anlam alanı bakımından uzak oldukları görülür. Buna karşı *sakal bırakmak* tabiri birbirlerine mesafeli bu iki kelimenin bir arada kullanılmasına olanak sağlar. Bu kullanımlarda eşdizim birimlerinden birinde anlamsal bir sapma yaşanırken diğer birim asıl anlamında kullanılır. Sözcüklerin bir dizim içerisinde birlikte kullanımları ise olağan görülür. Eşdizimler bu özellikleri nedeniyle dildeki olağanlıklarına göre “*fark edilir düzeyde olağan*” olarak derecelendirilirler (Hausmann, 1984, s. 399). Bunun sebebi de bu tür kullanımların “yarı hazır dil ürünleri” olarak zihnimize var olmalarıdır (Hausmann, 1984, s. 398). Eşdizimler bu özellikleri nedeniyle deyimlerle benzerlik göstermektedir. Bir anadil kullanıcısı bu nedenle eşdizimlerin oluşturulması aşamasında kendi yaratıcılığına başvuramamaktadır. Bunu bir örnekle somutlaştıracak olursak:

“Şimdiye kadar **günlük tutmadım**, olanı biteni kaydedemediğim için birçok şeyi unuttum.” (İ. Aral) (TDK, 2015)

Cümlede geçen *tutmak* sözcüğünün yerine farklı bir fiilin kullanılma olasılığı neredeyse ihtimal dışıdır. Türkçeye hâkim olan bir kimse *günlük yazıyorum* ifadesini tercih etmez. Anlamsal açıdan anlaşılır olmasına karşın böyle bir ifadeyi kullanmak bir anadil kullanıcısının kulağını tırmalayacaktır ve *günlük tutmak* ifadesi tercih edilecektir.

Zihnimize yarı hazır bir dil ürünü olarak yerleşmiş *günlük tutmak* eşdiziminde *günlük* sözcüğü cümledeki kullanımında doğrudan, *yazmak* anlamına gelen *tutmak* fiilini çağırır. Çağırılan *tutmak* fiili de birincil anlamının dışında bir anlam kazanır. Buna *temel birimin bağlı birimi* tanımlaması, başka bir deyişle *temel birimin bağlı birimin* anlamını belirlemesi denir bkz. (Hausmann, 2004, s. 315). Eşdizimleri oluşturan bu birimlerin özellikleri Hausmann’ın çalışmalarında aşağıdaki gibi belirginleşir.

Hausmann (1984, s. 401) eşdizimler üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda eşdizimlerin bir *Basis* (temel birim) ve bir *Kollokator*dan (*bağlı birimden*) oluştuğu yönünde bir tespitte bulunmuştur. *Temel birim* olarak adlandırdığı eşdizim birimi anlamsal açıdan otonom bir özellik ortaya koymaktadır. Otonom olarak adlandırılmasının nedeni bu birimin kendi anlamına bağlı birimden bağımsız şekilde sahip olabilmesidir. *Bağlı birimin* anlamsal olarak tanımlanması ise ancak temel birime başvurmak suretiyle gerçekleşir bkz. (Hausmann, 2004, s. 314-315).

Bu durumu farklı örneklerden yola çıkarak açıklamaya çalışırsak; anadil kullanıcısı *sakalın* veya *bıyığın bırakıldığını*, *uykunun* ise *kaçabildiğini* ya da *açılabilirdiğini* bilir, kendini ifade ederken de bu söz kalıplarına sadık kalır. *Bırakmak*, *kaçmak* ve *açılmak* fiilleri yerine eş veya yakın anlamlı başka bir eylem kullanmaz. Bu eylemler de birlikte kullanıldıkları temel birimden etkilenecek birincil anlamlarından saparlar ve anlamlarını temel birime göre şekillendirirler. Buna karşın *sakal*, *bıyık* ve *uyku* sözlükbirimleri birincil anlamlarını muhafaza ederler. Örnekteki eşdizimlerde *sakal*, *bıyık* ve *uyku* sözlükbirimleri bu nedenle eşdizimin temel birimini, *bırakmak*, *kaçmak* ve *açılmak* fiilleri ise anlamlarını temel birime bağlı olarak şekillendirmeleri nedeniyle *bağlı birimi* oluşturur.

Eşdizim	sakal	+	bırakmak
Eşdizim yapısı	temel birim	+	bağlı birim
Anlamı	sakal		büyümesine izin vermek

Tablo 1: *sakal bırakmak* eşdiziminin yapısal oluşumu

Eşdizim	bıyık	+	bırakmak
Eşdizim yapısı	temel birim	+	bağlı birim

Anlamı	bıyık		büyümesine izin vermek
--------	-------	--	------------------------

Tablo 2: bıyık bırakmak eşdiziminin yapısal oluşumu

Eşdizim	uykusu	+	kaçmak
Eşdizim yapısı	temel birim	+	bağlı birim
Anlamı	uyku		varken yok olmak

Tablo 3: uykusu kaçmak eşdiziminin yapısal oluşumu

Eşdizim	uykusu	+	açılmak
Eşdizim yapısı	temel birim	+	bağlı birim
Anlamı	uyku		mevcut halden çıkmak

Tablo 4: uykusu açılmak eşdiziminin yapısal oluşumu

Tekrardan ilk örneğe dönecek olursak; temel birimi temsil eden *günlük* sözcüğü *tutmak* fiilinden bağımsız olarak sahip olduğu kelime anlamını bu fiille birlikte kullanılmasında da korurken bağlı birimi oluşturan *tutmak* fiili “yazmak” olarak tanımlanabilen anlamını ancak ve ancak *günlük* sözcüğü ile birlikte kullanıldığında elde etmektedir. Aynı durum *not tutmak* eşdiziminde de göze çarpmaktadır. Bu bağlamda temel birimin anlamını koruduğu, bağlı birimin ise kelime anlamından başka bir anlama karşılık geldiği açıkça ortaya çıkar.

Eşdizim	günlük	+	tutmak
Eşdizim yapısı	temel birim		bağlı birim
Anlamı	günlük, günce		yazmak

Tablo 5: günlük tutmak eşdiziminin yapısal oluşumu

Eşdizim	not	+	tutmak
Eşdizim yapısı	temel birim		bağlı birim
Anlamı	kısa yazı		yazmak

Tablo 6: not tutmak eşdiziminin yapısal oluşumu

Yukarıda tanımlanmak istenen eşdizim şeklinin dışında, belki ilk bakışta eşdizim olarak sınıflandırmayı düşünmeyeceğimiz ama yakından bakıldığında yukarıda belirlenen eşdizim özelliklerine sahip olan istisnai ve özel yapılar da vardır (Hausmann, 2004, s.

314). Bunlardan ilki, kısmi mecaz taşıyan benzetmelerdir. Kısmi mecazla vurgulanmak istenen ise eşdizimin benzetme kalıbında ortaya çıkmasıdır. Benzetmede bağlı birim mecaz arz ederken, temel birim asıl anlamında kullanılır.

Örnek olarak *tazı gibi koşmak* ve *tuğla gibi kitap* benzetmelerinden yola çıkarsak ilk benzetmedeki *tazı gibi* ifadesinin “hızlı” anlamına gelen mecaz bir anlam taşıdığını ve eşdizimin bağlı birimini oluşturduğunu görürüz. Devamındaki *koşmak* ifadesi ise asıl anlamında kullanılmış ve eşdizimin temel birimi olmayı üstlenmiştir. Aynı durum ikinci örnekte de söz konusudur. Eşdizimin bağlı birimini *tuğla gibi*, temel birimini ise *kitap* ifadesi oluşturur. Bağlı birim “kalın” ya da “ağır” anlamlarını üstlenirken temel birim, yani *kitap* sözcüğü, temel anlamına sadıktır.

Eşdizim	tazı gibi	+	koşmak
Eşdizim yapısı	bağlı birim		temel birim
Anlamı	hızlı		koşmak

Tablo 7: tazı gibi koşmak benzetmesinin eşdizimsel yapısı

Eşdizim	tuğla gibi	+	kitap
Eşdizim yapısı	bağlı birim		temel birim
Anlamı	kalın, ağır		kitap

Tablo 8: tuğla gibi kitap benzetmesinin eşdizimsel yapısı.

İçinde eşdizim özelliklerine sahip olan dizimler barındıran yapılardan birini de deyimler oluşturur. Tabii ki deyimlerin tamamını mevcut tasarıma göre eşdizim olarak sınıflandırmak mümkün değildir, ancak içlerinde istisnalar da yok değildir. Bu istisnalar arasında *kara para* ve *selam çakmak*, eşdizim olarak nitelendirilecek deyimlere örnektir. Örnek deyimlerde *para* ve *selam* sözcükleri kendilerine ait temel anlamı karşılarken *kara* sözcüğü “haksız kazanılmış”, *çakmak* ise “vermek” anlamlarını almıştır.

Eşdizim	kara	+	para
Eşdizim yapısı	bağlı birim		temel birim
Anlamı	haksız kazanılmış		para

Tablo 9: kara para deyiminin eşdizimsel yapısı.

Eşdizim	selam	+	çakmak
Eşdizim yapısı	temel birim		bağlı birim

Anlamı	selam		vermek
--------	-------	--	--------

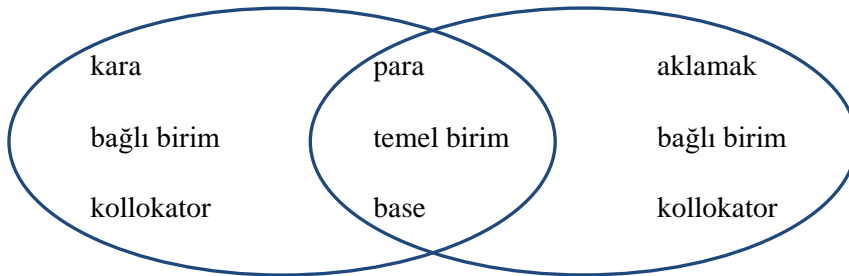
Tablo 10: *selam çakmak* deyiminin eşdizimsel yapısı.

Bu noktada sabit ve sabit olmayan dizimler gibi birbirlerinden kesin şekilde ayrılmış kategorilerde olmalarına karşın bazı deyimlerin neden eşdizim kategorisine aktarılabildiği konusuna tekrar değinmek yararlı olacaktır.

Sabit dizimler altında yer alan deyimlerin birden çok sözcükten oluşmasına karşın zihnimizde tek imgeyle karşılandığını daha önce söylemiştik. Bu birlikteliklerin sabit dizim olarak adlandırılmasının bir nedeni de dizimi oluşturan hiçbir sözlükbirimin eş ya da yakın anlamlı başka sözcüklerle değiştirilemez olması, başka bir deyişle tam idiomatik bir yapıya sahip olmasıdır. Örneğin (*bir şey ile*) *kafayı bozmak* deyiminin (*bir şey ile*) *başını bozmak* şeklinde değiştirilmesi söz konusu değildir. Aynı şekilde (*eli/cebi*) *para görmek* deyimini (*eli/cebi*) *dolar/euro/döviz görmek* şeklinde değiştirilemeyeceği gibi (*eli/cebi*) *para doldu* şeklinde de değiştirilemez. Kalıplaşmış bir sözcük dizimine sahip bu ifade zihinde canlandırdığı tek imge nedeniyle ancak *zenginleşmek* şeklinde formüle edilebilir.

Buna karşın (*birine*) *para çıkarmak* deyimini (eşdizimi) *para/dolar/euro/döviz çıkarmak*, şeklinde de ifade edilebilme ihtimali vardır. Örnekte ortaya çıkan alternatiflerde temel birimler sabit bir anlamı karşılarken yerlerine eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin kullanılması bu örnekte genel eylemi bozmadığı gibi en önemli özellik olarak da dizimin sahip olduğu temel imgeleri değiştirmemektedir. Sadece bağlı birimleri oluşturan sözcüklerde temel anlamdan bir sapma görülür; ancak imgeler aynı kalır. Dizimi oluşturan kelime grubu (eşdizim) zihnimizde birden fazla imge (*para* ve *iletmek* imgelerini) uyandırır. Bu da eşdizimlerin imgesel karşılıklarının deyimlerdeki kadar sabit; başka deyişle tek olmadığını gösterir. Farklı bir anlatımla sabit dizimler tam idiomatik bir yapı arz ederken sabit olmayan dizimler içinde yer alan eşdizimler yarı idiomatik yapılar olarak göze çarparlar.

Bir temel birim ve bir bağlı birimden oluşan eşdizimlerin yanında üçlü eşdizim yapıları da yok değildir (Hausmann, 2004, s. 316).

Şekil 1: *kara para aklamak* eşdiziminin yapısı.

Bu yapıdaki eşdizimler iki eşdizimin ortak bir temel birim üzerinden birbirlerine bağlanmasıyla oluşur.

Yukarıdaki şemada *kara para* eşdiziminin *para aklamak* eşdizimiyle oluşturduğu üçlü eşdizim yapısı gösterilmektedir. İki eşdizim birbirlerine *para* sözlükbirimiyle bağlanmış durumdadır. Bu sözlükbirimi her iki eşdizimin de temel birimini oluşturmaktadır.

6. Sonuç

Ülkemizde yapılan çalışmalar, eşdizimlilik olgusunu daha çok derlem destekli olarak ve sıklığa dayanan istatistikî ölçütler çerçevesinde incelemiş ve bağlamcılık geleneğinden türeyen eşdizim tasarısına sadık kalmıştır. Oysa dünya genelinde bu alanda yapılan çalışmalarda, geçen süreç içerisinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden en dikkat çekicisi ise Alman dilbilimci ve sözlükbilimci Franz Josef Hausmann'a aittir. Hausmann sıklık derecesi çok yüksek olmayan kelime birlikteliklerinin de eşdizim olabileceği fikri üzerine yoğunlaşmış bu yönde bir eşdizim tasarısı oluşturmak için uğraşmıştır. Derlem tabanlı çalışmalardan elde edilen sıklık derecesinin kullanılan derlemin içindeki verilere ve sözcük sayısına göre değişkenlik gösterebileceği göz önüne alındığında Hausmann'a ait düşüncenin ne kadar cazip olduğu da belirginleşmektedir.

Bir temel birim (Alm. Basis) ve bir bağlı birimden (Alm. Kollokator) oluşan bu sözcük dizimini belirleyen ölçütlerin Firth'in tasarısından ayrılması ve bambaşka ölçütlere göre ortaya çıkarılması nedeniyle alışlagelmiş eşdizim tanımlamasından ayrılmaktadır.

Temel birim olarak adlandırılan eşdizim birimi anlamsal açıdan otonomken, yani kendi birincil anlamında kullanılırken, bağlı birim anlamsal olarak temel birime bağlıdır. Anlamsal bağlılıkla anlatılmak istenen ise bağlı birimi oluşturan sözlükbirimin birlikte kullanıldığı temel birim nedeniyle birincil anlamının dışında bir anlama bürünmesidir. Örneğin: *günlük tutmak*, *ev tutmak*, *şeker tutmak* ve *para tutmak* eşdizimlerinde bağlı birimleri oluşturan "tutmak" eylemi her bir eşdizimde farklı bir anlam üstlenmiştir. Elde ettiği bu anlamları da birlikte kullanıldığı temel birimlerden almıştır.

Eşdizimler farklı yapılarda karşımıza çıkabilmektedir. İki ögeli eşdizimler *kara para* örneğinde olduğu gibi gerek *bağlı birim+ temel birim* yapısıyla, gerekse *sakal bırakmak* örneğindeki *temel birim+ bağlı birim* yapısıyla da karşımıza çıkabilmektedir. Eşdizimler bu basit yapının dışında üçlü yapılar olarak ve benzetme kalıbında da ortaya çıkma eğilimindedirler. *Kara para aklamak* dizimi üçlü eşdizim yapısına en uygun örneği teşkil etmektedir. Benzetme kalıbındaki eşdizimler benzetme edatıyla oluşturulmuş tipik bir benzetme kalıbında ortaya çıkar. *Tuğla gibi kitap* benzetmesi bu yapıya örnektir.

Sıklık derecesi çok yüksek olmayan kelime birlikteliklerinin de eşdizim olabileceği fikri üzerinde durmak ve bu doğrultuda ilerleyen farklı eşdizim tasarılarını değerlendirmek, bu

alandaki çalışmaların çeşitliliğini artırmak ve alana yeni bakış açıları kazandırmak açısından faydalı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bally, C. (1909). *Traite de stylistique française* (Cilt 1). Heidelberg: Winter.
- Bartsch, S. (2004). *Structural and Functional Properties of Collocations in English: A Corpus Study of Lexical and Pragmatic Constraints on Lexical Co-occurrence*. Tübingen: Narr.
- Benson, M. (1986a). Lexical Combinability. W. Frawley, & R. Steiner (Dü) içinde, *Advances in Lexicography* (s. 3-15). Edmonton/Alberta: Boreal.
- Cowie, A. P. (1978). The Place of Illustrative Material and Collocations in the Design of a Learner's Dictionary. P. Strevens içinde, *In Honour of A. S. Hornby* (s. 127-139). Oxford: Oxford University Press.
- Firth, J. R. (1957). Modes of Meaning. J. R. Firth içinde, *Papers in Linguistics, 1934-51* (s. 190-215). London: Oxford University Press.
- Firth, J. R. (1957b). A Synopsis of Linguistic Theory. 1930-1955. *Studies in Linguistic Analysis. Special Volume of the Philological Society* (s. 1-32). içinde Blackwell: Oxford.
- Firth, J. R. (1958). *Papers in linguistics*. London: Oxford University Press.
- Firth, J. R. (1962). A Synopsis of Linguistic Theory, 1930-1955. *Studies in Linguistic Analysis* (s. 1-32). içinde Blackwell: Oxford.
- Halliday, M. A. (1966). Lexis as a Linguistic Level. C. E. Bazell, J. C. Catford, M. A. Halliday, & R. H. Robins içinde, *In Memory of J. R. Firth* (s. 148-162). London: Longmans.
- Halliday, M. A., McIntosh, A., & Strevens, P. (1964). *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. London: Longman.
- Hausmann, F. J. (1984). Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen. *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*(31), 395-406.
- Hausmann, F. J. (2004). Was sind eigentlich Kollokationen? K. Steyer içinde, *Wortverbindungen- mehr oder weniger fest* (s. 309-334). Berlin/New York: Walter de Gruyter.

- Jones, S., & Sinclair, J. (1974). English Lexical Collocations. A Study in Computational Linguistics. *Cahiers de Lexicologie*(24), 15-61.
- Mel'cuk, I. (1989). Collocations and Lexical Functions. A. Cowie içinde, *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications* (s. 23-53). Oxford: Clarendon Press.
- Nesselhauf, N. (2004). What are Collocations. D. Allerton, N. Nesselhauf, & P. Skandera içinde, *Phraseological Units: Basic Concepts and Their Application* (s. 1-21). Basel: Schwabe.
- OUP. (2015). Mayıs 5, 2015 tarihinde Oxford University Press: <https://elt.oup.com/catalogue/items/global/dictionaries/9780194325387?cc=tr&selLanguage=en&mode=hub> adresinden alındı
- Porzig, W. (1934). Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (s. 70-97). içinde Halle: Niemeyer.
- Porzig, W. (1973). Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. L. Schmidt (Dü.) içinde, *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes* (s. 78-103). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Sinclair, J. M. (1966). Beginning the study of Lexis. C. E. Bazell, J. C. Catford, M. A. Halliday, & R. H. Robins içinde, *In memory of J.R. Firth* (s. 410-430). London: Longmans.
- TDK. (2015). Mayıs 5, 2015 tarihinde Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri adresinden alındı
- TUD. (2015). Mayıs 5, 2015 tarihinde Türkçe Ulusal Derlemi: <http://www.tnc.org.tr/index.php/tr/anasayfa> adresinden alındı
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Nova Print.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.27>

Volume 7/2

2023 p. 427-440

SOSYAL MEDYA PAZARLAMA AKTİVİTELERİ FAKTÖRLERİNİN DEĞER BİLİNCİ VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES FACTORS ON VALUE CONSCIOUSNESS AND PURCHASING INTENTION

Görkem ERDOĞAN*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya pazarlaması aktiviteleri faktörlerini belirlemek ve bu faktörlerin tüketicilerdeki değer bilinci ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Ankara'da yaşayan, 18 yaşından büyük, sosyal medya hesabı bulunan 240 kişiden elde edilen veriler yüz yüze anket yöntemiyle toplanmış ve çalışmada kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Katılımcılara uygulanan anketler, 19 Ocak 2023 ve 30 Ocak 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli analizi için IBM SPSS 26 ve AMOS 24 paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre etkileşiminin, kişiselleştirmenin, trend olmanın ve ağızdan ağıza iletişimin değer bilinci üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen diğer bulgulara göre bilgilendiricilik ve kişiselleştirme satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmanın son hipotezi olan değer bilinci ve satın alma niyeti arasındaki ilişki desteklenmiştir. Çalışmada etkileşim ile satın alma niyeti, bilgilendiricilik ile değer bilinci, trend olma ile satın alma niyeti ve ağızdan ağıza iletişim ile satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sosyal medya hesabı olan işletmelere yönelik öneriler geliştirilmiştir. Ayrıca araştırma, literatürde sosyal medya pazarlaması aktiviteleri kavramına ilişkin çok az miktarda çalışma yer alması nedeniyle literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Sosyal Medya, Sosyal Medya Pazarlaması Aktiviteleri, Değer Bilinci, Satın Alma Niyeti*

JEL Kodu: M30, M31

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Bilim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: gerdogan83@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2417-2718, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the factors of social media marketing activities and to investigate the effects of these factors on the value consciousness and purchase intention of consumers. The data obtained from 240 people living in Ankara, over the age of 18 and having social media accounts, have been collected by face-to-face survey method and convenience sampling method has been applied in the study. The surveys applied to the participants have been carried out between 19 January 2023 and 30 January 2023. The data obtained in the study have been analyzed using IBM SPSS 26 and AMOS 24 package programs for confirmatory factor analysis and structural equation model analysis. According to the results of the research, it has been concluded that interactivity, personalization, being a trend and word of mouth communication has a positive and significant effect on value consciousness. According to other findings obtained from the research, informativeness and personalization positively affect the purchase intention. The last hypothesis of the research, the relationship between value consciousness and purchase intention, has been supported. In the study, no significant relationship has been found between interactivity and purchase intention, informativeness and value consciousness, trendiness and purchase intention, word of mouth communication and purchase intention. According to the findings obtained from the research, suggestions have been developed for businesses with social media accounts. In addition, the research contributes to the literature as there are very few studies on the concept of social media marketing activities in the literature.

Keywords: *Social Media, Social Media Marketing Activities, Value Consciousness, Purchasing Intention*

Jel Code: M30, M31

Giriş

Sosyal medya (SoMe), “Web 2.0’ın ideolojik ve teknik temelleri üzerine inşa edilen ve kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin oluşturulmasına ve değiştirilmesine izin veren bir grup internet tabanlı uygulama” olarak tanımlanmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 61). SoMe, geleneksel olarak gerçekleştirilen bilgileri bulmayı ve arzu edilen ürünleri satın alma işlemini geçersiz hale getirerek güncel sosyal ve ekonomik çıktılar yaratmaktadır. Dünyada 2022 yılı sonu itibariyle önceki beş yıla göre ikiye katlanarak 4,59 milyar olan SoMe kullanıcı sayısı, 2027 yılı sonunda yaklaşık 6 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2023). Dünya popülasyonunun yarısından fazla olan bu büyük müşteri kitlesi, SoMe’yı sadece bireyler arasında değil, SoMe’yı bir pazarlama iletişimi yöntemi olarak uygulayan şirketler ve kurumlar arasında da yüksek düzeyde yaygın hale getirmektedir (Yadav, 2017, s. 1294).

Markalar ve müşteriler birbirleriyle zaman, mekân ve araç kısıtlaması olmaksızın iletişim kurarken, eski moda tek yönlü iletişim yerini etkileşimli iki yönlü doğrudan iletişime bırakmaktadır (Kim ve Ko, s. 1480). SoMe pazarlamasında markalar ve tüketiciler arasındaki ilişkilerin doğası doğrudan ve etkileşimlidir. Sanal topluluk web sitelerinin hızlı yükselişi karşısında, birçok işletme, müşterileri ile yakın ve dostane ilişkiler yaratmak ve sanal marka toplulukları oluşturmak amacıyla kullanıcılarla iletişimlerini ve

etkileşimlerini derinleştirmek için sosyal medya pazarlamasını kullanmaya başlamıştır (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 60). Markaların sosyal medya pazarlama aktiviteleri (SMPA), markalara yönelik yanlış anlamaları ve önyargıları azaltmak ve insanlar arasında çevrimiçi fikir ve bilgi alışverişi için bir platform oluşturarak marka değerini yükseltmek için bir fırsat sunmaktadır (Kim ve Ko, s. 1480).

Sosyal medya pazarlamasının çeşitli alanlarda ortaya çıkan önemine ve SMPA üzerine yapılan çok sayıda çalışmaya rağmen, çoğu çalışma öncelikle SMPA'lerin müşteri memnuniyeti veya davranışsal niyet üzerindeki etkilerine odaklanmıştır (Sano, 2015). Yadav ve Rahman (2017) e-ticaretin SMPA'ni ölçmek için beş boyutlu bir ölçek geliştirmiştir. Bununla birlikte, SMPA'nin beş faktörünün müşteriler üzerindeki etkisini araştırırken değer bilinci ve satın alma niyeti değişkenleri rolünü araştıran çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, SMPA'nin bileşenlerini belirlemek ve bu faktörlerin tüketicilerdeki değer bilinci ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Geçmiş çalışmalarda Ismail (2017) SMPA değişkeninin değer bilinci üzerindeki incelemiş ama SMPA'nin beş faktörünün ayrı ayrı değer bilinci üzerindeki etkisi hakkında literatürde boşluk bulunmaktadır. Mevcut çalışma, SMPA faktörleri olan etkileşim, bilgilendiricilik, kişiselleştirme, trend olmak ve ağızdan ağıza iletişim ile değer bilinci ve satın alma niyeti ilişkilerini test etmek için bir araştırma modeli geliştirerek bu literatürdeki açığı gidermeye çalışmaktadır.

Kavramsal Çerçeve ve Hipotezler

Sosyal Medya Pazarlama Aktiviteleri

SoMe platformları bir sosyal ağ sitesi, blog, wiki, sanal sosyal dünyalar olabilmekte ve tüm bu platformlar, sosyal medya pazarlaması için kapsamlı bir şekilde kullanılmaktadır (Yadav ve Rahman, 2018, s. 3884). SoMe pazarlaması, “tüketicilerin satın alma davranışını olumlu yönde etkileme girişiminde SoMe'yı kullanan ticari pazarlama etkinlikleri veya süreçleri” olarak tanımlanmaktadır (Dann, 2010, s. 148). SoMe pazarlaması, herhangi bir kuruluşa bağlı paydaşlara yüksek değerli tekliflerin yaratması ve iletmesi nedeniyle SoMe teknolojilerinin, kanallarının ve yazılımlarının kullanılmasıdır (Tuten ve Solomon, 2016 s. 21). SMPA, geleneksel tutundurma yaklaşımlarını destekleyen bir çevrimiçi pazarlama/dijital pazarlama alt kategorisi olarak tanımlanabilmektedir (Yadav ve Rahman, 2018, s. 4).

Sosyal medyanın bileşenleri çeşitli yazar ve ortamlarda yapılan çalışmalarda da ele alınmıştır. Kim ve Ko (2012) SMPA faktörlerini eğlence, etkileşim, trend olma, kişiselleştirme ve ağızdan ağıza olarak sınıflandırdılar ve bu faktörleri lüks markalar kapsamında değer sermayesi, ilişki sermayesi ve marka sermayesi değişkenleri üzerindeki etkisini uygulamışlardır. Sano (2015), sigorta hizmetleri üzerine yaptığı çalışmada dört SMPA bileşeni olarak etkileşim, trend olma, kişiselleştirme ve algılanan riski uygulamıştır. Yadav ve Rahman (2018) algılanan SMPA'nin müşteri

sadakati üzerindeki etkisini bir e-ticaret bağlamında müşteri sermayesi sürücüleri aracılığıyla incelemeyi amaçlamıştır. Chen ve Lin (2019) eğlence, etkileşim, trend olma, kişiselleştirme ve ağızdan ağıza olarak aldığı SMPA değişkeninin sosyal kimlik, algılanan değer ve tatmin üzerindeki etkisini incelemiştir.

Etkileşim, müşterilerin işletmelerin SoMe'sının, müşterilerin şirket ve diğer müşterilerle içerik ve görüş paylaşımlarını ne ölçüde kolaylaştırdığı hakkındaki algısı olarak tanımlanmaktadır (Yadav ve Rahman, 2018, s. 3885). Facebook ve Twitter gibi sosyal medya siteleri aracılığıyla müşterilerle etkileşim, aslında markalara karşı dostane bir ilgi, hatta sevgi oluşturur ve müşterilerin markalara olan arzusunu harekete geçirmektedir (Kim ve Ko, 2012, s. 1481). Geleneksel kitle iletişim kanallarından farklı olarak SoMe, işletmelerin müşterileriyle etkileşimini, içerik paylaşımını ve iş birliğini kolaylaştırmaktadır (Wang, 2012, s. 303). SoMe'yı işletme ve müşteri arasındaki etkileşimli iletişim olarak kullanarak, müşterilerin arzularını, isteklerini ve ihtiyaçlarını, işletmenin sahip olduğu ürünleri ve markaları hakkındaki görüş ve önerilerini gerçek zamanlı olarak almak mümkündür (Vukasovic, 2013).

Bilgilendiricilik, müşterilerin e-ticaret SoMe'sının doğru, yararlı ve kapsamlı bilgi sunma derecesi hakkındaki algısı olarak tanımlanmaktadır (Yadav ve Rahman, 2018, s. 3885). Tüketiciler, sosyal medya hesaplarında belirli bir ürünle ilgili zengin ve değerli bilgileri yakalamaya isteklidir (Kim vd., 2010a, s. 1209). Spesifik olarak, SMPA'nin algılanan bilgilendiriciliği, bir müşterinin satın alma karar sürecini basitleştirebilmekte ve doğru kararlar almalarını kolaylaştırabilmekte, bu durumlarda e-ticaret sitesine karşı olumlu tutumu zenginleştirmektedir (Elliot ve Speck, 2005).

Sosyal medyadaki kişiselleştirme, geleneksel reklam medyasından farklı olarak bireysel kullanıcılarla iletişime dayanmaktadır (Seo ve Park, 2018, s. 37). Sosyal medya hesabını kişiselleştiren şirketler, daha bireysel bir deneyim sunabilmekte, e-ticaret sitelerine yönelik marka yakınlığını ve bağlılığını artırabilmektedirler (Martin ve Todorov, 2010, s. 63). Sosyal medyanın kişiselleştirilmesi, işletmelerin markalarının benzersizliğini iletmeleri ve bu markalara yönelik tercihleri ve sadakati geliştirmeleri için de bir araçtır (Martin ve Todorov, 2010, s. 63; Seo ve Park, 2018, s. 37).

Trend olma, müşterilerin işletmelerin sosyal medyasının ne ölçüde moda uygun içerik sunduğuna ilişkin algısı olarak tanımlanmaktadır (Yadav ve Rahman, 2018, s. 3885). İşletmeler sosyal medyalarında trend olarak ürün veya hizmetler hakkında en yeni bilgileri sağlamaktadırlar (Godey vd., 2016, s. 5835). Muntinga vd. (2011, s. 27), sosyal medyadaki trendi olan bilgilerin gözetim, bilgi, satın alma öncesi bilgi ve ilham olmak üzere dört alt motivasyonu kapsadığını ifade etmektedir. Gözetim, tüketicinin sahip olduğu sosyal çevresindeki unsurları izlemesini ve bu konuda güncel olmasını açıklamaktadır. Bilgi, tüketicilerin bir ürün veya marka hakkında sahip olduğundan daha yüksek düzeyde bilgi edinmesi için diğer tüketicilerin bilgilerinden ve uzmanlıklarından faydalanmak için elde ettikleri markayla ilgili bilgileri ifade etmektedir. Satın alma öncesi

bilgiler, detaylı şekilde düşünülmüş satın alma kararları vermek için ürünlere ait incelemeleri veya marka topluluklarında yer alan konuları okumak anlamına gelmektedir. Son olarak ilham, markayla ilgili bilgileri takip eden ve yeni fikirler edinen tüketicilerle ilgilidir- bu nedenle markayla ilgili bilgiler bir ilham kaynağı olarak hizmet etmektedir.

Ağızdan ağıza iletişim, müşterilerin sosyal medyada e-ticaretle ilgili deneyimlerini önerme ve paylaşma derecesine ilişkin algısı olarak tanımlanmaktadır (Yadav ve Rahman, 2018, s. 3886). Ağızdan ağıza pazarlama çok önemlidir çünkü tüketicilerin markalara karşı tutumlarını şekillendirmektedir (O'Cass ve Grace, 2004, s. 241). Çevrimiçi incelemeler/derecelendirmeler, e-ticaret siteleri tarafından sunulan önemli bir ağızdan ağıza iletişim kaynağıdır ve müşterileri uygun kararlar alma konusunda kapsamlı bir şekilde etkilemiş ve onlara yardımcı olmuştur (Cheung ve Thadani, 2012, s. 461).

Değer Bilinci

Değer bilinci, müşteri tarafından neyin sağlandığı ve neyin alındığı konusundaki tutumlarına dayanan ürüne yönelik doğru bir değerlendirme olarak tanımlanır (Zeithaml vd., 2001). Tutumlu tüketiciler daha fazla değer bilincine sahiptir (Lichtenstein vd., 1990, s. 54) bu bireyler kaynakları dikkatli kullanmakta ve israftan kaçınmaktadırlar (DeYoung, 1986, s. 285). Değer bilinci, "bazı kalite kısıtlamalarına tabi olarak düşük fiyatlar ödeme kaygısı" olarak tanımlanır (Lichtenstein vd., 1990, s. 56). Geçmiş çalışmada algılanan SMPA'nin, değer bilinci üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağı tespit edilmiştir (Ismail, 2017). Çevrimiçi moda giyim kapsamında yapılan geçmiş çalışmada SMPA ile değer bilinci arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Khan vd., 2019).

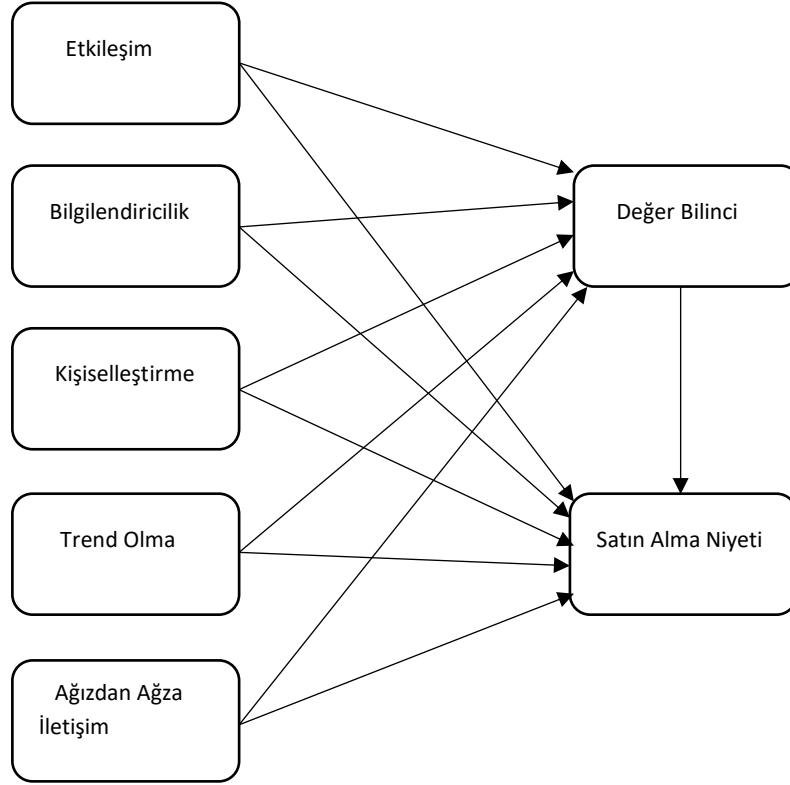
Satın Alma Niyeti

Satın alma niyeti müşterilerin belirli bir ürünü satın alma olasılığını yansıtmaktadır (Grewal vd. 1998, s. 48). Geçmiş araştırma, yanıt verenlerin yüzde 91'inin e-ticaret sitelerinden herhangi bir ürün satın almadan önce çevrimiçi incelemeleri, derecelendirmeleri vb. değerlendirdiğini ve yaklaşık yüzde 46'sının bu incelemelerin satın alma kararlarını etkilediğini ortaya çıkarmıştır (Cheung ve Thadani, 2012, s. 461). Tüketiciler, ilgili bilgileri doğrulayarak başarısızlıklarla ilgili korku veya endişelerini azaltmak için satın almayı planladıkları bir ürün veya hizmeti kullanmış olan kişiler tarafından gönderilen bilgileri ararlar (Pitta ve Fowler, 2005, s. 283). Çevrimiçi satın alma niyeti, tüketicilerin çevrimiçi işlem platformlarını kullanarak belirli bir ürün veya hizmeti satın alma konusunda niyet veya ilgi geliştirip geliştirmediğini dikkate almaktadır (Pavlou ve Chai, 2002, s. 108). SMPA ve çevrimiçi satın alma arasındaki ilişki, lüks markalar için SMPA'nin olumlu bir etkisi olduğunu ortaya çıkaran Kim vd. (2010b) tarafından incelenmiştir.

Yöntem

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Geçmişte yapılan araştırmalar ışığında, Şekil 1’de gösterildiği üzere bu çalışmada SMPA faktörleri ile değer bilinci ve bu faktörler ile satın alma niyeti arasındaki ilişkileri kavramsallaştırmak amaçlanmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinde yer alan ilişkileri incelemek için toplamda 11 hipotez geliştirilmiştir:

H1_a: Etkileşim, değer bilincini pozitif olarak etkilemektedir.

H1_b: Etkileşim, satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir.

H2_a: Bilgilendiricilik, değer bilincini pozitif olarak etkilemektedir.

H2_b: Bilgilendiricilik, satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir.

H3_a: Kişiselleştirme, değer bilincini pozitif olarak etkilemektedir.

H3_b: Kişiselleştirme, satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir.

H4_a: Trend olma, değer bilincini pozitif olarak etkilemektedir.

H4b: Trend olma, satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir.

H5a: Ağızdan ağıza iletişim, değer bilincini pozitif olarak etkilemektedir.

H5b: Ağızdan ağıza iletişim, satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir.

H6: Değer bilinci satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Ankara ilinde yaşayan, 18 yaşında büyük ve sosyal medya hesabı olan bireyler oluşturmaktadır. 19 Ocak 2023 ve 30 Ocak 2023 tarihleri arasında toplamda 275 bireye anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen 275 anket formundan, çok fazla eksik cevapları bulunan 17 anket ve çok fazla aynı soruda birden çok seçenekleri olan 13 anket, toplamda 30 adet anket formu analizden çıkarılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın örnekleme, kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 240 katılımcıdan oluşmaktadır.

Veriler ve Toplanması

Çalışmada veri toplamı yöntemi olarak iki bölümden oluşan anket tercih edilmiştir. Anketin birinci kısmında katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve sosyal medya kullanımına ilişkin demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde Yadav ve Rahman (2017) çalışmasında geliştirilen hepsi üç ifadeden oluşan etkileşim, bilgilendiricilik, kişiselleştirme, trend olma ve ağızdan ağıza iletişim ölçekleri kullanılmıştır. Ayrıca anketin ikinci bölümünde Lichtenstein vd. (1993) çalışması kapsamında geliştirilen üç ifadeden oluşan değer bilinci ölçeği ve Pavlou (2003) çalışması kapsamında geliştirilen üç ifadeden oluşan satın alma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılar tarafından ölçeklerdeki ifadelerle verilecek cevaplar, 7'li Likert yöntemine göre hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma modelinde yer alan ölçeklerin her birinin basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ve +1,5 arasında değerler için verilerin normal dağılımı sağladığı söylenebilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 68). Likert ölçeği kullanılarak ankette yer alan 22 sorudaki verileri analiz etmek için AMOS 24 v e IBM SPSS 26 paket programları kullanılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Anket yapılan katılımcıların %48,53 (n=116) kadınlardan, %51,76 (n=124) ise erkeklerden oluşmuştur. Anket uygulanan bireylerin %33,75'i (n=81) 18-33, %32,92'si (n=79) 34-49, %21,25'i (n=51) 50-65 ve %12,08'i (n=29) 66 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların günlük ortalama sosyal medya kullanımına bakıldığında %23,75'i (n=57) 1-3 kere, %26,67'si (n=64) 4-6 kere, %20,00'si (n=48) 7-9 kere ve %29,58'i (n=71) 10 kereden fazla bir gün içinde sosyal medya hesaplarına giriş yapmışlardır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

İlk olarak model iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeydedir (AGFI= 0,889; GFI= 0,915; NFI=0,923; CFI= 0,948; RMSEA= 0,05). Tablo 1’de doğrulayıcı faktör analizi sonuçları gösterilmiştir. Tüm ölçeklerin faktör yükleri 0,5 değerinden yüksek ve $p < 0,001$ noktasında anlamlıdır. Her bir yapının güvenilirliği için Cronbach Alpha ve bileşik güvenilirlik (CR) katsayılarına bakılmıştır. Tablo 1’den görüldüğü üzere ölçeklerin Cronbach Alpha değerleri önerilen 0,7’den yüksektir (Hair vd., 2010, s. 124). Ölçeklerin açıklanan ortalama varyans (AVE) değerleri 0,523 ile 0,858 aralığında olup önerilen 0,5’ten yüksek ve bileşik güvenilirlik (CR) değerleri önerilen 0,7 değerinden yüksektir (Hair vd., 2010, s. 693). Bu değerlerden yola çıkılarak modelde birleşim (convergent) geçerliliği sağlanmıştır.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişken	Kısaltma	Faktör Yüğü	Cronbach Alpha	CR	AVE
Etkileşim	ETK1	0,820	0,761	0,765	0,523
	ETK2	0,656			
	ETK3	0,684			
Bilgilendiricilik	BİL1	0,748	0,855	0,858	0,671
	BİL2	0,894			
	BİL3	0,809			
Kişiselleştirme	KİŞ1	0,811	0,840	0,843	0,643
	KİŞ2	0,794			
	KİŞ3	0,801			
Trend Olma	TRE1	0,860	0,874	0,875	0,700
	TRE2	0,797			
	TRE3	0,852			
Ağızdan Ağıza İletişim	AAİ1	0,791	0,817	0,817	0,599
	AAİ2	0,772			
	AAİ3	0,760			
Değer Bilinci	DBİ1	0,898	0,958	0,960	0,858
	DBİ2	0,951			
	DBİ3	0,958			
Satın Alma Niyeti	DBİ4	0,897	0,840	0,842	0,640
	SAN1	0,773			
	SAN2	0,862			
	SAN3	0,763			

Not: ETK=Etkileşim, BİL=Bilgilendiricilik, KİŞ=Kişiselleştirme, TRE=Trend olma, AAİ=Ağızdan ağıza iletişim, DBİ=Değer bilinci, SAN=Satın alma niyeti

Ayrt edici geçerlilik, her yapının AVE değerinin karekökünün, ilgili yapılar arası korelasyonlardan yüksek olduğunda sağlanmaktadır (Fornell ve Larcker, 1981, s. 47). Tablo 2’de, belirtilen kriterlerin karşılandığı ve modelin ayrt edici geçerliliği sağlandığı görülmektedir.

Tablo 2. Ayırt Edici Geçerlilik Sonuçları

	ETK	BİL	KİŞ	TRE	AAİ	DBİ	SAN
ETK	0,723						
BİL	0,363	0,819					
KİŞ	0,292	0,198	0,802				
TRE	0,384	0,135	0,224	0,837			
AAİ	0,180	0,179	0,206	0,154	0,774		
DBİ	0,507	0,273	0,371	0,386	0,301	0,926	
SAN	0,295	0,528	0,441	0,235	0,260	0,408	0,800

Not: AVE karekök değerleri koyu ile gösterilmiştir.

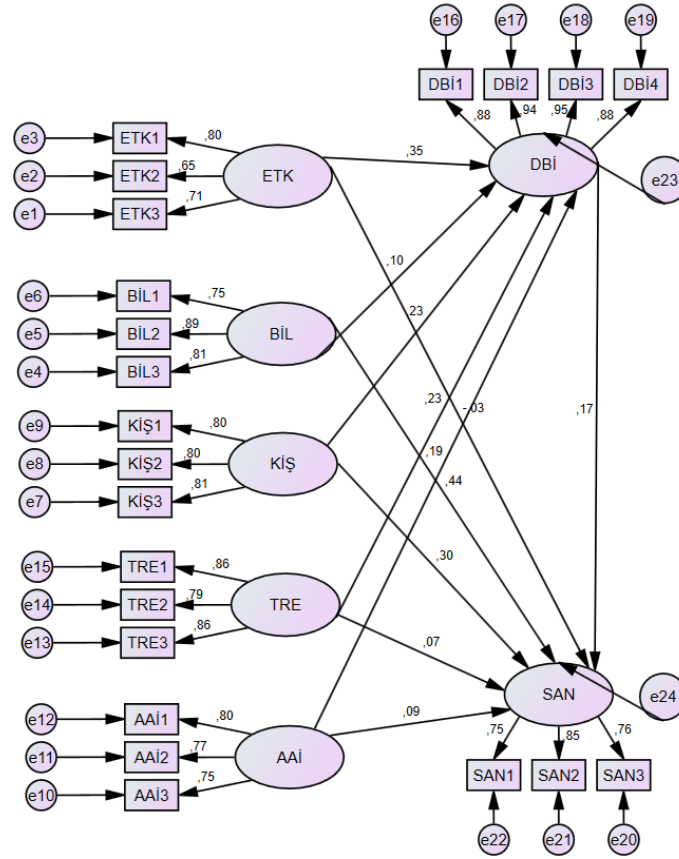
Hipotez Testleri

Tablo 3'te hipotez sonuçları gösterilmektedir. Etkileşimin ($\beta=0,351$; $p<0,001$), kişiselleştirmenin ($\beta=0,225$; $p<0,001$), trend olmanın ($\beta=0,233$; $p<0,001$) ve ağızdan ağıza iletişimin ($\beta=0,188$; $p<0,01$) değer bilinci üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bilgilendiricilik ($\beta=0,444$; $p<0,001$) ve kişiselleştirme ($\beta=0,299$; $p<0,001$) satın alma niyetini etkilemektedir. Değer bilinci ile satın alma niyeti arasında ($\beta=0,167$; $p<0,05$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. AMOS paket programı çıktısı Şekil 2'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	İlişki	β	t değeri	Sonuç
H1a	ETK -> DBİ	0,351	4,867***	Desteklendi
H1b	ETK -> SAN	-0,032	-0,431	Desteklenmedi
H2a	BİL -> DBİ	0,102	1,621	Desteklenmedi
H2b	BİL -> SAN	0,444	6,105***	Desteklendi
H3a	KİŞ -> DBİ	0,225	3,458***	Desteklendi
H3b	KİŞ -> SAN	0,299	4,144***	Desteklendi
H4a	TRE -> DBİ	0,233	3,666***	Desteklendi
H4b	TRE -> SAN	0,067	1,003	Desteklenmedi
H5a	AAİ -> DBİ	0,188	2,853**	Desteklendi
H5b	AAİ -> SAN	0,094	1,369	Desteklenmedi
H6	DBİ -> SAN	0,167	2,183*	Desteklendi

Not: *** $p<0,001$; ** $p<0,01$; * $p<0,05$

Şekil 2. Yapısal Modelin AMOS Çıktısı

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, SMPA'nin faktörlerini belirlemek ve bu faktörlerin tüketicilerdeki değer bilinci ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda H_{1a}, H_{2b}, H_{3a}, H_{3b}, H_{4a}, H_{5a}, H₆ desteklemiş ve H_{1b}, H_{2a}, H_{4b}, H_{5b} desteklenmemiştir.

Araştırma sonuçlarına göre etkileşiminin, kişiselleştirmenin, trend olmanın ve ağızdan ağıza iletişimin değer bilinci üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. İşletmenin sosyal medyasında takipçileri ve hayranları ile düzenli olarak etkileşime girmesi tüketicilerin satın aldığı ürünlerin marka isimlerine dikkat etmesine neden olmaktadır. İşletmenin sosyal medyasının, tüketici gereksinimlerine göre satın alma önerilerinde bulunması kişilerin bazen marka isminden dolayı ürünlere daha fazla para ödemesine razı olmasına sebep olmaktadır. Trend olan her şey işletmenin sosyal medyasında mevcut olduğu durumlarda tüketicinin algıladığı değer bilinci yükselecektir. Ayrıca tüketicilerin arkadaşlarına işletmenin sosyal medyasını ziyaret etmelerini tavsiye etmesi, bireylerin, marka adlarının ürünlerinin kalitesi hakkında bir şeyler söyleyeceği algılarına sahip olmasına neden olmaktadır. Araştırmada elde edilen bu bulgular İsmail (2017) çalışması ile paralellik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen diğer bulgulara göre bilgilendiricilik ve kişiselleştirme satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. İşletmenin sosyal medyasının faydalı bilgilerin sunması tüketicilerin değer bilinci düzeyini arttıracaktır. Ayrıca işletmenin sosyal medyası, kişiselleştirilmiş bilgi aramayı kolaylaştırdığı durumlarda tüketiciler, işletmenin sahip olduğu marka isminden dolayı ürünlere daha fazla para ödemeye razı olacaktır. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar Kim vd. (2010b) çalışması ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın son hipotezi olan değer bilinci ve satın alma niyeti arasındaki ilişki desteklenmiştir. Değer bilinci yüksek olan tüketiciler uygun fırsatlar önlerine çıktığında çevrim içi mağazalardan satın almayı düşüneceklerdir. Kişideki yüksek değer bilinci düzeyi, tüketicilerin fırsat verilirse gelecekte bir çevrim içi mağazadan ne alması gerektiğini tahmin edebilmesine neden olacaktır.

Bu çalışmanın bulgularının, uygulayıcılara SMPA'nin (etkileşim, bilgilendiricilik, kişiselleştirme, trend olma ve ağızdan ağıza iletişim) değer bilinci ve satın alma niyeti yoluyla tüketici algısını nasıl etkilediğini anlamaları için bir rehber sunan çeşitli çıkarımları vardır. Sonuç olarak, bazı yönetsel çıkarımlar önerilebilmektedir. Birincisi, pazarlamacılar tüketicilerin değer bilincini geliştirmek için bu iç görüleri kullanabilirler. Örneğin, işletmenin sosyal medyasında kullanıcıların mevcut içerikleri paylaşmasını ve güncellemesini sağlayacak alt yapının kurulması, sosyal medyasının tüketici gereksinimlerine göre satın alma önerilerinde bulunması, sosyal medyasında görünen içeriklerin son trend olacak şekilde paylaşılması ve tüketicilerin arkadaşlarını ve tanıdıklarını işletmenin sosyal medyasını kullanmaya teşvik etmesine yönelik stratejilerin işletmeler tarafından geliştirilmesi bireyin değer bilincini geliştirecektir. İkincisi işletmeler tüketicilerde satın alma niyetini olumlu yönde arttırmak için işletmenin sosyal medyası, ürünler hakkında doğru ve faydalı bilgiler sunmalıdır. Tüketici, işletmenin sosyal medyasını kullanarak ihtiyaçlarının karşılandığını hissedecek atılımların yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Chen, S. C., & Lin, C. P. (2019). Understanding the effect of social media marketing activities: The mediation of social identification, perceived value, and satisfaction. *Technological forecasting and social change*, 140, 22-32.
- Cheung, C. M., & Thadani, D. R. (2012). The impact of electronic word-of-mouth communication: A literature analysis and integrative model. *Decision support systems*, 54(1), 461-470.
- Dann, S. (2010). Redefining social marketing with contemporary commercial marketing definitions. *Journal of Business research*, 63(2), 147-153.

- De Young, R. (1986). Some psychological aspects of recycling: the structure of conservation-satisfactions. *Environment and behavior*, 18(4), 435-449.
- Elliott, M. T., & Speck, P. S. (2005). Factors that affect attitude toward a retail web site. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 13(1), 40-51.
- Fornell, C., & Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Godey, B., Manthiou, A., Pederzoli, D., Rokka, J., Aiello, G., Donvito, R., & Singh, R. (2016). Social media marketing efforts of luxury brands: Influence on brand equity and consumer behavior. *Journal of business research*, 69(12), 5833-5841.
- Grewal, D., Monroe, K. B., & Krishnan, R. (1998). The effects of price-comparison advertising on buyers' perceptions of acquisition value, transaction value, and behavioral intentions. *Journal of Marketing*, 62(2), 46-59.
- Hair, J. F. Jr., Black, W. C. Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis* (Seventh Edition), New Jersey, Prentice-Hall International Inc.
- Ismail, A. R. (2017). The influence of perceived social media marketing activities on brand loyalty: The mediation effect of brand and value consciousness. *Asia pacific journal of marketing and logistics*, 29(1), 129-144.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business horizons*, 53(1), 59-68.
- Khan, M. A. H., Fatima, A., & Matloob, A. (2019). The effect of social media marketing in online fashion apparel with the mediating role of fashion consciousness, brand consciousness and value consciousness. *International Journal of Recent Innovations in Academic Research*, 3(9), 65-83.
- Kim, J. U., Kim, W. J., & Park, S. C. (2010a). Consumer perceptions on web advertisements and motivation factors to purchase in the online shopping. *Computers in human behavior*, 26(5), 1208-1222.
- Kim, J., Kim, J.-E., & Johnson, K. K. P. (2010b). The customer-salesperson relationship and sales effectiveness in luxury fashion stores: The role of self monitoring. *Journal of Global Fashion Marketing*, 1(4), 230-239.
- Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business research*, 65(10), 1480-1486.

- Lichtenstein, D. R., Netemeyer, R. G., & Burton, S. (1990). Distinguishing coupon proneness from value consciousness: An acquisition-transaction utility theory perspective. *Journal of marketing*, 54(3), 54-67.
- Lichtenstein, D. R., Ridgway, N. M., & Netemeyer, R. G. (1993). Price perceptions and consumer shopping behavior: a field study. *Journal of marketing research*, 30(2), 234-245.
- Martin, K., & Todorov, I. (2010). How will digital platforms be harnessed in 2010, and how will they change the way people interact with brands?. *Journal of Interactive Advertising*, 10(2), 61-66.
- O'Cass, A., & Grace, D. (2004). Service brands and communication effects. *Journal of Marketing communications*, 10(4), 241-254.
- Pavlou, P. A. (2003). Consumer acceptance of electronic commerce: Integrating trust and risk with the technology acceptance model. *International journal of electronic commerce*, 7(3), 101-134.
- Pavlou, P. A., & Chai, L. (2002). What drives electronic commerce across cultures? A cross-cultural empirical investigation of the theory of planned behavior. *Journal of Electronic Commerce Research*, 3(4), 240–253.
- Pitta, D. A., & Fowler, D. (2005). Online consumer communities and their value to new product developers. *Journal of Product & Brand Management*, 14(5), 283-291.
- Sano, K. (2015). An empirical study the effect of social media marketing activities upon customer satisfaction, positive word-of-mouth and commitment in indemnity insurance service. In *Proceedings International Marketing Trends Conference*, 27(3), 21-32.
- Seo, E. J., & Park, J. W. (2018). A study on the effects of social media marketing activities on brand equity and customer response in the airline industry. *Journal of Air Transport Management*, 66, 36-41.
- Statista, (2023). Number of social media users worldwide from 2017 to 2027. <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*, Boston, M.A., Pearson.
- Tuten, T. L., & Solomon, M. R. (2016). *Social Media Marketing*. Sage Texts, New Delhi, India.

- Vukasovic, T. (2013). Building successful brand by using social networking media. *Journal of Media and Communication Studies*, 5(6), 56-63.
- Wang, H. (2012). Six P's of youth social media from a young consumer's perspective. *Young Consumers*, 13(3), 303-317.
- Yadav, M. (2017). Social media as a marketing tool: Opportunities and challenges. *Indian Journal of Marketing*, 47(3), 16-28.
- Yadav, M., & Rahman, Z. (2017). Measuring consumer perception of social media marketing activities in e-commerce industry: Scale development & validation. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1294-1307.
- Yadav, M., & Rahman, Z. (2018). The influence of social media marketing activities on customer loyalty: A study of e-commerce industry. *Benchmarking: An International Journal*, 25(9), 3882-3905.
- Zeithaml, V. A., Lemon, K. N., & Rust, R. T. (2001). *Driving customer equity: How customer lifetime value is reshaping corporate strategy*. Simon and Schuster.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.27>

Volume 7/2

2023 p. 441-452

6 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASINDA ZORUNLU DEPREM SİGORTASININ TOPLUMDAKİ FARKINDALIĞI: KIRIKKALE ÖRNEĞİ

SOCIAL AWARENESS OF COMPULSORY EARTHQUAKE INSURANCE AFTER 6 FEBRUARY EARTHQUAKE: THE CASE OF KIRIKKALE

Serap YÖRÜKBULUT*

ÖZ

Asrın felaketi olarak nitelendirilen 6 Şubat 2023 tarihinde üst üste meydana gelen depremler sonrasında toplumun Zorunlu deprem sigortası (ZDS) farkındalık durumlarını incelemek önemli olmaktadır. Deprem üretme potansiyeli yüksek olan Kuzey Anadolu, Keskin, Seyfe, Bala, Kırıkkale-Sungurlu ve Karakeçili gibi önemli fay hatlarına yakınlığı nedeniyle deprem tehlikesi yüksek olan Kırıkkale ili ele alınmıştır. Kırıkkale ili için ZDS farkındalığını ortaya koymak için 400 kişiye 21 soruluk anket uygulayarak veriler elde edilmiştir. Yapılan çalışma ile Kırıkkale ili için ZDS yaptırma durumları incelendiğinde 260 kişinin (%65) ZDS yaptırdığı ve 140 kişinin (%35) ZDS yaptırmadığı tespit edilmiştir. ZDS yaptıranlardan 84 kişi (32,3) 6 Şubat depremlerinden etkilendiği için, 68 kişi (26,2) elektrik ve su abonelikleri için, 48 kişi (18,5) tapu almak için ve 60 kişi (23,1) banka kredisi için yaptırmıştır. ZDS yaptırmama nedeni olarak 40 kişi (28,6) tazminat miktarının az olduğunu, 36 kişi (%25,7) prim miktarının yüksek olduğunu, 20 kişi (%14,3) yapının sağlam olması sebebiyle, 20 kişi (%14,3) yaptırım olmaması ve 24 kişi (17,1) de diğer sebeplerden kaynaklandığını belirtmiştir. ZDS sigortalılık hedefinin %100 olduğu ülkemizde Kırıkkale için sigortalılık oranı %38,2 ile oldukça düşüktür. ZDS yaptıranların büyük çoğunluğu zorunluluk durumu karşısında sigorta yaptırdıkları sonucuna varılmıştır. 6 Şubat depremlerinin etkisiyle ZDS yaptıranların oranı %32,3 olarak bulunmuştur. Bu çalışma ile yaşanan ve yaşanması olası depremlerin sonucunda oluşacak hasarların karşılanmasında ZDS önemi ve gerekliliğini anlatan kamuoyu bilgilendirme faaliyetleri ZDS sigortalılık oranını üzerinde olumlu etkiye sahip olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Deprem, Zorunlu Deprem Sigortası, Kırıkkale

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, E-mail: siybulut@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0781-4405, Kırıkkale, Türkiye.

ABSTRACT

It is important to examine the awareness of the society on compulsory earthquake insurance (ZDS) after the earthquakes that occurred consecutively on February 6, 2023, which is described as the disaster of the century. The province of Kırıkkale, which has a high earthquake risk due to its proximity to important fault lines such as North Anatolia, Keskin, Seyfe, Bala, Kırıkkale-Sungurlu and Karakeçili, which has a high earthquake potential, has been discussed. In order to reveal the awareness of ZDS for Kırıkkale province, data were obtained by applying a 21-question survey to 400 people. With the study, when the status of having ZDS for Kırıkkale province was examined, it was determined that 260 people (65%) had ZDS and 140 (35%) did not have ZDS. As 84 (32.3) people who had ZDS were affected by the 6 February earthquakes, 68 (26.2) for electricity and water subscriptions, 48 (18.5) for title deeds and 60 (23.1) for bank loans. . 40 people (28.6%) stated that the amount of compensation was low, 36 people (25.7%) stated that the amount of premium was high, 20 people (14.3%) stated that the reason for not having ZDS was done, 20 people (14.3%) and 24 people (17,1) stated that it was due to other reasons. In our country, where the ZDS insurance target is 100%, the insurance rate for Kırıkkale is very low with 38.2%. It was concluded that the majority of those who had ZDS took out insurance in case of necessity. The rate of those who had ZDS done due to the 6 February earthquakes was found to be 32.3%. With this study, it has been concluded that public information activities explaining the importance and necessity of ZDS in covering the damages that will occur as a result of the experienced or possible earthquakes will have a positive effect on the ZDS insurance rate.

Keywords: *Earthquake, Compulsory Earthquake Insurance, Kırıkkale*

1. Giriş

Ülkemizde deprem felaketinin ne derecede hasarlara sebep olacağını yeniden gözler önüne seren 6 Şubat depremleri yaşanan ve yaşanacak depremler sonrasında oluşacak kayıplara karşı neler yapılacağı konusunda önemli hale gelmiştir.

Doğal afetlere maruz kalma risklerinin bulunduğu alanlarda, risklerle baş etmenin birinci yolu riski devletin üstlenmesi, ikinci yolu ise sigorta şirketleri başta olmak üzere riski diğer sektörlere devretmektir. Türkiye’de 1999 yılına kadar devlet afetler fonuyla bu riski üstlenirken, yaşanan büyük depremlerden sonra 2000 yılından itibaren Doğal Afet Sigortalar Kurumu (DASK) deprem zararlarının en aza indirilmesi amacıyla Zorunlu Deprem Sigortası (ZDS) uygulaması ile riski sigorta şirketlerine devretmiştir. Ancak ülkemizde meydana gelen depremlerin sayısı ve şiddetinin her geçen gün artmasına rağmen DASK 2021 yılı için %100 sigortalılık hedefine ulaşma arzusunun çok geride olmasının bilgi ve tanıtım eksikliğine bağlı olarak toplumda sigorta yaptırma bilincinin yetersiz kalması olmuştur. Yaşanacak deprem felaketleri sonucunda devletin üstleneceği mali yükleri azaltmak ve meydana gelecek olan riskleri devrederek olası hasarlardan doğacak kayıpların azaltmak için uygulanan ZDS’sinin faydalarının toplum tarafından ne kadar anlaşıldığına yönelik yapılacak çalışmalar oldukça önemlidir.

Toplumun ZDS katılımının ve sürekliliğinin artırılmasına yönelik yapılacak bilinçlendirme faaliyetlerinin sigortalılık oranı üzerinde olumlu etkiye sahip olacağı beklenmektedir. Sigortalılık oranındaki artışlar ile olası hasarlar sonucunda meydana gelecek zararlar sigorta şirketleri tarafından karşılanarak hem bireylerin hem de devletin ekonomi alanındaki yükü azaltılacaktır.

Deprem sigortaları ve ZDS farkındalığı ile ilgili yurt içinde ve yurtdışında önemli çalışmalar yapılmıştır. Tsubokawa (2004), Japonya’da yapılan bir araştırma ile konut deprem sigortası sisteminin mevcut durumu ve gelecekteki beklentileri ele alınarak sigortalılık oranlarının bilimsel ve etkili bir şekilde belirlenmesi ile gelecekte meydana gelmesi beklenen depremler sonucunda sosyal ve ekonomik zararları karşılama da deprem sigortasının önemine işaret edilmiştir. Ünal (2004) çalışmasında sigortacılık ve özellikle deprem sigortası hakkında araştırmalar yaparak doğal afet sigortacılığının dünya ve Türkiye’deki yeri ve önemini incelemiştir. Deniz (2006), Türkiye’de farklı bölgeler için deprem sigorta primlerinin öngörülmesinde istatistiksel yöntemler kullanılarak farklı deprem bölgeleri için betonarme ve kagir binalar için deprem sigorta prim oranları hesaplanmıştır. Şahin ve Pehlivan olmalı (2007) doğal afetlerden doğacak riskleri paylaşmak için deprem sigortasının önemi ortaya konularak, Türkiye ve yurtdışındaki deprem sigortası üretim miktarları, karşılaştırılmıştır. Athavale ve Avila (2011) ABD Missouri’deki New Madrid fay bölgesinde yapılan bir çalışma ile deprem sigortası fiyatı ve penetrasyon verilerinin analizi ile deprem sigortası satın alma kararı üzerinde etkili olabilecek faktörleri araştırmıştır. Tian ve ark. olmalı (2014), Çin’de toplumun deprem sigortasına bakış açısını ve deprem riski algısını ölçmek için yaptığı bir araştırmada cinsiyetin, eğitim düzeyinin ve gelirin deprem risk algısı üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Karagöz, (2014) depremler sonucunda oluşacak hasarların karşı koruma sağlayan ZDS sisteminin kapsamı ve topluma sağladığı faydaların ne denli anlaşıldığına yönelik yapılan anket çalışması ile toplumun yeterli bilince sahip olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Baysal (2018), Sabancı Üniversitesi akademik ve idari personelinin deprem ve diğer doğal afetler konusunda bilinçlerinin ne seviyede olduğunu ölçmek için anket çalışması ile farkındalıkları ortaya konularak olası bir afet durumunda süreç iyileştirme önerileri geliştirmişlerdir. Ünlener, (2018), Ankara ilinde, konut sigortası poliçesi yaptıran ve konutunda hasar meydana gelen kişiler üzerinde sigorta farkındalıkları anket çalışması ile ortaya konulmuş ve sigorta bilincinin yeterli seviyede olmadığı sonucuna varmıştır. Lin, (2020) çalışmasında afet risk bilincinin sigorta yaptıran karar ve seçim modelleri üzerindeki etkisi ABD Kaliforniya eyaletinde ev sahibi olanlar ile incelemiştir. Sağlam (2021) İstanbul ili için ZDS’nın toplumdaki farkındalık bilincini araştırmak için yapılan anket çalışması ile toplumun poliçelerin kapsamı ve teminat miktarları hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı, prim miktarlarını yüksek bulduğu gibi sonuçlara ulaşmıştır. Öztaş, (2022) Karabük ili için ZDS’sının toplumdaki farkındalığını ölçmek için yaptığı anket çalışması ile sigorta yaptıran oranının düşük olduğu sigorta yaptıranların ise poliçeleri okumadığı herhangi bir hasar meydana gelmemesi durumunda sigortayı yenileme kararlarının olmadığı ve sigorta

şirketlerinin poliçeler hakkında sigortalıya gerekli bilgilendirmeleri yapmadıkları sonucuna varmıştır.

Literatürde 6 Şubat 2023 tarihinde üst üste meydana gelen depremler ile kişilerin ZDS hakkındaki bilinç ve farkındalıkları üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Başta Tüpraş ve Makine Kimya Endüstrisi olmak üzere çok sayıda savunma, enerji ve petrokimya alanlarında fabrikaların olması ile jeopolitik öneme sahip ve deprem üretme potansiyeli yüksek olan fay hatlarına yakın olan Kırıkkale ili için olası depremlerde meydana gelecek hasarların karşılanmasında önemli bir yere sahip olan ZDS hakkında bilgi ve görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışma ile Kırıkkale ilinde yaşayanların ZDS hakkındaki bilgi ve görüşlerinin ortaya konulması ve ZDS yaptırma durumlarına etki eden faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesine yönelik ilk çalışma olacaktır.

Toplumun ZDS katılımının ve sürekliliğinin artırılmasına yönelik yapılacak bilinçlendirme faaliyetlerinin sigortalılık oranı üzerinde olumlu etkiye sahip olacağı beklenmektedir. Sigortalılık oranındaki artışlar ile olası hasarlar sonucunda meydana gelecek zararlar sigorta şirketleri tarafından karşılanarak hem bireylerin hem de devletin ekonomi alanındaki yükü azaltılacaktır.

2. Kırıkkale’de Zorunlu Deprem Sigortası İstatistikleri

2020 yılı sonrası yaşanan doğal afetler ve pandemi ile tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik ve sosyal açıdan çeşitli zorluklar yaşanmıştır. DASK 2021 yılı için %100 sigortalılık hedefine ulaşmak için yeni poliçe sayısını artırmak ve poliçe yenilenmesini sağlamak için prim farkları almadan ödeyecekleri teminat miktarlarını enflasyon oranında artırmıştır.

Meydana gelen depremler sonucunda maddi zararları poliçede belirtilmiş şartlar ve limitler dahilinde teminat altına alan ZDS ile devletin mali yükünün azaltılması hedeflenmiştir. 2021 faaliyet raporuna göre ZDS poliçeleri 33 yetkili sigorta şirketi ve bu şirketlerin 17 bin acenteleri aracılığı ile düzenlenmektedir. ZDS belediye sınırları içinde yer alan meskenler için geliştirilmiş bir sigorta sitemidir.

13/06/2023 tarihi itibari ile yürürlükteki ZDS poliçe adeti 11.8 milyon iken ülke genelinde sigortalılık oranı %58,90 dır. Sigortalılık oranının hedeflenenin oldukça altında olması ZDS’nin öneminin ve gerekliliğinin bilincinin toplumda yeteri kadar oluşmadığının bir göstergesi olabilir.

Yıllar itibari ile Kırıkkale ili ZDS sigortalılık oranları Tablo1 de verilmiştir. 06/09/2023 tarihi itibari ile Kırıkkale ili için toplam 88.000 konut için ZDS poliçe adeti 33611 iken sigortalılık oranı %38,20 ile oldukça düşüktür.

Tablo1: Yıllar İtibariyle Kırıkkale ZDS Sigortalılık Oranı

	Kırıkkale Sayısı	Konut	Sigortalı Konut Sayısı	Toplam Prim	Sigortalılık Oranı
2017	77.710		20.617	2.930.405	%26,5
2018	77.710		22.788	3.520.803	%29,32
2019	77.710		24.007	3.818.844	%30,9
2020	77710		25.970	1825.076	%33,4
2021	77.710		28.132	1920.420	%36,2
2022	88.000		31.477	2.898.527	%35,8
06.08.2023 itibari ile	88.000		33.611		%38,20

Kaynak: <https://www.dask.gov.tr/zorunlu-deprem-sigortasi-istatistikleri> (06.08.2023)

Depremlerin bu kadar yıkıcı etkisi ve meydana getirdiği sosyal ve ekonomik kayıpların ülke ekonomisine getirdiği yükü devretme konusunda etkili bir yöntem olan ZDS'sının toplumdaki yeri ve öneminin araştırılması için Kırıkkale ilinde yaşayanların sigortacılık hakkındaki farkındalıkları ele alınacaktır.

3. Uygulama

3.1 Çalışmanın Amacı

Yapılan çalışmanın amacı, Kırıkkale ilinde yaşayanların ZDS hakkındaki farkındalıkları incelenerek özellikle 6 Şubat depremlerinin ZDS yaptırma oranlarına etkisini belirlemektir. Kırıkkale ili için ZDS yaptırma durumlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu ortaya çıkarılarak toplumun ZDS sigortalılık oranının artırılmasına yönelik çözüm önerilerinde bulunulması amaçlanmıştır.

3.2 Veri toplama Yöntemi

Araştırmada kullanılan veriler Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 18 Haziran 2023 tarih ve 06 sayılı etik kurul onayı alındıktan sonra Temmuz-Ağustos 2023 döneminde Kırıkkale ilinde yaşayan 18 yaş üstü bireylere uygulanan internet tabanlı ve yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın kitlesini 18 yaş üstü Kırıkkale ilinde yaşayan bireyler oluşturmuştur. Anketi uygulayacağımız örneklem sayısının belirlenmesi için;

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2} \quad (1)$$

n : Örneklem büyüklüğü

N :Kitle büyüklüğü

P :ZDS yaptırmanın oranı

Q :ZDS yaptırmayanların oranı ($1-P$)

α :Önem düzeyi

$Z : (1 - \alpha)$ önem düzeyinde Z tablo değeri

d :Hata (Tolerans) payı

eşitliğinden yararlanılmıştır (Özdemir ve ark. 2015).

2022 yılı nüfus sayımına göre Kırıkkale ili için 18 yaş üstü nüfus 141012 dir. Doğal Afet Sigortaları Kurumunun 2022 yılı faaliyet raporuna göre Kırıkkale ili için sigortalılık oranı ise %38,00 dir. $\alpha =0.05$ önem düzeyi ve $d =0.05$ hata payı ile

$$n = \frac{(141012)(0.38)(1 - 0.38)(1.96)^2}{(141012 - 1)(0.05)^2 + 0.38(1 - 0.38)(1.96)^2} = 361$$

olarak hesaplanmıştır. Ancak eksik veya hatalı cevaplayan kişilerin olması ihtimaline karşılık araştırmanın örneklem sayısı 400 olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan anket formundaki sorular başta Sağlam (2021) ve Öztaş (2022) olmak üzere toplumun ZDS farkındalıkları üzerine yapılan çalışmalar taranarak oluşturulmuştur. Anket formu yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, aylık gelir, hanedeki birey sayısı olmak üzere 6 adet demografik soru ve 15 adet ZDS ile ilgili olmak üzere toplam 21 sorudan oluşmaktadır.

3.3 Verilerin Analizi

Verilerin istatistiksel analizlerinde SPSS 26.0 paket programı kullanılmıştır. 400 katılımcının anket sorularına verdikleri cevaplara göre demografik istatistikler Tablo 2 de verilmiştir

Tablo 2. Betimleyici İstatistikler (Çalışmaya katılan 400 kişi için)

Değişken		Frekans (n)	Yüzde(%)	Değişken		Frekans (n)	Yüzde(%)
Yaş	30 ve altı	124	31,0	Hanedeki birey sayısı	1	32	8,0
	31-40	108	27,0		2	64	16,0
	41-50	76	19,0		3	108	27,0
	51-60,	72	18,0		4	132	33,0
	60 ve üstü	20	5,0		5	40	10,0
Cinsiyet	Erkek	168	42,0	Aylık Gelir	6 ve üzeri	24	6,0
	Kadın	232	58,0		0 – 10000 TL	52	13,0
Meslek	Emekli	40	10,0	Eğitim Durumu	10001 – 20000TL	120	30,0
	Esnaf	20	5,0		20001-30000 TL	116	29,0
	Ev Hanımı	40	10,0		30001 – 40000 TL	76	19,0
	İşçi	100	25,0		40000 üzeri TL	36	9,0
	Memur	160	40,0		İlkokul	24	6,0
	Serbest Meslek	40	10,0		Ortaokul	104	26,0
ZDS Yaptırma Durumu	Evet	260	65,0	Lise	64	16,0	
	Hayır	140	35,0	Üniversite	208	52,0	

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan 400 kişinin demografik bilgileri incelendiğinde 168'inin (%42) erkek, 232'sinin (%58) kadın olduğu görülmektedir. Yaş dağılımları incelendiğinde 124'ünün (%31) 30 ve altı yaş grubu, 108'inin (%27) 31-40 yaş grubu, 76'sının (%19) 41-50 yaş grubu, 72'sinin (%18) 51-60 yaş grubu, 20'sinin (%5) 60 ve üstü yaş grubu içerisinde olduğu görülmektedir. Eğitim durumları incelendiğinde 24'ünün (%6) ilkökul, 104'ünün (%26) ortaokul, 64'ünün (%16) lise ve 208'sinin (%52) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Meslek durumları incelendiğinde katılımcılardan 160 kişinin (%40) memur olduğu, 40'ının (%10) emekli, 40'ının (%10) ev hanımı, 40'ının (%10) serbest meslek ve 20'sinin (%10) esnaf olduğu tespit edilmiştir. Aylık gelirleri incelendiğinde 120'sinin (%30) 10001-20000 TL aralığında ve 116'sının (%29) 20001-30000 TL aralığında olduğu tespit edilmiştir. Hanedeki birey sayısı incelendiğinde 132'sinin (%33) 4 kişiden oluştuğu ve 108'inin (%27) 3 kişiden oluştuğu tespit edilmiştir. Çalışmada önemli olan ZDS yaptırma durumları incelendiğinde 260 kişinin (%65) ZDS yaptırdığı ve 140 kişinin (%35) tespit edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların ZDS ile ilgili görüşlerine yönelik istatistikler

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)		
ZDS Tanıtım ve Bilinçlendirme Faaliyetlerinin Yeterliliği	Evet	44	11,0	ZDS Hakkındaki Düşünce	Fikrim yok	80	20,0
	Hayır	248	62,0		Güvence satın aldığım bir poliçe olarak görüyorum.	168	42,0
	Kısmen	108	27,0		Vergi, harç gibi bir yükümlülük olarak görüyorum.	152	38,0
ZDS Hakkında Bilgi Kaynağı	Diğer	48	12,0	ZDS Yaygınlaştırmak için Yapılması Gerekenler	Tanıtım ve bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması	76	19,0
	Eş-dost sayesinde	68	17,0		Teminat miktarları iyileştirilmeli	112	28,0
	Sigorta acente aracılığı ile	132	33,0		Prim ödemeleri için devlet teşvik miktarının artırılması	104	26,0
	Sosyal medya	64	16,0		ZDS yenilenlere emlak vergisi indirimi uygulanmalı	44	11,0
	Televizyon	88	22,0		6 şubat depremleri gibi olası depremlerde meydana gelecek hasarların hatırlatılması	64	16,0
Doğal Afetlerde Meydana Gelecek Hasarların Karşılanmasında Sigortalatmanın Önemi	Az önemli	52	13,0	Sigorta Yaptırma Sebebiniz	Faydasına inanma	76	19,0
	Çok önemli	192	48,0		Hepsi	76	19,0
	Önemli	108	27,0		Korunma ihtiyacı	116	29,0
	Önemli değil	48	12,0		Zorunluluk	132	33,0

Tablo 3 incelendiğinde çalışmaya katılan 400 kişiden 248'i (%62) ZDS hakkında tanıtım ve bilinçlendirme faaliyetlerini yeterli bulmadığı, 44'ü (%11) yeterli bulduğu ve 108'i (%27) ise kısmen yeterli olduğunu düşünmektedir. ZDS hakkında edinilen bilginin kaynağı olarak 132 kişi (%33) sigorta acente aracılığı ile, 88 (%22) kişi televizyon, 68 kişi

(%17) eş-dost aracılığı ile, 64 kişi (%16) sosyal medya ve 48 kişi (%12) ise diğer kaynaklardan edinmiştir. Katılımcıların ZDS hakkındaki düşünceleri incelendiğinde 168 kişi (%42) güvence satın alınan bir poliçe olarak, 152 kişi (38)'i vergi, harç gibi bir yükümlülük olarak ve 80 kişi (%20) ise ZDS hakkında bir fikrinin olmadığı sonucuna varılmıştır. ZDS yaygınlaştırmak için yapılması gerekenler incelendiğinde 112 kişi (%28) teminat miktarlarının iyileştirilmesi gerektiğini, 104 kişi (%26) prim ödemelerinde devlet teşvik miktarının artırılması gerektiğini, 76 kişi (%19) tanıtım ve bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması gerektiğine, 64 kişi (%16) 6 Şubat depremleri gibi olası depremlerde meydana gelebilecek hasarların hatırlatılması ve 44 kişi (%11) ZDS yenileyenlere emlak vergisi indiriminin yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Doğal afetler sonucunda meydana gelecek hasarların karşılanmasında sigorta yaptırmanın önemliliği incelendiğinde 192 kişi (%48) çok önemli, 108 kişi (%27) önemli, 52 kişi (%13) az önemli ve 48 kişi (%12) önemli olmadığını belirtmiştir. Her hangi bir ürün için sigorta yaptırmama sebepleri sorulduğunda ise 132 kişi (%33) zorunluluk, 116 kişi (%29) korunma ihtiyacı, 76 kişi (%19) faydasına inandığı için ve 76 kişi (%19) ise hepsi olarak cevaplamıştır.

Tablo 4. ZDS yaptırmama ve yaptırmama sebepleri

ZDS Yaptırma Sebebi	Frekans (n)	Yüzde (%)	ZDS Yaptırmama Sebebi	Frekans (n)	Yüzde (%)
6 Şubat Depremleri Sebebiyle	84	32,3	Tazminat miktarının az olması	40	28,6
Elektrik ve Su Abonelikleri için	68	26,2	Prim miktarının yüksek olması	36	25,7
Tapu almak için	48	18,5	Yapının sağlam olduğu düşüncesi	20	14,3
Banka kredisi için	60	23,1	Yaptırımın olmaması	20	14,3
Toplam	260	100,0	Diger	24	17,1
			Toplam	140	100,0

Tablo 4 incelendiğinde ZDS yaptıran 260 kişiden 84 kişi (%32,3) 6 Şubat depremlerinden etkilendiği için, 68 kişi (%26,2) elektrik ve su abonelikleri için, 60 kişi (%23,1) banka kredisi için ve 48 kişi (%18,5) tapu almak için yaptırdıklarını belirtmişlerdir. ZDS yaptırmayan 140 kişiden 40 kişi (28,6) hasar olması durumunda tarafına ödenecek tazminat miktarının az olması, 36 kişi (25,7) prim miktarının yüksek olması, 20 kişi (%14,3) yapının sağlam olduğu düşüncesiyle, 20 kişi (%14,3) ZDS için herhangi bir yaptırımın olmaması ve 24 kişi (%17,1) ise diğer sebeplerden dolayı yaptırmadıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan bireylerin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, meslek, ortalama aylık gelir, hanedeki birey sayısı ve Kırıkkale’de olası bir depremde meydana gelecek hasarın şiddeti faktörlerinin ZDS yaptırmama durumu üzerindeki etkisi Khi-Kare testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 4 ile verilmiştir.

Tablo 4. ZDS yaptırmama durumunu etkileyen faktörler

Parametreler	ZDS Yaptıran (n=260)	ZDS Yaptırmayan (n=140)	p-değeri
Cinsiyet n(%)			
Kadın	144(62,1)	88 (37,9)	0,149
Erkek	116(69,0)	52 (31,0)	
Yaş n(%)			
18-30	72(58,1)	52(41,9)	0,023*
31-40	76(70,4)	32(29,6)	
41-50	56(73,7)	20(26,3)	
51-60	40(55,6)	32(44,4)	
60+	16(80,0)	4(20,0)	
Eğitim Durumu n(%)			
İlkokul	4(16,4)	20 (83,3)	0,000*
Ortaokul	12(11,5)	92(88,5)	
Lise	48(75,0)	16(25,0)	
Üniversite	196(94,2)	12(5,8)	
Meslek n(%)			
Emekli	16(40,0)	24(60,0)	0,002*
Esnaf	12(60,0)	8(40,0)	
İşçi	72(72,0)	28(28,0)	
Memur	112(70,0)	48(30)	
Serbest Meslek	20(50)	20(50)	
Ev hanımı	28(70)	12(30)	
Ortalama Aylık Gelir n(%)			
0 10000 TL	16 (30,8)	36 (69,2)	0,000*
10001-20000 TL	84 (35,6)	36(30)	
21000-30000 TL	72 (62,1)	44 (37,9)	
31000-40000 TL	64 (84,2)	12 (15,8)	
410000+ TL	24(66,7)	12 (33,3,3)	
Hanedeki Birey Sayısı n(%)			
1 kişi	12 (37,5)	20 (62,5)	0,000*
2 kiş	36 (56,3)	28 (43,8)	
3 kişi	88 (81,5)	20 (18,5)	
4 kişi	84 (63,6)	48 (36,4)	
5 kişi	24(60,0)	16(40,0)	
6 ve üstü	16(66,7)	8(33,3)	
Kırıkkale’de Gerçekleşecek Depremi Vereceği Hasar			
Fikrim yok	28(43,8)	36(56,3)	0,000*
Az hasar	76(54,3)	64(45,7)	
Orta düzeyde hasar	104(76,5)	32(23,5)	
Çok büyük hasar	52(86,7)	8(13,3)	

*p<0,05

Tablo 4’e bakıldığında; cinsiyetin ZDS yaptırma durumu üzerinde etkisi yoktur ($p>0,05$). Çalışmaya katılanların; yaş, eğitim durumu, meslek, ortalama aylık gelir, hanedeki birey sayısı ve Kırıkkale’de meydana gelecek olası depremin şiddeti ZDS yaptırma durumu üzerinde istatistiksel olarak önemlidir ($p<0,05$). Çoğunlukla katılımcıların yaşları arttıkça ZDS yaptırma durumu azalmaktadır. Katılımcıların eğitim seviyesi arttıkça ZDS yaptırma durumlarının arttığı görülmektedir. Katılımcıların aylık gelirlerine göre ZDS yaptırma durumlarının değiştiği en yüksek katılımın 10001-20000 arasında olduğu görülmektedir. Hanedeki birey sayılarına göre ZDS yaptırma durumu en çok 3 kişilik ailelerde görülmektedir. Kırıkkale için olası deprem sonucunda meydana gelebilecek hasar şiddetinin büyüklüğü ZDS yaptırma durumunu artırmakta olup 104 kişi (%76,5) orta düzeyde hasar meydana gelebileceğini belirtmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Ülkemizin büyük bir bölümünün deprem riskiyle karşı karşıya olması sebebiyle depremlerden doğacak hasarların karşılanmasında büyük bir öneme sahip olan ZDS önemi ve gerekliliğinin anlaşılması ve yaygınlaştırılması çalışmaları önem kazanmaktadır. Deprem veya diğer doğal afetler sonrasında insanların yaşamlarını kaldığı yerden devam ettirmeleri ve meydana gelen zararlardan oluşacak maliyetlerin en aza indirilmesi hedefini güden ZDS sigortalılık oranlarının artırılması önemli olmaktadır. Bu çalışma ile de en son yaşanan 6 Şubat depremlerinin yıkıcı etkisi sonucu meydana gelen hasarların karşılanmasında ZDS sigortasının önemi ve rolü bir kez daha anlaşılmıştır.

ZDS’da hedef %100 olmasına rağmen birinci derecede deprem riskine sahip olan Kırıkkale ili için bu oran 2022 raporuna göre %35,8 dir.

Özel ve Öztaş (2022) Karabük ili için yaptığı 517 katılımcının ZDS algısının demografik özelliklere göre araştırdığı çalışmasında katılımcıların %50,9’unun ZDS yaptırdığı, yaptırma sebepleri olarak ise %23,2 ihtiyaç duyduğu için, %14,5’i konut kredisi için ve %9,9’u ise elektrik ve su abonelikleri için yaptırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada ZDS yaptırmanın amacı olarak deprem riskinden korunmaktan ziyade daha çok zorunluluk veya ihtiyaç doğrultusunda yapıldığı sonucu çıkmaktadır.

Tian ve ark. (2014), Karagöz, (2014), Baysal (2018), Sağlam (2021) çalışmalarında da genel olarak toplumun deprem gibi doğal afetler sonucunda meydana gelen hasarların karşılanmasında önemli bir yere sahip olan ZDS veya diğer sigorta ürünlerinin öneminin ve gereğinin tam olarak anlaşılmadığı sigortanın risklere karşı korunmak amacıyla değil, çoğunlukla zorunluluk halinde yapıldığı görülmektedir.

Çalışmaya katılan 400 kişiden 260 kişi (%64) ZDS yaptırırken 140 kişi (%40) yaptırmamıştır. Sigorta yaptıranlar arasında yaptırma sebeplerine bakıldığında 84 kişi (%32,3) 6 Şubat depremlerinden etkilenip olası depremler sonucunda meydana gelecek hasarların karşılanması için ZDS yaptırırken, 68 kişi (26,2) elektrik ve su abonelikleri için, 60 kişi (%23,1) banka kredisi için ve 48 kişi (18,5) tapu almak için ZDS yaptırmıştır.

Literatür ile karşılaştırıldığında bu çalışma 6 Şubat depremlerinden sonra yapıldığından çalışmaya katılan ve ZDS yaptıranların %32,3 depremlerden korunmak amacı ile yaptırdığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışma; başta ZDS olmak üzere tüm sigorta çeşitleri için bilinçlendirme faaliyetlerine önem verilerek yaşanan ve yaşanması muhtemel olan afetler sonucunda oluşacak hasarların karşılanmasında hem ülke ekonomisi hem de bireyler için riski devretmede sigorta sisteminin önemini anlatacak ve hatırlatacak kamuoyu araştırmaları ile sigortalılık oranının artacağı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Athavale, M., & Avila, S. M. (2011). An analysis of the demand for earthquake insurance. *Risk Management and Insurance Review*, 14(2), 233-246.
- Baysal, M. (2018). *Sabancı Üniversitesi personelinin mevcut acil durum planı ve deprem öncelikli olmak üzere doğal afetler hakkındaki farkındalık düzeyinin değerlendirilmesi* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Deniz, A. (2006). *Estimation of earthquake insurance premium rates based stochastic methods* (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Karagöz, S. (2014). *Deprem Riski Sürecinde Türkiye'de Zorunlu Deprem Sigortası Uygulaması* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Lin, X. (2020). Risk awareness and adverse selection in catastrophe insurance: Evidence from California's residential earthquake insurance market. *Journal of Risk and Uncertainty*, 61, 43-65.
- Öztaş, M. O. (2022). *Zorunlu Deprem Sigortasının Toplumdaki Farkındalığı: Karabük İli Örneği* (Doctoral dissertation).
- Özel, H. A., & Öztaş, M. O. (2022). Zorunlu Deprem Sigortası Algısının Demografik Özelliklere Göre Farklılığı: Karabük İli Örneği. *Journal of Economy Business & Management*, 6(2).
- Özdemir, Y., Şahin Tekin, S., Esin, A. (2015). Çözümlü örneklerle örnekleme yöntemlerine giriş.
- Ünal, A. (2004). *Doğal Afet Sigortacılığının Türkiye ve Dünyadaki Uygulaması* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Ünlenen, F. B. (2018). *Ankara ilinde konut poliçesi hasarı oluşan sigortalıların sigorta farkındalığı* (Master's thesis, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sağlam, S. K. (2021). *Doğal Afet Sigorta Türü Olarak Zorunlu Deprem Sigortasının Toplumdaki Farkındalığı: İstanbul Örneği* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

Şahin, Y. Pehlivan, A “Zorunlu Deprem Sigortası Üzerine Bir Değerlendirme” Mevzuat Dergisi, Yıl. 9, Sayı. 113, 2007.

Tian, L., Yao, P., & Jiang, S. J. (2014). Perception of earthquake risk: a study of the earthquake insurance pilot area in China. *Natural hazards*, 74, 1595-1611.

Tsubokawa, H. (2004). Japan's earthquake insurance system. *Journal of Japan Association for Earthquake Engineering*, 4(3), 154-160.

<https://www.dask.gov.tr/zorunlu-deprem-sigortasi-istatistikleri> (06.08.2023).

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.28>

Volume 7/2

2023 p. 453-470

İBNÜ'L-ARABÎ VE KONEVÎ İLE TEŞEKKÜL EDEN YENİ DÖNEM TASAVVUFU VE RİSÂLE-İ NÛR

RİSALE-İ NUR AND THE NEW PERIOD ŞÛFİSM ESTABLISHED WITH IBN AL-'ARABÎ AND QÛNAWÎ

Abdulvehap ERİN*

ÖZ

Bu çalışma Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî ile teşekkül eden ve *ilm-i ilâhî* ve *ilm-i tahkik* şeklinde isimlendirilen yeni dönem tasavvufu ile *Risâle-i Nur* arasındaki ilişkinin söz konusu tasavvuf anlayışının temel hususiyetleri üzerinden ortaya konulmasını, böylelikle aralarında ilmî açıdan hangi nitelikte ve nasıl bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmesini amaçlamıştır. Bunun için öncelikle mezkûr dönem tasavvufunu yeni ve farklı kılan hâsiyetleri doğrudan konu ile ilgili ortaya konulmuş bulunan bir seri çalışmadan hareketle tespit edilip hulâsâ edilmeye çalışılmıştır. Ardından *Risâle-i Nûr*'un bunlara tekabül edecek temel hâsiyet ve özelliklerinin bulunup bulunmadığı görülmeye çalışılmıştır. Nihayetinde aralarında esas ilmî hususiyetleri itibariyle tespit edilen mütekabiliyet ve müşterekliğin ve bunun taşıdığı niteliğin *Risâle-i Nûr*'un, ilm-i ilâhî ve ilm-i tahkik olarak yeni dönem tasavvuf düşüncesinin ikmâl edicisi ve mütemmimi şeklinde değerlendirilebilmesine iletme gücünde olup olmadığı görülmeye çalışılmıştır. Ulaşılan bulgular *Risâle-i Nûr*'un ilmî olarak yeni dönem tasavvufunun taşıdığı hususiyetlere benzer hususiyetleri hâiz olduğunu, bununla beraber yeni dönem tasavvuf anlayışının bıraktığı yerden devam ederek ilâhî, imanî ve kevnî hakikatlerin tahkiki amelîyesini kendi içerisinde kapsamlı ve bütüncül bir şekilde hem de hakikatlerin tenâsübünü ve müvâzenesini bozmadan pratize ettiğini ve bu itibarla da marifetullah ilminde ve tahkik faaliyetinde yeni dönem tasavvuf anlayışının mütemmimi ve ikmâl edicisi şeklinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Tasavvuf, İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî, Said Nursi, Risâle-i Nûr*

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, E-mail: vehaperin@outlook.com, ORCID: 0000-0001-9907-7478, Batman, Türkiye.

ABSTRACT

This study aims to reveal the relationship between *Risale-i Nur* and the new period Şūfism, which was formed by Muhyiddin Ibn al-‘Arabî and Şadr al-Dīn al-Qūnawī and named as ‘ilm-i ilāhī and ‘ilm-i taḥqīq, through the basic characteristics of the aforementioned Şūfī thought. Thus, it was aimed to determine the nature and kind of relationship between them in terms of science. For this purpose, first of all, the Şūfism of the aforementioned period and its new characteristics that make it different have been tried to be observed based on a series of studies directly related to the subject. Then, it has been tried to find the basic characteristics and complexity of the *Risale-i Nur* to correspond to these. Finally, it has been tried to see whether the reciprocity and commonality between them, determined in terms of their main scientific characteristics, and the quality of this, are capable of conveying the *Risale-i Nur* to be evaluated as a supplementary and supplementary to the new period Şūfī thought, as ‘ilm-i ilāhī and ‘ilm-i taḥqīq. According to what has been reached, the *Risale-i Nur* has scientifically similar features to those of the new era Şūfism. However, continuing from the place where the new era Şūfī understanding stopped, it carried out the investigation of ilāhī (divine), īmānī (faith) and cosmic (kevnī) truths, as well as the reconciliation of realities, in a comprehensive and holistic way. It shows how to practice it without disturbing its convenience and balance, and in this respect, it can be evaluated as the complement and replenisher of the new era understanding of Şūfism in the science of ma‘rifatullāh and taḥqīq.

Keywords: *Şūfism, Ibn al-‘Arabî, Şadr al-Dīn al-Qūnawī, Said Nursi, Risale-i Nur*

Giriş

İlk dönem klasik yazarlarının temel faaliyeti tasavvufu diğer İslâmî ilimler arasına kabul ettirmek etrafında yoğunlaşmıştır. Bunun için de önemli gayretler ortaya koymuşlardır. Bu gayretlerin meyvelerini de önüne alarak yola çıkan Gazzâlî (öl. 505/1111) ile tasavvufun İslâmî ilimler dairesine kabulü gerçekleşmiştir. (Demirli, 2004b: 20-22; 2007b, s. 221-225; 2016b, s. 17-20; 2018b, s. 505-507, 518-522). Dahası Gazzâlî, değerlendirmelerinde ve bu çerçevede yaptığı ilimler tasnifinde bu ilmi merkeze yerleştirmiş, zirve ve gaye bir ilim olarak ortaya koymuştur (Gazzâlî, 2005: 21-52)

İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) ve onun takipçileri ise tasavvufa yeni ve oldukça zengin veçe ve boyutlar kazandırmışlardır. Tasavvuf bu yeni dönemde Sadreddin Konevî (öl. 673/1274) tarafından sistematize edilerek kâmil surette bir ilim olarak inşa edilmeye çalışılmıştır (Demirli, 2004b: 23-26; 2007a: 31-35). Yeni dönem tasavvufu marifetullah açısından müsbet bilgi arayışına girişmiş, tenzih ve teşbih birlikteliğine vurgu yapmıştır. Bu da her bir şeye gayet derecede yakın ve her an her şeyle ilişkili olan içkin bir ilâh anlayışını beraberinde getirmiştir. (Demirli, 2018b: 517-518).

Yeni dönem tasavvuf anlayışının Hz. Peygamber (s.a.v.) tasavvuru da farklı bir perspektif üzerinden olmuştur. Bu tarz Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir zaman aralığına münhasır müşahhas şahsiyeti ile değil belki bütün zamanlarda müessir ve fonksiyonel olan mânevî şahsiyetiyle (hakikati) ele alındığı bir perspektiftir. Bu hakikat, yeni dönem tasavvuf anlayışında varlık, bilgi ve insanî kemâl bakımından temel bir ilke olarak görülecek,

TOBİDER

âlemin varlığının illeti, vasıtası aynı zamanda neticesi olarak bu hakikate işaret edilecektir (Demirli, 2011a: 2/155-163).

Konevî, çalışmalarıyla müşahede bilgisine özneliği itibariyle yapılan eleştirilerin bertaraf edilmesini amaçlamıştır. Onun bu yöndeki çalışmaları tam olarak bir *tahkik ameliyesi* olarak isimlendirilebilir. Zaten yeni dönem tasavvufunun öne çıkan en önemli bir ismi de artık *ilm-i tahkik*dir. Yapılmak istenen şey de kalple yani müşâhede, keşf ve ilham yoluyla alınan bilginin ve irfanın akıl düzleminde akla anlatılması ve ispatlanmasına dönük olarak bir tahkik faaliyetidir (Demirli, 2004b: 22-25).

Yeni dönem tasavvufunun merkezine çözülmek istenen genel bir sorun olarak Allah-kâinat-insan ilişkisinin konulmasıyla birçok yeni mesele tasavvuf literatürüne dahil olmuş, böylelikle bir muhteva değişikliği de söz konusu olmuştur. Yeni konular ve meseleler, yeni yöntem ve tatbikatlar, yeni bakış açıları ve perspektifler ortaya çıkmış bunlar da doğal olarak yeni sorun ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu nedenden dolayı ki vahdet-i vücûd düşüncesi günümüze kadar aktüel bir tetkik ve aynı zamanda bir eleştiri konusu olarak intikal etmiştir (Demirli, 2012b: 42/431-435)

Risâle-i Nûr ise yakın zamanda kaleme alınan bir külliyat olup onun tasavvufla, tasavvufi düşünceyle, tasavvufi yöntemle, tasavvuf ricaliyle ve tasavvuf terminolojisiyle güçlü ilişkileri bulunmaktadır. Bu ilişkinin ortaya çıkarılması açısından birçok akademik çalışmanın yapıldığını ve yapılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Kanaatimizce *Risâle-i Nûr*'la ilgili konumuz itibariyle temel problem, onun birebir İslâmî ilimlerden hangisiyle ilişkilendirileceği ve hangisinin kapsamında değerlendirileceği etrafında ortaya çıkmaktadır. Zira görebildiğimiz kadarıyla yeni dönem tasavvuf anlayışıyla benzer şekilde *Risâle-i Nûr* da kendisini münhasıran tikel bir İslâmî ilim üzerinden ifade etmemektedir. O da yeni dönem tasavvufu gibi kendisini üst, kuşatıcı ve gaye olarak nitelendirilebilecek ilm-i ilâhî, marifetullah ve genel karakteristiği itibariyle ilm-i tahkik eseri olarak takdim etmektedir. Merkezine Allah-kâinat-insan ilişkisini ve bu çerçevede ortaya çıkan meseleleri alan ve bunların izah, beyan ve çözümünde esmâ-i ilâhiyeden hareket eden bir eser hüviyeti arz etmektedir. Kendisini zamanının muhakkiklerinden birisi (veya tek birisi) olarak takdim etmektedir. Hakikat-i Muhammediye anlayışını benimsemekte ve teşbih bilgisinin en güzel örneklerini sunmaktadır (Nursi, 1992: 8; 1993b: 7-9; 1995b: 96; 1996b: 69-70, 231; 1996e: 143)

Dolayısıyla bilinenin aksine özellikle yeni dönem tasavvuf anlayışı ile *Risâle-i Nûr* arasında temel ilmî hususiyetleri itibariyle güçlü bir müşterekliğin olduğu görülmektedir. Diğer hususlardaki birtakım farklılıkları bir tarafa bırakırsak bu ilişki esaslar itibariyle o kadar güçlüdür ki bir tekâmül süreci üzerinden meseleye bakıldığında ikisi arasında bir ikmâl ve itmam ilişkisi olduğu söylenebilir. İşte bu çalışmamız da bir yerde bu hususiyetler üzerinden mevzubahis ilişkinin tespitini ve istinad ettiği delil ve dayanakların gösterilmesini hedeflemektedir.

1. Tasavvufun İlm-i İlâhî ve İlm-i Tahkik Olmasına Giden Süreç

Bu başlık altında tasavvufun ilm-i ilâhî ve ilm-i tahkik olmasına giden süreç, doğrudan bu konu ile ilgili bir seri çalışma ortaya koymuş ve vahdet-i vücûd düşüncesi ve temsilcileri ile ilgili kemiyeti ve keyfiyeti yüksek çalışmalara imza atmış olan Ekrem Demirli'nin görüş, düşünce ve tespitleri üzerinden özetlenip ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yeni dönem tasavvufunu yeni yapan ve onu daha önceki yaklaşımlardan ayırt eden hususiyetler, tekabüle ve mukayeseye imkân vermesi için tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü *Risâle-i Nûr*'da takip edilen yöntem ve onda aynı mevzu ve meseleler etrafında ortaya konulan yorum ve değerlendirmeler, tespit edilen hususiyetler muvâcehesinde ele alınacak, böylelikle aralarındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır.

İbnü'l-Arabî ve Konevî ile beraber tasavvuf düşüncesi kendini yeni bir formla ifade etmeye başlamıştır. Bu yeni dönemde metafizik bahislerin, varlık ve varlıkla ilgili sorunların merkezde olduğu yeni bir yorum ve anlayışın geliştiğini görmekteyiz. En önemlisi de artık fıkıh ve kelâm ilimlerinin alanlarındaki otoritesini kabul ederek onlarla uzlaşma arayan ve onlara kendisini İslâmî bir ilim olarak kabul ettirmeye çalışan bir tasavvufun olmamasıdır (Demirli, 2016b: 5).

İbnü'l-Arabî ve Konevî bu yeni dönemde tasavvufun dinî ilimler arasında yer almasından öte onlar içerisinde merkezi ve belirleyici bir yere sahip olduğu iddiasını dillendirmişlerdir. Tasavvuf bütün İslâmî ilimlerin özü, gayesi ve semeresi olarak tanımlanmıştır. Konevî'ye göre artık mevzubahis edilen şey tasavvuf değil, belki *ilm-i ilâhî*dir. Tüm cüz'î/tikel ilimlerin kendisi için çalıştıkları üst ve düzenleyici ilim niteliğinde bir tasavvuf, daha doğrusu bir marifetullah ilmi, bir ilm-i tahkik söz konusudur (Demirli, 2009: 2/354).

Vahiy tartışmasız olarak bu yeni anlayışın temel referans noktası ve bilgi kaynağıdır (Demirli, 2018a: 276-277). Nitekim İbnü'l-Arabî bunu açık olarak şu şekilde ifade etmiştir: “Meclislerimde (sohbetlerimde) ve eserlerimde söylediğim her şey Kur'ân hazretinden ve hazinelerindedir. Bana ona yönelik anlayış anahtarları ve ondan destek (imdad) verilmiştir” (İbnü'l-Arabî, 1999: 6/61; İbn Arabî, 2007: 13/84). Bu anlayış özgünlüğünü Kitap ve Sünnet'le mukayyet bir ilim olmasından almaktadır (Başer, 2018: 1/593-594). Zira İbnü'l-Arabî ve takipçilerine göre ilâhî ve kevnî hakikat konusunda başlı başına akıl yetersizdir. Dolayısıyla tasavvufî bilgi aklın değil vahyin takib edilmesi neticesinde Allah'ın kendisinden gelen bilgisidir. Onun içindir ki akıl bilgisi ancak bu son bilgi ile ikmâl edildiğinde (tenzih ile teşbih hükmü birleştirildiğinde) hakikat bilgisinin zuhurundan söz edilebilecektir (Demirli, 2018b: 517-518).

Konevî bir bilimden söz etmiş ve “sübjektif” nitelikteki veriyi ve bilgiyi “objektif” nitelikteki kriterlere bağlamanın ve bu kriterler üzerinden ifade etmenin imkânını araştırmıştır. Yeni dönem tasavvufunu bir bilim hüviyetiyle temellendirmeyi hedeflemiş; mevzusu, meseleleri ve mebâdîsiyle bir bilim ortaya koymak ve bu ilme “sübjektif” olan bilgiyi değerlendirme işlevini yüklemek istemiştir (Demirli, 2004b: 22). Onun bütün bu

çalışmaları sūfînin ferdî tecrübelerinden bir bilim inşası olarak da tanımlanmıştır. (Demirli, 2010a: 81-102; 2011b: 01-130; 2015: 130-131; Konevî, 2013a: 37-47). Ona göre şühûdî bilgi mâkul ve anlaşılabilir bir şekilde ortaya konulabilir. Bu sayede bu tecrübeyi yaşamayan kişiler de bu bilgiden istifade edebilir. Böylelikle Konevî, bilginin kaynağı ile yapısı ve ifade düzlemi arasında bir ayrıma gitmiş ve bu ayrımda kalbe tahsis ettiği birinci alana mukabil özellikle ikinci alanda akla yer açmıştır (Demirli, 2004b: 23-25).

Vahdet-i vücûd düşüncesi Allah-âlem (bir-çok) ilişkisinin izahı ile bu minvalde ortaya çıkan problemlerin çözümünü merkezine almıştır. Zorunlu nedenselliği reddederek vesileciliği savunmuş ve Cenâb-ı Allah'ın âlemlerle doğrudan ilişkisini (vech-i hâs) savunmuştur. Bu ise etkin ve fâil bir Tanrı telakkisi anlamına geldiğinden deist Tanrı anlayışının tam karşısında bir durumu ifade etmekteydi (Demirli, 2012b: 42/432-433).

İlm-i ilâhî olması açısından yeni dönem tasavvufunun mevzusu Konevî tarafından Hak veya Hakk'ın varlığı olarak tespit edilmiştir. Mesâilî ise isimlerden çıkan şeyler yani kısaca Allah'ın âlemlerle, âlemin Allah'la irtibatı ve ilişkisi olarak görülmüştür. Yeni dönem tasavvufunun sorun olarak gördüğü, açıklamaya ve kanıtlamaya çalıştığı şey de mevzubahis ilişki olacaktır. Öyleyse izah edilip kanıtlanacak şey aslında Hakk'ın tecellîsi, tebarüzü ve tezahüründen başka bir şey değildi. Tecellî basamakları, tazâhür mertebeleri, tebârüz sistematîği, bunlara bağlı alt kavram ve başlıklar hep bu kapsamda yeni tasavvufun gündemine girmiş olmaktadır. İlm-i tahkik olarak yeni dönem tasavvuf ilminin mebâdîsi yani ilkeleri ise ilâhî isimlerdi (Demirli, 2010a: 67-159; 2011b: 75-93; 2012a: 118-143; Konevî, 2013b).

Yeni dönem tasavvufu, statik ve durağan Allah-kâinat-insan ilişkisi anlayışını aşmak üzere dinamik Tanrı düşüncesi üzerinden bir mücadele vermiştir. Dikkatler her an her yerde bulunup her şeyle irtibatlı olan Cenâb-ı Allah'a çevrilmiş ve yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mânevî şahsiyeti merkeze alınmak suretiyle insan açısından kemâl ve velâyet söz konusu edilmiştir (Demirli, 2021: 18-20). Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yeni telakkide aynı zamanda ontolojik bir ilkedir. Zaman üstü hakikati/nuru ile varlığın hem illeti hem ille-i gâiyesidir. Şahsiyet-i mâneviye-i Muhammediye (s.a.v.) kâinatın hem varlık ve bekâ sebebi hem onun varlığından maksad hem ondan elde edilmek istenilen neticedir (Demirli, 2004a: 30).

Bütün bunlara paralel olarak bu yeni dönemde tasavvuf literatürünün muhteva değişikliğine uğraması da söz konusu olmuştur. Yeni dönemde Allah, kâinat ve insan arasındaki irtibat ve ilişki, a'yân-ı sâbite, nedensellik meselesi, birlik-çokluk ilişkisi gibi esas konular ile bunların alt başlıkları niteliğindeki meselelerin ön plana çıktığını görmekteyiz (Demirli, 2009: 2/357-358). Eski klasiklerde yer alan birçok mevzunun önemini yitirmesi, onlarda yer almayan birçok meselenin ise bir tasavvuf meselesi olarak ele alınmaya başlanması ve varlık ve varlıkla ilgili meselelerin tasavvuf eserlerinde genişçe yer bulması söz konusu olmuştur. Bütün bunların sonunda da *en azından ifade düzleminde, nazari tasavvuf* diye adlandırılabilir bir anlayışın geliştiğini söylemek

mümkündür (Demirli, 2004a: 25-26, 30-31). Yine söz konusu teorik tasavvufta Konevî etkisi taşıyan bir yazı dili ve üslûbu da gelişmiştir (Demirli, 2004b: 26). Konevî bu anlamda tasavvufu bir noktaya kadar tedrîs ve tâlim edilebilir duruma getiren bilim kurucu bir düşünürdür (Demirli, 2010b: 77).

İbnü'l-Arabî ve Konevî filozofların akılcı yöntemleriyle etkin ve yetkin bir bilgiye ulaşamadığı kanaatindeydiler (Demirli, 2016b: 21). Kelâmın tutarsız, metafiziğin ise yetersiz kaldığı noktada ortaya çıkan boşluğu doldurmayı hedeflemişlerdi. Yeni dönem tasavvufu ile metafiziğin mevzusu olarak kabul edilen Allah'ın varlığı konusunun yanı sıra O'nun tanınması da metafiziğin amacı haline getirilmiştir (Demirli, 2016b: 24). Nihayetinde yeni dönemde sistematik bir tarzda tesis edilen, bir bilgi ve varlık teorisine sahip olan, İslâm düşüncesine yeni ve zengin kavramlar kazandıran bir tasavvuf vardı. Şüphesiz bu yeni tarz kaçınılmaz olarak yeni sorunları ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Demirli, 2016b: 25, 27).

2. İlmî Hüviyetleri İtibariyle *Risâle-i Nûr* ile Yeni Dönem Tasavvufu Arasındaki Münasebet

Buraya kadar olan aktarımlardan anlaşıldığı üzere İbnü'l-Arabî ve Konevî ile ortaya çıkan yeni dönem tasavvufunu kendinden önceki anlayışlardan ayırt eden ve onu özgün kılan birtakım hususiyetler söz konusudur.

Birincisi, yeni dönemde artık kendisini İslâmî ilimler dairesinin merkezine tahkim eden, üst, kuşatıcı, düzenleyici ve gaye bir ilim olarak gören bir anlayış söz konusudur.

İkincisi, yeni dönem tasavvuf anlayışının merkezinde artık daha çok metafizik bahisler, varlık ve varlıkla ilgili konular ve sorunlar yer almaktadır.

Üçüncüsü, Allah'ın varlığının ve bilinmesinin mevzusunu, Allah-kâinat-insan ilişkisi ile bu çerçevede ortaya çıkan soru ve sorunların mesâilini, sorunların ve meselelerin kendilerinden hareketle ve kendileriyle çözülmeye çalışıldığı ilâhî isimlerin mebâdisini teşkil ettiği bir tasavvuf anlayışı vardır. Bu yapıyla yeni dönem tasavvufunun ismi de artık 'marifetullah ilmi'dir, 'ilm-i ilâhî'dir, 'ilm-i tahkik'tir.

Dördüncüsü, bu yeni anlayışa göre ilâhî, imanî ve kevnî hakikatlerin idrakinde tenzihî ve selbî bilgi veren akıl yetersizdir. Kitap ve Sünnet ise hakikat bilgisi açısından vazgeçilmez temel iki kaynaktır. Bu çerçevede müşahede bilgisi ancak vahyin takip edilmesi ve bir sülûk, arınma, riyâzet ve mücahede sürecinden geçilmesi neticesinde Allah'tan kalbe gelen bilgidir. Hakikat bilgisi ancak teşbihî ve müsbet olan bilginin akıl bilgisiyle birleştirilmesiyle ortaya çıkacaktır.

Beşincisi, bu yeni anlayışta diğer İslâmî ilimlerden farklı olarak Allah Teâlâ, aşkın ve her şeyden gayet derecede uzak olan boyutunun yanında özellikle içkin yani insana ve

mevcudata gayet derecede yakın olan boyutuyla ele alınmış, dolayısıyla da ne olmadığından çok ne olduğuna dair veçhesiyle marifete konu yapılmıştır.

Altıncısı, yine diğer ilimlerden tamamen farklı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarihsel boyuttaki cismânî/somut şahsiyetinden öte bütün zamanlarda etkili ve fonksiyonel olduğu kabul edilen mânevî şahsiyetiyle (hakikat-i Muhammediye, nûr-ı Muhammedî) nazara alınmış, ilâhî tecellî ve tezahürün (ulûhiyet ve rubûbiyet tecellîsinin) mukabiline yerleştirilerek varlık, bilgi ve ahlakî kemâl açısından bir ilke olarak konumlandırılmıştır.

Son olarak yeni dönemde en dikkat çeken hususlardan birisi sûfînin kalbî ve ferdî tecrübesine dayalı olması nedeniyle genel geçer olmamakla eleştirilen müşahede bilgisinin bir tahkik faaliyeti ve amelîyesiyle mâkul ve anlaşılır kılınmaya çalışılmasıdır. Bununla sübjektiflik eleştirisi bertaraf edilerek bir bilim (ilm-i tahkik) inşa edilmek istenmiş ve nihaî olarak tasavvufî bilginin umurun istifadesine açılması amaçlanmıştır.

Peki kendisini marifetullah ilmi, ilm-i ilâhî en önemlisi de ilm-i tahkik olarak nitelendiren yeni dönem tasavvufu karşısında *Risâle-i Nûr*'un İslâmî ilimler içerisindeki yeri nedir? Eser, münhasıran bir İslâmî ilim çatısı altında ifade edilebilir mi? Müellif bu bakımdan eserini nereye yerleştirmekte ve yöntemini ne olarak ifade etmektedir? *Risâle-i Nûr*'u özgün ve kendisi kılan hususiyetleri nelerdir?

Yukarıdaki soruların cevabına yöneldiğimizde *Risale-i Nûr*'da bütün hakiki ilimlerin esasının ve ruhunun marifetullah olduğuna işaret edildiğini görürüz (Nursi, 1996e: 316). Nursi'ye göre (1195b: 35; 1996d: 360) *Risâle-i Nûr* kâbe-i kemâlât olan marifetullah açısından kuvvetli ve parlak bir eserdir. Vahiyden başka me'haz ve mercii yoktur. İman hakikatlerinin izahıdır, ilimdir, marifetullahtır (Nursi, 1996a: 243).

Risâle-i Nur, ilâhî, şer'î ve kevnî hakikatleri beyan eden ve insanı marifetullahın en yüksek derecelerine çıkmaya teşvik eden bir eserdir (Tarihçe-i Hayatı, 1996: 328). Kur'ân-ı Hakîm'in imanî hakikatlerini tefsir etmekte ve bütün meselelerini *aklî fenlerle, mantıkî ve müspet delillerle tespit ettirmektedir* (Nursi, 1996b: 192). Risâleler, Kur'ân'ın feyizlerinin varisi ve envâr-ı Muhammedî'nin feyzine hamil olan eserlerdir (Nursi, 1995b: 670).

Nursi'ye göre (1993b: 8, 81-82) *Risâle-i Nûr* Kur'ân'ın feyzi ve medediyle kalbe gelen sünûhât ve istihracâtıdır (Nursi, 1995b: 699, 701, 706, 711). *Risâle-i Nûr*, hakikatlere ilişkin meselelerde külliyatları ve bazen da tafsilâtları sünûhât-ı ilhamiye nevinden olmasından *umumiyetle şüphesiz ve katî bilgileri* muhtevîdir (Nursi, 1992: 138), Nûr-ı ilâhînin veya nûr-ı Kur'ânî'nin veya nûr-ı Muhammedî'nin (s.a.v.) kendi asrındaki misalidir (Nursi, 1995b: 687-688; 1996e: 396). Esası ve kaynağı nûr-ı Muhammedî'dir (s.a.v.) (Nursi, 1996a: 112). Nursi, eserlerinde ortaya koyduğu bilginin konusu ve kaynağından sonra bu bilgi ve irfanın tahsilinde takip ettiği yola da işaret etmekte ve bunu akıl ile kalb arasında yeni açılan berzahî bir yol olarak tarif etmektedir (Nursi, 1993b: 75).

Buraya kadar olan aktarımlardan anlaşıldığı üzere *Risâle-i Nûr* iman hakikatlerine, tevhide ve marifetullah bilgisine odaklanmış bir eserdir. Kendisini münhasıran mevcut ilimlerden birisi üzerinden ifade etmemektedir. Malumatını mevzu olarak seçtiği konunun ehemmiyeti itibarıyla üst, kuşatıcı ve gaye olan ilmin (ilm-i ilâhî) bilgisi olarak görmektedir.¹ Kaynağını ve esasını doğrudan ve tamamen vahiyden kalbe gelen ilhamât, sünûhât ve istihracât, diğer bir ifadeyle nûr-ı Kur'ân ve nûr-ı Muhammedî olarak ifade etmektedir. Bu ilhamât, sünûhât ve istihracâtın alınma vasıtası ve yolunu ise sadece akıl veya sadece kalb değil akıl ile kalb arasında berzâhî bir yol şeklinde ortaya koymaktadır. Yine ele aldığı meseleleri akli fenlerle, mantikî ve müspet delillerle tespit ettirdiğini ifade etmektedir.² Bütün bunların, yeni dönem tasavvufunun hususiyetlerine neredeyse tamamen tekabül ettiği açıktır. Nursi de takip ettiği yolun niteliklerini ta'dâd ederken onun tasavvufî yöntem gibi bir derece şühûdî olduğunu (Nursi, 1996a: 146-147), şühûda yakın bir yakîni kazandırdığını ifade etmektedir (1996d: 377). Durum böyle olmakla beraber Nursi, bir noktada kendi yol ve yöntemini diğerlerinden ayırmakta, özellikle bir yere kadar kendisiyle büyük oranda benzerlikleri olan keşf ve şühûd yöntemine de fark koyarak yolunun nasıl ve hangi noktalarda temeyyüz ve tefevvuk ettiğine işaret etmektedir (Nursi, 1995a: 18-19; 1996d: 83).

Öte yandan *Risâle-i Nûr*'da da tasavvufî tecrübe gibi benzer kaynaklardan benzer vasıtalarla ve kısmen farklı olmakla beraber benzer bir şekilde elde edilen bilgi ve irfanın tam da ortaya konulup ifade edilmesi sürecinde göz önünde bulundurulmuş en önemli hususlar Konevî'nin tahkik faaliyetiyle ulaşmayı hedeflediklerine tekabül etmektedir. *Risâle-i Nûr*'da ferdî, şahsî ve kalbî olarak elde edilen dolayısıyla da hariçten öznel tabir edilmek durumunda olan bilgi ve irfanın, nesnel, genel geçer, mantikî, akli ve dolayısıyla da umumun istifadesine açık nitelikte ortaya konulması konusunda kapsamlı bir pratiğin sergilendiği görülmektedir. Risâlelerde gaybî, mücerred ve soyut tabir edebileceğimiz imanî ve İslâmî mesele ve hakikatler ile şeriatın düsturlarının gayet derecede mâkul, müşahhas, somut, açık, herkesçe anlaşılır ve kabul edilebilir bir tarzda işlendiğini, mukni' ve mantikî bir şekilde ispat edildiğini görmekteyiz. Öyle ki *Risâle-i Nûr*'da bu dahildeki birçok hakikat ve meselenin birçok yerde *iki kere iki dört eder* derecesinde bir katiyetle ifade edildiğine ilişkin kayıtlarla karşılaşmaktayız (Nursi, 1995b: 18-59, 102-104, 157-

¹ *Risâle-i Nûr*'u ilim anlayışı ve ilimlerin sınıflandırılması açısından ele alan Açıkgenç, onu *tebliğ ilmi* çerçevesinde değerlendirir. Temel hedefini hidayet olarak nitelediği bu ilmin en önemli vasıfları arasında ise şunları sayar: Doğrudan Kur'ân'dan kaynaklanması, tecdid ifade etmesi yani vahyî hakikatleri esaslarını muhafaza etmekle beraber zamanın anlayışına ve idrakine uygun şekilde ifade etmesi, diğer bütün ilimler içerisine nüfuz ederek onları aydın (nurlu) ilim haline getirmesi, diğer tikel ilimlerin ortaya koyduğu bilgiyi kendi hedefi ve gayesi doğrultusunda kullanması, her derecedeki insanın kabiliyet ve istidadına göre ondan istifade edebileceği bir nitelikte olması. (Açıkgenç, ts.: 485-490). Burada Açıkgenç'in ulaştığı sonuçlar ile bizim yeni dönem tasavvuf anlayışı muvacehesinde *Risâle-i Nûr*'un ilmî niteliği hakkında ulaştığımız sonuçların örtüştüğü görülmektedir. Zira Açıkgenç'in tavsif ettiği böylesi bir ilmi niteliksel açıdan felsefede metafizik, İslâmî ilimler içerisinde ise ancak ilm-i ilahî/marifetullah ilmi karşılayabilir.

² Vahide'ye göre Nursi "...geleneksel dinî ilimlerin esaslarını ve temel prensiplerini bir araya getirerek mezmetmiş böylelikle de onların esas fonksiyonlarını ve ana görevlerini icra etmeyi hedeflemiştir." Dahası ona göre Nursi, böyle bir faaliyetle "...dinin hakikatlerini ispat ve talim etmek için geçmiş dönemlerde farklı disiplinleri İslâmî bilgi havzası ve tasavvufî gelenekler içine entegre etmek amacıyla ortaya konulan çabaların günümüzdeki bir örneğini teşkil etmektedir" (Vahide, 2009: 25).

161, 195, 278; 1996c: 76, 320-328; 1996d, 43-45, 239-240, 483; 1996e: 48-119, 463-472, 506-514, 550, 679-681).

En önemlisi de yeni dönem tasavvuf anlayışından farklı olarak *Risâle-i Nûr*'daki mevzubahis bütüncül tahkik pratiğinin, hakikatlerin tenâsübünün ve müvâzenesinin bozulmasına mahal verilmeden ortaya konulabilmiş olmasıdır. Çünkü *Risâle-i Nûr*, kendi içerisinde, bütün ilâhî isimlerin hakikî olduklarının kabul edilerek esaslarının muhafaza edilmesi suretiyle rubûbiyetin ahkâmının müvâzenesinin korunduğuna, böylelikle de hem rubûbiyet hem de hallâkiyet-i ilâhiyenin en büyük mertebesinin, diğer bir ifadeyle *en büyük tevhid mertebesinin* gösterilebildiğine ilişkin bir iddia taşımaktadır (Nursi, 1992: 264-267).

Nursi'ye göre sadece bazı isimleri hakikî görüp öteki isimleri onların içine gölge haysiyetiyle almak hem o isimlere karşı bir haksızlık hükmüne geçer hem de rubûbiyetin ahkâmının müvâzenesinin korunamaması anlamına gelir. Bu da tevhidin bütün mertebeleriyle değil de belki bazı düzeyleriyle, eksik bir tecrübesi ve ifadesi anlamına gelir (Nursi, 1996d: 83-85). Nursi'nin vahdet-i vücûdun nakıs bir mertebe olduğuna ilişkin iddiası (1996d: 83-85, 448-449) da tam bu noktada ortaya çıkmakta ve temelde yukarıda ifade ettiği durumlara dayanmaktadır.

Tam bu noktada şunu ifade edelim ki Nursi, bireysel tecrübenin başlı başına hakikatin bir bütün olarak idrakinde yetersiz olduğu düşüncesindedir. Çünkü ona göre mukayyed olan nazarın karşısında mutlak olan bir hakikat bulunmaktadır. Böyle olunca da bireysel anlamda ancak kısmî olarak hakikatin keşfedilmesinden söz edilebilir. Ayrıca Nursi'ye göre bu tecrübedeki müşahedenin niteliği ve vasfı ne olursa olsun ancak Kur'ân ve Sünnet mihengine vurulduktan sonra esas alınabilir. Bu yapılmaz ve sırf müşahedeye itimad edilerek onunla iktifa edilirse bazı problemler ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunların birincisi ve en önemlisi hakikatin bireysel tecrübede meşhûd olunandan ibaret olduğuna dair verilecek hükümdür. İşte Nursi'ye göre böylesi bir hüküm hakikatler konusunda müvâzenenin kaybedilmesine ve bu noktadan sonra hakikat adına te'villere ve tekellüflere girilmesine sebep olacaktır. O, bu çerçevede hakikatin inkârına bile gidilebileceğine işaret etmektedir (Nursi, 1993b: 135-136).

Anlaşıldığı kadarıyla Nursi bireysel nazarın mukayyetliğini mazharı olunan ilâhî isim veya isimlerle birebir ilişkili görmektedir. Onun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve en büyük mucizesi olan Kur'ân'ın hakikate ilişkin ihatalı ve küllî bir nazara sahip olmalarını onların ism-i a'zama ve her ismin a'zamlık mertebesine mazhariyetlerinden ileri gelen bir durum olarak gördüğünü söylemek mümkündür (Nursi, 1992: 321; 1995b: 218; 1996a: 176; 1996d: 183, 307; 1996e: 349, 565).

Nursi'ye göre Kur'ân-ı Kerîm hem ism-i a'zamdandır hem de her ismin a'zamlık mertebesinden inmiş olduğundan sonsuz ilâhî kelimeler içinde *Kelâmullah* ismi tam liyakatla ancak ona verilmiştir. Oysa *ilhamlara da kaynaklık eden* diğer ilâhî kelimeler ancak hususî bir ismin cüz'î tecellisi ile zâhir olan kelâmdan ibarettir (Nursi, 1996e: 134).

Onun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm hem tevhidin bütün gereklerini mertebeleriyle muhafaza etmiş hem esmâ-i hüsnânın tenâsüb ve iktizâsını korumak suretiyle yüksek ilâhî hakikatlerdeki dengeyi gözetmiş hem de ulûhiyet ve rubûbiyete ait şuûnâtı tam bir müvâzene ile cemetmiştir. Yine onun içindir ki Kur'ân'daki bu hasiyet sıradan insanların, İşrakîyyun ve Ruhaniyyun'un hatta melekût boyutuna geçen evliyânın fikirlerinin neticelerinde bulunmaz. Nursi'ye göre onlar, ancak hakikatin bir kısmını bulur, akabinde de ifrat ve tefrit ile tasarrufa yönelirler. Bu bakımdan tenâsübü bozup müvâzeneyi ihlâl ederler (Nursi, 1993b: 135-136). Ona göre böylesi bir durumun önüne geçebilmenin yegâne yolu ise meşhûdâtın Kur'ân ve Sünnet mihengine vurulduktan sonra kullanılmasıdır.

Nursi'nin esasta Kur'ân-ı Kerîm'e ait olarak zikrettiği yukarıdaki hâsiyetlerin onun doğrudan bir tefsiri, feyzi ve ilhamı olduğunu belirttiği *Risâle-i Nûr* için de geçerli gördüğünü söyleyebiliriz. Bu, *Risâle-i Nûr*'da hakikatlerin tenâsübünün ve müvâzenesinin korunabilmiş ve tevhidin en yüksek mertebesinin ortaya konulabilmiş olmasının sebebi ve dayanağı olan durum olarak görünmektedir. Çünkü Nursi'ye göre *Risâle-i Nûr* da ism-i a'zâmın cilvesiyle zuhur etmiş bir eserdir (Nursi, 1995b: 734). Ona göre Kur'ân'dan *doğrudan doğruya veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan marifet* diğer yollarla alınan marifete nisbeten çok daha üstündür. Çünkü Kur'ân tarzında olduğu vakit hem tam bir marifetin hem de tam bir huzûrun kazanılması söz konusu olur. İşte Nursi'ye göre *Risâle-i Nûr*, Kur'ân'ın mevzubahis aydınlık yolunu ortaya koyup gösteren bir eserdir (Nursi, 1996d: 330-331).

Öyle anlaşılıyor ki Nursi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve diğer enbiyâ dışındakiler için ancak *veraset-i nübüvvet sırrıyla doğrudan doğruya Kur'ân-ı Hakîm'den alınacak bir marifetin* küllî ve ihatalı olabileceği kanaati taşımaktadır (Nursi, 1996d: 330-331). Zaten Nursi'ye göre Kur'ân-ı Hakîm her zamanda "hakikatları ifade ettiği gibi, velayet-i kübra feyizlerini dahi ehil olanlara ifaza eder" (Nursi, 1996d: 356).

Nursi'ye göre veraset-i nübüvveteye dayalı olan velâyet (velâyet-i kübrâ), akrebiyet-i ilâhiyye sırrının inkişafına -tasavvufî tabiriyle incizaba, cezbe ve murâd-ı ilâhî olmaya-baktığından zâhirden hakikate doğrudan doğruya -tasavvuf ve tarikat berzahına girmeden, tarikattaki seyrüsülûk dairesini katetmeye mecbur kalmadan- yol açabilmektedir (Nursi, 1996d:, 22, 50-51). İşte Nursi ve talebelerine göre *Risâle-i Nûr* hem veraset-i nübüvveteye dayanan böylesi bir velâyetin mahsûlüdür hem de böylesi bir velâyetin yollarını göstermektedir (Nursi, 1992: 145; 1995a: 263; 1996a: 91). Dolayısıyla *Risâle-i Nûr*'da en önemli tarîkatın velâyet-i kübrâ olduğu, onun da veraset sırrıyla Sünnet-i Seniyye'ye ittibâ ve doğrudan iman hakikatlerinin neşrine odaklanmak ve hizmet etmekten ibaret olduğuna dikkat çekilmiş böylelikle de tarikatların en önemli gayesi, faydası ve müntehâsı olan iman hakikatlerinin inkişafının, *Risâle-i Nûr* yoluyla da olabildiği ve o vazifeyi, tarikat gibi fakat daha kısa bir zamanda gördüğü gösterilmeye çalışılmıştır demek mümkündür (Nursi, 1996d: 485).

Öte yandan Nursi, eserlerinde yer verdiği bilgi ve marifetin menbainın ve kaynağının ne olduğu ve ifade düzleminde neyi ve nasıl ispat ettiğine işaret ederken Konevî'nin tasavvufî tecrübe bilgisinin kaynağı ile yapısı ve ifade düzlemi arasında yaptığı ayrımı çağrıştıran ifadeler kullanır. Konevî gibi o da bu ayrımı itibariyle bilgisini aldığı kaynak ve vasıta olarak vahiy, esmâ-i ilâhiye, bin bir ilâhî ismi içermesi itibariyle Cevşen (Nursi, 1996e: 355; 1995b: 622) ve kalbe işaret ederken bu bilginin ifade düzlemindeki yapısında akla vazife biçip alan açmaktadır. Nitekim ona göre *Risâle-i Nûr*, ifade düzleminde, hakikatleri aklî ve mantıkî olarak ispat etmiş, akıldan uzak konuları gayet makul bir şekilde ders vermiştir (Nursi, 1995b: 625-626).

Tahkik faaliyetinin ne olduğu ve muhakkikin tam olarak ne yaptığına dair Nursi'nin ifadeleri de konu başlığımız açısından oldukça önemli ve açıklayıcıdır. Onun konu ile ilgili aktarımlarından anlaşıldığı kadarıyla Allah ile insan arasında Allah'tan başlayan ve insanlardan *enbiyâ*, *evliyâ* ve *muhakkikîn* ile devam eden silsilede vâki bir bilgi ve irfan ilişkisi bulunmaktadır. Bu silsilede evliyâyâ enbiyânın mucizeleriyle tasdik ettikleri bilgiyi keşf ve şühûd ile tasdik etme nitelik ve vasfı atfedilirken muhakkikîn olanlara ise -ki Nursi'ye göre onlardan biri de *Risâle-i Nûr*'dur- enbiyânın *mucizeleriyle* ve evliyânın *keşf ve şühûduyla* tasdik ettiği haber ve bilgileri *kesin delillerle, aklen, ilme'l-yakîn derecesinde ispat etme* iş ve vazifesi biçilmiş görünmektedir (Nursi, 1996e: 143).

Kanaatimizce Konevî'nin yeni dönem tasavvufunu *ilm-i tahkik* olarak isimlendirmesi ile tasavvufun nazariyatının İbnü'l-Arabî ve Konevî ile beraber teşekkül etmiş olması yukarıdaki izahlar çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Öyle anlaşılıyor ki hâl ilmi olan tasavvufun nazarî bir veçhesinin teşekkülü ve bir yazın dil ve üslûbunun belirmesi mevzubahis tahkik anlayışının neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Nursi, enbiyânın getirdiği vahiy bilgisine yönelik kendi tefsir ve izahlarında sâir müfessir ve âriflerin sözlerinde nadir bulunan tesir ve kuvvetin yüksek olarak bulunmasını bunların, zamanın muktezâsı ve ihtiyaçlarına binaen daha çok tasdik, tahkik, burhan ve hakikat ifade etmelerine bağlamaktadır (Nursi, 1996d: 376-377).

Bu durum Gazzâlî'nin kelâmı yetersiz ve felsefeyi tutarsız, İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin de felsefeyi yetersiz ve kelâmı tutarsız görerek mevcut durumdaki boşluğu ve noksanlığı doldurmak ve ihtiyacı gidermek hedefiyle tasavvufu yeniden inşa ile tekmil etmeye -yeni duruma göre revize etmeye- yönelmelerini anımsatmaktadır (Demirli, 2016a: 60-78, 97-123). Şu kadarı var ki tümünde etkin sebep, zamanın ve şartların ortaya çıkardığı ihtiyaç karşısında Allah'ın *nûr-ı Kur'ân* ve *nûr-ı Muhammedî* ile imdadı ve rahmeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nursi, eserlerindeki bilgilerin tesirinin Kur'ânî tarzdaki temsilattan kaynaklandığını ifade eder. Temsil sırrının eserlerinde en yüksek hakikatlere ulaştırılmaya merdiven ve en uzak hakikatlerin pek yakın gösterilmesine dürbün kılınması suretiyle, gaybî nitelikteki hakikatlerin ve dinî esasların şühûda yakın imânî bir yakîn ile *Risâle-i Nûr*'da ortaya konulmuş olduğuna işaret etmektedir (Nursi, 1996d: 377).

Nursi'nin yukarıdaki tespiti de konumuz açısından gayet derecede önemlidir. Zira İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışını yeni ve farklı kılan en önemli hususiyet tenzih bilgisinin yanında özellikle teşbih bilgisine yaptığı vurgu ve bu dahilde ortaya koyduğu bilgi ve irfan olmuştur. Hakikat bilgisinin sadece tenzih ile değil ancak tenzihle beraber teşbih ile mümkün olduğunu vurgulayan İbnü'l-Arabî, özellikle Cenâb-ı Allah'ı ne olmadığı şeklinde selbî bilgi ile değil de ne olduğu şeklinde müspet bir bilgi ile bilmenin yegâne yolu olarak teşbîhî bilgiye işaret etmiştir. Ona göre bu teşbih bilgisinin yegâne kaynağı da Kitap ve Sünnet'tir. Hatta İbnü'l-Arabî, *şeriatın bu yönde getirdiği ilâhî haberler ve bilgiler olmasa Cenâb-ı Allah bilinemeyecek ve sevilemeyecekti* diyerek bu iki kaynağın marifet ve muhabbet-i ilâhiye açısından önem ve ehemmiyetine dikkat çekmiştir (İbnü'l-Arabî, 1999: 3/488-489).

Nursi de İbnü'l-Arabî ve Konevî gibi (Demirli, 2011b: 319-322; İbnü'l-Arabî, 1999: 3/488-489, 501-502, 4/158, 404-405, 454, 6/169; Konevî, 2013b: 15-16) marifet ve tahakkukta teşbih ve temsil imkânlarının yani nisbetlerin önemini ve işlevini net bir şekilde vurgulamıştır (Nursi, 1994: 98; 1996c: 353-355; 1996e: 14, 39, 127, 536-537, 686). Bu kapsamda Risâle-i Nûr'da özellikle şuûnât bahislerinde teşbih ve temsil yönteminin başka eserlerde göremeyeceğimiz şekilde oldukça ayrıntılı ve etkili şekilde kullanıldığı, bu itibarla da marifet-i ilâhiye kapsamında oldukça özgün ve zengin tabir edilebilecek müsbet (O'nun ne olduğu ile ilgili) bilgiler verildiği görülmektedir.

Öte yandan yeni dönem tasavvufu gibi *Risâle-i Nûr*'un içerisinde de varlık ve varlıkla ilgili bahis ve meselelerin çok önemli bir yer tuttuğu hemen göze çarpar. Hatta bahislerin tevhid ekseninde yapıldığını gözden kaçırarak okumalar yapanlar adeta bir varlık eseriyle karşı karşıya olduklarını düşünebilirler. *Risâle-i Nûr* da yeni dönem tasavvufu gibi Allah-kâinat-insan ilişkisi üzerinde yoğunlaşan ve bunu yaparken Cenâb-ı Hakk'ı özellikle içkin boyutuyla ele alan ve bu boyuta odaklanan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Nursi'ye göre *Risâle-i Nûr*, bütün imanî ve Kur'ânî hakikatleri açık bir şekilde her derecedeki insanlara bildirmiş ve ispat etmiştir. Hiçbir felsefenin keşfedemediği, kâinatın tilsimi ile âlemin yaratılışının sırrını ortaya koymuştur. Kâinattaki hayret verici faaliyetin arka planını, âlemin yaratılışına ve âkıbetine ilişkin muammayı, zerrelere tahavvülündeki hareketlerin sır ve hikmetini keşf ve beyan etmiştir. Kudret-i İlâhiyeye nisbeten en küçük şeyle en büyük şeyin eşit olduğunu ve şirkin kâinatın yaratılışında müdahalesinin bulunmasının imtina' derecesinde akıldan uzak olduğunu apaçık bir şekilde göstermiştir (Nursi, 1993c: 234-235).

Risâle-i Nûr okumaları olanların kolayca olumlayacağı üzere bu eser âdeta bir tecellî-i ilâhî, bir tecellî-i esmâ-i ilâhiye kitabıdır. Baştan sona ilâhî tecellîyi ve bu bağlamda ortaya çıkan meseleleri tetkik ve tahkik etmektedir. Nitekim çarpıcı olarak İzutsu'ya göre İbnü'l-Arabî'nin bütün bir felsefesi ve düşüncesi kısaca bir *tecellî teorisi*nden ibarettir. Tecellî, onun düşüncesinin dayanağı olan merkez bir kavramdır. Bu kavramı göz önünde bulundurmada onu anlamak mümkün değildir (İzutsu, 2005: 207). Yine meselâ Konevî'ye göre yeni dönem tasavvufunun bilgisi varlıklara yayılan tecellîyi bilmektir.

Dolayısıyla ona göre muhakkiklerin bilgisi iki şeyle sınırlı olup bunların birincisi, bir şeyin Tanrı ile doğrudan irtibatı anlamındaki o şeydeki özel irtibat yönünü bilmek iken ikincisi, vasıtalar yoluyla o şeyin Tanrı'yla irtibatını bilmektir (Demirli, 2012a: 122)³ ki bu iki irtibat şeklinin *Risâle-i Nûr*'daki karşılığı Allah'ın her bir şeyle doğrudan olan ilişkisini ifade eden *ehadiyet tecellîsi* ile dolaylı ilişkisini ifade eden *vâhidiyet tecellîsidir*. Farklı ve artı olarak her ikisini aynı anda tazammun eden *ferdiyet tecellîsi*yle beraber Allah'ın âlem ve içindekilerle üç tarzda bir irtibatı ve ilişkisi ve bu çerçevede ortaya çıkan meseleler tavzih ve tahkik edilerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Allah'ın kâinat ve içindekilerle olan doğrudan ilişkisine (vech-i hâs) odaklanarak zorunlu nedensellik fikrini yıkmayı ve böylelikle deizme açılan kapıyı kapatmayı hedefleyen yeni dönem tasavvufu gibi *Risâle-i Nûr*'da da vâhidiyet tecellîsiyle (dolaylı) beraber ehadiyet tecellîsi (doğrudan) ve yine bu ikisinin beraber bulunduğu ferdiyet tecellîsi beyan edilecek ve dolaylı tecellîde kendilerine perde vazifesi verilen esbabın ve vasıtaların hiçbir şekilde gerçek manada bir etkilerinin ve icâdlarının olmadığı ispatlanacaktır.

Risâle-i Nûr'un zorunlu nedensellik, tabiatperestlik veya esbabperestlik fikrinin yıkılarak hem küfre hem tabiat fikrine hem de deizme giden kapıların kapatıldığı ve bütün tesirin ve icâdın Cenâb-ı Hakk'a ait olduğunun tereddütsüz olarak ortaya konulduğu bir eser olduğunu söylemek kanaatimizce mübalağa değildir (bk. Nursi, 1996e: 293-294, 697-698; 1996c: 176-194, 331-332; 1995b: 260-262; 1993b: 10-11). Bu, *Risâle-i Nûr*'un yeni dönem tasavvuf anlayışı gibi özellikle Allah'ın içkin boyutuna odaklı bir marifet ortaya koymasının doğal bir neticesi olarak görülebilir. Dolayısıyla bu mevzuda ve hedefte de iki düşünce arasında bir müştereklik ortaya çıkmış olmaktadır.

Öte yandan *Risale-i Nûr*'da yine benzer şekilde varlık ve bilgi görüşünün merkezine nûr-ı Muhammedî (s.a.v.) görüşünün yerleştirilmiş olduğunu görmekteyiz. Hakikat-i Muhammediye âlem ve içindekilerin vücûdunun sebebi, vasıtası, neticesi ve ille-i gâiyesi olarak görülmüştür. Kâinat ağacının aslı çekirdeği (çekirdek-i aslîsi) bu hakikattir. Kâinat ağacının kıyâmı, varlık ve hayatîyetini sürdürmesi bu hakikat ileler. Âhiret âleminin açılmasına sebep de bu hakikattir. Bu hakikat, aynı zamanda nübüvvet divanının fâtihası ve hâtimesidir. Velâyetin başı ve sonudur. Allah isminin mazharı, ulûhiyet ve rubûbiyet tecellîlerinin en mükemmel aynası ve meclâsıdır. İnsan-ı kâmil-i hakikî, şahsiyet-i mâneviyesi, hakikati ve mahiyetiyle Hz. Muhammed'ten (s.a.v.) ibarettir (bk. Nursi, 1993a: 70; 1996e: 362, 459-461, 579-580; 1993b: 116-117, 121, 246; 1992: 324-326; 1993c: 71, 75, 219, 264; 1995b: 251-252; 1996a: 175-176).

Hakikat-i Muhammediye *Risâle-i Nûr*'da vahdet-i vücûd düşüncesinde olduğu gibi merkez bir kavramdır. Ondaki varlık, bilgi ve insanî kemâl görüşünün ilkesi mesabesindedir. Nasıl ki İbnü'l-Arabî ve sonrasında tasavvuf, ağırlıklı olarak hakikat-i Muhammediye anlayışı etrafında şekillenmiş ve gerçekte bütün tasavvuf literatürü

³ Bolay'a göre de vahdet-i vücûdun esas meselesi Allah'ın, âleme, mevcûdâta ve maddeye nasıl tesir ettiği meselesidir. Bu telakkide esas alınan husus Allah-âlem münasebetidir. (Bolay, ts., s. 545-546).

doğrudan veya dolaylı olarak “Muhammediye” haline gelmişse (Demirli, 2011a: 2/163), kanaatimizce aynı durumu *Risâle-i Nûr* ve bahisleri için de söz konusu etmek mümkündür. Nursi (1996e: 449), bu mevzunun da eserlerinde tahkik nazarıyla ele alındığına da işaret etmektedir.

Nursi, *Risâle-i Nûr*'un menbaı ve esası olarak nûr-ı Muhammedî ve hakikat-i Kur'âniyeye işaret etmiş (Nursi, 1996a: 112), onu veraset-i Ahmediyeye (s.a.v.) cihetinden hakikat-i Muhammediye'nin asrındaki bir varisi, aynası ve cilvesi, hakikat-i Kur'âniyenin hakiki bir tefsiri olarak nitelendirmiştir (Nursi, 1993c: 242).

Risâle-i Nûr'da Allah-kâinat-insan ilişkisinin ifadesi, bu mevzu etrafında ortaya çıkan soruların cevaplanması ve sorunların çözülmesi aynen yeni dönem tasavvuf anlayışında olduğu gibi (Demirli, 2011b: 92-93) esmâ-i ilâhiye üzerinden olmuştur. Nursi hakikat ilminin ve hikmetin marifetullahtan geçtiğini, *marifetullahın da esmânın marifeti olduğunu* tespit etmektedir (Nursi, 1996e: 473). Bu kapsamda *Risâle-i Nûr*'un âdeta bir esmâ ve tecellîleri kitabına dönüştüğünü görmekteyiz. Nursi'nin bilgi düşüncesinin tamamen esmâya dayandığını görmekteyiz (Nursi, 1996e: 237, 242, 263, 366, 627-631).

Kaldı ki Nursi'ye göre yukarıda sözü edilen tarz aslında bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan bir tarzdır. Kur'ân'ın âyetlerinin sonlarında zikrettiği fezlekelerin çoğu zaman ya esmâ-i ilâhiyenin kendisini veya bu isimlerin manalarını tazammun etmesi söz konusudur. O, bu durumu, Kur'ân-ı Kerîm'in *bedî üslûbunda esmâ-i hüsnâ cihetinde olan bir i'câz meziyeti* olarak ifade etmektedir (Nursi, 1996e: 415-434). Nursi'ye göre esmâ-i hüsnânın her birisi bir *kaide-i külliye* hükmünde olup Kur'ân, yüksek hakikatlerin, küllî ve umumi meselelerin takrir ile tespitinde ve tahkik ile ispatında bunlara müracaat etmektedir (Nursi, 1996e: 427-429). Nursi'nin de eserlerinde ilgili meselelerin tahkikinde müracaat ettiği şeyler kaide-i külliye hükmünde olan esmâ-i ilâhiyedir (Nursi, 1996c: 100-101, 138; 1996d: 307-308; 1996e: 563-565, 579-580). Kanaatimizce bütün bu beyan ve aktarımlardan sonra mebâdîsi esmâ-i ilâhiye olan ilmin eserlerinden söz edilecekse bunların önde gelenlerinden bir tanesi de *Risâle-i Nûr*'dur demek yanlış olmayacak, belki bir hakikatin ifadesi ve bir hakkın teslimi olacaktır.

Sonuç

Bir ilim olarak birbirine mukabil olarak hususiyetlerini ortaya koyup irdelediğimiz yeni dönem tasavvufu ile *Risâle-i Nûr* arasında bu hususta ve diğer bazı hususlardaki farklılıklarla beraber ilmî hüviyet açısından açık benzerlik ve paralelliklerin varlığı ortadadır.

Her ikisi de kendilerini münhasıran tikel bir ilmî disiplin üzerinden ifade etmemiş belki bu bakımdan ikmâl edici, bütünleştirici, üst, tümel, kapsayıcı ve merkezi bir tarzı ortaya koyduklarını iddia etmişlerdir. İki de kendilerini muhakkik, ilimlerini hakikat ilmi veya ilm-i ilâhî (marifetullah ilmi) ve yöntemi de tahkik olarak tespit etmektedir.

İkisi de Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve marifetini konu edinmekte ve bu konuda aşkın boyutunun yanında özellikle O'nun içkin boyutunu ön plana çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla ikisi de marifet-i ilâhiye başta olmak üzere hakikat bilgisinin tahsilinde tenzihin yanında özellikle temsil ve teşbihe ve bunun vereceği bilgiye başvurmakta ve teşbih ve temsil boyutunun ihmal edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Böyle olunca tabii olarak ikisi de akıl ve kalp birlikteliğinin olduğu bir yol takip etmek gerektiğini tespit etmektedir.

İkisi de ilâhî ve kevnî hakikatler açısından aklın yetersizliğini buna karşın Kitap ve Sünnet bilgisinin kaçınılmazlığını savunmaktadır.

Her ikisi de özgünlüklerini tam olarak Kur'ân'ın nuruna ve nûr-ı Muhammedî'ye istinad etmekten, bilgilerini doğrudan bu iki kaynaktan elde etmekten almaktadırlar.

İkisi de marifette içkin boyutu merkeze aldıkları için doğal olarak Allah-âlem-insan ilişkisine odaklanmakta ve bu çerçevede ortaya çıkan soru ve sorunları çözmeye çalışmaktadır. Bunu da yine benzer şekilde esmâ-i hüsnâdan hareketle, esmâyı bu hususta ilke kabul ederek, onları bilginin kendilerinden çıkarıldığı kavramlar olarak görerek yapmaktadırlar. Neticede mevzu, mesâil ve mebâdîlerinde ortaklaşmaktadırlar.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise *Risâle-i Nûr*'un; Konevî'nin, İbnü'l-Arabî'nin literatüre kazandırdığı engin ve zengin verilerden hareketle tasavvufu yeniden inşa ile tekmil ederek taşımaya çalıştığı formun mükemmel bir pratiğini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü onda ilâhî ve kevnî hakikatler itibariyle ortaya konulan bütüncül tasdik ve tahkik pratiğiyle bir yerde yeni dönem tasavvufunun, sûfnin (insan-ı kâmil) irfanının görelî öznellikten nesnellığe, izafî sübjektiflikten objektifliğe ve dolayısıyla da umumun istifadesine açılması hedef ve ideali tam olarak tahakkuk ettirilerek fiiliyata dökülmüş görünmektedir.

En önemlisi de *Risâle-i Nûr*'un mevzubahis kapsamlı ve bütüncül tahkik pratiğini, hakikatlerin tenasübünü ve rubûbiyetin ahkâmının müvâzenesini bozmadan, esmâ-i hüsnânın hükümleri ile rubûbiyet ve ulûhiyetin şuûnâtını tenâsüple cemederek ortaya koyduğuna dair güçlü bir iddia taşıyor olmasıdır. Bu aynı zamanda tevhidin en yüksek mertebede tahkiki olarak ortaya konulması anlamına da gelmektedir. Bunu gerçekleştirebilmiş olmasını ise doğrudan doğruya Kur'ân-ı Hakîm'den veraset-i nübüvvete dayalı velâyet-i kübrâ ile alınan marifete dayandırmıştır. Nihayetinde *Risâle-i Nûr*'un marifet-i ilâhiye açısından temayüz ettiği bu nitelikleri ve tahkik ameliyesindeki bütüncül pratiği itibariyle yeni dönem tasavvufunun (ilm-i ilâhî, ilm-i tahkik) bir anlamda mütemmimi ve ikmâl edicisi olarak görülebileceği ve bunun somut dayanaklarının olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Kaynakça

- Açıkgenç, A. (ts.). İlim Anlayışı ve İlimlerin Sınıflandırılması Açısından Risale-i Nur'ların Bir Değerlendirmesi. M. Paksu (Haz.). *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu- III 20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursî* içinde (477-490. ss.). Nesil Yayın Basım.
- Başer, H. B. (2018). Tasavvufî Yöntemdeki Tutarlılığın Dayanağı Olarak İttibâ-i Rasûl Anlayışı: Cüneyd-i Bağdâdî ve İbnü'l-Arabî Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme. M. Arslan vd. (Ed.). *Uluslararası İbnü'l-Arabî Sempozyumu İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l-Arabî Bildiri Kitabı* içinde (1/567-595. ss.). İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bolay, S. H. (ts.). Said Nursî'nin Vahdet-i Vücuda Bakışı. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu-V- Risâle-i Nur'a Göre Kur'an'ın İnsana Bakışı* içinde (545-550. ss.).
- Demirli, E. (2004a Güz). Klasik İslâm Nazariyatı ile Osmanlı Düşünce Dünyası Arasında Selçuklu Köprüsü: Sadreddin Konevî ve Nazari Tasavvufun Kuruluşu. *Türklük Araştırmaları Dergisi* (16), 7-35.
- Demirli, E. (2004b). Sadreddin Konevî ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri. *Sadreddin Konevî Sempozyumu* içinde (12-33. ss.).
- Demirli, E. (2007a). 'Varlık Olmak Bakımından Varlık' İfadesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları. *İslâm Araştırmaları Dergisi* (18), 27-47.
- Demirli, E. (2007b). 'Zahiri' İlimlerin Otoritesi Karşısında Tasavvuf'un Meşruiyet Arayışı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (15), 219-244.
- Demirli, E. (2009). İslam Metafizik Düşüncesinin Serüveni: Sadreddin Konevî ve Takipçilerinde İbn Sînâ Etkisi. M. Mazak ve N. Özkaya (Ed.). *Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu* içinde (2/353-359. ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Demirli, E. (2010a). *Nazari Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri*. İSAM Yayınları.
- Demirli, E. (2010b). Türk Düşüncesinin Kurucu Düşünürü Olarak Konevî. I. *Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri* içinde (77-80. ss.). MEBKAM Yayınları.
- Demirli, E. (2011a). İbnü'l-Arabî'nin Düşüncesinde Hz. Peygamber ve Hakikat-i Muhammediye. *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)* içinde (2/155-163. ss.). DİB Yayınları.
- Demirli, E. (2011b). *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*. İz Yayıncılık.
- Demirli, E. (2012a). *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan İbnü'l-Arabî ve Vahdet-i Vücûd Geleneği*. Kabcacı Yayıncılık.

- Demirli, E. (2012b). Vahdet-i Vücûd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (42/431-435. ss.). TDV Yayınları.
- Demirli, E. (2015). *Tasavvufun Altın Çağı Konevî ve Takipçileri*. Sufi Kitap.
- Demirli, E. (2016a). *İslam Düşüncesi Üzerine Söyleşi Ve Konuşmalar "Filler ve Körler"*. Ed. M. S. Konar ve H. B. Başer. Sufi Kitap.
- Demirli, E. (2016b Nisan). Tasavvuf Araştırmalarında Dönemlendirme Sorunu: Din Bilimleri ile Metafizik Arasında Tasavvufun İlim Olma Mücadelesi. *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2 (4), 1-29.
- Demirli, E. (2018a). Fusûsü'l-Hikem Şerhçiliği Hakkında Değerlendirmeler: Şârihlerin Temel Düşünceleri Nelerdi? E. Alkan ve O. S. Arı (Ed.). *Osmanlıda İlm-i Tasavvuf* içinde (271-282. ss.). İSAR Yayınları.
- Demirli, E. (2018b). İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî: İlimlerin Tedâhül Devrinde Tasavvuf ve Felsefe. M. C. Kaya (Ed.). *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler* içinde (503-539. ss.). TDV İSAM Yayınları.
- Demirli, E. (2021 Nisan). Tasavvufun Bir Din Bilimi Haline Gelmesi: Ümmi Geleneğin Dönüşme Süreci ve Nesnel Bilim Alanının Genişlemesi. *Journal of Balkan Studies* 1 (1), 7-37. <http://doi.org/10.51331/A001>
- Gazzâlî, M. (2005). *İhyâu 'Ulûmi'd-Din*. Dâr İbn Hazm.
- İbnü'l-Arabî, M. (1999). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. 1-8. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Arabî, M. (2007-2012). *Fütuhât-ı Mekkiyye*. Çev. E. Demirli. 1-18. Litera Yayıncılık.
- İzutsu, Toshihiko. (2005). *İbnü'l-Arabî'nin Fusûs 'undaki Anahtar Kavramlar*. Çev. A. Y. Özemre. Kaknüs Yayınları.
- Konevî, S. (2013a). *Marifet Yolcusuna Kılavuz Tebsiratü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehâ*. Çev. A. R. Akyürek. İz Yayıncılık.
- Konevî, S. (2013b). *Tasavvuf Metafizigi Miftâh-ı Gaybi'l-Cem Ve'l-Vücûd*. Çev. E. Demirli. İz Yayıncılık.
- Nursi, B. S. (1992). *Barla Lâhikası*. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1993a). *'Asâ-yı Mûsâ*. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1993b) *Mesnevî-i Nûriye*. Çev. A. Nursi. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1993c). *Sikke-i Tasdîk-i Gaybî*. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1994). *İşârâtü'l-i'câz*. Çev. A. Nursi. Envâr Neşriyât,
- Nursi, B. S. (1995a). *Kastamonu Lâhikası*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1995b). *Şualar*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996a). *Emirdağ Lâhikası-I*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996b). *Emirdağ Lâhikası-II*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996c). *Lem'alar*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996d). *Mektûbât*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996e). *Sözler*. Envâr Neşriyât.

Risâle-i Nûr müellifi Bedüzzamân Said Nursi Tarihçe-i Hayatı. (1996). Envâr Neşriyat.

Vahide, Ş. (2009). Risâle-i Nûr'daki Belli Başlı Tasavvufî Konularla İlgili Bir İnceleme. İ. M. Abu-Rabi (Ed.). *Said Nursî ve Tasavvuf içinde* (17-51. ss.). Etkileşim Yayınları.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.29>

Volume 7/2

2023 p. 471-483

AHMED EMİN VE ELEŞTİRMEN YÖNÜ

AHMED EMİN AS A LITERARY CRITIC

Derya ADALAR SUBAŞI*

ÖZ

Mısırlı düşünür, yazar, İslam tarihçisi, edip ve bir eleştirmen olarak çağdaşları arasında özel bir konumu olan Ahmed Emîn, çocukluğundan itibaren aldığı çok yönlü eğitim ve yaptığı ilmî faaliyetlerle akademik olarak birçok alana katkı sağlamış önemli bir kişiliktir. Bu çalışmada eleştirmen yönü ve eleştirel görüşleri üzerine yoğunlaşmış olsa da, gerek eserleri ve gerekse öz yaşam öyküsü itibarıyla bugün bile dikkat çekmekte ve incelenmektedir. Ahmed Emîn'in eserleri arasında edebiyatçı yönünü okuyucuya en çok hissettireni edebiyat eleştirisi üzerine yazdığı *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eseridir. Uzun süren kapsamlı araştırmaların ve derslerin bir ürünü olan *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eseri ilk olarak 1954 yılında yayımlanmıştır. Eserde Arap Edebiyatı Tarihi boyunca öne çıkan şairler ve eserler üzerine yaptığı 47 mülahaza yer almaktadır. Bu mülahazalar içinde Klasik Arap Şiiri ve nesri üzerine yaptığı yorumlar olduğu gibi edebiyat, edebî ürün, eleştirmen ve edebî eleştiri gibi kavramların detaylı açıklamaları da vardır. Ayrıca Arap Edebiyatında modern dönemde görülen ilk edebî eleştiri çalışmalarına dair de kısa açıklamaları dikkat çekmektedir. Emîn, kendi döneminde hâkim olan eleştiriyi Batı eleştiri kuramları ve ölçütlerinin Arap Edebiyatına uygulanma çabaları şeklinde yorumlarken edebiyatın eleştiriden daha yüksek konumda olduğu, eleştirinin hüküm vermek ile bir edebî ürünü sevmek arasında ikiye bölünmüş olduğu görüşünü de dile getirmektedir. Ona göre Mısır'da sabit ilkeler üzerine kurulu adil eleştiri hükümlerine ve daha ılımlı eleştirmenlerin insafli eleştirilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Ahmed Emîn, Eleştirmen, en-Nakdu'l-Edebî, Mısır*

ABSTRACT

Ahmed Emin, who has a special position among her contemporaries as an Egyptian thinker, writer, Islamic historian and critic, is an important personality who has contributed to many academic fields with the versatile education received since his childhood and his academic activities. Although this study focuses on his critical

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: adalar@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3308-1295, Ankara, Türkiye.

side and critical views of which draws attention as an author who inspired even today, both in terms of his works and his biography. Among Ahmed Emîn's works, the one that makes the reader know his literary side the most is his work titled *en-Nakdu'l-Edebî*, which he wrote on literary criticism. His work, *en-Nakdu'l-Edebî*, which is a product of long-term comprehensive research and lessons, was first published in 1954. The work contains 47 thoughts on prominent poets and works throughout the history of Arabic literature. These considerations include his comments on classical Arabic poetry and prose, as well as detailed explanations of concepts such as literature, literary product, critic and literary criticism. It also contains brief explanations of the first literary criticism works seen in Arabic literature in the modern period. While Emîn interprets the criticism dominant in his period as efforts to apply Western critical theories and criteria to Arabic literature, he also expresses the view that literature is in a higher position than criticism, and that criticism is divided between passing judgment and liking a literary product. According to him, there is a need for fair criticism provisions based on fixed principles and fair criticism from more moderate critics in Egypt.

Keywords: *Ahmed Emin, Critic, en-Nakdu'l-Edebi, Egypt*

Giriş

Mısırlı Ahmed Emîn İbnu'ş-Şeyh İbrahîm et-Tabbâh (h.1295-1373/ m. 1886-1954/) önde gelen tarih ve edebiyat yazarlarından biri olup, Kahire'de orta halli bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Hâfız olan babası gündüzleri Ezher'de hocalık ve ardından İmâm Şâfi'î Mescidi'nde imamlık yapıyordu. Oğlunun eğitimiyle bizzat ilgileniyor, onu hem medreseye hem de *kuttâb*'a göndererek çift taraflı bir eğitim almasını sağlıyordu. Böylece Ahmed Emîn okul çağında hem Kur'ân-ı Kerîm-i ezberlemiş hem de birçok kitapla tanışarak aklî yönden kendini geliştirmişti. Bu eğitimlerin ardından kısa süre Ezher'de Hanefî Fıkhı üzerine dersler almış, Ezher'de okuyan parlak öğrencilerin zor bir sınav uygulanarak seçildiği Medresetu'l-Kadâ'i'ş-Şer'i'ye (Kadılık okulu) girmeye hak kazanmıştır. Burada çeşitli dinî, edebî, ilmî, hukukî ve dille ilgili konuları tahsil ederek 1911 yılında mezun olduktan sonra bir süre öğretmen yardımcılığı yapmış, 1913 yılından 1921 yılına kadar da bazı mahkemelerde kadılık görevini üstlenmiştir. Bu sırada İngilizce de öğrenen Emîn, 1926 yılında Dr. Tâhâ Hüseyin tarafından edebiyat fakültesinde ders vermesi için aday gösterilmiş, böylece ilmî çalışmalarının meyvesini alacağı üniversite ile ilk bağı kurulmuştur.

Mısır Üniversitesi Edebiyat Fakültesine hoca olarak atanmasının ardından 1929 yılında Mısır Üniversitesi Kültür İdaresi Müdürlüğünü üstlenmiş, daha sonra Edebiyat Fakültesine dekan olarak seçilmişti. İki yıl sonra, dönemin Eğitim Bakanı Muhammed Huseyn Heykel, kendisinin bilgisi olmaksızın Edebiyat Fakültesinin hocalarından bir bölümünü İskenderiye'ye tayin edince, dekanlık görevinden istifa edip “ben bir üniversite hocasından küçük, bir dekandan büyüğüm” şeklindeki meşhur sözünü söyleyerek üniversite hocalığı görevine geri dönmüştür. 1945 yılında Eğitim Bakanlığı, Kültür İşleri Müdürlüğünde görevlendirilmiş, bu görevi sırasında eğitimi halk nezdinde yaygınlaştırabilmek amacıyla bir halk üniversitesi kurmuş; “*İbnetî el-Azîze*” (Kıymetli Çocuğum) olarak isimlendirdiği bu halk üniversitesi daha sonra geliştirilerek “Kültür

Sarayı” adını almıştır. Emekliye ayrılmadan önce yaptığı son görev ise Arap Birliği Kültür İdaresi Müdürlüğüdür. 27 Mayıs 1954 yılındaki ölümüne dek telif faaliyetlerini sürdürmüştür.

İdari görevlerin, ilmî faaliyetleri yerine getirmede bir engel olduğunu savunan Ahmed Emîn’in bir idari görevi sonrasında söylediği “*Hükmetmek değil, çalışmak istiyorum*” sözleri hayatını anlamak konusunda bir anahtar niteliğindedir. Şam Arap İlim Kurumu üyeliği, Kahire’de Dil Kurumu üyeliği, Irak’ta Bağdat İlim Kurumu üyeliği görevlerini üstlenmiştir. Kahire Üniversitesi, 1947 yılında kendisine fahri doktor unvanı vermiştir. Döneminin en üretken yazarlarından biri olan Ahmet Emin, otuz yıl boyunca Te’lif, Tercüme ve Neşr Heyeti Başkanlığı yapmıştır. Makaleleri dergi ve gazetelerde, özellikle *er-Risâle* ve *es-Sekâfe* dergilerinde yayımlanmıştır. Bu dergilerde çıkan makaleleri daha sonra *Faydu’l-Hâtır* adıyla 6 cilt olarak yayımlamıştır. Basılı eserleri arasında *Hayâtî* adlı otobiyografik eseri yanında *Fecru’l-İslâm*, *Duhâ’l-İslâm*, *Zuhru’l-İslâm*, *Yevmu’l-İslâm*, *en-Nakdu’l-Edebî (2 cilt)*, *Zu’emâ’u’l-İslâh fi’l- ‘Asri’l-Hadîs*, *Îlâ Veledî*, *Kâmûsu’l- ‘Âdât*, *es-Sa’leke ve’l-Futuvve fi’l-İslâm*, *Mebâdi’u’l-Felsefe(Çeviri)* gibi eserleri sayılabilir. (‘Âşûr, ez-Zirikli 2002, C.I, 101, Kehhâle 1957, C.I, 107).

Ahmed Emîn, *Fecru’l-İslâm* ile başlayan *İslâmiyyât* serisine, Tâhâ Hüseyin ile birlikte yaptıkları vazife taksimi neticesinde başlatmıştır. Bu çalışmalar ardından ortaya koyduğu eserleriyle İslâm Kültür Tarihi sahasında üne kavuşan Ahmed Emîn, müsteşriklerden Carl Brockelmann’dan etkilenecek Batı düşünce ve tenkit metodunu eserlerinde uygulayanlardan biridir. Ahmed Emîn’in İslâmî araştırmalar sahasında onca nitelikli çalışma ortaya koymuş olmasına rağmen kendisinin İslâmî çevrelerde pek rağbet görmemiş olması, onun XX. yüzyılın ilk yarısında Oryantalizmin biraz fazlaca etkisinde kalmış olmasına yorulmaktadır. (Kılıç 1989, 63). *Fecru’l-İslâm*, *Duhâ’l-İslâm*, *Zuhru’l-İslâm* ve *Yevmu’l-İslâm* adlı çalışmaları İslam tarihi, kültürü ve medeniyeti hakkında bilgi veren birer başvuru eseri niteliğindedir. Ahmed Emîn’in *Fecru’l-İslâm Serisi* olarak bilinen bu eserlerin isimlendirilmesini günün bazı vakitlerine göre yapmış olması dikkat çekicidir.

İlmî hayatına bir Ezherli olarak başlayıp kadılık okulunda devam eden ve orada kadı olarak da eğitim veren birinin Edebiyat Fakültesinde Mısırlı, İngiliz, Fransız ve Belçikalı hocalar arasında hocalık yapması, Ahmed Emîn’in hayatında dikkat çeken bir unsurdur. İlme ve öğrenmeye açık olan yapısı sayesinde onların akademik tecrübelerinden faydalanmış, üniversite ortamının nasıl olduğunu öğrenmiştir. ¹ Yaşamının büyük bir bölümünde telif faaliyetleriyle meşgul olan Ahmed Emîn, Arap ve İslam dünyasında XX. Yüzyılın önemli fikir adamlarından ve aydınlarından biri olmuş, İslam Medeniyetini yenilenmeye davet eden görüşleriyle dikkat çekmiştir. ²

¹ http://www.arabphilosophers.com/Arabic/philosophers/amodern/amodern-names/aahmad_ameen.htm, E.t. 5.09.2023

² <https://www.hindawi.org/contributors/20953090/>

1. Ahmed Emîn ve Edebî Eleştiri

Ahmed Emîn'in eserleri arasında edebiyatçı yönünü okuyucuya en çok hissettireni edebiyat eleştirisi üzerine yazdığı *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eseridir. Otobiyografisi *Hayâtî*'de³ yer alan bilgilere göre Edebî Eleştiri'den ilk olarak 1926 yılında Edebiyat Fakültesinde verdiği belâgat derslerinin içinde bahsettiği anlaşılmaktadır. Daha sonra bu dersi müstakil olarak vermesi teklif edildiğinde o sırada İslam Tarihi konulu eserlerini yazmakla meşgul olduğu için bu teklife olumlu yanıt verememişti. Bu kararda, Ahmed Emîn'in edebî eleştiri alanında kendini yetiştirerek dersi verebilecek zemini oluşturmak istemesi de etkili olmuştu. Zira otobiyografisinde, İbn Sellâm'ın *Tabakât*'ı ve İbn Kuteybe'nin *Tabakâtu's-Şu'arâ*' adlı eserlerini ders olarak verdikten sonra edebî eleştiri alanında İngilizce yazılmış eserler üzerine okumalar yaptığını, konu üzerinde iyi bilgi edindikten sonra Edebî Eleştiri'yi ders olarak vermeyi düşündüğünü belirtmektedir (Emîn 2010: 151). *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eserinin 25 Mart 1953 tarihli mukaddimesinde de benzer açıklamaları olan Ahmed Emîn, verdiği derslerde öncelikle Batılıların ve Arapların belâgat alanında yazdıkları çalışmalarını karşılaştırmalı olarak incelediğini söylemektedir. Öyle ki bu karşılaştırmalı dersler belâgat araştırmalarından edebî eleştiri çalışmalarına geçiş aşamasında kendisine fayda sağlamıştır. Bunu yaparken İbn Sellâm'ın ve İbn Kuteybe'nin eserlerini okuyup, Ebû Hilâl el-Askerî'nin, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*'ini, İbnu'l-Esîr'in *el-Meselu's-Sâ'ir*'ini, Âmidî'nin *el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*'sini ve Curcânî'nin *el-Vasâta beyne'l-Mutenebbî ve Husûmihi* adlı eserini inceledikten sonra öncelikle bu eserlerde takip edilen yolu kavramış, ardından İngilizce edebî eleştiri eserlerini okumuş ve bu ilimi bir düzene sokabilmek için harcanan çabaları fark etmiştir. Kuram ve usulleri kavradıkça zikredilen Arapça eserlerin usul olarak alt yapısını zayıf bulsa da bu eserlerin eleştiriye dair görüşler içerdiğini belirtmiştir. Böylece elde ettiği bilgiler neticesinde Edebiyat Fakültesinde Batı edebiyatlarından öğrendiği eleştiri metotlarını Arapça eserlere uygulamak suretiyle Mısır'da ilk defa Modern Edebî Eleştiri derslerini başlatmıştır. On yıl gibi bir zaman zarfı boyunca şiir, nesir, Batı ve Arap edebiyatı tarihi gibi konularda derinleşerek eleştiri usullerini edebî ürünlere uygulamıştır. Batı Eleştiri Tarihine dair verdiği derslerin içeriğinde kendisi gibi bir akademisyen olan ve eleştiri tarihine dair eserler tercüme etmiş, Muhammed en-Nuveyhî'nin bu tercümelerinden faydalandığını belirtmekte ve ona teşekkür etmektedir. Edebî Eleştiri ders notlarında Batı eleştirisinde bir kuramı açıkladıktan sonra Arap okuyucunun da zevkine hitap etmesi açısından klasik Arap şiirinden örnekler vermekte, şiirler üzerine değerlendirmeler yapmaktadır. Edebî Eleştiri hususunda edindiği her yeni bilgiyi bir not defterine yazdığını söyleyen Emîn, zamanla bu notların hacminin artması üzerine yazdıklarını bir kitapta toplamaya karar vermiştir (Emîn, 1954: 9,10). İşte *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eseri bu çalışmalarının bir meyvesi olarak ortaya çıkmıştır. Eserin mukaddimesinde edebî eleştiriye dair incelediği İngilizce eserlerin kaynaklarına ulaşmış

³ Bu esere göre Ahmet Emîn'in görüşlerini detaylı olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Karabela, N. (2003), Hayatî adlı eserine göre Ahmed Emin, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/11. s.125-138.

dayanaklarını güçlendirmek istediğinden ve bunu başaramadığından bahsetmekte ve okuyucuya bir nevi özürlerini sunmaktadır. Ona göre bunu başarmanın tek yolu İngilizce, yanı sıra Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Yunanca'yı da iyi bilmektir. Bunun meşakkatinden bahseden Emîn, kanımızca bütün bu dilleri öğrenmenin kendisine çok zaman kaybettireceğinden çekinerek İngilizce kaynaklara güvendiğini ve sadece onlardan faydalandığını kendi ifadeleriyle belirtmiştir. Bunu belirtirken Arap okuyucuya bu konuda az bile olsa bilgi aktarabilmenin daha yararlı olacağını belirtmiş ve bu görüşünü

ما لا يدرك كله، لا يترك كله

Hepsi kavranamayan şeyin tümü terk edilmez.

şeklindeki atasözü ile desteklemeye çalışmıştır. Kendisinden sonra çok dil bilen birinin gelip eleştiri tarihini belki de kendi hayal ettiği tarzda yeniden ele almasını dileyerek mukaddimesini sonlandırırken, edebiyatın ve edebiyatla ilgili tüm konuların unsurları konusunda yazdığı birinci bölümde ele aldığı konuların ve numaralanmış farklı mülahazaların okuyucuya fayda sağlayacağını belirtmiştir (Emîn 1954: 10). Eserde Arap Edebiyatı tarihi boyunca öne çıkan şairler ve eserler üzerine yaptığı 47 mülahaza bulunmaktadır. Uzun süren kapsamlı araştırmaların ve derslerin bir ürünü olan *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eseri ilk olarak 1954 yılında yayımlanmıştır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cildinde *edebiyat kuramları* başlığı altında *edebî eleştiri*, *edebiyatın unsurları*, *şiir*, *nesir*, *roman*, *eleştiriye genel bir bakış*, *edebiyat eleştirisi çalışmalarının tarihsel yönleri* gibi başlıklar ve ardından mülahazalar ve uygulamalar bulunmaktadır.

Eserin ikinci cildi *Batılılarda ve Araplarda Edebiyat Eleştirisi Tarihi* başlığını taşımaktadır. Bu ciltte, *Batılılarda Eleştiri Tarihi*, *Eleştiri Reformu*, *19. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılda İngilizlerde Eleştiri ve Edebiyat*, *Araplarda Eleştiri Tarihi*, *Cahiliye Döneminde Arap Eleştiri Tarihi*, *Emeviler Döneminde Edebî Eleştiri*, *Irak ve Şam'da Eleştiri*, *Abbassiler Döneminde Eleştiri* başlıkları bulunmaktadır.

Eserin içeriği incelendiğinde edebî eleştiri kavramına geçiş zemininin sağlam bir şekilde oluşturulduğu görülmekte, yazarın didaktik üslubu dikkat çekmektedir. Öncelikle edebiyat kavramı diğer bilimlerle bağlantısı kurularak verilmekte, Arap Edebiyatı bağlamında örneklerle anlatım zenginleştirilmektedir. Edebiyat, eleştiri ve çevre üçlemesi Emîn'in yoğunlukla üzerinde durduğu bir konudur. Şiir, nesir, roman gibi edebî ürünlerin mahiyetinin açıklanması, bu ürünlere eleştirel bir bakış açısı ile bakmak konusunda okuyucuya yol gösterici olmaktadır.

Ahmed Emîn, eleştirinin tanımını yaparken Ebu Durda'nın şu sözünü aktarmaktadır.

إن نقدت الناس نقدوك إن تركتهم تركوك

İnsanları eleştirsen seni eleştirirler, onları bırakırsan seni (eleştirmeyi)

bırakırlar.

Eleştirinin bir sanat olarak mahiyeti ve gerektirdikleri üzerinde duran Emîn'e göre Edebî Eleştiri şayet bir sanatsa edebiyat başta olmak üzere bütün sanat kanunları onun karşısında eğilecektir. Örneğin Sosyoloji, Psikoloji ve Estetik bilimlerinde her hangi bir konuda değerlendirme yapabilmek için bu bilimlerin kurallarını iyi bilmek gerekmektedir, ancak edebî eleştiride durum farklıdır. Yapılacak değerlendirmelerde farklı ayrıntılar göz önüne alınmalıdır. Örneğin bir eleştirmenin şair Tarafa'yı ve şiirlerini anlayabilmesi için öncelikle onun yaşadığı çevreyi iyi tanınması; onun arkadaş ortamına girmesi, onlarla oturup eğlenmesi, şarap meclisinde onlarla birlikte içmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Mütenebbî'yi ve kasidelerinde ne söylediğini anlamak için onun yaşadığı dönemde Halep'in durumunu, Mısır'da onu şiir söylemeye iten olayları incelemesi icap etmektedir. Ebû Nuvâs'ın yetiştiği Abbasi dönemini, toplumsal durumunu tüm gerçekliğiyle bilmeden onun şiirlerini anlamak mümkün değildir. Cerîr, Farazdak ve Ahtal'ın şiirlerini tam olarak değerlendirebilmek için, onların kabilelerini tanımalı, şairlerin bu kabile içindeki konumlarını bilmeli, bir kabilenin diğer kabilelere göre konumunu, dönemin siyasi ve sosyal durumunu ve bu üç şairi birbiriyle hicivleşmeye iten nedenleri kavramak gerekir. Edebî eserlerde de aynı durum söz konusudur. Bir edebî eserin yazıldığı dönemin ortamını bilmeden o eseri sağlıklı bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir. İşte edebî eleştiri çoğu zaman bu tarihsel araştırmalara dayanmaktadır. Örneğin *Kitâbu'l-Agânî* adlı eseri değerlendirirken yazarı saran çevresel faktörlerin bilinmesi gerekmektedir. Eserin yazarı Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, Emeviler soyundan gelmesine rağmen Emevilerin kusurlarını neden dile getirmiştir, niçin kapalı değil de açık bir edebî üslup kullanmıştır, niçin isnad sistemini gözetmiştir gibi soruların hiç birinin cevabı o dönemi iyi araştırmadan verilemeyecektir (Emîn 1954:15-16).

Emîn'e göre bir eleştirmenin sahip olması gereken birtakım nitelikler bulunmaktadır. Eleştirmen öncelikle kendi eleştiri ölçütlerini iyi belirlemelidir. Eleştiri ölçütleri her eleştirmenin düşünce yapısına, psikolojisine göre değişebilir. En iyi örnek ne ise ona göre değerlendirme yapacak olan eleştirmen kendisini tüm geçmiş yargılardan ve fikirlerden soyutlayarak kültürel zevkini asıl konuya yoğunlaştırmalıdır. Çalışmasının kıymetinin takdir edilmesi için adil bir değerlendirme yapması gerekmektedir.

Emîn, edebiyatın dört ana unsurdan oluştuğuna ilişkin eleştirmenlerin genel görüşleriyle hemfikir olduğunu belirtmektedir. Bunlar *duygu*, *anlam*, *üslup* ve *hayal*dir. Her edebî ürün eksiksiz bu dört unsuru içinde barındırmalıdır. Bazı türler bu unsurlardan birini daha fazla miktarda kullanmaya ihtiyaç duyar. Örneğin şiir, hayale yargıdan daha çok ihtiyaç duyar. Yargı da anlamı hayalden daha önde tutar. Emîn'e göre edebiyatı ölümsüz kılan şey duygudur. Duygular şahsiyeti ortaya çıkaran en geniş alandır. Öyle ki Emîn: "Bir kişinin edebiyatçı mı yoksa âlim mi olduğunu öğrenmek isterseniz onun ürünlerine bakınız. Sözleri akıldan etkilener mi ortaya çıkmış yoksa duygulardan etkilener mi? Akıldan etkilendiyse âlimdir, duygulardan etkilendiyse edebiyatçıdır" diyerek âlim ve edip sözcüklerinin ayırımını yapmıştır. Hayal unsurunun duygu ile birlikte anlam bulduğunu, anlamın ise müzik dışındaki bütün sanat türleri için temel olduğunu belirtmektedir. Üslup da söz dizimi, düşünce ve görüşleri ifade etmek için bir araçtır. İbn

Reşîk'in *Kitabu'l-Umde*'sinden örnek vermekte, Reşîk'in edebî duyguları dörde ayırdığını belirtmektedir. Bunlar *er-Ragbe*, *er-Rahbe*, *et-Tarab* ve *el-Gadab*'tır. Övgü ve teşekkür *er-ragbe* ile, özür ve af dileme *er-rahbe* ile, özlem ve incelik *et-Tarab* ile hiciv, paylama ceza da *el-Gadab* kavramı ile anlatılır. Asıl olan dinleyicinin değil şairin veya edebiyatçının duygularıdır (Emîn 1954, 32-34).

Edebî ürünün hayatta önem verilen herhangi bir şeyden doğduğu görüşünü dile getiren Ahmed Emîn, edebî şahsiyetin de hayattaki en önemli temel gerçeklerden biri olduğunu söyler. Eleştirmen işini yaparken büyük bir edebiyatçının şahsiyetini açıkladığı gibi tüm farklı yönleriyle onun ortaya koyduğu işi de açıklamalıdır. Konusu ve esin kaynağı doğrudan hayata uzanan yazılı edebiyat ürünlerinin edebî eleştiri ile ilgisi olmadığını söyleyenlere karşı çıkan Emîn, asıl olarak gerçek eleştirinin konusunu ve esin kaynağını hayattan aldığını belirtir. Eleştirinin zararları ve faydaları konusunda da görüşlerini ifade eden Emîn, eleştirinin insanları ne zaman aldatıp, ne zaman onlara yardım ettiğini sorgular. Büyük bir yazar hakkında araştırma yaparken direkt o yazara gitmek yerine başkalarının söyledikleriyle yetinildiği zaman eleştirinin aldatıcı olduğunu belirtir. Ona göre hayat koşturmacası içinde bir yazarla ilgili herkesin söylediklerini kabul etmek çoğunlukla başvurulan yoldur. Diğer tarafta da incelenmeyi hak eden, deha sahibi ama büyük olmayan birçok edebiyatçı vardır. Tüm edebiyatçıları okumaya vakit olmayacağından onlar hakkında başkalarının kısaca yazdıklarıyla yetinildiğini belirtir ve bunu *kitaplar ve yazarlar hakkında bilgi edinirken kesinlikle başkalarının söyledikleriyle yetinmememiz gerekir* diyerek eleştirir. Burada temel amacın edebiyat eleştirisi değil, bizzat edebî ürün olduğunu belirtir. Ona göre araştırmadaki ilk amaç araştırmacı ve edebiyatçı arasında bulunan sağlam kişisel ilişkileri geliştirmektir. Eserler hakkında yazılan kitaplarla yetinildiğinde bu amacın yeterince gerçekleştirilemeyeceği hissedilir. Büyük bir eserin asıl niteliği ve kendi dinamik gücü sadece doğrudan kendisine ulaşıldığında kavranır. Çok az bir miktar dışında herhangi bir aracı veya yardımcı kaynaktan aktarma yapılması, incelemenin özgünlüğü açısından uygun değildir. O eseri bizzat incelemeksizin sağlıklı bir eleştiri veya değerlendirme yapmak sağlıklı olmayacaktır. Çünkü şahsî kanaate ulaşmak için harcanan çabaların hepsi, dışarıdan elde edilen herhangi bir bilgidен daha değerlidir. Alıntı veya aktarma yapılan kişi gerçekten büyük bir eleştirmense, ayrıcalıklı bilgilere sahipse ve nadide bir kişiliği varsa okuyucu onu bu konudaki tek otorite olarak kabul eder. Onun gücüne dair kanısı o kadar yüksektir ki aktaran kişi onun karşısında kendi zayıflığını hissederek okuyucuyu ona teslim eder. Ya da onun hükmünü nihaî bir hüküm olarak görmeleri için okuyucunun fikirlerini ele geçirir. Böylece esere sadece kendi gözüyle değil, aktardığı kişinin gözüyle bakar ve okuyucusuna da o resmi sunar. Okuyucu ilk araştırmacının yorumlarından başka bir şey bulamaz. Hata yaptığı şeyde okuyucu da hata yapar; çünkü okurken onun çizmiş olduğu çizgilerin üzerinden gitmektedir. Sonuç olarak işlediği konu ile okuyucu arasında bir açıklayıcı olarak değil bir engel gibi durur. Okuyucunun önündeki yolu kapatarak onu ilerletmeye çalışır, böylece okuyucunun yazarla olan kişisel bağı zayıflar ve eserine olan zihni odaklanma gücü azalır (Emîn 1954: 153-155). Her ne kadar eleştirinin zararından elde edilen çıkarımlar büyük olsa da onun edebiyat araştırmalarına olan katkısından tek

bir an bile tereddüt edilemez. Eleştirmenin görevi, yolu aydınlatması, ilgilileri cesaretlendirmesi ve onlara ilham vermesidir. Büyük bir şair bizi hayatın anlamını bilmek konusunda kendisine katılmaya sevk ediyorsa, eleştirmen bu büyük anlayışa edebiyat anlamında katılmaya sevk eder. Gerçek bir eleştirmen, konusu hakkında bilgi sahibi olmak için işini bir kenara bırakır. Eleştirmen çoğu zaman bize tamamıyla yeni bir bakış açısı verir. Bazen yeni bir yer keşfeden bir kâşif, bazen de bizi beklenmedik bir yere götüren yol arkadaşıdır. Böylece bize kendimiz için daha büyük bir zekâ ve derin bir takdirle ikinci bir kere okumayı öğretir. Eleştirmenin iki görevi vardır. Açıklama ve hüküm verme. Günümüzde eleştirmenler hüküm vermenin amaca ulaşmada etkin bir yol olduğunu düşünse de yorumlamayı bu amaç için araç olarak kullanırlar. Eleştirmen görevini yerine getirmek için amaca yönelik özel yönelimini izler. Kendini tamamen elindeki esere hapseder. Bütün dikkatini o eserde bulduğu şeye odaklar. Aynı yazarın başka çalışmalarına da dönüş yaparak açıklama yapar. Karşılaştırma yöntemini kullanarak dışarıdan bir ışık tutmuş olur. Yöntemi ne olursa olsun tek amacı eseri tanımak ve okuyucuya eseri tanımak konusunda yardımcı olmaktır (Emîn 1954, 156-157). Herhangi bir eleştirmenin incelediği çalışmada göz önüne alması gereken çok sayıda nokta bulunmaktadır. Bunun için kişisel becerilerinde ve özelliklerinde derinleşmesi, açık ya da gizli olarak işaret ettiği ölçütler ve hükümlerin temellerinin sınanması gerekmektedir. İhmal edilmemesi gereken önemli bir mesele de çalışmasındaki genel ruhtur. Aynı kitabı okuyan iki kişi o eseri eleştirmen olarak değerlendirdiklerinde her birinin kendine özgü bir bakış açısı olacaktır. Her biri okuduğu eser hakkında konuştuğunda adeta bir kadı elbisesi giyecek, ıstılâhî bir dil kullanarak çeşitli ilkeler, hükümler ve örnekler ortaya koyacaktır.

1.1. Bir Eleştirmen Olarak Klasik Arap Şiirine Bakışı

Klasik Arap Şiirine dair yaptığı değerlendirmelere meşhur “الشعر سجل العرب”

Şiir Arapların kayıt defteridir sözü ile başlayan Emîn, Arap Edebiyatı, kültürü ve yaşamı hakkındaki bilgilerin şiir yoluyla elde edilebileceğini söylemektedir. Ardından bu sözü biraz daha genişletmekte, sadece şiirin değil genel olarak edebiyatın da Araplar için bir kayıt defteri olduğunu savunmaktadır. Arap Edebiyatı'nın çeşitli dönemlerine dair yaptığı değerlendirmelere Cahiliye Dönemi ile başlamaktadır.

Ona göre Cahiliye Şiiri, dönemini, çevresini, çöl hayatının getirdiği bazı yaşamsal gereklilikleri, Arapların duygularını, akıl yapılarını, üsluplarını, zor hayat koşullarını ve bu koşullarda yaşamaya çalışan Arap şairin kendini rahatlatmak adına içinden gelerek söylediği, terennüm ettiği, çoğu zaman devesinin de kendisine eşlik ettiği şarkıların bir yansımasıdır. Buna göre Cahiliye şairlerinin herhangi bir konuda duygu ve hislerini ifade etmek açısından diğer dönemdekilere göre daha samimi oldukları söylenebilir, çünkü onlar tüm sadelikleriyle içlerinde var olan en saf duyguları şiirlerinde ifade etmişlerdir. Öyle ki bu duygularını şehir hayatı bile bozamamıştır. Cahiliye Edebiyatı lafız, terkiib ve konu açısından zengin bir edebiyattır. İslam Dini geldikten sonra edebiyatta beklenen

gelişmenin olmadığını belirten Emîn, konuların medih, hiciv, gazel, fahr vb. olarak devam ettiğini, edebî ürünlerdeki üslubun ise yine aynı olduğunu belirtmektedir. İslamiyet'le başlayan büyük fetihlerle beraber Arapların fethedilen şehirlerde daha önce görmedikleri şeyleri gördüklerini, Mısır'daki Nil nehrinin, Dicle, Fırat, Maveraünnehir ve Horasan'daki yeni yerlerin dillerine, dolayısıyla şiire yeni kavramlar kazandırdığını söylemektedir.

Kendilerinde daha önce olmayan edebî türleri, ancak Hint, Çin, Fars, Yunan ve Roma edebiyatlarıyla tanışmalarının ardından öğrendiklerini belirten Emîn, bu sürecin ardından şiirin yanında hikâye türüne de başlangıç sayılabilecek çalışmalar yapıldığını belirtmektedir (Emîn 1954, 357).

Emeviler Dönemine bakıldığında şiirin ve eleştirinin çok fazla ilerlemediğini, şairlerin yaşadığı bölgenin dışına çıktıklarında adeta dillerinin tutulduğunu, şiirin Arap Yarımada'sında geliştiğini, çünkü çıkış yerinin orası olduğunu belirtir. Şiirin, Hicaz bölgesi dışında Irak'ta ve Bilâduşşâm'da gelişmesinin sebebi olarak da Arapların bu bölgeleri kendi topraklarının bir eklentisi olarak görmelerini göstermektedir. Şam ve Irak, eskiden şiirlere kaynaklık eden yerler iken, şairler Mısır gibi, Mağrib gibi iklimi ve toprak yapısı farklı şehirlerde bulduklarında bu bölgelerin çevresel olarak şiirlerinde çok az etki gösterdiğini belirtir. Emîn'e göre bu ilginç bir durumdur ve araştırılması gerekir (Emîn 1954, 361).

Abbasiler Döneminde ise şiirin bir sanata dönüşmesiyle eleştiride de büyük bir gelişme olmuştur. Emîn, bunu sadece şiir ve edebiyatta değil, dinî ve edebî kültürde olan gelişmelere ve değişmelere bağlar. Doğuştan gelen şiir zevkinin bu dönemde geniş ilmi bir kültürle harmanlandığını, bunun da edebî eleştiriyi etkilediğini belirtir. Bu dönemde eleştirmenlerin üzerinde durdukları konular genelde Cahiliye Dönemi edebî mirasının incelenmesi ve şairlerin üstünlükleri üzerinedir. Bunlar arasında Abbasi Dönemi âlimlerinin yorumlarından Emîn'in dikkatini çeken bazıları şu şekildedir: Nâbigâ'nın şiiri yapı olarak güçlü ve büyüleyicidir. İmru'l-Kays'ın şiiri anlam olarak zengindir ve ondan üstünü yoktur. Cerîr'in şiiri daha kolaydır ve daha hassastır. Tadı vardır ama kalıcı değildir. Kufe âlimleri el-A'sa'yı, Basra âlimleri İmru'l-Kays'ı üstün tutmakta, Hicaz ehli ise Zuheyr ve Nâbigâ'yı öne çıkarmaktadır. Emîn'e göre yapılan bu sınıflandırmalarda belirtilen üstünlük farklılığının nedenleri vardır ve bu değerlendirmeler tamamen kişiseldir. Bazı âlimlerin garib lafızları sevdiğini ve bunu kullanan şairleri üstün tuttuğunu, kiminin gazel türünü sevdiğini ve gazel şairlerini öne çıkardığını, kiminin gramere odaklandığını ve Farazdak'ı takdim ve tehiri çok kullandığı için tercih ettiklerini belirtir. Abbasiler Dönemi âlimlerince bazı şairler zekâları ve zayıflıkları açısından da değerlendirilmiştir. Örneğin Tufeyl b. el-Ginevî, at ve vasıflarını anlatmak açısından Arapların en bilgilisidir. Yağmur tasvirini en iyi yapan İmru'l-Kays, savaşları anlatmakta en iyi Antara'dır. Âhireti en iyi anlatan Umeyye b. Ebi Salt, gençliği en güzel anlatan Ömer b. Ebî Rebî'a'dır. Emevi Şiiri'nin üç yıldızı olarak tanınmış Cerîr'i, el-A'sa'ya, Farazdak'ı Zuheyr'e, Ahtal'ı ise Nâbigâ'ya benzetirler. Abbasi Döneminin bazı

yazarlarınca yapılan bu yorumlar Emevîler Dönemi şairlerinin üstünlük açısından muallaka şairleriyle bir tutularak değerlendirildiğini ve dolayısıyla Cahiliye Şiiri'nin üstünlüğünün o dönemde de kabul edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Emeviler Döneminde başlamış olsa da, Abbasiler Döneminde gelişmiş bir sanata dönüşen eleştiri, geçmiş dönemlere ve şairlerine dair tahliller içerse bile yapılan değerlendirmeler eleştiri bilimi açısından incelendiğinde bir hüküm olamamıştır (Emîn 1954, 379).

Eserin başlangıcında eleştiri, türleri ve eleştirimen hakkında verdiği kuramsal bilgilerin ardından mülahazalar başlığı altında numaralanmış maddeler halinde değerlendirmelerini sunan Ahmed Emîn, özellikle Beşşâr b. Burd, Ebû Nuvas ve el-Mütenebbî gibi Abbasi şairlerinin beyitlerinden örnekler verir ve bu beyitleri eleştirel açıdan değerlendirmeye çalışır. Verdiği bazı beyit örneklerinde şair ismini zikretmez. Beyitler üzerindeki değerlendirmelerini yaparken eleştiride olması gereken dört unsurun olup olmadığını gözetir. Duygu unsurunun varlığını sorgular. Şairin doğallığının ve tecrübesinin dinleyene yansımaları olumlu bir özellik olarak görür. Abbâs el-Ahnef, Ebû Firâs, el-Mütenebbî ve Ebu'l-Ala'nın divanları arasında duygusal açıdan Abbas el-Ahnef'in divanının hepsinden daha güçlü olduğunu söyler. Ardından Ebu Firâs, sonra sırasıyla el-Mütenebbî ve el-Ma'arrî gelmektedir. Bu şairlerin içinde aklın gücünün sorgulanması durumunda ise sondan başa giderek el-Ma'arrî, el-Mütenebbî, Ebû Firâs ve el-Ahnef sıralamasını yapar (Emîn 1954, 195).

1.2. Modern Dönem Eleştirisine Dair Değerlendirmeleri

Ahmed Emîn'in modern eleştiri üzerine görüşlerine, *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eserinin sonunda yer alan kısa bölümden ve *er-Risâle* dergisinde yayımladığı makalelerinden ulaşılabilmektedir. *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eserinde Arap Edebiyatında modern dönemde görülen ilk edebî eleştiri çalışmalarını kısaca tanıtmaktadır. Modern dönemde edebî eleştiriye dair ilk çalışmanın iki öğrencinin hazırladığı bir tez olduğunu, bu çalışmada Mısır'da dönemlerinin edebiyatçıları değerlendiren bu iki öğrencinin her edebiyatçıyı gerçek ismini açıklamaksızın üslubuna ve ilgi alanına işaret eden takma bir isimle isimlendirdikleri belirtilmektedir. Örneğin boynu uzun bir edebiyatçı için *Dîku'l-Cin*, uzun sakallı bir edebiyatçı için *İbnu'l-Mekânîs*, Sâd harfîni iyi telaffuz eden bir edebiyatçı için *Sâd* takma isimlerini kullanmışlardır. Bu genç öğrenciler kendi isimlerini de gizli tutarak *eş-Şâbbu'z-zarîf* müstear ismini kullanmışlardır. Emîn, bu çalışmada yapılan eleştiriye hafif ve latif olarak değerlendirir.

Daha sonra eş-Şeyh Hüseyin el-Marsafi'nin *el-Vesiletu'l-Edebiyye* adlı eserini eleştiri kabilinden örnekler barındırması nedeniyle zikreder. Bu eserde Şerif er-Râdî ve Ebu Nuvâs gibi şairler ile aynı türde ve aynı vezinde kasideler söylemekle suçladığı için Bârûdî'nin eleştiri yağmuruna tutulduğunu aktarır. Daha sonra Mâzînî ve Akkâd'ın *Divan* adlı eserlerinde, eleştirilmekten korkarak kendisini öven yazılar yayınlamaları için gazetelere rüşvet vermesi dolayısıyla Ahmed Şevkî'nin sert bir dille eleştirildiğini iddia eder. Menfalûtî de divan ekolünün eleştirdiği yazarlardandır, ancak eleştirinin şiddeti ve

abartısı Şevki'deki gibi değildir; zira eleştirinin tonunu bir bakıma eleştirinin konusu belirlemektedir.

Ahmed Emîn, ayrıca Mustafa es-Sıhratî'nin, *eş-Şi'ru'l-Mu'âsır 'alâ Dav'i'n-nakdi'l-hadîs* adlı eserinden bahsetmekte, bu eserin eleştirinin ölçütleri, şiire duyulan tepkiler, sembolik şiir, şiir ve şiirsel müzikte fikir konularına girip sonra Mısır şiiri üzerine eleştirilerde bulunduğunu söylemektedir. Ardından Râfi'î'nin, *'Ala's-Seffûd*, Tâhâ Hüsey'nin *Hadîsu'l-Erbi'a*, Mendûr'un *Fi'l-Mîzân* adlı eserlerinin de eleştiride yeni halkalar oluşturduğunu belirtmektedir.

Emîn, kendi döneminde hâkim olan eleştiriye Batı eleştiri kuramları ve ölçütlerinin Arap Edebiyatına uygulanma çabaları şeklinde yorumlarken, her iki edebiyatın çevre ve ürünleri arasında büyük farklar olsa da bu çabanın hiç bir şey yapılmamasından daha iyi olduğunu söylemektedir (Emîn 1954, 393-395).

Modern döneme dair yorumlarında edebiyatın eleştiriden daha yüksek konumda olduğu, eleştirinin hüküm vermek ile bir edebî ürünü sevmek arasında ikiye bölünmüş olduğu görüşünü dile getirmektedir. Bu dönemi, barındırdığı hesapsızca methetmeler, hesapsızca yermeler, derin bir araştırmaya gitmeksizin eleştirmeler, sabit eleştirel ölçütlere geri dönmeme, eleştiride özgür olmama gibi kusurları dolayısıyla olumsuz yönde eleştirmektedir. Eleştirmenlerin hoşgörüsüzlüğünü ve eleştiriye karşı aldıkları katı tutumu eleştirirken, onların bu tutumlarında asgari düzeyde bile olsa herhangi bir iyileşme ihtimalinin olmamasından yakınmaktadır. Mısır'da sabit ilkeler üzerine kurulu adil eleştiri hükümlerine ve daha ılımlı eleştirmenlerin insafı eleştirilerine ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Sonuç

Mısırlı düşünür, yazar, İslam tarihçisi, edip ve bir eleştirmen olarak çağdaşları arasında özel bir konumu olan Ahmed Emîn, çocukluğundan itibaren aldığı çok yönlü eğitim ve yaptığı ilmî faaliyetlerle akademik olarak birçok alana katkı sağlamış önemli bir kişiliktir. Bu çalışmada eleştirmen yönü ve eleştirel görüşleri üzerine yoğunlaşmış olsa da, gerek eserleri, gerek öz yaşam öyküsü itibariyle bugün bile kendisinden ilham alınan bir yazar olarak dikkat çekmekte ve incelenmektedir. Bunun en önemli nedeni Ahmed Emîn'in araştırmacı kişiliği, ele alacağı konuyu derinlemesine bir araştırma yapmadan ortaya koymaması, döneminin yazarlarına karşı takındığı samimi tavır olmalıdır. Kendisinden üniversitede vermesi istenen Edebî Eleştiri dersinin kapsam ve içeriğini oluşturmak için bile on yıl gibi bir zaman diliminde araştırmalar yapmış, edebî eleştiri kuramları ve ilkelerinin belli bir düzene göre sınıflandırıldığı kapsamlı bir eser ortaya koymuştur. Bu eserin büyük çoğunluğunu Batı eleştiri kuramları ve batılı eleştirmenlerin tanımına ayırmış, bu kuramları Arap öğrencilere ve okuyuculara kavratılabilmek için Klasik Arap Şiiri ve nesrinden örnekler vermiştir. Eserde Arap Edebiyatında eleştiri, Cahiliye

Dönemi, Emeviler Dönemi (Hicaz, Irak ve Şam Bölgesi) ve Abbasiler Dönemi olarak başlıklandırılmış, bu başlıklar altında dönemin şiir ve şair değerlendirilmelerinin yapıldığı ve birçoğu Abbasiler Dönemine ait eserler incelenmiştir. Ahmet Emîn bu eserler içinde ilk olarak belâgat eserlerinde edebî eleştirinin izlerine rastladığını belirtmiş ve bu eserler modern eleştiri kuramlarına giden yolda kendisine ilham kaynağı olmuştur. Modern dönemde yapılmakta olan edebî eleştiriye, bir şairi veya yazarı övmek ya da yermek üzerine konumlanması ve kişisel zevk temelli olması nedeniyle eleştirmiştir. Belli hükümlere sahip olmadan, derinlemesine bir araştırma yapılmaksızın, kimi zaman başka bir eleştirimenin yazdıklarına kayıtsızca bağlı kalınmasından dolayı modern eleştirinin zayıf olduğunu savunmuştur. Onun çağdaşı edebiyat eleştirimenlerine yönelik dile getirdiği yorumlar ve suçlamalar, Tâhâ Hüseyin gibi onu akademisyenliğe kazandıran yakın bir dostu tarafından reddedilse ve eleştirilse de Ahmed Emîn, kendi değerlendirmelerinden geri adım atmamıştır.⁴ Ahmed Emîn, *en-Nakdu'l-Edebî* adlı eserinde modern döneme dair değerlendirmelerini daha kısa tutmuş, şiirde serbest nazım, yenilenme çalışmaları, şairlerin yeni tarzları tartışılırken, modern şiirin durumunu sorgulamaları gibi dönemin eleştiri çevrelerinin üzerinde durduğu konulara girmemiştir. Genel olarak eleştirinin mahiyeti ve Arap Edebiyatında eleştirinin tarihi gibi konulara ağırlık veren Emîn, o dönemde aydınların sıklıkla üzerinde durduğu fasih dil ile halk dili kullanımı meselesine veya bu yöndeki tartışmalara değinmemiş, Âmmice'nin edebî eserlerde kendine yer bulmaya çalışması ile ilgi görüşlerini bu eserde beyan etmemiştir. Ayrıca özellikle Selâme Mûsa'nın üzerinde durduğu Firavunculuk veya edebiyatın millileştirilmesi (Mısırcılık, sadece Mısır'a özgü çevrenin ve konuların işlenmesi, özellikle hikâye ve romanda) konularında da değerlendirmeleri bulunmamaktadır.

Küçük yaşta aldığı dinî eğitimin, yaptığı kadılık mesleğinin ve Ezher alt yapısının kendisinde muhafazakâr bir taraf oluşturması beklenirken o edebiyat alanında kendini bulmuş, üniversitedeki batılı meslektaşlarıyla iyi ilişkiler kurarak kendini daha da geliştirme yoluna gitmiştir. Bir üniversite hocası kimliği ile Mısır'da üniversitede sadece Edebî Eleştiri'nin Batıda yazılan kuramsal tarihini anlatmak yerine, klasik dönem Arap Edebiyatı ürünlerini modern eleştiri kuramlarına göre yorumlamaya çalışması bile takdir edilesi bir özelliktir. Böylece dönemin edebî hayatına bir ivme kazandırmış, öğrencilerine ve dönemin aydınlarına klasik eserlere eleştirel bir gözden bakma bilincini aşılamıştır.

⁴ Tâhâ Hüseyin bu eleştirilerini Ahmed Emîn'in 1 Haziran 1936'da, er-Risâle dergisinde yayımladığı yazısı üzerine 8 Haziran 1936 yılında kendisine yazdığı bir mektupta dile getirmiştir. 15 Haziran 1936'da Ahmed Emîn'in bu mektuba cevap olarak yazdığı bir mektupta bulunmakta olup, bu edebî münakaşalar, Enver Cundi'nin, *Kitâbu'l-Ma'âriki'l-Edebiyye* adlı eserinde *Eleştiri* başlığı altında verilmiş ve değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- ez-Ziriklî, Hayruddîn (2002), *el-A'lâm*, C.II, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut.
- Cundî, Enver (1983), *Kitâbu'l-Ma'âriki'l-Edebiyye*, Mektebetu'l-Encelu el-Mısriyye, Kahire.
- Emîn, Ahmed (1954), *en-Nakdu'l-Edebî*, Mu'essesetu Hindâvî, el-Memleketu'l-Muttahide
- Emîn, Ahmed (2010), *Hayâtî*, Mu'essesetu Hindâvî, el-Memleketu'l-Muttahide.
- Karabela, N. (2003), Hayatî adlı eserine göre Ahmed Emin, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/11. s.125-138.
- Kehhâle, Ömer Rıza (1957), *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, C.I, Mu'essesetu'r-risâle, Şam.
- Kılıç, Hulusi (1989), Ahmed Emîn, *D.İ.A*, C. II, s. 62-64, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Ahmed Emîn, <https://www.hindawi.org/contributors/20953090/>, E.t. 25/07/2023, http://www.arabphilosophers.com/Arabic/aphilosophers/amodern/amodern-names/aahmad_ameen.htm, E.t. 5.09.2023.
- Âşûr, Mustafa, *Ahmed Emîn, Mu'errihu'l-Fikri'l-İslâmî*, <https://islamonline.net/archive/> E.t.29.08.2023.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.30>

Volume 7/2

2023 p. 484-497

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ’NİN UNUTULAN ŞAİR KADINI:
NERİMAN HİKMET

THE FORGOTTEN POETESS OF THE EARLY REPUBLICAN ERA:
NERİMAN HİKMET

Bahanur GARAN GÖKŞEN*

ÖZ

Neriman Hikmet (1912-1987); Erken Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren edebiyatın içerisinde bulunan bir yazar; Suat Derviş’le birlikte Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği’ni kurarak aktivist kimliğiyle adını duyuran ve *Haber, Vatan, İkdam* gibi dönemin ünlü gazetelerinde yayımladığı yazılarla tanınan bir gazetecidir. Aynı zamanda *Ankara Kabristanında Açan Güller* (1966) adlı röportaj kitabı ile *Gazetelerin Bilmediği, Partilerin Konuşmadığı Hakikatler* (1948) ve *Mevlâna: Bilimsel Gerçekçilik Açısından Varoluş Felsefesi* (1975) adlı incelemesiyle bilinen bir araştırmacı olan Neriman Hikmet, *Köyün Dulları* adlı bir roman da kaleme almıştır. Bütün bunlarla birlikte Neriman Hikmet, Cumhuriyet döneminin “ilk” şair kadınlarından biridir. 1930’lu yıllarda, çok genç bir yaşta dergilerde yazdığı şiirlerle edebiyat dünyasına adım atan Neriman Hikmet, *Konya Yolunda Tahassüsler* (1932) ve *Tren* (1935) adıyla iki şiir kitabı yayımlamıştır. Bu eserlere dair edebiyat tarihlerinin pek çoğunda herhangi bir bilgiye rastlanmadığı gibi, onun şiirleri üzerine yapılan çalışmalar da yok denecek kadar azdır. Günümüzde “unutulmuş bir şair” olarak kabul edilen Neriman Hikmet; kadınların sesinin çok az duyulduğu bir dönemde ve erkeklerin ağırlık taşıdığı edebiyat çevrelerinde şiirler yayımlayabilmesi sebebiyle incelenmesi gereken önemli bir isimdir. Bu makalede Neriman Hikmet’in edebiyat dünyasındaki yeri ile poetikası ele alınarak şiir türündeki eserleri tanıtılacak, bu eserlerde öne çıkan ve şiir anlayışının farklı evrelerini gösteren üç şiiri çerçevesinde şairliği değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: *Şiir, Şair, Gazeteci, Neriman Hikmet, Erken Cumhuriyet Dönemi*

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, E-mail: bahanurgaran@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5852-8113, İstanbul, Türkiye.

ABSTRACT

Neriman Hikmet (1912-1987) was a writer who emerged during the Early Republican Period and became a prominent figure in literature. She gained recognition for her activist identity by co-founding the Turkish Revolutionary Women's Association alongside Suat Derviş. She was also a journalist known for her articles published in prominent newspapers of the era such as *Haber*, *Vatan*, and *İkdam*. Furthermore, Neriman Hikmet stood out as a researcher with her literary journalism book titled “*Ankara Kabristanında Açan Güller*” (1966) and her analyses including “*Gazetelerin Bilmediği, Partilerin Konuşmadığı Hakikatler*” (1948) and “*Mevlâna: Bilimsel Gerçekçilik Açısından Varoluş Felsefesi*” (1975). She also authored a novel titled “*Köyün Dulları*”. Together with all these, Neriman Hikmet stands as one of the “female” poet pioneers of the Republican Era. In the 1930s, by presenting her poetic compositions in literary magazines, she made a step to the world of literature at a very young age. Furthermore, Neriman Hikmet authored two poetry books, namely *Konya Yolunda Tahassüsler* (1932) and *Tren* (1935). Regrettably, scholarly inquiries into these works remain conspicuously absent from many literary histories. Moreover, the studies dedicated to her poems are also very few. Neriman Hikmet, who is currently regarded as a “forgotten poet,” is an important figure that deserves a study due to her ability to publish poems in a time when the voices of women were seldom heard and literary circles were predominantly dominated by men. In this article, Neriman Hikmet’s place in the literary world and her poetics will be discussed, her works in the genre of poetry will be made acquainted, and her poetry will be evaluated within the context of three seminal poems of these literary works that show the different phases of her poetic understanding.

Keywords: *Poem, Poet, Journalist, Neriman Hikmet, Early Republican Era*

Giriş

Türkiye’de “Erken Cumhuriyet Dönemi” olarak tanımlanan ve 1923’ten 1940’a kadar uzanan dönem, yeni rejimin Batılılaşma politikalarına uygun olarak siyasal, toplumsal, kültürel alanlarda atılımların hız kazandığı bir süreci kapsar. Temeli Tanzimat yıllarında atılan Batılılaşma politikalarının programlı şekilde yürütüldüğü bu dönemde hem kültür hem de sanat alanında önemli değişimler yaşanırken şairler ve yazarlar Batı edebiyatıyla yakın bir ilişki içerisine girer. Batı şiirinin etkisiyle Türk şiirini, biçim ve içerik açısından yenileştirme çalışmaları bu dönemde hız kaybetmeden devam eder.

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde, iktidarın ulus-devlet kurma bilinciyle hareket ettiği göz önüne alındığında Batılılaşmanın yanı sıra milliyetçilik de kültür ve sanat alanında etkisini göstermekte, dolayısıyla milliyetçilik düşüncesi Türk şiirinin temel dinamiklerini belirlemektedir. Bu dönemde Türk şiiri, millî değerlere vurgu yaparak millet olma bilincini pekiştirmeyi amaçlayan bir çizgide ilerlediği için şiirlerinde millî duyguları ve kahramanlığı işleyen şairler Kurtuluş Savaşı’nda verilen bağımsızlık mücadelesinin izlerini, Atatürk’ün ilke ve inkılaplarının savunusunu edebiyata taşırlar. Yine aynı dönemde Enis Behiç Koryürek, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Halit Fahri Ozansoy ve Faruk Nafiz Çamlıbel’in kurduğu Beş Hececiler topluluğu; şiirlerinde halka

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/2 2023 p. 484-497

ulaşma gayesiyle sade, anlaşılır bir dil kullanarak hece veznine ilgi gösterirken Nâzım Hikmet ise Marksist dünya görüşünün etkisinde yazarak serbest nazım biçimini geliştirmiştir. Kültür ve sanat alanında hareketliliğin yoğun olduğu Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hâşim, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ahmet Muhip Dıranas, Nâzım Hikmet, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat, Fazıl Hüsni Dağlarca şiiirleriyle ön plana çıkan şairler arasında gösterilebilir. Bununla birlikte 1930'lu yıllarda sayıca az da olsa şair kadınlar, önemli eserler ortaya koyarak edebiyat dünyasında kadınların görünürlüğünü artırmaya çalışmıştır. Bu dönemin şair kadınları arasında yer alan Halide Nusret Zorlutuna, Şükûfe Nihal gibi isimlerin toplumsal veya bireysel konuları işleyen şiiirler yazdığı görülür. Ancak bu şairlerin yanına Neriman Hikmet'i (Neriman Hikmet ÖZTEKİN [1912-1987]) de eklemek gerekmektedir.

I. "Gölgede Kalan Kadın": Neriman Hikmet

Edebiyat tarihlerinde hakkında pek az bilgi bulunan Neriman Hikmet, "şair, yazar" olarak gösterilmekle birlikte "şiiirlerinden çok gazeteciliği ve sola yakın görüşleriyle tanın[mıştır]" (Yaçın 2010: 751). Neriman Hikmet'e kısa bir bölüm ayıran *Edebiyatımızda Kadın Yazarlar Sözlüğü*'nde ise "ilk şiiirleri yayımlandığında kadın şairler arasında farklı bulundu" ifadesi bulunmakla birlikte, bu ifadeye dair bir referansa yer verilmemiştir (Ağaoğlu ve Saral 2013: 332). Bu noktada Bülent Varlık da Neriman Hikmet için "Ne basın ne de edebiyat tarihinde kapsamlı bir şekilde yazılmış bir Neriman Hikmet biyografisine rastlanır. O, kendi halinde, inandığı değerlere sonuna kadar sahip çıkan yalnız ve hep 'gölgede kalan' bir kadındır" diyerek onun unutulmuşluğuna vurgu yapmaktadır (2020: 23). Gerçekten de Neriman Hikmet bugün edebiyat çevreleri tarafından görmezden gelinmiş, unutulmuş, yok sayılmış bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa Neriman Hikmet; 1930'lu yıllardan itibaren edebiyat dünyasında adını duyurmaya başlayarak edebiyatın hemen her türünde eser vermiş, ancak daha çok gazeteci kimliğiyle tanınmış, gençlik yıllarında sosyalizmin savunucuları arasında yer alırken hayatının son döneminde Mevlâna üzerine incelemeleriyle öne çıkmış bir yazardır. Nitekim Nevzad Sudi (A. Nevzad Odyakmaz) ona dair hatırladıklarını *Küllük Anıları*'nda şu sözlerle anlatmıştır:

"Yıllar öncesine, 1940-1941 yıllarına dönüverdim birden; yine Küllük kahvesine. Neriman Hikmet dar omuzlarıyla, bir avuçluk yüzüyle, dostlukla, sevecenlikle, dopdolu mavi gözleriyle, çelimsiz, albenisiz bir genç kızdı o zamanlar. Sessiz duruşundaki üzgünlük, boynu büküklük ilkin dokunurdu insana, hele ilk tanışanlara. Ama bir kez konuşmaya başladı mı bilgisiyle, kesin, doğru yargılarıyla, eleştirileriyle ilginçleşir, çekici bir kişiliğe bürünürdü; bayağı güzelleşir, dirileşirdi" (2004: 133).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin kültür hayatının önemli yazarlarından Suat Derviş'le birlikte Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği'ni kuran ve Reşat Fuat Baraner ile Suat Derviş'in yanında yer alarak *Yeni Edebiyat*¹ dergisini çıkaran Neriman Hikmet; hayatı

¹ *Yeni Edebiyat* gazete boyutunda hazırlanmış bir dergidir ve ilk olarak 1937 yılında çıkmış, aynı yıl 11. sayı ile kapanmıştır (Varlık 2020: 9-14). Dergi 1940-1941 arasında tekrar çıkmış ve bu seferki yayın hayatı da 26 sayı ile sınırlı kalmıştır (Varlık 2020: 81-90).

boyunca Suat Derviş'in yanından ayrılmayacak, onunla aynı ideolojiyi paylaşırken yakın bir dostluk kuracaktır. Tahir Şilkan da Neriman Hikmet hakkında kendisiyle yapılan bir röportajda, Neriman Hikmet'in Suat Derviş ile yakınlığını anlatırken *Yeni Edebiyat* dergisinin yayımlanma aşamasını şu şekilde özetlemiştir:

“Reşat Fuat Baraner, o dönemde Türkiye Komünist Partisi'nin yöneticilerinden birisidir. TKP, o zamanlar gizli bir parti ve Reşat Fuat partinin genel sekreteri. Bu dönemde parti bir ülkede halka ulaşmanın birinci yolunun edebiyat olduğunu tespit ediyor. ‘Edebiyat yoluyla halka ulaşalım,’ diyerek bir edebiyat dergisi çıkarmak istiyorlar. Bu derginin adı Yeni Edebiyat. Gazetenin sahipliğini Neriman Hikmet üstleniyor. Suat Derviş gazetede yazılar yazıyor ve editörlük görevini üstleniyor. Yeni Edebiyat ilginç bir dergi. Çok önemli edebiyatçıların bu dergide yazmış olduğunu görüyoruz. Nâzım Hikmet'ten Orhan Kemal'e, Hasan İzzettin Dinamo'dan Ahmet Hamdi Tanpınar'a kadar birçok mühim kişinin dergide yer almıştır. Dergiyi çıkarmak için Neriman Hikmet babasından miras kalan bir evi satıyor. Hayattaki tek servetinin de o olduğunu eklemek istiyorum” (Gülen Eyi 2020).

Bu bağlamda Neriman Hikmet'in dergide yönetici sıfatıyla adının “paravan” olarak kullanıldığını ve asıl yönetimin Reşat Fuat Baraner'de olduğunu Liz Behmoaras da vurgulamaktadır (2008: 150). Neriman Hikmet yakın dostu Suat Derviş gibi gittiği mekânlarda duruşu ve konuşmasıyla dikkat çeken, kültürlü bir kadındır. Nitekim Eminönü Halkevi'nin düzenlediği “Kadın Şairler Gecesi”ne katılan Neriman Hikmet'e dair bir anıyı aktaran Tanıl Bora “kadın şair” söylemine karşı çıkan şairin, bu tavrını “‘birinci dalga’ feminizmin radikal hatta fevrî bir ifadesi” şeklinde yorumlamıştır:

“Neriman Hikmet, ‘kadın şair’ tanımına ve kadınlara mahsus bir şiir gecesi düzenlenmesine karşı çıkıyor. Medeni kanunun kadınla erkeği eşit saydığını, gramerdeki ‘müenneslik’ (dişillik) edatlarının kalktığını, artık insanların mesleğinin kadın ön eki koymadan söylendiğini hatırlatıyor. Şöyle tamamlıyor: ‘*Kadının ismi artık bir bebek, bir esire değil, kadın kadındır. Kadın insandır.*’

‘Kadın kadındır’ı, behemehal ‘Kadın insandır’a bağlamak istiyor Neriman Hikmet. Kadın şairler gecesini, kendisine ‘kadın klüplerini, bizim Kadınlar Birliği’ni, Amerika’da, Avrupa’da bazı acaip isimlerle işittiğimiz lüzumsuz kadın teşekküllerini hatırlattığı için sevmemiş. Eşitlikçi ‘birinci dalga’ feminizmin radikal hatta fevrî bir ifadesi... ‘Sosyal hayatımızda feracesine bürünüp kafesli mesire yerlerinde dolaşır gibi asri bir ‘hanımlar âlemi’ yaratmak, doğrusu soğuk oluyor’du ona göre.

Neriman Hikmet'in nazarında asıl sorun, kadın yazar ve şairlerin kabul görmemesi, edebiyat tarihinin kadın şairlere sadece ‘birkaç silik imza olarak’ yer vermesiydi. Ayrı bir kadın matinesi düzenlemek yerine, ‘herhangi bir edebiyat gecesinde kadın şairlerimizden de beyitler okunup onlar hakkında etütler gösterilemez miydi?’ diye soruyordu” (Bora 2022).

Feminizmin gerçek anlamda ne olduğunun yeni yeni kavranmaya başlandığı bir dönemde şair kadınlar için düzenlenen şiir gecesinde “kadın şair” söylemine bu şekilde karşı çıkması onun cinsiyetçi dil kullanımını eleştirebilecek bir bilince ve kültüre sahip olduğunun kanıtıdır. Türk şiirinde kadın sesinin pek fazla duyulmadığı bu dönemde çok genç yaşta art arda iki şiir kitabı yayımlaması Neriman Hikmet'in Erken Cumhuriyet Dönemi şair kadınları arasında incelenmesini zorunlu kılmıştır. Son yıllarda İthaki Yayınları tarafından kitaplarının basılmasıyla Suat Derviş üzerine yapılan çalışmalar

artmışken ve onun gazetelerde tefrikalar hâlinde unutulmuş romanları, hikâyeleri gün yüzüne çıkarılmışken Suat Derviş'in çok yakınında olan fakat onun gölgesinde kalan Neriman Hikmet üzerine bir iki yazı dışında çalışma yapılmaması bu yazının da yazılma sebebidir.

II. Neriman Hikmet'in Poetikası: “Şiirlerle Dolu Duyguların Hezeyanı”

Neriman Hikmet, 1930'ların erkek egemen edebiyat çevrelerinde iki şiir kitabı yayımlayarak dikkat çekmeyi başarmış bir şair kadındır. Bu noktada onun şairliğine dair yazılanlar sınırlı olmakla birlikte ulaşılan bilgiler, genellikle ilk şiirlerini *Servet-i Fünûn* (*Resimli Uyanış*)'da yayımlayarak edebiyat dünyasına adım attığı yönündedir:

“1930 yılında yazdığı *Servetifünun* dergisinde yazdığı şiirlerle edebiyat hayatına atılan Neriman Hikmet; *Haber, İstiklal, Vatan, Tanin, İkdam, Son Telgraf, Son Saat, Medeniyet, Tan, Şehir, Meram* (Konya, 1950), *Ankara Telgraf* gibi çok sayıda gazetede çalıştı; bazı yazıları nedeniyle tutuklandı” (Tonga 2020).

Ayrıca *Servet-i Fünûn* dergisi tarandığında şairin ilk edebî ürünlerinin mensur şiirler olduğu görülür. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde 26 Haziran 1930 tarihinde “Solgun Bahar” adıyla *Servet-i Fünûn*'da (S. 82, nr. 1767, s. 55) yayımladığı mensur şiirinin tespit edebilen ilk ürünü olduğunu söylemek gerekir. Bu dergide yayımlanan şiirlerini kısa bir süre sonra kitaplaştıracak ve henüz 20 yaşında *Konya Yolunda Tahassüsler* (1932) adlı şiir kitabını yayımladıktan sonra, *Tren* (1935) adıyla bir şiir kitabı daha çıkaracaktır.

Neriman Hikmet *Konya Yolunda Tahassüsler* adlı ilk şiir kitabında “Konya Yolunda Tahassüsler”, “Papatya Falı”, “Son Tren”, “Mavi Avazı”, “Akşam Hisleri” olmak üzere 5 şiir yayımlamıştır. 16 sayfadan ibaret olan bu kitabın yarısını kitaba da adını veren “Konya Yolunda Tahassüsler” adlı uzun şiir oluşturur. Neriman Hikmet'in *Tren* adlı ikinci şiir kitabında “Tren”, “Fırtına-Sükûn”, “Bitmiyen Yollar”, “Hastahane Kamyonu”, “Geceler”, “Kendi Kendime”, “Aziz Kaptan”, “Sabah”, “Gelmeyen Akşam”, “Yaklaşma”, “Ben”, “Sonbahar”, “Kendi Âlemim”, “Bizi Terk Ettin”, “Günahkâr”, “İztrab Sarhoşu” olmak üzere 16 şiir bulunmaktadır. Neriman Hikmet aynı zamanda bu şiir kitabına bir “Ön Söz” de yazarak poetikasını açıklamaya çalışmıştır.

Neriman Hikmet'in şiirlerini incelemeye geçmeden önce onun şiire bakışını açıklayabilmek adına *Tren* adlı eserine “Ön Söz” olarak yazdığı metni okumak gerekir. Neriman Hikmet bu ön sözde, şiirlerini tanıtırken yazma sürecini de okuyucularla paylaşarak kendi şiirlerinin, beklenen “öz şiir” niteliğinde olmayabileceğini kabul eder, bunları kendi şiir dolu ruhunun birer dışı vurumu olarak gördüğünü söyler. Neriman Hikmet'in, “öz şiir” ifadesiyle; Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan dönemde bilhassa Ahmet Hâşim'in şiirleriyle temsil edilen, bireysel konular ile duygulanımların öne çıktığı, anlamdan ziyade ses ve musikinin başat unsur kabul edildiği, estetik açıdan güçlü şiir anlayışını kastettiği düşünülmektedir. Neriman Hikmet, bu tarz bir şiir yazmadığının farkındadır ve bu ön sözle kendi duygularını aktarırken eleştirilere açık olduğunu

vurgulamış, bu ifadelerin onu gülünç göstermeyeceğine inanmıştır. Yazdıklarını okuyuculara sunacak bir “şiiir demeti” hâline getirmenin büyük bir cesaret gerektirdiğinin farkındadır, dahası bu cesaretinin kendisini pek çok insandan daha ileri götürdüğünü düşünerek içten içe gurur duymaktadır. Bununla birlikte ufak tefek eksikliklerinin affedileceğini de umut eder. Nitekim “yazdıklarım; şiiir dolu gönlümün, şiiirle dolu duygularımın birer hezeyanıdır” diyerek şiiire estetik gayelerle yaklaşmadığını, tek amacının duygularını aktarmak olduğunu birçok kez söylemiştir (Neriman Hikmet 1935: 2). Buna karşın şiiir türündeki ilk eseri olan *Konya Yolunda Tahassüsler*’deki şiiirlerinde ve bilhassa sözü geçen kitaba da adını veren ilk şiiirinde annesine duyduğu özlemi anlatırken Hâşim’in melankolisine yaklaştığı görülür ki söz konusu şiiir, çalışmanın bir sonraki başlığında ayrıntılı olarak incelenecektir.

Bir sonraki başlıkta Neriman Hikmet’in trenleri farklı izlekler üzerinden ele aldığı üç şiiirinden hareketle şairliğinin değişim ve dönüşüm aşamaları değerlendirilecek, günümüz okuru için Şair Neriman Hikmet tanıtılmaya çalışılacaktır.

III. Neriman Hikmet’in Şiiirlerine Bir Bakış: Trenden *Tren*’e Uzanan İnce Yol

Neriman Hikmet; trenlere odaklandığı ilk şiiiri olan “Konya Yolunda Tahassüsler” adlı şiiirinde yol ve yolculuk izleğini kullanmış, İstanbul’dan Konya’ya yapılan bir tren yolculuğu esnasında hissettiği duyguları anlatmıştır. Şairin babası Hikmet Bey’in TCDD’de çalışması ve çocukluğunu istasyonlarda trenlerle iç içe geçirmesi şiiirlerinde trenleri, yolları, yolculuk izlenimlerini bu kadar sık kullanmasının nedeninin çocukluğuna ve ailesine duyduğu özlemle açıklanabileceğini göstermektedir². Şair; trenin hareket etmesiyle yolcuların telaşını, hamalların ve satıcıların koşuşturmalarını aktarır. Şiiirin devamında yolculuk boyunca geçilen yerlerin güzelliklerine değinir. Şair, trenin camına yansıyan manzaralar eşliğinde içinden geçtikleri şehirleri tek tek tasvir eder. Geçtiği şehirlerin güzellikleri onun ruhunda daha önce fark etmediği bir sevgi olan vatan sevgisini uyandırır:

“Meyva ağaçlarının geçerken arasından
Bir haz duydum kalbimin sızlayan yarasından
Hareketsiz ruhumda bir varlık kıvıldadı
Uyuşmuş benliğime bir şeyler mırıldadı:
‘-Vatan toprağıdır sana ebedî kucak
Sen sev vatanını sev, onun bağıdır ocak.

² Şairin hayatına dair detaylı bilgi için bakınız: Varlık, Bülent. (2020). “Neriman Hikmet (Öztekin)”. ss. 23-26 içinde *1940’ların Dergileri*, C. II, Ankara: Sosyal Tarih Yayınları.

Mor dağları ardından şen kuşları ötüşen
Düşman yanığı köyler bak şimdi oldu, gülşen
Bu sevgide riya yok sev sen vatanımı sev
Vatan sevgisi kalpte en mukaddes bir alev.'
Aşksız ışksız kalbim birden bir hisle yandı
Uyuyan sevgilerim yavaş yavaş uyandı:
Ben de seviyormuşum demek bende his varmış
Bana vatan sevgisi canıma yakın yarmış
Ne nazı ne niyazı ne de ihaneti var
Benim kalbim ezelden müebbet sevgi arar..."

(Neriman Hikmet 1932: 6).

Trenle bir uçtan bir uca memleketi arşınlayarak gözlemleri üzerinden kendi ruhundaki yansımaları aktaran şairin, şehri adım adım gezerek eserini yazan bir "flanöz" duyarlılığında olduğu söylenebilir. Fakat şiirin ikinci bölümünden itibaren şair, annesine duyduğu özlemi anlatmaya başlayarak şiirin genel atmosferini değiştirir. Bu bölümde şair; annesizliğinin acısını "anne" olarak gördüğü vatana duyduğu sevgiyle bastırmaya çalışsa da başaramaz ve kedere boğulur:

"Dağlandı gene kalbim sızlıyor ta derinden
Keder beni avladı gönlümün can yerinden...
Öksüzlüğüm uyandı işte garipsiyorum
Vatan kucağındayım ah ne olur? diyorum.
Yüzümü, saçlarımı okşasa bir nermin el
Bu tabiat doğurdu bana sonsuz bir emel
Hicran бүktü boynumu nevmite kıvranyorum
Anne seni bu gece gönülden anıyorum
Pencere kenarında koluma düştü başım
Ta kalbimden damladı ellerime göz yaşım"

(Neriman Hikmet 1932: 8).

Özellikle annesiyle olan anılarının ve onunla ilişkilendirilen duygusal reaksiyonların, şairin bilinç altında önemli bir rol oynadığı görülür. Şair, özellikle annesiyle olan anılarına ve bu anıların yarattığı melankoliye odaklanırken bilinç altında taşıdığı bu duygusal

yükün etkisi şiirinde belirgin bir şekilde kendini gösterir. Küçük yaşlarda annesini kaybeden şair ona duyduğu özlemi, öksüzlüğünün acısını anlatırken büyüdüğü topraklar olan Konya'ya yaklaştıkça çocukluğunu ve annesiyle geçirdiği mutlu günleri hatırlamaya başlamış, bastırıldığı duygular bilinç düzeyine çıkararak kendisini kedere boğmuştur. Annesinin ruhunun rüzgârla gelip saçlarını okşadığını, göz yaşını sildiğini ve kendisini teselli ettiğini düşünür, bir süre bu hayalle avunur. Ardından trenin Akşehir'e varmasıyla dikkati dağılan şairin bir anlığına hüznünün azaldığı gözlemlenir, bu şehir vesilesiyle Nasrettin Hoca'yı hatırlayıp tebessüm eder. Ancak bu tebessüm de uzun sürmeyecek ve melankolisi yeniden nüksedecektir. Melankoliyle örülen bu mısralar akıllara Ahmet Hâşim'in şiirlerini ve bilhassa *Şi'r-i Kâmer* adlı eserini getirir, zira o da annesini erken kaybetmesinin ruhunda yarattığı hasarı ve melankolik duygularını şiirlerine yansıtmıştır. Bu bağlamda da psikanalistlerin yorumlarına başvurmak gerekir, öyle ki Freud'a göre melankoli, bir kaybın ardından yaşanan yasın bitmemesi sonucunda ortaya çıkar. Freud "Yas ve Melankoli" adlı çalışmasında melankoliye kapılan kişinin bazen kaybın ne olduğuyla ilgilenmeden, farkına bile varmadan, hatta sorgulamadan bitimsiz bir hüznün, duyarsızlık ve karamsarlık sürecini deneyimlediğini anlatmıştır (2013: 243-244). Ayrıca Freud yas ile melankoli arasındaki farkı açıklarken melankolide, kişinin "öz saygısının bozul[duğunu]", yasta ise böyle bir durumun olmadığını ifade etmiştir (2013: 15). Freud'un görüşlerini yorumlayan Darian Leader; yas sürecinde kişinin kaybettiği şeyin farkına vardığını fakat melankolide, kişinin kaybettiği şeyin ne olduğunu bilecek hâlde olmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla yasta, kaybedilen kişi karşısında duyulan keder ve kaybeden kişinin kaybedilene dair anıları ön plandayken melankolide ise kaybeden kişinin huzursuzluğu, karamsarlığı öne çıkmaktadır (2018: 61). Annesinin kaybıyla başlayan yasının melankoliye dönüştüğü anlaşılan Neriman Hikmet'in de şiirin bilhassa geceyle ilgili bölümlerinde kederinin çoğaldığı söylenebilir. Ahmet Hâşim'in şiirlerinde de akşam vakti, ölümün akla geldiği ve melankolinin en çok arttığı zaman dilimidir. Karanlığın çökmesiyle gecenin sessizliğe gömülmesi yalnızlığını ve öksüzlüğünü hatırlatıp Neriman Hikmet'in hüznü kapılmasına neden olmaktadır:

"Uyandığımda vakit geceyarısı idi.

Ruhum gene bir hayal filimini çevirdi...

İşte bir çılgın gibi ilerliyoruz hızla

Gece rengi de tatlı... Sema süslü yıldızla

Bir yanda dübbükber bir yanda dübbüasgar³

Gri krepmura⁴ sanki yağmış elmas kar...

Ağlayan gönüllerin buharıdır kehkeşan.

³ Dübbükber ve Dübbüasgar: Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızları

⁴ Krep demor: Gösterişli ve hafif, satene yakın bir kumaş türü, Şiirde gökyüzü parlaklığıyla krep demor kumaşına benzetilmiştir.

Ay perişan bir yolcu böyle bizimle koşan
Gecenin ucu acap bitecek hangi yolda
Benim karanlık kalbim bari aydınlık ol da
Ruhum gece hüsnünü seyretsin doya doya
Bilmem ıstırabımı renklemiş hangi boya?"

(Neriman Hikmet 1932: 7-8).

Gecenin ilerleyen saatlerinde melankolisinin artmasıyla ay ile arkadaşlık eden ve yıldızlarla teselli bulan şair; iç dünyasının karanlığını gökyüzünün ışığıyla aydınlatmaya çalışır. Hâşim de sembolizm ve empresyonizmin izlerini taşıyan⁵ şiirlerinde gökyüzünü, yıldızları, ayı tasvir ederken tabiatın kendi ruhundaki yansımaları da aktarır. Bilindiği üzere akşam üstü ve gece saatleri melankolinin melankolik kişinin huzursuzluğunun arttığı zaman dilimleridir. Yine gecenin, bilinç altının karanlık yönlerini simgelediğini, gecenin karanlığında parlayan yıldızların ise bilinç altında keşfedilen düşüncelere, anılara ve duygulara karşılık geldiğini söylemek gerekir. Bu bağlamda şiirdeki “uyandığım” ifadesi de önemlidir. Zira şair, bilinç altındaki düşüncelerini ve duygularını “uyanarak” bilince taşımış, uzun süredir bastırıldığı duygularla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Öksüzlüğünün ve yalnızlığının farkına varması da böyle bir uyanma hâline karşılık gelir. Nitekim şiirin son kısmında Konya’ya ulaşan ve sevdiklerini karşılamak üzere garın önüne gelen yolcuların arasında tek başına kalan şair, karşılayacak kimsenin olmadığını hatırlayarak “Beni karşılayan yok ne gözlerim eş arar / Biricik bekleyenim kapıda otobüs var” (Neriman Hikmet 1932: 11) mısralarıyla yalnızlığın kendisini çok üzdüğünü dile getirmiştir. Bu cümleler onun yaşadığı kederin ironiyle harmanlanıp sözcüklere dökülmüş hâlidir.

Şair, *Konya Yolunda Tahassüsler* kitabında yer alan “Son Tren” adlı şiirde ise gece saatlerinde bir tren istasyonunda yolculuk yapan insanlar arasındaki duygudaşlığı konu edinir. Şiirde trenle seyahat eden yolcular, farklı amaçlarla bu yolculuğa çıkmış olsa da hepsinin ortak arzusu evine dönebilmektir. Fakat bu sefer şiirin odağında işçi sınıfı vardır. Şair, istasyon çalışanlarının uykusuz gecelerini ve nöbet tutan memurların uzun mesailerini anlatırken “son trenin yolunu uykusuz saatlerce gözleyen makasçı” ifadesiyle istasyon işçilerinin zorlu hayatına parantez açar (Neriman Hikmet 1932: 14). Neriman Hikmet, demiryolu işçilerinin yaşamlarını bir istasyon çalışanının kızı olarak yakından tanıdığı için şiirinde kendi tanıklıklarını gerçekçi bir üslupla yansıtır. Şiirde geçen “soluk ümit”, “uykusuz saatler”, “yorgun hırlayış”, “gece garipleri” gibi tamlamalarla işçi sınıfının yoksulluğu, yorgunluğu, mutsuzluğu vurgulanarak yüzeysel de olsa sınıf

⁵ Ahmet Hâşim’in etkilendiği akımlara dair detaylı inceleme için bakınız: Özmen, Kemal. (2010). “Ahmet Hâşim’in Sembolizmi: Yeni Bir Şiirsel İdealizm”. ss. 99-124 içinde *Modern Türk Şiirinde Fransız Etkileri*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

çatışmasına yer verildiği söylenebilir. Bu ifadeler, işçi sınıfının zorlu yaşam koşullarına, toplumsal ve ekonomik eşitsizliğe işaret eder:

“Boşalan istasyonun etrafında bu gece
Bir soluk ümit gibi ışıklar titreşiyor
Son trenin yolunu uykusuz saatlerce
Gözleyen makasçı da sobasını eşiyor.

(...)

Yorgun hırlayışlarla son tren gelip durdu
Bir ışık kümesile yırtarak karanlığı
Derin sükûtu bozup bağdaş kurup oturdu;
Bu gece garipleri, doldurdu sahanlığı.
Bir dakika durduktan sonra bağrıışmalar:
–Naz etme haydi çabuk kampana kampanacı
Ardı sıra bir sürü günlük çağrıışmalar
Makinist düdüğünü öttürdü acı acı...”

(Neriman Hikmet 1932: 14).

Yine “gözlerinde şikâyet akisleri parlayan son trenin yolcuları” ifadesiyle gece geç saatlere kadar ağır işlerde çalışan ve uzak dahi olsa evine trenle gidip gelmek zorunda olan düşük gelirli insanlar kastedilmektedir:

“Son trenin yolcuları gidiyor akın akın
Parlıyor gözlerinde şikâyet akisleri
Kiminin evi uzak kiminin evi yakın
Hepsinin bir noktada toplanıyor hisleri...”

(Neriman Hikmet 1932: 14).

“Konya Yolunda Tahassüsler” şiirinde olduğu gibi bu şiirde de bir tren garı merkeze alınır. Ancak şair artık trenlerin kendi duygu dünyasındaki karşılığını, annesizliğini ve melankolisini anlatmaktan ziyade; işçi sınıfının sıkıntılarını aktarmaya başlamış, dolayısıyla bireysel konulardan toplumsal konulara geçiş yapmıştır. Söz konusu şiir; şairin ilerleyen dönemde benimseyeceği sol görüşe hazırlık yaptığı evrenin ürünü olduğu

için kısa bir süre sonra etkisi altına gireceği sosyalist düşüncenin ilk izlerini taşımaktadır da denilebilir.

Neriman Hikmet'in trenleri konu ettiği bir başka şiiri, 1935 yılında yayımladığı *Tren* adlı eserinde yer alan "Tren" şiiridir. Açık bir şekilde görüleceği üzere Nâzım Hikmet'in "Makinalaşmak" şiiri etkisinde yazılan bu şiir gerek serbest nazımla kaleme alınması gerek şekil unsurları gerekse sözcük seçimi açısından "Makinalaşmak" şiiriyle yoğun bir benzerlik taşımaktadır. Şair, treni sembol olarak kullanarak bu devasa makinelerin gücünü anlatırken makineleşme çağının övgüsünü yapmaktadır. Trene "Koca oğlan" diye seslenen Neriman Hikmet'in; durmaksızın hızlı şekilde yoluna devam ettiği için trenleri güç, irade ve kararlılığın sembolü olarak gördüğü söylenebilir. Yine trenlerin hızını "çelik iradelerin en haşmetlisi" şeklinde tanımlamaktadır:

"Bütün hızınla son süratinle git.

Çek bu demir yolları çek,

Bu yollar çekildikçe uzayıp gidecek.

O zifiri dumanları boşluklara savur

Ardına bakma, koş ilerle...

Önün nur.

'Duuuuuurrrr!..'

Diyene bir tekme vur,

Ez geç...

Sendeki hız,

Çelik iradelerin en haşmetlisi.

Hedefin ileri...

Everestleri aş, kucakla mesafeleri.

Geçtiğin yerlerde... durma, uzaklaş.

Dâima yaklaş:

Son istasyona.

Senin gürültün, sesin...

Boşlukta gümbürdesin:

Tiki, tiki, tak!

Tak!...

Tak!...

Tiki,

Tak!..." (Neriman Hikmet 1935: 4).

1930'ların bilim ve teknolojisi dikkate alındığında trenler, üstün olanaklara sahip bir ulaşım aracıdır. Bu nedenle trenler, sanayileşme sürecinin tamamlandığı, ekonomik açıdan gelişmiş ve refah içinde yaşayan ülkeleri sembolize etmektedir. Nâzım Hikmet'in fütürizm etkisinde kaleme aldığı "Makinalaşmak" şiirinde olduğu gibi Neriman Hikmet de şiirinde gelişmiş bir ülkede yaşayabilme hayalini dile getirir. Zira şiirin son dizelerinden de anlaşılacağı üzere şair, aslında trene değil Türk toplumuna seslenmektedir:

"Şimşek ol, yıldırım ol

Hep ileri,

İleri...

Ak,

Bir yılan gibi kıvrılarak" (Neriman Hikmet 1935: 4).

Trenlerden ilham alarak topluma direktifler veren şair; insanların geriye bakmadan, durdurmaya çalışanlara aldırmandan bilimin, teknolojinin yolunda hızla ilerlemesini arzulamaktadır. Dolayısıyla trenlere odaklandığı bu üçüncü şiirde şairin, sosyalist düşüncede olgunlaşma sürecine girerek tamamen topluma yöneldiğini, Nâzım Hikmet'in de etkisiyle sosyalizmin bilinçli bir savunucusu olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Neriman Hikmet; süreli yayınlarda yayımladığı hikâyeleri ve röportajlarıyla tanınmış bir yazar, sol hareketin içerisinde aktif olarak yer almış bir gazeteci olmasının yanı sıra Cumhuriyet döneminin ilk şair kadınlarından biridir. 1930'larda *Konya Yolunda Tahassüsler* ve *Tren* adıyla peş peşe iki şiir kitabı yayımlanan şairin şiirleri felsefi açıdan derin, ifade gücü bakımından güçlü olmasa da samimi ve lirik bir anlatıma sahiptir. Neriman Hikmet'in şiirlerinde yolculuk, zaman, öksüzlük, ölüm, yalnızlık gibi izlekler ağırlık teşkil etmekle birlikte, onun şairliği bireysel konulardan toplumsal meselelere uzanan bir çizgide ilerlemiştir. Şairin iç dünyasından kaynaklanan duygusal yoğunluğun ağır bastığı şiirler *Tren* ile birlikte yerini yavaş yavaş toplumcu yönünün ortaya çıktığı, sol görüşünün belirginleştiği şiirlere bırakmıştır.

Bu çalışmada Neriman Hikmet'in iki şiir kitabı merkeze alınarak trenleri anlatan fakat farklı duygularla yazılan üç şiiri incelenmiştir. 1932'de yayımladığı *Konya Yolunda Tahassüsler* kitabının aynı adı taşıyan ilk şiirinde trenler; Neriman Hikmet için memleketi

Konya'ya duyduğu özleme, annesini olan hasretine ve melankoliyle hatırlanan çocukluğuna karşılık gelir. Aynı kitabın “Son Tren” şiirinde ise trenden gece geç saatlerde inen işçiler ile yoksul kesimi anlatacak ve melankolik ruh hâlini terk edecektir. Bu şiir onun sosyalizme duyacağı ilginin habercisi olarak da kabul edilebilir. Nitekim 1935'te yayımladığı *Tren* adlı kitabında bulunan ve kitapla aynı adı taşıyan şiirinde, tren bir sembol görevi yüklenecek ve bu noktadan sonra şair için makineyi, sanayileşmeyi, bilim ve teknolojiyle gelişip büyüme, dolayısıyla sosyalizmi temsil edecektir. Şairin trenlere odaklanan üç şiirinde yavaş yavaş değişen düşünce evrenini ve farklılaşan duygulanımlarını görmek mümkündür. Bu bağlamda onun trenlere yer verdiği ilk kitabındaki şiiriyle Ahmet Hâşim'in etkisinde olduğunu söylemek gerekir. Hâşim gibi kendisinin de annesini erken yaşta kaybetmesi onun kurduğu bu duygudaşlığın nedenini açıklamaktadır. Hâşim gibi akşam ve gece saatlerinde melankolisi artarak gökyüzüyle, ayla, yıldızlarla teselli bulmaktadır. Bununla birlikte özellikle ikinci kitabını yazdığı dönemde sol görüşün etki alanına girmeye başlayan şairin bu eserdeki “Tren” şiiri Nâzım Hikmet'in “Makinalaşmak” şiirini hatırlatmaktadır. Gerek ifade şekliyle gerek biçimsel özellikleriyle Nâzım Hikmet'in “Makinalaşmak” şiirine çok benzeyen “Tren” şiiri Neriman Hikmet'in sanat anlayışının toplumcu gerçekçi bir çizgiye evrildiğini göstermektedir. *Tren*'den sonra başka şiir kitabı yayımlamamış olması toplumculuğunu hikâyeye, roman gibi diğer edebî türlerle devam ettirme kararı aldığını da göstermektedir. Nitekim şiir dışında yazdığı türler de bu dönemden sonra ağırlık kazanacaktır.

Ataerki toplum anlayışının bir uzantısı olarak şair kadın sayısının az olduğu bir dönemde Neriman Hikmet'in çok genç yaşta şiirler yayımlayarak şair kimliğiyle var olmaya çalışması bu yazının yazılmasında itici güç olmuştur. Onun iki şiir kitabıyla edebiyat dünyasında kendini kanıtlamak istemesi; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ataerki toplumun sert kaidelerinin üstesinden gelmeye yönelik bir direniş örneği olarak da değerlendirilebilir. Bu yazıda Erken Cumhuriyet Dönemi'nde eserler yayımlayan, sonrasında unutulmaya terk edilen bu şair kadınının üzerindeki tozlu zaman perdesi bir nebze de olsa aralanmıştır fakat Neriman Hikmet'in edebiyat tarihinde hak ettiği yeri alması için daha fazla ilgi ve çabanın gösterilmesi gerektiği açıktır. Neriman Hikmet'in eserleri daha yakından incelenmeli, şairliği daha çok konuşulmalı ve bu şekilde edebiyat dünyasındaki varlığı daha fazla vurgulanmalıdır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, N. ve Saral, Z. (2013). “Neriman Hikmet”. s. 332 içinde *Edebiyatımızda Kadın Yazarlar Sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bora, T. (2022). “Kadın Kadındır”. *Birikim*.
<https://birikimdergisi.com/haftalik/10944/kadin-kadindir> (Erişim tarihi: 21.05.2023).

- Behmoaras, L. (2008). *Suat Derviş/Efsane Bir Kadın ve Dönemi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freud, S. (2013). *Metapsikoloji*. Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Leader, D. (2018). *Depresyon/Yas ve Melankoli*. Çev. Ayça Göçmen. İstanbul: Encore Yayınları.
- (Odyakmaz) Nevzad Sudi. (2004). *Küllük Anıları*. İstanbul: Mephisto Yayınları.
- (Öztekin) Neriman Hikmet. (1932). *Konya Yolunda Tahassüsler*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- (1935). *Tren*. İstanbul: Tecelli Matbaası.
- Gülen Eyi, A. (2020). “Tahir Şilkan: Neriman Hikmet’i Suat Derviş’ten Ayrı Düşünme Mümkün Değil”. *Sanat Kritik*. <https://sanatkritik.com/soylesi/tahir-silkan-neriman-hikmeti-suat-dervisten-ayri-dusunmek-mumkun-degil/> (Erişim tarihi: 19.05.2023).
- Tonga, N. (2020). “Neriman Hikmet”. *TEİS*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/neriman-hikmet> (Erişim tarihi: 19.05.2023).
- Varlık, B. (2020). “Yeni Edebiyat-I”. ss. 9-26 içinde *1940’ların Dergileri*. C. II. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Yalçın, M. (Ed.). (2010). “Neriman Hikmet”. s. 751 içinde *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.